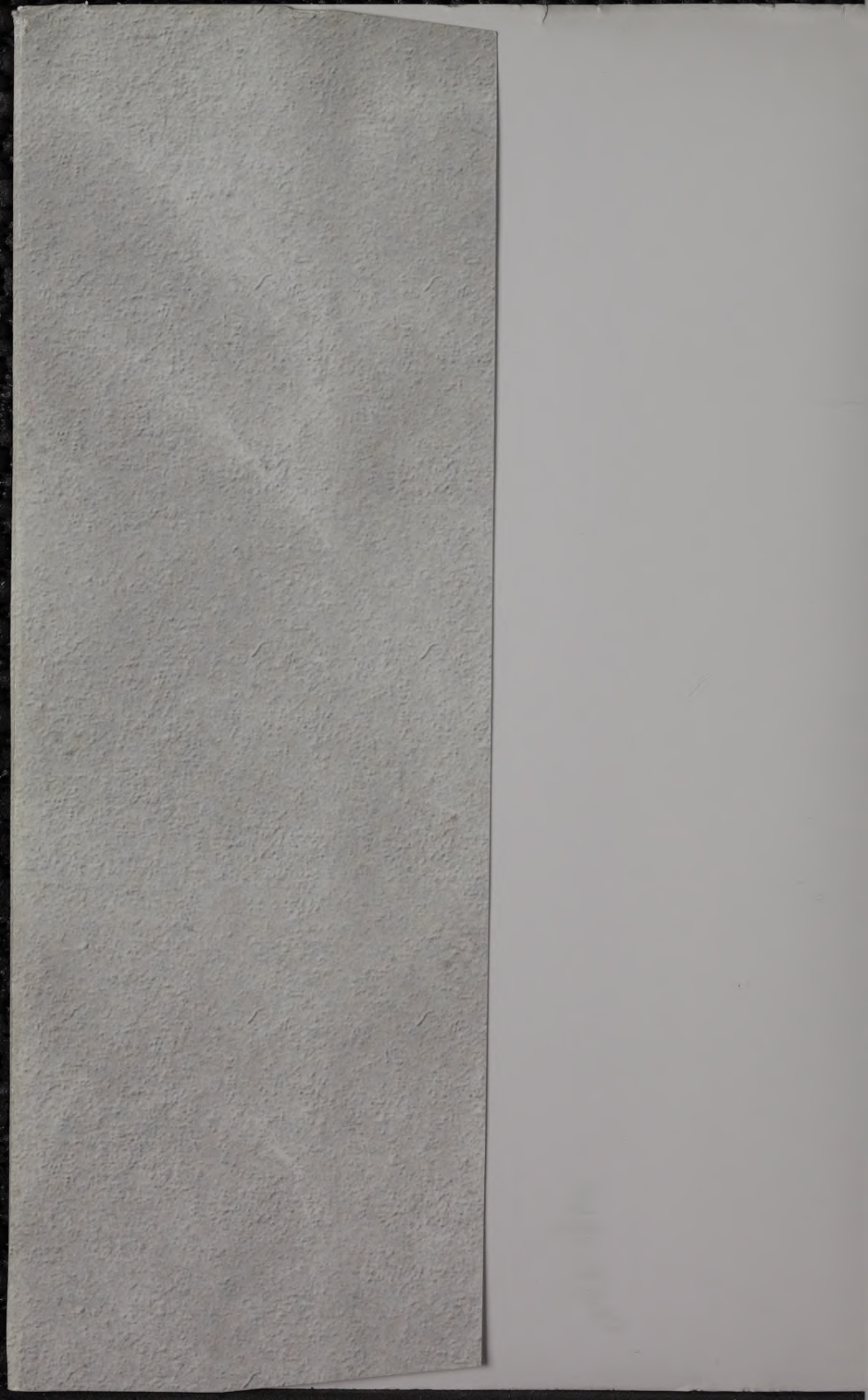

IMANTS ZIEDONIS ESEJAS PUBLICISTIKA

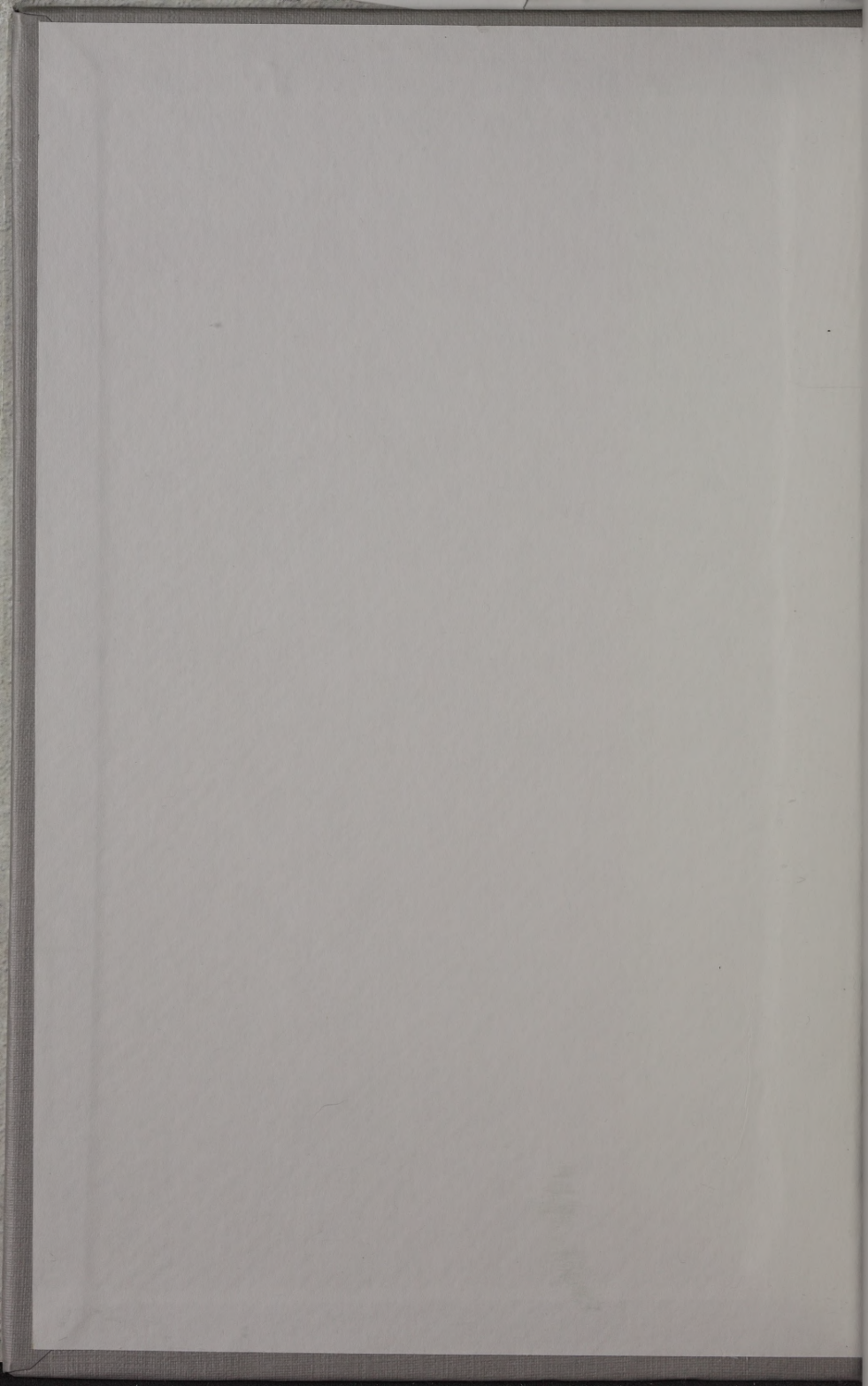

IMANTS ZIEDONIS

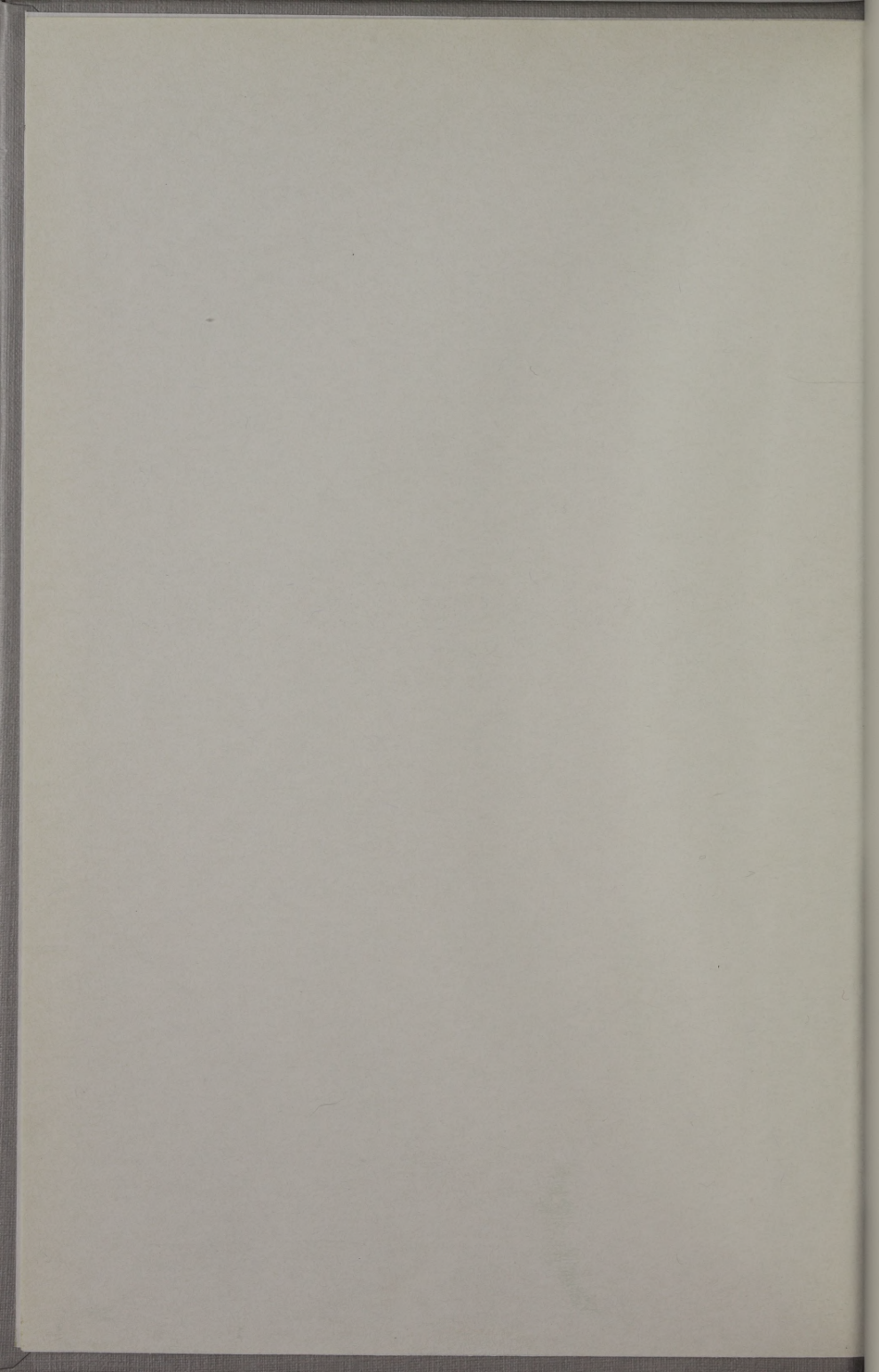
IMANTS
ZIEDONIS
RAKSTI

Charles F. Johnson

nordik
RĪGA 1999

North
1914

IMANES
ZIEDONIS
RAKSTI
IZSTRUMOS

RAKSTI TIEK IZDOTI
AR ATKLĀTĀ SABIEDRISKĀ FONDA
" I. ZIEDOŅA RAKSTI " ATBALSTU

RAKSTU 10. SĒJUMA SAGATAVOŠANĀ
FINANSIĀLU PALĪDZĪBU SNIEDZIS

KULTŪRKAPITĀLA FONDS

**I M A N T S
Z I E D O N I S**

RAKSTI

12 SĒJUMOS

95-3
L 326

L
810

Paula Ziedis

RAKSTI

10. SĒJUMS

Latvijas Nacionālā
BIBLIOTĒKA

UDK-p 888.3 (081)
Zi 084

~~99-~~ 18.345
0300037115

ANDRAS KONSTES
sastādījums autora redakcijā

Galvenā redaktore
LĪGA LAPA

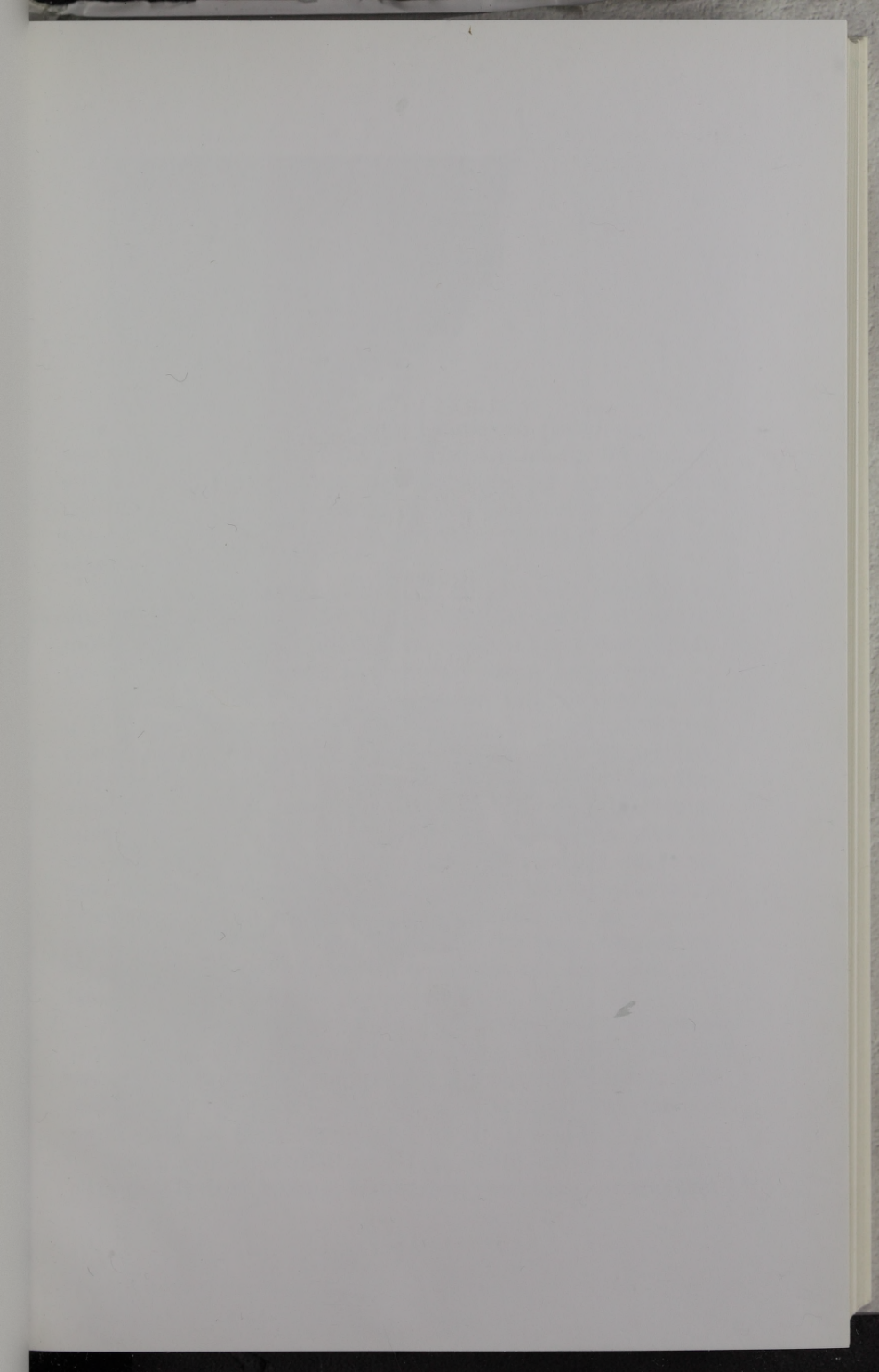
Redaktore
LIGITA SPROĢE

Mākslinieks
AIGARS OZOLIŅŠ

Fotomākslinieki
MĀRIS DEDZIŅŠ, GUNĀRS JANAITIS,
JURIS KRIEVIŅŠ, JURIS KRŪMIŅŠ

ISBN 9984-510-38-7

© I. ZIEDONIS
© Izdevniecība NORDIK, 1999

PASPĒLES

Kad izlasiju Anitas Rožkalnes ierāmējošo pavadrakstu, kas šajā sējumā manus atsevišķos publicistiskos rakstus un studijas iekomponē katra uzrādītā gada sabiedriskajā kopainā, kad izlasiju nosaukumu par manas publicistikas spēlēm un saspēlēm, tūdaļ ievadam uzprasījās virsraksts PASPĒLES. Ar to arī sāksim.

Pārdomām laika bijis pietiekami, lai galu galā pateiktu, ka visi šie sabiedriskotie bises šāvieni, visi šie izsētie skrošu tēmējumi ir maz trāpījuši un diez vai vispār ir kur ķēruši. Varbūt tie nav pat bijuši vienas labi tēmētas dzejas lodes vērti.

Jo, ja ir kas tāds, kas var šai pasaulei kaut ko dot, tad tas ir brīvs personības izvirdums — iz sevis, iz savas raditdziņas, iz tās bagātību bezgalības, kas ir tevī pašā, iz tās bezgalības, kurā tava paša esība kā neuzvarams asns izaug no kādas dievišķas sākotnes. Šī uzdīgšana un asnošanās īstenī ir vienīgā laika patēriņa cienīga. Tāpēc arī publicistikai vēltīto laiku enerģiju biogrāfiski es varu uzskatīt par savu pašpēli. Jo, raugi, neviena mikla vēl nav minēta... Problēmas kā riņķu čūskas rij savu asti, viedokļi un pretviedokļi kā moku pilieni cietumā spīdzināmajam pil un pil uz galvas, pil un pil... Alternatīvas visās malās aug kā vārpatas. Un tepat vien vēl, tepat vien tevi lamā tās dullās bābas — kontraversijas.

Atkal un atkal dēj olas un dej rijīgās kaijas, perē savai ieraušanas trulajai dzīvei argumentus. Un tev tad nu jābūt tam ornitologam, sanitāram, publicistam, kas ņemsies sašķirot nule piedzimušos tizlenišus un vanckarus pa kreisi, potenciālos varoņkaijēnus pa labi. Vai otrādi.

Strādā, vispārības darbiniek! Lāpi valstij ierēdņu fraķīšiem elkonīšus! Ieveido kultūras komisāriem pastaliņas — nacionālas

pēc formas, kosmopolitiskas pēc satura. Vai otrādi. Vai vēlreiz otrādi.

Debatē un diskutē! Konsensu — par pensu! Un tāpēc Ķenci uz konferenci! Ķenči ir samērā lēts darbspēks, un vēl lētāk viņi pērk no tevis, inteligēnt, referātus.

Un vēl, polemist, publicist. Tev ir dota bezgalīgi plurāla pasaule — ej uz āru! Viss ir tavā ziņā! Pilnīgi viss! Par visu var diskutēt. Ej uz āru! Izjūc, iejūc, izkaisies! Laidies iekšā Internetā. Tur visi visu ko uz visām pusēm mētā. Ej, ej uz atvarīgo melno Caurumu un mēģini arī to aizlāpīt, lāpītāj! Šis sējums ir daudz-maz kopā savākta Paspēle. Paspēle, Antiņa noslidējumi gar leduskalna sienu. Ar bleķa zirgu. Es esmu atņēmis laiku savam zelta zirgam un sudraba zirgam. Lai tikai nepaliktu netrenēts arī bleķa zirgs. Vajadzēja uzreiz — ar zelta zirgu! Taču tā nav, ka nav nekas izdarīts. Ir trenēts bleķa zirgs.

Protams, strādā Kultūras fonds un Daugavas programma. Protams, ir atmodā atkal atdzimusi (daudz-maz neatkarīgā) Latvija. Protams, skolā māca Raini un kaut ko citē arī no manis par Raini teikto.

Taču tā ir tikai margināla dvēseles atskaitīšanās. Kaut kā ir pietrūcis — laika pašiem galvenajiem tekstiem, pašiem Gaismas tekstiem. Tiem ir ticis noskopots. Kas tie tādi — Gaismas teksti? Manējie. Gaismas pils slavas vārdi, manējie. Nāves jūras ruļļi, manējie. Mazs zaķītis, mazs kaķītis — manējais. Kā brīnījās. Brīnumu pilns ir bijis šis laiks — es tos esmu palaidis garām. Un diskutējis ar muļķiem un nevēgām. Kad visvairāk vajadzēja runāt pašam ar sevi. Jo, ja kāds tur ko jēdza, tad es pats tas biju. Es pats, tas iekšējais, es pats mani zināja, man ar to vajadzēja parunāties. Un uzklaut viņu. Īsu brīdi iegāju sevī. Patiesībā, kā jau arī kritiķi ievērojuši, nemaz neiegāju, tikai tādu virsrakstu uzliku, totalitārā kultūr-laika āmurgalvas kaitinādams. Tik vien. Paspēle. Paspēle, vairākas paspēles.

Šajā sējumā hronoloģiski (pa desmitgadēm) grupētie raksti kaut kādā mērā parāda to laiku, tās problēmas, ar ko tolaik noņēmās dzejnieku un rakstnieku mana paaudze. Bija kolēģi, kas savu cilvēka brīvību atrada sevī (bēgot no totalitārā spaida) — “iegāja sevī” — un inteligēnti vai tikai inteligēntiski piekopa un ieturēja pret padomju īstenību ignorantu un ironisku, skeptisku stāju (bieži vien pozu); bija kolēģi, kas uzdrošinājās patiesi iet pa disidentu šauro taciņu. Bija valdošā pa-

audze, tie, kas bija nākuši no frontes, no padomju augšas, svinējuši uzvaras svētkus un skaitījās padomju rakstnieku saimē visistākie. Viņi arī ieturēja "visistāko" līniju. Un bija vesela varza diletantu, "pelēkais vairākums", ko partija angažēja "padomju rakstnieku saimē" ieinteresētāk nekā talantīgos, partijas kultūrpolitika bieži centās vadošajās savienībās uzturēt šo "netalantīgo vairākumu". Tie bija gatavi rakstīt tirās ideoloģiskās klišejas visu ko un par visu. Partija savukārt ar gaumi neizcēlās. Svarīga bija darba tēma un dzīves pozitīvais apliecinājums. Grūti bija novilkt robežu, sak, ar šo soli es vēl neesmu kompromisā, ar šo soli jau esmu.

Jāsaka, es pats diezgan ilgi neapjēdzu, ka šis naivais ideālisms, ar kuru dzīvē ienāk katra jauna, sevi pierādīt griboša paaudze, šis arī mans naivais ideālisms tiek izmantots un laists iekšā ideoloģiskajā kopos propagandas kuļmašīnā. Padomju stratēģijai tika graudi un graudu maisi (ražīgā un strādīgā, un profesionāli izglītotā Latvijas tauta, it sevišķi jaunatne, pašreizējā darba jaunatne, darba varoņi, zvejnieki un slaucējas, atomzinātnieki, basketbolistes olimpietes "TIT", vērienīgi un izdarīgi komjaunatnes darbinieki, stepes vecaiņu apguvēji, Sibīrijas dzelzceļlīniju būvnieki). Bija vajadzīgs tas pozitīvais nesējvilnis, kas kompartijas elites tukšos nākotnes solījumos slinkos varas un pašlabuma tīkojošos piepildītu ar dzīves iedvesmu. Nākotnes liķim vajadzēja dot dvēselisku dzīvību. To varēja tikai mākslinieki, sevišķi jaunības ideālismā iekarsušie un nepacietībā neiecietīgie, un revolucionārie. Tā daudzi mākslinieki savā ziņā loģiski un bez sevišķiem iekšējiem konfliktiem nonāca pozitīvisma patosā, kas stipri vien saskanēja ar partejiski pasludināto nākotnes apliecinājumu.

Krāces apiet nav laika? Nav. (Ojārs Vācietis.) Vajadzīgs dinamīts? Lūdzu, te ir mans sirds dinamīts. (Imants Ziedonis.) Un runāsim vārpu valodā. (Ārija Elksne.) Un kam gan pret to ir kas bilstams? Kaut gan, prasti izsakoties, tā ir tā pati Zemgales kviešu maize Ļeņingradai.

"Mirdzot šķēpiem zeltsaules staros,
Tauru skaņas kad viņņojas šurp,
Cauri pilsētas vecajiem vārtiem
Ienāk latviešu strēlnieku pulks."
(Induļa Zariņa strēlnieki.)

Sarkano strēlnieku leģenda saplūst ar balto strēlnieku leģendu, un paliek tikai pašu latviskās leģendas patoss. Saproti, kā gribi. Konformisms un nonkonformisms zaudē savas robežas un kļūst nedefinējams, neinkriminējams, nepierādāms. No vienas puses — totalitāra sociālistiskajā reālismā definēta pozitīvisma prasība, no otras puses — radošai personai Dieva dota apliecinājuma spēja. Dieva noteikta pozitīvisma prioritāte. "Es esmu radošs, mīlošs un pozitīvs Vārds, un tev nebūs citus vārdus turēt priekš manis." Tātad — labais vārds, apliecinotšais. Jebkuros apstākļos. Dzīvīgais un dzīvību uzturošais.

Tā vismaz es izjutu savu stāvokli jaunapgūstamajā literātu pasaulē, kurā tikko biju ienācis. Taču uzdrošinos apgalvot, ka apmēram tāds pats bija visas mūsu paaudzes konformisma fons. Un uz šā stratēģiski pareizā vienlaidu fona "Cilvēks cilvēkam — draugs, biedrs un brālis" un uz šā gandrīz bibeliskā padomju cilvēka morāles kodeksa fona mums bija jāieņem sava tauta, jānotur tā pie enerģētiskas pietiekamības, pie informatīvas dzīvības. "Jāni, Jāni, zelta mute!" (Jānis Peters.) Ar sesto prātu jānojaus kompromisa un tautiskas, latviskas noderības robežas. Jo piektā prāta (teiksim, vēstures zināšanu, pasaules informācijas pieejamības, arī pasaules latvietības dotās vēstures notikumu analīzes pieejamības) mums nebija. Tā mēs gājām — reizēm kā mēnessērdzīgie pa jumta šķautni. Turoties pie tukša gaisa.

Taču, lai iepriekš sacītais neizklausītos tikai pēc taisnošanās, te jāpiesaka pa istam gribētais un arī gribētais padarītais. "Nosauca Jānis tēvzemi vārdā." (Jānis Peters.) No mūsu neatlaidīgā publicistiskā prasīguma pēc nopietnas attieksmes darbā ar bērniem izauga un jaudīgi strādā nu jau gadiem bērnu estētiskās un folkloristiskās audzināšanas centrs (Māra Mellēna, Valdis Muktupāvels, Ernests Spičs). Kultūras fonda zīme (laiviņa ar saulīti) uz Latviju atveda milzum daudz konteineru ar pasaulē izdotām latviešu grāmatām, kas citādi būtu "izkusušas" pasaules papīru pārvārišanas katlos. Un tās visas tika izdalītas bibliotēkām visos Latvijas novados. Kultūras fonda aicināti, kopā satecēja tautas likteņstāsti, cilvēku pašu rakstītās biogrāfiskās piezīmes. Mani raksti par Raini nokaitināja (kā allaž — tieši nokaitināja) literatūrzinātniekus, un tie sāka vairāk rakt augšā muzejiskās vērtības un likt tās lietā, sabiedriskā lietā, pro-

tams, zinātniskāk un kompetentāk, nekā es to dariju vai būtu darijis vēl. Mans nodoms bija — uzurdit, uzkurināt.

Mēs aizstāvējām savas nacionalitātes tiesības asimilācijas apdraudētā vidē. Mēs pieņēmām šajā impērijas šaha spēlē bandinieku lomas, mums nepiešķīra dāmu un karaļu lomas, bet mēs iemācījāmies bandinieciski bloķēt un aizpildīt tukšos lauciņus. Mēs pieņēmām laikmeta demagoģisko terminoloģiju, operējām savās runās un publikācijās ar ideoloģijas iestrādātajām klišejiem. Mēs uzrādījām, ka gājienā uz komunisma paradīzi arī latviešu tautai ir tiesības. Lai tikai izaudzinātu latvisku inteliģenci. Un jaunatne mūs saprata, saprata studentes, saprata vecmāmiņas. Par to liecināja vēstuļu un ziedu kalni. Par to liecināja iekarsums zālē literārajos vakaros, kad mēs atļāvāmies ieiet atbilžu un jautājumu dialogā. Mūs saprata. Cilvēki saprata mūsu nodomu latviskumu. Arī mūsu uzdrošināšanos šādu dialogu sākt. Kaut arī bieži vien uz jautājumiem bija jāatbild metaforiski. Tāpēc nebija izteikti pretvalstisku jautājumu, nebija provokāciju, bet, ja bija, tās bija viegli ieraugāmas. Cilvēki pieņēma mūsu žonglieru prasmi, pieņēma pat mūsu runās un rakstos oficiālās ķeizara iedibinātās ideoloģiskās standartfrāzes. Cilvēki uzticējās. Jo bija kopīga goda lieta — nosargāt latvisko domāšanu. Gaisā un maisā. Vajadzēja tikai aizsākt. Lai atmosfostos pašapziņa. Mēs tikai aizsākām, un viņi paši turpināja. Nav šaubu, ka mēs bijām klāt un iekšā tautas atmodas pašos pirmajos — tā sauktajos "tautas diplomātijas" attīstības gājienos. No mums izauga, uz mums atspērās jauna publicistu paauzde — daudz asāka, nesamierināmāka. Viktors Avotiņš, Sarmīte Ēlerte. Tuvojās "Tautas fronte". Nāca cits laiks.

Ārpus sējuma atstāti presē publicētie raksti par nacionālo kultūras identitāti, kuri savā laikā, 96.—98. gadā, jau paveikuši izaicinātāju lomu, izsaukuši diskusiju par latviešu pašu vērtības apziņas un pašapziņas trūkumu Eiropas un pasaules vēju bezrobežu situācijā. Sevišķi viegli izprovocējama izrādījās jaunā filozofu audze un eirokarjeras ierēdņi. Pateicoties viņu dažreiz kaislīgajai, dažreiz vienkārši postmoderni modīgajai opozīcijai, kļuva skaidrs, ka Latvijas vērtības — ne tradicionālās, ne jaunrades — nav formulētas un apzinātas. Kļuva skaidrs, ka, lai atkal atgūtu Eiropas orientāciju, ir jādod uz āru informācija pašiem par sevi.

Un nu filozofu un sociologu sacerējumos jau runā par Latvijas vērtībām Eiropas vīzijā. Šīs vērtības sāk apcerēt augstskolu maģistru un doktoru diplomdarbos. Šo procesu kaut kādā mērā ievirzīja arī mani izaicinošie problēmraksti, tie šeit nav ievietoti un, domājams, pēc kāda laika varētu parādīties atsevišķā grāmatā par latviskās kultūras vērtībām.

Sējumā neietilpst arī mani vērojumi (rakstu sērija) par kultūras dzīves pārorganizēšanos Latvijas rajonos un rajonu pilsētās, šīs ziņas un pārdomas kādreiz varbūt tiks apkopotas mazā grāmatiņā "LATVIJA MAN".

Te nav ievietotas arī presē pavīdējušās manas vīzijas un fantāzijas "Cik tur skaisti bija, tikai — nebija".

Esmu izņēmis no šā sējuma intervijas presē par reliģiskajiem jautājumiem. Pārlasot tās tagad, liekas, ka uz tur aizķertajiem jautājumiem jāatbild nopietnāk un pamatīgāk — negribas disonanšu, dievziņa pasaulei dota, lai nestu saskaņu, tāpēc arī tā — virzoties uz saskaņu — par to jārūnā.

Ārpusē paliek gan publicētās, gan npublicētās (tā saucamās iekšējās, Dzejas sekcijas sanāksmēs lasītās un ziņotās vai izdevniecību pasūtītās) recenzijas par iznākušajām vai tolaik vēl npublicētajām grāmatām. Tāpat vairāki kolēģu radošie portreti (Jānis Peters, Pēteris Pētersons). Piezīmes par laikabiedriem, draugiem un kolēģiem un veltījumi dzejā, raksturojumi un rakstītais par viņiem būs apkopots nākamajā sējumā. Šeit tikai problēmraksti vai, latviski sakot, mani pārspriedumi par ķezām un ķibelēm, par to, kā ar tām veiksmīgi noņēmušies arī daži mūsu lielie vīri — Rainis, Poruks, Čaks, Skalbe. Lai viņi man piedod iejaukšanos viņu ķibeļu pierakstos un cenšanos tās parādīt mūsķibeļu lasītājam. Tā teikt, pleca sajūtai — ķibeles ir vienmēr, visur, un ne mēs pirmie, ne pēdējie. Galvenais — saglabāt nodomu tīrību.

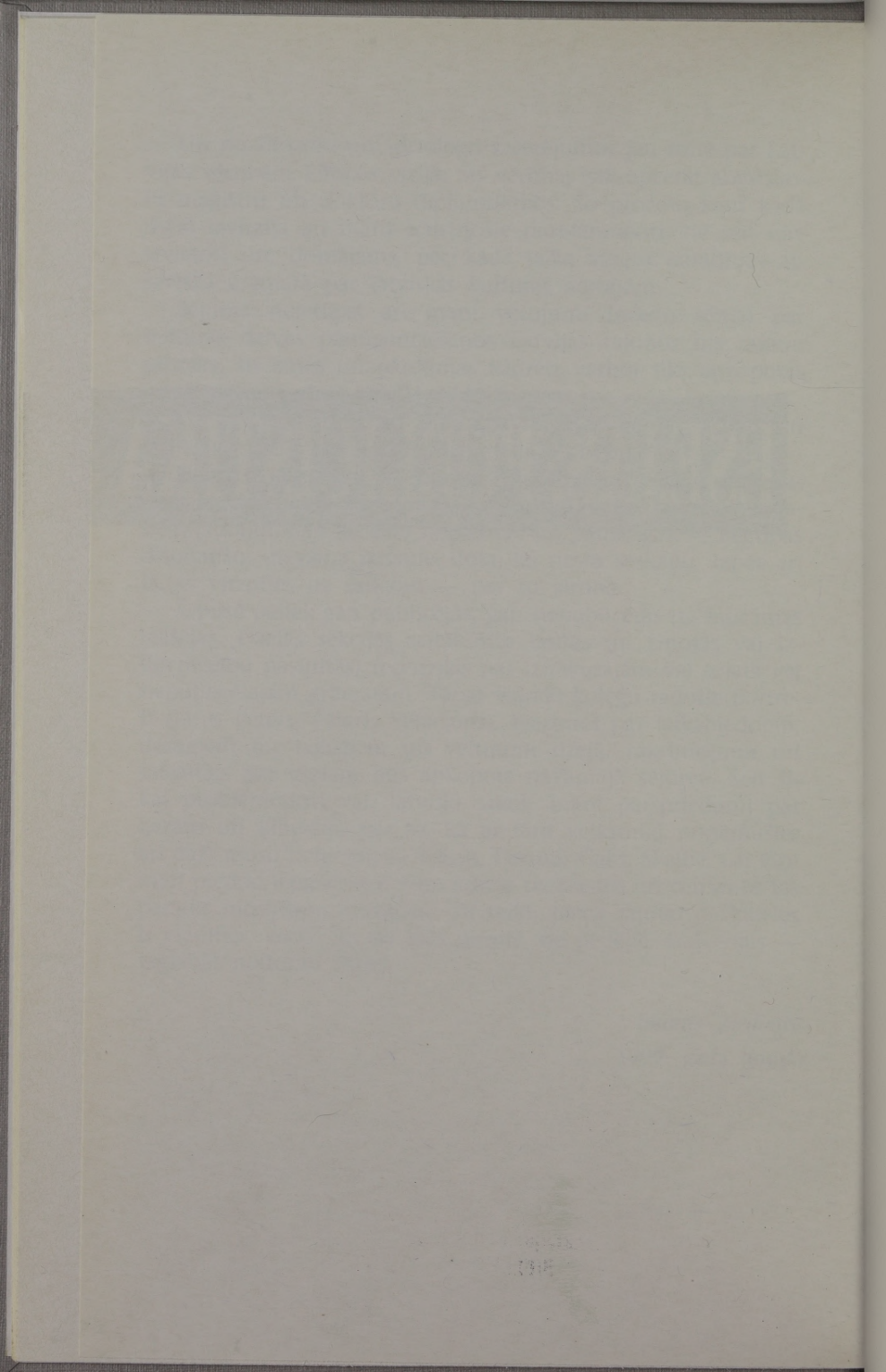
Imants Ziedonis

1999. gada jūnijā

ESEJAS PUBLICISTIKA

ESEJAS PUBLICISTIKA

ESEJAS PUBLICISTIKA

1965

ATZIŅAS, NEATZIŅAS UN PRETATZIŅAS

(par sabiedrisko nozīmīgumu)

Apsolīju redakcijai rakstīt recenziju par Olafa Gūtmaņa un Pētera Priedes dzejoļu krājumiem, bet, lai piedod man autori un redakcija, — šovakar es to neuzrakstišu. Ja rakstītu, tad varētu to darīt apmēram tā, kā darīts recenzijā par Martas Bārbales dzejoļu krājumu "Arī kadiķi zied" "Karoga" pērnā gada 11. numurā, — konstatēt, ka jaunais krājums "veidots zināmā tematiskā attīstībā". Tad — konstatēt, formulēt un izskaidrot, kas katrā dzejolī pateikts, tad — uzrādīt, pret ko dzejnieks vēršas. Tikai — kam izskaidrot? Kam uzrādīt? Lasītājiem? Ja jau lasītājs pats dzejoli neizjūt un domu neizloba, tad pat norādes un komentāri krājuma beigās nelīdzēs! Izskaidrot dzejniekam pašam? Bet ko gan dzejniekam viņa darbā var palīdzēt kaut vai šāda atziņa: "Lūkojoties dabā, dzejniece tās dažādās norises uz tver ne tikvien tiešā nozīmē, bet tās izraisa pārdomas par cilvēku un dzīvi plašākā, dziļākā jēgumā ("Kailsals", "Zāģi dzied", "Vasarai")." Nu gluži kā no vidusskolas mācību grāmatas, kurā skaidrots, kādas sabiedriskas atziņas pauž Raiņa "Ziemeļtēva leduspils" un citas dabas alegorijas! Un vispār, kad lasu recenzijas, tad bieži domāju: kam tās adresētas? Un nevaru saprast: ne lasītājam, ne dzejniekam. Varbūt paša rakstītāja domas vingrinājumiem? "Šī dzeja izraisa pārdomas," raksta kritiķis. Bet es gribu zināt (jā, tieši to un tikai to es gribu zināt!) — kādas pārdomas? Kādas pārdomas tā izraisa kritiķi un ar kādām šodienīgām asociācijām tā "paņem" lasītāju? Bet te, lūk, — "izraisa

Latvijas Nacionālā
BIBLIOTĒKA

99- 18.375

pārdomas", un viss. Šādas izvairīgas recenzijas man atgādina sliktus žurnālistiskus aprakstus, kuros, kad izstāstīta apraksta varoņa biogrāfija un uzrādīti plāna izpildes dati, seko apmēram šādas rindas: "Un tad mēs ilgi sēdējām vakara klusumā un runājām par dzīvi." Lasītājam visinteresantāk gan būtu zināt, ko jūs runājāt par dzīvi. Lūk, galvenais, kā nav šādos aprakstos un kā nav arī daudzās jo daudzās mūsu recenzijās — domu mijiedarbības.

Manuprāt, tāda domājoša un domāt liekoša kritiska apcere ir "Padomju Jaunatnē" publicētā Ā. Kļockina "Saruna ar tiem, kas filmu redzējuši". Raksta autors prasa, atbild un atkal prasa: "Kāpēc man un maniemi laikabiedriem vajadzīgs Hamlets?"

Lūk, manuprāt, kritikas uzdevums:

Es, dzejnieks, gribu zināt — vai manu jūtu vibrācijām ir rezonanse?

Kāda ir šī rezonanse?

Kādā auditorijā?

Cik tā ir sabiedriski veselīga un vajadzīga?

Kuri mani dzejoļi disonē?

Ar ko disonē?

Kāpēc disonē?

Un mani apvaino neizprotami paviršie konstatējumi: "Martas Bārbales dzeja bagāta tēlainiem izteiksmes līdzekļiem — epitetiem, metaforām, personifikācijām utt." (Karogs, Nr. 11, S. Sirsones raksts). "Kopumā ņemot, Silvas Kaputikjanas dzejas smaržu V. Grenkovam izdevies saglabāt, un par to viņam palīdz. Tas, protams, nenozīmē, ka atdzejojumos dažkārt nebūtu neprecizitātes, neveikli vārdi un rindas — mazas kļūmes, kas šādās reizēs **gandrīz** (!) neizbēgamas... Šādus sīkumus izlasītē var sameklēt vairāk, tie izsīt lasītāju no dzejas plūduma, griež ausis, cita ļaunuma nenodarot" (Karogs, Nr. 11, J. Čākura raksts). It kā dzejas labskaņa būtu sīkums un tulkotāja neizprasts un aplam interpretēts tēls arī būtu sīkums! ("Tas ir sīkums, kaut arī nepatikams, neglīts.")

Te nav runas tik daudz par S. Sirsones vai J. Čākura kritiķa erudīciju, cik par mūsu kritikas, vismaz recenziju, sikkriticismu, par bailēm nepateikt kaut ko principiāli asāku, par laipošānu, formālu "atrakstīšanos" un rezultātā — tukšgaitu.

Un tāpēc atkal par kritikas un dzejas rezonansi, adresātu, mērķticību un iedarbības koeficientu. Kad es lasu dzejoļu krājumu, es tajā meklēju jaunas atziņas, jaunus emocionālus impulsus, jaunu vitalitāti un stimulus. Ko man dod P. Priedes krājums "Avots"?

*Dziesma ir mīlzis, dziesmu nesagraut —
Pirmie reiz sagruva Ziemas pils vārti,
Bet ar dziesmu strēlnieki fronti raut
Soļoja, Oktobra lieluma skartī.*

(P. Priede. "Ikvienu pakāpienu".)

Kas ir atziņa? Atziņa ir atklājums. Atziņa ir jauna. Tikai jauna. Tā, ko es zinu un citi vēl nezina. Tā, ko es viņiem pateikšu un par ko viņi būs izbrīnīti: "Tepat taču manī tā bija un blakus man bija, un es gribēju to teikt, bet tu pateici pirmais."

Atziņa ir tikai jauna.

Bet veca atziņa? Tā taču arī ir patiesība! Jā, vēstures patiesība, bet ne jaunrades, ne dzejas patiesība.

*Kritušo asinīs manās vēl šalc,
Dunēs no audzes uz audzi.
Gaida ceļš, vējainā Oktobra kalts,
Laika man nav sevi saudzēt.*

(P. Priede. "Dienai".)

Kāpēc citēti augšminētie panti? Tāpēc, ka tie liek domāt. Domāt ne par to, kas tajos pateikts (tas jau sen ir izdomāts, izjūsts un pieņemts par svētu patiesību), bet par to, kas šādu pantu un dzejoļu dēļ paliek nepateikts un neizteikts — dzejoli, veselā dzejoļu krājumā un dzejā vispār. Bet neizteikta paliek dzīves dialektika! Nez kāpēc daudzi dzejoļu krājumi kā slikti referāti iesākas ar dzejoļiem, kas frāžaini variē un frāžaini atkārtoti revolucionārās pagātnes motīvus, it kā tikai svētku tradicionālajā lozungā varētu apliecināt ticību Oktobra idejām, it kā revolucionāro stafeti tālāk nest nozīmētu no dzejnieku paaudzes paaudzē atkārtot vienu un to pašu zvēresta tekstu, it kā dzejai nevajadzētu būt jūtu dialektikai, it kā pietiktu ar primitīvo konstatējumu: dzīve ir, un dzīve mainās.

*Un es jūtu, dziļas pēdas mīdams, —
Drošais te un stiprais dzīvot var.*

(P. Priede. "Pie jūras".)

*Šalks osis nerimtīgs un liela spēka pilns
Kā zemes nebeidzamā gaita.*

(P. Priede. "Osis pavasarī".)

*Visu nakti skarbā dunā
Nerimtības balsi dzirdi,
Tālam ceļam pacel sirdi.*

(P. Priede. "Ceļā".)

*Šim rokām akmens, koks un metāls klausā,
Daudz jaunu namu tām vēl jāuzceļ.*

(P. Priede. "Ceļ jaunu namu".)

*Pārjožot aizsprostiem upes,
taigā rūpnīcas ceļot
Un daudzvārpu kviešus audzējot druvās,
Mēs nākošiem tālumam kuģiem
būvējam ceļu,*

Lai nākamo dienu skatītu tuvāk.

(O. Gūtmanis. "Par varonību".)

*Un straume bangodama jaunus ceļus lauž,
Jo vecie šauri kļuvuši un neļauj augt.*

(P. Priede. "Lauku ceļš".)

Tik tiešām, vecie domāšanas ceļi kļuvuši šauri un neļauj tik viegli izkļūt no bezatbildīgas tukšvārdības neauglīgajiem tukšnešiem. Un te nu jārunā par dzejas sabiedrisko skanējumu, par kuru tik daudz runāts un ar kuru "mērīts" tik daudz dzejoļu krājumu.

Es domāju, ka sabiedriski nozīmīga doma vēl nav sabiedriski nozīmīga dzeja. Es domāju, ka P. Priedes dzejoļu krājumā vienai četrindei

*Liecās koki siltā lokā,
Sila takai līdzī eju.*

*Mazu skuju nesdams rokā,
Kāpju kalnā redzēt leju*

vai dzejoļiem "Abiem kopā" un "Autobiogrāfiskas rindas" ir lielāka un mobilizējošāka sabiedriska rezonanse nekā pirmās nodaļas "it kā nozīmīgajiem" "Maija karogs" un "Dienai", jo pēdējos doma plūst pierastā asociatīvā secībā, nebagātinot lasītāju ne ar vienu jaunu atziņu, ne ar vienu svaigu jūtu niansi. Tur, kur autors par vari centies būt sabiedriski nozīmīgs, tur zudusi laba dzeja. Es domāju, ka mūs nedrīkstētu arī mulsināt tas, ka mākslinieciski vārgu I. Maijam vai Oktobrim veltītu dzejoļi var nosaukt par nevajadzīgu. Vārdu fetišisms ir svešs mūsu kritikai un estētikai.

Kāpēc šādas pārdomas izraisīja P. Priedes krājums? Tāpēc, ka atkal un atkal dzirdētie "ievadmotīvi" viņa un citu dzejnieku dzejoļu krājumos un primitīvi vēsturiskā secība dzejoļu izkārtojumā pa nodaļām (ši sistēma laikam vēl nāk līdzī no kulta laikiem) dezorientē jaunos autorus un rada divainu ieskatu, ka, lai pastiprinātu dzejoļa sabiedrisko skanējumu, nepieciešami kaut kādi speciāli "nodevu dzejoļi" ar pasvītroti idejiskām frāzēm. Strādājot izdevniecībā, nācies novērot, ka dažkārt labi noskaņotā un dzīvi apliecinošā dzejoļu krājuma sākumā iestiprināti formāli ievaddzejoļi — par Maiju, par partiju, par Oktobri.

Manuprāt, daudz par tematiku, maz par idejisko audzināšanu domājuši kādas ļoti vajadzīgas grāmatas — "Svētki bērnu dārzā" — sastādītāji. Ievadā tā arī rakstīts: "Krājumā "Svētki bērnu dārzā" ir ievietoti **tematiski** svētku un atceres dienu uzvedumi, kas iecerēti atbilstoši jaunās bērnu dārza audzināšanas programmas prasībām." (Vai tā nu ir, ka audzināšanas programmas prasa **tikai tematiskus** uzvedumus?) "Bērni... mācās dziesmas un dzejoļus par Lielo Oktobri un Ļeņinu, par Padomju Dzimteni un komunisma celtniecības lielajām darba uzvarām..."

Uzvedumā **var būt arī** (?) materiāli par rudeni (Un tikai? — I. Z.)." "Ļeņina dzimšanas dienai veltītajā bērnu ritā... skandē dzejoļus un dzied dziesmas par Ļeņinu un Padomju Dzimteni." "Bērnu ritā bērni skandē dzejoļus un dzied dziesmas par Pirmo Maiju." Teorētiski jau viss pareizi. Un idejiski arī. Bet ielūkosimies repertuārā.

*Atkal ciemos atnācis
Jaukais svētku rīts,*

Atkal katrā rokā mums
KARODZIŅŠ ir glīts.
(V. Grenkovs.)

Siltā rīta vējā
Plīvo KARODZIŅI.
(A. Ločmelis.)

Ar brāļiem un māsām
Parādē esam
Un sarkanos KAROGUS
Priecīgi nesam.
(A. Auziņš.)

Es māmuliņai eju līdz,
Pār galvām sarkans KAROGS viz.
(Ā. Krūkle.)

Arī KARODZIŅŠ mums līdz.
Esi sveiks, tu Maija rīts.
(E. Kauce.)

Atrisa KAROGI sārti,
Pavērās ziedonim vārti.
(E. Kauce.)

Bet ik pilsētā un ciemā
Sarkans KAROGS liksmi māj.
(E. Kauce.)

Skatās lelle Maružiņa:
Skaisti dejoj svētkos tā!
KARODZIŅI — plīvu plīvu...
(E. Kauce.)

Mums KARODZIŅŠ rokā,
Jo šodien Pirmais Maijs.
(Z. Purvs.)

Pāri galvām saule zib,
Visi liksmi esam mēs,
Siki soļi rakstā dip,
KARODZIŅUS nesam.
(A. Auziņš.)

Tā kā kvēla liesma
Plīvo KARODZIŅŠ.
(Z. Purvs.)

Ar to "karodziņu tēma" šajā "tematiskajā krājumā" tā kā būtu izsmelta, bet tādā pašā pārsātinātībā var izsekot "raķešu tēmai" un "kosmonautu tēmai".

Es domāju, ka bērni ir daudz vērīgāki un ar dzīvāku uztveri un viņu acīs atspoguļojas daudz vairāk no svētku prieka nekā tikai tēvoču dzejnieku ieraudzītais karodziņš.

Un nez vai ar šādu repertuāru "svētki bērnodārzā ir neatņemama audzināšanas sastāvdaļa", nez vai tā "rada dziļu emocionālu pārdzīvojumu" un nez vai, tā ievirzīti, bērni "sāk saprast svētku idejisko nozīmi", kā apgalvo metodiskie norādījumi grāmatas sākumā. Man liekas, ka te grāmatas sastādītāji savā pārprastajā "idejiskumā" pārcentušies. Gribas iebilst arī pret izteikumu grāmatas ievadā, ka "uzvedumos ietverta gan obligātā viela, gan arī papildu viela". Kura tad te būtu obligātā? Z. Purva bezatbildīgi paviršie (lai neteiktu vairāk) dzejoliši par Oktobri?

*Vaja, bērni, padomāt,
Ko mums devis Oktobris!*

*Redzēsiet reiz paši nu —
Vadišu es mašīnu.*

*Sportā slavens kļūšu es,
Bumbu gribu grozā mest.
Patik forma, svilpe, VISS —
Laikam būšu milicis.*

Vai varbūt obligāti ir tikpat paviršie A. Auziņa dzejoli?
Un kura ir papildu viela?

Varbūt vienīgā ar Raiņa tekstu rakstītā dziesma "Visi desmit"? Vēl ir tikai sākums. Bērnudārza nodarbības un dziesmas. Te ir, kā saka, tikai ziediņi. Odziņas būs pēc tam. Tad, kad Skolotāju kvalifikācijas celšanas institūta rīkotajos literatūras skolotāju vasaras kursos dzejniekiem jautās, kā iemācīt bērniem milēt dzeju, jo, lūk, skolēni Raini nemilot. Skaidrs, ja jau no bērnudārza mēs tik pavirši rūpēsimies par mazā cilvēka pasaules izpratni un skaistuma izjūtu, tad arī 10. klasē tiem paliks svešs un nesaprotoams Hamlets, Pērs Gints un Spīdola, bet 11. klasē — Sudrabkalns.

Raiņa dzejas krājumā nav. V. Luksa bērnu dzejoļu nav. V. Plūdoņa bērnu dzejoļu nav. Un tikai divi vien J. Osmaņa dzejoļi, viena vien dziesma ar O. Vācieša tekstu, viena dziesma ar A. Vējāna tekstu. Kaut kur vienā vietīnā pavidēja L. Vāczenieka vārds. Vai tiešām A. Auziņš, L. Pēlmanis, Z. Purvs, A. Ločmelis un E. Kauce uzskatāmi par mūsu bērnu dzejas A un Z?

"Lielākā daļa materiālu ... ir pirmpublicējumi," rakstīts ievadā. Kāpēc? Varbūt dziesmu, inscenējumu un deju pirmpublicējumi tiešām ir interesanti un vajadzīgi — neņemot spriest —, bet liela daļa krājumā ievietoto dzejoļu audzina bērnos tikai paviršu, primitīvu, vienkāršotu dzīves uztveri. Te stāstīts par Oktobri atbilstoši pirmsskolas vecuma bērna uztveres spējām? Es domāju, ka spekulatīva ir šāda attaisnošanās un negodīgi ir likt bērnam mācīties dzejolīti, kas viņa mazo emociju pasaulīti nedara lielāku un bagātāku.

Recenzija par Pētera Priedes un Olafa Gūtmaņa dzejoļu krājumiem tā arī palika neuzrakstīta, bet es domāju, ka šoreiz nepieciešamāk bija runāt nevis par atsevišķu dzejas tēlu un metaforu skaidrību, bet par to, kur mūsu darbs ir bijis mērķtiecīgs un rezultatīvs un kur ideoloģiskais darbs gājis "tukšgaitā".

Un es domāju — par maz ir teikt, ka jau minētie "karodziņi" ir nodeldēts literārs simbols. Konsekvence ved tālāk. Ja dzeja (un tāpat katrs ideoloģiskās audzināšanas darbs) ir no trim šķiedrām šķetināta — no talanta, dzīves pieredzes un pasaules uzskata —, tad te visnopietnāk jārunā par trešo — par vulgāru dzejas sabiedriskā nozīmīguma izpratni un vāju dzīves dialektikas izjūtu. Parasti gan par "baltiem plankumiem" viena vai otra autora marksistiskajā pasaules izpratnē esam runājuši tikai apolitiskuma gadījumos, taču, kā redzams, par to laiks runāt arī vēl citā aspektā — par to dzeju un par to ideoloģisko audzinā-

šanu, kad vai nu labu griboša viduvējība, vai nekautrīga drukāšanās kāre meklē savam talantam nolaidēs **šķietami** idejiskā leksikā un frāzē.

Šādas dzejas sabiedriskā nozīmība ir tikai šķietama, un ar tās primitivajām atziņām nepaveikt mums to lielo darbu, ko prasa un liek mūsu Morāles Kodekss.

Karogs. — 1965. — Nr. 1. — 111.—114. lpp.

DZEJNIEKS, KRITIĶIS, LASĪTĀJS

Uz mūsu laikraksta jautājumiem atbild dzejnieks Imants Ziedonis

— Lasītāju kvantitatīvo augšanu rāda lielie dzejas grāmatu metieni. Ko jūs varētu teikt par kvalitatīvām pārmaiņām lasītājos? Ir tādas? Ja ir, tad — kur? Kā tās izpaužas?

— Es nezinu, vai tādas ir. Es tikai varu nojaust, ka lasītājs kļūvis daudz patstāvīgāks savos spriedumos. Bet kādas ir viņa patstāvīgās domas? Mēs taču nevaram skaidri zināt, ko saprast ar vārdu “lasītājs”, kamēr katrā žurnālā un laikrakstā, kam sakars ar literatūru, nebūs rubriks “Vārds lasītājam”. Kamēr netiks uzklusāta lasītāja balss un nebūs tai dota tribīne, allaž paliks jēdziena “lasītājs” vulgarizācijas draudi. Līdz šim ir bijis tā: dzejnieks dzejo, un kritiķi vērtē, bet trešais loceklis šajā ķēdē izlaists — lasītājs izpalicis un klusē. Kritiķi gan dažkārt it kā runā lasītāju vārdā, bet šajos spriedumos nav lasītāju domu tiesāmības. Atsevišķos gadījumos lasītāju “visvarenā” balss izmantota, kad kādu no jaunajiem dzejniekiem vajadzējis izpērt, kā tas bija ar Imantu Auziņu. Bet kāpēc šī pati balss nevarētu skanēt laikrakstu slejās, stimulējot, noskaidrojot un izlemjot vienu otru neskaidrību un stridiņu literārajās diskusijās?

Laba pārruna ar lasītāju aizsākās “Literatūrā un Mākslā”, bet to vajadzēja turpināt, ļaut lasītājiem iejaukties un varbūt arī oponēt I. Auziņa rakstā izteiktajām pamācībām.

Labu darbu (bet vēl maz) dara “Padomju Jaunatnes” redakcija, dodot savās slejās lasītāju vērtējumu par jaunākajiem literārajiem darbiem.

— Kas konkrēti darāms, lai gaume un lasīšanas kultūra augtu? Dzejniekam? Kritiķim? Literatūrzinātniekam? Redakciju darbiniekiem? Pašam lasītājam? Kā lasītājs ietekmē dzejnieku?

— Dzejniekam? Neizmantot lētu sentimentu lasītāja aizkustināšanai, aizgrābšanai un saraudināšanai. Mums vēl ir milzīga lasītāju masa, kurai netik, ka viņu biksta, ka dzeja aizskar, prasa, liek un paģēr domāt, vērtēt un pārvērtēt sevi, citos, šodienā un vēsturē.

Bet ir viens "bet". Un pie tā mums jādežurē. Lai lasītājs neapmaldītos sarežģītu asociāciju džungļos. Un tāpēc ir jāiecērt ceļa zīmes — kur tu esi gājis, dzejniek? Un kā lai zina iziet tev līdzī? Ir taču arī tā: dzejnieks gan domā, ka lasītājs spēs izsekot viņa jūtu un domu biezokņos, bet, raugi, ceļa zīmes nav atstātas, lasītājs zaudē orientāciju un jūtas kā tajā pasakā par Ansiti un Grietiņu, kad tie pamesti svešā mežā. Ir jābūt kaut kādai noteiktas virzības baltu akmentiņu rindiņai, pa kuriem lasītājs var izsekot dzejniekam, ieciet viņa dzejoli un tikt arī laukā.

Citiem vārdiem sakot, asociāciju plūsmas dzejoļos nedrīkst izirt vārdu un teikumu komunikatīvais sakars. Tikai tā ir dzeja, kurā domu un jūtu asociatīvais un komunikatīvais (jēdzieniskais) sakars ir vienoti. Kur šis vienotības trūkst, sākas haoss un bezatbildīga zemapziņas patvaļa.

Vēl citiem vārdiem — tā ir cīņa par zemtekstu skaidrību. Kas konkrēti darāms, lai lasītāju gaume augtu? Gan dzejniekiem, gan kritiķiem jādežurē un jāorientē lasītājs. Jāpasaka savos rakstos, recenzijās un anotācijās: "Lūk, parādījies jauns dzejnieks. Turiet acis un ausis vaļā! Vai jūs redzat, kā viņš grauž to tur dialektikas mezglu? Neredzat? Nu, tajā un tajā dzejolī tajā un tajā rindā! Vēl nejutat? Nu, tad jums vēl jāmacās, jālasa! Sekojiet, vērojiet, uzmaniet viņu, līdz sapratīsiet! Raksturīgi, ka viens otrs ar pirkstiem mēģināja šo mezglu atrāsit, mēģināja, neizdevās un pameta. Bet viņš grauž. Redzat — zobiem grauž."

Vai atkal tā: "Vai jūs nejutat, ka ar piekto dzejoļu krājumu dzejnieks ir apgājis apli un ir atpakaļ turpat, no kurienes sācis? Bet spirāle? Attīstībā taču iet pa spirāli! Tad nu pavērosim, vai viņš savā pašmierā un pašpārliecībā nemēģinās iet atkal to pašu apli — jau noiето. Un, ja mēģinās, tad sauksim: "Basta!"

Manuprāt, mūsu kritika šādu orientāciju lasītājam nedod — nemāca skatīt literāro procesu un dzejas attīstību dialektiski, nenorāda interesantus jaunu meklējumu aizsākumus, baidīdamās pārslavēt jaunus dzejniekus, noklusē pavisam to jauno, ko dzejnieks ienesis dzejā, baidās (kā lai citādi to nosauc —

varbūt par kautribu?) uzrādīt jau plaši pazīstamu dzejnieku kļūmes, līdz ar dzejas darba stāžu dod dzejniekam nolaides. Sevišķi jutīga pret to ir šodienas jaunā lasītāju paaudze un jaunā dzejnieku paaudze. Jūtot savstarpējas simpātijas, viņi it kā izslēdz kritikas klātbūtni un ignorē to. Bez šaubām, šeit pārspīlēju, bet tāda tendence ir — dzejas kritiku atstāt ārpus procesa.

Kā šī tendence radusies — to izdibināt ir gara, piemēriem bagāta un analītiska raksta uzdevums. Šeit tikai īsumā: viss sācies ar to, ka kritika neregulēja un vēl joprojām neregulē un nefiksē, un neanalizē lasītāja un dzejas attieksmes, līdz ar to pati palikdama sāņus, kaut kādu pašas pieņemtu postulātu augstumos; kritiķi paši operē ar gudriem formulējumiem par dzejas tautiskumu, kaujinieciskumu, partejiskumu, nejudami dzejas patieso rezonansi klausītāju zālē un lasītājos.

Bet dzejnieki šo rezonansi jūt un no tās vadās, to pārdzīvo un tai tic. Savukārt lasītājs un klausītājs vairāk tic dzejoļu emocionālajam lādiņam nekā tā aprakstījumam recenzijā vai kritikā. Tā dzejas kritika savas emocionālās “isjutības” dēļ tiek “apieta” un atpaliek no literārā procesa; elkoņos ieķērusies lasītājam un dzejai, tā tiek vidiņā vilkta līdzī.

Kas darāms literatūras zinātniekiem?

– Literatūras teorijas grāmatās nodaļā par stilu beidzot būtu laiks noskaidrot, ko mēs saprotam, kad sakām “mūsu literatūrai vajadzīgi daudzu un dažādu stilu rakstnieki”. Līdz šim stilistikas pētišanai pie mums nopietnāk pievērsusies tikai Milda Kalve, un acīmredzot viņai vienai grūti bez plašākas domu apmaiņas noskaidrot vienu otru jautājumu. Piemēram, Dzejas sekcijas sanāksmē viņa izteicās, ka “jaunākajai dzejai raksturīgas egocentriska iezīmes” un ka “tas nav tikai stila jautājums”. Arī šis ir jautājums par lasītāja orientāciju (ja šis domas izskanētu plašākā auditorijā), un ir laiks beidzot noskaidrot, vai “es” formā rakstītie dzejoļi liecina par egocentrismu vai par tādu dzejisku koncentrētību, kas vārdā “es” ietver “mēs, jūs, viņi, viņas, šis, tas, šāds, tāda” utt. Man liekas, ka šādu dzejoļu sabiedriskā rezonanse ir gluži pretēja egocentrismam.

Tāpat laiks noskaidrot “tiešā reālistiskā stila” un “simbolistiskā stila” (M. Kalves terminoloģija) dzejoļu vietu, īpatsvaru un — galvenais — sabiedrisko virzību un rezonansi latviešu dzejā.

Kas darāms redakciju darbiniekiem un pašam lasītājam? Dot tribīni un meklēt tribīni! Lai lasītāju spriedums būtu dzirdams vispārībai. Tikai tā mēs panāksim īsti radošu atmosfēru.

— **Kāda ir jūsu attieksme pret dzejas lasīšanu literāros un cita veida sarīkojumos?**

— Es domāju, ka mēs Rīgā vēl par maz rīkojam afišētus dzejas vakarus. Tie mums vēl nav kļuvuši par tradīciju, kā tas, piemēram, ir Maskavā.

Šādus literārus vakarus varētu dažādēt. Tagad bieži tikšanās reizēs skolās rakstnieki tiek izmantoti par savdabīgu uzskates līdzekli: bērni redz dzīvu rakstnieku, bet skolotāji audzināšanas plānā un atskaitēs var ievilkt ķeksīti. Tikšanās būtu daudz efektīvāka un rezultatīvāka, ja šādi dzejas vakari skolēniem tiktu rīkoti nevis katrā atsevišķā skolā, bet vairākām skolām kopā, iepriekš šos vakarus skolās afišējot. Tad arī klausītāju zālē sapulcēsies tikai tie, kurus dzeja tiešām interesē.

Nezinu, kā disciplināri vajadzētu sodīt bibliotekārus, klubu un tautas namu vadītājus, kas uzaicina rakstniekus, bet tikšanās reizē zāle izrādās pustukša. Tie ir atkal tikai "ķeksīšu" dēļ rīkoti "kultūras pasākumi". Bet nokavētas taču ir daudzu cilvēku daudzas darba stundas! Tā izrikojās arī Daugavpils bibliotēkas vadītāja, kas nevērigi un pavirši bija respektīvi nebija noorganizējusi žurnāla "Liesma" lasītāju konferenci. Es esmu pret tādām "uguntiņām" un dzejoļu lasīšanu kafejnīcās, kur dzejnieks tiek pasniegts kā piedeva un laika kavēklis pie garlaikotu cilvēku kafijas tases.

Literatūra un Māksla. — 1965. — 27. nov.

1966

PAR JAUNĀ RADĪŠANU UN DZEJAS DIENĀM

"Poēzija ir jauna tipa radīšana. Labāk — jaunu būtņu, jaunu formu, krāsu, jūtu radīšana.. . Tipu radīšanu nevar saprast, kā parasts, ar sava laika tipu notveršanu; jāsaprot plašāk nekā novērošana un aprakstīšana, bet kā patiesa radīšana, un tādu

būtņu, kuras nevar gatavas norakstīt no dabas." Tā 1912. gadā savā dienasgrāmatā rakstīja Rainis.

Otrs citāts. No L. Ļeonova intervijas, kurā viņš runā par to, cik daudziem slāņojumiem rakstnieks izrokas cauri, pētot dzīves parādības.

"Balva par šīm pūlēm un grūtībām ir literāra savdabība, pašam savas mākslinieciskās pasaules dzimšana...

Ārēji šī mākslinieciskā pasaule bieži vien pārsteidzoši atšķiras no reālās. Iespējams, ka bērzi tur būs melni, ūdens īpaši nekustīgs, pie debesīm stāvēs divas saules, nevis viena... Tomēr mēs ieraudzīsim dzīvi un sevi kā spoguļi. Labs rakstnieks — neatkārtojama, interesanta personība. Katrā rakstniekā tāpēc arī nepieciešams atbalstīt šo vienreizību, kas veido viņa talantu."

Un trešais citāts. No apraksta par Nobela prēmijas laureātiem Aleksandru Prohorovu un Nikolaju Basovu, elektromagnētiskās enerģijas kvantu ģeneratoru radītājiem.

"... Pats galvenais — zinātnieka domāšanas veids. Domāšanas stils ir tikpat neatkārtojams kā mākslinieka gleznošanas maniere, kā komponista iztēles īpatnības. Rokraksta savdabīgums, intuīcijas asums, domas individuālā loģika — lūk, kas noved pie atklājumiem, kuri patiešām maina mūsu apkārtējās pasaules seju."

Kāpēc es to visu atcerējos Dzejas dienās? Tāpēc, ka, sākot ar šo gadu, Dzejas dienām vajadzētu kļūt par tām krustcelēm, kurās mēs, dzejnieki, brīdi apstājamies, sanākam visi kopā un izlemjam, vai pareizi esam gājuši, pa kuru ceļu iesim tālāk un kurš ir taisnākais un patiesākais ceļš līdz Auditorijai.

Tuvojas Oktobra revolūcijas 50. gads. Revolūcija nav beigusies. Dzejas attīstība ir daļa no revolūcijas, daļa no tās cīņas, par kuru runāja Rainis — Spīdolas valstībā.

Padomju varas 50 gados dzeja bieži stāvējusi krustcelēs un domājusi — kurš tālāk istais. Un bija arī neīstie, un arī iets pa tiem tika. Un bija arī cīņi krustcelēs. Bija iestaigāti asfaltēti celiņi kā parkā, un netikās soli spert nost — lakstīgalas un miers, un klusums. Bija vēstures norullēti lielceļi, arī ne tik grūti ejami — cik talants spēj, sarindo ritmā un atskaņās savu līdzgājēju balsis un dzied! Bija arī ceļi, kuros dzejnieki tautas revolucionāro, patieso patosu pārvērta pseidoultrasuperlatīvā.

Tāpēc šodien mums jādomā par pareizām proporcijām visā mūsu dzejā un katra dzejnieka darbā atsevišķi, par aprakstošā un ilustrējošā, par naivi gaviļējošā, par īgni kritizējošā un par patiesi jaunradošā proporcijām.

Latviešu padomju kritika ne vienmēr spējusi mūsu dzejai parādīt pareizo ceļu, ne vienmēr pratusi nospraust marksistiski pareizu azimutu. Dzejnieki pa lielākajai daļai savas estētikas stīgu cirtuši vieni paši, vadoties pēc saviem rokas kompasiem, brīžam arī intuitīvi. Un tas nav tas bēdīgākais. Ļauni būtu, ja dzejai šādu jaunu intuīcijas bagātu talantu trūktu.

Reizēm izskan bažas, vai daļa mūsu dzejas pēdējā laikā neaizklist marksistiskajai estētikai un sociālistiskajam realīstam patālos nomaldu ceļos. Šīs rūpes jūtamas arī "Literatūrā un Mākslā" publicētajā Jāņa Niedres rakstā "Vajag diskutēt!" — proti, vai tikai nav tā, ka "mūsu literārās eksperimentēšanas aizstāvji" (kuri tie ir? Vai pareizāk: kuri tad tādi nav?) eksperimentēšanas pašmērķībā noved mūsu literatūru "pie nepārrēdzami smagām sekām" — pie realisma noliegšanas un eksperimentālisma kā vakareiropeiska modernistiskās literatūras strāvojuma. Domāju, ka rakstā jaušamajām bažām nav nekāda pamata. Žēl, ka autors konkrēti nenosauc ne eksperimentēšanas entuziastus, ne darbus, kuros tādas tendences izpaužas. Es pat domāju, ka mums tādu eksperimentētāju eksperimenta pēc nav. Eksperimentēšana, kuru aizstāvēja A. Broks, ir tā pati J. Niedres vārdiem formulētā "satura idejas atklāsmei visadekvātākās pirmreizīgās izteiksmes" meklēšana, tā pati "idejas atklāšana "pa jaunam"". Arī A. Broks neaizstāvēja mākslinieciskās izteiksmes surogātu laišanu tautā, bet runāja par mākslinieciski jaunas un katram savas domāšanas meklējumiem. Izrādās, ka J. Niedres un A. Broka nostādnēs šajā jautājumā nekā pret-runīga un diskutējama nav. Pārspriežama un risināma ir gan cita doma — kāpēc daudzi no mūsu jaunās dzejas audzes **par maz** eksperimentē. Bet eksperimentēt viņus traucē tieši estētikas, socioloģijas, politikas, ekonomikas, psiholoģijas studiju un vispār — zināšanu trūkums. Ar to arī izskaidrojama sabiedriskā nedrošība un daudzu literāro darbu glēvums. Un pat nevajadzīgums. Bez šaubām, jaunas domāšanas meklējumos, kā vienmēr, traucē un traucēs pseidokritikas uzkliedzieni un nereti — viens otrs nesaprotošs, nevietā iesēdies "redakcionālais birģelis", bet ne jau tas spēj aizkavēt jaunas tautiskas un partejiskas dzejas rašanos. Galvenais ir un paliek — savas personības,

savas radošās individualitātes mīcīšana un veidošana, apde-
dzināšana un glazēšana. Kad lasām Raiņa dienasgrāmatas, tad
tas jaušams katrā rindā.

Šis gads bija bagāts jaunām dzejas grāmatām, nākamais so-
lās būt vēl bagātāks. [..]

Literatūra un Māksla. — 1966. — 17. sept.

1967

PAR IEDVESMU

Arkādijs Raikins intervijā uz jautājumu: “Vai jūs paļauja-
ties uz iedvesmu vai arī uz to, ko ierasts saukt par aktiera teh-
niku?” — atbildējis:

“Iedvesmu nevar ieplānot. Tikai darbs nosaka aktiera daiļra-
des kvalitāti. Ja miniatūrā ieguldīts zināms skaits stundu, to
vienmēr tūlīt jūt. Bet iedvesma rodas, tiekoties ar publiku. Tā
ir garšviela, kas padara garšīgu visumā tīri labu ēdienu. Bet no
garšvielām vien pusdienas nevar pagatavot.”

Es protestēju. Iedvesma nav garšvielas, bet pats talants,
dotības, respektīvi, dotais: produkts, sviests, gaļa, viss, kas vaja-
dzīgs ēdienam. Bet tehnika ir tā māka, prasme no visa dotā kaut
ko iztaisīt. Var būt iedvesma, bet bez prasmes, tehnikas, bez
darba nekas no tā neiznāks. No labākā produkta, tāpat kā no
labākās iedvesmas, var iztaisīt kaut ko nebaudāmu vai neiztai-
sīt neko. Bet ar tehniku un bez iedvesmas mākslinieks ir kā
pavārs ar diplomu un pannu, tikai nav ko tajā likt. Viņš ir kā
filoloģijas fakultātes vai Augstāko literāro kursu diplomands,
kurš cerējis, ka ar diploma saņemšanu nu kļūs par dzejnieku.

Iedvesma? Varbūt to var formulēt tā: radošs prieks, kad
atraisās un radošajai gribai klausā visi radošie spēki.

Dzejniekam iedvesma ir dvēseles stāvoklis, kad rodas parei-
zākie vārdi jūtu izteikšanai.

Dzejoļi katram atnāk savādāk — un arī katrs dzejolis at-
nāk savādāk, bet laikam ir divi būtiski atšķirīgi dzejas rašanās
sākumi:

1. No emocionālā impulsa.

2. No prāta pasacītā.

Emocionālais impulss kādreiz ir ļoti nenozīmīgs un tam pat nav tieša sakara ar dzejoli rakstīto. Kaut kāda pēkšņa divaina nianse telefona vadu iegaidienā rada emocionālu uzbudinājumu, tas sāk viņņveidīgi uzplūst un atplūst, tā radot pauzes un savu ritmu. "Nāk nakts, un pamazām atdzīvojas dvēseles spēki — pagaidām tiem nav nosaukuma," — tā par šo pirmsajūtu saka K. Paustovskis. "Kā to lai nosauc? Iztēle, fantāzija, iedziļināšanās cilvēka apziņas smalkākajās šūnās, iedvesma? Dvēseles sajūsma vai miers? Prieks vai skumjas? Kas to lai zina?"

"Nāk mana grūtā stunda," saka Ojārs Vācietis.

Uzbudinājums sāk ritmizēties viņšos, tie ir zemāki un augstāki, veselās jūtu kaskādes. Tajās ir kāpinājumi, kritieni, kulminācijas un plūstoši viņi.

"Dunoņai pakāpeniski pieaugot, aiziet tālumā elektriskais vilciens. Un atkal klusums, tāds klusums, ka, liekas, dzirdamas pat vieglākās skuju trīsas aiz loga un neizprotama maiga ietrišanās. Tā sakrīt ar zvaigžņu uzliesmojumiem. Varbūt, piesardzīgi sanot un spriekstot, no zvaigznēm krīt sarma?" (K. Paustovskis.)

Vārdu vēl nav, arī domas ne.

Vai jūs jūtat, kā viņņojusies tā bezvārdu stihija, pirms radās vārdi šim Ojāra Vācieša dzejolim:

— *Tumšs vilnis nāk —*
— *un krasta sērē mirst —*
— *un izšalc smil-*
— *tis zvaigžņu gaismā zeltits —*
— *nāk nākošais —*
— *un atkal dziļi nirst —*
— *un atkal nav —*
— *un atkal darbs ir veltīgs —*

"Pašlaik es vēl pats nezinu, ko rakstišu. Doma vēl ir tikai savijņojums, vēlēšanās izteikt citiem to, kas pašlaik pārpilda manu prātu, manu sirdi, visu manu būtību. Doma dzīvo manī, bet, kā tā izliesies, kādus ceļus atradis savai izteiksmei, tas vēl nav skaidrs man pašam. Bet es zinu, kam rakstišu. Es runāšu ar visu pasauli." (K. Paustovskis.)

Iedvesma meklē istos vārdus katra jūtu viļņa augstumā. Tad būs istais patoss. Dzejā nejutis mākslotību. Tad nebūs iespējas to uzspēlēt arī dzejas interpretētājiem, jo lasītājs vai aktieris jutīs vārdu vienīgo patosu un viņam nebūs no vārdu vienlaidus nonivelēta līmeņa pašam jāuzlec neistos fonētiskos pacēlumos.

Un dzejolis, atradis istos vārdus, sāk formēties pantā:

*Ir kaut kur miers, to jūra nepazīst —
Aiz vienas viļņu cilts nāk citas ciltis,
Līdz beidzot banga krasta sērē šķīst —
Un dzeltens graudiņš paliek krasta smiltīs.*

Jūtu bangojums atradis sev vārdus, vārdi atraduši sev formu, dzeltenais graudiņš ir radies, un iedvesma aizrautīgi strādā, līdz dzejolis ir pabeigts.

Šo pirmsdzejoļa stāvokli var salīdzināt arī ar šūpojošo sajūtu, it kā tu būtu šūpulī un vēl neko neapjaustu un neizpras tu — vēl tu esi pirmatnēji mazs, kā bērns, dzirdi it kā melodiju, bet vārdus vēl nesaproti. Bet drīz tu tos sapratīsi. Ir jānāk vārdiem, kas izteic šo pašu dvēseles stāvokli, kas jau ritmā un noskaņā pār tevi valda.

*Tad, kad būs ziemelis plēsīgs (šūpoļu atskrējiens)
Dubultos manos (skrējiens turp),
Es tevi uzaicinu (jau spēcīgāks atskrējiens),
Es tevi izaicinu (atkal turp un ar visu auguma svaru
tu spied šūpoļu dēli līdz pēdējam
augstumam)
Uz satikšanos. (Nu ir pateikts — un lai skrien ar
uzņemto inerci.)*

Tā rodas emocionālās frekvences svārstības un to amplitūda. Un nekāda tieša sakara ar nejaušā vēja iekaucienu telefona drātis te nav ne jūrai, ne domai, kas risinās tālāk. Ieskrien atirusi rudens lapa logā, tā ir kā akmens, kas iesviests tavas dvēseles mierīgajā līmenī, un nu skrien tālāk un tālāk apaļi uztraukuma un uzbudinājuma riņķi. Cik tālu tie aizskries, cik tālu ies rezonanse, pats dzejnieks to nezina.

Dažreiz tā noklust nogurumā, nespējā ilgi uzturēt garīgo spriegumu, cīnoties ar vārdu pretestību, dažreiz impulsa rezonansi aptur pēkšņs telefona zvans — draugam ievajadzējies aizņemties piecus rubļus vai arī kādas organizācijas vai ceha ļaudis ļoti lūdz atnākt uz vakaru kafejnīcā. Pēc darba viņi, sanākuši kopā, grib atpūsties, pasēdēt, iedzert kafiju un vēl šo to, paklausīties — pilnīgi dabiski, grib atpūsties. Bet tev šis zvans, kas lūdz piedalīties šāda veida “gastronomiskā koncertā”, vai cits kāds traucēklis ir izjaucis dienas darbu, emocionālā uzlādētība pazudusi, rezonanses viļņi pajukuši, atliek dzejoli pabeigt ar jau izstrādājušos prasmi rakstīt “līmeni”.

Svarīgi iedvesmas reizē emociju tūlīt fiksēt uz papīra. Vēlāk tā aizmirstas vai arī, ja neaizmirstas, nerod vairs to vienreizējo vārdisko izteiksmi, kāda tai būtu bijusi pirmajā pārdzīvojumā brīdī. Enerģiju grūti reproducēt, emocija ir glezna, un reprodukcija tomēr ir tikai reprodukcija.

Emociju sprieguma reti pietiek visam dzejolim. Man liekas, ka tikai retu dzejoli var uzrakstīt vienā paņēmienā. Es parasti dzejoli atstāju pusrakstītu, pusiesāktu, puspabeigtu, ja jūtu, ka iedvesma beidzas un ka uzrakstītajā ir jau pietiekams emocionāls lādiņš, lai tas ierosinātu nākamajā dienā atsākt vajadzīgajā emocionālajā līmenī. Citādi iznāk taisīts dzejolis: sološi un jauki iesākts, bet tālāk — spriegums zūd, un mēs sakām — “dzejolis izčākst”. Un tā ir daudzu jo daudzu dzejoļu “vaina”, proti, tie, emocionālajam spriegumam kritot, izlīdzas ar dzejnieka māku un meistarību. Acimredzot dzejnieks bijis neatlaidīgs un gribējis dzejoli par varītēm pabeigt. Taču laikam šādas paviršas neatlaidības vietā vajadzīga pacietība. Ir tādi zirgi, kas nogriežas katrā mazākā celiņā, domādami ātrāk tikt mājās. Ari dzejolis, zaudējis iedvesmas spēku, šaudās kā zirgs no ceļa nost. Var jau dzejoli ielaist pirmajā tuvākajā celiņā, kas beidzas kādās mājās. Bet tās nav tavējās. Tā ir domu un emociju kūtrība.

Citi dzejoļu sākumi — no domas, no iepriekš izdomātas atziņas vai paradoksa. No vēlēšanās izvērst dzejoli savu atziņu:

Tas neko nespēj radīt, kas neko nespēj apliecināt, —

vai:

Visgrūtāk ir pašam sevi nest, —

vai:

Neviena dzīves stunda nav pagājusi lieka.

Citreiz dzejolis sākas no maza dzīves fakta. Pie telefona automāta tu ievēro — rindā stāvošie neklausa iznākušajam, ka automāts nestrādā, bet katrs pats savā (kā lai to saka — egocentris-kajā, vai?) tiepībā ziedo automātam divkapeiku, līdz pārliecinās, ka tas krāpj. Kāda līdzība ar cilvēku dzīvi! Cilvēks cilvēkā taču arī iemet savu divkapeiku, līdz saprot, ka piekrāpts.

Citreiz dzejolis grib izdibināt kādu jēdzienu, teiksim, “darbs”, izteikt tā būtību dzejiski koncentrētās rindās (cits jautājums — vai šo koncentrētību izdodas sasniegt):

1. Darbs — dzīves iztikas, pelnišanas nepieciešamības nosa-cīts (vēl mūsdienās ne katram iespējams strādāt darbu, kurā izpaustos viņa gribošā un radošā potence).

2. Darbs — katra cilvēka iekšēja jaunrades dziņa, kurai jāklūst un kura klūs par valdošo cilvēka izvēles un rīcības noteicēju.

Tā rodas dzejolis ar tēzi un antitēzi. Bet katrai lietai ir sava tēze un antitēze, katrai parādībai. Dzejniekam rodas doma sada-līt parādības divās daļās, un lasītāja ziņā — lai viņš pats atrod, kā tās atkal savienot, pareizāk vai nepareizāk, bet pašam savā sintēzē. Tā rodas iecere dzejoļu ciklam “Tēze — antitēze”. Bet izrādās, ka lietas un norises var vērot arī no trim izejas pun-ktiem. Iecerē rodas psiholoģiski trīsžuburi — Pērles, Gredzena un Gliemeža dziesmas. Sākas ķēdes reakcija — attieksme pret lietām sāk dalīties arvien vairākos un vairākos aspektos. Analize iet plašumā, dziļumā, sāk krustoties, pīties un mezgloties. Analize lietas skalda, dala, izjauc. Cik tālu var sadalīt aspektus, nebai-doties zaudēt prasmi atkal salikt? Pulkstenis ir izjaukts. Bet jā-prot to salikt. Tikai tad attaisnojas tā izjaukšana, ja tas tiks sa-likts atpakaļ mazliet labāks, nekā bijis, un laiku rādīs vēl precīzāk. Tikai tad attaisnojas psiholoģisko nianšu un zemapziņas nojau-smu aspektācija, ja tā savā **kopumā** spēj cilvēkā (lasītājā) sinte-zēt veselīgu, humanistisku dzīves izjūtu, nevis atstāt viņu izjū-tu, sajūtu, nianšu un aspektu jucekli.

Šī prasme ne tikai ievest savu līdzcilvēku psihes un zemap-ziņas dziļumos, bet arī izvest viņu no tiem ārā laikam arī rāda, cik mākslinieks vai rakstnieks talantīgs.

Man ļoti patik optimisms, kas izskan Andrē Moruā "Komentāros pie savas biogrāfijas". Runājot par mākslas tendencēm šodien, kad "matērija sadalās netveramās daļiņās", kad forma tiek uztverta kā ilūzija, kad "mākslinieks atsakās no priekšmeta, romānists — no sižeta un pat no personāža", Andrē Moruā paliek humānists un apliecinātājs.

"Daudzi šodien, liekas, aizlieguši sev rakstīt par faktoriem, kas pastāvīgi darbojas, un stiprām, stingrām cilvēciskām jūtām. Viņi raksta tikai par eksistences absurdumu, par nelaimīgu cilvēcisku būtņu cenšanos aizmirst alkoholā un erotismā savu morālo nabadzību. Nākamo gadsimtu lasītāji brīnīsies. Vai tas var būt, viņi teiks, ka cilvēki bija tik pilni izmisuma?"

Tie nav tikai viena rakstnieka vārdi, bet cilvēces humānisma atgādinājums rakstniekiem un ne tikai rakstniekiem — nemeklēt un nekaitēties ap himerisko un zemisko cilvēka zemapziņā, bet atrast tajā tās cilvēciskās vai slēptās nianšes un aspektus, kas cilvēku dara dzīvotspējīgāku, dzīvotpriecīgāku, vitālāku un radošāku.

"Sāpe un nāve nāk no nesaskaņas ar sevi un ārpasauli, jaunai filozofijai un dzejai jāmeklē dzīvība, ne nāve kā iznākums, vajag izcelt prieku kā radītāju," sacīja Rainis sarakstē ar Aspaziju. "Laimīgam būt par personisks prieks, bet sabiedrisks pienākums." Un Aspazija: "Es vienmēr prātoju, ka mums jāaudzē tāds mazs puisītis — Prieciņš. Tu jau viņu tik maz pazisti."

Garainis, kas veicina vārišanos. — R., 1976. — 5.—11. lpp.

1968

PAR DZEJAS POPULARITĀTI UN OGU LASĪŠANU

Dzejas popularitāte pie mums sasniegusi to līmeni, kad jāsāk izvērtēt tās ceļus un cēloņus. Manuprāt, dzejai ar pašreizējo popularitāti nav sevišķas vajadzības vēl paplašināt masveida pieejamību, nav lielas vajadzības palielināt dzejoļu krājumu tirāžu pāri 30 tūkstošu robežai, ne arī atkārtot viena vai otra autora dzejas vakarus, līdz paša pēdējā interesenta prasības pēc estētiskā baudījuma vai ziņkārība (ari! ari!) apmierināta. Par

to, ka mūsu republikas lasītājos nav tikai tīra un patiesa interese par īstu dzeju, bet daudz visādu blakusinteresešu, liecina fakts, ka veikalos neizpērk mūsu kaimiņu republiku interesantāko dzejnieku dzejas krājumus, kas tik tiešām lasītājiem tiek doti labos tulkojumos. Ilgi rajonos un diezgan ilgi arī Rīgā plauktos stāvēja moldāvu dzejnieka Grigores Vieru, Ļeņina komjaunatnes prēmijas laureāta kazahu dzejnieka Olžasa Suleimenova, burjatu dzejnieka Dondoka Ulzitujeva grāmatiņas. Tas tikai liecina, ka dzejas popularitāte kaut kādās ievirzēs ir aprobežota un dzejas masveida popularizācija laikam vis daudz nepalīdz dzejas izpratnei iet dziļumā. Salīdzinājumā izsakoties, izpirkto grāmatu tirāžas kā plāna eļļas kārtiņa klāj daļu ezera virsmas un plešas lielumā, cenšoties pārklāt visu virsmu. Bet, jo vairāk plešas, jo kļūst plānāka. Interese par dzeju kļūst plašāka, bet plānāka, dzejas dziļumā neejot. Vispār tik apšveicamo dzejas popularitātes gājienu pavada atgriezeniska reakcija: masveida interesei par dzeju pieaugot, dzejas miļotāju vidū pieaug arī to cilvēku skaits, kuru literatūras un dzejas orientācija ir visnotaļ viduvēja, tradicionāla, parasta. (Salīdziniet ar līdzīgu stāvokli teātros un kinoteātros un pretrunu starp kases tendencēm un istas mākslas tendencēm.) Tas vēl nav nekas slikts, nedz nesa-protams. Tā tas ir un būs jebkurā attīstības gājienā. Tāpēc jau ir dzejnieka, mākslinieka un mākslas skaidrotāja misija un uzdevums: ieinteresēto sācēju iedvesmot arvien jaunām un jaunām niansēm un dvēseliskām vibrācijām, izkopt viņa estētisko jūtīgumu, līdz tas sāk reaģēt jau uz pusvārdu un ceturtdaļvārdu, uz gauda plīsumu zemē un sīkspārņa spārnu vēdienu tumšā. Dzejnieks iet no durvīm pie durvīm ar "Tuk-tuk!".

Man ir sērkociņi — vai tev ir malka?

Man ir āboliņu lauks — vai tev ir bites?

Man ir puķe — vai tev ir deguns?

Tuk-tuk!

Man ir čiekurs — vai tev ir knābis?

Un, ja dzejniekam neatver, viņš iet tālāk un neapvainojas. Nākamreiz, kad daudzi šai ciemā būs jau atvēruši, atvērs arī neatvērējs. Bet tad būs viena nelaime: palaikam tas, kas atver tāpēc, ka arī citi atver, ir ļoti neuzticīgs, viņam liekas, ka viņu grib apkrāpt, un vienmēr viņš pats visu grib dabūt par lētu cenu.

Viņš teiks: "Knābis man ir labs, bet tas taču čiekurs! Es ēdu graudus!"

Un padomājis: "Nu labi. Dod to čiekuru." Bet to viņš pa-teiks tā, it kā parādītu tev lielu augstsirdību, tavu čiekuru pie-ņemdams, sak, nākamreiz es gan no tevis prasīšu vairāk, ne-ļaušu sev iesmērēt kaut kādu čiekuru. Un prasa arī, pie tam prasa "tautas vārdā". Man raksta no klausītāju zāles: "Kāds gudrs onkulis ir teicis, ka mēs katrs viens pats varam, drikstam darīt tikai to, kas neizrādītos bistams, ja mūsu, pareizāk, manai rīcībai sekotu pārējie. Taču tagad dzejas saprotamības jautājumā ir jau nonākts līdz tam, ka dzeja (jaunākā proza, es domāju, mazāk) nav vairs domāta tautai. Cik tālu tā drikst iet?" Jautā-jums vietā. Sen bija laiks noskaidrot, cik tālu drikst iet dzeja sa-vos psiholoģiskajos un arī formālajos meklējumos (un tālu drikst!), bet ilgāk vairs arī nevaram gaidīt, nenoskaidrojuši, kāds psiholoģisks, sociāls vai demogrāfisks slāņojums slēpjas aiz ma-zā, bet tik svarīgā šeit minētā vārdiņa "tauta". Vai šis cilvēks parakstās tautas vārdā arī tad, kad viņš apjautis dzejā jaunat-klāsmi, vai tikai tad, kad viņš kaut ko nesaprot? Vai viņu sajūsmīna arī kaut kas vienreizējs un viņš metas ar pilnu krūti tā aizstāvēšanā, vai viņš ir tikai ierastā un daudzreizējā sargs un Cerbers? Ko lai atbild šādam cilvēkam zālē, kurš sevi dēvē par "tautu" vai — kā vēl saka — "vienkāršo tautu" un žēlojas, ka viņš manus dzejoļus nesaprot? Es varu atbildēt tikai ar pretjau-tājumu: "Bet es? Vai es esmu vai neesmu "tauta"?" Un skolotāja N., kas saprot manus dzejoļus, — vai viņa ir vai nav "tauta"? Tad kāpēc jautātājs ir tik uzpūtīgs un iedomājas, ka viņš ir "tau-ta", bet mēs abi neesam? Un galu galā mans kolēģis dzejnieks arī ir "tauta", un arī viņam es rakstu. Bet viņam, zini, tiešām ir smalka oža. Viņš to, ko baudījis un zina, neņem pretī. Viņš saka: "Vai tev nav kaut kas jauns?" Bet jauns viņa izpratnē ir kaut kāds eksperiments u. tml. Konstruktoru biroja vīriem neviens nemaksātu algu, ja viņi visu mūžu ar āmuriņu sistu nagliņas galdā.

Un vai mums katram nav kļuvusi smalkāka tauste pirkst-galos, kad mēs veikalos aizejam garām desmit baķiem un ap-stājamiem pie tā viena — smalkākā un stiprākā?

Un vai tam cilvēkam, kas sakās esam no "vienkāršās tautas", dažreiz sirds neprasa pēc kāruma galdā? Tad viņš skrien uz tirgu un meklē. Lūk, tā skrien un meklē, ko uzlikt uz kārā zoba, arī

Ojārs Vācietis un Bruno Saulītis, Ārija Elksne un Arvīds Grigulis. Dziļāku atbildi es jums nevaru dot, jo man nav socioloģisku datu par dzejas popularitātes, saprotamības vai nesaprotamības cēloņiem. Veikt šādus pētījumus — tas ir daudzū gadu darbs, kas jāsāk jau šodien.

Manuprāt, nespēja iejusties cita stilā, stila nemācītība ir viens no cēloņiem, kāpēc rodas dzejas neizpratne un nesaprašanās dzejnieku un lasītāju starpā. Un ne jau tikai dzejas pasaulē. Mēs visi esam klausījušies anekdotes un vienu otru nesapratuši. Un tiešām reizēm sanāk skaudība un dusmas, ka visi ap tevi smejas, tu viens tikai nekā nesaproti. Gandrīz vai par tevi smejas, un dusmas aug augumā. Iedomājieties, ka anekdošu nesapratēji sāk rakstīt vēstules uz redakciju — tā un tā, kāpēc tādas anekdotes stāsta, es nekā nesaprotu. Kā lai viņiem palīdz? Sacerēt speciālas “zirgusmiekle anekdotes”? Atcerieties visprimīvāko piemēru — pirms daudziem gadiem aizsākto diskusiju par “stilīgajiem” — šauro bikšgalu valkātājiem. Vai todien kāds varēja iedomāties, ka pasaule ies uz kaut ko tik pikanti skaistu kā “mini”? Bet, raugi, jaunu un skaistu proporciju likumi parādīja savu spēku. Bet strīds? Strīds bija tikai starp nesapratējiem, kuri stila likumus nespēja apjaust. Vieni — tālaika vieglās rūpniecības standarta audzinātie “platbikšainie”, otri — tikpat nesapratīgie un skaistuma līnijas kropļojošie “diegabiksēs”. Līdzīga “neaudzinātība” sastopama arī dzejā — gan dzejniekos, gan lasītājos, un man šādi procesi liekas ļoti dabiski un laikiem gan nenovēršami, kamēr skolās, tautas universitātēs (interesanti, ka par tām vairs nedzird) un citur nemācis stila mācību, neattīstīs spēju saprast un atšķirt stilus. Tagad sakām: mēs attīstām savā mākslā un literatūrā lielu stilu dažādību. Bet konkrēti — atsevišķu autoru vai atsevišķu dzejas virzienu stilus mēs tik maz esam pētījuši un tik maz plašai auditorijai tos skaidrojuši, ka, gluži dabiski, caurmēra lasītājs nevar atrast atslēgu viena vai otra dzejnieka izpratnei. Stila mācība — tā ir mācība, kā atslēgt durvis uz skaisto, kaut kāda šifra mācība, kaut kāda “mūķizeru” mācība. Lai saprastu Vizmas Belševicas dzeju, jānoskaidro, iekš kam pastāv viņas dzejas atslēgas patents un pat dubultpatents. Viņas dzeja pilna ļoti koncentrētiem vārdu blīvumiem, viņas pantos bieži pat parādās tieši vārdiņš “blive”. Cits pērk tēju paciņās, cits presētās tējas plāksnes un ķieģeļlišus. Paciņās, protams, ērtāk — paņēmu pirkstu galos un

iebirdini tējas kannā, ar ķieģelīti, zināms, neērtības, jācērt, jāplēš, jāgriež. Toties, kad esi to sadrupinājis, ir savs aromāts tādā "blīvē"!

Skaidrites Kaldupes dzeja jālasa zem lazdu ziedošām bārkstiņām vai istabā, kur uz galda ir tautiska sedziņa, vai lakstīgalu upes līcī — citādi jūs viņas dzeju nesapratīsiet, tā ir diezgan vecromantiska, bet tai ir daudz draugu.

Neejiet Imanta Lasmaņa dzejas zālē pa parādes durvīm, kaut arī viņš jūs pa tām aicinātu, bet ejiet pa mazajām humora blakusdurtiņām — un jūs jutīsieties patīkami un omulīgi.

Ojāra Vācieša stils ar savu spēku rauj pāri visiem grumbuļiem un arumiem kā moderna visurgājēja amfibija uz gaisa spilvena. Nebrieniet pa arumiem, meklēdami viņa riteņu pēdas, viņa riepju musturu! Nav viņam riteņu! Viņa amfibija ripo uz gaisa spilvena. Tas nenozīmē, ka arumu grumbas un grūti artās vagas viņam svešas — gaisa spilvena augstspiediens ielien ikvienā porā un grumbulī, bet kaut kādas pasaules jaudas dzen viņu tālāk. Te viņa dzeja slid kā pa elegantu autostrādi, te tieši pa Gaujas vidu, te pa Haidparku Londonā, pa Kubu, cauri butaforisku ēku papīriem un atkal pa ceļu, kur "gani pāri govīs dzīs, trako Līz". Stāv meitiņas baltos priekšautiņos skolas pagalmā, uzmetušas lūpu: bija tāds jauns dzejnieks, rakstīja vēstules "meitenei no manas klases", mēs labprāt būtu ar viņu vēl paspēlējušās. Mēs noliktu viņa amfibiju skolas dārzā, un visi pie tās kopā nofotografētos skolas albumam. Un skolotāja arī nesaprot, kāpēc viņš nevarēja pariņķot tepat vēl pa skolas sētu, mēs visi taču viņu tā milējām! Un kāds apbēdināts lasītājs "jau gados", kā saka pats, raksta:

"Visa dzeja tā pārvērtusies, ka domādams neizdomāsi. Nu, paskatīsimies kaut vai O. Vācieti, senāk par viņa dzeju tā jūsmoja jaunatne — bet tagad? Liekas, pārāk gudrs kļuvis..." Nu, ko lai dara! Nu, ko lai dara, ja cilvēks kļūst gudrs!

Un apbēdinātais lasītājs vēl saka: "Tā gribas palasīt tīru, skaistu dzeju. Bet nu gan vairs te neko nevar saprast!" Vai tiešām mums šodien nav "tīras, skaistas dzejas", ja jau Ojāra Vācieša dzeja tik nesaprotama? Bet Arvīda Skalbes, Laimoņa Vāczemnieka, Ārijas Elksnes dzeja? Vai no tās arī "neko nevar saprast"? Bet, ja ir dzeja, ko var saprast (un tā tiešām ir laba, īsta dzeja), tad taču nevajag apbēdināties, ka sirds neņem pretī uzreiz visu. Nevajag būt tik negausīgam. Ja jums garšo zemenes,

kāpēc jūs gribat, lai arī dzērvenes būtu zemenes, brūklenes būtu zemenes, ievām un pilādžiem augtu zemeņu ogas? Vai "tira un skaista dzeja" nav kā zemenes pienā uz jūsu galda ar cukura trauku un salvetīti, ko muti noslaucīt? Bet, ja dzejnieks jūs ved purvā, vai jūs nāksiet viņam līdzi? Redzat, jūs jau šaubāties. Jūs tā kā neuzticaties. Bet viņš jūs novestu gar akačiem, lai jūs sajūtat ciņa šūpošanos zem kājām, vaivarāju dvingu un iesmeltu rāvu vienā zābakā. Par tādu cenu var dabūt visskaistākās dzērvenes. Bet jūs jau negribat. Tad vismaz neprasiēt, lai no turienes jums atnes zemenes! Dzērvenēs ir daudz vitamīnu. Pilādžu ogās arī ir daudz vitamīnu. Vai jūs negribat kāpt kokā? Kokā arī jūs kāpt negribat. Nu labi, es uzkāpšu un jums salasišu. Jūs sakāt — nevajag? Jūs neēdisiet? Tad es tiešām nezinu, ko lai iesāk. Jums vajag zemeņu. Bet zemeņu man nav. Tiesa, man bija zemeņu dārziņš, bet tagad, kad pēc zemenēm tāds pieprasījums (sevišķi kūrortu vietās) un pat spekulē ar tām, es zemeņu lauciņu pametu. Man tagad liekas, ka zemenes nemaz nav īstās ogas.

Un vēl man tagad liekas, ka ogas pašas par sevi nemaz nav tā īstā dzeja. Īstā dzeja ir pati ogu meklēšana un lasīšana. Tāpat arī — sēņu. Kad jums ir lielāks prieks un baudījums — kad jūs ar aizmācīti elpu gaidāt pirmo baraviku parādāmies vai kad ejat mājās ar pilnu sēņu grozu? Un kas jums sapņos rādās: skaistas sēnes sūnās — pa vienai, prieks aiz prieka — vai pilns sēņu grozs? Vai varbūt jums rādās sapnī marinētu baraviku burciņa? Es jau nezinu, cik jūs esat lietišķs cilvēks. Man sēņu prieks rādās kā mazas cepurītes rita miglā.

Jā, dzeja ir pati sēņošana un ogošana. Dzejnieks atved lasītāju tādā silmalā un saka: te ir baravikas. Īsts, manīgs lasītājs ar savu groziņu pazūd tūlī aiz uzkalniņa, bet nemanīgais prasa: "Kur ir? Kur ir?" — un nāk tev pa pēdām, činkstēdams kā mazs bērns. Viņam nav lasītāja kaislibas, nav, kā tautā saka, "sēņu acs". Dzejnieks ved pa taciņām savu lasītāju vērī un saka: te ir mellenes. Vai ved tīrelī un saka: te ir dzērvenes. Bet jāatrod tev pašam. Kam nav "ogu acs", kas negrib locīties vai tupēt gar ciņiem, tie nāk vakarā mājās pustukšiem kurvišiem un sūdzas, ka neviens viņiem nav palīdzējis kurvi pielasīt. Esot tikai vests pa kaut kādiem zigzagu taciņiem, tad pamests un tīrelī nomaldījies. Bet tie, kas nāk ar dienu apmierināti, zināt, par ko runā tie? Ne jau par dzērvenēm grozā, bet kā tās atraduši. Jā,

paklausieties, kad nāk sievas no meža! Stāsta, pa kuru taciņu gājušas. Un tad atradušas tādu vietīņu, tāādu vietīņu! Un aiz tās tur — tikai atrast gan ļoti grūti, nevar tā iestāstīt —, aiz tās tur — tik lielas kā ikšķu gali! Nudien. Un vēl tāda lasītāju kategorija, kas arī nāk reizē ar citiem it kā pilnu grozu, bet, raugi, zem ogām — savikšķīts lakatiņš vai sūnu kumšķis. Ogas — pāri. Lai ātrāk grozs pilns. Tāpat kā citiem. No šitiem lasītājiem es visvairāk baidos. Es viņiem neticu pat tad, kad redzu mājās pilnu plauktu ar dzejoļu krājumiem. Tie ir tie, par kuriem es teicu sākumā, ka, dzejai kļūstot tik ļoti populārai, patiesajai interesei nāk līdzī kaudz kādas aizmaskētas blakusintereses. Daļa dzejas tirāžas aiziet pa šo noplūdi. Sevišķi rajonu grāmatnīcās, kurām ir savs intelīģences aktīvs, kas aizrunā labākās grāmatas. Dzejoļu krājumi kā grūtāk dabūjamie jau tāpēc vien kļūst par "labākajām grāmatām". Vēl šovasar novēroju, kā rajona pilsētiņas grāmatnīcā sieviete uz blakusgaldiņa šķirsta viņai noliktās dzejoļu grāmatas — Liju Brīdaku, Noru Kalnu un Ojāru Vācieti (un ilgi šķirsta un lasa, domādama — vai tik ir labs, ko?), kamēr meitene turpat gandrīz vai izmisīgi lūdza pārdevēju, vai nu nekā, nekā, neviens eksemplāriņš neesot aizķēries. Gri-bējās tai vienai izraut no rokām un atdot tai otrai.

Tas liecina, ka dzejoļus izpērk ne tikai pašu dzejoļu pēc vien, bet arī tāpēc, ka dzejoļu krājums daļā dzīvokļu tiek uzskatīts par dekoratīvu simbolu, intelīģenta, just spējīga cilvēka pazišanas zīmi, savdabīgu karulīti pie ņiebura, kam visu paziņu priekšā jāapliecina, ka viņam nav mazāk skaista dvēsele kā daudziem citiem. Bet tā jau ir izrādīšanās (arī mode kaut kādā ziņā), un no patiesas mīlestības uz dzeju tā stāv visai tālu. Paredzu milzīgus protestus, varbūt arī es maldos, bet to noskaidrot var palīdzēt tikai lasītāju atsauksmes.

Mēs palikām tajā vietā, kur dzejnieks ievēd lasītāju vēri vai tīreli un saka: meklē nu! Daļa tūliņ iet mājās ("Es visā pilnībā pievienojos biedriem Krūmiņam un Māliņam!"¹) viņi raksta. "Un vai tikai es? Nē, tādu ir ļoti daudz! Gribētos pat ticēt, ka ir ļoti maz tādu, kuriem tāda aplama dzeja patīk."), taču lielākā daļa meklē un atrod (par tiem sirds mierīga), bet daļa meklē un neatrod, un par tiem mums, dzejniekiem, gan laikam rūpe

¹ Biedri Krūmiņš un Māliņš ir diskusijas iesācēji "Padomju Jaunatnē" par dzejas saprotamību, precīzāk — nesaprotamību.

jātur. Es jau agrāk par to kaut kur rakstīju: ja tu esi Ansītis un ved Grietiņu mežā, tad tev jāzina, kā viņu no meža izvest laukā. Un nav ko putnus vainot, ka tie maizes drupatiņas — atpakaļceļa zīmes — izknābājuši! Metot savas asociatīvās dzejas cilpas, jāatstāj balti akmentiņi kā mazi loģiski akcentiņi: ja lasītājs negrib tev lēkāt līdzī ("Pēdējā laikā esmu nonācis tik tālu, ka neesmu spējīgs lielāko daļu no šīs dzejas izlasīt līdz galam," viņš raksta.), lai vismaz tiek atpakaļ, ne savu, ne tavu loģiku neapvainojot. Akmentiņi būs tie jūsu komunikabilitātes punktiņi.

Jā, Ansītim par Grietiņu jāatbild! Jo Ragana pastāv. Sauciet to par dehumanizāciju vai citādi, bet Ragana ir, un viņai ir savas zilās malduguntiņas, un tās ogotāju tīrelī var ievest arī akaci. Un Vadātājs arī ir — ej kur iedams, atnāc tajā pašā vietā. Tāpēc orientieri, pirms lasītāju sūta tīrelī, ir jādod. Katrā ziņā humānu mērķi — ogas meklēt, nevis vaivariņus saelpoties (sava veida narkomānija), nervus uz šūpojošamies ciņiem kutināt, svecītēm apspraudīties un iracionālu personības dališanas gaidīt. Ogas lasīt — tam jābūt galvenajam, pārējais nāk pa ceļam; vaivariņi un čūskas, un ciņu šūpošanās — tas viss ir tikai daļa, tikai daļa no tās lielās dzejas, ko sauc par "Ogas lasīt".

Orientieri, pēc kuriem vadīties? Daudzus mēs zinām: tā vecā rija pakalnā aiz birzes, priede mežmalā, pie kuras nošāva Jāni, masu kapi priedainītē, tā vieta, kur lūžņos sagrieza purvmalas tanku, dzeloņdrāšu kalniņš, ekskavators meliorācijas grāvja galā. Tie no vēstures. Vēl ir no teorijas — tautiskums, partejiskums, sociālistiskais humānisms. Un vēl no paša principiem: "mans labējais man jāsaprot", "mans kreisējais man jāsaprot", "mans priekšējais man jāpārbauda, nācējam aiz manis man jāpalīdz". Orientieru jau ir ļoti daudz, un gribētos dzirdēt, kādus orientierus grib lasītājs, kādus viņš jūt vai nejūt šodienas dzejā un kādus pats meklē.

[..]

Neesmu jautis lasītāju signālos, ka mūsu šodienas dzejā būtu parādījušies antisociāli vai antihumāni motīvi. Strīds rodas no stilu neizpratnes. Viens otrs uz mežu ogās vestais atnāk atpakaļ un raksta avīzei: "Mani gribēja ievilināt dekadences akaci." Bet patiesībā viņš pat akača tuvumā nav bijis. Tepat mežmalā ieraudzījis ezeru, dzejnieks teicis, ka tas ir "dieva spļāviens", un

brēka vaļā. Pieņemsim, ka tas arī nav nekāds izdevies salidzinājums un smuks arī nav, bet kāpēc tad uzreiz tik aizkaitināti un ar tik lielu vispārinājumu par dzeju un dzejniekiem: "Tautai tādi paipuisiši nav vajadzīgi. It nekā vērtīga viņi nedod, bet pat aizskar cilvēku estētiskās jūtas. Kādēļ tādus "mākslas darbus" drukā? Rodas sliktas domas. Sliktas!" Bet, sašutušais pilsoni, kas riskējat kāpt tautas tribūna tribīnē, — kādas tautasdziesmas jūs zināt vēl bez "Pūt, vējiņi!"? Palasiet latvju **tautas** dainas (to taču nevar apstrīdēt, ka tās ir tautas dainas) — un jūs atradīsiet daudz jums nesaprotamu tautasdziesmu, kas ir sarežģītas domāšanas un sarežģītas individualitātes radītas, jā, un jūs atradīsiet arī pikantas un pat ļoti rupjas tautasdziesmas, kas "aizskars jūsu estētiskās jūtas" un veselīgi jūs izjokos. Un tomēr sapratēji ir bijuši. Un nesuši arī paradoksu (jā, jau tad ir bijis paradokss) cauri gadsimtiem, un šodien — kas gribēs saprast, sapratis. Tautasdziesmās izmantots arī absurds kā stilistisks paņēmieni:

*Es šķitos gudris būt,
Līdakām juntu jūmu:
Saskrien vārnas, žagatiņas,
Noēd manu nama juntu.*

Vai:

*Vecais tēvs sēd pie krāsnes, —
Auna galva katlā vīra,
Ledus dega ugunī...*

Un bijuši arī pavisam nesaprotami skaitāmie pantiņi:

*Venzga, dinga,
Treīga, veīga,
Sitiņ, sātiņ,
Ķedele, vedele,
Stilum, stipts.*

Bijuši cilvēki ar ļoti īpatnēju domāšanu un pasaules redzēšanu:

*Atminiet, sveši ļaudis, —
Kas locīja gaisa virsu?
Vējš locīja gaisa virsu,
Žagatiņa mežu loka.*

*Saule meta audekliņu,
Vidū gaisa stāvēdama;
Mēnestiņis tekādams
Sajauc saules audekliņu.*

*Es atradu skaidienē
Mazu, mazu circentiņu;
Es ietinu palaģā,
Izaudzēju arājiņu.*

Absurds, vai ne? Bet citā variantā kāds, it kā tišām gribēdams estētiskās jūtas kaitināt, sāk šo dziesmiņu tā: "Es atradu vaboliti / Mēslienā rotājot."

Es nezinu, vai šīs dziesmiņas autoru kādā saiešanā vai varēšanā zākāja un kaunināja par nesaprotamību vai ne, bet zinu, ka viņš savu redzējumu aizstāvēja stingri — ka paparde zied, ka zied tādas puķes, kuras citi nekad nebija redzējuši ziedam:

*Kas saka mēmeli
Neziedam?
Mēmele ziedēja
Ziliem ziediem.
Pin man, māmiņa,
Mēmeles kroni...*

Varbūt šeit minētie piemēri nav paši izteiksmīgākie un var sameklēt pierādošākus, bet fakts, ka sarežģītāka un primitīvāka redzējuma pretrunas ir bijušas, taču nav bijušas nepārvaramas un klausītājs nav teicējam ar roku muti ciet turējis. Jo, raugi, dziesmas līdz mums atnākušas un Krišjānis Barons laikam gan zinājis, ka tās ir sakārtošanas vērtas.

Tā tad — tautas estētiskie principi, tautasdziesmas paturot vai atmetot aizmiršanai, vienmēr bijuši gudri. Un visas tās ir no pašas tautas pašai tautai, citādi jau nu viņas no mutēs mutē nebūtu līdz mūsu dienām atnākušas. Un, kad jūs izlasisiet tos sējumus, jūs redzēsiet, ka to sacerētāji daudz ir arī blēņojušies un pratuši humoru, varbūt tāpēc Vecais Stenders teica, ka tās esot blēņu dziesmas.

Šodienas padomju dzeja gan nav senlatviešu tautasdziesma, un jūs neesat Vecais Stenders, bet nesaprašanas paralēle, redziet, palikusi.

Bet par lasītāju un dzejas polemiku šodien es jau teicu: maldīgs ir uzskats, ka laikrakstiem un žurnāliem sūtītās vēstules pārstāv tautu kopumā. Kaut gan avizes un žurnālus abonē milzīgs daudzums ļaužu, taču tur publicētos dzejoļus — un dzejoļus vispār — daudzi izlasa tikai gadījuma pēc un parasti reaģē tikai uz kādu atsevišķu dzejoļa vārdu vai citām izteiksmes neparastībām (Laimas Līvenas “ezers kā dieva spļāviens”, Imanta Ziedoņa “rupjvārdi”, Māra Čaklā leksiski grēcīgā iegriba “taisīt bērņus” u. tml.). Domāju, ka “Dzejas diena” varētu kļūt par ikgada satikšanās vietu dzejniekiem un visu temperamentu dzejas labvēļiem, labgribjiem un labdariem. Ja viņi katrs pateiktu savu “es domāju...”, “man liekas...”, tad varbūt, izēdoties cauri vienai lielai vēstuļu kaudzei un izlasot lasītāju vēstules presē, vēl ieklausoties aplausos un balsīs zālē un savos brāļos dzejniekos, “Dzejas dienas” sastādītāji varētu uzdrošināties kā kibernetiķi sastādīt mazu sociālpsiholoģisku tautas modeli savam dzejas darbam un mērķiem nākotnē. Taču arī šis modelis būs ļoti aptuvenš un aptvers tikai to lasītāju daļu, kam patiks savas domas izteikt vēstulē; bet cik daudz nav patiesu dzejas draugu, kas negrib runāt, negrib savas domas izteikt, bet bauda dzeju viens un klusumā! Liela daļa atbildības šajā “izpratnes-neizpratnes” cīņā un gaumes attīstības gājienā jāuzņemas dzejas kritikai un literatūras zinātniekiem. Kritika parasti recenzijās gudrāk vai mazāk gudri pārstāsta dzejoļu krājumu saturu. Literatūras zinātnieki līdz šim aprobežojušies ar stila elementu vispārnoskaidrošanu, nedodot atslēgu pieejai un iecjai autora individuālajā stilā. Acimredzot tas jādara, ja gribam, lai dzejas popularitāte iet dziļumā. Daudz dzejas individuālo stilu izpētē un šodienas dzejas kopīgu stila iezīmju atklāšanā varētu darīt universitātes jaunie zinātnieki un studenti, pievēršoties stilistikas aktuālajiem jautājumiem. Varbūt interesantākie, saistošāki uzrakstītie darbi var tikt publicēti “Dzejas dienā”.

Sintakses tīrība un sintakses eksperimenti latviešu dzejā un pasaules dzejā. Vai pamazām neizzūd inversija? Kāpēc? Vai dzejā nesamazinās salikto saikļu teikumu un nepalielinās salik-

to bezsaikļu teikumu īpatsvars? Ko ar to gūstam, ko zaudējam saprotamībā? Saikļu lietojums šodienas asociatīvajā dzejā un to atbilstība vai neatbilstība normatīvās gramatikas un normatīvās loģikas likumiem (pavērojiet, cik pamatoti dzejā lieto saikļus, sevišķi — “jo” un “bet”). Vēl būtu interesanti atklāt jaunus stila klasifikācijas principus, teiksim, “asti luncinošais”, “pātagas” un “lāga zēna” stils dzejā, un kā tie izpaužas. Oriģinalitāte un “banālais stils” — un vai tie reizēm nesaplūst vienā? “Banālais stils” pasīvā romantisma kalpībā, un vai bieži aiz formāli aktīvas leksikas un it kā aicinošas un apliecinošas frāzes neslēpjas iekustināt nespējīga inerce, kaut kāds pasīvā romantisma recidīvs? Pasīvā romantisma jēdzienu esam raduši saistīt ar Saulieša vārdu; bet vai šodien nav “salmu kūlēja dzeja” un vai vainīgs nav “banālais stils”? Tāpat gribas šodienas *aktīvo* lasītāju, sevišķi studentību, iesaistīt paradoksa, groteskas, hiperbolizācijas, asociativitātes un citu jēdzienu noskaidrošanā un skaidrošanā.

Šīs domas par lasītāju iesaistišanu “Dzejas dienas” tapšanā man radās daudzo “dzejisko strīdu” laikā skolās, augstskolās un citos kolektīvos, kur dzejnieki lasījuši savus dzejoļus. Tad tu jūti, cik dzīvi dzeja cirkulē, kādas interesantas un gudras pārdomas izraisa, bet uz jautājumu: “Kāpēc jūs to neuzrakstāt “Liesmai” vai “Padomju Jaunatnei”? — nāk biklas atbildes: “Ko nu es! Vai jums gudru rakstītāju trūkst?” — “Nu, es uzrakstišu! Bet kam tas vajadzīgs?” — “Bail rakstīt. Jūs, dzejnieki, jau esat ļoti nīkni.” Taisnība nav ne vieniem, ne otriem, ne trešiem. “Dzejas dienai” jāklūst par lasītāju un dzejnieku referenduma vietu, klausītāju zāli un, ja gribat, pirti, kur viens otram uzmet garu, paperas un muguru noberž. Ja kaimiņš ar kaimiņu peras vienā pirtī, tā ir laba zīme. Tas nozīmē, ka kaimiņi nenaidojas. Ja nevarat atbraukt paši, sūtiet savas slotas, ķipiņus un pa sveķainai pagalei.

Garainis, kas veicina vārišanos. — R., 1976. — 12.—26. lpp.

1970

PIE RAIŅA PIEMINEKĻA

Runa 1970. gada 11. septembrī

Raiņa doma mums, latviešu dzejniekiem, kļuvusi par pārbau-
des domu, par mērogrdomu.

Pats lielākais vārds un jēdziens Raiņa dzīvē un dzejā ir **at-
bildība**. Jāzepa atbildība savu brāļu priekšā, Lāčplēša atbildība,
Spīdolas atbildība, Bārbaliņas atbildība.

Laikā, kad pasaule atsakās ticēt nākotnei, dzīvo nāves bailēs
un noliegumā, kad pasaule vārdam "atbildība" liek preti vārdu
"noliegums" (ne nolieguma noliegums, bet tikai noliegums),
mūsu uzdevums ir darīt visu, lai saglabātu un tālāk attīstītu
savas tautas radošās, revolucionārās, mieru prasošās un gaismu
nesošās potences.

Saglabāt un tālāk attīstīt to smalko garīgo spēku, kas uzvar
rupjo reālo īstenību. Tā arī ir Raiņa ciņa Spīdolas valstībā.

Gribas, lai pie šā pieminekļa vienmēr skanētu pilsoniskas
pārliecības vārdi, pilsoniskas atbildības vārdi, tautiska optimis-
ma balsis.

Lai ik gadu pie Raiņa pieminekļa skanētu pasaules lielāko
humānistu lielā prasība — pēc atbildības savas tautas, savas
tautas centieni priekšā.

"Dzeja ir cilvēciskā vārda vispilnīgākā izpausmes forma, un
to samainīt sikumos — kauns un grēks," teica Brjusovs.

"Mācēt rakstīt dzejoļus — tas vēl nenozīmē būt dzejniekam;
visi grāmatu plaukti ir pilni ar šīs patiesības pierādījumiem,"
sacīja Beļinskis.

"... Ar to nepietiek, ka dzejnieks savas jušanas izsaka pa-
augstinātā tonī; ir jājūt arī paaugstināta dvēsele." Bet: "Nepietiek
tikai ar tiešu iedvesmu, tai jābūt izglītota gara iedvesmai."

"Dzejnieka personībai jābūt tā cienīgai, lai tā varētu tikt
stādīta pasaules un pēcteču priekšā," teica Šillers.

"Tas nav rakstnieks, kas cilvēku redzībai nespēj iedot kaut
mazliet gaišredzības," teica Konstantīns Paustovskis.

Tā ir viena atbildība. Dzejnieka atbildība par savu personību,
kas ir tautas īpašums. Sevis trišana un asināšana tautai.

Otra atbildība ir dzejnieka atbildība par savu tautu, kas ir dzejnieka īpašums, vienīgais īpašums! Dehumanizācijas, negāciju un nihilisma, rezignācijas un fatālu baiļu novadētajā un nonivelētajā pasaulē nāk prātā Brehta vārdi: "Kalnu grūtības ir aiz muguras. Mums priekšā ir lidzenuma grūtības."

To pašu jautā Dirrenmats, atreferējot un akceptējot Brehta domu gaitu:

"Vai mēs tikai neļaujamies straumei? Vai mūsu pastāvīgā atsaukšanās uz savu brīvību nav tikai atrunāšanās, kas mums ļauj nedarīt to, kas būtu nepieciešams, ļauj palikt pie vecajiem vārdiem, no kuru procentiem mēs dzīvojam?"

Un beidzot — visu mūsu kopīgā atbildība par cilvēku, cilvēci un cilvēciskumu.

Brehts teica:

*Mani strīdas arvien
Apgarotība, ko dod ziedoša ābele,
Un šausmas, kas pārņem, klausoties māldera
(Hitlera — I. Z.) runās,
Bet tikai šīs šausmas
Dzen mani pie rakstāmgalda.*

Uz pasaules ir kari. Bija Kuba un Koreja. Ir Vjetnama un Grieķija, Izraēla un Arābija. Aug nāves potenciāls.

"... Uz zemeslodes... pieaudzis katordznieku un mocekļu skaits. Ja māksla, ievērojot visu šo postu un nelaimes, joprojām grib palikt greznība, tad tā šodien nevar nebūt meli.

... Mākslas ražotāji (es vēl nesaku — mākslinieki) buržuāziskajā Eiropā pirms un pēc 1900. gada akceptēja bezatbildību... Šai laikmetā sākās teorija "māksla mākslai": tā nav nekas cits kā no šīs bezatbildības izrietoša prasība. Māksla mākslas dēļ, vienuļa mākslinieku izklaidēšanās ir tieši šīs nedabiskās, abstraktās sabiedrības samākslotā māksla, kas pārtiek no mierīguma un abstrakcijām un beidzot iznīcina visu realitāti. Tādējādi nedaudzi darbi sajūsmīna nedaudzus cilvēkus, turpretī daudzi rupji izdomājumi samaitā daudzus citus. Galu galā māksla paliek ārpus sabiedrības un nogriež savas dzīvās saknes.

(Latviešu dzejai bīstama gan šī samākslotā māksla, gan "daudzie rupjie izdomājumi".)

Mācība, ko viņš (mākslinieks) rod skaistumā, ja tā ir godīgi meklēta, nekad nebūs egoisma mācība, bet gan sūras brālības mācība...

Bezatzbildīgo mākslinieku laiks ir pagājis..."

Bez šaubām, var vēlēties, un arī es to vēlos, lai liesmas nebūtu tik nežēligas, var vēlēties atelpu, atpūtas brīdi, kad ļauties pārdomām. Bet var jau būt, ka māksliniekam nav cita miera kā vien tas, kas rodams visdedzīgākajā kaujā. "Kats mirklis ir durvis," sacīja Emersons. "Nemeklēsim durvis uz izeju nekur citur kā vienīgi mūrī, pret kuru mēs dzīvojam." Tie ir Kamī vārdi.

Šīgada Dzejas dienas mūsu republikā bija, liekas, bagātākas nekā iepriekšējos gados. Dzejas lasīšana un tikšanās ar lasītājiem tika savienota ar atceri un piemiņu.

Zalvē mēs atklājām to cilvēku piemiņas plāksni, kas cīnījās par tautas nākotni. Viens no viņiem ir 1905. gadā nobendētais latviešu dzejnieks Jūlijs Dievkociņš. Mēs pulcējamies piemiņas mītiņā pie viņa kapa, kur uz pieminekļa rakstīti Raiņa vārdi: "Pieminiet savu varoņu mokas!"

Mēs atklājām kolhoza "Lāčplēsis" iedibināto Andreja Pumpura muzeju un citas piemiņas vietas, atcerējāmies viņa vārdus tajā laikā, "kad no nenieka vajadzēja tautu gaismā saukt":

*Es arī citkārt gribēju
To tumšu varu lauzt.
Es rakstīju un dziedāju,
Lai rīta gaisma aust!*

Mēs iestādījām piemiņas ozolu Auseklim Vietalvā, Ausekļa kalniņā. Mēs nosaucām Kārļa Pelēkā vārdā vienu no Neretas ielām par godu šim revolūcijas kareivim, kas vienā rokā turēja šauteni, bet ar otru rakstīja dzejoļus.

Par tiem, kas, kā raksta Kārlis Pelēkais, krita

*Nākotnes vārtos, laikmeta ceļa jūtīs
ar saules atblāzmu sejā,
ar ziediņu zilu pie krūts.*

Katru gadu Dzejas dienās atcerēsimies tos, kas bija atbildīgi.

Literatūra un Māksla. — 1970. — 19. sept.

1971

RUNĀŠANA CAUR SAKNĒM

Reizēm mēs domājam, ka Čaks ir miris. Domājam, ka dzīvs ir tikai Sudrabkalns, Ojārs Vācietis, Pablo Neruda un citi laureāti. Bet Čaks iet pa Lielo Piena ceļu. Un uzsmaida govīm un slaucējām tur ceļmalās. Jūs, kas kādreiz bijāt meitenes, jūs atceraties, kā Čaks mil, — o, rožlapiņu vētra! Un kā viņš turēja plaukstu pār plikiem putnēniem ligzdā, kad putnu māte aizlaidās pēc tārpiem!

Čaks bija eņģelis. Viņam bija sava paradīze. Kur smakoja un lamājās, mīlēja un kāvās, kur mudžēja tarakāni, viņš sēdēja uz trotuāra, kājas renstelē — un bija eņģelis. Čaku nekas nekā nevarēja sabojāt. Ne trūkums, ne rupjība, ne pērkamība, ne pārdodamība. Čaks bija eņģelis — par spīti. Par spīti visiem eņģeļiem tur augšā un smirdoņai lejā. Viņš sēdēja renstelē un svilpoja. Viņš bija pats sevi savācis no visas nomales labajiem brīžiem — no svētdienu atpūtas ritiem, no nakts maiguma brīžiem, no kaimiņu izpalīdzības, no smiekiem un smaidiem, cik bija nomalē. Tos viņš bija savācis, un ar tiem viņš kļuva stiprākais visā Čiekurkalnā, visā Rīgā, pēc tam — visā Latvijā. Būtu mums lielas tautas valoda, Čaku pazītu kā vienu no Eiropas spožākajiem dzejniekiem.

Un tā nomalē piedzima Čaks, kas, pašai nomalei par brīnumu, skūpstīja sveķus no sētas svaigajiem dēļiem un runājās ar kazām.

Čaks lielījās, ka viņš esot pašpuika. Bet viņš maskējās. Viņš bija eņģelis. Kad viņu neuzkritoši pavēroja, to varēja redzēt. Viņam gribējās glāstīt. Kad viņš sēdēja parkā uz soliņa, viņš reizēm pieliecās un glāstīja zāli.

Krogā, kur minušas cilvēku kājas, viņš glāstīja grīdu. Viņam gribējās paglaudīt visu zemes apaļumu. Kad viņam gribējās noglaudīt zemi, viņš nopirka "gumijas bumbu veikalā mazā, kur kasiere smaida par naudu". Un tad viņš izgāja ielās ar gumijas bumbu virs galvas. Smaidošs, laimīgs. Ormaņu zirgi ieplestām acīm skatījās viņā. Vienu vasaru viņš bija racis ūdeņiem gultas mežos, gulējis sūnās un glāstījis saknes.

Viņam bija maiguma par daudz, to viņš nevarēja noslēpt.

Bet to, ka viņš bija eņģelis un ka viņam bija spārni, viņš slēpa. Jūs domājat, ka viegli ir noslēpt spārnus? Uz ielas un visur, kur viņš gāja, visi skatījās, it kā meklēdami: kur ir viņa spārni? Katrs gribēja redzēt, lai pēc tam varētu teikt: "Es redzēju Čaka spārnus." Tāpēc Čaks slēpās. Viņš iepogāja spārnus zem vestes. Kad viņā skatījās dievinošām vai ziņkārām acīm, viņš teica samierinoši: "Cilvēks jau nav tāds kā dzejnieks." (Dzejnieks jau cilvēks vien ir!) Bet spārni viņam bija, viņš tikai tos bija piezmiedzis, viņš tiem bija uzvilcis kreklu virsū. Viņš **bija** tāds kā dzejnieks. Arī tad, kad spārni zem vestes iepogāti. Bet, ja kādam ir spārni, tad viņam ir arī šo spārnu apziņa. Čakam bija šī spārnu apziņa arī tad, kad viņš nelidoja. Viņš gāja atraisīts un brīvs savā garā: darbā, pie draugiem, priecājoties, tāpat apkārt klistot. Ja mēs varētu tagad šovakar aiziet mājās, novilkt savus kamzoļus un kaut vai pa istabu palidot! Kaut vai iziet uz balkona un vien **paplivināt** savus spārnus! Zināt, ka mums viņi ir! Aizlidot līdz skurstenim uz jumta un dūmos rokas apsildīt! Mēs būtu mierīgāki un labsirdīgāki. Mēs būtu labdarīgi, labgribīgi, labjūtīgi. Mēs būtu darbaspējīgāki. Čaks **bija** labs. Čaks bija **labs**. Un viņš meklēja līdziniekus. Teicis viņš to tieši nekur tā nav, bet viņš meklēja cilvēkus, kam aug spārni. Čaks noglāstīja katram plecu un pataustīja aiz lāpstiņām, vai nav spārnainais. Varbūt solās spārnu aizmetniši? Bet Čaku bieži pārprata, dažreiz sievietes pieskārienu aiz lāpstiņām saprata citādi. Un tad dziedāja Čaks

*... par to meiteni naivo,
 Kaļķu bālo un tievo kā slēpi,
 Kura izdeva kādreiz tā kā krastmalā laivu
 Savu maigo un bērnišķo klēpi.*

Un tad dziedāja Čaks

*... par to meiteni siko,
 Kura tagad kā jaunava melnā
 Savu dvēseli mazo prot kā kalponi rikot
 Un pret sirdi spēj atmaksāt delnā.*

Čaka vecmāmiņa arī bija eņģelis — eņģelis ar primusu. Un ormaņi gandrīz visi bija eņģeļi. Varētu uzrakstīt veselu operu

par Čaka paradizi un viņa eņģeļiem. Tie ir reizēm skumji, reizēm pavisam piedauzīgi eņģeļi. Jo, kad nāk nakts un skumjas sāk augt kā Monblāns, tad viņi nezina, ko darīt ar tādu nakti. "Dvēselei bārdū dzīt, klavieres spēlēt uz nerviem? Ilgas kā austeres rit?" Un viņi iet uz bāru Maskavas ielā, "kur salasās zagļi un šaubīgas meitas, **skumt**". Un tad viņi prasa, lai spēlē Šopēna Sēru maršu. "Krogā?" — "Jā, krogā!"

Bet tuvāki Čakam, liekas, bijuši vitālie darba ritmi. "Tur, kur sievas, milzīgas kā barkas, savus kurvjus smaidot garām nes."

*Reiz pēc trausliem nadziņiem ar laku,
Meitenēm ko nosūkājis džess,
Jūtu atkal sevī prieku traku,
Redzot tādas īstas sievietes.*

Tā, dzīves izjūtai ar gadiem kļūstot traģiskākai, Čaks atkal un atkal glābās darba ritmos, ne tikai savos, bet tautas darba ritmos. Taču Čaks nepanāca, ka arī citi izjustu to darba atbrīvotības sajūtu, kāda mājāja viņā. Viņš nevarēja ne iemācīt, ne pieprasīt, ne paģērēt, ne izcīnīt to pacilājošo radīšanas sajūtu arī citos cilvēkos. Tas ir saprotams: atraisītajai Čaka fantāzijai blakus un apkārt gulēja viss lielais nebrīvais darbs. Darbs, kas atsvešina sirds darbu no muskuļu darba. Ikdienas utilitārisms, practicisms, pragmatisms.

Kur savu sirdi lai lieku?

*Vai tā diena vai nakts, ielās klistu viens pats,
(Čaks meklēja līdzenģeļus.)
Rauju lapas no kokiem un ceru,
Ka uz kādas no tām būs tavs skūpsts vai tavs mats,
Bet — tās tukšas es notekās beru.*

Kur savu sirdi lai lieku?

Ir tāds Čaka dzejoļu krājums "Sirds uz trotuāra". Man Čaka sirds simbolika liekas vēl traģiskāka. Kad es redzu vēl vecās mazmājiņas ar durvīs iegrieztu sirdi, man liekas, ka arī Čaka sirds ir kā iegriezts lodziņš Pasaules Lielās mazmājiņas durvīs. (Kaut gan es gribētu, lai maniem vārdiem šoreiz nebūtu taisnība.)

Kur savu sirdi lai lieku?

Reizēm, izmisīgi savu mīlestību pierādīt gribēdams, Čaks ar eņģeļa spārnu slaucīja ielas un balles plačus. Kā sētnieks...

Čaks slēpa savus spārnus, bet, kad viņam aizdeva dusmas, kad viņu apvainoja, viņš ar spārnieniem izmisīgi kāvās, sita, noslaucīja visu no kroga galda.

[..]

(Tas bija tajās izmisuma dusmās, kad Čaks neredzēja neviena savinieka.)

*... tad jūs domājat,
nelgas,
ka es nezīnu mīlas,
nē,
es pat pielūdzu kaislibu elku,
un es mīlu,
mīlu
un mīlēšu vienmēr,
tik savā mīlā —
es mūžības alkstu.*

Vajag izšķīdināt sevi savā tautā. Čaks bija cukurgrauds. Čaks bija baravika. Čaks bija kālija permanganāts.

Čaks vēl tagad ir glikoze. Jūs varat to dzert vai špicēt taisni vēnās. Čaks ir barība sirdij. Sprinteriem, cementa jaucējiem, mālu stampātājiem.

Varbūt Čaks tika sabradāts kā neieraudzīta baravika sūnās, varbūt sabruka, citu un savu paša tārpu sačēsts, šā vai tā — baravika ir izšķīdināta zemē šajā vietā, un tāpēc to sauc par sēņu vietu. Čaks ir izšķīdināts mūsu glāzēs kā kālija permanganāts, lai mēs savas rīkles skalotu un mums nebūtu sliktā smaka mutē.

Vajag izšķīdināt sevi savā tautā. Kas ir liels, tam agrāk vai vēlāk jātiek līdz ar zemi izlīdzinātam. Tā vienmēr notiek. Tas ir pasaules kultūras paradokss. Ja ir cilvēks kā Gaiziņš, tad viņu vajag aiznest pa sauju. Ja ir kalns kā Zilaiskalns, tad vajag ņemt, bērt kabatās. Tā pazūd Sauleskalns, bet tā arī nepazūd. Ar cepurēm aiznes Sauleskalnu, bet ar cepurēm viņu sanes arī no jauna.

Pusotra miliona kabatās, pusotra miliona cepurēs, viens miljons piecsimttukstošs cepurēs. Mēs jebkurā laikā varam sanākt un radīt Zilokalnu.

Kultūra ir jāizšķidina tautā, tad tā ir nemirstīga. Var nomirt dzejnieks, var nākt karš un mēris, var nākt uguns un dedzināt traktātus, foliantus un grāmatu grēdas, bet dzejnieks, kas izkūsis tautā, nav nomirdināms. Viņš var atdzimt no ceļa putekļiem ausis, no smilšu graudiņa, kas grauž acis, no smilšu melnumiem, kas aiz naga. Jo viņš ir izšķidināts.

Čakam ir augsta galotne. Ikviena galotne ir augstāka par citu, bet saknes ir vienā līmenī. Ko Čaka galotne redzēja, to stāstīja — un to saknes dzirdēja.

Pa istam mēs sarunājamies tikai caur saknēm. Kad galotne runā ar galotni, tad tā ir tiešā runāšana, tā ir ikdienas parastības runa. (Kā tev iet? — Man iet labi.)

Kad galotne prasa augstākai galotnei: "Ko tu redzi?" — un augstā galotne atbild: "Es redzu tālāk sauli lecam un tālāk redzu norietam," — un zemākā galotne atkal jautā: "Un kā tas izskatās?" — tad nav tik svarīgi runāt tiešo runu no galotnes uz galotni. Otra galotne, ja tā nav tik augstu, tik un tā neredzēs un nesapratis. Ir jārunā caur saknēm. Ir jārunā līdz savām saknēm un tad no savām saknēm uz otra saknēm — līdz viņa galotnei. Caur zemi jārunā! Kultūra ir mūsu otrā redze un mūsu otrā dzirde. Runāšana caur saknēm ir mūsu kultūras valoda. Caur zemi. Caur sakņu pieredzi. Čakam bija augsta galotne. Bet Čaks zināja, ka viņš ir zemesdots dzejnieks. Determinēts, zemes nosacīts. Vairāk trūdu ir bijis tai vietā, kur viņš sācis augt. (Trūdu kārtā vai kultūrlānis — tas ir tas pats.) Bet no trūdiem vien vēl neaug koki augstām galotnēm. Ir kaut kam jābūt klāt pie dzimšanas. Kaut kam, kas dod dzenuli, ātrumu, paātrinājumu. Kas tas ir, kas dod paātrinājumu? Kas uzpūta dvasi? Miļā Laima? Masas un personības attieksmes? Katrā ziņā variāciju skaits no tik un tik elementiem pa tik — laimīga variācija, variācija tuvu pilnībai.

Mūsu tauta ir skaitliski maza. Un mēs varam šo pilnīgo variāciju un pilnīgo kombināciju skaitu palielināt, ja garīgi bagātinām katru individu, katru elementu. Mēs palielinām labas varbūtības iespēju. Mēs palielinām Čaka iespējamību. Mēs palielinām paātrinājuma iespēju. **Mēs iespējam.** Var turpināt un jautāt: kālab? Kālab? Bet mana doma nav ne krusa, ne lietus, tā nevar reizē sist pa visiem zariem. Es runāju par vienu — ka tas vien, ka mēs iespējam, ir laime, savas iespējas apziņa vien jau ir laime. Un reizē savas tautas iespējas apziņa. Un,

ja mēs ejam vēl tālāk, tad — tautas iespēja bagātināt citas tautas un pašai bagātināties caur citu tautu saknēm. Kultūru saskares iespēja. Savas kultūras un pašcieņas un citu kultūru cieņas iespēja.

Katra kultūras virsotne, kas izšķīdināta mūsu tautā, dara mūsu zemi dīgtspējīgāku. Tas ir tas lielais brīnums: neviens nav sējis, bet pēkšņi atraitnītēs izaug zirnīs un bez mietiņa vijas debesīs. Aug neviena nestādīti apiņi, un ceļmalā akmens šķembu kaudzē izaug garā pupa. It kā bez selekcijas parādās jaunu šķirņu kvieši. Nevienam ģeniālam tēvam nepiedzimst ģeniāli dēli, bet ceturtajā paaudzē atkal parādās šī talantīgā mutācija. Brīnumi taču nenotiek pasaulē! Brīnumi notiek. Visas tautā izšķīdinātās virsotnes, visas tautā izlīdzinātās personības ir brīnumi. Un viņu pēkšņā negaidītā atdzimšana nāk kā brīnums no brīnumiem. Caur Austras Skujiņas nāvi atdzimst jūtīgas, bet vitālas dvēseles. Nomīdītā kara ceļa vidū izaug pretkara bruņinieks.

Mēs nezinām, kas piedzims uz taciņām Jaunsudrabiņa pēdu vietās. Bet piedzims, brīnumi notiek. Un tautā izlīdzinājies Linards Laicens parādīsies jaunā sirdsgribēšanā. Pulkveža Vācieša sprediķis Piņķu baznīcā ir ieprogrammēts tautas atmiņā, sarkano strēlnieku patiesība ir ieprogrammēta tautas atmiņā, un no tautas gēniem ne nāve, ne karš neko nevar izraut. Viņi ir nolīdzinājušies ar mums, lai mēs radītu jaunas virsotnes.

Mūsu kultūras mutācijas ir nosacītas. Visu iepriekšējo paaudžu nosacītas. Mēs esam tik lieli, cik daudz mēs apzināties savu lielo cilvēku lielumu. **Čaks bija liels.** Čaks bija labs. **Čaks bija godīgs.** To saku es, kas viņu neredzēja. Bet es viņu jūtu zem savām kājām. Viņš mani nes kā gumijas bumbu uz savas galvas un iet smaidīdams. Kad es eju pa Čaku, kad es eju pa Čaka piemiņu, es eju kā pa nolīdzinātu lidzenumu un nevienā vietā man nerādās Čaka kaps. Es zem kājām jūtu aizturētu paātrinājumu. Senās pasakas paātrinājumu. Garās pupas paātrinājumu. Kodolpaātrinājumu. Šo sajūtu man devis arī Čaks. Un, kad viņš tāpat izaugs manā acu priekšā kā klints vai sēklu priede, vai jauns kalns, es nebrīnīšos. Es ticu brīnumam.

Čaks bija tas dzejnieks, kas gāja gar nomales sētām, sveķu asaras skūpstīdams no svaigajiem dēļiem. Un senatnē bija tāds ticējums: burvis savu burvju spēku izspļāva, lai nodotu tam, kas to uzlaizis. Un, kad manā priekšā izaugs svaigs dēļu žogs, es

nodzeršu zelta sveķu asaras no dēļiem, kā Čaks par mīlestības zīmi to darija, es nolaizišu sveķus no dēļiem, kā uzlaiza vecā burvja vārdus.

Garainis, kas veicina vārīšanos. — R., 1976. — 135.—143. lpp.

“PŪT, VĒJIŅI!”

I. *Pieteikums*

krāsainai platekrāna pilnmetrāžas mākslas filmai

Rainis, rakstīdams lugu “Pūt, vējiņi!”, kā viņš pats sacīja, gribējis dot “pozitīvu, jaunu uzskatu par dzimtenes kautro skaistumu kā vēlamu ideālu...”.

*Kur pats top skaists un smalks, ved lēnā varā
Uz jaunu būtņi tautu cilvēcībā.*

Šim “ilgām pēc dzimtenes nākotnes” caurausta arī turpmākā Raiņa daiļrade.

Raiņa paša formulētā Ulda nākotnes nesēja misija (jaunbagātais tirgotājs ved bārenīti “jaunā cilvēcībā”) mums šodien neliekas ne aktuāla, ne nozīmīga. Filmā mēs gribam akcentēt tos morāli ētiskos principus, kuri izteikti Barbas tēlā. Filmas centrālais konflikts — smalkjūtības un nesmarkjūtības konflikts, iekšējais kautrības un brāvūras konflikts, cilvēciskā ideāla un mantīgās varas konflikts. Šā konflikta polaritāti veido divi tēlu pāri:

Barba un Uldis,

Orta un Māte.

Barba un Gatiņš — filmas varoņi,

*Kas sevi nes to dārgāko, kas ļaudīs:
To smalko skaistumu un kautrību,
Kas cilvēcības zieds un ļaužu laime.*

Filma atklāj Barbas un Gatiņa pasauli — asociatīvi bagātu dabas un cilvēku attiecību uztveri. Barba ir skaista savā darba tikumā.

Uldis — stiprais, turīgais, patvaļīgais, kas visu, arī labu, grib darīt ar varu.

Māte — saimniece, kuras bauslis:

*Smaga nauda vieglu dara
I to pašu smagu roku.*

Orta — psiholoģiski vissarežģītākais personāžs. Barbas ideālu saprotošā, bet pati kompromisā izaugusi Orta redz Barbā sevi, savu jaunību un sirds patiesību. Kā pieredzējušāka viņa piedāvā Barbai savu dzīves gudrību, grib glābt Barbu no paze-mojošās vides un situācijas, dod dzīves realitātes diktētu pa-domu un pati traģiski pārdzīvo savu duālismu.

Tā kā Rainis lugu žanriski nosaucis par tautasdziesmu, fil-mu esam iecerējuši veidot kā kinoteiksmu, kurā darbība no-risinās vispārinātā, nosacītā etnogrāfiskā vidē.

Galveno tēlu iekšējās pasaules atklāsmei lugas sīzētiskais ri-sinājums tiks bagātināts ar dabas un poētiskām alegorijām, kas atbilstu varoņu psiholoģiskajiem pārdzīvojumiem (piemēram, Barbas un Gatiņa pasaules uztvere).

Filmā centisimies atsegt Raiņa iemūžinātās mūsu tautas morāli ētiskās vērtības, lai tādējādi Vissavienības skatītājs iepa-zītu dziļāk latviešu tautas raksturu, mūsu folkloru un litera-tūras klasiku.

Garainis, kas veicina vārišanos. — R., 1976. — 144.—145. lpp.

1972

PAR "OPTIMĀLĀS ORIGINALITĀTES MĒRU",
PROFESIONĀLU DZEJU UN PAŠDARBĪBU

Atkal aizsākusies aktuālā un problemātiskā saruna par dze-ju, par to, ko dod jaunie, par mūsu dzejas perspektīvu.

Māris Čaklais savā rakstā "Pieticīgās "Acis"" atgādina: jauno dzejai "nedrīkstētu pieļaut nolai-des, kritēriju pazemināšanu".

"Vispārējais sacerēšanas prasmes pieaugums, kas atspo-guļo zināmas pozitīvas pārmaiņas vispārējā kultūras limenī, tomēr (izcēlums mans — I. Z.) nāk ar bistamu pārādību —

rodas daudz panta formā sarakstītu sacerējumu, kuri nav dzejoļi un nekādā gadījumā jau nu ne dzeja, bet gan tās imitācija," raksta M. Čaklais. Var strīdēties, vai atsevišķi rakstā minētie piemēri ir vietā un lietā, bet citētā tēze ir rakstā galvenā, un tā, manuprāt, nav apstrīdama.

Tā nav tikai M. Čaklā doma. Tā ir doma, kas šodien nāk caur visām mākslām. Nesen savas domas, kas radušās sakarā ar republikas 3. dizaina izstādi, izteica arhitekts O. Ostenbergs rakstā "Trīs dizaina funkcijas". Es citēju: "Kā zināms, katrs priekšmets ar savu formu, struktūru vai semiotisko nozīmi sniedz mums zināmu informācijas daudzumu. Acimredzot ir apstākļi, kas pašreizējā situācijā mazina šīs informācijas tā saukto optimālās oriģinalitātes mēru. Cilvēku masveida pieaugums neizbēgami rada tādu pašu, visumā līdzīgu formu pieaugumu, un līdz ar to, lai gan informācijas daudzums pieaug, tās kopīgais oriģinalitātes mērs krit... Tas nozīmē, ka formas banalitātes pārvarēšanā jāmeklē arvien jauni līdzekļi."

"Vispārējais sacerēšanas prasmes pieaugums" (kā saka M. Čaklais) vai "visumā līdzīgu formu pieaugums" (kā saka O. Ostenbergs) — tā ir viena un tā pati tendence literatūrā, mākslā un sadzīvē. Tā ir tendence, par kuru lauza galvu visā pasaulē. Amerikāņu (vai angļu?) publicisti un sociologi Pīters un Reimonds Holli 1969. gadā laiduši klajā ļoti ironisku, grotesku un paradoksālu teoriju, proti: katrs, kas ieņem kādu amatu, katrs, kas pilda kādu pienākumu, kāpj pa savu pienākumu un savu spēju kāpnēm, pa kompetences pakāpieniem, līdz sasniedz nekompetences pakāpi. Pašam vai citiem apjaušot, ka tālāk uztikt nav iespējams, cilvēks paliek uz nekompetences kāpiena (lejā jau nerāpsies!). Katras paaugstināšanas, katras karjeras, katra augšupgājiena beigu rezultātā kompetentais kļūst nekompetents. **Bet darbu dara** tie, kas vēl nav sasnieguši savu nekompetences pakāpi. Protams, tā ir paradoksāla groteska, bet liecina tikai par to, ka mūsu jautājums šodien ir vietā: ko darīt, lai mēs nepaliktu uz nekompetences pakāpes?

Principā tas ir tas pats aspekts, par kuru vairākkārt esmu runājis, tiekoties ar lasītājiem, un rakstijis "Dzejas dienā":

"Vispār tik apšveicamo dzejas popularitātes gājienu pavada atgriezeniska reakcija: masveida interesei par dzeju pieaugot, dzejas mīļotāju vidū pieaug arī to cilvēku skaits, kuru literatūras un dzejas orientācija ir visnotaļ viduvēja, tradicionāla, parasta."

Ka izvirzītā doma ir aktuāla, liecina tagad dzirdamās balsis par literārā vārda devalvāciju, fakts, ka antikvariātā parādās dzejoļu krājumi, kurus tur pirms pāris gadiem neredzētu.

Mēs ļoti labi apzināmies, ka te nav runa par literārās elites un gardēžu prasībām. Te ir runa par profesionālu mākslas izpratni un gadījuma pašdarbību, par impulsīvu gadījuma darinājumu un **mērķtiecīgu, apzinātu literāro procesu**. Protams, nekādā gadījumā nedrīkstētu aizmirst (es atkal atsaucos uz rakstā par dizainu sacīto), ka tieksme uz daiļradi jau nu ir cilvēkam piemītoša īpašība un nebūt nav mākslinieku privilēģija. Bet taisni tāpēc profesionālā kontrole saglabāsies, tikai kļūs mazāk uztiepīga, būs rafinētāka.

Tāpēc šeit varētu būt vietā runa par to, cik mēs taktiski vai netaktiski, rafinēti vai nerafinēti vadām paši sevi, savu jaunāko un arī savu vecāko paaudzi. Jo, kad mēs ejam rotaļā vai nu pa apli, vai spirāli (un mēs ejam šai rotaļā, un mēs gribam iet **pa spirāli**), tad mēs katrs jūtam četras rokas: abas savējās un priekšgājēja un pēcgājēja roku. Cik šie roku satvērieni ir atbildīgi, tik stipra ir mūsu dzeja un dzejas sekvence, secība, pārmantojamība. Tāpēc katrai dzejas paaudzei zināmā mērā jāvada ne tikai sava pēcpaaudze, bet arī sava un iepriekšējā paaudze. Mums vēl joprojām neparādās kritiski raksti, kas izvirzītu vienus, stingrus kritērijus i vienai, i otrai, i trešajai paaudzei, i dzejas starppaaudzēm. To pašu, ko mēs prasām no jaunajiem, varētu prasīt arī paši no sevis un no vecākās (jau dzejas hierarhijā par neaizskaramu iedibinātās) dzejas paaudzes. **Tā būtu īsta profesionāla kontrole**. Tas pats "iedomātā dzejiskuma", pārprasītā poētiskuma jēdziens, ko min Māris Čaklais, būtu noskaidrojams un apspriežams uz visu šodienas dzejas paaudžu fona. Varbūt tad atklātos pārprastības (vai pārpratības?) arī paša M. Čaklā dzejā. Tuliņ būtu runa arī par Ojāru Vācieti, viņa spožajām asociācijām un šķietamu domas neorganizētību (un vietām tiešām neorganizētību), par Ziedoņa nedzejiskumiem un versificēto bravūru, par Eižena Vēvera riskantajām pārejām no dzejas uz prozu, pašam nemanot, un atpakaļ (tas pats par Mildu Losbergu), reizēm par Mirdzas Ķempes totālās domas nespēju atrast sev pietiekami māksliniecisku izteiksmi. Tad būtu jārunā par Alfrēdu Krūkli un viņa dziesmu tekstiem. Rezultāti jau ir jūtami. Nolaides dziesmu tekstiem rada masās (dziesma iziet masās vairāk nekā dzeja) klišejevida priekšstatus. Vidusskolnieces, A. Krūkļa epigones, nāk desmitiem uz redak-

ciju (un simtiem ir tādu, kas kautrējas) un nes dzejoļus, ko nevar atzīt par dzeju. Ir jau vesels "krūklisma" virziens. Emocionāli pārdzīvodamas mūziku, viņas šo emocionalitāti attiecina arī uz tekstu, un tā rodas estētiski neaudzināta cilvēka pirmais priekšstats par dzeju, diemžēl — vienīgais priekšstats.

Atkārtāju. Tā nu gribētos, lai viens drosmīgs kritiķis (redziet — "drosmīgs", kaut gan būtu jāsaka — normāls kritiķis) ņemtos un poētiskuma un nepoētiskuma šodienīgo izpratni paanalizētu, operējot ar visu šodienas dzejas materiālu. Līdz šim lielākus pārskatus par dzeju problēmu griezumā devuši Imants Auziņš un Vitolds Valeinis, arī Valdis Ķīkāns. Pašlaik gaidām no viņiem. Bet tālāk? Viņi taču strādā tiešo darbu! Atkal redzam, ka trūkst erudītu literatūras līdzstrādnieku un tieši profesionālu.

Vēl par vienu problēmu: ja esam sākuši runāt par profesionālisma un pašdarbības attiecībām. M. Čaklais, formulējot jauno dzejas nespēju, raksta: "Vieni nespēj tikt pāri visprimitīvākajai skaistvārdībai, citiem pietiek, ka naturālistiski attēlo kādu novērojumu, vēl cits, kurš jau ticis drusku tālāk un iemācījies veidot pa ekstravagantai metaforai, nezina, ko ar šo prasmi iesākt." Tas viss tiesa. Bet M. Čaklais nemin vēl ko vērtīgu, kas tur ir, kaut vai tajās pašās J. Gavara "Zemē iesētajās dienās": patiesi humānisms, pilsoniskums. Patiesa labā griba. Tā arī tur ir. Un to mēs nedrīkstam aizvainot — pilsoņa misijas apziņu.

Bet — pašdarbniekam nav **mākslas misijas** apziņas. Viņam tā jāpalīdz rast, atrast, saprast. Kā?

Pirmkārt (atkal tas pats, ar ko sākām!), nepazemināt mākslas vērtēšanas kritērijus, lai izkopj sevī sliedīgu sajūtu. Kā pateikt labi gribošam pilsoniskam, partejiski un tautiski izturētā rakstītājam tā, lai viņu neaizvainotu, ka viņš aizvaino manas mākslinieka jūtas un diskreditē istas mākslas līmeni esošo literatūru?

Otrkārt, audzināt domātājus. Mums ir augsts dzejas popularitātes līmenis, bet literatūrzinātniskās domas, lingvistiskās domas, socioloģiskās domas, demogrāfiskās domas, kultūrvēsturiskās domas svars tajā vēl zems.

Mūsu dzejas kritikas (un vispār kritikas) vārgums lielā mērā izskaidrojams tikai ar teorētiskā un vispārkulturālā vērīnīguma trūkumu.

Ko mēs varam darīt ar mūsu RS spēkiem?

1. Semināri un lekcijas, Ārzemju komisijas lekcijas, estētikas

semināri, LKP vēstures seminārs, CK lektorijis, Marksisma vakara universitāte — bet tas ir “skolas darbs”, un to mēs arī zinām, ka tas nedod visu nepieciešamo.

2. Individuālais paštreņiņš un pašaudzināšana, atceroties, ka šīnī dzejas rotaļā ir interesanti rotaļāties tikai ar tādiem, kas zina rotaļas likumus, kam ir spēles azarts, bet azarts bez zināšanām noved bankrotā. Zēni gluži vienkārši nodancojas, nobravūrējas. Stihiskie dauzoņas kļūst veci. Stihiskie azartisti nospēlējas.

Runa ir par literārās misijas apziņu, par to pašu, lai mēs, RS Dzejas sekcijas biedri, kas uzņemti RS kā profesionāļi, nobrieduši literatūras speciālisti, nekristu atpakaļ pašdarbībā.

Ko vēl varētu darīt RS, lai līdz lasītājam nonāktu idejiski un mākslinieciski vienoti darbi? Literatūras propagandas birojs vēlreiz varētu pārskatīt sava darba kvalitāti, precizāk, pavērot rezultātus, pavērot, kāds ir organizēto vakaru mākslinieciskais īpatsvars. Tikai mākslinieciski iedarbīgi vakari var būt arī sabiedriski politiski iedarbīgi, ne citādi. Vai mūsu dzejas vakari nav pašdarbnieciski diletantiski, nepārdomāti? Šoruden Cēsis bija dzirdamas žēlabas par Dzejas dienu sarikojumu zemo līmeni. Dzejas sekcijas pārskata sapulcē izskanēja arī doma, lai Literatūras propagandas birojs darbotos kā abpusēji griezīgs asmens:

a) rīkotu vēl daudzpusīgākus vakarus (ejot dziļumā) ar dzejas barību jau samērā “ēdinātai” Rīgas publikai;

b) dzejas kultūras devumu vienmērīgāk sadalītu perifērijā, kur dzejas lasītājs vēl maz pazīstams ar dzeju un dzejniekiem (daži Latgales nostūri, visa Kurzemes jūrmala).

Bet literatūrzinātniskās domas un vispārkulturālās domas celšana republikā nav tikai RS spēkos vien. Cēloņi (un daudz nozīmīgāki) ir ārpus RS sienām, proti, mums ir par maz darbspējīgu literāro līdzstrādnieku:

a) valodnieku, tulkotāju ar literārām spējām;

b) literātu — valodu pratēju;

c) literatūras zinātnieku.

Dzejas sekcija ierosina kopīgiem RS, Universitātes un Augstākās izglītības ministrijas, ZA Valodas un literatūras institūta spēkiem apspriest jautājumu par literatūrzinātnieku sagatavošanu Universitātē un par to, lai regulāri un mērķtiecīgi republikā tiktu organizēta studentu filologu apmaiņa ar citām republikām.

[..]

Literatūra un Māksla. — 1972. — 15. janv.

1974

VALODU DARBI

Ir valodas. Ir darbi. Un ir valodu darbi.

Sākas jauns gads. Jauns kultūras gads. Jauns internacionāls gads. Cik mēlēm tas runās, cik valodās klausīsies? Kuras tautas kultūru vēl piepulcēsīm? Vai mūsu Filoloģijas un Literatūras stropos dejo bites, jaunus virzienus uz jaunām ienesuma vietām rādīdamas? Gada nogalē Rakstnieku savienībā valdes sēdē, kas apsprieda jauno literātu audzināšanas jautājumus, izskanēja priecīgs atzinums, ka mūsu dzejā ienāk jaunieši valodu zinātāji ar dzejas starptautisku salīdzināšanas spēju un līdz ar to — spēju bagātināt savu un mūsu šodienas dzeju vispār. Taču tie ir tikai atsevišķi entuziasti. Tāpēc, par mūsu literatūras starptautisko kultūru un erudīciju domājot, rodas vairāki jautājumi:

1. Vai Rakstnieku savienībā tulkotāju kadri normāli atjaunojas un apmierina mūsu šodienas daudztautu kultūras prasības?

2. Vai izdevniecība "Liesma" un Preses komiteja ir drošas un pārlicinātas, ka daiļliteratūras un arī citas literatūras tulkotāju loks aug augumā un spēkā? Vai paplašinās to cilvēku skaits, kas var informēt, referēt, ziņot, ieteikt pašu nozīmīgāko no citu tautu kultūras devuma? Pagaidām izdevniecībā un žurnālu redakcijās ir maz, pat ļoti maz darbinieku, kas zinātu PSRS tautu un citu tautu valodas. Pie tam neaizmirsīsim, ka lasītājs prasa ne tikai daiļliteratūru, bet arī to gudrāko, ko izdod citu republiku sabiedriski politiskās un zinātniskās redakcijas.

3. Vai mūsu republikā ir kāds koordinējošs centrs, kas pārzinātu mūsu tulkotāju spēkus un to izvietojumu, izlietojuma stratēģiju un perspektīvas? (Vai gan jāatgādina, ka tas ir daļa no lielā internacionālās audzināšanas darba?) Liekas, tāds centrs varētu būt mūsu republikas Augstākās un vidējās speciālās izglītības ministrijas Augstākās izglītības pārvalde.

Pēdējos piecos gados uz Maskavas un Ļeņingradas universitātem pēc "Intūrista", "Patentēšanas biroja" un rūpnieciskās informācijas daļu pieprasījuma aizsūtīti astoņi jaunieši mācīties spāņu, zviedru, somu un dāņu valodu. Tāpēc tā sagadījies,

ka daži pat neprot latviešu valodu, bet citi nespēj tulkot daiļliteratūru.

Ari atvēlēto vietu sadalījums, piemēram, Ļeņingradas universitātē, ir visai neelastīgs — Latvijas PSR atvēlētas divas valodas: spāņu un zviedru (katrai valodai — viena vieta). Vai tad ar to pietiek? Ja vietu sadale vairāk neatļauj, tad acīmredzot jāmeklē citi ceļi. Kijevas, Tbilisi un Erevānas universitātēs regulāri uzaiņina Filoloģijas fakultātes studentus no citām republikām. Mums ir jaunieši, kas izmanto šīs iespējas, tomēr šķiet, ka, tik svarīgu jautājumu risinot, nevajadzētu paļauties uz atsevišķu cilvēku entuziasmu, bet **organizēt** vispārējas studentu apmaiņas, plānot tās valsts budžetā. Ja LVU organizētu studentu apmaiņu, noteikti atrastos jaunieši, kas brauktu mācīties uz citām republikām un otrādi. LVU izteikusi domu, ka visracionālākā apmaiņa varētu būt ar krievu valodas vai svešvalodu fakultātes studentiem (jo latviešu valodas fakultātē jaunatnākušie mācību darbam latviešu valodā izsekot nespētu). Fakultatīvi viņi varētu apgūt latviešu valodu un praktizēties tulkošanā.

Šobrīd mums zināmas tikai četras republikas (Lietuva, Igaunija, Ukraina, Gruzija), kā arī Maskava, kur latviešu grāmatas tulko tieši no oriģināla.

Pēc izdevniecības "Liesma" ziņām, mums trūkst tulkotāju no flāmu valodām (Holande, Dānija), no Dienvidslāvijas tautu, rumāņu, ungāru, hindi, bengāļu valodām. Trūkst tulkotāju no klasiskajām valodām (ar izdošanai sagatavotajām "Sengrieķu traģēdijām" A. Ģiezena mantojums nu ir izsmelts). Sāpīgi izjūtam armēņu, kazahu, kirgizu, turkmēņu, uzbeku valodas prātēju trūkumu. Tieši tāpēc latviešu valodā vēl nav iznākuši tādi ievērojami eposi un klasiskās literatūras paraugi kā armēņu "Sasunas Dāvids", Nizāmi, Navoži un Firdousi poēmas.

Tiesa, — no dienvidslāvu valodām ražīgi tulko Knuts Skujenieks, no tjurku valodām — Uldis Bērziņš, bet viņiem, kas paši ir aktīvi radoši dzejnieki, nav iespējams aptvert šo literatūru prozas bagātības.

Normāli būtu, ja no katras valodas būtu pa zinātajam, ja ne tulkotājam, tad vismaz ziņotājam, informētājam, referentam.

Vēl normālāks būtu stāvoklis, ja no katras valodas tulkotāju būtu vairāk, ja tulkotāju darbā pastāvētu radoša konkurence, vienam vien kādas valodas tulkotājam ir iespējama lielāka patvaļība, paša pieļauta atvieglinātība.

1. Jauno literātu studijā iedibināt tulkotāju sekciju, kurā pulcēt literāri apdāvinātus jauniešus ar augstu filoloģisku kultūru, kas, nodarbinās un starptautiskās literārās dzīves informētāju, "valodas kurjeru", "literatūras pārmijnieku" un komentētāju darbā (žurnālos, lekcijās) pārbaudīti, vēlāk tiktu uzņemti Rakstnieku savienībā un papildinātu tulkotāju sekciju.

Iespējams, ka viena daļa tagadējo studistu, kuriem ir zināmas literāras spējas, bet nav pašizteikšanās spēka, atrastu sevi tulkotāju darbā.

2. LVU Svešvalodu fakultāte varētu nākt talkā, uzņemoties kursa darbus un tulkotāju pulciņā, kas darbojas SZB satvarā, sagatavojot zinātniski komentētus parindeņu ciklus no franču, angļu un citu tautu dzejas. Tikpat vajadzīgi būtu latviešu dzejas (un arī prozas, sevišķi noveles) lingvistiskie parindeņi.

3. Preses komiteja un Rakstnieku savienība ir pārrunājušas iespēju, kā uz biļetena "Jaunās Grāmatas" bāzes ik gadus laist klajā papildizdevumu krievu valodā, kas informētu par mūsu literatūras gada nozīmīgāko devumu un propagandētu to citās republikās, iespējams, arī ārzemēs.

Biļetens "Jaunās Grāmatas", kas principā iecerēts kā reklāmas izdevums, bet pašlaik ievirzījies tikai informatīvi bibliogrāfiskā gultnē, tad kļūtu daudzveidīgāks un atbilstošāks savam reklāmas un propagandas uzdevumam.

Tajā varētu ievietot informāciju par gada labākajām grāmatām, izteiksmīgākos kritikas vērtējumus, atsevišķus darbu fragmentu tulkojumus un parindeņus — ne tikai krievu valodā, bet, ja tulkotāju aktīvs (varbūt — Svešvalodu fakultātē) palielinātos, — arī svešvalodās.

4. Mums ir dzejas virsotnes, kas savā filozofiskajā lielumā ieiet pasaules dzejas klasikā. Tāds ir Rainis. Ja vien viņa mantojums kļūtu pieejams citām tautām. Vienīgais šķērslis — valodas barjera. Ja Preses komiteja sadarbotos ar Rakstnieku savienību un izdotu Raiņa dzejas parindeņu izlasi, kaut vai dažos simtos eksemplāru, Raiņa dzeju varētu tulkot tautas, kurām tā vēl nav pazīstama. Nupat lielu Raiņa izlasi grib izdot Rumānijā, diemžēl atdzejojumā no atdzejojuma krievu valodā. Bet no visiem krievu valodā atdzejotajiem Raiņa dzejoļiem baudāmi ir tikai Annas Ahmatovas un Valentīnas Jeļizarovas atdzejojumi. Padzirdētās zināšanas par Raini PSRS tautās mums jāaizpilda ar viņa dzejas saturu. Noteikti te kaut ko varētu darīt arī Zinātņu akadēmija,

savā izdevniecībā "Zinātne" izdodama Raiņa filozofiskās dzejas izlasi parindeņos un ar zinātniskajiem komentāriem. Nekas tāds līdz šim nav darīts. Bet to var izdarīt. Tie nav vienīgie jautājumi. Mūsu tulkotāji žēlojas arī par vārdnīcu trūkumu.

Bet, lai vienotos par turpmākiem pasākumiem, kas celtu republikas kultūras sakaru līmeni, kā arī noskaidrotu "galveno koordinējošo", būtu jāsasauca apspriede, kurā piedalītos visas ieinteresētās organizācijas: Preses komiteja un izdevniecība "Liesma", LPSR Augstākās un vidējās speciālās izglītības ministrija, LPSR Kultūras ministrija, LPSR Valsts plāna komiteja, kā arī Latvijas Padomju rakstnieku savienība.

Literatūra un Māksla. — 1974. — 5. janv.

IESTĀŠANĀS PAR VIRSBŪVI

— Pašreiz lasītāju uzmanības centrā ir "Kurzemītes" otrā grāmata, kura bija publicēta "Karogā". Varbūt mūsu sarunas ievadā jūs varētu pastāstīt par darbu pie šīs grāmatas un arī par to, kas palicis ārpus grāmatas.

— Tie ir tie grūtākie gabali, kas palika ārpus "Kurzemītes", jo pāri palika ļoti interesants materiāls. Kad mēs filmējām "Gada reportāžu", Ivars Seleckis burtiski raudāja, cik daudz interesanta materiāla palika ārpus filmas. Tīri ģeogrāfiski palika ceļi, kurus nepaspēju iziet. Rakstot "Kurzemīti", man nebija iecere aprakstīt konkrētus cilvēkus, izstaigāt konkrētus ceļus. Bija tikai divas tēmas, kuras "Kurzemītē" gribējās aprakstīt. Pirmā tēma — mūsu zeme un mūsu lauki šodien, bet laukus šodien nevar attēlot, nerunājot par to saimniekiem, kolhozu cilvēkiem, priekšsēdētājiem, agronomiem, par visiem, kas šo dzīvi vada. Un otra tēma — man bija bailes, ka nenokavēju rakstīt par vecajām dziedātājām, par vecajām Rucavas un Alsungas sievietēm. Nīcā un Bārtā gan es nepaspēju būt. Futurologi saka: visa pasaule virzās uz standartizāciju, uz unifikāciju. Man liekas, ka šo tendenci jūtam arī mūsu laukos, tikai mazākā apmērā. Jo cilvēkam ir lielāka iespēja kaut ko pirkt, jo viņš šo iespēju grib izmantot. Cilvēki šodien grib pirkt kultūru. Bet skumji ir tas, ka mēs nevaram viņiem piedāvāt to kultūras optimismu, kas cilvēkam nepieciešams. Mums pietrūkst darītāju kultūras darbā. Mums šķiet, ka laukos vēl var iztikt ar

tām pašdarbības formām vien, kādas tās ir tagad. Mums bieži šķiet, ka lauku cilvēks var iztikt ar kultūras namu, ar kino un deju vakariem, bet viņam ar to nepietiek. Viņš prasa kaut ko citu.

— **Varbūt pie viena varat pastāstīt arī par to, kāda bija sabiedrības rezonanse pēc “Kurzemītes” pirmās daļas. Vai tie trūkumi, par kuriem jūs runājat, tagad ir novērsti?**

— Es jau grāmatu tā nerakstiju. Es necentos konkrēti norādīt kādus trūkumus, kurus tuvākajā laikā vajadzētu novērst. Grāmatu es rakstiju kā ceļojumu pa šodienas Kurzemi. Es gribēju fiksēt vidi, cilvēkus, viņu domāšanu konkrētajā laikā. Es negribēju tieši žurnālistiski novērst trūkumus vai arī lūgt atbildi par šo trūkumu novēršanu; ja manas domas būs bijušas pareizas un šie trūkumi netiks novērsti, tad lai nākamās paaudzes mūs soda. Man ir lielas aizdomas, ka tā arī būs.

Pēc “Kurzemītes” pirmās daļas iznākšanas man bieži zvanija pa telefonu: “Biedri Ziedoni, tur Vecrigā vienā ielā lauž bruģi!” Es saku: “Nu un tad?” Bet viņi man saka: “Tā ir tāda ļoti kolorīta Rīgas iela.” Es taču nevaru iedziļināties komunālās saimniecības jautājumos. Tā nav mana darišana. Taču cilvēki atkal zvina: “Biedri Ziedoni, vai jūs zināt, ka Krusta baznīca ir aprakstīta ar kaut kādiem tur vārdiem?” Tad man jāatbild: “Ko jūs no manis konkrēti gribat?” — “Nu kā, bet jūs taču par to rakstāt?” Es prasu: “Par ko es rakstu?” — “Nu, par to, ka tā nedrīkst darīt.” — “Nu, protams, tā nedrīkst darīt. Bet ko jūs no manis konkrēti šajā brīdī gribat?” Viņi saka: “Bet tās rupjības vajag dzēst nost.” Es saku: “Nu, par to jau es arī rakstiju grāmatā, ka vajag dzēst nost. Tad ejiet un dzēsiet nost! Dariet kaut ko, lai šos uzrakstus nodzēstu,” — jo ne žurnālists, ne rakstnieks nav pasaules lāpītājs. Un viņš nevar pārkontrolēt visus sociālos trūkumus. Tas ir visas sabiedrības uzdevums. Protams, ja tā ir sapratusi šīs kļūdas un trūkumus. Tā jau rakstnieks var palikt nervozs, slims un kašķīgs, viņš var zaudēt darbaspējas, ja par katru sīkumu jācīnās.

— **Varbūt jūs varētu pastāstīt arī par to, kā citu republiku lasītāji vērtēja “Kurzemītes” pirmo grāmatu, jo tā nesen iznāca arī krieviski?**

— Man mājās ir daudz vēstuļu, daudz lasītāju atsauksmju. Raksta cilvēki no Sibīrijas. No Lietuvas. No Odesas. No Kaukāza. Cilvēki, kuri lasījuši šo grāmatu. Kuri saskārušies ar tajā

risinātajām problēmām, kuri tās ir pārdzīvojuši, ļoti dzīvi re-aģēja uz "Kurzemītes" pirmo daļu.

— Tad jau tās nav tikai pašmāju problēmas, bet Vis-savienības mēroga...

— Es domāju gan, ka tās ir Vissavienības mēroga problē-mas, jo, kā jau teicu, grāmatā nav runas par vienas ielas as-faltu, bet gan par skaistuma saglabāšanu. Būtībā tā ir cīņa par skaistumu, par estētiskajām vērtībām, kuras bieži vien ražošanas procesā iet bojā. Unifikācija skaistumu unificē tāpat kā visas citas parādības. Ražošanu var unificēt, skaistumu ne. Skaistums rada citas ētiskas vērtības. Mēs bieži brīnāmies, kāpēc cilvēki, kuri netic Dievam, iet uz baznīcu. Cilvēki meklē rituāla skais-tumu. Mēs esam tik daudz strādājuši, ka neprotam vairs at-pūsties. Neprotam baudīt. Cīņa par baudīšanu — tas šodien var likties jocīgi. Domāju, ka muļķīgi ir teikt, ka mūsu jaunā paaudze nestrādā, ka viņa grib tikai baudīt. Tā ir vienkārši antireakcija pret to, ka vecākā paaudze ir daudz strādājusi un strādāšanas laikā nav pratusi baudīt skaistumu. Bieži taču notiek tā — cilvēks pērk grāmatas un liek plauktos, lai lasītu tās tad, kad aizies pensijā. Man riebjas šī tēze — mēs tagad saražosim bāzi un tikai pēc tam būvēsim virsbūvi. Manuprāt, uz katra bāzes kvadrātcimetra ir jābūt virsbūves kubikcen-timetram.

Es taču "Kurzemītē" nekā jauna neesmu pateicis. Tās visas ir mazliet piemirstas lietas — ražošanas steigā aizmirstam dzīvot. Darbs nav tas pats, kas dzīve. Bieži vien mēs sakām, ka dzīve ir tikai darbs. Darbs ir dzīve tikai tad, ja tas cilvēkam dod baudu, gandarījumu. Ne tikai materiālo gandarījumu, bet arī ētisko un estētisko gandarījumu. Bet, ja gandarījumu darbs nedod, tad tā nav pilnvērtīga dzīve. Ļoti daudz cilvēku dzīvo šādu nepilnvērtīgu dzīvi. Viņi nepriecājas, sak, nav jau tagad laika priecāties. Priecāsimies svētdien. Es jau "Kurzemītē" par vienu tādu gadījumu rakstīju. Skatos, traktorists svētdienā ķi-merējas ap traktoru. Es viņam saku: "Vai tad nekas cits svēt-dienā nav ko darīt?" Viņš atbild: "Nav ko darīt." Šis cilvēks ir iegājis zināmā darba ritmā — ritmā, kas traucē viņa perso-nības izkopšanu. Viņam ir zudusi personības izkopšanas nepieciešamība.

Tas, ko es pašreiz saku, nav jāvispārina par visu mūsu dzīvi. Tā jau nebūt nav, ka mēs esam katastrofāli iegrimuši tikai

darbā, bet iepriekšminētās tēzītes mēs bieži vien aizmirstam. Es jau pirmīt teicu — mēs lasīsim grāmatas, kad aiziesim pensijā, bet tad, kad aizejam pensijā, mēs jau esam veci un izrādās, ka pēkšņi ir zudusi nepieciešamība lasīt. Mēs ar zināmu nepatiku skatāmies uz cilvēku, kas lasa: "Redz, viņam ir laiks lasīt grāmatas. Kad mēs bijām jauni, mēs strādājām, mums nebija laika lasīt! Redz, kādi atradušies!"

— Pašreiz visi ar nepacietību gaida parādāmiešus uz ekrāniem Rīgas kinostudijas filmu "Pūt, vējiņi!". Jūs esat šīs filmas scenārija līdzautors. Būtu interesanti uzzināt jūsu domas par šo filmu.

— Latviešu kinematogrāfijas mērogā šis ekranizējums ir interesants. Šādu darbu ekranizēšana, kamēr mums nav bagāti un gudri oriģinālscenāriji, ir ļoti svarīga. Pat ja mums šādi scenāriji būtu, tad tik un tā vajadzētu savu klasiku ekranizēt, jo tas ir viens no ceļiem, kā kinematogrāfiskā valodā mēs varam citas tautas iepazīstināt ar savas tautas kultūru, ar savas tautas domāšanu, mentalitāti, estētiku, pasaules uztveri. Tā mēs varētu iziet Vissavienības kopā, ieiet internacionālajā domāšanā, iepazīstināt to ar savas tautas domu. Ar literatūras palīdzību tas ir grūtāk izdarāms, jo nav vēl atradušies tādi tulkotāji, kas varētu tulkot Raini, izņemot Annu Ahmatovu un Valentinu Jeļizarovu. Pārējie tulkotāji iznieko Raini. Bet nelaime ir tā, ka mūsu kinostudija nav vēl nobriedusi, lai varētu ekranizēt Raini. Un tā pati nerrošanās vien iznāk. Tagad mēs riskējam ar "Pūt, vējiņi!". Domāju, ka mūsu kinostudijas režisoru darba būtiskākais trūkums ir atvieglota pieceja darba filozofiskajam risinājumam. Kad mēs rakstījām "Pūt, vējiņi!" scenāriju, vienojāmies, ka scenārijs būs laikmetīgs, šodienīgs. Mūsu filmā nav jāparāda tikai Rainis. Mums ir jāpārstāv viss cilvēciskais komplekss, kas šodien ir aktuāls. Un proti — tā ir Gatiņa un Baibas ētiskā tirība un brutālā spēka ielaušanās šajā ētiski un estētiski tirajā pasaulē. Mums vajadzēja parādīt, ko nozīmē izjaukt šādu pasauli, kurā ielaužas cits vējš — bramanīgāks, brutālāks. Tā ir viena problēma. Un otra problēma — Baibas, Zanes un Ulda trijstūris. Tas ir parastais mīlestības trijstūris. Un režisors to arī filmā ir akcentējis. Protams, interesantāks un arī filozofiski piesātinātāks ir iepriekšminētais trijstūris — Gatiņš, Baiba, Uldis. Vajadzēja atrast vienu lielu problēmu un to līdz galam atrisināt. Ja runājam tādās lielās līnijās, šī filma var dot ieskatu

mūsu etniskajā pagātnē, tomēr Raiņa idejās izturētu filmu mēs neesam devuši.

— Un tagad, lūdzu, izsakiēt savas domas par interesantāko pagājušā gada dzejā!

— Pagājušā gada beigās es vēlreiz pārlasīju visas 1973. gadā iznākušās dzejoļu grāmatas. Jāatzīst, ka pagājušais gads mūsu dzejai ir bijis diezgan šļaugans, novadējies. Varbūt tas ir par daudz stipri teikts, bet, ja drīkst salīdzināt ar tēlotāju mākslu, Herberts Dubins pagājušajā gadā tēlotājā mākslā uzrādīja elēģiskā noguruma zīmes. Bet dzejā tik tiešām tas ir nogurums. Varbūt tā arī ir elēģija. Varbūt viss kopā — elēģiskais nogurums. Vispār jau tas būtu labi, ja pati dzeja būtu norūpējusies par savu dzīvošanu, bet katrs dzejnieks ir norūpējies par to, ka viņš kļūst vecāks. Dzejā tas izskan apmēram tā: dzejnieks skatās spogulī un redz — nu jau esmu vecs. Kas nu būs? Vai dieviņ, kas nu būs! Interesanti man šķita Valijas Brutānes, Ārijas Elksnes, Olgas Lisovskas un Elzas Vēciņas pagājušajā gadā iznākušie krājumi. Tomēr domāju, ka uz šiem krājumiem mūsu dzeja tā isti nevarēs atsperties. [..]

— Bet tagad varbūt vēlreiz atgriezīsimies pie “Kurzemītes”. Vai nodarbošanās ar prozu, pareizāk sakot, ar publicistiku, netraucē jūs rakstīt dzejoļus?

— Es domāju, ka publicistika traucē dzejai. Pat ļoti traucē, jo no apraksta, no publicistikas nevar distancēties. Ar laiku izveidojas pārāk konkrēta domāšana, un tad es nespēju sapņaināk domāt, abstrahēties. Man nepārtraukti jādomā par problēmām, kuras mani nodarbina. Tas jau ir jautājums par to, vai ikdienu traucē meditācijai vai netraucē. Pieņemsim, es vakara krēslā gribu izslēgt elektrību un paskatīties pa logu, kamēr satumsis. Apmēram pusstundu. Bet šajā pusstundā man nepārtraukti ir jādomā, ka man jāiet uz veikalu, ka man būs jāstāv rindā. Vai es aizslēdzu pagrabu? Un vai šovakar ūdens krānā būs vai nebūs? Un kāpēc nebūs? Droši vien būs jāpiezvana uz namu pārvaldi. Ja namu pārvalde tur nekā nevar līdzēt, kur es dabūšu to, kas man salabos krānu... Bet aiz loga tik skaists vakars! Nekā. Nav vairs skaistā vakara. Cauri! Vārdu sakot, emociju uzbangojums kļūst ikdienišķs, uzbangojums kļūst lietišķs. Un, ja es šos ikdienišķos jautājumus nevaru momentāni nokārtot, bet man tie ir jānokārto, un, ja es tos rīt nevarēšu nokārtot, bet pēc nedēļas, un, ja es pēc nedēļas tos

nevarēšu nokārtot, tad tas aizskar manu patmīlību un es cīnīšos, kamēr tos nokārtošu. Bet tā es varu nocīnīties līdz baltajām pelītēm. Un tad ar dzeju ir cauri. Jo dzeja ir aprīte. Aprīte lielākos emociju kritumos un kāpumos. Dzejai ir cita ritmika. Un pāriet citā ritmikā no ikdienišķās ir ļoti grūti. Bet kāpēc tad es ar to visu ņemos? Redziet, publicistika ir viena liela piedzīvojumu meklēšana. Un tie dzejnieki, kuri ikdienas sikumus spēj pasniegt dzejiski, piemēram, Tāļivaldis Treicis, ir ļoti interesanti. Es domāju, ka dzejniekam nepietiek ar to, ja viņš raksta par tiem rajoniem, kuri viņam patīk. Jāmēģina ieiet arī kādā svešā telpā un tur kaut ko atklāt. Parasti mēs ejam pa vieglākās pretestības ceļu. Mēs dzīvojam tur, kur patīk, citur ne. Tas ir dabiski un loģiski. Bet mākslai ir arī tāda īpašība — meklēt tur, kur ir balts lauks, vai arī tur neatradīsi kaut ko jaunu, interesantu.

— Kāda ir jūsu attieksme pret to, ka bieži dažādu profesiju pārstāvji prasa rakstniekiem, lai raksta par viņu profesiju?

— Mēs reizēm ļoti noraidoši izturamies pret šādām prasībām — lūdzu, uzrakstiet dzejoli par pedagogiem, lūdzu, uzrakstiet dzejoli par ugunsdzēsējiem. Nu, bet varbūt kādreiz vajag uzrakstīt. Teiksim, uzrakstīt par ugunsdzēsēju domāšanu. Var būt, ka to var pat uz skatuves parādīt. Nevis rakstīt lugu par ugunsdzēsējiem, bet attēlot uz skatuves ugunsdzēsēju sajūtas. Pieņemsim, tas varētu izskatīties tā: uz skatuves aktieri nodarbojas ar uguns dzēšanu un visas ugunsdzēsēju sajūtas — bailes, riska pakāpi, drosmi — transformē uz zāli. Izrāde beidzas, un skatītāji jūt, ka viņi divas stundas bijuši ugunsdzēsēji un ar lielu baudu darījuši ugunsdzēsēju darbu. Vai atkal varētu būt tā: skatītājiem no ugunsdzēsēju šļūtenēm laiž virsū ūdeni, un skatītāji ir slapji. Tās varētu būt tīri ugunsdzēsējiskas izrādes. Tādas pašas izrādes varētu būt arī par pedagogiem. Izrādes ar pedagoģiskām kolizijām, un skatītājs visu laiku zālē jūtas kā pedagogs. Es domāju, ka mākslā varētu tāds ceļš būt, jo gan ugunsdzēsējs, gan pedagogs ir tāds pats cilvēks kā visi. Tāpat priecājas, tāpat mīl. Bet otrs ceļš ir inducēt blakusgājēju ar savām specifiskajām sajūtām. Tātad, ja man ir tipiskas kibernetiķa sajūtas, tad es gribētu kibernetiķa vai futbolista sajūtas inducēt citiem. Teiksim, es gribētu, lai zālē divas stundas dzīvotu centra uzbrucēja psiholoģijā. Lai zālē sēdošie visu laiku savās

domās cīnītos tāpat, kā cīnās centra uzbrucējs. Teiksim, varētu būt tā — skatītājiem zālē pieslēgs anodus un katodus, un tad visu laiku skatītājs jutīsies kā centra uzbrucējs, kā kibernetiķis, kā ugunsdzēsējs.

Ar Imantu Ziedoni sarunājās **Andris Bergmanis**.

Padomju Jaunatne. — 1974. — 10. febr.

1975

DIALOGS AR MATEMĀTIĶI

Dzejnieks: Šovakar viss ap mani, varētu teikt, dzīvo, priecīgi strādā un visi nieciņi un sīkumi emocionāli sakāpinās. Kad emocija sasniegs kritisko blīvumu, sāksies reakcija un kāds sīkums, kāda nieciņa parasta ikdienas detaļa kļūs par reakcijas sācēju. Un dosies vektora rādītajā virzienā.

Matemātiķis: Uz kurieni?

Dz.: Pagaidām ir tikai vektors. Emocionāls vektors. Es pats vēl nezinu precīzu mērķi un galapunktu.

M.: Tu to nevari formulēt. Tas ir zemapziņā. Tu ievilņo, ievirzi uz kaut ko, bet nevari to formulēt. Tas ir "tālais mērķis". Un uz to lasītājs tiek orientēts, tajā virzienā. Vektora sākumpunkts (tu pats, tava iekšējā nostādne) ir samanijs kaut kur tālumā, nojautu miglā — Ieraugāmo. Un tiecas, norāda, lai lasītājs pats to ierauga, vismaz palīdz ieraudzīt.

Dz.: Bet svarīgi ir, lai vektors līdz rādītajam punktam nesniedz.

M.: Protams, ja tavs vektors sasniedz beigu punktu, tad lasītājam viss ir tik skaidrs, ka lasītāja paša mākslinieciskā darbība tiek gandrīz vai pavisam noraidīta. Bet ir svarīgi arī, lai vektors nebūtu ļoti īss. Īss vektors traucē uzņemt un novilkt precīzu tālākvirzienu un palielina novirzes iespēju.

Dz.: Jā, dzejas izsekojamībai ir kaut kas kopīgs ar ziemas orientēšanās spēli, kad tu mežā noskati kādu eglīti, aizmieodz acis un tad ej. Gājiens uz eglīti aizmiegtām acīm.

M.: Un tad gājiens uz eglīti ir atkarīgs no diviem faktoriem:

a) no tava "vestibulārā aparāta";

b) no attiecības, kā jau teicu, starp tavu vektoru un visu attālumu.

Ja tu dod vektoru visā garumā, iznāk didaktika. Ja ievirzes vektors ir pārāk īss, iznāk subjektīva, sabiedriski neorganizēta parādība. Šīs attiecības ir atkarīgas no dzejnieka talanta un takta.

Dz.: Nebūt ne tikai. Tas atkarīgs arī no lasītāja "vestibulārā aparāta". Vienam es varu norādīt neredzamo (VĒL neredzamo!) mērķi un pavest viņu tajā virzienā tikai piecus sešus soļus, un viņš ieturēs precīzu kursu, otru varu vest gandrīz līdz galam, bet, tiklīdz palaidīšu vaļā, viņš tūliņ sāks "vilkt sānis" un aizies mērķim garām vai nomaldīsies turpat uz vietas.

Ir taču cilvēki, kuri nevar, piemēram, sniegotā laukā noiet taisni pa automašīnas iebrauktu sliedi, atkal un atkal iebrien sānis sniegā. Vai pa dzelzceļa sliedi. Reizēm man dzeja atgādina tādu dzejnieka un lasītāja blakusgājieni — katram pa savu dzelzceļa sliedi.

M.: Uz tālo mērķi.

Dz.: Jā, turp, kur paralēles krustojas. Un tas ir blakusgājieni, sadotās rokās turoties. Un, kad dzejnieks ir lasītāja kāju uzlicis uz sliedes un viņam gabaliņu pa otru sliedi, aiz rokas pieturēdams, līdzī gājis, tad viņš palaiž vaļā un atstāj to savā ziņā. Jo dzejnieks ir iedomājies un iecerējis citus darbus un viņš nevar lasītāju visu laiku aiz rociņas vadīt. Es domāju, ka laimīgs ir tas lasītājs, kurš var aiziet pa sliedi viens pats, cik tālu viņam tīkas, tālu, tālu vēl aiz vektora nogriežņa (uzrakstītā dzejoļa) rādītājā virzienā. Bet nelaimīgs ir tas lasītājs, kurš pagēr no dzejnieka, lai tas turētu aiz rokas, palīdzētu noturēt balansu un nāktu tā līdz pat tai vietai, kur paralēles krustojas.

Ir arī tādi lasītāji, kas iet uz "krustošanās punktu", lai tikai pārbaudītu, vai viņus nemāna. Skaidrs, ka viņi visi jūtas apmānīti un "krustošanās punktu" neatrod. Jo viņus ir vadījis nevis meklētāja, bet izmeklētāja vai tiesneša dziņa.

Bet atgriezīsimies pie jautājuma par vektora un visa garuma attiecībām. Domāju, ka ir lasītāji, kuriem dod i garu vektoru, attiecība būs liela, bet jēga tik un tā maza: lasītājs, visviens, apmaldīsies, kaut vai turpat pie galapunkta. Iedomājieties cilvēku, kas svešā pilsētā iet ar pavadoni. Vai viņš otrā dienā jau orientēsies kaut vai pāris kvartālos? Ja viņš pieradis vienmēr

iet pavadonībā, viņš nekad pilsētu tā arī neiepazis. Ar tādu ir grūti: dod īsāku vai garāku vektoru, viņš nomaldisies vai aiz divdesmit pirmā vai aiz pirmā stūra — vienalga. Cilvēkam istajā brīdī jāatņem pavadonība.

M.: Es domāju, ka ir jēga vest katru lasītāju līdzī pa slie-dēm uz "krustošanās punktu". Ar katru tādu gājienu lasītājā krājas izjūta par iespējamībām, varētu teikt — "iespējamību blīvums".

Dz.: Tikai fiziski tas nav izdarāms — "trenēt" atsevišķus lasītājus. Ir "jātrenē" domāšana kopumā. Es taču nevaru savā "blīvumā" izlidzināties ar citām personām tikai tīri pedagoģiski. Man jānorāda virziens, ādere, pa kuru tekot ir gūstams šis "iespējamību blīvums". Man taču nav jāiet līdzī pāri upei, es varu norādīt ceļu uz baļķi vai braslu, vai citādi pārbrienu vietu upē.

M.: Un kā tu to dari? Svarīgi ir, vai tu parādi tikai laipu vai saki arī vēl kaut ko. Vai tad tu saki, lai viņi tur iet? Un ja nu kāds iekrit un noslikst?

Dz.: Es saku tā: tur pāri upei ir baļķis. Es pa to esmu gājis.

M.: No kibernetikas viedokļa jārunā par dzejas saturpusi un strukturālo pusi. Es domāju, ka no saturpuses dzejniekam vienmēr jāpasaka vismaz šī skopā norāde (vienalga, tekstā vai zemtekstā, priekšvārdā vai visa kopu cikla noskaņā): es tur esmu bijis, es tur esmu bridis, es par šīm debesīm vai to elli zinu tik un tik, bet jūs varat uzzināt vairāk!

Bet pārāk īss vektors liecina, ka saturpuse vairs nav sabiedriska. Sabiedriska paliek tikai strukturālā puse. Mēs klausā-mies it kā svešvalodu un sakām: ritms. Jā, ir skaists ritms, ir dzeja.

Dz.: Nu raugi, cik grūti, neiespējami nodalīt saturpusi no strukturālās: skaitāmie pantiņi, rotaļu skaitāmie vārdi un ab-rakadabra arī ir dzeja.

M.: Strukturāli tā ir dzeja. Arī bērnu ieaijāšana "Aijā-aijā — aijāijā!" ir dzeja. Kaut arī saturiski tā uzmanību nevar noturēt, tā iemidzina. Kā reaģē pieaugušais, dzirdot saturiski neuztve-ramu ritmisku struktūru?

1) iemieg;

2) sāk nervozēt, jūtas nepatīkami uzbudināts;

3) sajūt patīkamu eiforiju. Kad dzejas ritmiskā struktūra sakrīt ar taviem emocionālajiem ritmiem, tad tu sajūti liksmu pacēlumu.

Dz.: Tātad arī dzejas strukturālā puse ir **sabiedriski** organizēta parādība, ne tikai saturiskā vien. Ja tu sajūti liksmu pacēlumu vai citas līdzīgas jūtas un sajūtu, kas tevi iezonē cilvēciskai darbībai (garīgai vai fiziskai), tad taču jāatzīst, ka pastāv dzejiskā struktūra kā savdabīgs psihiskās darbības un iedarbības veids.

Uz mani, piemēram, neiedarbojas soneta struktūra, tā nesa-krit ar mani emocionālajiem ritmiem, bet trioletas struktūra mani iezonē, tāpat japāņu hoku un tankas, un es pēkšņi jūtu, ka arī manī ir kaut kas filigrāni smalks, ka es esmu spējīgs skanēt līdzī pasaules forumā, ka esmu pašlaik šajā pārdzi-vojumu vilnī daļa no kādas lielas, visaptverošas smalkas struk-tūras. Es skanu līdzī.

Cits bauda tikai skaidrās klasiskās struktūras dzeju, cits savu-kārt tikai salauzītas, pārnestas un rafinēti sajauktas dzejas struk-tūras ar iekšējiem kliezījiem, aizmirstu, saraustu elpošanu, endžabmentiem, pieturas zīmju nevajadzību.

Tātad struktūra arī ir sabiedriski organizēta parādība.

M.: Strukturālā dzeja zināmos momentos ir panākusi eifo-riju. Bet tas tikai pierāda šīs dzejas neatklātās iespējas, nevis esošās visvarenību, tā vēl lielākā daļā ir spekulatīva.

Dz.: Bet spekulācija ir iespējama tikai tur, kur kaut kā trūkst. Acīmredzot ir lasītāju daļa, kuru neapmierina dzejas saturiskā puse tradicionāli klasiskajā izpratnē vien un jēdzienu "sabied-riski organizēta parādība" viņi grib paplašināt. Viņi it kā prasa: "Kas ir starp mūziku un dzeju, starp valodu un skaņu? Vai tur ir tukšums? Vai tur nemaz nav informatīva blīvums? Bet, ja ir, kāpēc mēs to neizmantojam?"

Tad rodas šo prasību izteicēji un apmierinātāji. Bet kā vien-mēr deficīta situācijā — arī spekulanti un šarlatāni.

Ir jāmācās valodas. Arī strukturvalodas. Dzejas "struktur-puses" iepazīšana attīsta poētiskos jutekļus, spēju apjaukt bez vārda jēdzieniskajam nozīmēm vēl citas, kas līdz šim netre-nētai uztverei bijušas slēptas. Tas paplašina mūsu "baudspē-ju". "Strukturpusei" ir lielas iespējas nākotnes poētikā. Jo tā nav sadomātu triku, tišu pretenciozu salikumu māksla, bet pēc savas dziļākās būtības nāk no zemapziņas. Parasti mēs zem-apziņu uzskatām par zemisku instinktu glabātavu, kuru la-bāk neaizskart. Bet te taču glabājas ieprogrammēta kultūras senvēsture, aizvēsture un vēsture, cilvēces "atmiņa". Mākslas

"struktūrpuse" palīdz tai izpausties, pārvērš par šodienas ieguvumu, atmodina un jautā: vai tikai septiņas mūzas?

Garainis, kas veicina vārišanos. — R., 1976. — 27.—32. lpp.

DIALOGS AR KONSTRUKTORU — RASĒTĀJU

Dzejnieks: Ja emocionālā dzeja ir ģeniāls sivēns, tad intelektuālā dzeja ir sivēna ģeniāla shēma.

Rasētājs: Es dzejā meklēju neuzzīmējamo. Es meklēju akvareli, nevis rasējumu.

Dz.: Bet fakts paliek fakts: šodien dzejā bez cūkubēru kolorīta apraksta, bez pastorālas un rurikālas ainavas ar sivēntiņu vitālās biešlapās, bez epikūriskām klusajām dabām ar ceptu sivēnu un mārutkiem arvien biežāk un biežāk parādās asprātīgas sivēna shēmas, asprātīgas sivēna formulas, dizainiski asprātīgs sivēna modelis. Kur jūs viņu pieskaitītu — pie dzejas vai inženierijas sacerējumiem?

R.: Mani, tehnisko zināšanu cilvēku, neinteresē taisītā dzeja. Es atzīstu tikai emocionālo, tātad intuitīvo dzeju.

Dz.: Intelektuālās dzejas shēmas arī ir intuitīvas. Konstruktors taču arī var konstruēt, intuīcijas aicināts. Un tā parādās jauns, varētu teikt, tehniciski poētisks modelis. Dzejas lasītājs skatās uz to ļoti izbrīnīts, bet ieinteresēts: "Vai tad tā arī ir dzeja?"

R.: Viņš skatās uz to ar interesi tāpēc, ka šis intelektuālās shēmas uz baltā, dzejai domātā papīra viņš nav gaidījis ieraudzīt. Tas ir tikai tāds pārsteiguma moments.

Dz.: Bet vairākas shēmas kopā ir jau stils. Tātad te nav runa par šokējošu gadījumu, bet par personības izpausmi (jo stils ir personības sinonīms).

R.: Bet personības izpausme taču vienmēr nav māksla! Tas var būt arī šahs. Tests. Rēbuss. Mikla.

Dz.: Pieņemsim, ka tā ir šahdzeja, starpdzeja, robeždzeja. Bet, ja mikrodaļiņu fiziķis neizbēgami nonāk pie filozofijas (kvanti — ātrums — laiks) un ētiķis — ģenētikā (tēvu grēki līdz ceturtajam augumam), tad intelektuāli veidotas dzejas parādīšanās liekas ne tikai pieņemama, bet pašsaprotami vajadzīga. Esmīga.

R.: Jā, zirgu ar ēzeli krustojot, rodas mūlis. Bet mūlis nav

spējīgs vairoties. Ja mēs gribam mazus mūlēnus, mums atkal un atkal būs jākrusto zirgi ar ēzeļiem. Vai šī "starpdzeja" nav līdzīga mūļiem un literāti pārāk nenoņemsies ar šo bezperspektīvo bezģenēzes pussugas kopšanu, aprūpi un iebraukšanu?

Dz.: Nē, intelektuālā dzeja ir patstāvīgi attīstīties spējīga: kā biokīmija, kā astrofizika. Es pat teiktu: tas ir kā gudrais, talantīgais bastards, kas piedzimst divu dažādu tautību vecākiem.

R.: Un tomēr es nevaru iedomāties dzejas pamatā ne shēmu, ne formulu, ne modeli. Shēma, no atkārtotā dzimusi, ir radīta atkārtotai. Bet atkārtošana mākslu pazudina. Džeromam K. Džeromam ("Trīs vīri laivā") asprātību shēma atkārtojas, un es to nevaru vairs baudīt. Intelektuālā dzeja pēc shēmas ir dibināta un caur shēmu dzīvo. Vienīgi emocionālā dzeja spējīga ignorēt jebkuras shēmas.

Dz.: Bet arī emocionālā dzeja tāpat ir pilna shēmām, un tās savā izdeldētībā ir vēl nebaudāmākas.

R.: Jā, bet emocionālā dzeja ir vienīgā — vienīgā, kas spējīga ignorēt jebkuras shēmas. Intelektuālajai dzejai jau pati valoda ir shēmu valoda.

Kad intuitīvā emocionālā dzeja izrādīsies "PAR MAZ", tikai tad būs jēga tās vietā meklēt "bagātāku" dzeju. Siloģismu, algoritmu un citu prāta figūru skaits pasaulē sakarā ar zinātnes attīstību nepārtraukti aug un pieaug. Bet nekad nerasnīgs to variatīvo pilnību, kāda piemīt paša cilvēka emociju pasaulei. Kā periodiskais daļskaitlis nekad nerasnīgs veselo.

Dz.: Mēs varam vienoties. Tikai ar vienu precizējumu. Ka intuitīvā emocionālā dzeja jau ir PAR MAZ. Cilvēkam, kas cenšas pakļaut visu izpētei. Emocionālo intuitīvo dzeju varētu uzskatīt par visas dzejas būtisko pirmsstihiju. Tad tā ir kā fons, ekrāns, uz kura cilvēka meklējošais gars atrod, atklāj, izzīmē (it kā projicē) atkal jaunas un jaunas grafiskas figūras, pārsteidzošas jūtu formulas, uztveres trajektorijas — vārdu sakot, intelektuāli pamazām "atklāj" dzeju. Kā dzīvībā zinātnie atklāj ribonukleīnskābes spirāli un citas analītiskas figūras, tā intelektuālā dzeja analītiski cenšas tuvojties stihiskās dzejas noslēpumiem.

Vai šie virzieni ir salīdzināmi, līdzās stādāmi? Protams. Bet, manuprāt, tikai kā daļa ar veselo.

Garainis, kas veicina vārišanos. — R., 1976. — 33.—35. lpp.

GARAINIS, KAS VEICINA VĀRĪŠANOS

Saka: dzejniekam jāiet tautā.

Tā tad pats teiciens jau pieņem kā pašsaprotamu, ka dzejnieks jau ir ārpus un nu jāiet atpakaļ. Kā tas tā varēja notikties, ka dzejnieks nokļuva ārpus tautas?

Es, piemēram, apgalvoju, ka neesmu ārpus tautas un ne-maz atpakaļ man nav jāiet.

Viss kultūrvēsturiskais darbs atgādina katliņu, kas vārās uz evolūcijas uguns. Katliņš ir noslēgts (nosacīti — kā tauta, kā valsts, kā cilvēce, kā planēta).

Noteiktā temperatūrā parādās burbuļi, sākas vārīšanās... Tvaiku un garaiņu stihija savā kustībā, it kā labilitātē, bet galu galā mērķtiecīgā pārveidē ir tuva mākslinieku stihijai.

Kas būtu šie garaiņi mākslinieku, psihologu terminoloģijā?

“Neapzināti priekšstati”, kas tomēr palīdz atrisināt dažādu uzdevumus. Piemēram, Aglaja sūta kņazam Miškinam ezi.

“Aglaja pēc tam sākusi briesmīgi smieties un ieskrējusi istabā ārkārtīgi apmierināta, un augu dienu pēc tam bijusi ļoti apmierināta.

Tāda ziņa pilnīgi satrieca Līzavetu Prokofjevnu. Varētu likties: kas tad tur sevišķs? Bet, kā redzams, viņai bija tāds garastāvoklis? Viņas satraukums bija sasniedzis visaugstāko pakāpi, un galvenais — ezis; ko nozīmē ezis? Kas te norunāts? Kas ar to jāsaprot? Kas tā par zīmi? Kas par telegrammu? Turklāt vēl nabaga Ivans Fjodorovičs, kas bija te pagadījies iztaujas laikā, galīgi samaitāja visu lietu ar savu atbildi. Pēc viņa domām, telegrammas te neesot bijis nekādas un ezis esot “tikai ezis un nekas vairāk.” (F. Dostojevskis. “Idiots”.)

Visi šie neapzinātie priekšstati, šie “tikai ezis un nekas vairāk” rada spiedienu zem vāciņa, virs ūdens. Kā zināms, spiediena pieaugums pazemina vārīšanās kritisko temperatūru, respektīvi, veicina vārīšanos. Tāpēc es, garainis, kas veicina vārīšanos, esmu piederīgs pie visa, kas ir še katliņā. Un, ja nu reiz notiek vārīšanās, tad nedrīkst prasīt, lai augšup skrejošs burbulis lien uz leju atpakaļ. Es esmu tautas burbulis, tautas tvaiks.

Garainis, kas veicina vārīšanos. — R., 1976. — 40.—41. lpp.

Mīliet grāmatu — zināšanu avotu! Es jūs piespiedišu mīlēt Raini! Tev būs! Tev nebūs!... Pedagoģija parasti ir ļoti uztiepīga mamma. Un ļoti daudzvārdīgi paģēr mīlēšanu. Vislabāko nodomu vadīta, tā cenšas literāro programmu veikt pilnīgi un galīgi. Iemācīt mīlēt Raini, iemācīt mīlēt Tolstoju, mīlēt Andreju Upīti un Fadejevu; bet nevar to izdarīt, kļūst pikta, vēlāk īgna, vēl vēlāk — nikna, jo “viņi” nemācās, “viņi” nestrādā, “viņi” nemīl.

Bet mīlestība uz lasīšanu nāk no brīva laika, no kurienes tai arī jānāk. Drīzāk no izpriecās nekā no sūra darba. Tāpēc nav man visai klasei jāiepotē Viss Rainis vai visi raini, bet jāskatās, vai viņi ir spējīgi atrast Rainim netālo, Rainim līdzīgo, to raini, kam tepat jābūt, bet vispirms to raini, kas patīk. Tad literatūras stunda (un mājas lasīšana) kļūst par izpriecu, par ko tai arī jāklūst (tāpat kā kādreiz darbam).

Šādā pedagoģiskā (ne literatūrvēsturiskā) nozīmē Rainim līdzīgais nav tikai Ibsens, Šekspīrs, Tolstojs un citi Himalaji, bet tā var būt arī mazievērota grāmata, kas devusi pirmo piedzīvojuma sajūtu tajā gājienā, ko sauc par literatūru.

Kur paliek tas, kas sākas bērnībā ar “pastāsti man pasaku!”?

Lielākajā daļā pusaudžu tas turpinās interesē par detektīvu. Un te jau mamma Pedagoģija praktiski sāk kļūdieties, cenšoties šādas grāmatas noniecināt, sak, vai tiešām jūs nevarat lasīt kārtīgas grāmatas?!

Taisnību sakot, šie nevar vis. Un ar pārmetumiem nav līdzēts. Tad jau labāk sarīkot klasē detektīvistāstu vakarus un konkursus par aizrautīgāko detektīva pārstāstu vai notēlojumu. Nav šaubu, ka klase aizdegtos piedzīvojumā. Bet tālākais atkarīgs no skolotāja: ko viņš spējīgs piemest šai iededzinātajā ugunī, kādus ceļus parādīt uz jauniem piedzīvojumiem. Bet ceļi (tātad sižeti) turpmāk no kopīgās sadzīviskā detektīva aizrautības vedīs katru padsmiņnieku jau citos dziļumos. Vienam tā būs zinātniskā fantastika, otram humoristiskās literatūras asprātība kalambūros un smieklu situācijās (kāpēc skolās nerīko anekdošu vakarus?), trešais pat pieaugušā gados lasīs vēl pasakas (nereti pasakas tiešām ir vairāk pieaugušajiem nekā bērniem rakstītas). Tad nu svarīgi, lai viņa rokās nonāktu pasakas arī

ar savu aktuālo paradoksalitāti, kas parāda pasakas nebeidzamību — visiem laikiem un visām vecuma grupām (tādas kā Skalbe, Besets).

Citam var palīdzēt atrast Čehovu (domāju, ka nedaudziem), citam — Dostojevski (domāju, ka nedaudziem), citam — Raini (domāju, ka nedaudziem), bet visi šie nedaudzie kopā veido mūs daudzus, mūsu klasi. Bet KLASE jau arī ir tas, kas mums jāiedibina, visus kopā un atsevišķi. Lai par mums saka: tās ir labas klases.

Acīmrudzami nav visiem jāzina viss Rainis visur un visnotaļ (un mīlošam skolotājam tādēļ veltīgos un bezcerīgos pūliņos nav jāklūst par īgnu un nemilamu radījumu).

Galū galā ne skolotājs no bērniem, ne kāds no skolotāja var prasīt, lai visi iemilētu dzeju un literatūru. Daudzi milēs ko citu: skaitļu un mehānikas pasauli, zemes augus un zemes ražu. Galvenais ir — panākt, lai “viņš” iemil vismaz kaut ko no tā, ko cilvēks radījis, un atrod ceļu uz piedzīvojumiem radīšanā.

Bet literatūra ir šīs mīlestības vēsture, cilvēces radītības vēsture un filozofija. Tāpēc un tieši tāpēc literatūras vēstures un struktūras apjēga (ja nu mīlestību nevar panākt) jāmaca tomēr katram ikvienam. Lai tas, kas milēs mašīnu vai molekulāro ķīmiju, vai govīs savā fermā, nejustos ne noniecināts, ne pārāks, bet apjaustu sevi vismaz racionāli kā līdzvērtīgu radītāju un ar cieņu izturētos pret citiem, kas rada.

Bet es dzirdū, saka — “ko viņš tur uzpindzelējis, tā jau es arī māku”, “tā jau ēzelis ar asti arī māc”;

vai — “uzrakstiet par mums, darba darītājiem”;

vai — “dzejnieks ir tautas kalps”. Labprāt, es esmu ar mieru būt kalps, ja tu negribi būt kungs. Bet, ja tu gribi būt man kungs, es prasu: kas tev mācīja literatūru skolā?

Tātad ir jāiemil viena grāmata, pirms milēt visu literatūru. Viens autors, kuru pazaudējis tu jūties kā tukšinieks. Bija tā: cilvēks savā jaunībā daudz lasīja Knuta Hamsuna romānus. Tā bija jauna, savādu darbu un nedzirdētas gribas pilna pasaule, smalka un kaislīga. Nav brīnums, ka cilvēks to pieņēma par savējo. Vācu okupācijas gados cilvēks kopā ar citiem saviem domubiedriem, padomju aktivistiem, nonāca cietumā; nāves spriedums visai grupai. Kādai apcietinātā radniecei nez kā izdevies iesūtīt cietumā paciņu ar pārtiku. Sviestmaizes ievīstītas avīzē. Bet avīzē nopublicēta Knuta Hamsuna atklātā vēstule, kurā viņš izteic savas simpātijas hitleriskajai diktatūrai. Pēc

dažām stundām viņus izved mežā nošaušanai. Vienam vienīgajam cilvēkam no visas grupas izdodas izbēgt. Pēc tam viņš Hamsunu vairs nav spējis lasīt. Un ilgu laiku palicis vispār bez lasāmvielas.

“Es pazaudēju veselu pasauli,” viņš teica, “un man bija jāmeklē jauna.”

Te nav iztīrāta ne Hamsuna politiskā stāja, ne viņa nomaldi, tiek minēts tikai piemērs, kā cilvēks meklē grāmatu sev. Mīlēt grāmatu — tas ir meklēt sabiedrotos.

Un nevar prasīt, lai es draudzētos ar visiem uzreiz.

Garainis, kas veicina vārišanos. — R., 1976. — 42.—45. lpp.

GLIEMEŽA GALĒJĪBAS

Interesantas ir tikai galējības. Galējība meklē viduvējību tikai tad, kad tā nogurusi, bet arī tad tā pacieš viduvējību tikai sevī, ne citos. Viduvējība ir tā nakts, kurā galējība guļ aizmigusi, atpūšas, bet, tikko tā pamostas, tā ar visu savu nervu enerģiju aiziet taustekļos. Ievērojiet, kā gliemezis iet. Ievelkot un izlaižot taustekļu radziņus. Ievilcis radziņus, gliemezis guļ viduvējībā. Izlaidis radziņus — taustās izplatījumā; galējības ir taustekļi izplatījumā.

Bēthovens mīlēja vētru. Mocarts — naktsmieru. Van Gogs bija līdz galējībai sakāpināta pasaules redzēšana.

Dzeja tāpēc ir dvēseles galējā stāvokļa fiksācija. Dvēseles vidējais stāvoklis nerezonē un nav spējīgs ierezonēt citus. Tas vienkārši ir par resnu, masīvu un inertu, lai atsauktos nianšu svārstībām.

Dzeja ir infrasarkanās gaismas redzamība. Parasto septiņkrāsu spektru saredz katrs, bet dzeja paplašina galējības robežas. Cilvēka ausij dzirdamās skaņas ir kaut kur ap vidu skaņu gradācijas skalā, bet dzejā skan šīs skalas galējās vibrācijas. To var saukt par ultraskaņas nedzirdamību (praktiķis, konvencionālists) vai par ultraskaņas dzirdamību (dzejas dzirdētājs).

Tāpēc dzejā iemiļots tēls ir sikspārnis.

Tāpēc ka tas dzied ar spārnēm. Dzeja māca dzirdēt oda dziesmas nedzirdamās vibrācijas. Arī zivis nav mēmas. Arī kokiem ir sava juteklība. Dzeja māca visaptverošu universa valodu.

Tāpēc dzeja kā kultūras avangards ir ekspansīva, iekarojoša. Tāpēc Linards Laicēns, raksturojot ideālu Saules kopienu, teica:

“Vidējā slēdziena uzskatu galīga iznīcināšana. Galējības uzvarošie procesi. Vidējība — neaktivitāte.”

Un Rainis:

“Paliek tas dzejnieks, kas nav sava laika, kas savā laikā meklē lielumu, kāda tur nav. Bet to negrib neviens laiks, jo tā ir atzišana, ka tas ir mazs. Katrs laiks domā, ka viņš tik liels, ka nav jāpaceļ. Viņa pēcnācējs tik redz, cik mazs tas bijis.

Un vai mēs, neapmierinātie, neesam vienīgie pilnie cilvēki?”

Neturēdami autoru aizdomās par pārcilvēka kulta sludināšanu, ieraugām personības un laikmeta cīņas līniju: lūk, avangardisko ieviržu attaisnojums!

Un tomēr — atpūsties vajadzēs. Tāpēc lai nespļaujām bļodā, no kuras ēdam. Un lai svētītas ir viduvējības naktsmājas, kurās mēs izguļamies.

Garainis, kas veicina vārišanos. — R., 1976. — 51.—52. lpp.

TIKAI NEAPVAINOTIES

Ko grib lasītājs?

Viņš gaida no manis iesāktas frāzes nobeigumu. Viņš gaida atsaukšanos.

Kad viņš saka: — Tālu stiepjas tumši sili... — man jāturpina: — Aizpeld padebeši zili.

Kad viņš dzied: — Saka: ņau! Saka: ņau! — man jāpiedzied: — Man vēl šodien peļu nav.

Lasītājs: — Prozit! — Dzejniekam jāatbild: — Tur nav ko grozīt.

Lielai daļai dzeja, dzejnieks, dzejoļu būšana ir kā tāds pielikums pie dzīves, piedziedājums pie svinībām, rituālā izmantojams numurs. Sākot ar dzejolīti pie eglītes, ko skaita bērniņš. Un vai 8. Martā visērtāk nav izmantot dzejolīti? Un vienalga taču, kas tajā teikts, — tas ir dzejolītis šim gadījumam, un ar to pietiek! “Mīlestības vēstulnieks” bijis un ir pilns ar gataviem dzejiskiem sirdsizlijumiem. Skolotāji kā izslāpuši

gaida vispārlietojamu dzejoļu parādīšanos. Tas atvieglo tematisko darbu. Tas sakrīt ar tēmu, tajā ir audzinošā lozunga apstiprinājums — neiemaskēts metaforās, tīrs, skaidrs un visiem saprotams!

Ķēdes reakcija stieejas vēl augstāk — kabinetos un direkcijās, redakcijās un citās akcijās: dodiet izmantojamu dzeju! Brūķējamu!

Pirms vairākiem gadiem, kad es vēl biju jauns dzejnieks, ziemā ar tēvu pļāvām uz ezera niedres. Pazīstami un mazāk pazīstami kolhoza ļaudis pļāva turpat tuvumā pa visu ezeru. Pēkšņi no attālā pudura (es pazīstu — šoferis, ienācējs) sauc: — Dzejniek, uzraksti par mani kādu dzejoli!

— Aizved manas niedres mājās!

— Cik maksāsi?

— Vienu dzejoli!

Es gaidīju, ka viņš teiks: — Lēti gribi pirkt! — Neteica. Bet ej nu zini, ko nodomāja.

Lēti izprot, tāpēc lēti grib pirkt. Varbūt vienīgi vēl miliča vārdu tik nevajadzīgi velti valkā. Esmu bijis visādās demokrātiski raibi raibās kompānijās un vienmēr, kad nāk frivolais sauciens: — Mums ir dzejnieks, lai uzraksta dzejoli! — atceros Pēteri Jurciņu, dzejnieku, milicijas majoru, RS biedru, kā viņš sākumā cieta kā zobu sāpes šos netaktiskos izsauceņus: — Ho, milicis arī klāt! Nu mums ir savs milicis!

Bet viņš pie mums nāca, lai sasauktos pavisam citā izteiksmē...

Un nu, kad viesībās vai citās sanāksmēs man saka: — Dzejniek, uzrakstiet mums dzejoli! — es saku:

— Māsiņ, izbeicējiet man rikli!

— Frizierit, izķemmējiet man bārdi!

— Doktor, vai jūs nevarētu sataisīt man logiem ķiti. Man būs tas gods, ka jūs no Organiskās sintēzes institūta man...

Visi man saka, ka tas skanot ļoti prasti.

Lasītājs prasa **visertāko** kontaktu.

Un tā arī vislabākos vārdus var banalizēt. "Pūt, vējiņi!" jau vairs nav ar baudu dziedama dziesma. Novalkāta. Un tikai tāpēc, ka tā ir gandrīz vienīgā tautasdziesma, kurai zina vārdus. Kad man saka: — "Pūt, vējiņi!" — es nevaru tālāk izrunāt "dzen laiviņu".

Kad man nevietā saka: — “Gūt var ņemot, gūt var do-
dot,” — man mute neveras, lai atbildētu: — “Dodot gūtais
neatņemams.” — Tad es atbildu: — Vajag liekos lūžņus no-
dot, —

vai:

— Ejam podus gāzt un podot, —

vai:

— Tādus plāpas Dieviņš sodot.

Garainis, kas veicina vārišanos. — R., 1976. — 53.—55. lpp.

AR ACS KAKTIŅU

Cilvēku un dzīvnieku psihe ir apkārtējās vides modelēšana smadzenēs. Sistēmu, kas modelē apkārtējo vidi, var iztēloties kā divstāvu celtni, kuras pirmajā stāvā veido modeļus, bet otrajā stāvā regulators vada šo veidošanas procesu. Taču iespēja arī modelēšanas sistēmas autonoma darbība, kas notiek bez augstāko regulēšanas instanču un apziņas līdzdalības. Tāpat apzinātība un neapzinātība ir smadzeņu pašregulēšanās dažādi veidi.

Lasītāji bieži uzdod jautājumu: “No kā rodas dzejoļi? Kas ir iedvesma? Vai jums ne no kā tā uzreiz rodas dzejoļis?”

Jā, tāpat “ne no kurienes”, kā “ne no kurienes” pēkšņi parādās uzdevuma atrisinājums vai zinātniekam izgudrojums, vai jebkuram cilvēkam it kā nedomājot parādās pēkšņa jauna ideja. Es to sauktu par talantu automātiku. Šādi talanta parādīšanās gadījumi nav jāmeklē mākslā un zinātnē vien, tie ir papildnam sadzīvē. Ne velti savos loģisko formulu zināmajos paņēmienos šovakar jau nomocijies cilvēks pateica gudro parunu “Rīts gudrāks par vakaru” — paļaujoties uz Talanta neapzinātās automātikas “naktsdarbu”.

Kas baro šo intuīcijas avotu? Psihofizioloģijā to sauc par sānu redzi. Un pierāda, ka sānu redzes jutīgums ir lielāks par centrālās redzes jutīgumu. Tā, piemēram, dzīvnieks, koncentrējis uzmanību uz barību, tajā pašā laikā “ar acs kaktiņu” vēro apkārtni. Sānu redzei vajadzīgs daudz mazāks iedarbības spēks nekā centrālajai. Arī laika ziņā tā dažkārt ir tik niecīga, ka atrodas gandrīz vai aiz uztveres sliekšņa, un tomēr tā ietekmē cilvēku un, kā rāda dzejas piemērs, pat ļoti stipri.

Dzejnieks tad nu ir cilvēks ar vēl sevišķāk attīstītu sānu redzi. Viņš šo momentāno, garām slidošo mirkli, nianšu un netveramības pasauli notver, fiksē un parāda jau plašāk pieejamu. Viņš it kā tulko sānu redzi centrālās redzes valodā.

Bieži tiek pārprasta radošo komandējumu būtība un sauklis "rakstniekam jāiepazīst dzīve". Parasti dzīves iepazīšanu tad skaidro centrālās redzes izpratnē, ignorējot "talanta automātiku", par kuru jau runājām, spēju redzēt "ar acs kaktiņu". Talanta jutīgie acu kaktiņi spējīgi fiksēt ātri un redzīgi, spējīgi no maza mirkļa vai fakta izsecināt pareizos atrisinājumus (ekstrapolēt), kamēr komandētais ar centrālo redzi radošajā braucienā ir saskatījis tikai lietu virspusi, ne būtību:

"Vējš dzen krastā spēcīgus viļņu zirgus. Un vīri plāna izpildē neatpaliek." Iejūtīga, poētiska dvēsele sadzīvo ar brašu realitāti, vai ne?

Nē, vienkārši žurnālistisks mironis, kuram aiz inerces aug bārda.

Garainis, kas veicina vārišanos. — R., 1976. — 56.—57. lpp.

FLOPS VAI PĀRVĒLIENS?

Pasaules rekordists Dvaits Stounzs lec flopa stilā. Stounzs neapšaubā arī iespējas, ko dod pārvēliena stils. Savukārt pārvēliena stila pārstāvis padomju augstlēcējs Valerijs Brummels, gan izturoties skeptiski pret flopa iespējām, atzinis, ka šim stilam raksturīga liela emocionalitāte un tas ir **vispiemērotākais daudziem augstlēcējiem** (izcēlums mans — I. Z.).

Stounzs un Brummels ir redzamākie divu atšķirīgu stilu pārstāvji, kas cīnījās pie 2,30 m robežas.

Stounza personības raksturojums: ekspansīvs zviedru izcelsmes puisis, kuram ir ķēriens uz gleznošanu, mūziku, jokiem, artistiskiem žestiem, vispār — mākslu. Stounzs uzsver emociju nozīmi: sekmes atkarīgas galvenokārt no tā, kā katrs prot iejusties. Astoņpadsmit gadu vecumā Stounzs Minhenē nebija tālu no zelta medaļas un pārliecināti izteicās par perspektīvām: "1980. gadā Maskavā, kur es otro reizi kļušu par olimpisko čempionu, man būs tikai divdesmit seši gadi."

Brummels bija rezervētāks, kaut gan uzskata, ka augstlēkšanā paredzama eksplozija, kurā nereāla nebūs arī divarpus un trīs metru robeža.

Flopu faktiski uzskata par augstlēcšanas tradīciju pārkāpumu. "Man šis stils netiek lēcšanas tehnikas un estētiskajā ziņā," saka Brummels. Viņš ir pārliecināts, ka sportisti atkal pievērsīsies pārvēlienam un šajā tehnikā tiks izgudroti jauni elementi, kas radīs rezultātu kāpumu.

Neņemoties izspriest, kuram taisnība, jāsecina, ka jaunas metodes visur tiek pieņemtas negribīgāk nekā veco metožu uzlabojumi. Ar to jāreķinās arī dzejniekam.

Kad dodekafoniskās mūzikas pionieri beidzot izdevās pierādīt savu mākslu, viņus pieņēma, sacidami, ka viņi radijuši jaunu mūziku.

"Nevis radijuši, bet atklājuši," bija atbilde. Atklājuši to mūziku, kas ir mums visapkārt, tikai vēl nesadzirdēta.

Lai mūs neizbrīna ne tikai jaunu metaforu un jaunu atskaņu parādīšanās dzejā, bet lai mūs neizbrīna arī jaunas visas dzejiskās korbūves parādīšanās.

Lai jūs neizbrīna fakts, ka dzejnieks, strādādams pie tranzistoru radioaparātu montāžas linijas, pēkšņi kādu dienu no slidošās lentes noņem kafijas dzirnaviņas. Jūs drikstat teikt: neticami. Bet jums būs jāpiebilst arī: fakts.

Neticami, bet fakts. Viņš ir atradis esamības detaļu citstatīšanas paņēmieni.

Bet, tikko jūs viņu iekārtosiet darbā pie kafijdzirnaviņu ražošanas konveijera, viņš kādu dienu no konveijera noņems pašsaliktu vēja rādītāju.

Viņš vienkārši neprot strādāt pie sērijdevuma linijas.

Vajag aizstāvēt brīnumus. Vajag pastāvēt uz tiesībām darīt brīnumus. Bet brīnumi necieš ne flopa, ne pārvēliena, ne citu kanonu. Var gadīties, ka dzejā iznāk dzejnieks no algebriskām zīmju rindām vai meteorītu liknēm; var gadīties, ka augstlēcšanā parādās vārdes vai tinteszivs stils.

Garainis, kas veicina vārišanos. — R., 1976. — 58.—59. lpp.

RAKSTĪTAIS LĪDZ, RAKSTĪTAIS PĀRI UN GARĀM

Runāšana visvispārīgākajos jēdzienos ir dzejnieka gara laisuma zīme. Spēja gan saskatīt sugu, bet nespēja uzrādīt sugā pasugas un individualitātes.

— Kādi skaisti koki!

— Kādas skaistas gleznas!

— Mēs bijām suņu izstādē. Kādi skaisti suņi!

— Un afgāņu kurti arī bija?

— Nē, tikai suņi.

Tā braucam pa upi platdibenēs, tikai virsmas spoguļi apjūsmodami, nezīnot — pa seklu vai dziļu upi braucam. Nejēga pat makšķeri izmetīs, gribēdams makšķerēt uz absolūtā sēkļa.

Ja viņš to darītu tišām, tad tas jau būtu paradokss — dzejas vērts, bet viņš to dara aiz bezgaumīgas aklības. Jo — viņš taču ir upē un upe ir dzejiska. Jā, “straume nerimtigā”, jā, “sentēvu ozoli krastos”, jā, “miglas palagi balti”, jā, “upē kā spoguļi lūkojas zvaigznes”, jā, “dzelmē guļ lidaka zelta”.

Ir viegli slidēt pa virsu un nezīnāt tos vārdus, kas apakšā gaida izteicēju, — sēre, sēklis, brasls, aizkrāce, krāču mēle, virpulis un atvars. Sieksta un tekošā smilts, rāva, glūda, avoti, celmi un pāļu gali, un bezgala daudz no virspasaules nogrimušā.

Atceros kādreiz Mirdzas Ķempes teikto jauno autoru seminārā: “Viņš neraksta ar milestību, bet par milestību, kādu viņš to izdomā.”

Par Hemingveja vārdiskās iedziļināšanās dziņām raksta Filips Jangs:

“Pirmais stāsta “Indiāņu nometne” variants atšķiras no pēdējā kā debess no zemes. Tas mainās līdzī Hemingveja centieniem atveidot to, “ko viņš jūt tik tiešām, bet ne to, ko viņam vajadzētu just apstākļu un audzināšanas dēļ”.

Mūsu dzejā pārlietu daudz jūtamas audzināšanas sekas. Skolā dzeju mācīja tikai kā produktu, kā neatgriezenisku laikmeta produktu, daiļlasīšanas studijā kā patētisku un pozitīvu izvirdumu; partejiskuma un tautiskuma princips prasa maksimālu komunikabilitāti, bet redakcija gaida, ka dzejā parādīsies arī pasaules sociālās aktualitātes; dzejas vakaru auditorija uzgavilē šodienīgi trāpīgam sabiedriskam vārdam, bet jaunākā kritika dzeju orientē uz literāri patstāvīgāku un sevi neatkarīgāku darbu; vieni prasa dzejai episku stabilitāti, citi mil momentānu žilbu uzzibsnijumu. Protams, šajā prasību daudzveidībā daudzi “raksta līdzī” — vienam, otram un trešajam. Zeļ epigonisms, rakstīšana pāri un rakstīšana garām.

Audzināšanas sekas un jūtu neaudzinātība, izrādās, paradok sāli labi sadzīvo kopā. Kad trūkst dienasgrāmatas atklātības. Dienasgrāmatiski citiem — tā ir vienīgā iespēja, kā dzejai būt patiesi sabiedriski nozīmīgai.

Garainis, kas veicina vārišanos. — R., 1976. — 60.—61. lpp.

Platons savos "Dialogos" ņem nelielus, elementārus jautājumus un jēdzienus un, sarunu biedriem tos analizējot, pāriet uz arvien vispārīgākiem nojēgumiem. Jo vismazākā detaļa replikās var izrādīties par izejas punktu fundamentāliem vispārinājumiem un prasa vērīgu uzmanību.

Hēgelis šo Platona īpašību — cieņu pret kaut vismazāko, šķietami visnenožīmīgāko sarunu biedra domas niansi — nosauca par "cēli labdzimtīgu".

Tā arī zinātnē. Fizikā: "tur, kur elementārais process var kļūt par sākumu makroskopiskai ķēdes reakcijai, tur individuālie, ultramikroskopiskie notikumi netiek ignorēti (kā tos ignorē klasiskā termodinamika), bet kļūst par vislielākās uzmanības cienīgiem".

Pērc, brālīti, man kurpītes...

"Elementārs process", ikdiena, kā šķiet, nespējīga uz "fundamentāliem vispārinājumiem".

Sudrabiņa papēžiem.

Liekas — tradicionālais epitets vai arī tautietes untums, ne vairāk.

Lai es varu tautu dēlu...

Nogaidošs klusums. Vai "elementārais process" kļūst par sākumu "makroskopiskai ķēdes reakcijai"?

Ar kājiņu sveicināt.

Un tautasdziesma atveras uz visām debesu pusēm:

Z — lai es visādā ziņā esmu viņa (sudrabotā tautu dēla) cienīga un līdzvērtīga;

A — sveicināt — savas jūtas manifestēt ar kaut ko skaistu;

D — lai es varu pasmieties — par viņu un visiem tādiem nabagiem;

R — vai vienkārši: šai precību reizē atsacīt.

Bez šaubām, pasaule atveras vēl ZAA, ADD, DDR un citos rombos, un, tiem apvienojoties, no mazā sadzīves sūkuma izaug filozofiski vispārināts pasaules modelis. Vienai meitai brālis nopirka kurpes (sūkums!), bet ķēdes reakcija turpinās (vēl jo-projām!) globāli: kā cilvēks cilvēku sveicinās.

Varbūt cita lasītāja apziņā šī tautasdziesma aizies pa citu taciņu, bet tik un tā — sākums ir sācis darīt lielas lietas.

Vēl smalkāk sākuma lielums parādās citā tautasdziesmā:

*Vista, olu izdējusi,
Visu dienu kladzināja.*

Protams, protams, ir jau par ko.

*Zirgs izlika lielu čupu,
Ne vārdiņa nesaciņa.*

Ko tad šis lai būtu teicis? Prātīgi, ka stāvēja klusu. Bet tad britiņu jūs ieklausāties: “visu dienu”, “kladzināja”... Kāpēc tāds pārspilējums?

Un uzpeld aizdomu pilns jautājums: — Ko jūs ar to gribējāt teikt?

Bet teicēja jau vairs nav, nav jau kam prasīt. Un jūs sākat vēl vērīgāk ieklausīties mikroniansēs: vai te neslēpjas vēl kāda cita attieksme? Vista nez kāpēc izskan tāda nesimpātiska, bet zirgs tāds pieticīgi godīgs. Un nianse sāk darboties — izsauc ķēdes reakciju, un es nez kāpēc atceros senindu “Manu likumos” lasīto:

*... Un, redzot debesis varavīksni,
gudrais nesteigsies nevienam to
rādīt...*

Un atkal nianse: nav teikts, ka nerādīs, bet **nesteigsies** to rādīt. Cik viegli būtu apvainot gudro par antihumānu rīcību, un cik bieži uz niansēm kurlie to ir darijuši!

Bet doma ir vienkārša un gudra: lai katrs pats kādu laiku pameklē. Lai katrs pats atrod laiku meklēšanai.

P. S.

Par šiem ultramikroskopiskajiem izejas punktiem māca arī partikulu mācība.

Garainis, kas veicina vārīšanos. — R., 1976. — 62.—64. lpp.

PREINICIATĪVAS TIESĪBA

“Un tā — programmēšanas pakļaušanās rūpnieciskām darba metodēm ir neizbēgams fakts. Tomēr autors uzskata, ka šai tendencei ir jābūt sabalansētai ar pretiniciatīvu, proti, programmistam savā darbā jāatrod kāda iekšējo vērtību sistēma, kuras apgušana ļaus viņam vieglāk asimilēt industriālās darba metodes un, kur vajadzīgs, paveikt tās.”

A. Jeršovs rakstā “Par cilvēciskajiem un estētiskajiem faktoriem programmēšanā” (Kibernētika, 1972, Nr. 5) iestājas pret to, ka vēl joprojām tiek apšaubīts, vai tikai programmisti ir sevišķa darba profesionāļi. Un ka programmista radošais darbs, nonācis administrēšanas gūstā, kļūst arvien plānojamāks, izmērāmāks, vienveidīgs un tāpēc bezpersonisks.

Mani piesaista šajā tēzē vārds “pretiniciatīva”. Vai arī dzejas darbā piesaucams šis jēdziens? Kādās reizēs? Un vai ir labi to piesaukt? Un kas tad var notikt?

Pretiniciatīvas uzdevums nav dzejas galvenais uzdevums. Visu mākslu galvenā misija ir **PAR misija** — savas **iekšējo vērtību sistēmas** iznesums gaismā tā, it kā nemaz nebūtu nekādu pretinieku. Tā Raiņa Antiņu nenodarbina domas par pretspēku (“domā vien uz augsto tāli”), tā dons Kihots dara savu darbu, no kursa nenovirzāms. Tauta gan zina, kāpēc tā radījusi trešo tēva dēlu tādu, kas nestrīdas, bet dara — nenovirzāmi un nenomaldināmi — savu **iekšējo vērtību** darbu. Jo viņam ir tāda **iekšējo vērtību sistēmas** stabilitāte.

Tātad dzejas galvenais uzdevums nav — būt pret. Dzeja savās augstākajās vērtībās nav pretuzbrucēja, bet absolūta radītāja. Un tikai tad tai rodas pretinieki. Kad tā mierīgi, metodiski dara savu gaismas darbu, pēkšņi viens nāk un saka: “Visu laiku viņš rādīja gaismu: bija Saulvedis, rādīja uz sauli, nesa degošu sirdi rokā, paceltu pār galvu, rādīja saules atspulgu un spēles strautos, acis un spoguļos, bet, redziet, nu viņš ir izvirtis, rāda, kā saskaldīt gaismu. Un ja viņš nemācēs to salikt vairs atpakaļ? Es lūdzu visa sava kolektīva vārdā šo talantīgo pilnas un nedalītas gaismas meistarū norīkot darbā mūsu spoguļu cehā. Solām viņa radošajai personībai kolektīva cieņu un mīlestību cehā esošās gaismas ietvaros.”

Un te nu visu mīļotais un saprastais gaismas meistars sāk uzvesties **ļoti nesaprotami**. Viņš sāk **pārāk gudri pretizrunāties**:

“Lielākajā daļā profesiju ar dabas spēku palīdzību mēs

tikai "piejaucējam" dažādas fiziskas un bioloģiskas parādības, necenzdamies obligāti sasniegt to būtību. Bet programmēšanā mēs vienā ziņā ejam līdz galam... Tieši programmisti ir tie, kas atduras pret pašām galējām cilvēciskās izziņas robežām: pie algoritmiski neatrisināmām problēmām un visdziļākajiem galvas smadzeņu noslēpumiem... Programmista personīgajai skalai jābūt ne tikai piecu sešu pozīciju dziļai, kādu psihologi ir atklājuši vidusmēra cilvēkam, bet tikpat dziļai, cik dziļš ir viņa kārtējais programmējama uzdevums plus vēl divas trīs pozīcijas."

Antiņš ir nonācis pie pašām galējām cilvēciskās izziņas robežām. Rainis raksta "Galū un sākumu": "Jo viens tik ir un bij, un būs, un paliek: /Tā pati meklētāja dziņasdvēsele." Un "Sauc vienā laidā/ Balss bez atbalss/ Pret sliksni". Un "Augš tev ziņa/ Aiz sliksņa".

Un tieši tāpēc, kā programmists dzīvo nepārtrauktā gala un sākuma spēku laukā, dzīvo pie izziņas galējām barjerām, tā pašlaik ir grūtākā no visām pasaules profesijām, saka kibernetiķi. Diemžēl programmista (jā, mākslinieka, dzejnieka) darba grūtums netiek pietiekamā mērā par tādu novērtēts, saka kibernetiķi.

Jā, un programmētājā pirmklasīgām matemātiskas abstrakcijas un loģiskas domāšanas spējām jābūt savienotām ar Edisona talantu — lai izveidotu visu, kas vajadzīgs, no nulles un vieninieka. Viņā jātiek savienotai grāmatveža akurātībai ar izlūka gaišredzību, detektīva autora fantāzijai ar ekonomista praktiski skaidro prātu, saka kibernetiķi.

Jā, un tad vēl tik un tā īsts dzejolis neiznāks, jo dzeja iestiepjas vēl dziļākos cilvēka dvēseles noslēpumos — zemapziņā, kas glabā cilvēces miljonu mūža kolektīvo atmiņu. Čehova varoņi ir iedzimti (потомственные) inteligenti. Dzeja ir viņu asinīs. Tā nav tikai jūtu un sajūtu nervozitāte. Dzeja iet vēl tālāk, līdz galam, ja vien tāds ir. Un pat "deviņu pozīciju dziļš" programmista intelekts nevar ESM ieprogrammēt tik dziļam darbam, lai rastos dzejolis. Tiesa, šie ESM dzejoli ir līdzīgi daudziem jo daudziem presē lasītiem un dzirdētiem dzejiskiem veidojumiem, bet DZEJA no **dvēseles dziļumiem** tā nav.

Dzeja ir grūts darbs. Tāpēc ka dziļi jānirst, kā jau daudzi rakstījuši, pēc pērles, pēc Gaismas pils. Tāpēc ka augstu jākāpj ("Visapkārt tevi ledus vairogs segs") un jābūt KUNGAM; tāpēc

ka zemu jānokāpj un jābūt savu nelaimīgo līdzcilvēku KALPAM. Pievienot savu sāpi tā saucamo mazo cilvēku pasaules kopīgajai sāpei, kā teicis režisors Efross.

Bet "istā skola, kas dod prasmī pavēlēt, — tā ir vispārējā kultūra", teicis politiķis un humānists ģenerālis de Golls. "Maķedonijas Aleksandra uzvaru pamatā ir Aristoteļa gars, bet Cēzara panākumus gatavo Cicerona kultūra."

Tātad jāapgūst vispārējā kultūra.

Un tādām kultūru apguvušām jāiet kalpos pie tā, kas nav kultūru redzējis.

Tad vēl — jāpierod pie milzīgām svārstībām, pie tāliem atšķirīgiem galējību stāvokļiem, ne kalnu slimību, ne kesona slimību nebaidoties. "Dzīvot — Mirt — Dzīvot — Mirt — Dzīvot." Kā Raiņa Tots.

Tad vēl — jāiet neaptveramos ekstensīvos plašumos — kā Dauka, kā Amundsens, kā Augusts, pasaules apbraucējs.

Tad vēl — jāatrod sevī mazi un bezgalīgi mazi lielumi un jāiznes tie vērtību pasaulē, jānosaka to aptuvena vērtība šodienas cenu tirgū.

"Bet kā kļūt par Bloku, ja tu neesi tāds dzimis? Mēs bieži dzīvojam pārāk impulsīvi. Tā ir, ka šodienīgais mākslas vilnis mums pāri gāzies, un, lūk, kā mēs peldamies tajā, bet pa to laiku dienas iet, un maz kādam uzkrīt, ka pienāk laiks pēc kaut kā pavisam cita, nezināma. Un, lūk, es visu laiku domāju — kā kļūt par Bloku."

Šī jutekļu spēja, prāta vēriens un emociju bagātība kopā (es runāju par mākslinieku kā principu; atsevišķs mākslinieks reti ir tik bagāts!) — viss iekšējais pozitīvais uzstādījums kopā rada māksliniekā īpašu pašapziņu, kas nevar tik viegli pakļauties dieņesta parastībai, reglamenta nomainībai, nolikuma statikai.

Standartizācijas pasaulē mākslinieks ir pretstraumes baļķis, ugunsgrēka pretuguns, pretiniciatīvas nesējs. Ne tāpēc, ka viņš sāk ar PRET darbību, bet tāpēc, ka viņš vispār ir un ar savu esību agrāk vai vēlāk kļūst par vajadzīgo pretmetu.

Vai tas ir elitārs stāvoklis?

"Programmistu elitārismu autors uzskata par acīmredzamu un šādā veidā arī par izaicinājumu cilvēcei kopumā, atliek cerēt, ka izaicinājums tiks pieņemts un saprotoši atrisināts," saka kibernetiķi (A. Jeršovs).

"Būt šodien labam programmistam — tā ir tāda pati privilēģija kā būt izglītotam cilvēkam XVI gadsimtā. Šī privilē-

ģija dod programmistam tiesības gaidīt analoģisku atzišanu un sabiedrības cieņu. Diemžēl šis vēlmes ne vienmēr piepildās. Tomēr jāatzīmē, ka šis atzišanas dēļ jāpapūlas abām pusēm.”

Autors aicina visus tos rikojošos, kārtojošos, organizējošos, kontrolējošos, prasošos, prasītiesībās esošos cilvēkus, kuri strādā ar programmistiem, pieņemot programmistā unikālo **iekšējo pozitīvo uzstādījumu** kā nepieciešamu **vispārīgajam pozitīvajam uzstādījumam**, kā arī tad, ja tam līdzī nāk jēdziens “elitārs” — uzņemt bez tiem aizspriedumiem, kas iestrēguši sabiedrības apziņā kopš šķiriskās elites laikiem. Sabiedrībai, kas dibināta uz cilvēku līdztiesības principa, nav jābaidās jaunās garīgās elites, vēl jo vairāk tāpēc, ka jaunā izcilība prasa sev vēl vairāk morālu pienākumu nekā jebkad un tikai vienu tiesību — pretiniciatīvas tiesību.

Garainis, kas veicina vārišanas. — R., 1976. — 65.—69. lpp.

VISAS MANAS PIEREDZES LĪNIJAS KRUSTOJAS MANĪ PAŠĀ

Nevienas sāpes, nevieni biedi nevar atņemt man manas esības sajūtu...

Esības sajūta cilvēkā ir mākslas vispirmā tēma. Latviešu valodā vārds “esība” iegūst sevišķu nozīmes pastiprinājumu, jo vārda “būt” jēga sakrīt ar vārda “es” jēgu. Šie vārdi, viens uz otra projicējoties, dod vārdam “esība” daudznozīmīgu dziļumu: es esmu tāpat, kā viss ir; viss ir ar mani; viss var parādīties caur mani.

Atoms nav noslēgta mikroskopiska pasaule, kā mēs to, iespējams, iedomājamies. Bet katrs atoms ir bezgalīgi mazs lielās pasaules centrs. Tas ir iejūgts, sajūgts ar visu. Viņa interešu centrābēgošais rādiuss ir pagarināms līdz pasaules bezgalīgajai malai (ja tāda būtu!). Un otrādi: lai kur mēs arī stāvētu, gaisma ir vērsta uz mums. Pareizāk — uz mani, mani pašu. Tā arī visas manas pieredzes līnijas krustojas manī pašā. Protams, tās krustojas arī ar citām līnijām ārpus mums. Bet, kad mēs izvairāmies runāt PAR SAVU FOKUSU un nolemjam PIRMKĀRT runāt par kādiem citiem krustošanās punktiem ārpus sevis, tad mēs izskatāmies pēc nabagiem pie cita durvīm vai skopuļiem, kas savu mantu maskē, vai slikoņiem, kas ķeras

pie cita salmiņa. Tā rodas arī par ekskursiju dzejoļiem iesauktie darinājumi, piemēram:

a) par citu — nepārdzīvotu zemi; Jaltā rakstnieku namā rodas logā ieraugāmi, isredzīgi veltījumi Krimai, Aijudaġam; Dubultu rakstnieku namā rodas žesta un pieklājības, arī spekulatīvi dzejoļi Baltijas jūras dzintaram; vizītkaršu apmaiņa, bērnišķīga diplomātija;

b) veltījumi kādai vispāriepazītai personībai — Rainim, Sent-Ekziperī, Irbītem, Hemingvejam, Puškinam, Rustaveli; tādi ir arī daudzie nekrologu un jubileju veltījumi bez kāda dvēseliska iefokusējuma;

c) arī nepārdzīvotu, nepieševotu ideju sauķļi.

Arī dialogs ar savu pretinieku liekas nopietnāks, ja to sāk ar savu Es-centru, nevis no Viņa negāciju apceres. Piemēram, Hanss Magnuss Encensbergers, pazīstamais Rietumvācijas dzejnieks un publicists, filozofs, no savas zemes nejdzībām aizbēdzis, labprātīgi emigrējis, dzīvo Ziemeļjūras salās, tiesa, pārticīgi un komfortabli, bet konsekventi nebeidz šaustīt savas zemes antihumāno civilizāciju.

[..]

Un, ja mēs gribam pārmett viņam eskeipismu, izvairīšanos no cilvēces revolucionārās cīņas, tad nav pats uzvarošākais pretgājiens sākt ar viņa "centra" apceri:

*Jūs dzīvojat Oslo fjordā
uz salas, un atzīstos —
grauž mani skaudība.*

Oponents¹ vasaras pusdienlaika karstumā, darbā nostrādājis, noguris gigantiskās pilsētas troksnī un telefonu nervozitātē, tieši tā sāk, viņš par to salu sapņo, viņš arī labprāt zvejotu lašus zem klintīm vai uzvilktu jahtas buru.

[..]

Vislielākās pasaulvēsturiskās cīņas ir izcīnītas tieši sava Es dvēseles laukos. Mēs neatceramies, par ko Turgeņevs strīdējās ar Dostojevski, bet visa pasaule zina, kā Dostojevskis cīnījās ar sevi. Kas sevi nav uzvarējis, kā tas citus uzvarēs? Vispirms noslauki pats savu durvju priekšā, māca tautas sakāmvārds. Sāc ar sevi centrā.

¹ Ginters Daike, VDR dzejnieks un publicists, Heinriha Heines prēmijas laureāts, dzejoļu ciklā "Saruna ar dzejnieku".

Dzeja prasa VISPIRMS sevis fokusu (mēs zinām arī nodeldētāku izteicienu: lauzt īstenību caur savu prizmu).

Pēc Marksa domām, māksla ir īpaša veida darbs, viena no "dabas humanizācijas formām", veids, kā no jauna radīt pasauli pēc sava ģimja un līdzības.

Savā jaunajā grāmatā K. Beikers Hemingveju tēlo kā "aktīvu romantiķi, kas ir paša radītā visuma centrs". Hemingveja galvenais uzdevums bijis, Beikera vārdiem, "kā dzīvot šajā pasaulē, kā tajā noturēties, kā rakstnieka kultivēto stipro gara spēku pārvērst materiālā".

"Viņš ir stilists, kas radījis veselu laikmetu un gandrīz vienatnē pastāvīgi cīnījies pret visu, kas propagandē afektu, sentimentalitāti, samākslotību un melus," raksta K. Beikers.

Raugi, te nu parādās vienatnes, vienatnības, vientulības problēma. Vai mākslinieks ir nolemts vientulis, individuālists, egocentrisma gūsteknis?

Taču visos laikos mākslas darbus lielus darijusi tā iekšējā cilvēciskās realitātes pakāpe, ko mākslinieks pratis izdāļāt apkārtnē. No kurienes tādām "vienpatnim" tāda "cilvēciskās realitātes pakāpe"?

Visos laikmetos mākslas darbs ir bijis tik liels, cik lielā mērā tajā iemiesotas kādas tautas vai laikmeta bažas vai cerības. No kurienes tādām Es-centrā meditējošām ipatnim zināmas "laikmeta bažas vai cerības"?

Ļoti uzskatāmu subjektīvā un objektīvā attiecību modeli devis franču filozofs Šardēns de Teijārs:

"Tas, ka novērotājs, lai kur viņš arī ietu, sev līdzīgu pārvieto pastaigāšanās vietas centru, — tā ir diezgan banāla un, var teikt, no viņa neatkarīga patiesība. Bet kas notiek ar ejošu cilvēku, ja viņam gadās nokļūt dabiski izdevīgā skatpunktā (ceļu vai ieleju krustojumā), no kurienes ne tikai skatiens, bet arī pašas lietas aizstiepijas uz visām pusēm? Tad subjektīvais skatpunkts sakrīt ar objektīvo skatpunktu un uztvere darbojas visā savā pilnībā. Vieta atšifrējas un "ieraugās". Cilvēks redz."

Tāpēc radītājs, šis Es-centrs, ir tik nemierīgs visās izpausmēs — no sadzīviskajām, sabiedriski politiskajām līdz filozofiskajām. Viņš vairāk nekā jebkurš apkārtnē meklē objektīvo skatpunktu. Lieli notikumi tautas vēsturē — revolūcijas, kari, trimdas — ir tie paaugstinājumi, no kuriem runājuši tāla redzējuma ļaudis. Ceļojumu tieksme (Hemingvejs, Londona, Bairons, brāļi Kaudzītes, Hamsuns, Juhans Smūls) pierāda

skatpunktu meklējumus topogrāfijā un psihē. Arī cenšanās tikt jaunceltņu virsotnēs, sevis paša iecerētos un iegribētos komandējumos. Arī liela, bagāta mūža pieredze dod šo paaugstinājumu; šajā nozīmē varam runāt arī par laika distanci kā objektīvu paaugstinājumu. Un, beidzot, visas cilvēces kultūras apjautas spēja, erudīcija, zināšanu virsotnes, kurās var nokļūt ne tikai vecs, pieredzējis akadēmiķis vai vaidelotis, bet arī jauns, meklējošs Es-centrs.

Kad subjektīvais Es-centrs nonāk objektīvā skatpunktā, tikai tad viņš patiesāk ierauga un istāk spēj saprast arī citu Es-centrus. Pretenzijas zaudē tišo pretenciozitāti, pretenzijas, norādes un pat moralizēšana skan dabiski un neuzbāzīgi. (Gandrīz neticami, bet Beikers Hemingveju arī sauc par morālistu. "Hemingvejs bija pragmatisks morālists." Ne patētisks, ne eksaltēts, ne sentimentāls morālists, un tomēr — morālists.)

Paaugstinājumā nonākuša Es-centra redze redz tālāk. Un nu tas, ko viņš redz, uzliek pienākumu: IR JĀPASAKA! Tā mākslas darbā parādās saistības ar citiem: brīdinājums, atgādinājums un — kaut nu biežāk — laimes apsolījums.

Visai skarbi, pat nežēligi, bet precīzi to ir formulējis Albērs Kami:

"Mēs, XX gadsimta rakstnieki, nekad vairs nebūsim vieni. Mums jāzina... ka mūsu vienīgais attaisnojums (ja tāds ir) — runāt mūsu iespēju robežās to cilvēku vārdā, kas paši to nespēj."

Un, lai arī kā dzejnieks sevi akcentētu, slavīnātu, žēlotu, ir neiespējami saraut universa kopības tiklu un izraut sevi no tā, teiksim, brīvībā. Tad šī šūniņa tiek nolemta sabrukšanai, izplūšanai, sairšanai.

Žana Pola Sartra lugā "Mušas", I cēliena 2. ainā¹, no tāliem izglītības ceļiem mājās, tēva pilī, atgriežas Orests ar savu pedagogu.

Pedagogs. ... Un tagad jūs, lūk, esat jauns, bagāts un skaists, erudīts kā vecis, svabads no jebkādas kalpības un jebkādas ticības, bez ģimenes, bez tēvijas, bez reliģijas, bez profesijas, brīvs uzņemties jebkādas saistības, taču zināt, ka nekad nevajag saistīties; galu galā cilvēks, kas pārāks par citiem, kas turklāt var mācīt filozofiju vai arhitektūru ikvienā lielā universitātes pilsētā, — un jūs vēl žēlojaties.

Orests. Taču nē — es nežēlojos. Es nevaru žēloties. Tu man

¹ Viļņa Zariņa tulkojums.

*Piebalgā. Bija ziemas, kad Latvija tika iepazīta ar slēpēm
no aizsnigušas viensētas uz aizsnigušu viensētu...*

esi piešķīris tādu brīvību, kāda ir šiem pavedieniem, ko vējš atrāvis zirnekļu tīkliem un kas lidinās desmit pēdu augstumā no zemes virsmas; es nesveru vairāk kā tīmeklis, un mani var uzskatīt par tukšu gaisu. Es zinu, ka tā ir liela veiksmē, un novērtēju to, kā pienākas. (*Pēc brīža.*) Ir cilvēki, kas piedzimst ar saistībām: viņiem nav izvēles, viņi ir izsviesti uz ceļa, ceļa galā ir darbs, kas viņus gaida. Viņu darbs; viņi iet; viņu kailās pēdas spēcīgi mīda zemi un nobrāžas uz akmeņiem. Tev tas šķiet vulgāri — kaut kur virzīties.

... Bet es... Es taču, paldies Dievam, esmu brīvs. Ak, cik es esmu brīvs. Un kāda uzpūtīga prombūtne manai dvēselei. (*Viņš tuvojas pilij.*) [...]

Pedagogs. Es bažijos — kaut gan jums jau agri iepotēta skeptiķu ironija, jums dažkārt ienāk prātā neprātīgas idejas —, īsi sakot, es nebiju drošs, vai jūs neplānojat padzīt Egistu un ieņemt viņa vietu.

Orests (lēni). Padzīt Egistu? (*Pēc brīža.*) Tu vari būt mierīgs, lāga vīrs, ir jau par vēlu. Man gan patiktu sagrābt aiz bārdas šo svētnīcas apgānītāju un noraut viņu no mana tēva troņa. Bet ko pēc tam? Ko gan es iesāktu ar šiem ļaudīm? Es neesmu redzējis dzimstam nevienu viņu bērnu, ne arī bijis viņu meitu kāzās, viņu nožēla man sveša, un nevienam no viņiem es nezīnu vārda. Šim bārdainim bija taisnība: vajag, lai valdniekam būtu tās pašas atmiņas kā pavalstniekiem. Atstāsim viņus, lāga vīrs! Iesim prom! Uz pirkstgaliem. Ak, ja būtu iespējama kāda rīcība, vai saproti, rīcība, kas dotu man pilsoņa tiesības viņu vidū, ja es varētu iekarot — kaut arī ar nozieguma palīdzību — vietu viņu atmiņās, viņu bailēs un viņu cerībās, lai aizpildītu tukšumu sirdī!"

Sistēmas saites ir visaptverošas. Mēs esam nosacīti. Saiklis "jo" mūsu attiecību sistēmā ir neizsvitrojams.

Lai nosplaujas uz JO!

(... Ja vien viņš var...)

Orests, cik redzams šajā ainā, nevar. Tāda ir Visuma centra — Es-centra — lielā pretruna: mākslinieks nav nekas bez realitātes, un realitāte bez mākslas ir visai maz.

"Pār mākslinieku vienmēr valda šī divējība: viņš nespēj noliegt īstenību, tomēr mūžam tiecas apstrīdēt to, kas šai īstenībā ir mūžam nepabeigts," teica A. Kamī un vēl:

"Runa nav par to, vai mākslai jābēg no realitātes vai

jāpakļaujas tai, bet tikai par to, cik liels realitātes balsts vajdzīgs mākslas darbam, lai tas nepazustu mākoņos, nedz arī vilktos pa zemi svina pazolēm. Šo jautājumu katrs mākslinieks atrisina tā, kā viņš to zina un jūt, un var. Jo spēcīgāka ir mākslinieka sacelšanās pret pasaules realitāti, jo lielāks var būt istenības svars, kas to līdzsvaros. Tomēr šis svars nekad nevar nomākt mākslinieka vientuļo prasīgumu... Tad reizēm iznirst jauna pasaule, kas atšķiras no ikdienas pasaules un tomēr ir tā pati savdabīgā un visaptverošā pasaule, pilna nevainīgas nedrošības, pasaule, ko uz dažām stundām radijs ģēnija spēks un neapmierinātība... Citiem vārdiem, tai brīdī, kad mākslinieks ir izlēmis dalīties visu liktenī, viņš apliecina sevi kā individualitāti. No šīs divpusības viņš nekad netiks vaļā." Sic! "Tai brīdī, kad mākslinieks ir izlēmis dalīties visu liktenī..."

Pirms pāris gadiem Mākslas akadēmijā mani uzaicināja studenti, jaunie mākslinieki; lasīju dzejoļus, runājām par "jumta cilvēkiem" un "pagraba cilvēkiem", gribējās arī par to — vai Ego centrisms ir tas pats, kas ikdienā sauktais egocentrisms. Varbūt studenti gatavojās tāvakara mākslas vidusskolas jubilejas svinībām, varbūt vakara vadītāja bija pārāk uzspēlēti flirtīga, varbūt pats sevī nejutu "publisko asumu", bet vakars neizdevās; jautājumi bija pavirši, atbildēt negribējās.

Pēc dažām dienām saņēmu vēstuli, rakstīja no tāvakara auditorijas.

"... Viss augšupiešanas process manā iztēlē saistās ar ūdens uzvēršanās asociāciju... Proti, jābūt stingrai kārtībai, kādā burbuļi paceļas uz augšu un molekulas sāk straujāk kustēties, taču cilvēki ar savu neizpratni reizēm izjauc šo kārtību. Kad viņi sajūt siltumu, tad necenšas vis sasildīt blakusesošās molekulas (cilvēkus), bet drausmīgā tempā raujas paši uz augšu, līdz ar to drausmīgā mērā izjaucot harmoniju un turklāt pārtērējot jeb, pareizāk sakot, totāli patērējot savu enerģiju. Bet tas ir pilnīgi nevajadzīgi, jo es esmu pārliecinājusies praksē, ka ar paātrinātiem tempiem nekur nevar tikt; kā jau tautas sakāmvārdā teikts: lēnāk brauksi..."

Pagājušajā naktī man bija tāda sajūta, es skaidri sapratu, ka visi cilvēki ir vienādi un jācenšas ar tiem, kas stāv tuvāk, būt biežāk kopā, lai izjustu kopību, lai izprastu to vienādības ekvivalentu. Tā bija neapprakstāma sajūta, kad es to apzinājos. Tā nebija doma, bet it kā atklāsme. Un tad es sapratu arī, ka

jārūnā pēc iespējas vienkārši, pēc iespējas tieši, jo mūsu laikmeta nelaime ir tā, ka mēs esam zaudējuši tiešumu.”

Vai tas kas jauns? Vai ko jaunu pateicis K. Markss, A. Kamī, šīs vēstules rakstītāja? Nav nekā jauna. “Īsa pamācība milēšanā,” teica jauns censonis, kas nemil banalitātes. Laikam šī tiešām ir pamācīšana. Jo atklāsmei galu galā jānotiek māksliniekā pašā un ļoti intimi: kad Es-centrs pēkšņi atrod objektīvo skatpunktu, no kura tālu uz visām pusēm redzama un saprotama aizstiepijas šī reizē intimā un reizē svešā, reizē atsvešinātā un piesaistītā, sevīgā un kopīgā, saskanīgā un izmociņā pasaule.

Garainis, kas veicina vārišanos. — R., 1976. — 70.—79. lpp.

GALS UN SĀKUMS

1

Tev, pamatšķira, veltu šo krājumu, savu rokasgrāmatu, kas var noderēt ikvienam taisnības un nākotnes meklējumos.

Ir 1912. gads. Aizšalc lieli vēji. No tāles dzirdu: aizšalc. Bet tie izaugs, pratis, jutīs, izvedīs, ar tādu ziņu varu nu iet pie sava darba. Pie sava darba, kur sirds var sevi sastapt. Man nebija laika bijis pie sevis padomāt. Bij visi spēki jāliek pie lielā darba klāt. Es biju darijis lielos tiešos darbus. Nu es gribu strādāt savu lielo netiešo. Mani tas sākas ar pēkšņām izbaidēm; kā pārklakritējs putns situ spārnus: Sirds pēkšņi līdz klust, tik bail tai top. Ak, sirds, tev pašai sevi jāiepazīst, jāatrod! Jāsastop, es teicu.

Es teicu: “lielais darbs” bija atlaidies. Daudzas dvēseles krita, tās dzīvi palikušās, ne tik nāvē gājušās; tās krita atkal kā putni no perēkļa — bailēs un izmisumā, bija pesimisma laiks. Manā grāmatā ir šis pesimisms novests līdz konsekvencei, līdz galam, kur tam jālūst.

Mēs atradām sevi revolūcijā, bet nu tās kā uz brīdi nav, un mēs krītam. Šis ir laiks, kad mēs iznākam no revolūcijas — cilvēces brīvības, nošķiram sevi un gribam atrast lielā Visuma Laikā un Telpā. Es neapjēdzu sevi — kur es? kas es? Viss nāk un iet, un zūd — un manis nau. Tik sāpes jutu kā no dziļas vāts, ko rokā iegrauzusi dzelžu sprādze. Vai pašās sāpēs ir tā būtība?

Es sāpju vāti berzu līdz pat nāvei, Līdz acis melnas metās,

lūpas zilas: — Nau sāpēs būtības! — nau pašā ļaunā, Nau pašā nāvē!

Un viens tik ir un bij, un būs, un paliek: Tā pati meklētāja dziņasdvēsele. Un viņas meklējamā aizsaule. Tas pats, kas viņsaule? Nē, aizsaule. Tas neizzinātais un neapzinātais aiz cilvēka pašreizējo spēju robežām. Nu mostas meklētāja dziņasdvēsele. Nu tai jāapjauš sevi kopstādnēs: ar pagātņi, dabu, cilvēkiem, nāvi un vēl lielākām kosmiskām plūsmām un ritēm.

2

Kas dziņasgaram pagātne?

Klusums ap tumšo priedi Un mēmums iekš eglāja.

Gaiss guļ tik nekustams lejā...

Un vairāk nekas?

Klusē lauki bālā saulē. Upeslejā miglas staigā... Un tomēr: Kas dziņasgaram pagātne?

Es tagad skaidrāk izšķiru: Kad kalna meži šņākotu, Es skaidrāk viņus dzirdētu; Kad smilgu skaras čukstētu, Es klusāk viņus dzirdētu.

Gars iznācis laukā no plaknes, Ezeram nav virsma vien: nu slepu dobji dun savā dziļumā tas nemiera sākējs. Top dziļums apakšā un galotne tur augšā, tas pirmais nau vēl miera atradis, tā otrā lokās klusumā pār tumšo priedi. Un drebums ir viņas galotnē. Un dziļums ir nemiers, un galotne ir nemiers. Bet, lai sevi apgūtu, ir jāatrod miers. Ko darīt? Noslēgt ar pasauli mieru, Kad krūtīs rok nemiers kā kurmis? Kaisles un kārojošs gars, ilgās un sūrstoša sirds?

Noslēgt mieru, noslēgt! Jo sāpes un nāve nāk no iekšējas nesaskaņas, no neizšķirtiemiem jautājumiem, kā attiekties pret pagātņi, mīlu, darbu un pašu.

Noslēgt mieru ar lielajiem dabas likumiem, apjaukt to harmoniju, tad atrast saskaņu ar to, atrast saskaņu sevi, tad celties pāri sev. Iekš vienības ar cilvēcības ritumiem. Iekš vienības arī tās šķiras veikt, kas ļaudis šķirušas.

Kas ir pagājis, jā, tas nau vērsams. Bet pats tas guļot vada nākamību. No pagātnes es PROJĀM RITU.

Jāmeklē vienība. Tā nav tikai organizatoriska disciplīna. Tā nav tikai sadzīviska kopība vien. Tā ir personības un sabiedrības dialektiskā kopība.

Taču pirmā vienība, no kuras mēs esam nākuši, ir bioloģiskā. Mēs esam dzimuši evolūcijas lielā koka galotnē. Mēs esam nākuši no plašiem ekstensīvās dzīvības laukiem uz gara intensitāti. Un mēs labprāt un ar liksmi atgriežamies savu mazo brāļu vitālajos zaļajos plašumos. Es laidos grimt un nogrimu Tai zaļā dabas jūrā. Še top sveiks! *Qui si sana.*

Še tiks tev veldzēt visas tavas sāpes. Un visas tavas dienas mierā tecēs, Un tavā vientulībā būs tev biedri. Jā, būs, bet tavi dabas mazie brāļi nedos to prieku un gandarijumu, ko cilvēku attiecības. Daba ir zinoša, bet viņa pati nezina, ka viņa ir zinoša. Daba nezina, cik tā liela. Taviem brāļiem dzīvniekiem ir nepieejams viens realitātes lauks, kurā mēs visi attīstāmies, — viņiem nav pašapceres spējas, viņi nav spējīgi uz refleksiju. Mēs ne tikai atšķiramies no saviem brāļiem uz evolūcijas kāpēm, mēs esam — citi. Tāpēc dabā mēs izjūtam skaistuma priekšā tieksmi dalīties, rādīt to citai cilvēcīgai būtnei. Tā ir no neapzinīgās dabas izaugusi dvēsele, kas meklē savējos — līdzdalīties. Skaistums izauc sāpes. Dabā mēs runājam ilgu valodā: Līdz sāpēm pilna dvēsele aug... Un lust. Bez gala dailē Jaunā plūsmā plūst.

Dailes izjūta pārsniedz sadzīvisko. Savas sētas skaistumam atvēries cilvēks ierauga skaistumu aiz žoga, aiz sava meža, aiz savas zemes priekšstatiem.

... Pa zelta smiltīm — akmeņstarp stari tek...

... Pa sudrabgaisu — smeļoties staigā acs...

... Ar katru malku — vairāk un vairāk slāpst. Un nevar atdzert slāpju dvēsele Plūstošās pasaules dienas dailē. Ņem ņemot, dvēsele! Lielāka kļūsti, lai visu tvertu. Bet nenoliedz ēnas klātesamību: kad šalkas skrien pār ezeru, kad saulē priecīgs sudrabs mirgo — tad tie ir tikpatlab ēnu drebuļi. Saki: Es, draugs, šos smaidus pazistu. Daba ir Saule ar savu Ēnu. Man jādzīvo līdzīgos, bet citos pretmetos. Man kultūras sūtība. Dabu pazīstot, rados esot, es tai GARĀM RITU.

Noguris patveries dabā, Bet stipram i tad tev ir jābūt. Daba tev nespēj būt draugs. Pat ja tu dabu sapratisi, daba tevi nesapratis. Daba tev nespēj būt draugs. Draugs sevim esi viens pats. Tu esi vienīgais radības kronis, vismaz pagaidām, kamēr citi nav apzīmēti, — tu esi cilvēks. Un tev skan LĪDZI SOĻI. Kopš pašas ašās bērnības. Mums soļi līdzī ligojas — Mēs būsīm draugi.

Man liekas, ka es būtu sen tevi pazinis.

Aiz kā man šķiet, ka es tevi sen pazinis?

Mēs esam viens otra atkārtojumi, mēs esam pēc līdzības radīti, tikai šķautnēm neatkārtojami viens pret otru pagrieztī. Mēs esam savā neatkārtojamībā līdzīgi un savā līdzībā neatkārtojami. Un katram mums mirdz sava šķautne — citādā.

Sevi meklējot, es atrodu tevi. Tevi meklējot, es atrodu sevi. Mēs atradisim viens otrā savu atspulgu. Es vienīgais nojautu tevi Kā dvēseli; Tu viņu skatīt devi — Kā spoguļi.

Mans vientuļais dziļuma prieks, mans ziemcietis dzīvības digsts lai nu ir abiem mums! Sargā šo mūžības ķilu — Kurais reiz paliksīm viens, Lai jel to iespējam nest.

Es **cauri ritu** mīlestībai.

Ja tā ir, ka cilvēkos cilvēce aug, ka tu, cilvēks, esi lielās pasaules mazais veids, tu pats, — tad tu esi pats palīgs, žēlotājs, pats zinātājs. Vēro, ko vari, Tādu darbu dari; Vēro, kas esi, Tādu labu nesi. Saskaņa tevī top atrasta tikai paša atbrīvošanā no visa svešā. Zini, kas tev apkārt ir; zini arī, kas no apkārtnes šķir. (Bet apkārtne nav tikai ikdiens.)

Neviena nau tev vajdzīga, Tev vienam gaita jāvada. Kur spēku gūst? Iekš jums (pašiem) tas stāv, iekš jums (pašiem) tas lūst.

Bet aizņēmējam ir iespējams spēku aizņemties no vispārības spēka. Vispārības spēku ir sanesušas vienbūtnes (personības): tie, Kas no saviem darbiem necer sev nenieka. Būs darbiem augļi — tauta sev tos ņems. Tie, kas Gar jūras naktīm aizgāja, Neviena vārda neteica. Kam gan no cilvēku radītā ir vēl lielāka nozīme priekš dzīves vispār, ja ne tam, ka mēs radām katrs pats sevī absolūti oriģinālu centru, kurā universs var realizēties unikāls un lepns uz to!

Bet vai varu teikt — "Vairāk par cilvēkiem pašiem Es cilvēci milējis esmu; Viņai man likās aizvien Lielāks un vienīgais svars"?

Nē. Tad cilvēki samaksās man ar to pašu — tie paies man garām. Kodols tiem liksies mans darbs, es tikai čaumala vien.

Jo cilvēki aug cilvēkos. Un tikai darbiniekos veidojas darbs.
ES VIDŪ RITU.

6

Cilvēks atsevišķi, katrs cilvēks vien ir augšanas sāpju nesējs. Viņš viens ir izsaucis un tā radijis vārdus: līdzjūtība, līdzdalība, līdzcietība.

Katru cilvēku vienu dur ērkšķu vainags dūrējs.

Un sāpju sūres nevar mīļiem vārdiem dzēst...

Un tam, ko visvairāk mīli, — nevar palīdzēt...

Ne vējš spēj kalnus aiznest, ne uguns upi dzert...

Kā dzīvot, kā palīdzēt sev, kā — citiem?

Nespēja ir katra sāpe: Vienam nepanest un neveikt. Tikai savas sāpes sviežot Visu sāpju lielā jūrā, izaugs spēja nest un veikt. Neviens atoms nezūd, neviens spēks, neviena kustība — arī psihiska. Visas sāpes krājas. Viņas pārvarēt nevis caur aizmīrēšanu, apreibināšanu, bet caur pievienošanu visu ļaužu sāpēm. Katra sāpe ir nesaskaņas zīme un izteiksme. Ne ar sāpēm jāizlīdzinās, bet nesaskaņas cēloņi jādabū un jānovērš.

No mazajām sāpēm es pagurtu, Ne stundu nepanestu, Ja savu sāpju lielumu Man jūra neiedvestu, Tā lielā sāpju jūra.

Tāpēc — lai tevi nepazudina skaudrais (sadzīviskais) sāpju asums un lai tevi mierina sāpju ilgais (dialektiskais) dziļums:

un ērkšķu vainags gausā asumā;

un mūžaduņas jūras dziļumā;

un garā vakarā stāv bālais zilums.

Ar līdzcilvēkiem es LĪDZI RITU.

7

Tumšzilā bedrē... Varavīksnes krāsām cauri gājis, es nāku pie pēdējām tumšzilām. Es ritu, pretī ritu. Bez stara no lejas augšā nāk Melna un vienkopus nakts. Uz krūts nu melna astra mirdz, Nu segta dziļākā no vātim — sirds. Bija **mīla**, un bija **pašizciņa**, bija tavi divi mirkļi, jau bija: viens, kad tu uzveici, pats sevi pārspēdams ar dzīves sparū, otrs, kad tu ceļā atradi

to būtni, kurā izteikt savu garu. Nu ej vien sev mierīgi! Ikviens var iet, Bez katra iztikas, lai cik liels tas šķiet. Viss tavs, kas smalks, to lēni nokaus gadi, — Kas labs tev dzīvam, mantos gara radi.

Bet kā tad — nekā vairs? itin nekā? Tikai, cik citos bijis, tik esi! Ko esmu noziedzies? Kādēļ tas man?

Tu, kūtrais! Tu neesi mācījies mirt. Tu neesi mācījis sevi, kā mūžam būt. Tu gribi laipu pāri likt pār nakti. Tu gribi no dienas dienā taisni tikt. Un vēl: Kad mana dzīve būtu tik mana vien, man nebūtu ko filozofēt — man viegli būtu gan to nomest, gan uzcelt. Bet mana dzīve ir mans ciņas lauks par pilnīgāku nākošo audzi, tā pieder cilvēcei. Es nedrīkstu viņu nomest. Pašnāvība un karš kā pašnāvības paveids ir vislielākais noziegums pret Cilvēka Ideju.

Es nemetišu laipu pāri naktij. Man tā jāiziet.

Es ritu, PRETĪ RITU.

8

Vientulība pāri ir Nāves domai: Nost no visa mani šķir Svešai lomai. Lai tas jūs neizbrīna: vēl tas nav gals. Lokā es atgriezies esmu, no kurienes nācis. Sākumā biju es viens, Tagad un atkal es viens. Lai uzsāktu lielāku apriti. Ja dzīve bija pussimtu gadu mirt — es gribu simtus gadus dzīvot iet. Nav totālas nāves, nav nepārejamās sienas, pie kuras atdūrusies cilvēka dziņas-dvēsle padotos.

Es esmu atnācējs — aizgājējs. Mans Tots noraida TIKAI DZĪVOT pasauli un TIKAI MIRT pasauli. Mans Tots izvēlas DZĪVOT — MIRT — DZĪVOT. Viņu nebaida nakts vientulība. Visskaistāk lakstīgala dzied, Kad nakts; Vismīļāk laime laukā iet, Kad nakts; Ja ilgojies, tad izej viens, Kad nakts, — Lai nezin to neviens, neviens, Tik nakts.

Bija nāve, vēl tas nau gals, vēl klusumkalns, vēl mēļais zvaigžņu vainags. Es ritu, TĀLĀK RITU...

9

Ņemot un dodot topu par citu — Vēl ritu.

Bet enerģijas nezūdamība prasa citu valodu, jaunu izteiksmi. Man tās nav. Es pierakstu lapas malā: vajag jaunu vārdu.

Manā priekšā ir Sliexnis: Diena bez saules, Nakts bez zvaigznēm, — Sauc vienā laidā Balss bez atbalss Pret sliexni (vajag jaunus vārdus, tie atbalsotu).

Zempus zem ziņas Tumsa un smagums. Dziņasdvēsles jaunais uzdevums: Kāpt uz ziņu Pār sliexni. (Jo viens tik ir un bij, un būs, un paliek: Tā pati meklētāja dziņasdvēsle.) Tad: Augs tev ziņa Aiz sliexņa.

Tu esi dīgsts. Pret pašu laiku — nebaidies cīņā iet! Tad vien tu spēsi — Pāri pār mēru augt.

Viss pasaul's Tapums — Tevī vēl reizi taps. (Kad būsi līdz savu iespēju robežai audzis un pieredzes pilnībā lūzis.) Par viņu ātrāk — nākotne tevī plauks. (Par pašu pasaules tapšanu ātrāk nākotne tevī, pasaules priekšpunktā, taps.) Kas bij, kas būs: tu atspulgosi — Spoguls un veidols, un ceļa zvaigzne. Cilvēks vairs nav gadījuma būtne haotiskā, neizprastā notikumumu plūsmā, bet Visuma laiku un telpu sāk apjaust kā nebeidzamu ritmisku struktūru. Tāpēc arī: pret pašu laiku nebaidies cīņā iet, i pret to kalendāra laiku, i pret to sadzīvisko laiku, kādu mēs to pazīstam, i filozofisko — augot tu vari iegūt istāku laika apziņu.

Pasaule stāv lielu kosmoloģisku un filozofisku atklājumu priekšā. Aug ziņa pirms sliexņa. Kur tu iesi, dzīvais, Kad tu celsies rit? Vai tu būsi jauns vai vecs, kad tu celsies rit? Vai tev ir vēlēšanās apjaust soļu daudzveidību, garīgo iespēju daudzveidību rit sev un savai cilvēcei?

Vēl tālāk ejot? Kad man jāiet būs tā gaita Aiz vēl pat sirdsklauvēšanas? Aiz vēl pat tā lielā sliexņa? Tad tik vien jūsu dēļ es iešu. Cilvēkam nav evolūcijas gaitā gaidāmas nākotnes, kas būtu iedomājama bez apvienošanās ar citiem cilvēkiem cilvēcē.

Ne jau tikai gadījuma pēc Es pārsteigts klausos: lūk, tas vārds bij mans, Ko jūs tur sakāt, sen es viņu teicu.

Kā rīta rasa un smaržas un skrejošs saules stars nezūd, jo Visumā visi uz mūžu dzīvo, tā Cilvēcē visi uz mūžu dzīvo: Ne dziļā doma, smadzenēm irstot, irst; Ne maigā jūta, aplklostot sirdij, gaist; Ne tava karstā mila izdziest. Ņemot un dodot TOPU PAR CITU — vēl ritu.

Vai tad pati Visuma struktūra savā evolūcijā negaida, lai tās domājošā radība no jauna apjēdz, apzina un pilnveido dabas instinktīvās darbības? Domājoša būtne meklē harmoniju, t. i., gudru un dvēselisku kopus organizāciju. Personība, vienpatnis, noslēdzies no pārējās un izcīnījis sevi koncentrēšanās ciņū, iedibinājis savu pašciņū un panācis līdzcilvēka ciņū pret individu, — nu anulē sevi. Patmets bija tapis pretmets, nu iet jaunā pakāpē atkalpretkustībā — uz kolektīvu, uz universa kopību. Indivīds, nobriedis sevī, savu personīgumu nu atzīst par korpuskulāru un pārejošu īpašību, par cietumu, no kura jācenšas izbēgt. Pilnībā attīstītas personības augstākā īpašība ir spēja uz sintēzi un organizāciju. Ne tikai jaunā cilvēku sabiedrībā vien, bet arī visās iespējamās intelekta formās. Lūk, pasaules dialogs:

— Kad lielā sajūsmībā Jūs manāt nojautu No tā, kas ļaužu starpā Var radīt vienību...

— Īsi, īsi acumirkļi, Jau garām, pirms tos jūt. Tik žēlums paliek sirdī — Nekad tas nevar būt.

— Bet visa mana dzīve Šis vienas ilgas zin: To noslēpumu izteikt, Ko mūža plivurs tin.

Būtnes mērķi ir: Visumu vienot. Doma gribot aug — savas dvēšles klēpī Visumu vēršot.

Kā tvert viņu, netveramo?

Kā cīnīties pret bezveidīgo?

Dūmu mutulī no ugunsкура jāredz biezās vālos paspīdam ko gaišu. Lūk, vai lecot zibēja tur dzirkstes? Jāapjauš megakosma, makrokosma un mikrokosma vienība. Jāapjauš, kas tā dzirkste. Ka tā dzirkste — no tā paša uguns, kas deg iekš manis. Jāapjauš kosmiskās analogijas sevī. Tad mēs veiksīm tēvi, pārvarīgais! Visas dienas, kas vēl nāks, tu ņemsi, Tik es pirmāk ņemšu tās pār manām, Manu divāšu viņām iedvesīšu.

Laiks, caur manām krūtīm šalkdams cauri, Sarkans taps kā vējš, caur krāsni skriedams.

Nē, es neatņemšu tev, netveramais, neapzinātais, tev, neapgūtā matērija, tavu spēku. Tikai: Visu ietvert tevi katru brīdī. Dzīvu padarīt un turēt dzīvu.

Es tev vārdu došu, tēls bez vārda, Tēls bez dvēšles, es tev

došu dvēslī! Vienas šķirš kā saule mana doma, Telpas autu izpētīs un sarauks, Laiku spoguļi par jaunu spodrēs. Es tavs varētājs, tu pārvarīgais.

Tālumu mākoņi, plašumu miglas... Visuma mākoņi mācas un veļas, Dalību miglas vārās un ceļas, Un dažums top viens, un daudzums top veids, un viela top gars, un patmets top pretmets.

Šo grāmatu es veltu pamatšķirai. Kas izaugs, skatīs, jutīs, izvedīs. Nav lielāka goda kā tas — tev kareivs būt. Bet nav arī lielāka dvēseliska pienākuma: zināt vēl i nezināmo.

Garainis, kas veicina vārišanas. — R., 1976. — 153.—163. lpp.

SVEŠS CILVĒKS ISTABĀ

Kad divi sarunājas un trešais iejaucas, viņš vispirms atvainojas par traucējumu. Visgrūtāk ir ar bērniem, viņu iejaukšanās ir grūti atvairāma, ir pat pedagoģiski padomi ļaut bērniem darīt visu un visur, dot viņu gribas impulsus. Ja ģimenē nav vadošas gribas (tēvs, māte vai cits mazā kontrolieris), mazais patvaldnieks pārņem iniciatīvu. Viesu reizē tāds cilvēciskām tiesībām aplaimots ķipars var izjaukt visu: gan viešņas pūdernicu, gan vecāku omulību tai vakarā, gan gudras apspriedes pie galda. Taču, par laimi, gadās arī ģimenes, kur bērnu iniciatīva un kārais prāts līdz agresivitātei netiek: vecāki neļauj bērniem kļūt uzbāzīgiem.

Tāds apmēram ir viens no agresīvās klātbūtnes piemēriem. Bet ne vienīgais. Nedod die's egocentriski runīgu cilvēku viesībās. Pāris reizē kāds mēģinās iespraukties runā viņa atelpas brīžos, bet i tas parasti neizdodas, un visu vaibstos ievēlka nomāktība.

Agresīva var būt arī mīlīgu suņu klātbūtne. Tu vakar bijī pie paziņām, gribēji parunāties, bet, ja šodien atceries, — par ko mēs visu vakaru runājām? Par suni, par suni un ne par ko citu. Cik viņš tāds — un šitāds!

Taču tie jau gan ir savējie: bērni, viesi, suņi.

Bet arvien vairāk un vairāk mūsu istabā ielaužas Svešais Cilvēks.

Pakontrolējiet savu māju: kad jums atnāk draugs vai paziņa, vai jūs izslēdzat televizoru?

Vai jūsu viesi pie galda nešķielē ar vienu aci televizorā, ar otru — uz savu līdzrunātāju?

Vai jūsu viesi vispār dzird, ko jūs runājat?

Tad kāpēc jūs, viņus pašu — tikai pašu — pulciņā koncentrēties ataicinājuši, tūliņ arī šo koncentrēšanos izjaucat? (Līdzība: jūs sasēdināt viesus pie loga, ar seju pret logu, un liekat tā viņiem nosēdēt visu vakaru. Ja kāds tā darītu, jūs teiktu: absurds.)

Ejot pa Kurzemi, daudzās jo daudzās mājās un kompānijās mani šis fakts sākumā izbrīnīja un zobgalīgi uzjautrināja, vēlāk — nepatīkami nomāca: nekur, cilvēkiem ienākot, sanākot un runājot, apspriežot vai priecājoties, netika nogriezts televizors (vai radio). Tas runā pa vidu kaimiņu tautām, kas sanākušas pasērēt. Tas runā pa vidu agronomam un priekšsēdētājam, kad tie apspriež rītdienas darbus. Tas runā pa vidu, bērniem mācoties! Un, no malas skatoties, liekas, ka visi cilvēki šai istabā ir pusausu pusdzirdīgi, pusacu pusredzīgi, kaut kādi divaini izklaidīgi radījumi. Kaut kāds psiholoģiski nenoturīgs un paviršs fenomens. Kaut kas virspusīgi plūstošs un izklistošs.

Televizors runā, kad jūsu ģimene pie galda ēd. (Un zvana jau arī telefons!) Kad jūs ēdat pie galda — un tas ir ne tikai fizioloģisks akts, bet arī ģimeniski svēts, darba augļus godinošs rituāls —, kāpēc jūs skatāties (pie tam bez kādas programmas) uz Svešo Gadījuma Cilvēku, kas ienācis jūsu istabā? Kas viņš ir šobrīd? Jūsu svētais? Jūsu elks?

Vai jūsu bērni dzird jūsu vārdus, kad jūs pie galda ēdat, vai arī ar karoti mutē skatās un klausās Svešo?

Un, ja šajā ģimenes intimajā, vienā no intimākajiem brīžiem jūs pieļaujāt Svešā Cilvēka agresivitāti un nevarat panākt savas mazās vienības koncentrāciju, vai jūs graudu maisam arī neatstāsiet galu vaļā? Vai jūsu būvētajos namos tad nevilks caurvējš? Un varbūt apziņas aizmetņos jau gatavojas bistamā formula: pats par sevi saprotams caurvējš.

Bet kultūra (jebkura) ir koncentrācija.

Kur jūsu ģimene savā kultūras dziņā koncentrējas? Kad tā koncentrējas intīmā vienībā (kas ir arī valstiska vienība)?

Jā, informācija ir Mums Vajadzīgais Svešais. Bet ir svēti norobežošanās brīži, kad pievelkošais lauks jums jārada pašam

ap savu galdu. Tad Svešā klātbūtne ir netaktiska. Tad ekrāns lai ir slēgts, telefons — nerunā, skaļruņu un tranzistoru pasaule lai paliek uz ielas. Citādi mēs izšķīstam un aiztekam. Informācijas kanāli nav tikai šurpnesoši. Tie arī paņem, izsūc un aiznes.

Pārbaudiet istabu: vai Svešais tajā domā cauru dienu uzturēties?

Literatūra un Māksla. — 1975. — 25. janv.

VIENU RADOŠU ŠALLES ZĪMI

Krāsainās cerībās rit Cepurišu dienas. Vareni tuvojas garās šalles ēra. Un ir jau sācies vispasaules Sieviešu gads.

“Burda” pasludina, ka šallei jābūt garai. Mūsu modes nams strādā augstā līmenī, un trīs lietišķās mākslas vidusskolas republikā gatavo māksliniekus, kam jānāca tautai “pielietojamā māksla”.

Pilsētas jaunai heraldikai izdomā un meklē sev ģerboņus. Jaunas saiešanas vietas — kafejnīcas un klubi — meklē nosaukumus un emblēmas. (Un, maz domādamas, maz ko labu atrod.)

Rūpnīcas milzu metienos gatavo paviršu musturu visādas (bet vajadzīgas) džemperjaciņas. Pavirši musturi (kurai tautai? kurai individualitātei?) veikalos uz keramikas traukiem. Masu ražošana “izplūcina” simbolus, bet dizaineru fakultāte ir tikai viena. Un cik viņu ir, kam mākslas simbolus uzdots uzturēt tautā?

Un vēl jaunums: augstā līmenī apspriests jautājums par linu atdzīvināšanu un linu lietošanu nākotnē.

Bet galu galā kas te rimējas?

Mēs paši varētu rimēties. Es ar savu micī un tu ar savu šalli. Vienkārši — palīdzēt uz ielas Mākslas akadēmijai. Vienkārši — paši ar sevi mācīt mākslu lietot.

Tīrgū gan papīra sombrero pārdevēji sasauca ar smilgu krāsotājiem. Viņiem ir savi informācijas kanāli, savs tiešais telefons. Vai mums mūsu gaumes līmenī nav nekādu sazināšanās iespēju?

Kam — mums?

Mums, kam, piemēram, apnicis infantilisms ikdienas stihiskajā modē (viens un tā pati puķīte uz meiteņu plato bikšu galiem, viens un tas pats zaķutricējs vilks pie krūtīm zēniem u. tml.). Mums, kas modi saprot tik dziļi, cik tā būtu jāsaprot: kā vispārpieņemtās idejas **savu** interpretāciju. Mums, kam ir bagāta un krāsaina tautas ornamentika.

Nē, mēs nestaigāsim ikdienā dziesmu svētku tērpos, diez vai atdzims prievītes, un ikdienā neatdzims ziļu vainadziņi, bet, ja mēs runājam par Gaujas nacionālā parka kopšanu, tad vajag piekopt arī savus bikšu galus.

Nav vēl redzēta garā šalle, kurā ornamentētie raksti parādītos senā un modernā savijumā (kā tas ir, piemēram, krietnā daļā šodienas dzejas). Es nerunāju par pārpilni raibo tautisko imitāciju, bet vienu Radošu Šalles zīmi.

Kur tāda šalle (vai mice, vai šuvums uz krūšu kabatiņas) lai rastos?

O, mohēras mednieki, vienkārši — jāšuj pašiem.

Pašreizējās modes faktūras — adījumi un linu atgriešanās — dzīvē sola nākotni individuālajai zīmei: es ieaidu savu zīmi, es izšuju savu zīmi. Un zīmei piemīt vēl kāda laba īpašība: kamzolitīs novalkājas, bet zīmes jēga paliek.

Vispārēja unifikācija ir likumsakarīga. Dzīve neizbēgami pakļausies rūpnieciskajām ražošanas metodēm. Bet pasaules progresīvā doma atkal un atkal nerimstas, padomju kibernetiķi 1972. gadā konferencē ASV, kas bija veltīta informācijas apstrādes jautājumiem, deklarēja (A. Jeršovs), ka šo unifikācijas tendenci var "sabalansēt ar pretiniciatīvu" (встречная инициатива), "ar zināmu iekšējo vērtību sistēmu, kuras pārvaldīšana dod spēju asimilēt industriālās darba metodes un, kur vajadzīgs, tās pieveikt".

Autors ir pārliecināts, ka šī "balansēšana" objektīvi pastāv un būtu daudz izteiksmīgāka, tikai daudz cilvēku par tās nepieciešamību nekā nezina vai zina gaužām maz.

Francija ir sajūsmā — no ornamentālā uzbeku atlasa šuj vakartērpus, Eiropa iekāro krievu krāsainos, rakstainos kreklus. Kad Tadžikijā studentes sāka valkāt mini, tās atrada pie vecmāmiņām garas samtainas vilnas zeķes — džurabi, un izrādās — tas viss sader kopā ļoti skaisti. Mēs ikdienā (ne dekorācijai) valkājam pončo ar meksikāņu rakstiem, izšūtus naudas maciņus ar uzbeku pērlišu ornamentu, pildspalvas ar krievis-

ku tautisku rakstu. Jāraugās, vai mēs lielajā krāsu un rakstu kustībā neesam savus ornamentus smagi noskopojuši — paši sev un citām tautām. Un tieši ikdienā, ne suveniru veikalā.

To gribas redzēt:

1) iznākam latvju tautas rakstu sējumus;

2) lietišķās mākslas dekoratīvo zīmi ienākam “valkājamajā” mākslā blakus daudz banālākām zīmēm un simboliem;

3) cilvēkus, kas šajā unificēto zīmju pasaulē nebaidās sevi apzīmogat ar savu zīmi — apģērbā, gredzenā, žestā.

Literatūra un Māksla. — 1975. — 22. febr.

IZKLAIDĒTIES PĒC IZKLAIDĒŠANĀS?

Dzeja ir augsti koncentrēts vārds. Un tās blīvums visistāk top saprotams vienatnē, lasot klusumā. Nupat no muzikologiem konservatorijā dzirdēju: dziedamā dzeja, runājamā dzeja un tagad nu esot sākuši runāt arī par kādu lasāmo dzeju... Bet, piedodiet, dzeja vienmēr ir bijusi pirmām un galvenām kārtām lasāmā dzeja!

Pieceja dzejai no otras — no “lietojamās” puses ir radijusi mūsu sadzīvē dažu labu bezgaumību.

Sāksim ar dzeju jubilejās. Apsveikumu ruļļi parasti pierakstīti vārsmojumiem, kuriem nu dzejiski augstā koncentrācijā vajadzētu paust draudzības un mīlestības pacilātību, bet kuri, pa lielākai daļai būdami diletantiski rindojumi, nekādu odisķu, ne arī laba humora noskaņu vis nerada, drīzāk savā formālisma paviršībā (kaut arī negribot) izsaka necieņu pret apsveicamo.

Arī televīzijas pārraidēs (teiksim, rajonu sacīkstēs) pat prātīgi agronomi un inženieri, kuri dzejas vārdu diez vai kādreiz agrāk mutē ņēmuši, šajā negaidītajā izrādē (*show!*) jūtas apmulsuši un nez kāpēc lasa nez kur un nez kā sacerētus apsveikumu vārsmojumus dzejā. Tas viss izskatās ļoti samāksloti, jo nav vairs apsveicēju dabiskās, tautiskās valodas, un īstas dzejas pacilātības šajos vārsmojumos arī nav.

Tad nu, atklātās jubilejas teātros un televīzijā saskatījušies, pie dzejniekiem nāk arī viņu pašu radi un draugi ar lūgumu: “Vai tu nevarētu uzrakstīt kādu pantiņu apsveikumam

vienai manai paziņai dzimšanas dienā (vienai ārstītei, tu viņu nepazīsti, bet viņa ir tik laba; Anniņai, viņa var dabūt to labo veļas pulveri; vienam biteniekam, kaut ko skaistu)." Es saprotu — kad cilvēkam ir jubileja vai dzimšanas diena, viņu apsveic tuvi cilvēki. Nu tad apsveic viņu pats, kā sirds tev liek! Kāpēc citam jāraksta tavs draudzības referāts?

"Bet nu labi," es saku, "uzrakstišu. Tikai saki — kas viņa ir un kas man jāraksta?"

"Kaut ko tādu... tu jau pats zini."

"Bet prozā nevar?"

"Nu, kā nu prozā?!"

Tad es rakstu:

*Dakter, tas tāds muļķīgs veids,
Kā jūs dzimšanas dienā sveic:
Konfekškastei apkārt — bante,
Un ar manu roku — tante.*

Protams, nekas no mūsu sadarbības neiznāk — es, lūk, muļķojoties un necienot cilvēkus, kas mums labu dara.

Dzeja tiek "lietota" arī Jaungada un citās apsveikumu kartēs, un atcerieties, cik banāli tā bija "lietota" šāgada pastkartēs.

Mazās viesīgās sanāksšanās, kad sāk apsīkt sarunas, apķeras, ka mūsu vidū taču ir dzejnieks vai mākslinieks. Lai cienījamais skatuves mākslinieks mums kaut ko nolasa!

Un ko tad viņš lasīs? Protams, dzeju. Tā ir iegājies. Ērti, isi pašam māksliniekam un ilgi neaizkavē arī publiku. Sevišķi sabiedriskajos kafijas vakaros un tā saucamajās ugunīņās.

Un tomēr — kāpēc aktierim vienmēr un atkal jālasa dzeja. Piemērotāki, manuprāt, šādiem izklaidēšanās vakariem varētu būt dažādi teātra skolas etižu demonstrējumi, piemēram, kā aktierus māca smieties, kā raudāt, kā nogāzties tā, lai nesadaudzītos. Esmu pārliecināts, ka fokusveida priekšnesumi daudzajos atpūtas vakaros būtu organiskāki un taktiskāki, nekā gaidīt no izklaidēties atnākušiem cilvēkiem, lai viņi šai raibajā vakara nodziedoņā koncentrētos nopietnas dzejas uztverei.

Bet tā nu ir iegājies, ka tik daudzi grib izlidzēties (pat izlāpīties) ar dzeju. Pat tie vecāki, kas domā (jo tā jau ir pieņemts!), ka viņu mazajiem bērniņiem svinīgos brīžos (pie eglītes, pionieru

kaklautu saņemot u. tml.) noteikti jāskaita dzejoliši. Mēs, protams, jūtamies aizkustināti — bērns ir mazs un skaists, svētkiem uzposts un dekorējoši (un galvenais — klausīgi) iekļaujas rituālā. Bet tas ir arī pirmais gājiens, ar kuru bērns tiek pakļauts mūsu pašu amizēšanai, izklaidēšanai. I bērns, i dzeja.

Jo rituāls attaisnojas tikai tad, ja prieks ir abpusējs. Tāpēc nav svarīgi, lai bērns runātu pie eglītes tieši dzejoļus. Atceros, kā es, mazs būdams, pārdzīvoju šo eglītes vakaru vardarbību.

*Balts sniedziņš snieg uz skujiņām,
Un, maigi dziedot, pulkstens skan.
Šur tur mirdz ciemos ugunis,
Un sirds tā laimīgi pukst man.*

Trīs pirmās rindiņas man patika, bet ceturto es varēju izspiest tikai ar lielām mokām, skatoties caur pieri, sitiet nost, tā ceturta man likās bezgaumīga. Kāpēc viņi man tā spiež atzities visu priekšā? Kāpēc viņi paši tā nedara? Kāpēc viņi tik zobgalīgi kāri skatās uz mani? Toreiz es vēl nezināju vārdu “netaktiskums”, bet kaut kur iekšienē jutu, ka tik atklāti atzities visu priekšā par savu sirdi, ja es pats negribu, nav labi.

Es zināju gan, ko būtu gribējis runāt, — kaut ko par putniņiem, kaut ko tādu:

*kaija vārna kākaulis
dzērve stārķis balodis
kriksītis tītarbiksītis
un tas no stikla*

Bet man jau neviens neprasīja, ko es gribu.

Tāpat skolotājiem, atšķeksējot savos audzināšanas plānos, nevajadzētu izlīdzēties tikai ar dzejolišiem vien un bērnu paklausīgu gatavību tos skandēt. Ir bezgala daudz skaistuma audzināšanas paņēmienu un formu (neba šā raksta uzdevums ir tos visus pārskaitīt).

Šā raksta uzdevums nav vērsties pret dzejas lietošanu sadzīvē — masu dziesmām, uz pastkartītēm, lozungos, svinīgu brižu ieskaņām un tamlīdzīgi, bet pret šīs lietošanas bezdomu stereotipiem.

Kā var būt izklaidēšanās, ja nav bijusi koncentrēšanās? Kā var būt izelpa, ja nav bijusi ieelpa? Kā var pulksteņa svārsts nepārtraukti skriet tikai uz vienu pusi?

Izklaidēšanās bez iepriekšbijušas koncentrēšanās ir izklīdēšanās. Izklaidēšanās pēc izklaidēšanās, izklīdēšanās pēc izklīdēšanās? Bet kultūra ir koncentrēšanās.

Un dzejā vispirms mēs meklējam tieši koncentrēšanos.

Ja dzeju nosacīti varētu saukt par tālskati, kas ļauj tālāk redzēt un pasauli mums pietuvina, tad šā raksta uzdevums ir atgādināt, kurš tālskata gals ir pie acīm liekams.

Literatūra un Māksla. — 1975. — 22. martā.

ATTĪRĪŠANAS DARBS

Pa priekšu brauc jaunā modeļa ikaruss ar dizainiski skaistu pakaļejo plakni, lakoniski skaistām līnijām. I salīdzināt nevar ar iepriekšējo modeli.

Kā cilvēki mokās ar sarežģītību! Jo sevišķi meklētāji — mākslinieki, zinātnieki. Paradoksāli — visgrūtākie ir taisnākā ceļa meklējumi! Matemātiķu pieredze pierāda: sākuma atrisinājums ir sarežģīts, vēlāk — arvien taisnāki un vienkāršāki atrisinājuma varianti, līdz atrasts pats īsākais, tirākais atrisinājums. Zinātnieki to uzskata arī par pašu skaistāko. Īsākais, skaistākais variants! Ideālais variants.

Ideja attīrās. Noskaldīt lieko. Māksla, tāpat kā ikviena ideja, grib iemiesoties tikai sev visnepieciešamākajā vielā un materiālā. Tā grib paturēt tikai tik daudz matērijas, cik nepieciešams ideālai formai. Mākslas progress, tāpat kā ikvienas idejas progress, meklē taisnāko ceļu. Bet ideālais variants veidojas tikai ar mākslinieka gribu un saprašanu.

Ko darīt ar lieko?

Pie Leonardo da Vinči viss atnāca jau gandrīz pats gatavs, ne viņa sēta, ne viņa psihe nebija ne smagu šķembu, ne asu atskaldņu piegružota. Bet Mikelandželo skaldīja ilgi un mokoši, visa atskaldītā draža krājās ap viņa dzīvi un spieda uz nerviem. Mocartam skaņdarbi nāca viegli un tīri kā mazi bērniņi no vannas. Saljēri ilgi mazgāja netirus, noskretušus nenosakāmas piederības radījumus, līdz tie ieguva tuvību ideālam un

pārvērtās mākslas būtņēs. Netīri piemazgātais pāri palikušais ūdens laikam jau arī pašā mazgātājā atstāj savu duļķi.

Un tik un tā — viņi visi pārpalikumu, lieko, nevajadzīgo ņēma uz saviem pleciem, uz saviem nerviem, savos dvēseles filtros nokāsa nevajadzīgo duļķi. Šajā ziņā kultūras darbs ir arī asenizācijas darbs.

Ko darīt ar draņķi, kas paliek pāri? Māksliniekam tāda jautājuma nav. Skaidrs, ka tas ir jānoslēpj, jāneitralizē viņam pašam. Aizejiet viņa nama sētas pusē: tur viņš dedzina, drupina, slauka čupā un dezinficē.

Pavērojiet, kā dzejnieki lasa no skatuves dzejoļus. Viņi paši jūt vēl neizstrādātās vietas un lasot tās slēpj, intonatīvi pieklusinot, bet izceļot veiksmīgākās. Viņi turpina vēl strādāt — iztaisnot domu, lieko intonatīvi atmetot. Viņi vēl pēdējo reizi domu filtrē visu acu priekšā un vārdu nederīgo duļķi turpat arī visu acu priekšā norij.

Tas ir godīgs darbs: pats par savu naudu dzēru, pats precēju ligaviņu.

Cik godīgi mēs idejas attīrīšanas darbus strādājam, vislabāk rāda reproduktori. Ja darbs vēl pilns neliterāras duļķes, reproduktors aizķepst drīz vien.

Iedomāsimies aktieri (labu aktieri), kas runā dzeju. Viņš ielaiž sevī visu dzejoļa valodas masu, bet laukā viņam jādod dominante. Iedomājieties, ka viņš filtrē liekvārdīgu dzejoli. Viss viņam jāizkāš un jāattīra caur sevi, jāabsorbē liekais, lai pasniegtu klausītājam domas vai emocijas tīrradni. Būtībā šāda kāšana caur sevi ir indēšanās. Iedomājieties tikai, kādas milzīgas (un ja nu katru darba dienu?) nogulsnes sakrājas viņa emociju filtrā, dvēseles kāstuvē, domu caurdurī! Tad viņš atnāk vakaros mājās burtiski pilns ar svešu draņķi, bet līdz ritītam viņam atkal ir jābūt tīram, jāiet uz darbu pilnam gaiša, pozitīva kāpinājuma.

Mēs sakām, ka upes zaļā augu valsts ir tās bioloģiskais filtrs, kas dažus kilometrus leļpus notekūdeņu ieplūšanas vietas upi dara jau tīru. Tad iedomāsim arī tos psiholoģiskos filtrus, kam jāatkāš no mūsu darbiem notekvielas.

Kur vēl strādā šo liekvielu filtri literatūras un mākslas ikdienā?

Izdevniecībā redaktori sūdzas, ka bieži jo bieži viņi saņem

pavirši sakopotas, pavirši noformētas, pavirši piedāvātas dzejoļu čupiņas, kurām pielikts klāt it kā dzejoļu krājuma nosaukums: gan jau krājums kaut kā izveidosies redaktora rokās, apspriešanās un recenzijās.

Teātra režisori pārmet dramaturgiem, ka tie skatuvei atnes aptuveni gatavas lugu skices, paļaujoties uz režisora gaumes filtriem: režisoram traktējot, kaut kam jau jāiznāk.

Līdzīgi veidojas arī scenāristu un kinorežisoru attiecības.

Kad meitas izslauka tikai plānvidu, kaktos dražu atstādamas, mēs zobojamies. Kad ķirurgs atstāj operētajam šķēres vēderā, mēs esam sašutuši. Un, kad vīrietis spēka gados iet pa ielu, bikses neaizpogājis, mēs jūtamies neērti. Kaut kas nav nodarīts līdz galam.

Literatūra un Māksla. — 1976. — 31. jūl.

1976

RADĪTĀJS UN RAŽOTĀJS

Lai literatūrā ienāktu darba dzīve! Cēlais sauklis, kas tik bieži nelietīgi velti valkāts. Es arī rakstiju:

*Velti, dzejniek, tu izdomu pratini,
Velti mākoņos celties tev gribas.
Redzi: ikdienas pelēkā vatenī
Tik daudz spēka un varonības!*

Tiesa, šajā vienkāršoti naivajā programmā sešdesmito gadu sākumā un vidū bija savs protests pret īspolitisku plāpību un griba dzeju piezemēt, konfrontēt ar istāku dzīvi, ikdienas smagmi. Laiku pa laikam (kaut arī tagad nobriedušākas un nopietnākas problemātikas dzejoļos) šim līdzīgi uzbrukumi citiem dzejniekiem parādās vēl šodien (un parādīsies vienmēr): pret tukšu salmu kulšanu, par istāku dzīvi, istākām tēmām:

*Te daudz velti nav, kuri pazuda jūrās
un tundrās, un trimdās.*

*Te nošautie pēckara naktīs no stūra
guļ rindās.
Nav ļaunākas sērgas kā patukšas tērgas,
bet te dzirdi — dzīvi,
kur mūžā un aizmūžā asinīm pārkam
gan mērķi, gan brīvi.*

(I. Auziņš. Trīs balādes. Uvertīra. —
Lit. un Māksla, 1976, 10. janv.)

Tā tad šādi saukļi pēc istākas tēmas naivākā vai mazāk naivā veidā, mākslinieciskāk vai mazāk mākslinieciski atkārtosies un nerimsies. Un grūti to kādam pārmet, kad viņš tos izsauc pilsoniskā sirdskarstumā. Bet nelaime (un manā radošajā programmā diezgan ilga) bija tā, ka savā uzbrukumā gaisā piepalceltajai dzejniecībai mēs bāzējāmies uz filozofiski pārāk mazas platformiņas. Kaut kā prātā neienāca, ka “gaisā pakārtā dzeja” vieglāk apkarojama no augšas, no gudrākiem augstumiem, ne tikai no apakšas, no zemes smagmes aizstāvības principiem vien.

Nu jau sen mēs vairs par to nestrīdamies, ka var apdziedāt vateni un neredzēt, ka tajā ielidis nožēlojams bezdomu automāts, vai apdziedāt vateni — un atkal neredzēt, ka tajā vatenī ir vienreizēji inteliģents cilvēks ar cēlu dzīves un savas cilvēka sūtības izpratni.

(Man mājās ir romāns vēstulēs, to rakstījusi ēdnīcas gardero-biste. Necils darbs, necila profesija, bet romānā seismē izcili vēriģa dvēsele. Un es ar šausmām iedomājos, kā justos šis cilvēks, ja par viņu kāds uzrakstītu gaisā parautu dzejoli veltījumu, dzejoli jūsmojumu tamlidzīgā stereotipā:

*Tu labā, tu paņem mēteli man.
Kā tava sirds mums mirdz garderobes žetons.
Tava diena ar mums vienā rītmā skan,
Ar mums, kam jālej betons.*

Un gan jau beigtos apmēram tā:

*Katru dienu ar mums kopā smagumu nesi,
Paldies tavām rokām čaklajām.
Tu kā pelēkie, stiprie meti esi
Šajā raibajā dzīves paklājā!*

Bet viņa nebija pelēks mets. Viņa bija varbūt pats interesantākais dzīpārs tajā perifērijas pilsētiņā.)

Dzejniekam jāredz cauri vatenim. Ja viņš redz tikai eļļas plankumus uz vateņa un dzied par tiem, tad jāpaklausās, ko viņš par šo eļļu zina: vai viņš šo eļļu pazīst? Varbūt tā eļļa nāk no cūciņa dzīves stila. Varbūt nav kārtībā kaut kas ar specapģērbu apgādi. Varbūt viņš nejausi aplējies. Varbūt viņš ir vienreizējs skopulis, žēlo naudu kārtīgam darba apģērbam vai varbūt rūdīts kaitnieks ar dziņu — graut mūsu strādniecības prestižu? Dzejniekam jāredz cauri vatenim.

Vēl nopietnāk — vatenis nemaz nav svarīgs. Cik paaudžu jau skandina veco sakāmvārdu, bet nevar vien ieskaidrot: "Neskati viru no cepures!" Acimredzot šķietamības apdziedāšana ir iesakņojusies cilvēkos tik dziļām saknēm, ka pat dzejniekos tā vārpato un ušņo.

Darba dzīve visa mēslu ratos neietilpst — tā nav tik maziņa. Cehā tā neietilpst — nav tik maziņa. Rūpnīcā vien tā neietilpst — tā nav tikai ražotāja. Mākslu interesē ne ražotājs, bet radītājs. Ražotājs istā mākslas darbā vienmēr būs tikai fons, uz kura mākslinieks portretē radītāju. Mākslas priekšmets un tēma, mākslas saturs ir — radītājs. Tāpēc nekad un nekur nav izdevušies portreti māksliniekiem, kuri gleznojuši ražotāju, nedz arī dzejniekiem. Vai mirklis, vai mūžs — bet radītāja mirklis un radītāja mūžs! Protams, arī ražotājam ir radošā sprieguma pakāpes. Tie ir tie brīži, kurus mēs, mākslinieki, esam aicināti fiksēt, — radīšanas brīnuma parādīšanos cilvēkā. Tā ir māksliniekam vienīgā vajadzīgā darba dzīve.

Jēdziens "aicinājums" veidojas no iedzimtiem psihes dotumiem, no sabiedrības prasībām un no audzināšanas apstākļiem. Šī augšminētā DARBA DZĪVE tad arī ir i sabiedrības prasību izteicēja, i mana audzinātāja. Tā veido manu talantu. Tikai ne bezdomainā darba dzīve, bet domu dzīve. Meklējiet tādu dzīvi un darba stihiju, kas var inducēt un rosināt talanta patstāvību, jūtīgumu uz visu jauno, neiecietību pret epigonismu. Un nepaļaujieties tikai uz ražojošo vidi, meklējiet meklējošo, nojautošo!

Darba dzīvei var būt dažādas izpausmes, pavisam tālu stāvoši darba stili, un, vienu aplicinot, nenākas nosodīt citu. Nukleīnskābes pētnieku grupa M. Delbrika vadībā nav, piemēram, centusies pēc pārlieku precizitātes un stingrības, uzskatot, ka mērena nevērība, "mērena paviršība" palielina iespēju iegūt

interesantus rezultātus. Vadiņš prasījis no kolēģiem, lai tie vienu vai divas dienas nedēļā ziedotu pārdomām, kas nav saistītas tieši ar eksperimentālo darbu. Bieži izbraukumi dabā ne tikai pa svētdienām, bet arī darba dienām veicinājuši problēmu apspriešanu pavisam nepiespiestā atmosfērā.

Protams, rutinētas sistēmas rūķim šāds darbs var likties "grēka darbs" vai vienkārši slaistišanās. Savukārt impulsā darba māksliniekam rūķa darbs tā metodiskajā nemainībā var likties vienkārši aprobežots.

Var nesaprast sportista darbu: trenē tāds jauns, stiprs cilvēks savus personīgos muskuļus. Taču tai pašā laikā viņš audzē stadionos un sporta zālēs kopējo kultūrdziņu: pilnveidoties. Neba velti rekordi tuvojas tai robežai, kad beidzas muskuļu spēka iespējas un evolūcija paredz turpmākos rekordus tikai ar intelekta palīdzību.

Jāmēģina saprast, ko dod kultūrai gan mākoņu stūmēja jaunrades "bezdarbība", gan ritmiska, pedantiska darba ētiskā kārtības dziņa.

Dzejnieks, mākslinieks piedāvā patērētājam savas jaunrades variantus, jaunrades modeļus, dzīvi radošas analogijas. Pats svarīgākais — lai tās būtu jaunas un vedošas. Bet reizēm liekas, ka mēs savus māksliniekus pārāk nostrādinām pie palīgdarbiem, remontdarbiem un glābšanas komandās, respektīvi, prasām apkalpojošo mākslu, mākslas servisu tieši no dzejnieka, no mākslinieka paša, lai viņš pats savu gleznu nāk un pielaiko pie mana dzīvokļa krāsojuma vai savu dziesmu veltī tieši manai tantei jubilejā. Mēs prasām tieši no mākslinieka, kad jāprasa no starpnieka (no avižniecības, izdevniecības, televīzijas, pedagoģijas, socioloģijas) — lai mākslinieku dotajā jaunajā bagātībā atrod pašlaik visvairāk vajadzīgo un to jēdzīgi lieto.

Mākslinieka uzdevums ir jaunu modeļu radišana.

Žanros: mēs neesam radījuši vēl ne sonetu baletu, ne trioletu baletu; ne dokumentālo operu, ne dziedamus aprakstus; mums nav kinodzejoļu, nevienas dzejoļu kolāžas, nevienas skaitļu pantomīmas. Nav futbola fokstrota soli, ne zemūdens bumbu spēles akvalangistiem.

Saiknē: mums jāapzinās sava lēnā deju ritma vajadzība blakus kaukāziešu straujajai lezginkai, mums jāapzinās kokles vērtība blakus dombrai un balalaikai. Kad šodien par mūsu kori "Ave sol" raksta, ka tā repertuārā var dzirdēt "dažādas mūsdienu

mūzikas rakstības tehnikas, visvisādus tembrālos efektus un kora instrumentācijas paņēmienus", tad tas nozīmē, ka tepat blakus esošā augsti RADOŠĀ DZĪVE prasa attiecīgu radošu līmeni no tepat blakus esošā dzejnieka un komponista. Māksliniekam jārada modeļi: ar manu **kreiso un labo radošo**; ar manu priekšējo un aizmugurējo radošo. Mums jārada daudzveidīgāki kultūras kopsakara modeļi.

Domāšanā: mums jāiedibina un jāaizstāv radošās pašapziņas paraugi, mums jākultivē tie izplatībai. Tikai tā ražotājs nenogurs. Un radītājs neatrausies.

Garainis, kas veicina vārišanos. — R., 1976. — 46.—50. lpp.

SAGLABĀT REDZAMO APRITI

Jādomā: kā tas nākas, ka redzamo mākslinieku, domātāju, rakstnieku plejāde izaugusi gandrīz pilnīgi no laukiem, no zemes, no lauku vides?

Jādomā: viņiem ātri nostabilizējas pasaules izjūta, pasaules uztvere, pasaules uzskats.

Jādomā: viņus maz spēj "atšķaidīt" modes gājieni, viņi ir ļoti organiski iekļāvušies kādā stabilā ritmikā. Jādomā: tā piemīt pašai dabai, cilvēces evolūcijai.

Jādomā: tas ir kaut kas tāds, kas veido, savāc un nostiprina personību. Nostiprina tādu personību, kas grib un spēj radīt. Jādomā: daba ir laba pedagoge — tā sākumā liek cilvēkam spēlēties ar maziem modeļiem. Raugi, zemes gabals: tajā tu kaisi sēklu un redzi to saulē uzdigstam; tiem ir krāsas — taviem asniem; tie aug tavu acu priekšā; tie sāk ziedēt un aizkustina tevī kaut ko ļoti īpašu (neba velti pat zemes ritmikāi atsvešināts cilvēks nevar paiet vienaldzīgi garām ziedošiem rudziem). Tad — rudzi nobriest un sāk jau smaržot pēc maizes. Un vesela dzīve sāk griezties ap tavu smago rudzu graudu: maizes cepēji un pārdevēji, kārtotāji un plānotāji. Vectēvi un mazbērni, radi un svešinieki. **Tu piedzīvo augļus.** Caur ābeli, caur govī, caur nieka vistu, caur smietu kazu.

Arī gadalaiku maiņa visā tiešumā caur jutekļiem ieraksta lauku cilvēkā perioda stabilitāti: koka atdzimšana un aizmigšana, saulgrieži (Ligosvētki ir organikas svētki), laiks no cīruļiem līdz dzērvēm; pārkoņi un sniegputeņi, zaļa kažoka maiņa no pelēkā uz balto — viss briedē attīstības ritmikā iekļautu, saprotošu un attīstībā esošu personību.

Es šeit negribu pretstatīt pilsētniecisko kultūru lauciniecis-
kajai, bet tikai pasvitrot, ka RADOŠĀ SPĒLE sākas ar pašu vien-
kāršāko radišanas modeļu apjautu un to dod lauki (daba!).

Tāpēc zinātnieku un mākslinieku, filozofu un gudru organi-
zatoru kadri galvenokārt izaug (pagaidām!) no laukos dzimu-
šajiem un augušajiem.

Pilsēta — ar zinātņi, izglītību, kultūru, civilizāciju, protams,
sasniedz evolucionējošās domas virsotnes, bet pamati tiek
ieprogrammēti ar dabas vienkāršajiem (šķietami vienkārša-
jiem!) aprites modeļiem.

Un maldīgi būtu domāt, ka cilvēks spējīgs apjaust lielindus-
trijas milzīgās aprites, pasaules kultūras, vēstures, politikas
aprites, nepabijis dabas acīm redzamās aprites skolā.

Bet naturālās saimniekošanas struktūru evolūcija un tās re-
volūcijas jau globāli paārdijušas un, cik saprotams, izārdis —
tāda ir attīstības gaita. Ražošanas produkts no ražotāja polit-
ekonomiski atsvešinās un acimredzamo, taustāmo augļu sajūtu
un tiešo gandarijumu nedod personībai pilnīgu.

Unifikācija stimulē strādātājā ražojošās potences. Ko darīt
personībai? Ko darīt tam varenajam pārpalikumam, kas paliek
pāri pēc automātiskā, apkalpojošā darba?

Daļa (zinātniskas ievirzes) cilvēku atrod savu radošo izeju
pašas ražojošās sistēmas konstruktoru birojos un citos zinātnis-
kās jaunrades gājienos. Taču lielākajai daļai ražošanas darba
strādnieku pāri paliek liels radošās enerģijas uzkrājums. Un tas
prasa REDZAMO apriti, personības piepildījumu. Nevar taču
būt, ka daba ir muļķe un nezina, ko tālāk darīt! Un **tā no
dabas** rodas PAŠDARBĪBA — kā kompensācija par ražošanas
un radišanas darba šķirumu.

Ar cilvēka radošo pašdarbību daba atbild uz redzamās, taus-
tāmās aprites neapjaušamību tiešajā ikdienas darbā. Jo tās ir
lielas politekonomiskas un kultūrvēsturiskas kategorijas, kuras
šodien cilvēkam jāapjauš, lai viņš gūtu gandarijumu no apzi-
ņas vien, ka ir piedalījies darbā. Un tā personību briedē šodien
divi lauki — ražošanas kopdarbs un pašdarbība. Te nu mēs nonā-
kam pie problēmas, kuras dēļ šis raksts man likās nepieciešams:
pašdarbniekiem nav skaidra viņu "politekonomiskā izcelšanās".

Pirmkārt, ikvienam sabiedriskajam institūtam, kas audzi-
na mākslinieciskos vadītājus kultūras darbam, vada, stimulē
pašdarbību, vajadzētu būt propagandistiski un metodiski gata-
vam parādīt, pierādīt: lūk, personībai draud briesmas no

pašdarbības trūkuma vai pašdarbības nabadzības, ražošana vien personību neveido, arī esošās pašdarbības formas vēl ir par trūcīgām personības apmierināšanai; ko dot jaunu?

Otrkārt, nevajag ne uzturēt, ne pabalstīt pašdarbības pretenzijas saukties par mākslu vai literatūru. Jau tāpēc vien ne, ka māksla ir grūts profesionāls darbs un pašizteikšanās kopā (vārdu sakot, augsti organizēts kopdarbs), bet pašdarbība — tikai pašizteikšanās (jau pēc kāda cita darba, kurā pašizteikšanās radīšanā nav notikusi). Protams, pašdarbība ir kalve, selekcijas dārzs, micēliju mežs, tautas ģenialitātes iespēju lauks, kurā kultūra ieraudzis talantu kā vanags peli no milzīgiem augstumiem, taču pašdarbība ir, pirmām kārtām un galvenokārt, pašizteikšanās nepieciešamība cilvēkam, kas visdažādāko apstākļu pēc savu radošo intelektu nav varējis pierādīt ikdienas darbā.

Pašdarbība ir redzamās aprites nepieciešamības pierādījums. Dvēseliskās harmonijas līdzeklis. Personības stabilizācijas paņēmiens. Globālo kultūrvēsturisko un politekonomisko aprišu pasaulē — pašorientieris. Personiski — tieksme. Demogrāfiski un valstiski uzdevums: **saglabāt redzamo radošo apriti.**

Literatūra un Māksla. — 1976. — 6. nov.

1978

APAUNIET MAN KĀJIŅAS

Par darbīgumu, priecīgumu un gudrību bērnu dzejā
(Publicējam saīsināti.)

*Apauniet man kājiņas,
Ielaidiet celiņā,
Tad sakiet manu vainu,
Ja maizītes nedabūju.*

Latviešu t. dz.

Pirms mēs runājam par bērnu dzeju un tikumisko audzināšanu, mums jārunā par dažām dzīves parādībām mūsu kopī-

gajā — bērnu un pieaugušo — pasaulē. Es pasvitroju: bērnu un pieaugušo **kopīgajā** pasaulē. Jo dzīvojam mēs tik tiešām istu dzīvi ar istas dzīves ikdienu un istas dzīves ideāliem **kopīgi** ar bērniem, bet, tikko nonākam literatūrā, tā nez kāpēc cenšamies bērniem nodalīt savu — šaurāku — un paši paturēt savu, kaut kādu gudrāku un visaptverošāku pasauli.

Bērniem tiek apcerēta vistveramākā, vissataustāmākā pasaule. Un galvenokārt — **apcerēta**. Ne analizēta, izārdīta un atkal jaunradīta, bet — tikai apcerēta.

Tā ir ar dabas analogijām, tā ir ar tehnikas analogijām, kuras arī tiek tvertas galvenokārt tikai caur acīm redzamo tehnisko spēku un varenību: Kalnugāzējs — buldozers, Kokurāvējs — ekskavators. Lidmašīnas visvarenais ātrums un kosmiskā kuģa spēks. Zvēriņu un cilvēku dzīves paviršā līdzība; koki, puķes, sēnes (tagad no dabas vairs palikušas tikai sēnes, un arī tikai divas sugas — baravikas un mušmires, pozitīvais un negatīvais varonis); gadalaiku acīm redzamā aprīte (sniedzīņš snieg, sniedzīņš kūst); svētku gājieni ar karodziņiem.

Bērnu mēs it kā ieslogām kādā literārā stilizētas dzīves pasaulē, kas ir visai aprobežota, un līdz ar to, gribot vai negribot, mēs viņu izstumjam no savas pašu daudznozīmīgās pasaules.

Un mēs neesam tiesīgi runāt ne par didaktiku, ne par ētiku, ne par pedagoģiju, pirms neesam apjautuši pašus būtiskākos sociālos procesus, kas notiek mūsu kopīgajā — bērnu un pieaugušo — dzīvē.

Vispirms par ģimeni — valsts mazāko šūniņu, pamatkolektīvu.

Pirms dažiem gadiem es palīdzēju uzrakstīt 11. klases skolniecei Ilzei atklātu vēstuli visas republikas vecmāmiņām, kurā viņa gribēja zināt, pie kā ir stafetes karodziņš. Viņa nezina, no kā saņemt ģimenes stafetes karodziņu. Vecmāmuļas saka: "Es savus izaudzinaju, audziniet nu jūs savējos!" Bet māte turēt ģimenes galdu nav spējīga, ģimenei neizdodas pat reizi nedēļā sapulcēties pie ģimenes galda. Jo māte strādā ārpus mājas. Mūsu sociologi konstatē, ka lielākā daļa — tautsaimnieciskas nepieciešamības dēļ. Bet Ilzītes tētis domāja, ka arī pārprastas emancipācijas dēļ un tēvu degradācijas dēļ sievas meklē jēgu ārpus ģimenes. Es pievienojos Ilzītes tēva viedoklim. Un saņēmu kaudzēm ķengājošu vēstuļu, daudzu šo vēstuļu autores vairs

nenāk uz maniem autorvakariem, un no tā laika manu klausītāju kontingents kļuvis manāmi jaunāks.

Pagājušajā gadā Tallinā Ellena Nita savā referātā par bērnu literatūru teica:

“... Mājas bērnam nereti ir kļuvušas par vietu, kur viņš dabū paēst, tīras drēbes un mierīgi izgulēties. Mājas dzīves emocionālais faktors bērna emocionālajā attīstībā ir kļuvis pavisam nenozīmīgs. Emocionālā nozīmē bērns ir kļuvis pavisam vientuļš. Bet vientuļš viņš ir vēl plašākā nozīmē...” Un proti, vai mēs — rakstnieki, dzejnieki, mākslinieki — dodam bērniem sava veida “mākslīgo māti”. Ellena Nita gan tā neizsakās. Viņa saka: vai mēs dodam tam aizvietojošu spēļu biedru — literāro varoni. Es domāju: mēs māti aizvietot nevaram. Mums ir jācenšas, bet, pirmkārt, runai jābūt par to — vai mēs bērnam dodam ģimeniskā satvara apjēgu. Jo ģimenes noturīguma postulāts ir pirmais, pats pirmais organizējošais modelis bērna dzīvē, pats pirmais saturošais princips, pats pirmais savāktības piemērs. Es atļaušos atkārtot dzejas rindas no “Poēmas par pienu”, kurā pasaules entropijai preti stādīta **galda ģimeniskā** sajūta.

*Jā, galds ir sargvieta, tas augstais tornis,
no kura skatoties mēs esam visi kopā.*

— — — — —
— — — — —
*Kā pasaulei ir galdam četras puses,
un četri debess vēji viņu ārdā.*

*Pa gabaliņam nolauž pasaule
no mūsu saldā rauša — mūsu galda.
No kā gan cita pasaule lai ēd?
No ģimenes. Tā vienīgā, kas ražo,
kad izput fabrikas un valdības, un valstis.*

Tā vienīgā, kas atdzimšanā dzīvo.

*

*Patiesi, ja mēs esam adata,
tad bērni ir mūsu smaile.
Bet vecie ļaudis ir adatas acs,
kurā iever diegu.*

*Kāda velna mēs lāpām pasauli,
kāda velna mēs sadurstām tādu labu pasauli,
ja caur vecomāti
nav ievērts diegs!*

Es domāju, ka pats svarīgākais tikumiskās audzināšanas jautājums šodien ir ģimeniskā audzināšana, audzināšana ģimenē. Gribas vairāk just bērnu lasāmvielā ĢIMENES SATVERSMI. Brāļu un māsu attieksmes.

*Ko jūs, ļaudis, runājat?
Blēņas vien runājat;
Aties mani bāleliņi,
Runās jauku valodiņu.*

*Dzīrās mani sveši ļaudis
Stāvu laist ūdenī.
Vai zemīte vāku vāzta,
Vai bāliņi nezinās?*

Starp citu, ik dienas dzirdamais radiosignāls "Rīga dimd!" arī ir brāļu un māsu draudzības formula tautasdziesmā: "Tai meitai pūru kala, kam trejādi bāleliņ'." Tēva brālis, mātes brālis, istais brālis.

Protams, sociologi var teikt un saka, ka tā lielā sociālā grupa, kas kādreiz dzīvoja patriarhālās sadzīves laikā un ko mēs saucām par ģimeni, tagad ir transformējusies un "modernā ģimene" izskatās tā: vīrs, sieva un viens vai divi nepilngadīgi bērni. Un sociologiem ir taisnība: tā tas ir. Taču sociologi parādības izskaidro un formulē. Dzejniekam vienmēr un visur bijis jāuztur, jāsavāc, jāvieno cilvēciskā gara potences jebkurā situācijā. Tātad — jāuztur ideālā vienojošā tradīcija. Mātes darbs; ciltskoks; māsu un brāļu sadraudzība. Kaimiņi. Dzimtais novads. Dzimtene. Valsts. Cilvēce.

Brāļu un māsu kopības sajūtu, kas nemanāmi pāraug plašākā (tautiskā un valstiskā) kopības sajūtā, mūsu bērnu dzejā visvairāk kopis Vitauts Ļūdēns:

*Strazdu māmuļai seši dēli,
Ežu māmuļai sešas meitas,*

*Peļu ķēniņam seši dēli,
Vāverītei ir sešas meitas.*

Un kas no tāda uzskaitījuma? Vēl nekas. Bet, ja šādi skaitījumi atkārtojas, tie dod eksistenciālu ģimeniskās un vispār kolektīvās esamības formulu. Bērni to tā nesauks, bet matrica, sociālā matrica atstās savu nospiedumu:

*Meldru puikas tievi, gari,
Meldru puiku
Lieli bari,
Ne tie lūst, ne tie krīt,
Stāv līdz kaklam
Ūdenī.
Ūdeņi ir dziļi, tīri,
Aug no puikām
Meldru vīri.
Arī vīri tievi, gari,
Arī vīru
Lieli bari,
Ne tie lūst, ne tie krīt,
Stāv līdz ceļiem
Ūdenī.*

Te viss ir: socioloģija un materiālu pretestības mācība, ētika un, ja gribat, militārā audzināšana.

Mazās vienības un lielās savienības jautājumi izaug no ģimenes jēdziena un attīstās dzimtenes jēdzienā.

Tālāk — par valsts jēdzienu. Es atkal atceros Andresa Jākso teikto bērnu literatūras plēnumā Tallinā — ka starp svētkiem taču ir tik daudz darba dienu! Es domāju, ka mēs nepiedodami nemākulīgi bērniem mācām valstiskumu — tikai ar valsts svētku dzejoliem. Bet valsts — tas ir gudrs un darbīgs aparāts, cilvēku gudrības mašīnērija. Valsts **ikdienas** izpausmes mēs saņemam bērniem gandrīz nemaz neesam rādījuši. Pirms nav noskaidroti mums pašiem šie valstiskie jēdzieni, pirms mēs neesam **ar bērniem kopā** precizējuši savu atrašanos vietā un laikā, mēs nemaz neesam spējīgi par ētiku runāt.

Grieķu *ethos* nozīmē **paraža**. Derīgās un labās paražas latvieši sauc par tikumiem.

Pēc Kanta, ētikas uzdevums ir atbildēt uz jautājumu: "Kas man darāms?" — pirmkārt, attiecībā uz sevi pašu un, otrkārt, attiecībā uz citiem cilvēkiem jeb sabiedrību.

Sāksim ar vispārzināmo:

komunistiskā morāle izturēti realizē vienlīdzības un sadarbības principu starp cilvēkiem un tautām, kolektivismu;

pauž cieņu pret cilvēka sabiedrisko un personisko darbību, pamatojoties uz to principu, ka katra cilvēka brīva attīstība ir visu kopīgās attīstības galvenais nosacījums.

Tādas morāles kategorijas kā draudzība — draudzīgums, sabiedriskums, izpalīdzība — izpalīdzīgums, pašaižliedzība — pašaižliedzīgums un citas, kas noteic mūsu vietu sabiedrībā, veidojas no mūsu **personiskajām** īpašībām, ar kādām mēs esam bagāti un bagātināt spējīgi. Un tad atklājas viens dialektikas paradokss, proti:

Dod citam tikai to, kas pašam der!

Tas, ko tu pats sev esi no sirds darinājis un veidojis, tas priecēs arī citus!

Dari visu tik labi, lai tas derētu tev pašam.

Ļoti bieži man skolās jautā: kam jūs rakstāt? Es atbildu ar pretjautājumu: kam jūs mācāties?

Tikai tas, kas mācās sev, derēs arī citiem.

Tāpēc es runāšu tikai par dažām galvenajām personiskajām īpašībām, no kurām izaug personība, sabiedrību bagātinājoša personība. Izsenis latviešu folklorā un literatūrā visbiežāk un viskonsekventāk min četras īpašības, kas raksturo ētisku personību:

gudrību;
darbīgumu;
skaistumu;
priecīgumu.

Kura visizteiktāk jūtama latviešu bērnu dzejā?

Pārlasīju pēdējos gados iznākušos dzejoļu krājumus un konstatēju, ka

DARBĪGUMS.

Tas arī saprotams. Tautasdziesmās ir ieprogrammēta tautas darba ētika un darba likumdošana. Tautas darba filozofija ir viens no mūsu tautas cildenākajiem prātniecības pieminekļiem.

Un, otrkārt, mūsu priekšā ir rosīga dzīve, rosīga darbība.

Divas rosīgas stihijas: apkārtnes kustība un indivīda gēnos ieprogrammētā kustība. Viss atkarīgs no tā, cik mēs spējam šīs divas kustības integrēt. Žēl, ja rakstnieks par rakstnieku nevar vairāk pateikt kā:

“Savos literārajos darbos viņš cildina čaklus un zinātkārus bērnus.”

Jo cildināt — tas ir gan par daudz, gan par maz. Vienkārši ir jādzīvo ar viņiem darbīga un zinātkāra dzīve.

Pārāk daudz mēs fiksējam rosišanos un knosišanos, nemieru un bērnišķīgas neirozes:

*Pārāk garš un plats
Jurim ir šis gads,
Skrien pie loga — vēro,
Sēž uz krēsla — sēro,
Tup uz grīdas — klausās,
Lien pie durvīm — ausās...
Ak tu dienīņ manu —
Tādu gaidīšanu!
Vai tur vainīgs gads?
Vainīgs puika pats.*

Nē, puika nav vainīgs. Šīs pašas grāmatīņas autors Laimonis Vāczemnieks grāmatai “Puika, valdies!” licis moto:

*Tālē tik daudz
Zvaigžņu maldās, —
Kā lai rimstas,
Kā lai valdās?...*

Bet pieaugušie dzejnieki maz virza šos dzenuļus, un jo sevišķi pieaugušie skolotāji lasāmgrāmatās dzīvo kaut kādā **apkārtnes konstatācijas līmenī**. Tik vien kā — sniegpārsla, kā par brīnumu, pārvēršas pilienā. Tik vien kā:

*Kur gan aizklidis ir viņš,
Jaukais, labais runčukiņš?*

Vai — pavasaris atnāk tā, un svētkus svin tā; saulīte, bērni, riet tā, un izlaidums, bērni, notiek tā. Sentimentālāk vai

analizējošāk tiek **aprakstīta** bērniem jau pazīstamā skolas svētku procedūra — un gandrīz jau apnikušais.

1977. gadā igauņu literatūras apskatā literatūras kritiķis Andress Jākso teica: “Īstu jūtu te nav, bet uzjūtinošas rosišanās — cik uziet. Liekas, mūsu bērnu dzejnieki **vēl nav nobrieduši** (izcēlums mans — I. Z.), lai bērnu sabiedrībā runātu par to, kas bērnus interesē.”

Iesaka: ja bērniem vajag par kaut ko kļūt, tad — par kapteiņiem, lidotājiem, kosmonautiem vai kombainieriem.

*Visiem zelta zvaigznītes,
Visi ģenerāļi,
Plecs pie pleca ierindā
Tēvi stāv un brāļi.*

Es domāju, ka te izpaužas dzejnieku pašu mazvērtības komplekss. Psihoanalīze rādītu, ka savus godkārigos sapņus dzejnieks nomaskējis bērnu dzejoļos, tā razdams zināmu psiholoģisko kompensāciju.

Un tā latviešu bērnu dzejniekus var iedalīt divās lielās grupās: tajos, kas gribējuši kļūt par kapteiņiem, kosmonautiem un ģenerāļiem, un tajos, kas gribējuši kļūt par dzejniekiem.

Šajā sakarā jāatzīmē Valda Luksa grāmatiņa “Es būšu...”, no kuras redzams, ka Valdis Lukss, kā jau cilvēks ar lielu bērnu dzejas stāžu, cenšas pārvarēt bērnu dzejnieku mazvērtības kompleksu un aizsāk ar puikām nopietnu runu:

*Ir labi,
Ja zēniņi sapņo un domā, un šaubās.*

Es pasvītroju, agrāk — tikai sapņoja un ražoja, nu puikas sākuši arī domāt un pat šaubīties, t. i., sākuši sava veida analīzi.

Te, protams, ir nākamais lidotājs un puika, kas zina, ka kinofilmās var labi nopelnīt, un puika, kas domā tikai par mašīnām un cenšas mikseri pārbūvēt par sacikšu auto, un te ir puika, kas ar tēvu strādā VEF, un kolhoza zēns, kas mazliet lepns un pasmīn par pilsētniekiem.

Bet tur ir arī Toms (jā, jā, Toms, kas šaubās!): “augsti mācīta tēva dēls, kas izlasījis daudz gudru grāmatu”.

*Ar gribēšanu vien par maz —
kaut kādas skolas taču beidzamas,
lai galvā vāritos kaut kas...*

Starp citu, šajā strīdīņā varam iesaistīt arī vienu no PSRS akadēmiķiem — Aleksandrovu, kas runāja gan no citas grāmatas — no starptautiskās gadagrāmatas “Zinātne un dzīve”. Akadēmiķis Aleksandrov izteica domu, ka mūsu vētrajā vēsturē stipri izšķaidītas ir pāris inteliģences paaudzes un mums visiem spēkiem jā rūpējas par jaunas inteliģences radišanu.

Bet kas notiek bērnu dzejā? Vai bērnu dzeja audzina gudru darītāju? Nē, bērnu dzejā — ēd. Izveidojusies pat vesela ēšanas tēma. Ēšana kā darbiguma paveids.

*Kā tas man izkritis bija no mīņas?!
Nu gan ir jāskrien!
Pankūciņas!*

— — — — —
*Kad būs apēsti pēc kārtas
Āboli un ogas sārtas,
Atkal gaidīsim mēs viņu —
Labo, jauko vasariņu.*

Un, ja arī paši neēd, tad tiksmīnās, kā zaķītis vai kaķītis ēd:

*Nu, uz medu Lāčuks nav gauss,
Pieķepē vēderu pilnu un...
Liekas atkal uz auss!*

Vārdu sakot, gastronomiska rosme. Šajā sakarā Jāzepam Osmanim ir interesants dzejolis “Laimītes”. Vai nu tā gribējis vai ne — autors sāk tīri humoristiski, bet panāk ironisku attieksmi. Puika, uzzinājis, ka piecstaru ceriņu ziedi ir laimes ziedi un pēc ticējuma apēdami, kļūst nesātīgs un tikai ēd un ēd, un ēd. Kamēr jāsauc palīgos: “Mammaiņ, glāb! Man no laimes vēders sāp!” Un te ir laba mācība visai mūsu sadzīvei:

1) gastronomiskā laime agrāk vai vēlāk izsauc morālas graizes;

2) skaistums nav badīgi piesavināms, skaistuma piesavināšana agrāk vai vēlāk atspēlējas.

Vēl viena klūmīga darbīguma līnija mūsu bērnu dzejā: tiek apspēlētas naivās bērnu vājības. Šo dzejoļu intonācijas ir tikpat tukšas un garlaikoti naivas kā viesos, kad visi skatās uz līdzpaņemto vai mājasmātes bērnu, apcer un priecājas par bērna muļķibiņām. Šķietami nevainīgi izsaukumi:

*Skatieties — gandrīz uz pusi
Lelli esmu pāraugusi!*

Bet tādas ievirzes koncentrējoties un vairojoties radījušas jau veselu naivi plātīgu, bravūrīgu dzejas intonāciju, ko, Raiņa tipāžus izmantojot, varētu nosaukt par potenciālā Bierna vai potenciālā Lipsta intonācijām. Dzejnieks it kā izsniedz avansu lielīgajam, un, kaut gan šāda avansēšana ir izplatīta mūsu dzīves parādība, dzejniekam to balstīt nevajadzētu.

Un tā mūsu dzejā veidojas divas polāras abstrakcijas: hiperbolizētais sliņķis un cildinātais brašulis kā pretmets.

*Kam uz pleciem vīra galva,
Ko gan tādām padaris!*

Vēlāk redzēsim, ka nekāda gudra vīra galva tā nav vis. Redzēsim, ka vēlēšanās tiek uzdots par gribu, bet griba — jau par rezultātu. Tāda bravūrīga bērnu dzeja man atgādina sacerējumus, kādus vēl nesen lasījām uz "Gotiņu" konfekšu paciņiem:

*Kalies pati, jaunā kalve,
Virpo pati, virpotava.
Tad staigāšu dziedādams,
Jūsu darbu uzraugot.*

It kā pareizi. ZTR lai! Tikai prātiņa nav. Tāds "Galdiņ, klājies!" motīvs. Mūsu senčiem tāds primitīvisms varbūt būtu piedodams, kaut gan nav nevienas līdzīgas tautasdziesmas, kura uzdrošinātos tā teikt: "Kalies pati, jaunā kalve!" Ir gan cita tautasdziesma, šķietami, bet tikai šķietami līdzīga:

*Kāda koka tā laiviņa,
Tā iet visu neirama?*

*Kādu ļaužu tas bērniņš,
Tas iet visu nesūtāms?*

Par uzraugiem te nav ne vārda.

Latviešu bērnu dzeja, jāsaka, ir visvairāk bagāta ar darbīguma spriegumu.

Jāzepam Osmanim grāmatiņā "Krikumkrakumi" darbīgo dzīvi reizēm izdodas ietvert iedarbīgos dzejoļos:

— *Tas ir mans balons!*

— *Nē, mans! —*

*Te pēkšņi —
pliukš!...*

— *Nu?*

Vai tas ir tavs?

Vai mans?

Atzīmējama ir arī Jāzēpa Osmaņa cenšanās iedibināt izdzejļa žanru. Par sentenci to nevarētu saukt, drīzāk par plakātu. Vēl precizāk: par didaktisko plakātu.

*Ateries, kad zināšanas galvā dzisi —
KUR NOLIKSI, TUR ATRADĪSI.*

Žēl, ka daudzi Jāzēpa Osmaņa plakāti ir pavirši un pietiekami necentrēti. Es domāju, ka plakāts un lozungs mūsu bērnu dzejā ir ļoti nolaists žanrs. Mācību grāmatās un presē svētku reizēs, es domāju, arī nav nepieciešams lietot liekvārdīgu dzeju, kur vieta īsam, gudram svētku lozungam vai svētku sentencei.

Osmaņa dzejas analizē diemžēl daudz tālāk nevaru vis iekšā laisties, tad es nonāktu pie "punu dzejas" vai pie "dzejas ar puniem".

Darbīgumu aizvien vairāk un vairāk aizvieto tāds surogāts kā Negadījums.

Dacītei uz jauka zīmējuma noveļas muša. Kur viņa iet, tur paliek pēdas. Un jādzēš. Kamēr papīrs pušu.

Dacei, no spaiņa ūdeni smeļot, nokrīt krūzīte. Meitenei asaras acīs. Jurītis mierina to: tas katram gadīties var.

Tiešām, var. Tā gadās arī — bērnu literatūrā puni. Vien-

kārši ieskrien kaut kur puika vai skuķis — un pierē puns! Ja tādu dzejoli lasa — zālē liela smiešanās. Un dzejniekam patik. Latviešu bērnu dzejniekus — atkal — var iedalīt divās lielās grupās: dzejnieki ar puniem un dzejnieki bez puniem.

Kaut nu vairāk kaut kas bērnu dzejā nevis negadītos, bet — gadītos! Kaut atgadītos biežāk kaut kas skaists un gudrs!

Tira manta ir Ojāra Vācieša bērnu dzeja.

Ojāra Vācieša dzejā **nav Negadījuma**, nav punu pierē, nav godkāribas kompleksa, nav plātības, nav lieluma mānijas. Ja visa pasaule ir it kā pilna nesasietiem galiem, ja tie ir brīvi peldošu diegu, virvju, jūtu un sajūtu gali, draudzības un skaudības, aizmāršības un attapības gali, dažādu materiālu, dažādu krāsu dažādu parādību gali, tad Ojārs Vācietis māca sasiet šos galus, saistīt dzīves parādības. “Sasiesim astes” — saucas viens no viņa bērnu dzejoļu krājumiem. Ojāra Vācieša dzejoļi ir gudri. Gudri darbigi.

Vakar zvirbulim pazuda māsa.

Māsa tam bija pelēkā krāsā.

Izrādās, ka visi zvirbuļa radi un pats zvirbulis ir pelēkā krāsā. Un atrast zvirbulim māsu tu vari tikai tad, ja pazīsti pelēko krāsu. Un tā jau arī ir mūsu ētikas būtība: **ikdienā** atrast savu māsu.

Vācietis nebaidās bērnus baidīt — modribas labad. Briesmīgais Šlopster-Klopsters ir apēdis Mēnesi un grib vēl notiesāt Sauli. Un Jānitim bail stāties preti Šlopster-Klopsteram:

*Es neprotu staigāt
pa tumsu aklu,
es varu pakrist
un nolauzt kaklu.
Un jūs paši redzat,
ka man viens tikai ir.*

Bet vismazākais puika Klopsteram atņēma Mēnesi. Un Šlopster-Klopsters atkāpjas. Kaut arī nūrdēdams:

*Gan jau kādam
reiz aptrūks dūšas,*

*lai jau pagaidām Mēness karājas,
kļūs bailīgi puikas,
tad es atnākšu
un tad: pa gabalam Mēnesi
vai arī visu —
ņam!*

Ojārs Vācietis neļauj bērnam palikt tikai dzejoli. Sasējis dzejoli dzejoļa paša (iekšējos) galus, Vācietis atstāj vēl saitītes uz āru, ar kuru dzejoļa atoms tiek iesaistīts dzīves molekulā. Runā māte ar meitu:

*Zeme ir dzīva kā bērns, tā kā tu,
un — vai kājā, vai rociņā iedur —
sāp taču visai tev, meit.*

Ja zirneklim uz muguras ir krusts, rodas vesela virkne jautājumu:

varbūt tas ir krustnesis?
varbūt — dievticīgais?
varbūt tas ir strādīgs, kārtīgs zirneklis ar pluszīmi?

Un beigās pasaule tiek notēmēta tieši virsū pašam puikam Gustam: zirneklim tieši tāpēc uz muguras bijis krusts, lai par to būtu Gustam jādomā.

GUDRĪBA.

Tas ir otrs stūrakmens, uz kura celt personību.

*Ne nabaga bērniņš biju,
Ne caur roku klausījos,*

teikts tautasdziesmā. Ne caur roku, ne caur darba mehāniku, bet caur darba gudrību. Un to nav tik viegli dzejā izteikt kā didaktisko darbību vai fizisko rosību. Es te pakavēšos tikai pie tās bērnu dzejas, kura ir gudra. Ojāra Vācieša dzeja ir gudri darbīga, nevis vienkārši darbīga.

Līst lietus, tad piekūst un ielien zemē atpūsties, un, viņam atpūšoties, izaug zemenes.

Uguns... ir beigta koka dzīva mēlite.

Katram ir iekšā kāds darāmais, motoram — rūcamais, pulkstenim — ejamais, kaķim — ņaudamais. Citiem bērniem iekšā smejamais. "Kāpēc tev ir iekšā raudamais? Vairs nav?"

Gudra ir Vitauta Ļūdēna dzeja. Kaķu zemē Kaķijā rudzu vietā tīrumos audzē baldriānu. Baldriāna veikali katrā ceļa malā. Var pirt pa pilienam, var nopirt pudelēs. Nebeidzama ļaudēšana atskan malu malās. Valstišanās zālē un balstišanās pie sienām. Autors jau nevienu nelamā, nevienu nezākā. Sākumā bērni smejas, bet tad sāk just, ka kaut kas nepatīkams ir kaķu ļaudēšanā. Un pasaulē darbojas arī Krokodils. "Tas ar asti upi maisa,/ Kamēr pietrūkst upē gaisa." Tad viņš izrāpjas no upes. Un "ar asti gaisu maisa,/ Kamēr pietrūkst gaisā gaisa". Un tad atkal iekrīt upē un sāk **maisīšanu** atkal no gala.

Bet tikmēr mazas, mazas dzīvības pasaulē strādā un poš. "Gari, slaidi naglu puiši/ Sudrabjakām mugurā." "Tievas, smalkas naglu meitas/ Tumšzilās kleitiņās." Tad, kad āmurs polku spēlēs, "dēli viņas iedancos".

Bet, ja runājam par ēšanu, kad:

*kūp uz šķīvja kartupelis,
pienā grozās zemeņoga,
rausis saldās acis bola, —*

Ļūdēns atrod **garšīguma saknes** un saka — "Katrs darbs ir garšīgs". Jo viss ir darbiņš: kartupelis ir melns darbiņš, milti ir balts darbiņš.

Es jau bildu, ka Valdis Lukss sarunā, par ko cilvēciņam kļūt, atļauj bērnu literatūrā diskusiju, strīdu. Ļūdēns arī bērnus māca diskutēt, skatīties uz parādībām no dažāda viedokļa. Garajā dzejojumā "Skudriņa Tipa" skudriņa, pirmoreiz izgājusi ārā, grib saprast, kas tā ir, kas tur debesis pāri visiem spīd. Vabole stāsta, ka

*Gaismas vidū tur
Ugunsmežs,
Ugunsmeža vidū tur
Ugunscīnis,
Ugunsciņa vidū tur
Ugunsvabole.
Pasaulei gaismu dod
Ugunsvabole,
Pasauli sasilda Ugunsvabole.*

Tipa saka "paldies!". Tipa iet tālāk. Bet vaboles vārdiem tā TICĒJA, NETICĒJA.

Līdzīgi Zaķis Saulespēku sauc par Ugunszaķi, bet vecā Skudra par Uguns-skudru.

Ļūdēns mazajai skudrai māca TICĒT — NETICĒT gudribu. Vai vabole drikst sauli piedēvēt tikai sev? Vai zaķis drikst? Vai skudra drikst? Ļūdēns ir tik gudrs, ka savā vārdā neatbild, bet liek Saulei pašai atbildēt:

— *Dodu visiem gaismu, —
Sacīja Saule.*
— *Visus sasildu, —
Teica Saule.*
— *Tāpēc ikviens mani
Sauc savā vārdā.*

Ikvienam ir tiesības uz pārstāvniecību pie Saules. Vēl labāk, ja bērnam šajā sakarā rodas citi jautājumi, citi tulkojumi — tad ir ar bērnu, par ko parunāt. Ļūdēns māca bērniem lietu savstarpējo izpratni, ja gribam filozofiski — lietu relatīvo spēku un relatīvo pienākumu.

... Katram vējam pa zilam ezeram jāpieviļņo...

... Katram ziedam pa kārai bitei jāpiebaro...

... Katram cīrulim pa debesu gabalam — jāpiedzied.

Vēl Ļūdēnam ir tāda sienāžu pasaka "Sisis Vijoļkāja".

Dundurs Rūcējs apsūdz Sisi Vijoļkāju vieglprātībā:

*Darbs ir katram kukainim,
Tik ne diegabiksim šim.*

Tā varot piesisināt tikai badu. Dundurs Rūcējs uzdod toni, un Mārites pievienojas. Un Skudras pievienojas. Un mēs arī pievienojamies, jo zinām to fabulu jau no bērnības — par sienāzi un skudru, kā skudrai rudeni bija ko ēst, bet sienāzim, čīgātājam, — nebija. Sisis Vijoļkāja no pārmetumiem pārstāj spēlēt.

Un tad nāk Vitauts Ļūdēns un apgalvo — ticēt? neticēt? — ka nu pļavā tai, kur saules māja... kā pa vecam neiet vis — ... nenāk vējš uz vējdzirnām... pūpēži vairs nesprāgst pušu... nešķauda neviena muša... bites klusu satek kopā, dienas vidū

salien stropā... Pļava skumst un nīkst, līdz veca, gudra, lika kudra pieprasa: "Sisis jālūdz atpakaļ!" Un Lielais Tauriņš skaļi pasludina: "Spēlēt — arī tas ir darbs." Ticēt? Neticēt?

Runājiet ar V. Lūdēnu, runājiet ar mammu vai skolotāju, vajag noskaidrot — ticēt vai neticēt.

Gudra un uz gudribu rosinoša ir Māra Čaklā dzeja. Gudri savelk parādības kopā. Arī zemzemē kurmjā pasaule ir mūsu pasaules turpinājums.

*Bet zem zemītes
tādi paši plašumi.
Kas tur ceļu būvēs?
Jābūvē pašam!*

Māra Čaklā bērni lūdz, lai viņus iemāca zīmēt, ne vienkārši zīmēt, bet tā rīkoties ar otu spalvu,

*lai var zaķis, cik tik vajag,
uzzīmēt sev kāpostgalvas.*

Tā jau ir bērnu trenēšana nosacītības pasaulē, apzinātā nosacītās dzīves un taustāmās dzīves tuvināšana, simbolu realitātes pirmā iepazīšana.

Māris Čaklais strādā šajā divu uztveru robežzonā. Kā teiktu Lūdēna Lielais Tauriņš: "Simboli arī ir darbs."

PRIECĪGUMS.

Latvju tautas dzīves gudriba māca, ka darbam vienmēr jāizmanto darba noskaņa. Darbu ir labāk darīt gaišā un priecīgā nekā nospīstā noskaņā. Latviešu bērnu dzejā priecīgums caurmērā ir zemniecisks. Un par to varam tikai priecāties, jo mēs visi esam nākuši no zemniekiem. Mēs varam priecāties par tādu priecīgumu, jo tas saistīts ar acīm redzamo spēka, darba un dabas apriti.

*Dziedāt jāsāk aiz prieka:
No zemes*

*nāk
pirmā slieka!*

saka Andris Vējāns. Vai kā tautasdziesmā teikts: "Zied rudziši, san bitītes,/ Pats prieciņa nevarēju."

Dabas tiešā, nepastarpinātā uztvere ir Jūlija Vanaga mežu tēlojumos, piemēram, poēmā par zaķi "Čibu-čabu". Varētu teikt — lielais dabas prieks. Te nav runa ne par sērsnu zaķa priekiem, ne par lapsas prieku, ne par mednieka prieku, bet par visas dabas priecīgo lielo aprites gājienu.

Bērni un dievi smeļoties vienādi, teicis Homērs. Kālab? Aiz dzīves pilnības apziņas.

Ar dieviem un bērniem labi satiek Ojārs Vācietis. Viņa dzejoļu priecīgums ir darbīgums. Un otrādi. Vēl vairāk, tajos ir tas priecīgais, radošais un gudrais, ko mēs saucam par spēli.

Rūķi spēlējas un taisa mežā sēnes. Bet, kad viņi blēņojas, — iznāk mušmires. Un tev tad jāizlemj pašam, vai var blēņu darbus savā grozā ņemt.

Un:

*Nekutiniet sērkokiņam
pēdas —
ārā izsprukt var no viņa
bēdas.*

Vārdu sakot — spēle ir priecīga tikai tam, kas zina spēles noteikumus. Un tā jau ir gudriba.

Ja arī spēle dažkārt ir prasta, parupja, tāda kā "Zemes piemānīšanā", kur puika, lai apgrieztu otrādi gravitācijas spēkus, nostājas kājām gaisā un no krītošā ābola dabū pa dibenu, tad visu šo parupjo humoru attaisno tas, ka uzreiz top skaidrs viens no Ņūtona likumiem un pie reizes arī atmaskots tas, ko puika vēlāk sauks visādos svešvārdos — par subjektīvo ideālismu, voluntārisumu, anarhismu vai citādi. Jo zemi nevar piemānīt — ābols tomēr krīt uz leju.

Muļķu spēlē pietiktu ar to priecāšanos, kāda rodas, ābolam ne pa pakausi, bet pa dibenu trāpot, — ābola un dibena attiecības. Ojāra Vācieša spēlē svarīgas tomēr paliek ābola un zemes attiecības.

Jānim — mopēds. Prieki. Bet pienāk brīdis, kad Jānis grib uz vienu pusi, mopēds — uz otru. Jānis grib gatavot stundas, mopēds — ne. Un vēl trakāk: Jānis grib pabeigt skolu, bet mopēds — kā vēl ne. Ir jāzina spēles noteikumi, un tie ir šā dzejoļa virsrakstā — "Kurš kuram kalps".

Pele arī spēlēs savu spēli, savus priekus, gaida Jauno peļu gadu:

*kad visas zemes peļosies
un nevis kartupeļosies
un divkājainie galvenie
kļūs astaini un spalvaini.*

Jāpadomā, vai pele negrib priecāties uz mūsu un kartupeļu rēķina...

Un vēl viens nav ievērojis spēles noteikumus un nu raud, bet mēs smejamies. Proti, tas, kas glūn pa durvju spraugu.

*Kas glūn pa durvju spraugu,
tam izaug tik garš deguns,*

ka tas pats sāk jau savu gaītu un savu gribu, kļūst suverēns un nav vairs vadāms. Netikums var zaudēt vadību un kļūt milzīgi bīstams patvaļībā. Par laimi, rakstniekam ir tāds spēks to novest kļūmīgā situācijā. Netikumīgais deguns apmaldījies raud smilšu kastē, un bērni tam mierinot cep virsū smilšu kūkas.

Ojāra Vācieša PRIECĪGUMS uzdrošinās būt pat provokatīvs. Tā jau ir spēle ar kārdināšanu.

Uz galda malas stāv apelsīns, un viņam tāds dzeltens smīns. Kāpēc smejas apelsīns?

Tāpēc, ka viņš ir domāts rītdien brokastīm, bet zina, ka Jānis ļoti drīz nenocietīsies — un viņu apēdīs.

Tāpēc apelsīnam tāds dzeltens smīns.

Ojāra Vācieša spēle, kas liek priecāties par pasaules jocīgu, vienmēr atved smieklus atpakaļ pie bērna — sevis paša. Tā ir bērna sevis paša pārbaude caur smiekliem. Un tā ir lielas mākslas pazīme. Un personības un tautiskuma, un valstiskuma gatavības pazīme. Tie ir mazu dzejoļu mazi smieklī un mazi smaidi, bet kopā tie rada varenu spēku: rakstura labās aprites neuzvaramību.

Priecīgums nav izprieca cilvēka dzīvē, bet eksistenciāls nosacījums. Māris Čaklais pazīstamo dziesmiņu "Reiz mežā dzima eglīte" pavērs nopietnāku: zem eglītes mazs zaķītis griež hulāhupu un uz vilku nemaz neskatās.

*Tas vilkam ir kā skabarga
vai dadzis aci iekšā,*

*ja zaķi pieprot priecāties
vēl paša vilka priekšā.*

— — — — —
*Zem kadiķa smilkst bailīgs vilks —
tāds sarāvijs un mazs.
Viņš kluss un bijīgs noskatās,
kā zaķi priecājas.*

Es domāju, ka tas ir gudrs prieka modelis. Kā arī tautasdziesmā teikts:

*Ko var man tam darīt?
Priecīgam prātiņam?*

Vācieša dzejā pēc visiem mazajiem spēles priekiem nonākam pie lielā aprites prieka:

*Gads ir balts no abiem galiem
un pa vidu zaļš.*

Skaidrojiet bērniem, kā gribat: kā dabas apriti, kā prieku un bēdu apriti, kā galējību un vidējības miju, — priecīgums, gudrais ritums, smieklu un spēles pasaule ir atmodināti.

Nu jūs redzat, cik gudrā dzejā liela un tāla bērniem tiek dota kustības apjauta un reizē — stabilitātes apjauta. Šī stabilitātes un kustības dialektikas izjūta jau arī ir priecīgums. Savas un pasaules radošās ritmikas apjauta. Bet to dzejnieks nevar bērnam ne iedot, ne pielāgot, ja tā nav dzejniekā pašā.

Vēl jārunā par ceturto stūrakmeni, kas personībai jāienes sabiedrības būvlaukumā, proti, par

SKAISTUMU.

Bet tā jau ir atsevišķa referāta tēma. Gribu tikai brīdināt, ka arvien mazāk un mazāk mūsu dzejā paliek dabas dzejoļu. Tādas bažas izskanēja arī Tallinā pagājušajā gadā bērnu literatūras plēnumā. Tas ir nopietns simptoms, kas var radīt un rada jau nevēlamas novirzes bērnu dzejā un ētikā, proti, skaistuma pārdzīvojums bieži tiek aizvietots ar kaut kādu optimistisku sentimentālismu. Bet sentiments ir novājinātu jūtu pazīme.

Nobeidzot gribu jums nolasīt vēl vienu tautasdziesmu (fak-

tiski būtu pieticis, ja referāta vietā es būtu nolasījis šo dziesmiņu vien):

*Zilīte, žubīte, kur tavi bēmiņi?
— Viņpus Daugavas, ozola zarā.
Kas viņus šūpos, kas viņus auklēs?
— Vējmāte šūpos, vējmāte auklēs.
Gadās vējmātei aizmiegot.
— Ko dar' rikste neceldama?
Gadās rikstei salūstot.
— Ko dar' nazis nedarinādams?
Gadās nazim salūstot.
— Ko dar' kalējs nekaldams?
Gadās kalējam nomirstot.
— Ko dar' pasaule neradīdama?*

Literatūra un Māksla. — 1978. — 27. okt.

ŠIS BIJA...

Šis bija lielu aizvainojumu un lielu sūdzību gads. Pirmkārt, es visiem sūdzējos, ka man piešķirts Tautas dzejnieka nosaukums. Sūdzējos, ka citiem arī piešķir visādus nosaukumus, bet kultūra stāv kā mūžīgais pelējums pār latvju rakstiem un streļķu piemiņu.

Tad — sūdzējās par mani, ka es neēju radiofonā un televīzijā teikt ievadrunas Barkāna stilā — ar “zinies” un “vot”, un “značit”. Zinātniski tehniskā revolūcija mūsu laikabiedru dvēselēs, vot, ienesusi neiedomājamas, vot, kolizijas.

Tad, janvāra sākumā, vot, man kāds velns didija pateikt kinonamā, ko es domāju par Herca Franka filmu “Sirmā Gvarde”, ka, rādot sarkano strēlnieku Augustu Dammi, Hercam Frankam pietrūkusi takta sajūta (kā bija ar selekcionāru Upīti?). Proti,

1) nevajag rādīt vecus, bioloģiski sabrukušus cilvēkus;

2) nevajag rādīt streļķus tikai kā “izpildmasu” un šāvējus.

Tad iznāca “Poēma par pienu”. Un Krimuldā apspriedē daudzi sūdzējās, ka poēmā Ildze, savas govīs raksturojot, ar vienu gotiņu atceras savu sirmo skolotāju, kuras priekšā viņai gribas pakniksēt. Vai skolotājas, sevišķi vecās skolotājas, ir govīs? Un vai ķirbulēns sēž uz sūdu čupas vai pudreta kaudzes, kurā ir proporcionāls kūdras un fekāliju maisījums?

Tad sākās sūdzības par ozoliem. Ceļmalā Nītaurē atradām izspridzinātus četrmetrīgus. Braucām, filmējām, kašķējāmies. Komjaunatnes kongresa priekšvakarā televīzijai un Dabas aizsardzības biedrībai bija vajadzīga pārraide par dabas aizsardzību. Bet, tā kā nekā filmējama nebija, iedomājās mūsu Paradagu grupu, lai ar mums varētu atskaitīties. Mēs izvirzījām prasību: tikai tad, ja kopā ar izspridzināto ozolu problēmu. Ja rādis izspridzinātos ozolus. Parādija arī — tikai tādus maziņus, grāvmalās izcirstus, tā ka Ziedonis nu izskatījās smieklīgs: tur tiešām nebija, ko uztraukties. "Ko viņi muļķojas?!"

Bet no darba aizgāja pāris meiteņu. Bija jāaiziet — par lēkšanu priekšniecībai acīs. Tāda bija virkņu virknēm sūdzību pasaule.

Bet bija vēl cita — domu pasaule. Pasakainas domas nāca prātā un nebija laika tās realizēt:

* Man vajag Kalpu.

Un, ja man līdz šim nav vēl Kalpa, tad tas liecina, ka es vēl neesmu kalpa cienīgs. Kalps nāk, debesu sūtīts, tikai tam, kurš ir izaudzis līdz Kalpam. Tam tad tiek dots Kalps — kas ir gudrāks, palīdzīgāks un cēlāks radījums par kungu. Kalps debesu kadru anketā tiek rakstīts ar lielo burtu, tāpat kā Eņģelis. Kalps ir sargeņģelis tam, kas to ir nopelnījis. Man nav Kalpa.
[..]

Lai jūs atrastu katrs sev to, ar ko lepoties! Lai tas nebūtu ne par maz attiecībā pret iekšējo kautrību un godīgumu, ne par daudz!

Nepublicēts.

1979

PATS — CEĻŠ — DARBS

Mākslinieciskuma problēmas — tendences un meklējumi

Imants Ziedonis — Ruta Veidemane

— Es esmu daudz domājusi par to, kas ir dzeja. Vai tā ir radītāja būtības daļa, daļa viņa paša, vai tas ir viņa darbs? Dzeja ir tautai vajadzīga. Vai jūs, piemēram,

dzejot spiež dvēseles dziņa vai atbildība (arī) pret savu lasītāju, tautu? Apziņa, ka dzeja ir joma, kurā jūs visvairāk varat būt noderīgs? Protams, tās nav alternatīvas, kas izlēdz viena otru, bet kaut kas var būt pārsvarā.

— Jautājums ir diezgan sholastisks, un atbilde arī — nez kāpēc — iznāk tāda pati.

Kas esi tu? Tu esi — pats.

Kas ir tavs darbs? — Tas ir tas pats.

Tev nolemtais darbs — darbs, uz kuru tu esi aicināts jau pirms skolas, pirms vides, pirms sociālās pieredzes. Ģenētiski ieprogrammētais, novēlētais, uzdotais darbs.

— Tātad jūs rakstītu arī tad, ja zinātu, ka nav lasītāja, ka nevienam jūsu darbs nav vajadzīgs? Es laikam nepratu jautājumu attiecīgi formulēt. Man gribējās saprast, kas attiecībās dzejnieks — lasītājs ir nejaušs, kas iekšēji likumsakarīgs, kas tieši nodibināts. Man gribējās zināt, vai jūs justos slims, ja nevarētu rakstīt.

— Tā nekad nevar būt, ka evolūcijai kāds darbs nebūtu vajadzīgs. Es un Kāds — mēs abi esam vajadzīgi. Ne dzejnieks, ne lasītājs atsevišķi nerodas. Bet Darbs nav tik šaurs, lai to attiecinātu uz kādu vai kādiem vien. Tas ir sevis realizācijas ceļš, viss dzīves ceļš, kā tu strādā ar sevi, ar bērniem, ar ēšanu, ar dzeršanu, ar istabu, ar draugiem, draudzēšanās darbs, biedrošanās darbs, sadarbošanās, uzdarbošanās uz kaut ko, uz kādu. Arī nedarbošanās ir darbs — kaut mums būtu vairāk laika nedarbošanās darbam, neredzamajam iekšdedzes darbam! Darbs ir viss atklāsmes ceļš. "Es darbiņu nodzīvāju," teikts tautasdziesmā.

Kad nupat kinostudija grasās uzņemt dokumentālu filmu par to, "ko es, kā es un kur es", man šī filma rādās tikai vienā tēlā: ceļš. Ceļš — tas ir stils. Ko mēs ieraugām, kā ieraugām, kāpēc pie tā apstājamies vai paejam garām. Izvēles un atlasē darbs. Izlases darbs. Tā šis jautājums — darbs vai pats — sasaistās vienā vienkāršā siloģismā un ar to arī atbild:

pats — ceļš — darbs.

Jā, es, protams, būtu slims, ja nebūtu ceļa iespējas. Un bieži arī esmu slims, kad man ilgāk jāuzturas strupceļā.

Bet par atbildību — es strādāju aiz atbildības pret sevi. Tā bieži mēs gribam atbildēt par pasaules lietām, bet nespējam atbildēt par saviem bērniem, rādām ceļu citiem, bet pašī esam

apmaldījušies. Atbildību pret tautu var just tikai cilvēks, kas jūt atbildību pret sevi. Protams, jautājumi, ko es uzdodu, ir sabiedrības tapšanas gaitā radušies un vispārcilvēciski, tāpēc gala rezultātā — es esmu, sev atbildēdams, atbildējis citiem.

Personības pienākums pret savu talantu pastāv visiem. Atšķirības ir cilvēkos, ne profesijās. Katrā darbā ir sava dzeja.

— Tomēr ir starpība starp radošo profesiju mākslinieku “dzīves dzeju” un citām profesijām. Māksla aktīvi ietekmē arī daudzu citu dzīvju dzeju, modelē to. Tie, kas nav mākslinieki šā vārda tiešajā nozīmē, uzsūc mākslas rezultātus, pieņem tos, vai nu piemēro sev, vai arī mainās un piemērojas paši.

Katrs dzeju lasa, kā viņš to var. Arī mākslas uztvere ir radošs process. Vienu un to pašu dzejnieku katrs var uztvert atšķirīgi. Lasot jūsu pēdējo gadu dzeju, es kā tās dominanti uztveru savas esības jēgas skaidrošanu — jūsu personīgās un katra konkrēta jūsu dzejas ievilņota cilvēka esības jēgas skaidrošanu. Es tajā redzu nemitīgu iešanu uz pirmsākumu, reizē paplašinot un sašaurinot “Es ieeju sevi” posma apvāršņus. Paplašinot tādejādi, ka konkrētais *Es* virzās uz arvien lielāku filozofisku, psiholoģisku un sociālu vispārinājumu. Sašaurinot, jo jūsu dzeja tiecas attīrīt cilvēku no visa nejaušā, savākt daudzveidībā izšķīdinātās personības daļas ap kādu vienu kodolu, ap kaut ko nemainīgu un nepieciešamu, ko nedrīkst pazaudēt.

Protams, atbildes uz līdzīgiem jautājumiem var meklēt arī zinātniskos apcerējumos, bet tikai māksla savā īpašā valodā var šos jautājumus ierosināt caur katra cilvēka konkrētās individualitātes prizmu. Mākslā pat vispārinājumam ir konkrētības zīmogs (tāpat kā katrai konkrētībai — vispārinājuma spēks). Mani “Caurvējš”, “Poēma par pienu”, “Man labvēlīgā tumsā” iešūpo tieši šādā virzienā. Tā tad arī ir mana patiesība.

Jums man gribas pajautāt, lūk, ko: vai mūsu patiesības kaut daļēji saskan? Un cik tālu jūs atzīstat šo uztvērēja patiesību?

— Vai mūsu patiesības kaut daļēji saskan? Es nezinu. Jūs sakāt: tā ir mana patiesība. Nē, tā ir mana. Šis fakts vien, ka mēs abi gribam to piesevēt, paturēt, pierāda, ka daļēji, un laikam jau daudz, saskan. Es, protams, priecājos, ka jūs manu patiesību gribat saukt par savējo. Bet es negribu neko ar nodo-

mu darīt, lai tā notiktu. Es izgudroju velosipēdu sev. Man nav pretenziju uz pirmatklājēja tiesībām. Varbūt Ojārs Vācietis vai Grigore Vieru, vai Knuts Skujenieks jau ir uzrakstījis to, ko es tikai vēl rakstu. Bet man ir svarīgi neatkarīgi ne no viena atkal un atkal izgudrot velosipēdu sev.

Cilvēka visaugstākā brīvība ir pārtulkot sevi visskaistākajā skaņā, kādu viņš no sevis var izdabūt. Tas ir visaugstākais nolūks. Kad ir apzināts šis nolūks, tad mazie nolūki paši tajā iekļaujas, tam pakārtojas — pamācīšanas nolūks, uzaicinājuma nolūks, uzjautrināšanas nolūks, pasūtījuma izpildīšana, pakalpošana cilvēcei un idejām —, tas notiek pats no sevis. Izriet no brīvības nolūka.

Arī visu dzejas antoloģiju, visu gleznu izstāžu cēlais, iedvesmojošais spēks pastāv tajā, ka tās sakopo visskaistākās skaņas, ko cilvēks no sevis varējis izdabūt. Dzejas antoloģijai jāpārstāv augstākās virsotnes, nevis literatūrvēsturiskie posmi. Lai neiznāktu montāža par šo to. Saprātējs lasītājs, zinātājs lasītājs var restaurēt izlaistos posmus, bet tāpēc, ka montāža ir īsa, antoloģija ceļu parādīt nevar. Pat labākie dzejnieki tādā antoloģijā iznāk eklektiķi. Tad jau labāk rādīt viņu virsotnes, kurās ir nonākts. Lai dzejas antoloģija pārstāvētu **tiro skaņu**.

— Tātad — jūsu darbs ir ceļš. Jūsu brīvība — skanēt (šajā gadījumā un visā šai sarunā jūs man personificējat mākslinieku vispār). Ja to mēģinātu ietvert literatūrzinātnes vai estētikas terminos, iznāktu ļoti sausi, tāpēc paliksim pie jūsu izteiksmes veida. Lasītājs iet jums līdzī pa šo ceļu, iet tai pašā virzienā. Vai viņš nonāks pie atbildes, t. i., vai tāda, vairāk vai mazāk tieša un pabeigta, ir atrasta un eksistē jūsu dzejā, vai arī pati šīs atbildes meklēšana ir tā, kas bagātina un attīra cilvēku?

— Jā, jā. Ceļš! Arī te ceļš. Atbildes meklēšana ir ceļš.

Galīgās atbildes dod filozofija. Dzeja galīgas atbildes nedod, bet uzrāda un izstaro ceļa prieku. Es esmu viens no tiem, kas priecājas par "negatavu filozofiju". Jau epifānijās esmu runājis par radošo prieku dzīvot uz robežām.

Reiz Jānis Stradiņš mākslu un literatūru nosauca par "pielietojamo filozofiju". Tas ir dzejnieka lauks — apgūt filozofiju estētiski, sadzīvīkos sižetos, grūst ikdienā, ikdienā atpakaļ. Zināt, ka ideja abstrahējas, un raut to aiz kājām atpakaļ, neļaut atsvešināties, iejaukt, iekult filozofisko dzīves izjūtu atpakaļ sadzīves miltos. Būt tam balasta jutējam, līdzsvara rādītājam, kas

filozofijas balonam liek iet pa zemi tā, lai tie, kas tā virvēs iekērušies, jūt pēdas pie zemes un visu laiku tādas bailes, ka balons var pacelties kuru katru brīdi. Ko tad tu darīsi? Pieķēries lidosi līdzī vai laidīsi rokas vaļā un ļausi tam pacelties bez tevis? **Tas ir dežūrjautājums.** Apzināti ar to nav jānoņem, bet neapzināti tas zemapziņā eksistē un dežurē. Arī neizteikts, nenosaukts.

— Arī lasītājs izjūt (vajadzētu izjust) tādas dzejas priekšrocību, kurā visas atbildes netiek dotas. Rodas līdzdarbošanās, līdzradišanas prieka ilūzija. *Es, es pats* to esmu izdzīvojis, pārdzīvojis. Pārdzīvojums mani ir darījis dvēseliski gudru. Nu es *zinu*, jo es *jūtu*. Gala rezultāts nevar ietekmēt emocionāli. Dvēselei vajag iešanas pieredzes, un tā bagātinās pakāpeniski, neatkarīgi no tā, vai rezultāts ir jau tuvu vai vēl ļoti tālu. Tā jau ir mākslinieciskās izziņas īpatnība atšķirībā no teorētiskās.

— Ir gravitācijas likums. Bet visi cilvēki neprot pareizi uztvert šo likumu. Ja tu lido, iekēries balonā, tev, pēc viņu domām, vai nu drīz jāuzlido debesīs, vai jākrīt un jānositas. Tā bieži arī notiek. Bet dialektikas vadlīnija jeb dominante iet pa šo līdzsvara līniju.

— Dzeju vajadzētu tikai mācīties no galvas un skandēt, neizmetot neviena vārda. Bet īstenībā ir citādi. Ar dzeju dažādi rīkojas. Formulējot savu dzejas uztveri, es centos pēc iespējas isi izteikt to, ko nemaz nav iespējams izteikt citādi kā vien ar jūsu dzejas konkrēto tekstu. Tas ir tikai viens piemērs. Kā jūs jūtaties, redzot, ka iznīcina jūsu dzejas veidolu, liek tā vietā kaut ko citu un tad vēl mēģina iegaltot, ka tas "cits" ir jūsu dzejas līdzība?

— Par lasītāju nedrīkst vīpsnāt, nedrīkst izsmiet nepratēju un nesapratēju. Pat ja viņš uzbrūk. Es domāju, ka drīkst atkāpties fiziski, atdot pozīcijas tīri telpā un laikā. Jo īstās pozīcijas ir mūsos pašos. Mēs esam **paši sevi pozīcijā**. Pozīcijas nāk līdzī. Ja tevi izsit no sevis pozīcijām, tad gan ir cauri. Vājākos no tām izsit strīds, naids, dusmas. Un arī mīlestība. Paulam Putniņam ir interesanta jaunā luga "Naktssargs un veļas mazgātāja". Tajā viņš saka: "Tie, kas mīl, ir apdraudēti visvairāk." Tur ir jauns puisis, kurš izsists no sevis pozīcijām mīlestībā. Tā arī dzejniekam (ja viņš ir vājš garā) nevis kritiķi ir bīstami, bet

pielūdzēji. Tiem lielāks spēks. Tie pievārē, kad pretinieki pievārēt nevar.

Uz nopietnu, stipru literatūru tas attiecas maz vai nemaz.

Varbūt arī te nonākam (daļēji) pie jautājuma par interpretiem. Cilvēks, kas tevi kritizē, ātrāk vai vēlāk izsauc pretreakciju. Tātad viņa pretreakcija izsauc pretreakciju. (Negācijas negācijas likums.) Tā daudzos pozitīvu attieksmi pret "Piena poēmu" izveidoja tieši Laganovska un Heislera kritiskie pārspilējumi. Viņu pompozie domu veidojumi cilvēkus darīja uzmanīgus, pat visneuzmanīgākos.

Citādi ir ar simpatizējošiem skaidrotājiem un tulkiem (aktieru lasījums, labvēlīga kritiķa skaidrojums, komponista melodija ar taviem vārdiem, lugas uzvedums, tava scenārija pārtapšana filmā, tavs "portrets" mācību grāmatā). Tie labdabīgā mīlībā bieži vien sagandē tavu darbu. Bet, kad darbs ir nodots atklātibai, grūti izkontrolēt tā ceļus. Kā bērni — pēkšņi apprecas. Te ir jāsamierinās vai jācīnās, vai jāsadarbojas, jāiet zelta vidusceļš, jālabo vai jāiespaido, vai vienkārši jānopūšas. Ja dzeja iziet presē, tā sāk savu kontaktgaitu un arī kompromisa gaitu. Cik neatkarīga tā ir rakstot, tik atkarīga tā kļūst saskares pasaulē. Un tas principā ir normāli.

— Vai tomēr nav starpība atkarībā no tā, vai notiek divu mākslu saskare vai mākslas un zinātnes saskare? Pirmajā gadījumā notiek papildināšana — vienas estētiskās kvalitātes papildina citas, iesaistot uztverē jaunus kanālus. Literatūrzinātne prasa vispirms skaidribu formulējumos, bet no tā iet zudumā nianšes, kas tomēr ir būtiskas.

— Nav jācenšas dvēseliski runāt par dvēselisko. Tas attiecas tiklab uz kritiku, kā uz dzejas mācīšanu skolā. Nevajag prasīt, lai skolotājs literatūras stundā saraudina visu klasi. Skolēniem jādod teorētisko ieroču summa, lai viņi varētu orientēties dzejā. Emocijas viņi atradis paši.

Recenzijas par manu dzeju es vērtēju pēc tā, vai tās palīdz sasiet nesasietos galus, kas mētājas uz visām pusēm. Mana dzeja man liekas nesavākta — kā tāds pušķis. Bet, ja sasien nenozīmīgos galus, tad ir par maz. Literatūras teorijas plāksnē Kravalis tagad mēģina dot apkopojošus darbus, agrāk Valeinis to darīja.

Esmu gandarīts, ka jūs sakāt: savākšanās notiek. Es nezinu, kur tā notiek, bet pats fakts, ka savākšanās notiek, jau ir tēma. Pati savākšanās uz savākšanos.

Nejauši esmu nonācis pie atzinuma, kas pamatojas uz Ņūtona likumu: spēks, ar kādu ķermeņi iedarbojas viens uz otru, ir tieši proporcionāls abu masu reizinājumam, dalītam ar attāluma kvadrātu. Jūs iedarbojaties uz mani ar tādu spēku, kas atkarīgs no tā, kādā attālumā mēs atrodamies. Jo tālāk būsīm, jo mazāks būs iedarbības spēks. Bet pastāv arī pašiedarbības spēks. Tas ir tas, ko es kādreiz teicu: "Es ieeju sevi," — un nevarēju realizēt. Tādā gadījumā abi spēki ir viens, attāluma starp tiem nav, tas ir nulle. Bet jebkurš skaitlis, dalīts ar nulli, dod bezgalību. Man jāsavācas uz iekšu, un es dabūšu bezgalību. Var jautāt, ko es darišu ar to. Man tā ir vajadzīga. Mēs vēl līdz šim dzejā bezgalību neesam apguvuši. Bet uz to jāiet.

Par manu dzejas veidolu un tās aizstājēju tulkojumu. Ir bijuši tādi gadījumi. Šad tad Ķīkāns ir pieprasījis no manis savu priekšstatu vārdā reālistiski taustāmāku tēlainību. Kravalis gribejis no "Piena poēmas" striktāku kompozīciju, varbūt atbilstoši klasiskajam ozolam, kas abgalīgi aug zemē un debesīs, ar vienojošo stumbru. Kā Marcinkevičam. Etalonu jau var nosaukt daudz: kā Plūdonim, kā Verharnam... Bet vai tad tikai stumbrs var būt poēmas vienojošā vertikāle? Vai tad nevar būt arī "lietus vertikāle", kas izskrien cauri zariem un pat pa stumbru vienoti nenotek, bet kompozīciju uztur vienīgi ar savu metodiski vertikālo svītrojumu kā glitrakstīšanas burtnīcai. Var būt arī "vēja turbulenta kompozīcija". Un sadīguša rudzu lauka miljonvertikāļu kompozīcija, kas kopsummā dod tādu pašu vertikāles izjūtu kā klasiskā koka stumbra analogija.

Aktieri bieži vien ir dzejas tulkotāji "saprotaimākā valodā". Savā laikā Ints Burāns daudz palīdzēja epifānijām, tās "tulkojot", izskaidrojot no skatuves. Viņš, kā saka, "lēja mutē" un demokratizēja žanru, un tas ir tas svētīgais stila mācības darbs. Bet literārās nianse aktieriskajā sniegunā parasti zūd, aktiera sniegums ir kā ļoti brīvs tulkojums, no kura tu reizēm pats savu darbu vairs nepazīsti. Nevaru ciest aktierisko "tulkošanas" nevarību, kad, dzeju lasot, izmanto bezspēcības žestus. Roka katrā smalkākā brīdī diskreditē balsi, it kā sakot: piedodiet, iekšā ir, bet ārā nenāk. Bezspēcības žests dzejai nepalīdz. Es neesmu pret žestu vispār, bet pret nevarīgo žestu, banālo izskaidrošanas žestu un tamlīdzīgi. Vai neviens nav pamēģinājis lasīt dzeju sasietām rokām? Aktierim vajadzētu sasiet rokas. (Kā Pitagors bija aizlēdzis saviem mācekļiem vairākus gadus runāt,

lai pirmām kārtām izkoptu iekšējo runu.) Tad redzētu, kā banālās rokas grib plāties, bet nevar. Pats šis cīniņš uz skatuves vien būtu izrādes vērts. Un mēs būtu spiesti papildināt dzejas lasījumu ar kāju žestiem un vidukļa locīšanos. Tas būtu varbūt interesantāk. Es atvainojos, ka aizrunājos prom no jautājuma par zinātnisko domāšanu.

— Mani interesē mākslinieciskās izziņas pakāpenība. Manuprāt, pastāv kāda nenovēršama nesaskaņa starp dzejas procesa atspoguļojumu literatūrzinātnē un pašu šo procesu.

Dzejnieki, ar retiem izņēmumiem, taču neraksta uzreiz veselus krājumus. Bet par kompozicionāli izturētiem labiem krājumiem uzskata tādus, kas ir it kā rakstīti vienā elpā no sākuma līdz beigām, kaut gan īstenībā tajos var būt sakopoti vairāku gadu dzejoļi. Vai, iekļaujot dzejoļi krājumā, dažkārt radikāli netiek mainīts tā saturs? Vai tas nenozīmē, ka dzejoļu krājums iegūst it kā no dzejnieka emocionālās dzīves neatkarīgu raksturu? Atrauts no konkrētā laika, no mākslinieciskās izziņas konkrētā limeņa, tas taču vairs neatspoguļo noteiktu dvēseles stāvokli. Rodas pretruna starp dabisko emociju attīstības un pasaules izziņas gaitu un to atspoguļojumu krājumā.

— Jā, dzejoļi ir mirušas zvaigznes, kas vēl spīd. Lasītājs nezina dzejoļa miršanas faktu un tāpēc arī mirušus dzejoļus uztver kā dzīvus.

Es neesmu pret to, ka dzejoļu krājumus veido konceptuāli, socioloģiski, tas ir ļoti labi, bet es gribētu, lai krājums būtu vienkārši grāmata. Kā Knutam Skujeniekam — "Lirika un balss". Tradicionālu priekšstatu ietekmēti, mēs apzināti veidojam konceptuālus krājumus, bet tas nav labākais variants. Labāka būtu impulsīvā brīvā dzejoļu secība. Konceptijai ir vienmēr laiks, bet krājumu vajadzētu sastādīt uzrakstīšanas impulsu secībā. Dzejniekam jāļauj dzīvot tagadnē. Nākotnes un pagātnes kopsakarības dzejoļos ir, bet vai to vienmēr vajag dzejniekam pašam formulēt? To lai dara kritiķi. Tā ir viņu sūtība.

— Runājot par šiem jautājumiem, nevaram apiet Pētersona interesanto, polemisko rakstu "Drāma kā mākslinieciskuma pakāpe". Vai jūs esat vienisprātis ar domu, ka, dzejai kļūstot mākslinieciski spēcīgākai, jātiecas uz drāmu, jākondensējas drāmā?

— Šai rakstā, cik es saprotu, Pētersons izsaka domu, ka Vācietis un Ziedonis jau nonākuši samērā tuvu, kaut arī ne gluži, tādai brieduma pakāpei un spējai “savu dzeju organizēt mākslinieciski augstākā un līdz ar to arī par savu laikmetu atbildīgākā formā”, tas ir, drāmā. Nedomāju, ka tā ir kulminācija, līdz kurai dzejniekam vajadzētu nonākt. Mākslinieciski attīstīta prozaiskā dzīves izjūta iet uz dramatisko, uz traģisko. Lirika ir atklāsme, un tā nāk pēc tam. Nav nejaušība, ka, raksturojot varoni, citātus vienmēr ņem no monologa — kad darbība it kā piekļūst un varonis paliek ar atziņu viens. Harmonijas, nevis disharmonijas brīdis ir dzejā galvenais. Tātad konflikta atrisinājuma brīdis. Ne diena, ne nakts, bet krēslas stunda. Latviešiem ir vēl tāds jēdziens “sudraba stunda”. Mālers teicis, ka, klausoties mūziku, viņam liekas — visas problēmas ir atrisinātas. Vai ka tās vispār nav bijušas. Drāma ir limenis, kurā strīdas. Man neglaimo atzinums, ka esmu nonācis līdz strīdam, līdz kašķim. Nenoliedzu drāmas spēku, bet drāma ir tikai konflikts, strīds. Vai sadzīves lugā strīds ar sievu, vai traģēdijā cīņa ar likteni un Dievu — vienalga, tikai disharmonija.

Uz jautājumu, vai ir dramaturģija latviešu tautasdziesmās, Pētersons atbild: bez šaubām. Un domā, ka varētu tautasdziesmas dramatisēt, skatuvizēt, izveidot izrādi. Bet kāpēc? Kāpēc to, kas dramatiskumā koncentrēts četrās rindās, atšķaidīt četrās stundās? Vest atpakaļ no šīm četrām rindām, no šīs kvintesences, uz to, kas bija pirms tam, kad tās radīja?

— Jums ir tuvas, jūs mīlat mūsu tautasdziesmas, liekas, aktīvi mīlat. Vārdos mīl visi. Varbūt jūs esat domājis arī par viņu vērtības mērauklu? Nenoliedzami nozīmīga ir tautasdziesmu forma. Par to pārliecināties, saskaroties ar tulkojumiem (vai parindeņiem; mākslas dzejas parindenis taču kaut daļēji ļauj nojaust tās mākslinieciskās vērtības, tautasdziesmas parindenis — ne). Piemēra pēc kaut vai šāds paraugs A. Veselovska “Vēsturiskajā poētikā”:

*Украшай, матушка, липу,
Которая посреди твоего двора;
Я видел у чужих людей
Разукрашенный дуб.*

Tautasdziesmu skaistums un ilgmūžība noteikti lielā mērā balstās uz formu. Bet, atdarinot tieši ārējās, acimredzamās stilistiskās pazīmes, lielākajā daļā gadījumu iznāk

kaut kas nedzīvs. Kur slēpjas šā paradoksa saknes? Pat teorētiski nav izdevies tās atklāt.

— Es domāju, ka ar tautasdziesmu formu un saturu nav nemaz citādi kā ar sonetu vai trioletu. Tautasdziesma tāpat ir ideāla forma, kaut kādā laikā atrasta un izkopta ideāla forma, tāpat kā ideālās telpiskās formas — lode, kubs, oktaedrs. Ir nepareizs uzskats, ka tautasdziesmu formā tagad nevar rakstīt, ka vajag meklēt vienīgi smalkas, nemanāmas sakritību nianšes, kā to dara, piemēram, Čaklais. It kā tautasdziesmu forma būtu diskreditēta, ja daudzi šodienas dzejnieki šai formā rakstījuši un nekas nav iznācis. Acīmredzot rakstītāji nav bijuši spējīgi šai skaistajā formā atbilstoši skaistu dvēseli iedzīvināt. Viņi nespēj atdzīvināt formu. Tas, ka daudziem tas nav izdevies, neko nepierāda. Ir, kas var, tāpat kā ir, kas var uzrakstīt labu sonetu vai trioletu. Daudzi skaisti soneti ir Vitautam Lūdēnam (bet liela daļa samocītu), ir skaisti trioleti Kārlim Krūzāram (bet daļa samocītu), ir daži skaisti tautasdziesmas formā rakstīti dzejoļi Ojāram Vācietim, Ārijai Elksnei, Lijai Brīdakai. Rakstīt šai formā vajag daudz, vajag mācīt rakstīt kanoniski. Ja lielākā daļa no šai formā uzrakstītā atbirst, tas lai mūs neuztrauc. Arī mutvārdu daiļradē droši vien saglabājusies tikai viena no tūkstoša (proporcijas mēs nezīnām). Tāpat kā no mūsu dzejoļu krājumiem, ja tos tautai vajadzētu atcerēties nedrukātus, saglabātos tikai viens — es nezīnu, no cik dzejoļiem! Proporcijas droši vien būtu ļoti līdzīgas.

Ja mēs par mūsu tautasdziesmu formā rakstītajiem dzejoļiem tomēr uztraucamies, tad pienāktos uztraukties arī par citu klasisko formu nelietīgu veltu valkāšanu. Es, piemēram, nepiekrītu tautasdziesmu reminiscenču kopējiem tajā ziņā, ka viņi neatzīst pašu tautasdziesmu klasisko formu, bet tikai tās rafinēšanu. Bez visa cita jau minētā tas nozīmē latviešu tautasdziesmu formas noniecināšanu. Bet šai ideālajai formai ir tāda pati tiesība dzīvot kā tankai, haikai, trioletam, sonetam, aleksandrietim un citām seniedibinātām klasiskām formām. Cits jautājums, vai mēs spējam formas atdzīvināt, dzīvē iedzīvot. Ja ne, tad tā ir mūsu spēju atrofēšanās, nevis tautasdziesmu formas atrofēšanās.

Nedrīkst tautasdziesmas norakstīt, saradot tikai ar muzejiskām vērtībām. Tas ir mūsu tautas izsens un mūžam jauns tiku un likumu krājums. Krišjāņa Barona simtgades skaistajā un

gudrajā izstādē bija viena nesimpātiska (jau iesakņojusies) parādība. Tautasdziesmu četrindes tika ilustrētas un paralēli montētas ar muzejisko butaforiju fotogrāfijām. Tas tautasdziesmas noraksta kā muzejisku vērtību. Bet tā nav. Tautasdziesmas saderas ar mūsu darba cilvēku portretiem, ainavām, ideju saukļiem. Tās ir idejiski tiesīgas un augstvērtīgas (ne tikai pilnvērtīgas).

Kas attiecas uz mani pašu, es neesmu tautasdziesmas studējis tik pamatīgi, kā jūs iedomājaties. Neesmu domājis literatūrteorētiski, tikai kultūrpraktiski. Žēl, bet neesmu arī aizdomājis īsti dziļi par mūsu tautasdziesmu vērtību mērauklu. Fakultātē manā laikā tautasdziesmas skāra tikai garāmejojot un nepamatīgi, bet tagad laiku atņem dzejas ražošanas uzdevumi, sapulces, kārtējo dzejas krājumu gatavošana. Žēl.

Kultūrpraktiski: mēs neesam spējuši sagatavot cilvēkus, kas mūsu tautasdziesmām pavērtu ceļu uz pasaules literatūru. Neizmantotas iespējas izstrādāt tautasdziesmu zinātniskos parindeņus slēpjas augstskolu studijdarbos. Šis darbs būtu iekļaujams Svešvalodu fakultātes mācību plānos kā kursa darbi un diplomdarbi. Tas būtu nozīmīgs zinātnisks darbs, kultūras darbs, piemēram, veidot svešvalodās parindeņus ar zinātnisku komentāru.

— Runājot par tautasdziesmām, man nāk prātā Ulda Bērziņa dzeja. Tā asociējas ar tautasdziesmām gan tematiski — nevar paiet garām viņa dzejojumam “Krišjānis Barons” —, gan ētiski un stilistiski. Kā jūs vērtējat Bērziņa daiļradi?

— Man tā grūti problematizēt par citiem dzejniekiem. Varu tikai teikt: Bērziņš — tas ir ļoti labi.

— Jautāju to tāpēc, ka acimredzot visi nedomā tā kā jūs.

— Uldis Bērziņš ir arhetipu bāzējs trolejbusā. Es domāju, ka tā vajag. Ja kāds tā var, tad tā vajag. Labāk lai mūsu trolejbusi ir pilni ar intelektuālu drūzmu nekā pilsoniski kašķīgu un sadzīviski norūpētu grūstiņanos. Jo lielāka ir stilistiskā barjera, kas viņam jāpārvar, jo lielāks būs gandarijums. Tas skan kā mierinājums. Bet es domāju — ja viņam nepietrūks spēka pastāvēt uz savu, viņš skaisti uzvarēs.

— Viņš ir viņš pats tikai tāds, kādu mēs to pazīstam. Visā Bērziņa dzejā kā virstonis skan grūtums. It kā viņš kāptu pret kalnu. Viņa izvēlētā stilistika ir šai noskaņai ļoti būtiska.

Baidos kļūt apnicīga, jo ne jau pirmoreiz runāju par dažu būtisku jūsu dzejas simbolu jauno pildījumu. Mūsu dzejas kontekstā jauni skan, piemēram, jūsu *akmens*, jūsu *tumsa*, īpaši *tumsa*, kas pirmām kārtām tiek uztverta kā līdzšinējās tradicionālās simbolikas noliegums. Taču gluži tukšā vietā jau tā nav radusies. Tik konsekventi kā pie jums to sastopam austrumtautu dzīves filozofijā. Bet vēl nāk prātā Raiņa Aklais — visu sauļu gaismas gudrais, Martinaiša “acu tumsas” un “sirds gaismas” pretstatījums. Vai ir iespējams kaut aptuveni raksturot kultūras pieredzes un dzīves pieredzes, intelektuālās un emocionālās pieredzes mijiedarbību šo tēlu rašanās procesā? Es uzsveru: *rašanās*, nevis *radīšanas*, jo tēls ir organiski iesaistīts jūsu dzejā.

— Pirmkārt, *tumsa* ir jājūt.

Latviešu rakstītās kultūras vēsture ir ļoti īsa, tāpēc arī pārāk liela bijība pret citām kultūrām, pret Rietumu un Austrumu filozofiskajām sistēmām. Liekas, ka šai *tumsai* noteikti jābūt aizgūtai. Vai tad Rīgā var būt *tumsa*? Japānā var būt, dzenbudisma filozofijā, Hēgeļa dialektikā arī, bet ne pie mums...

Es gribu teikt, ka man nav nekādas filozofiskas sagatavotības. Tālu domu citēšana ir mūsu vājība. Bet matērija tos pašus esamības modeļus piedāvā tepatās, mūsu jutekļu un jūtu priekšā. Tā arī ir *tumsa*. Man *tumsa* nenāk ne no dzenbudisma, ne no kādas citas filozofijas. Viņa vienkārši ir. Tā ir pagāniskais burvju spēks, evolūcija, amēbu, kurkuļu līmenis. Jūs varat to saukt par haosu, bet jūs varat arī ieraudzīt rašanās un tapšanas aprises. Jūs varat būt klāt pie formu un veidu pirmajiem tapšanas impulsiem. Es neteiktu kā Martinaitis: “acu tumsā, sirds gaismā”, bet “acu gaismā, sirds tumsā”. Kaut gan nav svarīgi, kā to sauc: tas ir viens un tas pats — *tumsa* ir neizdalījusies, neapzināta *gaisma*, nepamodusies *gaisma*.

Tumsa ir evolūcijas viela. Izaugsmes klēpis. Iespējamību esence. Mēs dzejā daudz, pārāk daudz esam lietojuši, nolietojuši un pārlietojuši *gaismas* tēlus un simbolus. Tiktāl, ka tie jau atsvešināti no dzīvības. Diletantiski abstrahēti. Didaktiski atrofēti. Pedagoģiski devalvēti. Optimistiski izplāpināti. (Kaut vai tas pats vārds “labestība”, kas kļuvis par katra etiķblēža saukļa vārdu.) Un man tā starp citu likās (bet tikai starp citu), ka uztveres uzmanība jāvērs atpakaļ uz pirmsākuma svaigo *tumsu*. Man, protams, pārmetis, ka tur nemaz tās virsrakstā minētās

tumsas nav. Bet kurš gudrais tad var pateikt, kādai tai tumsai jābūt? Tumsas meklējumi tur ir. Un — meklējiet tālāk, ārpus vākiem! Kad iznāca krājums "Es ieeju sevi", arī tad varēja teikt (un teica ar), ka tur nemaz nekāda ieiešana sevī nav vērojama. Taču tā bija visapkārt, grasījās, par to liecina visa dzejas plūsma nākamajos gados, — tā gāja uz sevi! Un, cik nu katrs prata un varēja, tik iegāja. Tagad sākas atviltis un prasība nākt kopā ar visām sasmalcinātajām reminiscencēm un subjektīvajām pašniansēm ārā no bezjēdzīgas sadrumstalotības un savākties. Bet vajadzīga šī pašrakņāšanās bija — tā deva dzejai jaunus spēkus un dos vēl.

Es ceru arī uz dialektisku izpratni, kad runās par tumsas pamatslāņiem, un, lūdzu, tad nelielieties tikai ar vidusskolā iemācīto uguns un nakts erudīciju. Vēl starp tumsu un gaismu ir krēsla. Visi ir jutuši, ka ir, bet nav mēģinājuši ieviest kā trešo dialektikas elementu. Dialektika nav tikai dipolāra.

Un es vēlreiz pasvitroju: nevajag sist Lāčplēsi ar Kalevdēla mēru, nedz Ilju Muromieti ar Haijavatas citātiem. Nevajag iedomāties, ka filozofija latviešu dzejā dzimst tikai no rietumos, austrumos, ziemeļos, dienvidos aizgūtā. "Latvju dainas" filozofiski vēl nav apgūtas. Tās vispār vēl nav apgūtas. Cik sējumu stāv neatgriezti gan lauku, gan pilsētu dzīvokļos! Un filozofija ir visā mūsu latviskā, ģimeniskajā, kopsaimnieciskajā, pilsētnieciskajā, unificētajā un specializētajā, universālajā un eksistenciālajā esamībā. Tā ka — ja kāds Latvijā izgudro divriteni, tad nevajag smieties, ka viņš izgudrojis jau izgudroto, bet priecāties, ka beidzot arī no mums kāds ir kaut ko izgudrojis. Kaut nu vairāki no mums spētu piedzīvot divriteņa izgudrošanas gandarijumu! Un prieku. Citādi — mēs stāvam te visi mutēs vaļā un gaidām Raini. Bet Rainis ir jāgatavo.

— Vai jūs jūtat ar kādu no mūsdienu latviešu dzejniekiem ciešāku kopību? Vai uzskatāt, ka darāt ar kādu kopīgu darbu (šaurākā, konkrētākā nozīmē)?

— Ir vismaz savs desmits cilvēku, kuriem, pat nesazvanoties, es eju līdzās. Visvairāk mani pievelk tīrradņi, tādi, kas nāk iz sevis. Tādi, kas nedzīvo Nerudas, Kafkas, Hēmingveja, Bobrovska, Ērenburga, Encensbergera, Majakovska, Vitmena, Maksimovičas, Bednija, Pasternaka stila piegrieztņēs, bet kopj savu domu un kaut vai savu manierību. Ļoti patstāvīgu domāšanu kopj Jānis Peters. Tautas kontaktu pasaulē viņu vērtēju visaug-

stāk — ne tikai dzejas kvalitāte to nosaka, bet arī tas, kā viņš attiecas pret visu apkārtējo. Es pats nāku no Vācieša. Tā man ir sena un allaž svaiga autoritāte. Stipra gara vertikāli jūt Knuta Skujenieka grāmatā “Lirika un balsis”. Tā ir **Grāmata**. Tas nav nekāds brīnums, tas bija sagaidāms. Māris Čaklais dod savdabīgas virsmas un ar faktūrām vien panāk nojausmas. Interesanti dziļumi ir Pēterī Jurciņā (ja vien ne... — un es pats šobrīd nezinu, kas būtu liekams daudzpunktes vietā). Es runāju par stihiskajiem, par tīrradņiem. Pie tādiem vēl pieskaitu Velgu Krili, Egilu Plaudi.

Vairāk kontaktu man ir citās pasaulēs — saimnieciskajā, lauksaimnieciskajā, mākslas pasaulē. Daudz tur interesantu cilvēku, bet maz sastopu dzejniekus.

— Jūs esat darbojies dažādos žanros. “Kurzemīti” pamatoti uzskata par latviešu mākslinieciskā apraksta virsotni. “Epifānijas” dzejas kritika pieskaita dzejai, bet prozas kritiķi — prozai, un šādu egocentrismu īsti pārmet nevar ne vienam, ne otram (kaut gan man šķiet, ka prozisti kļūdās). Jūs esat rakstījis scenārijus un esejas, un tomēr ikviens neapdomājies teiks: dzejnieks Imants Ziedonis. Kad jūs piedalījāties “Kurzemītes” apspriešanai rīkotajās konferencēs, gaidīja ierodamies *dzejnieku*. Peters raksta — jūs publika uztver pa daļām. Bet aiz katras no šīm daļām tomēr vienmēr redz dzejnieku. Acīmredzot arī jums pašam ir kāds viedoklis, un es ticu, ka tas saskan ar vispārības viedokli. Bet kas īsti nosaka šo virzienu? Es negribu izlikties nemanām, ka daļēju atbildi uz šo jautājumu ir devis Pētersons. Man šai gadījumā svarīga jūsu atbilde.

Un ko jums nozīmē citi žanri? Vai tajos pirmām kārtām tiek izteikts kaut kas tāds, kas ir jūsos, bet nepakļaujas dzejas izteiksmei? Vai arī jūs domājat par citiem uztvērēju slāņiem?

— Dzeja ir vibrācija ar augstu frekvenci. Prozaīķi tik ātri un jutīgi neprot drebēt. Vēl augstāka (smalkāka!) frekvence vibrācijā ir mūzikai.

Es, pirmkārt, žanru nemeklēju, neizraugos. Man liekas, man stingri vien rādās, ka viela pati nāk, jau izraudzījusies savu veidu un formu. Dzejniekam ir tikai jāakceptē šī ideālā (biežāk gan — optimālā) atbilstība. Un jāgaida, kamēr “skaistā sakrītība” nogatavosies un pati nāks. Kas ir fotografējuši un aparāta

skatlodziņā, uzstādot asumu, centušies satuvināt priekšmeta divus neskaidros attēlus vienā, tiem varbūt žanra parādīšanos var izteikt ar šo analogiju. Ir jāgaida, kamēr šie divi fenomeni (forma un saturs) satuvinās, tad ir vajadzīgais asums, tad nopied slēdzi — un uzņēmums ir noticis. Bet reālais priekšmets jau ir pirms tam — vienots, nesadalīts saturā un formā. Mēs ar teorijas aparātu esam tos mākslīgi atdalījuši un tagad cenšamies satuvināt. Paši ārda, paši stellē kopā.

To varbūt varētu arī nosaukt par “žanra gaidīšanu”. Es domāju, ka tā daudzi mani paši agrākie publicistiskie uzkarsumi ir bijuši tik nepacietīgi, ka nav varējuši sagaidīt savu žanru un ietiepušies iekšā dzejoļu formā. Tad pēc kāda laika top redzams, ka šajās formās viņi jūtas un izskatās visai neērti, it kā svešās drēbēs iegērbušies. Bet svešas drēbes rada nabadzības sajūtu. Ar savu neērto stāju šādi mākslas darbi rada neērtības sajūtu arī lasītājos un klausītājos.

Mana publicistiskā ieinteresētība sagaidīja savu izpausmes veidu “Kurzemītes” stāstījumā. Tāds tas man likās pēkšņi vajadzīgs, pietiekami elastīgs atkāpēm, uzkāpēm un uzlēcieniem un pietiekami sintētisks. Jāsaka, ka tas bija brīvs rakstījums, bez domāšanas par žanru. Arī “Epifānijas” tika uzrakstītas bez žanra domām. Žanra nosaukums radās pēc tam. Ja es būtu bijis tik gudrs kā Lielās Pasaules dzejnieki, lielāko daļu no epifānijām būtu nosaucis vienkārši par dzejoļiem. Un saņemtu bagātākus honorārus nekā tagad par epifānisku prozu, un izdevniecības, kas cīnās par ražošanas ekonomiju, nevarētu tik daudz ietaupīt.

Tā arī “Piena poēma” dzīvo savā žanrā, drīzāk nežanrā, un varbūt nav poēma, bet ir romāns vai vitrāža. Un, ja tā ir vienkārši dzejas montāža, — arī tas man nav nekāds apbēdinājums. Nupat Dundagā es dzirdēju poēmas saisinātu variantu, ko lasīja pašdarbnieki paši savā kompozīcijā, un biju tik tiešām gandarīts un iepriecināts, kad jutu, ka mana žanra izvēle ir attaisnojusies. Summa nav atkarīga no saskaitāmo kārtības.

Rakstot es nedomāju par uztvērēju slāņiem. Pēc rakstīšanas — tad gan. Tad es esmu ar mieru skaidrot, kamēr vien neapnik. Es uzturu Laicena saukli: jāmaca stila mācība.

Literatūrzinātne cilvēkos ir iedibinājusi žanra priekšstatus. Man klasiski žanriskā piestiprināšana nekad nav likusies tik

svarīga. Arī rakstītāju dalījums pēc žanriem. Mūsu kinodokumentālisti ir dzejnieki, bet Jānis Peters savā dzejā tik tiešām ir gudrs vēsturiskās apjautas publicists. Knuta Skujenieka liriskas grāmata ir filozofiski liela un dziļa, bet Augusta Milta filozofiskā doma ir stipri liriska, dzejiski jūt un vibrē Osvalda Kravaļa kritiskās apceres, bet Jāņa Stradiņa personību apceres no zinātnes vēstures ir dramatiskas un gandrīz vai dramaturģiskas.

Ak, šis caurviju žanrs! Šī žanru caurvija. Šis bagātais ceļš! Šis bagātais ceļa darbs.

Literatūra un Māksla. — 1979. — 20. jūl.

CIK DARBS, CIK SVĒTKI

Dzejas dienas ir visai sāpīgas dienas. Pilnas smeldzes un cenšanās. Varbūt tāpat kā ar visiem tuviem svētkiem: to gaidīšana un sagaidīšana ir lielāka un pacilātāka par pašu atnākušo.

Es neesmu sācis par to runāt, lai kādam pārņemtu, kādu vainotu vai niecinātu. Vienkārši — vaina ir dziļāka un nav meklējama labā vai sliktā svētku organizēšanā. Tā nav ne klausītāju vaina, ne dzejnieku vaina. Tā ir kopīgā sadalītā cilvēka vaina. Mēs sakām: dzejas cilvēks. Mēs sakām: darba cilvēks. Mēs sakām: ražotājs, radītājs. Mēs sakām: klausītājs. Mēs dalām. Dzejas dienām nu vajadzētu būt apvienojošā sprieguma dienām. Kā apvienot ražotāju un radītāju, lai tikšanās reizē valdītu **g a n d a r ī j u m a s a j ū t a**? Tas nozīmē: apvienot tos sevi. Noteikti, pirmkārt, galvenokārt — dzejas cilvēku un sadzīves cilvēku apvienot sevi pašā. Tuvināt, satuvināt abus principus vispirms pašam sevi un tad pieteikties Dzejas dienu pasākumos: izbraucienos, lasījumos, tikšanās izgājienos. Man nav jēgas iziet kontaktpasaulē, dzejas kontaktdienās, kontaktstundās, pirms es neesmu savedis tuvu viņus abus — iekšējos, savējos: dzejas cilvēku un sadzīves cilvēku. Citādi kontakts nav iespējams. Būtu aplam iziet Dzejas dienās tikai kā dzejas cilvēkam, lai parādītos un paskanētu ražojošā cilvēka priekšā. Nē, šiem abiem jābūt manī iekšēji gataviem sarunai — jau pirms tikšanās. Praktiski tas nozīmē — man jābūt gatavam uz dialogu. Vēl vairāk — man jāpanāk dialogs, man jābūt spējīgam uz to. Vēl vairāk — man jāaizsāk un jāpanāk

jēdzīgs dialogs. Šī ir tā vienīgā reize gadā, kad mēs tuvināties daudz un dažādās vietās. Šī ir vajadzīgu sarunu reize. Kam vajadzīga?

1. Manī pašā abiem cilvēkiem: dzejas un sadzīves pusītēm.

2. Zālē tīri sabiedriski: klausītājam un dzejniekam.

No klausītāja viedokļa tas notiek līdzīgi.

1. Man, klausītājam, abām pusītēm mani: dzejas cilvēkam un sadzīves cilvēkam.

2. Zālē — dzejniekam un zālē — man, klausītājam.

Mums vajadzētu paaanalizēt, vai mēs Dzejas dienām izejam gatavi.

Vai mums ir *n o d o m s* kontaktēties, pirms ejam uz skatuves? Ja mums šāda skatuviska nodoma nav — nevajag iet. Nevajag tērēt savu un citu laiku. Pa to laiku jūs varat uzrakstīt dažus skaistus klusumā lasāmus dzejoļus. Un otrs pa to laiku var norakt kartupeļus, nopļaut atālu, aiznest kurpes pie kurpnieka.

Vai mēs esam gatavi dzeju *a r ī s k a i d r o t*, paskaidrot, izskaidroties? Jo šī ir tā reize, kad cilvēks ir atnācis un viņam ir iespēja runāt ar literātu aci pret aci. Viņš ir savās mājās, savā kultūras namā, un tas viņam dod drošības sajūtu. Viņš varbūt neprot savu jautājumu literatūrkritiski precīzi formulēt. Vai mēs esam brīvi no vizdegunības un augstprātības viņu uzklausīt un atbildēt? Viņš dažreiz jautā mums neparasti tieši un pikti. Vai mēs esam pietiekami neapvainojami un nenokaitināmi?

Vai mēs esam spējīgi tikšanās telpā uzturēt problēmu gaišotni? Pa lielākai daļai kā tādi skolnieki mēs nolasām savus dzejoļus — kā skolotājam, tam, kam pienākas, un viss. Bieži sliktā dikcijā, zālei pussadzirdami. Bet, ja zāle (vai labāk — mazāka tikšanās telpa) nav spējīga savus jautājumus izteikt, vai mūsu vakara vadītājam nav jābūt tik gudram un elastīgam, ka tas problemātiskumu iešūpo, ierezonē, atmodina? Vai mēs savos Dzejas dienu ekskursiju gājienos pa kolhoziem, fabrikām, uzņēmumiem, sarunās ar speciālistiem, vadošiem cilvēkiem patu-ram savas estētiski izglītotu cilvēku pozīcijas? Vai mēs iestājamies šajos ekskursiju brīžos par kultūrvietām, par literāro pie- miņu, par literatūru skolā, par vietējā bibliotekāra prestižu, vai Dzejas dienās visu laiku dežurē mūsu estētiskā doma? Nē, mēs pa lielākai daļai ejam pamielošanās ceļu un pie cienasta galda

unificējamies. Mēs nevis tuvināties problemātikā, nevis vienojamies par nākamo, mēs unificējamies — diezgan pilsoniski, diezgan triviāli, diezgan saldi — ar savstarpējiem komplimentiem. Apmēram tāpat kā jebkurā nedzējasdienu dienā.

Vai mēs redzam tos cilvēkus, kas paliek klausītāju zālē un neizklist, kad lasījumi ir jau beigušies? Nē, tie nav tikai auto-grāfu gribētāji, te ir daudzi, kuri gribētu parunāties vēl pēc. Vēl pēc tam. Tie ir tie istie, kas mūs gaidījuši. Viņi stāv zālē un it kā gaida, ka vēl kaut kas notiks, bet mēs automātiski parakstām masveidīgus autogrāfus un čubināties ap saviem puķu klēpjiem un puķu pušķiem. Vai tad mēs nevaram pēc lielā lasījumu vakara vēl savu stundu parunāties ar to desmitdaļu, kaut vai simtdaļu zāles, kas palikusi un vēl ko gaida? Varbūt mēs varam pat uzaicināt, priekšnesumu vakaru beidzot, palikt tos, kam kaut kas uz sirds, tos, kas tik tiešām dzīvo ar mums? Nē, mēs nevaram — uz vakariņām! uz vakariņām! Saimnieki aicina. Mums nav laika. Varbūt mēs varam pavakarēt kopā ar tiem cilvēkiem, kas te zālē palikuši ar mums?

Nē, nē, mūs gaida rīkotāji, mūsu uzņēmēji, mūsu saimnieki.

Tā mēs paši radām barjeras starp mums un klausītājiem. Sauksim tās par rituāla barjerām. Skaists, bet bīstams ir Dzejas dienu rituāls: tas automatizējas un nostājas starp dzejnieku un klausītāju kā izolators, traucē k o n t a k t u t i e š u m u, iestrādājas iekšējo bezdarbību maskējošas izdarības.

Cienāšanas rituāls, labais, sirsnīgais, vēlīgais uzciņāšanas gars arī pāraug savas tiesības un izjauc Dzejas dienās pareizās s t r ā d ā š a n a s u n s v i n ē š a n a s p r o p o r c i j a s. Manuprāt, Dzejas dienas ir darba dienas, tuvināšanās darbdienas, kontaktdarbdienas. Un man nav nekāda svētku gandarijuma pie mielasta galda, ja es šajās dienās neesmu darījis kultūrbūtisku darbu — tuvinājis dzeju un ikdienu. Tad ne jau ar savu klātbūtni (dzīvs dzejnieks parādījies!) (ak, jūs mīļie, mūsu maizes kopēji, te nu jūs esat, un es jūs, brāļi, redzu!), bet ar problemātikas klātbūtni. Nevis — kā mēs varam uzciņāt cits citu, bet — kā mēs varam palīdzēt cits citam. To sauc par saprašanos, to sauc par integrēšanu (lat. *integrare* — atjaunot, sakārtot, izdarīt integrāciju, apvienot daļas vienā veselā). Ļoti bieži to sauc par lietīšķu runu, un tā var būt tuvāk Dzejas dienu būtībai nekā pseidopoētiskā tostu vāvuļošana.

Varbūt vajag padomāt par vēl vienu rituālu parādību. Ziedu pasniegšanā pārāk "noslogoti" ir bērni. Protams, tas ir bērniem vienreizējā notikuma prieks, varētu teikt, Dzejas dienu p a r ā d ī b a s p r i e k s. Bet vai viņi saņem arī kaut ko no Dzejas dienu b ū t ī b a s p r i e k a, vai mēs runājam, pārrunājam, pavadām stundas ar viņiem, domājam, gudrojam ar viņiem? Mazs ir Dzejas dienu devums bērniem, bet lieli ir bērnu sanestie puķu klēpji. Te acīmredzot arī ir sajukušas Dzejas dienu strādāšanas un svinēšanas proporcijas. Rituāls pastāvēs vienmēr. Svešvārdu vārdnīcā rakstīts, ka tas ir ceremoniju kopums, kas veido svinīgā akta ārējo formu. Bet mūsu pašu spēkos ir neļauties t i k a i š a i ā r ē j a i formai, kas Dzejas dienas pārvērš revijā, gastronomiskā gleznā vai garāmskrejošā ekskursijā.

Un tas, pirmkārt, ir atkarīgs no mums pašiem — vai esam spējīgi tikt pāri tām barjerām, ko paši esam pieņēmuši.

Dzejas dienas ir pretimpanākšanās, sašķeltā civilizācijas cilvēka abu pušu pretimpanākšanās. Iekšējā pretimpanākšanās un ārējā pretimpanākšanās. Un ārējā pretimpanākšanās ir visai formāla, ja nav iekšējās gatavības. Vispirms šī pretimpanākšana visistākajā kultūrnozīmē jāizdara mums, jo mēs nesam Dzejas dienu jēgu, mēs esam Dzejas dienu ierosinātāji. Sakarā ar jaunajiem "mērnieku laikiem" laukos notiek lielas pārkārtošanās, tās, starp citu, nāk arī ar savu jucekli un bezgaumību, zināmu parādes stilu. Mums, izejot Dzejas dienās, jānāk ar savu savāktību un iespaida spēku. Tas nav nekas jauns. Veca lieta. Tieši tāpēc to piemirst. Te sacītais attiecas uz daudzu gadu daudzām Dzejas dienām.

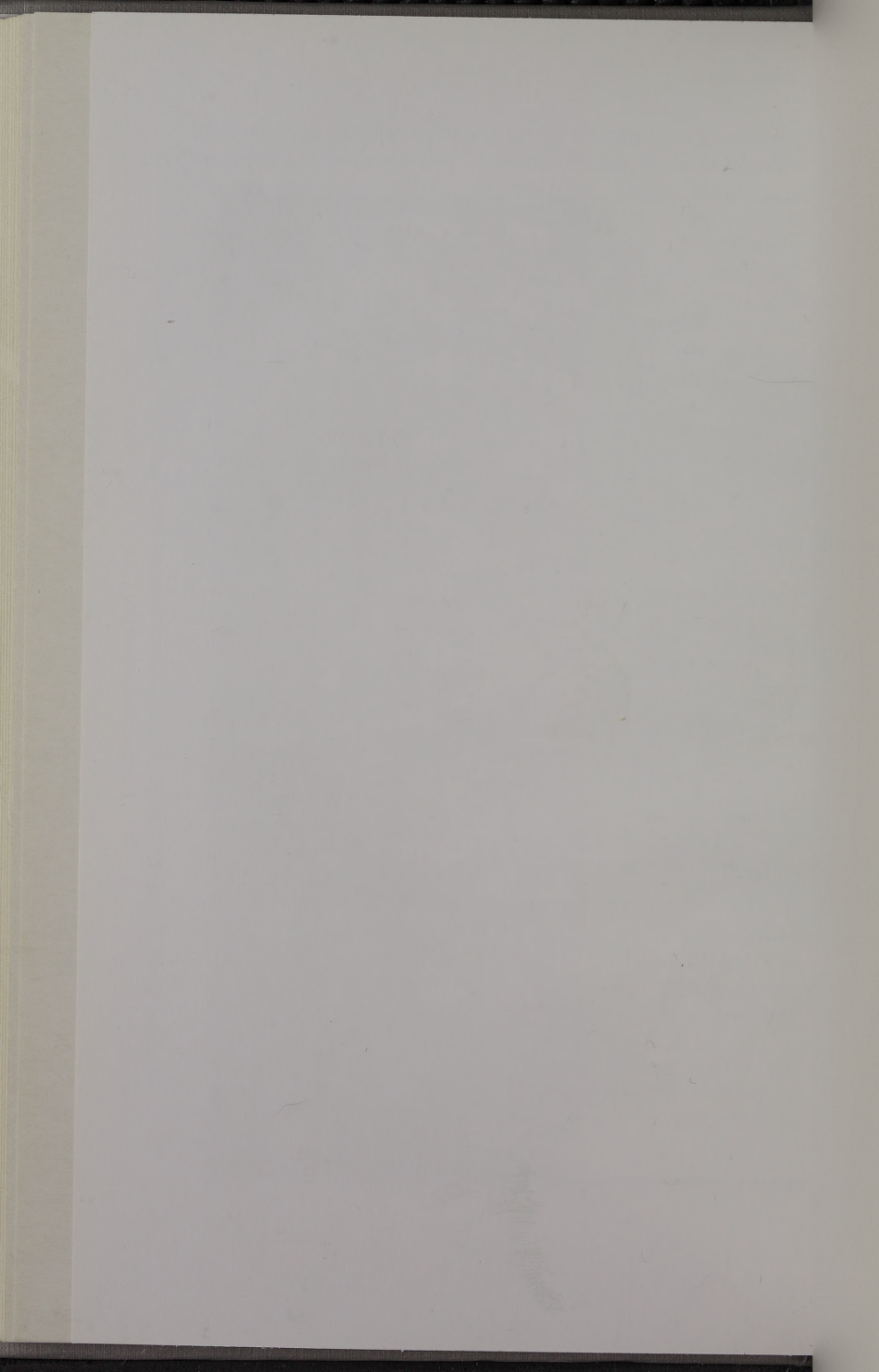
Šajā Dzejas dienu braucienā Cēsu rajonā bija daudz kā gandarijoša, bija vietas, kur bērni dabūja savu: Rūdolfs Plēpis Kaudzišu skolā "nolaidās" līdz bērniem. Līgatnē bija labas noskaņas dzejas vakars, Skaidrite Kaldupe Taurenas dziedātājam apsolīja "lokālu dziesmu", un "Mērnieku laiku" simtgades vecos un jaunos ceļus izdomāja savilkt kopā rajona gudrākie spēki. Viss izkārtosies — praktiski un garā.

Paldies tiem, kas mūs uzņēma patiesā interesē, paldies pašiem, paldies visiem! Paldies organizētājiem, kuri dažkārt tā noskrējās, ka nepaspēja no dzejas pat nekā paostīt. Paldies bērniem, kas mums deva puķes!

Literatūra un Māksla. — 1979. — 21. sept.

*Atmodas laikā Latvijas Kultūras fondā ar amatniekiem entuziastiem – atjaunojot
Amatnieku brālību.*

[..]

Piezvanīju kādam labam paziņam, eksakto zinātņu doktoram, programmētājam, ar kuru mēs bieži esam runājuši par topoloģiju, varbūtības teoriju, par Teijāru de Šardēnu, par ļaunuma sakni "nezināšanu" Sokrata izpratnē, par Ņikitina fenomenu audzināšanā un par Fizikas un matemātikas fakultātes dažkārtējo nespēju sakomplektēt vajadzīgās domāšanas spējas pirmkursniekus. Es viņam prasīju: "Vai tev neliekas, ka mūsu pirmmācību grāmatās par maz domāšanas impulsu, par maz virzības uz to, ko mēs saucam ar latīņu vārdu *cognitio*? Vai tev neliekas, ka ābeci mēs esam parādūši redzēt tikai kā apliterārizētu burtu mācību, tikai kā rakstīšanas un lasīšanas mācību? Bet vai tad pasaules uztvere ir tikai literāra, vai tas ir pareizi, ka ābecē valda tikai dzeja un literārie priekšstati? Bet kur paliek pārējās zīmju sistēmas, citas informāciju zīmes — skaitļi, ceļa zīmes un debesu zīmes, pēdu zīmes sniegā? Vai ābecē un līdz ar to citās pirmmācību grāmatās nav pārāk daudz pamudinājumu un uzdevumu iemācīties dzejolīti, bet pārāk maz analītiskās domāšanas ierosas? Un vai mūsu eksakto zinātņu ļaudīm nav jāpalīdz bagātināt ābece amplituā, blīvināt tās saturu?" — "Jā," viņš teica. "Es vienkārši ābeci ļoti slikti zinu."

Man šis teikums savā paradoksalitātē ļoti iepatikās, un es to paņēmu šo pārdomu virsrakstam. Iepatikās, es teicu. Bet kas gan tajā var iepatīties. Tas ir ļoti traģisks teikums. Vismaz dramatisks. Tas liecina, ka mums, visu gudrību pārstāvjiem, ir gudrības visam kam gana, tikai pietrūkst — ābeci.

Tas ir tā, it kā mums būtu kosmiskās makrotēmas un sikdaiņu mikrotēmas svarīgākas par vienkāršu augsnes mācību. (Starp citu, interesanti par to rakstīja Sergejs Zaliģins centrālajā presē.) Analogija, es domāju, ir vietā: jo pirmsskolu pedagoģija ir mūsu zinātnes "augšnes mācība".

Un tas nozīmē, ka mums, visu literatūru un zinātņu gudrajiem, kas esam mēģinājuši satīties visādos pasaules foromos, simpozijos, kongresos, konferencēs, asamblejās, būs jāsatiekas, agrāk vai vēlāk, pavisam necilā grāmatiņā — ābecē. Nāksies satīties. Būs jāsatiekas. Būs tā lemts.

Es neesmu nācis no eksaktās pasaules, tāpēc varu izteikt šeit tikai šo aicinājumu — satīties ābecē — un dažas man prātā ienākušas idejas, galvenokārt (atkal!) ar literāru ievirzi.

1. Ābece laiks ir tas laiks, kad visprecīzāk un visnepastarpinātāk bērnam var dot nojēgumu par folkloru. Folklorā radās tad, kad cilvēki vēl nemācēja savas domas pierakstīt. Nodosim tālāk mutvārdu gudrību! Tā mēs bērnu ieprogrammēsim tradīcijas izjūtai tīri organiski, tīri nemanot. Mācīt vēlāk? Vēlāk vairs nebūs šīs organikas, vēlāk folkloras izpratnē jau būs ienācis pastarpinājums, teorētisks pastarpinājums, un tā būs jau vēstures lieta, ne vairs mana paša dziesma, bet tās senās vēstures dziesma.

2. Ābece laiks ir tas laiks, kad vispirms, pirms burtu un ciparu mācības, bērnam jādod zemburta un zemcipara nojēgumi. Apmācot ciparus un apmācot burtus vien, tikai to lietošanu, mēs bērnus ievirzām, paši to varbūt nemaz negribēdami, pragmatismā. Parādām viņiem tikai to vienu vien — praktiskā pielietojuma jēgu: kā **izmantot** skaitli, kā **izmantot** burtu (saskaitīt, atskaitīt naudiņu, teiksim). Bet ābece laikā bērnam jādod, jāparāda pasaule vēl pirms burta, vēl pirms cipara. Vēl nepiesavināto, neapgūto pasauli. Un jānovēd bērns pie skaitļa vajadzības. Ir pasaule. Un esam mēs. Mēs katrs cenšamies sev pasauli piemērot. Un pasaule cenšas mūs piemērot sev. Bet piemērot pasauli mēs varam, zinot skaitļus. Zinot skaitļus, mēs varam piemērot sev bikses (astonkājīm vajadzēs citādas bikses nekā mums, puikām), bet mēs varam piemērot sev arī mūziku. Un laiku sev piemērot. Tā ābecē var iesākties un tikt priecīgi pretim saņemta filozofija, kuru vēlāk studentu lielākā daļa zubris jau ar mokām un nepatiku, — tie, kas ābecē nebūs mācīti filozofēt.

Doma par daļu un veselo. Tai jāiesākas jau ābecē. Jau pirms skaitļu mācības. Un izskaidrojums parādās pats no sevis — proti, kāpēc mēs mācāmies skolā dažādus mācību priekšmetus? Tāpēc, ka veselu pasauli mēs nevaram uzreiz iemācīties. Zināšanu par pasauli mēs sadalām daļās un mācāmies šīs daļas atsevišķi: valodas, matemātiku, botāniku, ķīmiju utt. Un, kad visu to “izaugušais cilvēks” saliek kopā savā gudrībā, tad viņš var uzzināt “pasauli visu”.

Ābecei jāievada bērns, piemēram, arī intonāciju izpratnē. Vēl pirms burtu mācīšanas. Tā sagatavo bērnu stila izpratnei. Jo galvenais literatūrā ir intonācija jeb stils. Intonācija ir stils. Stila mācībā mēs līdz šim analizējam leksiku un ritmiku, sinonimiku un metaforizāciju, bet maz liekam ieklausīties intonā-

cijā, maz pieminam šo jēdzienu. Jo tas ir visgrūtākais. Un tam jāparādās tieši ābecē, ne vēlāk. Ka burts M neizsaka tikai sonoro skaņu, bet skaņu ar bezgalīgi daudz intonācijām. Ka katrs cilvēks pasaulē smejas vai raud savā intonācijā. Ka uzrakstītais vārds nevar visu pateikt, bet liek nojaust par lielu bagātību cilvēkā, kas iekšā ir un ārā nenāk. Un ka tieši tāpēc mums vārdi ir jāpieraksta un jālasa — lai mēs vārdiem piešķirtu, iemācītu intonācijas, elastību, daudznozīmību, dzejiskumu utt. Tā mēs audzināsim savu nākamo lasītāju: vispirms parādot daudzveidīgās dzīves intonācijas un tad tikai dodot viennozīmīgo burtu.

Es to nevaru tik vienkārši — par intonāciju — izteikt, tik vienkārši, cik tas vajadzīgs ābecē. Bet esmu pārliecināts, ka ābecē šis jēdziens ir jānoskaidro pirms jēdziena “burts”. Un esmu pārliecināts, ka mums ir pietiekami gudri un reizē pietiekami bērnišķīgi zinātnieki, kas spējīgi tā bagātināt ābeci. Ja vien laiku pa laikam viņi to zinātniskajā bibliotēkā pieprasītu un paņemtu līdzī uz mājām palasīt.

Tas, ko nupat tiku pārmētis ābecēi un pirmmācību grāmātām, attiecas arī uz lasāmvielu visjaunākajiem bērniem. Lasāmviela nav (vismaz nedrīkstētu būt) tikai dzeja un beletrizēti pastāsti, joki, pasakas vai apvoķizēta sadzīve. Ne velti tautā saka tā: lasīt pēdas, lasīt zīmes, lasīt domas. Tātad — ne tikai burtus lasīt. Par maz mūsu jaunākā vecuma bērniem grāmātās dod zinātnieki. Arī žurnālisti par maz. Un paši rakstnieki par maz dod **bērniem dokumentālu grāmatu**. Tā, ko publicists Čerņičenko sauc par “faktu poētiku”, pietrūkst tieši pašā audzināšanas pirmsākumā. Arī dokumentālās filmas pašiem mazākajiem gandrīz nemaz nav redzētas. Arī televīzijā, arī radio mēs mazos bērnus labprātāk turam poetizētā un multiplicētā pasaulē — jo tā mums ir vieglāk. Es neuzskatīju par vajadzīgu pakavēties pie atsevišķu literāru darbu analīzes, piemēru ir daudz, es pieminēšu tikai vienu.

Nupat izlasīju ļoti pamācošu grāmatiņu. To izdevusi izdevniecība “Детская литература”. Aleksandrs Ļebedevs. “Pisareva domājošais proletariāts”. Tā ir aizraujoša lektūra jaunatnei, aizraujoša tāpēc, ka vēstures faktu montāža grāmātā atgādina spēli ar dokumentāliem klucīšiem, šoreiz politiskās domas klucīšiem. Autors ir spējis parādīt politiskās domas azartu Pisarevā un viņa laikabiedros, taču galvenais — spējis šo azartu panākt lasītājā. Tā gan ir grāmata vidusskolēniem, bet es nešaubos, ka šis

grāmatas autors un noteikti jau arī citi — gudri un augsti diplomēti savas lietas pratēji — ir spējīgi uzrakstīt interesantas skaidrojošās pirmmācību grāmatas: par ciņu un harmoniju, par cilvēku un valsti, par progresu un regresu.

Kādā Viktora Kalniņa bērniem rakstītā pasakā darbojas zvirbulis, kas vienmēr grib noskaidrot, ko nozīmē svešvārdi. "Interesanti? Ko tas nozīmē "interesanti"?" viņš jautā. Bet visi izvairās viņam atbildēt pēc būtības. Jo viegli ir svešvārdu paskaidrot ar svešvārdiem, nesaprotamu vārdu ar nesaprotamiem vārdiem. Bet atrast vajadzīgos, bērnišķīgi vienkāršos vārdus — tas jau ir ļoti grūti. Tāpēc arī profesors audzina profesoru. Tāpēc profesori no bērniem baidās.

Literatūra un Māksla. — 1979. — 23. nov.

1981

"JO BRĪNUMU VAIRĀK, JO LABĀK..."

Uz skolēnu jautājumiem atbild Tautas dzejnieks Imants Ziedonis

"... Ļoti lūdzam rakstnieku sarakstīt pasakas par dažādiem kokiem, lai bērni tos vairāk iepazītu un iemilētu, lai palīdzētu saudzēt dabas skaistumu."

(Praviņu astoņgadīgās skolas 4. klases skolēni.)

Es tiešām biju pārsteigts, kad ar kādas skolas (lauku skolas) vienpadsmito klasi šopavasār kopām vietējo parku un liela, pat lielākā daļa skolēnu nepazīna kokus, neprata atšķirt apsi no pilādža, osi no alkšņa. Tas nozīmē — ja nav, kas parāda, paši neprastu iztirīt birztaļu no uzmācīga alksnāja vai kārkliem. Bet Praviņu skolēnu lūgumu es tomēr nesaprotu. Par kādiem bērniem viņi runā — par sevi vai par kādiem citiem galīgi nesatīgiem un grūti audzināmiem radījumiem?

Ja par sevi, tad jau gauži vienkārši — jāpalūdz skolotājs, lai kādā dabas mācības stundā aizved līdz mežam un ar kokiem iepazīstina. Pret to, ko pazīst, arī draudzīgāk un saudzīgāk

izturas. Vai tāpēc jāraksta pasakas? Vai tad jūs neredzat, ka puķe ir tāpat skaista — bez pasakas? Un ka aplauzīts pūpolu krūms nav vairs tik skaists kā neaplauzīts? Ka kociņš ceļmalā nav iestādīts, lai to lauztu? Ka neļēdzīgi ir kokam mizu dirāt? Putnu oliņas nav jādauza, vāverei nav jāskrien pakaļ ar akmeņiem — tas taču ir skaidrs tāpat, bez pasakām!

Bet kāpēc tad jāraksta pasakas?

Pie visiem brīnumiem, kas apkārt, pasaku rakstnieks pievieno vēl savus brīnumus. Jo brīnumu vairāk, jo labāk. Strādāt un mācīties bez brīnumiem ir grūtāk nekā strādāt un mācīties ar brīnumiem.

“Mēs ļoti, ļoti gribētu uzzināt, kā rakstnieks skolas gados rakstīja sacerējumus, dotu mums padomu, kā vieglāk apgūt šo grūto mākslu.”

(Praviņu astoņgadīgās skolas 4. klases skolēni.)

Manuprāt, visi sacerējumi iedalās četrās grupās: ir divnieku, trijnieku, četrinieku un piecnieku sacerējumi.

Divnieku sacerējumi: “Es neesmu par to neko mācījies un nekā pats nevaru izdomāt.”

Trijnieku sacerējumi: “Es esmu mācījies, ka tas ir tā.”

Četrinieku sacerējumi: “Es esmu mācījies (lasījis, dzirdējis, redzējis TV), ka tas ir tā un tā, un pats domāju, ka tas ir tā un šitā.”

Piecnieku sacerējumi: “Es esmu mācījies (izstudējis šo jautājumu), ka tas ir tā, šitā un vēl tā varbūt. Pats es tam piekritu, nepiekritu, varu papildināt. Bez tam — tas, ko cilvēks domā, nav vienmēr tas pats, ko viņš jūt. Es dažreiz jūtu, ka sirds man jūt gudrāk, nekā galva domā. Bet dažreiz es jūtu tieši tā, kā domāju. Es mācos saprast taisnību.”

Lai uzrakstītu četrinieka un piecnieka sacerējumu, kā redzat, ir jābūt patiesam un atklātam. Un nedrīkst plānā ierakstīt tādus punktus, kurus tu nespēj izpildīt. Tas būtu par sacerējuma patiesību.

Vēl ir sacerējuma uzbūve, kompozīcija, gaita, virziens. Iedomājieties, ka sacerējums ir koks, pa kuru tā kā sula plūst jūsu doma. Sulai (domai) pa ceļam jānonāk visos lielajos zaros (plāna punktos) līdz pat galotnei (galvenajai domai). Tāpēc — raksti ko rakstīdams — neiesprūsti pazarē (kādā vienā plāna

punktā). Nepaliec kādā zarā (strupceļā), kamēr neesi vēl pateicis galveno (galotnē). Tāpēc — ieej zarā (plāna punktā), bet nāc atkal atpakaļ stumbrā un kāp tikai augstāk. Sacerējums ir labs tikai tad, ja tajā valda dominante, galvenā, virzošā “stumbra doma”. Lai to labāk iedomātos, sacerējuma plāna vietā var uzzīmēt koku, atzīmēt domas ceļu un lielajos zaros ierakstīt plāna punktus. Man tā noturēt, valdīt un vadīt domu iemācīja mana literatūras skolotāja.

“Jūsu pasakās vienmēr ir kāds brīnums — vai jūs rakstot tos speciāli meklējat, vai arī tas rodas nejauši?”

(A. Dimants Valdemārpils vidusskolā.)

Visistākais brīnums, protams, ir tas, kas parādās nejauši un negaidīti. Tā ka mute paliek vaļā. Lielākā daļa manu pasaku brīnumu man pašam parādījušies pēkšņi un uzreiz. Nikšķis un Mikšķis “Cukurpasakā” parādījās un sāka “cukuroties” tik negaidīti, ka pēc pasakas uzrakstīšanas (tas notika vienā paņēmienā) man pašam kļuva cukursaldi nelabi un es meklēju kaut ko sāļu ieēst, lai nomierinātos. Tikpat nejauša man “piešķiebās” “Šķībā pasaka”.

Taču brīnumi parādās tikai tam, kas grib tos, pareizāk, gatavs tos redzēt. Tāpēc pasaku rakstnieks brīnumus bieži vien speciāli meklē, piesauc. Ar savu gribēšanu tas brīnumus it kā “piestartē”, dod tiem iestūmienu, it kā “iestāda fokusu”, asumu tālskatim vai fotoobjektīvam. Teiksim, “Zils zirgs zirņos”. Nevis vienkārši Zils zirgs, bet — zirņos. Kādi brīnumi notiktu, ja ZZZ? Un brīnumi sākas. Tiešām sāk rādīties.

“Kādam skolēnam Rainis nav miļākais rakstnieks, un šim skolēnam nepavisam nepatik Antiņš un sarežģītā Raiņa valoda, viņš labprātāk lasa A. Dripi. Un ko lai šis nabaga skolēns raksta sacerējumā par “Zelta zirgu” uz jautājumu, ko viņam devis šis darbs, ja tas neko nav devis? (Ja tā arī uzrakstis, dabūs divi.) Tai pašā laikā šis skolēns ar lielu interesi lasa pasakas, Raiņa bērnu dzejoļus un lugu “Spēleju, dancoju”. Sakiet — vai tas ir ļoti slikti?”

(Zita, 6. klasē.)

Es domāju, ka tas nav ļoti slikti, bet slikti tomēr. Jo “nabaga skolēns” acīmredzami grib par sevi iežēlināt un grib, lai pasaka, ka viņam taisnība. Bet viņam nepavisam nav taisnības.

1. Tā nevar būt, ka “neko nav devis”. Pat tad, ja nepatīk, obligātā analīze ir devusi spriešanas spēju un salīdzināšanas spēju. Tāpēc jau arī ir obligātās prasības. Programmas uzdevumi skolēniem, tāpat kā plāna uzdevumi strādniekiem, ir likums. Un, pat ja nepatīkami, — tie ir jāizpilda. Tā ikviens iemācās kopu dzīvošanai nepieciešamo disciplīnu, kopējā darba disciplīnu.
2. “Zelta zirgu” un Antiņu var nemīlēt, bet ir jāzina, ka tāda grāmata un tāds varonis ir mūsu tautai un ko tas no tevis grib. Un vismaz trijnieka līmenī to piespieties saprast (kā jau minētajā trijnieksacerējuma shēmā) var katrs, ja vien viņš negrib būt pārgudrs sabotieris vai nav pārlietu neattīstīts.
3. Ja patīk lasīt Raiņa dzejoļus un “Spēlēju, dancoju”, tad tas liecina, ka lasītājs ir spējīgs cilvēks un velti grib nostādīt preti divus skaistus un ļoti tuvus Raiņa varoņus — Totu un Antiņu. Ja būtu salīdzinājis (pēc sava sprieduma, kā gan citādi) abu lugu varoņus — sev patīkamo ar sev nepatīkamo —, visi būtu ieguvuši: Rainim viens analizējošs lasītājs, pašam prieks par savu spriešanas spēju un atzīmi žurnālā — 4 vai 5. Un — nekāda “nabaga skolēna”.

Un tiem, kas jautā: “Kā jums ienāca prātā, kā jums ienāca prātā?” — jāsaka: “Tā arī ienāca prātā.” Tikai jāprot pierakstīt, jāprot noķert aiz astes, kamēr nav izgājis no prāta.

Pionieris. — 1981. — 19. maijā.

PSRS RAKSTNIEKU SAVIENĪBAS VII KONGRESĀ

Vispārējās nostādnes jau zināmas. Lasītas partijas 26. kongresa materiālos un rakstnieku kongresa referātos. Es te pieminu tēzes, kas izskanēja kongresa runās un Bērnu literatūras sekcijā visu republiku kopnācienā. Sekcija strādāja tikai vienu dienu, laika bija maz, domu varēja būt vairāk, bet, cik nu ir, ir, mēģināšu pašas konkrētākās atstāstīt — tās, kas prasa domu un darbošanos arī pie mums.

* Lielo literatūrā maz parādās, izpaliek, neizskan lielo cilvēku rūpju tēma par bērniem, par bērniem ģimenē, tuvībā un vispār.

* Bērnu literatūra — tās ir apsargājošās jūtas un sargājošā doma. Dzīvē pastāv nežēlība. Pastāv velnišķais, zemiskais. Pastāv arī mazgadīgo noziedznieku kolonijas. Bērni noņemas arī ar tumšām lietām. Arī bērni. Tomēr. Diemžēl. Bērnu literatūrai jābūt sargājošai.

* Prakticisma, savtīguma un izdevīguma ("tu man — es tev") atmosfērā visneizdevīgākā un grūtākā situācija pašlaik ir skolotājiem. Ar pašu skolotāju un visu kopu spēkiem sargājams skolotāja gods, ētika un morālās sargāšanas un pašsargāšanās spējas.

* Nedrīkst sist mazākajam, nedrīkst sist gulošu, nedrīkst — ar kāju. Un — vai vispār jāsit? Mēs maz iejaucamies bērnu taisnības meklējumos un taisnības izpratnē. Bērnu literatūrā morālais patoss vajadzīgs vairāk nekā jebkad. Un pat antivaronim bērnu literatūrā jābūt pozitīvam, t. i., tikai sliktākam par pozitīvo, bet ne ļaunam, sliktam, galīgam un samaitātam.

Pie tam — morālo vektoru nevajag visu laiku vērst tikai uz nākotni. Tas vērsas šodienā, uz iekšu. Tas ir nepieciešams sevī, pašlaik, tepat, šodienai.

* Rakstnieki maz piedalās pedagoģiskās literatūras, bērnu lasāmgrāmatu sarakstīšanā.

* Ir parādījusies laba tendence: kopt mākslinieciskās publicistikas žanru bērniem. Mēs par maz dodam bērniem profesiju aprakstus — par mežstrādnieku, zvejnieku un citu profesiju jēgu, skaistumu un pievilcību, par valstiski milzīgiem celtniecības brīnumdarbiem, tādiem kā Metropolitēna celšana, "Turksība" vēsture u. tml. Bet svarīgi, lai tas būtu bērniem saprotamā valodā.

* Mēs steidzīgi, bet pārsteidzīgi un neveselīgi likvidējam mazās lauku skolas, iepludinādami tās lielajās centralizētajās skolās, ar to radot nevajadzīgus sarežģījumus lauku ciematu jaunveidē. Kolhozi un sovhozi, kas paliek bez savas skolas, cieš no darbaspēka trūkuma, speciālisti aizplūst uz darbavietām, kur ir bērniem skolas. Savukārt bērni, pārejot lielās audzināšanas masās, zaudē neapprēķināmi daudz — zaudē kontaktu ar skolotāju, kontaktu ar dabu un "ceļu no skolas uz mājām". Šo otro

skolu. Zaudē milzīgu audzinošu variāciju skaitu. Unifikācija izsauc atsvešināšanās būtisko simptomu.

* Kad bērns zaudē realitātes izjūtu leņķi starp vertikālo un horizontālo (ideālo un ikdienas konkrēto) vērtības asi, kad viņš zaudē zemes un sadzīves izjūtu, ja viņš nepazīst pat dabas dotos pamatproduktus un darba elementāros procesus, kaut kas tad nav kārtībā ne tikai ar viņa izglītību, bet arī ar viņa dzīvīgumu vispār. Ir apdraudēta viņa pastāvēšanas spēja — ne tikai komunistiskajā audzināšanā, bet gluži vienkārši dabiskajā izlasē. Ar tādu nepietiekamību pamatvērtību izpratnē cilvēkam ir grūti orientēties vidē, grūti dzīvot, kā mēs sakām, ikdienā. Ir jāatgūst un jāuztur pareizas proporcijas starp romantizēšanu un konkretizēšanu.

* Atvieglotā ritmikā mēs bērniem esam rādījuši karu — ar šaušanu, skriešanu, troksni. Tā ir kara virspusējā kustība. Dažkārt karu mēs rādām policejiska detektīva garā. Bez cilvēcisko likteņu drāmas. Bez inteligēntas izpratnes, ka karš ir zinātnieku un gudru cilvēku sistēma. Ka karā uzvar doma, ideja un padomju gars, tas uzvarēja karā pret Hitlera ieročiem. Tas jājūt bērnos, bērnu literatūrā tas jākāpina.

* Tikai desmit rakstnieki savā kongresa delegāta reģistrācijas lapā ierakstījuši “bērnu rakstnieks”. Tas liecina, ka vēl daudzi, daudzi bērnu literatūras kopēji negrib vai neprot ar piederību šai literatūrai lepoties, nekaunēties un neatrasties šajā literatūrā tikai starp citu, garāmejot, piepelnoties.

Šīs tēzes tika pieminētas, bet ne izvērstas. Paļāvībā, ka darīt un tālāk domāt — tam jānotiek mājās, republikā, neatliekot.

Literatūra un Māksla. — 1981. — 10. jūl.

“PAŠI AR SAVU VĒJU EJAM...”

— Nupat studēju Andreja Dripes “Vēstules no kolhoza”, — paskaidro Tautas dzejnieks, — redziet, cik daudz derīgu domu jau esmu izrakstījis.

— Kādas problēmas jūs kā publicistu šobrīd nodarbina visvairāk?

— Lauksaimniecības problēmas. Ja rakstišu, tad rakstišu par tām. Varena ir šī Dripes grāmata, tāda vēl ir Hānbergam —

jāizskata cauri. Varētu teikt, ka ar laukiem šodien saistās daudz problēmu: pirmkārt, darbaspēka problēma. Kāpēc cilvēki iet no laukiem prom?

Nupat bija ieradušies "Pravdas" korespondenti, es parādīju viņiem Kurzemes laukus, kolhozus. Viņi apbraukāja visu republiku un ņēma uzskaitē lauku "aprakstītājus" publicistus, kas varētu "Pravdā" rakstīt par lauku problēmām. Šajā uzskaitē iekļuva Dripe, Hānbergs un es.

— **Varbūt "Kurzemītei" paredzams turpinājums tādā vai citā griezumā?**

— Pēc šīs grāmatas cilvēki sākuši no manis baidīties. Atklātība nav cilvēku raksturīgākā īpašība. Mūsu sadzīve uz atklātību nevedina. Tāpēc arī publicistam ir grūtāk no cilvēkiem dabūt patiesību laukā. Protams, faktu materiāls nepārtraukti krājas un dokumentālajā žanrā par laukiem es vēl noteikti rakstīšu.

— **Kā jūsos spēj sadzīvot dzejnieks un publicists?**

— Kaut ko vienu rakstīt apnik. Man patīk rakstīt vairākus — četrus piecus darbus uzreiz. Teiksim, pa priekšu rakstu dzejoļus. Kad apnik — rakstu publicistiku. Pasakas bērniem rakstu pašās beigās — tas ir vispatīkamākais darbs, kā garšīgākais kumoss, ko pēdējo atstāj uz šķīvja...

— **Ja jau sākat runāt par pasakām — kāpēc pievērsāties bērnu literatūrai?**

— Bērnu literatūra ir stipri ideālistiska, varētu teikt, nereāla. Tā ir tik nosacīta, ka arī paši bērni literatūrā pārvērtušies par lellēm. Nav neviena reāla bērna, tikai lelles kā bērnu bilžu grāmatās.

Es uzskatu, ka mums trūkst izziņas literatūras bērniem, trūkst sistemātiskas audzināšanas. Ja ņem sistēmu kā riņķi — bērns neapzinās, kas ir daba, dabas riņķis. Viņš, protams, pazīst kaķīti, zina dažus elementus, bet, ka daba pastāv riņķi, — to neapzinās. Tāpat kā neapzinās ģimenes riņķi, valsts riņķi...

[..]

Mani pašu interesē bērnu literatūra kā visbrīvākā literatūra — pasakā jau nevar samelot. Dzīvē, realistiskajā romānā — kā tur var melot! Bet, ja tu pasakā samelo, tevi uzreiz pieķer.

[..]

Ar Tautas dzejnieku **Imantu Ziedoni** runāja **M. Govča**.

Jūrmala. — 1981. — 30. dec.

KO MĒS GRIBAM PANĀKT

Pirmkārt, savā vidē:

ka bērnu literatūra apjēdz savu vietu republikāniski, valstiski, audzināšanas sistēmā. **Jāpārbauda sazobe** ar citiem ritentiņiem, kas strādā šajā BĒRNAUDZINĀŠANAS PULKSTENĪ.

Pirmām kārtām šajā BĒRNAUDZINĀŠANAS PULKSTENĪ darbojas **pedagogi**. Ilgu laiku ir valdījis tāds uzskats (pie tam labākajos bērnu rakstniekos, gudrākajos), ka kārtīgam rakstniekam no pedagogiem jābēg, vismaz jāvairās. Jo skolotājs ar savu formālo pedagogiju un banālām prasībām rakstnieku pūliņus sabojā. Bieži tas tā arī ir. Sevišķi tikšanās reizēs, kad starpnieka lomu starp bērnu un rakstnieku uzņemas skolotājs ar saviem pamudinājumiem un tādu kā sīrupainu labestības intonāciju. Bet tik un tā: ja rakstniecība nejutīs ap sevi nekādu **pedagoģijas un pedagogu loku**, nejutīs nekādu sazobi, tad BĒRNAUDZINĀŠANAS PULKSTENIS RĀDĪS NEPAREIZU LAIKU. Pašlaik tā ir. Rakstnieki griežas uz savas pasaules izpratnes asites, pedagogi — uz savas un nesajūdžas. Mēs gribam sajūgt.

Izdevniecība "Zvaigzne", bērnu mācību grāmatu apgāds, ieplānojis izdot bērniem ārpus oficiālo mācību grāmatu saraksta divas trīs "**pasaulsainas**" **grāmatiņas**, varbūt tie ir tematiski krājumi ("Nesper sunitim ar kāju"), varbūt tie ir zinātnieku mēģinājumi iejusties bērna tēlainības limenī un dot grāmatiņas: kā ieraugām skaitli visapkārt, kā dzīvo mazās dzīvībiņas ezerā, kas ir pretstatu pasaule.

Beidzot Izglītības ministrija ir nodomājusi (es nezinu, vai jau nolēmusi, ilgi lemj, aizmirsis vēl) izdot Bērnu enciklopēdiju (tēlainā, brīvā, neakadēmiskā, literārā stilā).

Mēs mēģinām pierunāt žurnālus un laikrakstus iekārtot regulāru sleju, kas orientē: ko lasīt, ko pašlaik lasīt, ko noteikti lasīt, ko neatliekami utt. Tūliņ atsaucās "Pionieris". Nav tik viegli iekustināms "Draugs", "Skolotāju Avīze", "Skola un Ģimene".

Acimredzami trūkst tāda "slejas dežuranta", "gudra padomdevēja", kas **pats** lasa. Skolotāji lasa ļoti maz.

Mēs turpmāk meklēsim BĒRNAUDZINĀŠANAS PULKSTENĀ līdzritentiņus, kas griežas **ar realitātes izjūtu**. Mums pietiek stilizāciju (labu un sliktu), bērns nav lelle (bet grāmatās mēs **pārāk daudz to tādu vien rādām**). Mēs meklēsim zinātniekus, studentus, māksliniekus ar **ieinteresētību**.

Jūs nedomājiet tikai tagad atkal zvanīt un saukt: biedri Peter, biedri Vācieti, biedri Griguli, nāciet nu, mums te viens darbs darāms — ābeci vajag uzrakstīt, “Skolotāju Avīzei” vajag rakstīt, bērnodārzu vajag vest rotaļās! Nē, rakstniecība grib piepulcēt darītājus, nevis gaidītājus. Arī Dzejas dienas nav vis tādēļ, lai jūs “dabūtu” tajā reizē rakstnieku, bet mobilizētos dzejas izjūtai paši, ar sevi un savējiem.

*Pa gadskārtu Jānīts nāca
Savus bērnus apraudzīti.*

Tā mēs arī varētu. Katru gadu apraudzīt. Tikai ne pa gadskārtu, bet ikdienēji metodiski. Ko dara. Kā ēd un stieptas garumā, to jau zinām. Ka jāsūta skolā. Ka jāapgērbj un jāapaun. Bet nesaprotama mums paliek kāda parādīšanās, ko varētu saukt par Bērna Parādīšanos. Mēs saprotam vārpu un augļu parādīšanos, sēklu un miglas parādīšanos, bet kāpēc pēkšņi parādās tik nesaprotami, tik nevadāmi, tik nevarīgi, tik talantīgi, tik neiepatīti un jau aizejoši (uz skolām, uz darbu jau, pēc savām ģimenēm jau) mūsu bērni? Pa kuru laiku viņi bija, ka i iepazīties nepaspējām? Mēs zaudējam savstarpējo, kopējo, mazās kopu vienības priecāšanos. Visbiežāk mēs šos jutām, kad viņi traucēja: ar skaļumu, neklausīja, kaut ko saplēsa, izvaiņājās un bēguļoja vai uzplijās ar jautājumiem. Tādi kā no citas pasaules. Kā uzklaust, ko uzticēt, cik nopietni ar tādiem runāt? Kā kopā priecāties?

Mums taču ir viena no skaistākajām ainaviskajām zemēm Eiropā, ko visi tūristi ir apliecinājuši. Mums ir ļoti savdabīga, etniski un dabas ziņā, arī saimnieciskajā dažādībā bagāta krasta līnija! Mums ir sarkano strēlnieku pasaules piedzīvojumi! Mums ir pasakaina puķkopības zeme! Mums ir tik daudz varenu lielu ozolu kā nevienā republikā! Mums ir Savienības bīstamāko upju laivotāji un — kas vēl neticamāk — slaveni alpīnisti. “Mums ir, mums ir...” — tā varētu saukties vesela grāmatu sērija. Kā tik mums nav! Mums ir lielums mazajā dzīvē, par ko kopīgi priecāties. Lielums un lielumi.

Nepublicēts.

1982

PAR DARĀMU TAISNĪBU

Situācija

Bērnu literatūras šodiena un tuvākā rītdiena nav tikai literatūras lieta, bet arī sabiedrības organizēšanās lieta. Tāpēc es nerunāšu literatūrkritiski par atsevišķiem literāriem darbiem vai literatūrkritiski par bērnu literatūras devumu starpkongresu periodā, bet par to organizatorisko slodzi, par to papildu misiju, kas veicama Rakstnieku savienībai nekavējoties, tuvākajā laikā. Mūsu republikā valda saspringta demogrāfiska situācija.

1. Mūsu republikā ir sevišķi augsts šķirto laulību procents un sevišķi zems dzimstības procents. Ir vēl arī citi nelab- dabīgi procenti. Tas viss liecina, ka pazeminās ģimenes prestižs sabiedrības audzināšanā.
2. Arvien vairāk bērnu republikā pāriet bērnudārzu audzi- nāšanā. Arvien vairāk mazo skolu koncentrējas lielajās internātskolās. Tā arī ir jauna sociāla parādība. Ģimeniskās audzināšanas iespējas samazinās, skolotāji nespēj lielajos audzināšanas kolektīvos pienācīgi veikt i n d i v i - d u ā l o audzināšanu. Aizvien biežāk intimi viens pret vienu paliek tikai bērns — un grāmata.
3. Skolotāju lielum lielais vairums, kas tagad nosaka mācī- šanas un audzināšanas stilu, paši ir auguši sasteigtajos pēckara mācību apstākļos, viņu pasaules izjūta laikam ir fragmentāra un nespēj dot to pilnskanīgo, harmonisko audzināšanu, kādu prasa pašreizējie apstākļi. Mūsu audzi- nāšanas sistēmā ir daudz provinciālisma, daudz vulgār- sociālu palieku, daudz formālisma un slinkuma.
4. Paši apstākļi daudz sarežģītāki nekā iepriekšējos gadu desmitos:
 - a) arvien sarežģītāka pasaules informācija (sākot no mo- dē nākušiem plastmasas iepirkuma maisiņiem, džinsiem, magnetofona estrādiskiem ierakstiem un beidzot ar vispasaules miera kustību un kara draudiem);
 - b) saasinātais jautājums: kā dzīvot tautu saimē savstar- pējā cieņā un pašcieņā, ar internacionālu godu un bez nacionāla nihilisma;

- c) kā zinātnes un tehnikas devumu paturēt cilvēcisķa siltuma rāmjos, kā bērnam, kura pirmā rotallieta ir mašīna, paturēt apkārt dzīvu radību, dzīvu elpošanu, dzīvību kopumā;
- d) kā pieaugušajā patērētāju stihijā izturēt radošu nezūdamību, valstisku un pilsonisku notikumu izpratni.

Situācija ir tāda, no kuras nevar iziet bez rūpēm.

Īsts radošs darbs, kas izsaka rakstnieķa gatavo stāju, ir priekšs darbs. Šoreiz es aicinu bērnu literatūras vārdā un mūsu radošās nākotnes vārdā mūsu rakstnieķus piespiest sevi arī rūpēt un parūpēties.

1. Literatūrai jākompensē ģimeniskās audzināšanas trūkums, literatūra kļūst bērnam par mātes un vecsmātes aizvietotāju, kā saka Ellena Nita, igauņu redzamākā un laikam arī gudrākā bērnu dzejniece. Mēs nezīnām, cik ilgi mums būs jāveic māmiņas un tētiņa loma, bet pašlaik tā ir eksistenciāla nepieciešamība.
2. Literatūrai zināmā mērā jāveic arī populārzinātniskās audzināšanas darbs. Mēs nezīnām, kad attapsies zinātnieķi un citi institūti, kam ar to vajadzētu nodarboties, kad attapsies Rīgas kinostudija, lai radītu bērnu dokumentālās filmas, kad attapsies žurnālisti, ka mums nav dokumentālas, publicistiskas žurnālistikas bērniem.
3. Pašlaik vairāk nekā jebkad literatūrai vajadzētu kontaktēties ar pedagoģiju. Trūkst labu "sākamo grāmatu": ābeķu un pirmo lasāmgrāmatu. Bet mēs zinām, cik svarīgi, lai literārās gaumes veidošanā būtu labas iesākuma grāmatas. Varam vainot slinkumā skolotājus (un to mēs arī darām un, manuprāt, pamatoti — sevišķi jaunos skolotājus, kas nerada pedagoģiskas vērtības). Bet vajag arī atcerēties, ka ābeķes ar īstu, pilnīgu pasaules ainu laiku pa laikam ir devuši tieši rakstnieķi. Es saku — laiku pa laikam. Un šis ir tas laiks. Kad jā rūpējas. Kad jāpalīdz rūpēties.

Tā nu iznāk, ka es te aicinu rakstnieķus uzņemties gandrīz vai visus audzināšanas darbus — sākot ar bērnauckli un beidzot ar meistaru darbaudzīnātāju. Taķu es to neaicinu viens no sava

untuma. Nesen notikusi diskusija par bērnu literatūru "Literatūrā un Mākslā" pierādīja, ka sabiedriskā doma prasa to pašu — p i e l i e t o j a m o t a i s n ī b u. Ne tikai teoretizējošu taisnību, bet lietā liekamu, d a r ā m u t a i s n ī b u. Sabiedriskā doma prasa no rakstnieka ne tikai pašizteikšanās talantu, bet arī organizēšanās talantu, sabiedriskas mobilizēšanās talantu.

Kurp augt. I

Mūsdienās bērniem arvien vairāk zūd iespējas novērot vecākus darbā, kā arī pašiem strādāt. Līdz ar to zūd iespējas iepazīties ar dzīvi tās īstenajās formās, iegūt vajadzīgo informāciju par mūžvecām dzīves likumsakarībām, ko agrāk darba vidē un grūtībās auguši bērni apguva nemanot...¹

(Jānis Mauliņš.)

Vislabāk ilustrētā pasaku grāmata dažkārt nevaldzina bērnus tā kā vecāku bērnības atmiņu pārstāsti.

(Vija Mikāne.)

Rakstnieki pieprasa atdabūt bērnu literatūrā cilvēku atdarinātāju un izdarītāju.

... ja bērnam iemāca mīlēt nereālo, simpātijas pret reālo, ikdienišķo viņam samazinās, ikdienā viņš jutīsies nelaimīgs; ja iestāsta, ka katrs darbs izdarāms viegli un ātri, zūd spējas veikt grūtu un ilgstošu darbu, citiem vārdiem, vispār strādāt, jo visi darbi prasa piepūli un pacietību.

(Jānis Mauliņš.)

Oriģinalitāte ir laba lieta, bet svarīgāks par to tomēr ir reālistiskais atziņas princips un atziņa, ka dzīves un attīstības likumsakarības pastāv pamatvilcienos nemainīgas, tās tur pasauli, un tās būtu vispirms jāiemāca mazuļiem.

(Jānis Mauliņš.)

Jānis Mauliņš prasa bērniem mācīt "pacietības brīnumus".

Mūsu bērnu literatūra neaudzina bērnos pacietību, kas, manuprāt, ir viens no cilvēka laimes un panākumu pamatakmeņiem.

(Jānis Mauliņš.)

¹ Visi citāti no LM publicētās diskusijas 1980. g. par bērnu literatūru.

Mauliņš prasa iemācīt bērniem “mīlēt ikdienas īstenības detaļas un notikumus” un neveicināt “izklaidības tipa debilitāti”. Mauliņš prasa bērnam mācīt saprast pamatlikumības un *s p ē j u o r g a n i z ē t i e s*.

Es zinu, ka Mauliņš pieļāva rupjus pārspilējumus, pat labu metaforisko domāšanu nosaukdams par “haotisko fantāziju” vai “lieko haotismu”, vai “savādošanu”, tas deva iespēju, kā jau tas notiek, Mauliņu tiši pārprast un pieķerties nebūtiskajam, noliegt Mauliņa būtiskos priekšlikumus. Bet Mauliņa priekšlikums tiešām ir *b ū t i s k s*: dot bērnam skaidras, nestilizētas dzīves ainas — reālistiski aprakstīt zaķa dzīvi mežā, pastāstīt par lapsas un āpša ģimenes rūpēm un raizēm, par skudru, bišu un varžu likteņiem — skaidri un vienkārši, cik vien tas iespējams.

To pašu prasa sarunā Māra Cielēna un Vitauts Lūdēns — pamatīgi un gudri iemiesot dabas mūžīgās sakarības un cilvēka mūžīgo vietu dabā.

Jārada neskaitāmi harmoniski pasaules modeļi.

(Vitauts Lūdēns.)

Paaugstināt atbildības sajūtu par dzīvību dabā.

(Vitauts Lūdēns.)

Tas ir mūsu nākamo gadu vistuvākais uzdevums: panākt *p i l n u d z ī v e s a i n u*. Vismaz stipri pilnīgāku, nekā tā ir tagad. Kāda tā ir tagad?

Mums ir milzum daudz dzejas, kas pasauli estetizē, tiši to izskaistina — bērniņam, miļumiņam.

Mums ir milzum daudz dzejas, kas ar bērnu flirtē. Arī tā ir kaut kādā mērā estrādiski vajadzīga, tie ir pekstiņi, jociņi.

Mums nav daudz, bet ir arī savi “ačgārneņi” (kā tos nosauc Leons Briedis), “lasināmgabali un asināmgabali” (Paūla Ērika Rummo vārdiem), “blēņas un pasakas” (kā es pats esmu tās saucis). Savs “nevarbūts”. Un tas ir vajadzīgs, lai kā tas arī nepatīktu Jānim Mauliņam.

Bērns priecājas, ka pazinis melus, un acīmredzot tieši tas ir šo ačgāmo dzejoļu komikas āķis — lai bērns izjustu savas zināšanas un pieredzi.

(Ellena Nīta.)

Mums ir savs skolas gadu detektīvs un “burlakstāsts” — ar Zentas Ērgles visādi centīgajiem varoņiem.

Mums ir pat piedzīvojumu un "jokainības kults" bērnu literatūrā, kā saka Inta Čaklā.

Mums ir nopietni, stabili vārdi bērnu dzejā (Ojārs Vācietis, Vitauts Lūdēns) un prozā (Zenta Ērgle, Vija Upmale, Laimonis Vāczemnieks). Un vēl te būtu savs mazums vārdā saucamu rakstnieku. Bet harmonizētu pasauli, harmonisku dzīves ainu mūsu bērnu grāmatas kopumā nedod. Kopumā mūsu bērnu literatūrai pietrūkst k o n k r ē t ā s d z ī v e s i z j ū t a s. Mūsu bērnu grāmatas ir izvairīgas un atsvešinātas no bērnu un pieaugušo k o p ī g ā s k o n k r ē t ā s dzīves.

Mums, piemēram, nav grāmatu, kurās būtu ģeogrāfiska piesaiste, ģeogrāfiskā taisnība. Grāmatu bērni pie mums dzīvo abstraktā zemē — tajā nav ne Sliteres mežu, ne Lubānas klānu, ne Tīrelpurva, ne Āraišu ezera.

Mums vajadzīga vēsturiskas piesaistes bērnu literatūra. Mūsu bērniem ir jāzina visdažādākos izpratnes līmeņos, sākot jau ar bērnodarziņu, — kas ir tauta, kas ir mūsu tauta, kas ir valsts, kas ir padomes. Ko nozīmē vārdi "Brāļu kapi", ko nozīmē vārds "karš" un ko nozīmē vārdi "pilsoņu karš". Kas ir tautasdziesma, kas ir Krišjānis Barons utt. To zināmā mērā varētu veikt arī visā pasaulē iedibinātais bērnu žanrs "komikss" — "bilžu stāsts", zīmējumu sērijas, kurās darbojas galvenais varonis un viņa vēsturisko piedzīvojumu īsi pieraksti un dialogi. Naīvais "mazais televizors" grāmatā. Mums nav arī ekoloģiskās taisnības grāmatu. Par visu mazo dzīvību un lielo dzīvību kopīgo dzīvošanu. Skaisti šajā dzīvības dārzā ar savu dzeju ieiet Vitauts Lūdēns. Nu to sāk arī Jānis Baltvilks, jau eksaktāk un dokumentālāk. Ziņo APN: "Turgeņevs, Tolstojs — gandrīz visa krievu literatūra ir pilna ar problēmām, kas skar cilvēka un dabas attiecības." (Arī mūsu klasika, arī mūsu klasika.) PSRS Pedagoģisko zinātņu akadēmija izstrādā programmu "Biosfēra un cilvēks" dabas aizsardzības kursa iekļaušanai mācību programmās.

Mūsu pedagoģiskie institūti daudz varētu darīt tematisko izlašu — visu radību taisnības grāmatu — sakopošanā. Pagaidām skolotāji neko nedara, lai iznāktu gan beletrizēti, gan dokumentāli tematiski krājumi — pasaules mācības un dzimtenes mācības grāmatas.

Rakstniekiem noteiktāk jāiestājas par m a z o s a b i e d r i s k o grupu taisnību. Pirmkārt, tā ir ģimeniskā taisnība.

Dzimts taisnība. Brāļu un māsu taisnība. Draugu taisnība. Tikai intimitāte var līdzsvarot unifikācijas vareno bloku. Tāpat kā pastāv un universu pierāda sīkdaļiņu fizika, tā jāpastāv sabiedrības mikrostrukturām psiholoģijā. Mūsu bērnu grāmatniecībā ģimeniskās pašpalīdzēšanās tēma nav gandrīz nemaz kopta.

Vēl — mums nav bērnu publicistikas. Ne pašu bērnu rakstītas, ne rakstītas bērniem. Mēs neesam bērniem mācījuši dzīves parādībās saskatīt pretrunas (gan klusējošās, nedarbīgās, gan darbīgās atrisināmās — neatrisināmās). Mēs līdz ar to neesam bērniem mācījuši patstāvīgi vērtēt. Tad var rasties tāds stāvoklis, kādu uzrāda Inta Čaklā: "Vērtību hierarhijas trūkums (mīlēt māmiņu un pareizi pāriet ielu ir apmēram līdzīgas parādības)."

Un beidzot — par profesiju taisnību. Par amata lepnumu. Par speciālista prieku. Kā agrāk teica: par cunftes godu.

Tās visas ir tēmas, pasūtījumi, uzdevumi, kas prasa no rakstnieka konkrētu dzīves pazišanu un zināmu dokumentālu pamatu. Tāpēc jaundibinātā Bērnu literatūras sekcija meklē un turpmākajos gados meklēs kontaktus ar gudriem un valodīgiem, patriotiskiem un tēlaini domājošiem citnozaru speciālistiem — zinātniekiem, skolotājiem, darbaudzinātājiem, amata meistariem, valsts un sabiedriskajiem darbiniekiem un godīgiem praktiska parasta darba strādniekiem, kas savu darbaprieku un gudrību prot pierakstīt vai izstāstīt un atstāt literatūrā.

Secija to ir darījusi un turpinās — rīkos kopīgas sanāksmes ar citu nozaru kolektīviem, lai iesaistītu sekcijā jaunus potenciālus grāmatu un publikāciju autorus.

Tas būtu par prasību pēc konkrētas dzīves piesaistes. Un tā ir mūsu rakstniecības, varētu teikt, ekstensīvā perspektīva. Tas būtu tas, par ko Leons Briedis saka — "nosaukt vārdā". Tātad uzrakstīt, dot nojēgumu, ka bez mums, liriskajiem bērniem, pastāv vēl citāda dzīve: darbi, atbildība, posteņi un grūtības.

Kurp augt. II

Otra — dziļuma perspektīva.

Augt emocionalitātē. Pirmkārt līdzcietībā. Augt pārdzīvojumā. Augt smalkumā un niansēs.

No brašajiem drasētājiem grūti mācīties līdzcietību.

(Jānis Mauliņš.)

*Izslēgtas palikušas ārpus literatūras daudzas jūtas un pār-
dzīvojumi — tādi kā sāpes, bēdas, līdzjūtība utt.*

(Inta Čaklā.)

Ir par maz bērnu vadīt tikai komiskajā, savādajā, priecīgi
izbūvētajā dzīvē. Ir jārada arī sāpes un sāpju pārvarēšana. Tra-
ģisms un heroisms. Sentiments un atturība. Upurēšanās un
izpalīdzīguma nianšes. To var tikai talanta spēks. Tāpēc es ru-
nāju par situāciju, par nepieciešamību, lai savus darbus bēr-
niem rakstītu "lielie rakstnieki". Lai darbu bērniem uzrakstītu
Regīna Ezera. Un lai Miervaldis Birze uzrakstītu kādu vēl
nenokavētu darbu bērniem — kādu vēl pirms "Rozā ziloņa".

Alberts Bels ir labs bērnu rakstnieks, tikai nezina kāpēc bēr-
niem neraksta.

Arī Zigmunds Skujiņš vairs negrib būt maziņš. Kādreiz viņš
rakstīja bērnu lasāmgrāmatām mazus darbiņus, nu vairs ne.

Esmu pārliecināts, ka Andris Jakubāns varētu rakstīt tekstus
komiksiem par tautas varoņiem un slaveniem notikumiem.

Esmu pārliecināts, ka Andris Kolbergs var uzrakstīt senu,
antikvāru lietu leģendas, lietu ceļojumus cauri vēsturiskām
dienām, "lietu detektīvus" bērniem.

Mūsu mazdzirdētais dramaturgs Elmārs Ansons, kuram ir
spīdošas bērna spējas un bērna paradoksālais prāts, varbūt velti
cīnās ar pieaugušo teātra konvencionālo domāšanu. Varbūt
viņa atklāsmes paradoksā gaida tieši bērnu teātra nesabojātie
skatītāji.

Žēl, ka no rakstīšanas bērniem vairās Gunārs Priede un Pauls
Putniņš, bet ir cerības, ka mazbērnu pasaulē atgriezīsies nenogur-
stošais pionieris Pēteris Pētersons.

Neapšaubāmi, ka Jānis Peters var uzrakstīt iekustinošu
"dzimtenes mācību" bērniem.

Egons Līvs, Marģeris Zariņš, Uldis Zemzaris, Uldis Bērziņš,
Māra Zālite — visi var uzrakstīt skaistas bērnu un mazbērnu
grāmatas. Arī Jānis Mauliņš. Tātad vispirms mēs gaidām no
lielajiem lielo rakstniekiem — lai viņi uz brīdi, uz vienas
grāmatas uzrakstīšanas laiku, uzdrošinātos, piespiestos, pames-
tu savu žanrisko pašapmierinātību un lepību. Uzdrošinājās
Māris Čaklais, un viņa dzejoļi kļuva par istenu un pielieto-
jamu vērtību bērnu dzejā.

Lielo rakstnieku profesionālā tīrība un žanriskā nevainība
daudzreiz atgādina klirību, ar kādu zinātnieki baidās nolaisties

vai "profanēties" populārzinātniskā limenī. Nespēja nolaisties no zinātnes augstumiem līdz populāru analogiju limenim, manuprāt, nozīmē, ka zinātnieks nav apguvis vēl savu un savas zinātnes vietu pasaules kopsakarībā, nav apguvis pasaulē universāli valdošo analogiju likumu.

Tā arī rakstniecībā — "nolaišanās" ir "pacelšanās". Rakstnieks, kas *n e v a r* uzrakstīt bērniem grāmatu, nav vēl nometis lieko. Rakstnieks, kas *n e g r i b* uzrakstīt bērniem grāmatu, kaut vai vienu vienīgu savā mūžā, baidās nomest lieko. Jo var gadīties, ka viņš tad atrodas Pēra Ginta un sīpola situācijā.

Ar to es negribu teikt, ka visi bērnu rakstnieki ir kokosrieksti.

Tātad — mēs gribam bērnu literatūras dziļumu no mūsu dziļprozas, sauktas "lielās prozas".

Ko mēs gaidām

Ko mēs gaidām no organizācijām.

1. No Rakstnieku savienības Rīgā. No tās organizatoriskās gribēšanas. Vispirms jānovērtē ķēdes reakcija, kādā top mūsu kopējais lasītājs un rakstītājs. Ja Rakstnieku savienība negrib nolaist bērnu rakstniecības dārziņu līdz dažām monokultūrām, kā tas ir tagad (sevišķi prozā), tad kaut kas ir jādara un jādara metodiski, ne tikai reizi pa vairākiem gadiem.

Vajadzētu padomāt, kāpēc tā notiek: 1958. gadā republikas Valsts prēmiju saņēma Valdis Lukss par bērnu dzejas grāmatām "Pirmklasnieki" un "Tinces varavīksne". Pagājuši 22 gadi... Pa to laiku tik vien kā dzejniekam Laimonim Vāc zemniekam piešķirts Nopelniem bagātā kultūras darbinieka nosaukums.

Par maz mēs palīdzam jauno literātu vasaras nometnēm. Nepakļaujam viņu darbošanos republikā iedibinātajiem literatūras vērtēšanas kritērijiem. Neorientējam šis Izglītības ministrijas nometnes uz nopietnu radošu darbošanos, no rakstniekiem to līdz šim darījuši tikai divi trīs cilvēki tīri personiski — Aivars Kļavis, Māra Misiņa, Pēteris Zirnītis.

Rakstnieku savienības vadība nenopietni izturas pret Vissavienības Bērnu literatūras padomes izbraukuma sanāksmēm pie mums Rīgā — pavīši, formāli, bez intereses, nemērķtiecīgi.

Vissavienības bērnu rakstnieku sanāksmes laikā par tēmu "Dzeja un topošās paaudzes morālā audzināšana" referāti Aizputes vidusskolā izskanēja pavirši — gan tāpēc, ka bija tematiski neievirzīti un sekretariāta nepārbaudīti, gan tāpēc, ka labāko no tiem — Nopelniem bagātās skolotājas M. Birznieces referātu — tulkoja turpat lasījuma gaitā mūsu Rakstnieku savienības vadītāji: steigā, izklaidīgi un nevēriģi. Pašam labākajam referātam — skolotājas Veltas Grimmas ilggadējai laba stila literārās audzināšanas pieredzei — tāpat aizmāršības un nevēriģības pēc nemaz netika dots vārds.

Ne vienmēr šādās lielās organizatoriskās reizēs vainīga ir Rakstnieku savienība. Pagājušajai Vissavienības bērnu grāmatu nedēļai vispār nebija nekāda sagatavošanās perioda. Rakstnieku savienības arhīvā vēl tagad glabājas mūsu Latvijas LKJS CK atsūtītā darbības programma, kuras galvenā un gandrīz vienīgā sastāvdaļa bija restorānu uzskaitījums — kur, cik un viesi tiks ēdināti, dzirdināti un tostoti. Un visu šo negribēšanu taču redz, jūt un **n e s a p r o t** ("kāpēc tā?") daudzo republiku viesi, kas ir spiesti pēc četrpēc piecu dienu pabūšanas Latvijā aizbraukt bez literatūrsvarīgiem kontaktiem.

Tas neceļ ne mūsu bērnu literatūras prestižu, ne Rakstnieku savienības prestižu, ne republikas godu un labo slavu kopumā. Es negribu teikt ļaudulīgi skaudīgo sentenci, ka mums jāmacās no citām republikām, bet gan tikai to, ka mums jābūt godīgākiem pret savu darbu un saviem augošajiem lasītājiem.

Mēs neesam devuši Vissavienības interesentam informatīvus biļetenus, nedz citus materiālus par republikas nozīmīgākajām veiksēm bērnu literatūrā. Mēs neesam apzinājuši arī izdevniecību iespējas Maskavā, mēs tās neizmantojam. Ir tādas izdevniecības ("Илпорпец", bērnu literatūras nodaļa), kur mūsu rakstniecības pārstāvji nav vēl kāju spēruši.

Bet tuvojas taču Krišjāņa Barona lielā jubileja! 150! Mūsu šūpuļdziesmas ir unikāla pasaules dzejas parādība!

Nupat, būdams Starptautiskajā jaunatnes literatūras bibliotēkā Minhenē (UNESCO sistēma), iepazinos ar šīs bibliotēkas direkcijas lielo interesi, pretimnākšanu, gatavību sarīkot plašu (un ar mērķtiecību uz starptautisku tulkošanu) latviešu tautas bērnu dziesmu izstādi. Tas viss prasa darbošanos un gaida organizēšanos no Rakstnieku savienības vadības.

2. Bērnu literatūras sekcija daudz gaida no Grāmatu draugu

biedrības. GDB (gan vēl vēlāmā izteiksmē) ir izteikusi savus plānus:

- rīkot bērnu grāmatu teātri, miniatūrteātri, vienas grāmatas lasījumu un inscenējumu teātri;
- rīkot konkursus par labākajām zināšanām literatūrā;
- rīkot bērnu grāmatu dekādes;
- rīkot speciālas bērnu ekskursijas uz rakstnieku vietām ar aktieru un citu mākslinieku piedalīšanos;
- organizēt šefību par slimnīcām un bērnunamiem.

Jācer, ka tie nav tikai plāni uz papīra.

3. Jau tagad gaidām, ka republika apspriedis metodiska, propagandas darbu vadoša centra — Bērnu grāmatu nama — nodibināšanas iespējas. Gaidām no valdības, ka beidzot tiks iedibināta speciāla bērnu literatūras prēmija. Starptautiskais bērnu gads tā arī aizgāja, to visu neizdarījis.

4. No televīzijas gaidām regulāru pārraižu sēriju jaunākā skolas vecuma un pirmsskolas vecuma bērniem, līdzīgu "Avotam" — ar tautas un pasaules kultūrieskatu — "Avotiņu".

5. No izdevniecības "Zvaigzne" — bērnu enciklopēdiju, kamēr nav ne iecerēta, ne sagatavota zinātniskā enciklopēdija, sagatavot populāru enciklopēdiju un tās sastādīšanu uzticēt rakstniekiem.

Iedibināt ik gadus iznākošu brošūru sēriju "Bērnu gudrības". Tās varētu būt tās pašas "Skolā un Ģimenē" lasāmās Sprīdiša gudrības, tikai autentiskākas, bez audzinātāju labojumiem, bez anekdotiskās tiksmīnāšanās un, iespējams, ar socioloģiskiem un cita rakstura pētījumiem un secinājumiem. Tas ik gadus atgādinātu, ka mums apkārt dzīvo bērnišķīgi gudra stihija, ar kuru ik dienas vajadzētu uz līdzvērtības principiem sarunāties. Tādai grāmatai varētu būt divi sastādītāji — viens pedagogs, viens rakstnieks.

6. No Zinātņu akadēmijas gaidām, ka Literatūras institūts beidzot pateiks kādu palīdzīgu gudrību arī bērnu literatūras pētniecībā.

7. No Rakstnieku savienības Literatūras propagandas biroja jāprasa regulāri autorvakari bērniem, mazāk "dzīva autora" izrādīšanas izbraukumu, mazāk formālu izbraucienus uz sarunai negatavām skolām, vairāk lielu literāru kopskolu sarīkojumu.

Tas ir minimāli. Tas nav neizdarāmi. Un, manuprāt, tas ir

pietiekami, lai bērnu literatūra iekustinātos labā literārā, labā audzināšanas un labā demogrāfiskā virzienā.

Un lai satiecētu un sasietos kopā tie pedagoģiskie, sociālie un literatūrkritiskie gali, kuri pašlaik mētājas apkārt nesasieti.

Ko darām

Nepilna gada darbības laikā Bērnu literatūras sekcija ir iedibinājusi darbīgu saprašanos ar mācību grāmatu apgādu "Zvaigzne", ar Izglītības ministrijas ļaudīm, ar Filoloģijas fakultāti, ar multiplikācijas filmu ražotājiem.

Ka izdevniecības "Liesma" Bērnu literatūras redakcijā konkursam ir ienācis labs skaits dokumentālās bērnu literatūras darbu, tur sava loma bijusi arī Bērnu literatūras sekcijai — tieši konkursa idejas sagatavošanā.

Sekcijai nav vēl izdevies panākt visos bērnu žurnālos un laikrakstos regulāru sleju ar ieteikumiem, ko lasīt, ar intervijām, ko lasa un ko ieteic lasīt jaunatnes cienītie un dievinātie, — sleju, ko vismaz gadu vadītu kāds no kultūras darbiniekiem, kas jauniešiem ir autoritāte. "Pionieris" iedibināja "Pastariņa sleju", kurā Pastariņš prasa, ko Māris lasa, un otrādi.

Visgrūtāk ar šādas slejas iedibināšanu iet "Draugam" un "Skolotāju Avīzei". Bet vajadzīga tāda sleja ir, kā saka, "nāvīgi". Jo aptaujas rāda, ka grāmatas vismazāk lasa skolēni un paši skolotāji. Padsmitgadīgo aizraušanos sarakstā lasīšana aizslīdējusi tālu padsmitajās vietās.

Te ir minētas svarīgākās problēmas, ko uzrādīja "Literatūras un Mākslas" diskusija.

Te ir uzrādīts virziens, kādā domā strādāt Rakstnieku savienības Bērnu literatūras sekcija.

Te ir uzrādīta tā kultūrpasība, kas gaida instanču un organizāciju atsaukšanos un sasaukšanos.

Ja arī mēs nesarosīsimies, ja arī instances nesaņemsies, ja arī Rakstnieku savienība nenovērtēs bērnu literatūras lomu nākotnes lasītāja audzināšanā un nākamajos četros gados stingri nedzūrēs, pasaule tāpēc bojā neaizies, tā nav, ka mēs būtu bez bērnu literatūras, bet monožanros un monointonācijā uz gadu desmitiem iesnaudīsies bērnu ierosas, tautas intelekts un dvēseliskā spēja. Arī ģimeniskais spēks.

Kritikas gadagrāmata. — 1982. — 66.—75. lpp.

KAD GRĀMATA MĒGINA TUVOTIES

Uz Pastariņa jautājumiem atbild Tautas dzejnieks Imants Ziedonis

— Kuru bērnībā lasīto grāmatu jūs vēl tagad visspilgtāk un biežāk atceraties? Kāpēc tieši to?

— Man ļoti patika briesmu stāsti un mīlestības stāsti. Man vajadzēja zināt to, ko lielie dara (un ko lielie lasa). Cik viņi var būt ļauni un kā viņi mīl. Stāstos un romānos dzīve atvērās uz vienu pusi vaļā (briesmīgajā) un uz otru pusi (mīlestībā) — milzīgā dzīve! Es uzreiz sāku ar Džeku Londonu un Vili Lāci. Ar Sigrijas Unsetes kopotajiem rakstiem, ar Zūdermani, Kellermani un Senkeviču. Es pat vairs neatceros tos lielos romānus, ko tiku izlasījis, bet atceros, kā pasaules daudzveidīgais milzīgums mani aizrāva, apbūra un savādi pacilāja. Es izlasīju visus toreiz skolai domātos bībelstāstus vienā rāvienā — par skaisto, labo Jāzepu un viņa tumšajiem, niknajiem divpadsmit brāļiem, par brāli Kainu, kas nogalināja brāli Ābelu. Es rautin izrāvu Jēkaba Janševska “Dzimteni”, “Bandāvu” un Poruka “Romās atjaunotājus”. Tikko sācis iet skolā un lasīt, es atradu jaunu pasauli — tik pilnu skaistas dzīvošanas, ka pat negribējās ne govij biešu lapas šķīt, ne iet uz pļavu zirgu pārsiet. Bieži vien mani meklēja kā ar uguni, tad es aizlīdu bēniņos pāri sienā pantam mājas viņā galā pie mazā bēniņu lodziņa un tur, sienā un segās mīgu ietaisījis, tikai lasīju un lasīju.

— Cik regulāri jūs lasāt — vai katru dienu? Kad jūs lasāt: no rīta, pa dienas vidu vai vakarā?

— Es lasu vakarā un no rīta ceļoties. Es iesaku katram pie gultas jau vakarā nolikt interesantu vēl neiesāktu grāmatu vai vēl neiesāktu grāmatas nodaļu, vai kādā visinteresantākajā vietā pārtrauktu lasāmgabalu — tad no rīta ir viegli uzcelties. Kā celies, tā ķer grāmatu, vismaz desmit minūtes palasīt! Grāmata arī vislabāk atmodina visu ķermeni. Nav tiesa, ka to vislabāk dara rīta vingrošana. Pirms vingrošanas vispirms jāpamostas, jāmobilizējas galvai, prātam, sirdij, smadzenēm, tad tās pamodina visu pārējo — un tad var arī vingrot. Citādi — kas tā par vingrošanu, kad domāšana nav vēl pamodusies! Ķermenis vēl ir bez apziņas un vingro “nepamodies”.

— Kādu grāmatu (varbūt pat vairākas) jūs ieteiktu izlasīt katram mūsu lasītājam?

— “Dullo Dauku”. Es nekad neiedomājos, ka Dauka tur tā aizgāja pa jūru un aizgāja bojā. Man likās, ka viņš tomēr kaut kur aizgāja un kaut ko sasniedza. Vai arī vēl iet un iet... Kad televīzijā rāda lielus vīrus vai gudrās grāmatās skatos izcilu cilvēku bildes (Canderu, Raini, pulkvedi Vācieti, profesoru Stradiņu), man liekas, kāds no viņiem noteikti ir Dauka, tikai paslēpies aiz cita vārda. Un, kad es izlasīju vēl tautasdziesmiņu par to, kā “ik rītiņus saule lēca sarkanā vītolā” un “jauni kungi veci tapa, to kociņu meklēdami”, tad es vairs nešaubījos: kāds no viņiem ir tas pats mūsu Dauka, kas aizgāja pa ledu pāri jūrai.

— Kā jūs izvēlaties literatūru: pēc iepriekš izstrādāta plāna — darba vajadzībām, pēc garastāvokļa, pēc kāda cilvēka ieteikuma?

— Es, protams, izvēlos i tā, i tā, i šitā. Bet es gribu teikt, ka ir vēl viens satikšanās veids (un to man pateica mākslinieks Ilmārs Blumbergs) — kad grāmata pati meklē savu lasītāju, tā it kā pati atrod savu īpašnieku. Kad tu esi gatavs, tā atnāk precīzi īstajā laikā. Atnāk tieši tad, kad tā vajadzīga. Kā saka — “jums bija lemts satikties”. Tā pie manis smagā brīdī atnāca “Stāsts par īstu cilvēku” un “Kā rūdījās tērauds”, tā man gadījās rokās Ojāra Vācieša pirmie dzejoļu krājumi, kad es pats vēl nemaz nedzejoju, tā man tagad pagadās ceļā īstās un man pašlaik vajadzīgās filozofiska rakstura grāmatas. Tā ka vērojiet uzmanīgi grāmatas parādīšanos — kā un kad viņa jums mēģina tuvoties. Var gadīties, ka grāmata meklē tieši tevi un tieši tev ir vajadzīga. Un tieši pašlaik, šobrīd, neatliekami. Var pat gadīties, ka viņa pēkšņi atšķiras tajās lappusēs, kurās ierakstīts tieši tas, kas tev šobrīd jāzina visvairāk. Tā grāmatas ar mums it kā spēlējas. Bet tas ir nopietni.

— Vai televizors un radioaparāts nav spēcīgi konkurenti grāmatām un jūsu lasīšanas laikam?

— Televīzoru visi tā mil tāpēc, ka tas ir “vieglāks”. Skatīties televīziju ir vieglāk nekā lasīt. Nav tik daudz jādomā. Ja varētu nodalīt — tie ir televīzijas skatītāji un tie ir grāmatu lasītāji, tad varētu teikt, ka televīzijas skatītāji ir paviršāki, laiskāki, neuzņēmīgāki cilvēki nekā grāmatu lasītāji. Bet tā nodalīt

nevar, katrs lasītājs skatās labprāt arī kādu televīzijas pārraidi. Es pats vislabprātāk skatos mākslas pārraides no izstāžu zālēm, pārraidi skolēniem "Apvārsnis" un pasaules politiskos apskatus. Taču grāmatu es uzskatu par galveno, galvenāko un visgalvenāko ziņu un gudribu nesēju. Televizors ir televizors, tas ir tikai žurnāls, ko var paskatīt un pārlapot, bet grāmata ir divdesmit, divsimt tādu žurnālu kopā, grāmata ir kā vesela TV stacija ar daudzām programmām, daudziem kanāliem, tos visus var skatīties, klausīties, apstāties, padomāt, pārdzīvot, izsaukt sev priekšā, papildināt iztēlē, domās — pats.

Grāmatu televīzijai nevajag pretstatīt. Tāpat kā vilciena vagonu nevajag pretstatīt mājai, saldējumam — maizei. Vilciens aizbrauc, bet māja paliek. Saldējums izkūst ātri, ātri nolaizāms, maize ir jāēd, jākošļā, arī garoziņa.

Vienkārši televizoram vajag ierādīt savu laiku, tāpat kā tam ierādīta sava vieta istabā. Bet labu grāmatu gan var nēsāt līdzi visur — skolas somā, vasarā aiz krekla, zem cepures, aiz zābaka stulma, ietīt teltī, vadāt mašīnā, sauļojoties, atvaļinājumā, hokeja stadionā, karaspēlēs, makšķerējot, peldoties, slēpojot, rindā stāvot, neinteresantā sapulcē, miegā zem spilvena, pat sapņos. Tas ļoti palīdz pret muļķību.

Pionieris. — 1982. — 4. maijā.

TĀ NEPIEDER TIKAI DZEJNIEKIEM VIEN

Runa pie Raiņa pieminekļa 11. septembrī

Dzeja ir pašatklāsmē. Tā nepieder tikai dzejniekiem vien. Tas, ko jūs šodien dzirdēsiet no dzejniekiem, ir tikai mājiens par dzejas esamību — ka dzeja pastāv —, par dzejas visuresamību. Tas ir tikai atgādinājums, ka dzeja ir, ka to var dabūt.

Kas — dabūt?

Kur dabūt? No kā?

No dzejniekiem, no dzejoļu grāmatām?

Līdzīgi mēs varētu jautāt: kur pienu dabūt? No kā?

Un atbildēt: no veikala.

Bet pienu dabū no govīm.

Dzeja nepieder Rainim, tā nepieder Tagorem. Tā nepieder nevienam dzejniekam. Pasaulē pastāv universāls dzīves gai-

šums — tā visa ir dzeja. Dzejnieki tikai atrod šim gaišumam formu, viņi to nosauc mazāk vai vairāk precīzos vārdos, to ieveido pantiskā, rindiskā formā. Ļoti bieži viņi to arī sabendē — nemāk ieveidot un sabendē.

Dzejnieki it kā iztulko nevārdisko dzeju daudziem saprotamā dzejas valodā, līdz ar to dodami iespēju apmainīties dzejas domām. Rakstītās dzejas grāmatas zināmā mērā ir maiņas līdzeklis: ar tām dzeja tiek pārnesta pie citiem cilvēkiem un citām tautām.

Tā nu dzejnieki ir talantīgāki vai mazāk talantīgi pierakstītāji. Protams, tas prasa zināmu skolu: prast pierakstīt. Jo, lai pierakstītu, ir jāredz, jādzird. Ir jājūt. Jā, vienmēr ir bijuši arī tādi dzejnieki, kas neko daudz nejūt, nedzird, bet tikai raksta, jo viņi ir skoloti: viņi ir mācījušies, kā dzeju raksta. Viņi ir iemācījušies formas likumības un var pierakstīt arī to, ko nejūt un nedomā.

Ir tādi dzejnieki, kas uzraksta tik daudz, cik jūt. Ne vairāk un ne mazāk.

Viņi paspēj sevi pierakstīt. Un, ja viņi nav laimīgi, tad vismaz ir apmierināti.

Bet ir daudzi un vairākums, kas nespēj, nepaspēj, nepagūst sevi pierakstīt. Laiks skrien, ainas mainās, sirds kāpj, katra dzīvība tevi uzrunā, pasaule gāžas tev pāri, vārās, top, puto, pilns mēness pumpē okeānu un neļauj gulēt, grieze griež kā ķirurgs bez narkozes, lakstīgalas mirst no infarkta — pārdziedāšanās, Latvijā smaržo pēc briedušiem rudziem, pie pieminekļiem vēl tagad trekna zāle — no asinīm 1905. gadā, pirmajā karā, otrajā karā, brāļu karā, pilsoņu karā, partizānos, nometnēs, lēģeros, bēgot, lādot un lūdzot. Nē, dzeja nepieder tikai dzejniekiem — katrs ir jutis šīs jūtu bangotnes. Katrs ir gribējis to otram pateikt, bet nav pratis. Vai — nav bijis laika. Vai arī — bija tik labi, ka nemaz nevajadzēja ne teikt, ne runāt, ne ar rokām rādīties. Vienkārši apkārtne parādījās tūkstošreiz spilgtākā gaismā nekā parasti. Tūkstošreiz lielākā ātrumā. Tūkstošreiz lielākā klusumā nekā parasti. Un pats tu pēkšņi sev likies nebijis liels un īsts. Tā ir dzeja. Tas ir dzejas moments.

Dzejoļu krājums ir sapresēts momentu blīvums. Varētu teikt — tas ir sabiezināts dzejas laiks.

Ja jūs esat dzejnieks, jums ir vai nu jāredz un jāsaģurž blīvē milzīgi daudz momentu, vai jānotur ilgi pats moments. Šis —

Pats — Moments. Dzejnieks ir cilvēks, kas spēj noturēt momentu. "Mirkli, neaizej!" Un mirklis neaiziet. Tas stāv pār tevi, kamēr tiek ieprojectēts papīrā, nofiksēts.

Dzeja ir mirklis. Bet mirklis katram ir savs. Tāpēc jau arī nevar iemācīt skolā, klasē milēt dzeju visiem kopā. Var iemācīt dzejoli no galvas, var iemācīt apjēgumu par dzejas uzbūvi, uzbūves likumus, vārdu sakot, dzejoļa anatomiju, bet tik un tā tas ir anatomikuma darbs, darbs pie liķa jaunajam zinātniekam. Dzīvu cilvēku jau neviens negraiza. Dzejoļa uzliesmošanu nevar iemācīt. Tas ir intims brīdis. Tā ir pašatklāsmē. Vēlāk var izrādīties, ka šī pašatklāsmē noder un tālākā mērķniecībā ir citiem — impulsēšanai — caur savu līdzību, tuvību, citu pārdzīvojumiem. Bet tas ir tikai vēlāk. Vispirms ir pašatklāsmē.

Vārds "pašatklāsmē" ir ļoti izteicošs vārds. Tas ir pareizs vārds, jo staro gan uz iekšu, gan āru.

"Es pats sev izgaismojos." Tas nozīmē: "Es pats sev kļūstu redzams. Es pats sev kļūstu skaidrāks." Tātad — es pats sev. Personība nogatavojas uz iekšu, nevis uz āru. Dzeja kā pašatklāsmē ir viens no personības nogatavošanās veidiem. Bet vārds "pašatklāsmē" atbild arī uz jautājumu "kam?" un nozīmē ekstraverto: "Es gribu jums sevi atklāt." Un šo teikumu tad var runāt ar visiem pieciem akcentiem, piecas reizes, katreiz uz sava vārda — un teikums būs pareizs.

Tā saprasta dzeja pieder pašam, pieder citiem, pieder visai lielajai attīstībai, ko sauc par Evolūciju.

Pašatklāsmes brīži nepieder tikai dzejniekiem un citiem māksliniekiem. Tie pieder ikvienam cilvēkam, ja tik vien kādu iemeslu pēc nav bojāta viņa apziņa. Šoferu lielum lielā daļa ar savu kustības izjūtu ir dzejnieki, vienveidīgi dzejnieki. Dārznieki ir vēl vairāk nekā dzejnieki. Mežsargi ir dzejnieki, un alpīnisti ir dzejnieki, viņi paši tikai to neapzinās.

"Nu jā," jūs teiksiet, "tās jau arī ir tādas romantiskas profesijas! Bet cik pasaulē nav darbu — automātiski, uzmācīgi, nepieciešami, obligāti, piespiedu, kārtēji, apnicīgi —, kas nekādu dzejisku uzgaismojumu nemaz nevar dot!"

Arī tas ir tiesa. Bet dzeja jau nepastāv tikai darbā. Dzeja pastāv nepārtraukti un visos dzīves līmeņos. Es jūs aicinu būt dzejniekiem! Ja ne tiešajā darbā — katram nelaimējas radošu darbu darīt —, tad savā prieka darbā, brīvajā laikā. Un nemeklējiet dzeju pirmkārt pie citiem — dzejoļu krājumos un

dzejoļu vakaros —, jo tā būs citdzeja, jo tā būs pastarpināta dzeja, ar starpnieku dzejnieku. Bet meklējiet to paši, nepastarpināti. Visistākā dzeja parādās tieši: kā dzejnieka situācija, kā izbrīnīts, saskanīgs, asprātīgs, laimīgs brīdis ģimenē, dabā, darbā, svētku drūzmā vai klusumā — un cilvēks top dvēseliski gandarīts. Es uzdrošinos apgalvot, ka lielākā daļa cilvēku, kas šodien meklē uzrakstītās dzejas palīdzību, ir savā dzīvē negandarīti cilvēki.

Bet pašdzeja nav obligāto rindiņu formā. Makšķerniekam tā ir pie upes un lidotājam debesis, izlūkam tā ir nakti un saulesbrālim saulgozi. Oblomovs nelasīja dzejoļus — viņš pats bija elēģiskais distihs. Šveiks nelasīja dzejoļus — viņš pats bija kā kupleja. Arī Spidola nelasīja dzejoļus, bet ir mūsu dzejas karaliene.

Dzejai nav tikai pantiņu izpausme vai drukāto rindiņu veids. Mazi bērni runā paši savu dzeju, vēl lasīt nemācēdami, tātad tā jūt, tā redz, tā domā. Mums nav jāuztiepj saviem mazuļiem dzeja, bet biežāk jāuzklausa viņu **pašu** dzejiskās gudribas un pārgudribas.

Sadzīvē mēs allaž kautrējamies, kaunamies no bērnišķīga tiešuma, no naivitātes, no sirsnības, bet tās ir dzejas kvalitātes. Sirsnīgs cilvēks jau ir dzejnieks.

Jautājums vēl paliek par formu.

“Nu labi, mēs visi esam dzejnieki,” jūs teiksiet. “Bet mēs to nevaram izteikt. Mēs sevi nevaram uzrakstīt. Mums nav vārdu.” Bet es jau teicu: pašatklāsme iet uz iekšu. Lai paliek jums pašam! Kāpēc jums vajadzīgs to tūlī citam izstāstīt? Vienkārši — audzējiet savu labo dzejas ES, un tas pašatklājies pats arī atradis, kā pašizteikties. Un ne jau obligāti dzejoļa formā. Bet visdažādākajās formās. Neierobežojiet sevi ar dzejas formu!

Jo dzejoļu forma ir profesijas lieta. Meistarības lieta. Par to jums nav jā rūpējas. Jums ir tikai jāierauga un jāizjūt.

Nu, protams, var un drīkst arī pierakstīt, uzrakstīt, pat nest kaut kur nodrukāt. Bet no šā brīža tava laime pārvēršas nelaimē, lielā nelaimē: visi tavi skaistie bērniņi atnāk uz redakciju nepareizās biksēs un kļūst par izsmiekla objektu. Jo viņiem nav vispārpieņemamu drēbiņu. Viņi atnāk ģimenes pidžamā. Vai dzimtas vecajā vectēva kažokā. Vai jūsu paša pastariša isajā kreklīnā.

Nē, ir labi pierakstīt savu dzeju, savu tēva un mātes dzejisko lepnumu, lielās vai mazās māsas lirisko jušanu, bet lai tas paliek jūsu mazajā lokā! Tā veidosies ģimenes dzejiskās tradīcijas, dzimtas dzejiskā hronika, tautas poētiskā domāšana.

Bet dzejnieks... Dzejnieks ir dzejas formas meistars. Ar laiku viņš ir kļuvis par profesionāli. Jo kādreiz nebija dalījuma ne dzejniekos, ne klausītājos, ne lasītājos. Zemnieks savam bērnam dziedāja šūpuļdziesmas, ārdīja mēslus, priecājās par ievām pavasarī, par dzērvēm rudenī, sacerēja milestības četrindes, plāva, ara, iedziedāja Jāņus, apdziedāja kāzas, dziedot un svītot kūla, dziedot samala maizi. Viņš bija pats savas dziesmas darbinieks. Savas dziesmas dzīvotājs. "Es darbiņu nodzīvāju" vai "Es darbiņu nodziedāju" — tas ir viens un tas pats.

Darba dališanai visā pasaulē pastiprinoties, mēs vairs tādi neesam. Mēs esam specializējušies. Tu stūrē, viņš būvē, viņa skaita naudu, mēs dzejojām, jūs zvejojāt, viņi laiž raķetes, viņas strādā rūpniecā. Un mums katram ir sava meistarība. Es neprotu izaudzēt tik skaistus kartupeļus kā tu. Es kaut ko audzēju, protams, bet nenesu uz izstādi — maniem kartupeļiem nav tā skata.

Viņai ir skaists suns. Viņa ir specializēta suņkope. Viņa tam cep kotletes. Mans krancītis ēd kartupeļu miziņas. Un es viņu nevedu uz izstādi. Manam sunītim nav tā eksterjera. Bet bez viņa man būtu vientulīgi te pilsētā dzīvot. Viņš ir **mans** krancītis.

Tepat pie pieminēkļa stāv dzejnieki. Viņi strādā un kopj dzejas kultūru. Tāpat kā kopj kviešu kultūru sēklkopji. Tāpat kā uztur kefira tirkultūru pienrūpnieki. Tā dzejnieki strādā ar vārdu: veido, atlasa, stilizē, stilo, ritmizē, amizē, rimē, asociē, aliterē, deformē, harmonizē un vispār — visādi pletizerē. Viņi profesionāli strādā.

Un tāpēc — lai pašdarbības dzejai paliek pašatklāsmes jēga, cita tai nav obligāta! Ja šī dzejiskā iekšējā pašizjūta ir atrofējusies, tad cilvēks izjūt emociju nepietiekamību. Cilvēks kļūst par emocionāli aprūpējamu būtni. Lidzīgi kā specializācijā profesionalizētais dzejnieks, kas neprot vairs ne izravēt, ne appliet puķi savā puķu podā, nemaz nerunājot par to, ka viņš neprot iestādīt kociņu pie skolas, Dzejas dienās viesojoties. Tā viscaur un arvien vairāk rodas visvisādu speciālistu, kas paši

savā dzīvē nav spējīgi sabalansēties. Un tas ir brīdinājums sabiedrībai, ka daļa cilvēku zaudē savu personības atražošanas spēju. Daļa no viņiem tad izsalkuši meklē dzejas vakarus un dzejoļu krājumus, lai sevi kaut kā līdzsvarotu. Dzeja tad vairs nav garīgās veselības zīme, bet atveseļošanās līdzeklis. Arī tas ir labi, bet, kad mūsu republikā atkal un atkal skan lasītāju prasība, lūgums, aicinājums izdot dzejoļu krājumus vēl lielākos metienos (nekā citur pasaulē), tad manī tas vieš zināmas bažas par mūsu publikas veselību. Jo tā nav tikai augstas kultūras zīme vien, blakussimptoms ir — pašemociju nepietiekamība.

Cilvēciskais gaišums sabiedrībā nav nekas cits kā visu cilvēku kopā sanestais pašu gaišums. Cik mēs iegaismojamies ar pašatklāsmi sevī, ģimenē, darbā, svētdienā, kompānijā, viesos, uz ceļa — tik aug gaisma ap mums un starp mums. Bez pašatklāsmes nav citatklāsmes. Dzīve neeksistē bez sevis apzināšanās, jo bez pašatklāsmes mēs dzīvi nespējam nemaz uztvert. Tā ir viss lielais, cēlais un varenais, kas ap mums; tas dzejas milzīgums ar savu asprātību un jocīgumu, bardzību un nopietnību, ar savu mūžīgo formu spēli var tikt ieraudzīts tikai tad, kad mēs paši katrs savu sveci iededzinām. Dzejoļu krājumi, dzejoļu vakari, Dzejas dienas — tā ir tikai tāda sērkokciņu kastīte, ko šeit pasniedz iededzināšanas nolūkos. Pašdzeju panākt — tas ir Dzejas dienu lielākais darbs un nolūks. Tas, ka jūs šodien pie pieminēkļa dzirdēsiet nolasītus dažus dzejoļus, — tas ir tas mazākais.

Literatūra un Māksla. — 1982. — 17. sept.

IMANTS ZIEDONIS: PORTRETINTERVIJA

Mūsu valsts lielajā jubilejā gribas dziļāk ielūkoties sevī, savā tautā un pasaulē un mēģināt izprast, kas tad mēs esam, no kurienes nākam un kurp ejam.

Pirms neilga laika vienu šādu atbildi saņēmām, uzzinājuši, ka Ojāram Vācietim piešķirta PSRS Valsts prēmija.

Vēl viens atskaites punkts ir Imants Ziedonis — cilvēks, kura mūžs tāpat ir veltīts mums visiem.

Tātad — Imants Ziedonis.

Sarunāties ar viņu ir interesanti un grūti — gluži kā lasīt viņa dzeju. Negaidītu analogiju uzzibsnijums, paradokšāls domu

gājiens, kas nojauc jebkuru aprioru pieņēmumu vai gatavu sarunas plānu.

Mēs skaidri saskatām to lielo un nozīmīgo, ko Tautas dzejnieks paveicis mūsu literārās vai sabiedriskās kultūras laukā, bet viņa personība arvien ir noslēpums, kad viņš pēkšņi pasaka (atbildot uz jautājumu par cilvēkiem, kuriem bijusi īpaša nozīme viņa dzīvē):

— Pēteris Pētersons prata man iemācīt tauriņstāju, to teatrālo un paradoksālo uzvedības manieri, kuras spilgtākais iemiesojums ir klauns.

Imants Ziedonis — klauns? Ja arī viņš joko (izjoko), arī tad tā ir klauņāde. Bet ja nu nopietni? Jo, lūk, vēl līdzīga doma:

— Es gribu parunāties ar Džonatanu Sviftu — mani valdzina viņa rotaļīgais, lēkājošais, mainīgais, nenopietnais stils.

Konteksts: — “Par ko jūs runātu ar Majakovski? — Ar Majakovski mēs sakautos. — Kāpēc? — Mums abiem pārāk patik uzvaras. — Ar ko jūs gribētu runāt?...”

— **Un ar Raini?**

— Es pajautātu, kāpēc Raina varoņi aiziet tad, kad ir atraduši patiesību, uzvarējuši, kad viņi kļūst visvairāk vajadzīgi.

Un mazliet vēlāk, atbildot pats sev:

— Iespējams, patiesība var iznīcināt stilu... tās gaismā rakstniekam viss pārējais kļūst nebūtisks. Tāpēc Rainis kā stilists mani interesē mazāk, toties kā filozofs un cilvēks, kurš savas patiesības izdzīvoja personīgi, viņš ir viens no visu laiku lielākajiem dižgariem.

— **Vai tas nozīmē, ka literatūra kā skaistuma (stila) un lielās patiesības sintēze nav iespējama?**

— Nebūt ne. Literatūra ir pulsācija starp ideju un tēlu, lielās patiesības detalizēšana, reducēšana uz sīkām sadzīves norisēm, jo no tām tā ir nākusi un tur tai ir jāatgriežas. Es tā mēģināju “lēkāt” epifānijās.

... Talantu var pielīdzināt magnētam, ar kuru tu braukā apkārt un vāc dzelzs skaidiņas. Literatūra ir magnēta ekskursija.

Lūk, kā — “klauns”, “rotaļīgums” un “lielā patiesība”.

— **Kāpēc jūs rakstāt?**

— Pirmais, tas ir pašizteikšanās nepieciešamība. Taču jebkurš rakstnieks, kad viņš ņem rokā spalvaskātu, kļūst par dialoga dalībnieku (ikviens monologs ir dialoga turpinājums vai

aizsākums). Tieksme dalīties vērtībās — īstajās vai šķietamajās —, tieksme pēc saprašanās un sevis apstiprināšanas. Tas par liriku.

Citādi ir ar publicistiku. Tā ir tieša uzrunas forma, griba pārveidot pasauli. Cīņīšanās ar tiem, kuri nezina, kā sasiet galus.

Dzejnieku var piekert pretrunā — ar publicistiku nav citādi, tā ir tāda pati atrastās patiesības paudēja kā lirika. Lasītājam ir vienlīdz svarīgas abas, lai tiktu skaidrībā un rīkotos kā ar pasauli, tā arī ar sevi. Taču šīs pretrunas liecina tikai par to, ka Ziedonis atkal ir ceļā uz kaut ko jaunu: iespējams, viņa lirika atkal kļūs paģerošāka, bet publicistika — intīmāka. Vai arī otrādi. Arī A. Kantāne saka: "Man šķiet, Imants ir jaunu atradumu priekšā."

— Bieži vien saka, ka mākslinieks sacer. Man gribas teikt — atsacer. Mākla liek atcerēties, ka spēles noteikumos viss un visi ir līdztiesīgi, visi var būt lieli un nozīmīgi, visi var būt montējami vienā linijā, visi var būt vērpjami augstvērtīgā dzijā. Šis paša aizsākuma demokrātisms, šī vienmēratcerēšanās, ka cilvēki (visi!) ir augstās dzīves spēles cienīgi, arī dara mākslu un literatūru tik vajadzīgu, tik iedarbīgu — iedarbīgāku par pašu filozofiju, iedarbīgāku par pedagoģiju un zinātni.

Rainis varbūt kļūdījās. Baltais tēvs ir tūkstošveidis! Un Melnā māte ir vienveidīgā.

— **Kā jūs sākat rakstīt?**

— Tas bija studiju gados. Es sēdēju verandā, un pēkšņi kā apskaidriba — jutu, ka milu šo pasauli ar visiem suņiem, zemi un ūdeņiem... Es tik ļoti mīļoju (kā saka Ojārs Vācietis), ka tas bija obligāti jāpauž... Tas ir dzejas sākums. Tas bija sākumā. Vēlāk tas kaut kur pazuda. Bieži palika tik pašizziņa. Man šķiet, šodien arī jaunie vairāk fiksē apjēgšanas, saprašanas procesu. Nav milestības izpausmes — domāju, ka tas ir tāpēc, ka cilvēks nav sevī kopies, tikai sabiedrībā, otrā, citā, viņos.

— **Ko jūs ieteiktu jauniešiem, kurš grib strādāt savas tautas labā, bet nezina, no kura gala sākt?**

— Jāsāk ar inventarizāciju. Kā tu kop 1) sevi (nevar dot, ja tu nekas neesi); 2) sabiedrību (ko un kā tu dari, kā tu spēj kontaktēties); 3) Visumu (jeb idejas, principus, vispārīgos saatietcinājumus, jēgas, kategorisko imperatīvu).

Nākamais jautājums ir par šo attieksmju proporcijām.

— **Vai dzejniekam ir vajadzīga izglītība?**

— Priekš pašizteikšanās — nē, tikai tehnika. Ja pretendē uz ko vairāk, jāapgūst sabiedriskās zinības. Caur izglītību iziet

uz kontaktu pasauli. Visplašākajā nozīmē. Šis ir PSRS jubilejas gads, mēs daudz runājam par internacionālismu, bet tas nevar pastāvēt bez zināšanām citam par citu.

Divtik nepieciešamas zināšanas publicistam. Prasme sasiet galus, savest kārtībā struktūras.

Dzejnieks ir evolūcijas karavīrs. Viņam jākopj ideja, doma, Visums.

Tomēr jebkura izglītība galu galā reducējas uz pašizglītību.

... Zināšanas palīdz ieraudzīt jēgu, harmoniju, skaistumu tur, kur nezinošais redz tikai jucekli un nelaimi, bēdas utt. Zināšanas palīdz ieraudzīt evolūcijas sistēmu plānveidību, izprast savākšanās jēgu, evolūcijas lielo plānveidību, ved pie drošas pārliecības par cilvēka un visa pastāvošā labklājību. Sokrats teica, ka visas nelaimes ir tikai no nezināšanas — viss jaunums, bēdas, satraukumi. Zināšanas palīdz izprast un izvērtēt visas cilvēces bijušās kultūras piemērus, klišejas, standartus, stereotipus un pieņemt vai nepieņemt tos izmantošanai. Pašlaik aktuāla ir tautasdziesmu apguve šodienas lietošanai. Var pieņemt, ka tautasdziesmās ieliktais šķiriskās formulas ir skolā, augstskolā apgūtas un ar šodienas esamību salīdzinātas, mazāk apgūtas ir dabas un cilvēku, ģimenes locekļu, kaimiņu attiecību formulas tautasdziesmās — drauga, biedra un brāļa satversme.

Tautasdziesmu skatuviskā skandēšana ir vispāratzīta laba un dvēseliska lieta, bet tai nav paredzama izaugsme, ja nenotiks tautasdziesmu apguve caur zināšanām.

[..]

Mīlestība — un karavīrs, pašizglītība — un studijas Maskavā, Kijevā, Tērbatā... Taču ir līmenis, kurā tas viss saplūst. Karojošais humānisms jeb, kā viņš pats saka, "kultūras ekspansija". Un atgādināt, ka dzejnieks arī pats studējis mūsu valsts galvaspilsētā — M. Gorkija Literatūras institūta Augstākajosursos.

— Darāmā ļoti daudz. Ja runājam, piemēram, par mūsu tautas nacionālo pašapziņu internacionālo sakaru kontekstā — praktiski nav pētīti jaunlatviešu sakari ar slavofiliem, nav strēlnieku akadēmiskas vēstures, maz apzināti veseli kultūrsoģiālās pagātnes kompleksi.

Taču jaunietim, kurš ir modies darbam, jāsak ar mazāko, ar ikdienā visbiežāk sastopamo. Man šķiet, ļoti aktuāla problēma ir sakari ar perifēriju un tās stāvoklis vispār. Civilizācija pārvietojas uz pilsētu un pamet dežūrpunktus — pat mežnie-

cības ceļo uz centriem. Nedrīkst pieļaut, ka cilvēkos zūd savas vietas izjūta, un, ja tā tas tomēr ir, jārada kontrprocess.

— Kas jūs ir izveidojis par tādu, kāds esat?

— Jaunībā ļoti spēcīga autoritāte bija Džeks London — ne kā literāts, bet ar savu pioniera un sportista vīrišķīgo stāju (pārējie piedzīvojumu autori nav devuši praktiski nekā). Tūlīņ klāt piestājas Hamsuns ar savām mistērijām. Apsišu Jēkabs, Poruks. Milzīgs iespaids — Ostrovska "Kā rūdijās tērauds", arī Poļevoja "Stāsts par īstu cilvēku". Savulaik Trifonova "Studenti". Noteikti Rainis.

Zemniecības idejā man tuvs Upīts ar "Zaļo zemi", tāpat Tammsāre, Reimonts, Tarjejs Vēsoss ar "Diženo rotaļu". Tas viss noteikti ietekmēja ne tikai "Kurzemīti", bet manu vērtību sistēmu vispār.

No eksistenciālistiem instinktīvi vairo — tā man šķiet bezizejas filozofija. Turpreti pats uzskatu, ka taisnība pastāv, to var izcināt un, ja dažkārt nevar, tad tik un tā viņa ir. Tāpēc man tik bezgala tuva ir tautasdziesmu filozofija.

Glezniecību man atklāja Jānis Liepiņš. Kinematogrāfa īsto pasauli — Aivars Freimanis.

— Kādreiz Makss Frišs, atbildot uz pārmetumu par viņa darbu fragmentarismu, sacīja, ka ikvienam rakstniekam agri vai vēlu pienāk brīdis, kad jautājums par meistarību atkrit un rodas cits — par tiesībām (uz pasaules ainas radīšanu). Un, kamēr viņš nav atradis savu lielo patiesību, jebkurš darbs var būt tikai fragments. Jūsu darbi, īpaši pēc "Kurzemītes", arvien vairāk tuvojas eposa struktūrai — dzejoļu cikli, "Poēma par pienu", par maizi u. c. Vai tas liecina, ka šādu patiesību esat atradis? Vai varat to formulēt "citiem vārdiem"?

— Patiesība un eps... Pieredzei krājoties, subjektīvie momenti vairojas, aug ģeometriskā progresijā un rada episku panorāmu. Es pašlaik strādāju pie grāmatas par kolhozu priekšsēdētājiem. Mēs runājam par daudz ko, viņi stāsta savas problēmas un cer, ka es varēšu palīdzēt. Un beigās piemetina: "Bet tik un tā jādara pašam." Tas ir arī mans kredo. Un vēl — esmu nācis darīt maksimāli labu, nav man cita eksistences attaisnojuma.

Intervēja V. Daugmalis.

Ciņa. — 1982. — 21. dec.

Ja sirdij tu potējis milas rozi,
Tava dzīve nav bijusi velta.

Omars Haijāms

Tadžikijas vārds pasaules kartē parādījās tikai pēc Lielās Oktobra sociālistiskās revolūcijas. Jau izsenis šo kalnu zemi apdzīvo gudra un čakla tauta, kas devusi pasaulei tādus dižgarus kā Abu Alī ibn Sīnu (Avicennu), kura tūkstošgadi nesen atzīmējām, slavenos dzejniekus Abu Abdullu Rudakī, Abulkāsimu Firdousī, Omaru Haijāmu, Mušrifatdinu Saadī, tadžiku padomju literatūras pamatlicēju Sadridinu Aini, Sociālistiskā Darba Varoni dzejnieku Mirzo Tursunzadi...

[..]

Par tautu kopības zīmēm

Pārlaižu skatienu durvju vinjetei. Tāda sajūta, ka pirmīt kaut ko ieraudzīju, kaut ko, kas palika līdz galam nesaskatīts. Tur pašā augšā. Tie taču ir ļoti pazīstami liekumi! Tā kādreiz pavisam svešās vietās nedod mieru doma, ka tu jau te esi reiz bijis. Kad? Kad es esmu to redzējis?... Pēkšņi uznirst kaili ozoli rudeņos laukvidū. Kā milzīgi svečturi ozoli stāv kailos rudeņos, pavasaros... Pāvulāna svečturi! Tas tur virs durvīm ir Pāvulāna svečturis, tikai pie sienas un cilnī. Galu galā tas ir tas, kādēļ es esmu šurp braucis. Acu priekšā uzaust indiešu tepiķu musturi, kuri tik līdzīgi mūsu mākslinieka Madernieka rakstiem, pareizāk gan — otrādi. Sākotne ir tur — indiešu tepiķu rakstos. Indiešu baltologs profesors Čaterdži savas sievas piemiņai izdotajā grāmatā ievietojis arī viņas austo tepiķu krāsainus attēlus. Tie ir tik līdzīgi krāsās un ritmos latviešu ornamentam, ka neviļus pārņem bijība mākslas priekšā, kas caur tik seniem gadu tūkstošiem vienīgā spēj iznest kultūru kopības zīmes. Tu ej un ej, un vēro: visapkārt tērpos krāsainība un Vidusāzijas vijīgais, lapotais, ziedveidīgais, lāsumainais ornaments, un pēkšņi — vienā kalnu aizā Kuļabā vai Iškašimā kalnietes seģenē vai prievītē uzspīd baltiskais rūtiņu raksts, kaut kas baltkrievisks, kaut kas latgalisks. Gandrīz vai neticami. Mēs taču tik maz par to runājam, maz par to rakstām, maz pētām tautu kopības zīmes. Mani pārsteidza ausekliša zvaigznes parādišanās

Rušanā, Pamira dziļumā. Un tagad manā priekšā Jogidā, pie Afganistānas robežas, ir latgaliskā svečtura liekumi. Māksla saglabā savas tūkstošgados izstrādātās ģeniālās formas, un šīs formas savukārt saglabā mākslas valodas tīrību. Mēs šodien muzejā nevaram vien nobrinīties par tadžiku ūdens krūžu aftobu formām. Tādas tās ir kopš tūkstoš gadiem. Skaistas, skaistas, skaistas. Mēs sakām — “īsts primitīvs”. Un atkal: skaists, skaists, skaists. Gluži kā dainu valoda. Pastāv doma, ka valodas un kultūras tīrību visā senajā vēl pirmssanskrita pasaulē cauri desmitiem tūkstošiem gadu uzturējusi seno dainu forma. Dainas bijušas tās stingrās noteicējas, kas atraidījušas trohaja pantmērā un astoņzilbigā rindā neielaužamus neskanīgus vārdus. Rezultātā līdz mums ir atnākusi un Barona “Dainās” sakopota kādas senas skaistas valodas skaista pēctece. Un mēs, šodien mācot bērniem skolās dainas, apbrīnojam to valodas kultūru, kas izveidojusies bez skolas, bez rakstu prasmes un savā skanīgumā un tīrībā paliek joprojām modernās valodas nepārspēta.

Ir daudz lietuviešu un latviešu valodas vārdu (apmēram 25 000), kuru līdzība ar šodienas tadžiku valodu un vēl lielākā līdzība ar persiešu senvalodu (pehlevi) ir pārsteidzoša. (Bet tadžiku valoda pieder pie irāņu valodu saimes rietumu grupas.) Bieži šodienas tadžiku valodā dzirdams dažādi niansējama izsaukuma vārds dažādās variācijās “vai!”, “vai, vai, vai!”. Ir citās valodās dzirdēti visādi “oh!” un “ah!”, “oi, oi, oi!” un “ai, ai, ai!”, bet “vai!” dzirdams laikam tikai uz austrumiem no mums: Kaukāzā, Turcijā, Irānā.

Nu dzirdēju to skanam arī tadžiku tautasdziesmā.

Nepublicēts.

1983

PIRMS NESADEGU ES, JŪS MANI NEPAZINĀT...

To, ka Imants Ziedonis ir ne tikai dzejnieks un publicists, ne tikai lielisks orators un sabiedriska darbinieks, mēs zinām. Un, cerams, arī saprotam, ka Imants Ziedonis ir mūsu laika kultūras parādība un kā tāds viņš mums jāuztver visas mūsu kultūras

kontekstā. Viņš izsaka mūsu neizteikto, nojausto vai vēl nenojausto. Viņa dzeja nav tikai grāmatplauktos, bet mūsos pašos.

Pilnībā atdodamies savas idejas varai, savus atklājumus viņš nepatur sev. Tie kļūst par sabiedrības īpašumu. Tā ir viņa mīsi-ja — dalīties ar mums savos atklājumos. (Ak, ja mēs nebūtu tik kūtri! Bet savukārt kas gan notiktu, ja mēs sāktu izpildīt burtiski visas dzejas tēlos mums domātās norādes!)

Visas durvis veras uz iekšu, kad runā Ziedonis. Tā ir bijis visās viņa uzstāšanās reizēs — autorvakaros, sanāksmēs un Rakstnieku savienības kongresos. Viņu grib dzirdēt, ar viņu grib runāties. Bet viņš pats sarunā meklē partnerību. To neatrazdams, atvadās.

Atceros, kāds par Ziedoni bija trāpīgi izteicies, ka, līdzko kritiķi viņu satver, viņš izlokās kā ķirzaka, atstādams kritiķiem notrūkušās astes galu.

Kad ļoti tuvam Imanta Ziedoņa draugam vaicāju, ko viņš varētu pateikt par dzejnieku kā par cilvēku, pēc ilgāka klusuma brīža saņēmu atbildi: "Kas mākslinieks par cilvēku? Viņš ierodas pasaulē ar savilktām dūrēm un atlaiž tās aiziedams..."

Gaišmas un tumsas izgumzītais

Nekur no dzīvības man nebūs miera

Man ir grūti kā pasaulei. Man ir grūti

Es esmu neaizējošs

— Ko tev devusi jau nodzīvotā mūža daļa?

— Jāsāk domāt. Es neesmu vēl domājis par to. Jā. Pirmkārt, no atražošanas viedokļa — mūža pirmā daļa man ir devusi ļoti labus, skaistus bērnus. Tā tas ir. Tad man viņa ir devusi televizoru, radio, mašīnu, jā, vannu, gāzi — vārdu sakot, visas labiericības, ar ko šodienas pilsonis ļoti lepojas.

Mūža pirmā daļa man ir devusi milzīgo dzīves praktisko skolu un to, ka es esmu izgājis dzīves šaubu stadijas un nonācis pie savas pārliecības.

Esmu iemantojis labus, palīdzīgus draugus. Man līdzās ir dzīvesdraugs. Ļoti gudra sieviete.

Tālāk es gribu pateikt, ka nodzīvotā mūža daļa man ir devusi manu tautu. Šajos gados es esmu apguvis savas tautas pieredzi. Esmu izstaigājis Kurzemīti ar nodomu saprast, kas notiek mūsu tautā. Ne tikai tautu no malas pavērot, bet sajūst to tādos kontekstos, kas iet pāri tautas kontekstam, kas jau kļūst par valstiskām nostādnēm — ekoloģiskās, filozofiskās, sabiedriskās, kosmoloģiskās plaknēs.

— **Iegūt nozīmē arī zaudēt. Kā tu regulē šo attiecību savā labā?**

— "... Gūt var dodot, gūt var ņemot, dodot gūtais neatņemams..." Mēs to vienmēr citējam kā tādu anekdotisku kalamūru, neiedziļinoties tā jēgā. Formula ir ļoti vienkārša: dots devējam atdodas. Un — tev tiks atmaksāts. Labs tiks atmaksāts ar labu. Ja tu citam dosi, pienāks laiks, un tu arī dabūsi. Tas nav ne pragmatiskā, ne morālētiskā nozīmē, bet pavisam metodiskā nozīmē. Tā ir kustība. Visu laiku dodot ārā un atpakaļ saņemot, sākas strāva, vilkme. Vajag uztvert šo jēdzienu kā vilkmi. Jo tu atdod, jo tu dabū vēl vairāk iekšā. Tā ir tāda fizioloģiski nepētīta lieta, ka tu neiztukšojies, ja pa īstam dod. Es par sevi to nevarētu teikt, es vēl neesmu iemācījies dot ar pilnu atdevi, es kontrolēju, regulēju šīs attiecības un cenšos regulēt tās savā labā. Bet tas, kas procesu neregulē savā labā, tas dod ar pilnu atdevi un dabū papildam atpakaļ. Pat ne atpakaļ, viņš panāk vilkmi, un viņam caurplūde notiek arvien bagātāk. To pēdējā laikā esmu novērojis. Izskaidrojums, kāpēc tas tā notiek, meklējams kosmiskajā likumā, pasaules attīstības likumā. Tas ir filozofisks likums, tas ir atdeves likums, evolūcijas likums. Rainim šis likums bija mīlestība. Ar pilnu atdevi dodošais, citiem dodošais apstiprina evolūcijas gājieni. Viņš audzē evolūciju, viņš audzē uz augšu.

— **Kā tu regulē kontaktu punktus ar sabiedrību un cilvēkiem?**

— Esmu jau daudzkārt izteicies par trīs principiem sevis regulēšanā un pie tiem arī palikšu. Es pats tos neesmu izdomājis, tās ir atraduši pasaules gudrie. Pastāv trīs līmeņi, kuros cilvēks sevi regulē. Tie ir — pašaudzināšana, sabiedrības audzināšana un idejas audzināšana. Jeb paškopšana, sabiedrības kopšana un idejas kopšana. Dzīves un sabiedrības pašharmonizācija ir atkarīga no tā, cik lielā mērā šie trīs principi savstarpēji proporcionāli tiek ievēroti. Ja kāds no tiem tiek

izlaists, kāda no šīm kopšanām atstāta novārtā, tad... tad harmonija neiznāk. Šiem trim līmeņiem ir jādarbojas. Es domāju, ka mēs nekādi nevaram kopt sabiedrību, ja paši esam nekopti. Tas ir vairāk nekā skaidrs. To mēs no Raiņa esam mācījušies, un arī visur citur ikdienā tas kļūst redzams. Un mēs nevaram kopt sevi un nevaram kopt arī sabiedrību, ja mums nav idejas, kā vārdā to darīt. Uzturēt ideju. Es tagad rakstu par Madlienas sovhozu, tā cilvēkiem un par viņu kopšanas rūpēm un priekiem. Un tad šo idejas kopšanas darbu es nosaucu par TIK UN TĀ spēku, tai ir jābūt TIK UN TĀ idejai. TIK UN TĀ ideja pastāv. Un, ka nevar kopt pats sevi vien bez sabiedrības, bez kontaktēšanās ar citiem cilvēkiem, to jau mēs visi zinām... Būtībā es tagad pasaku banālas lietas, bet tās tikpat banāli vienmēr aizmirst.

— **Kā tu raksturotu kultūras fona izmaiņas savā rakstnieka darbības laikā?**

— Tavi jautājumi ir tik lieli un dziļi, ka es uzreiz nevaru nemaz atbildēt. Būtu vajadzīgs laiks, lai formulētu visas domas. Mums intervijā nav tādu tradīciju. Mums ir problēmu raksti. Jā, tad ir problemātiska domāšana. Bet intervijas zināmā veidā ir sabiedriska flirts, un es kā tādu to arī uztveru. Tagad tu piespied mani iet uz cita veida interviju. Es nejūtos tik domāspējīgs, lai improvizēti raksturotu visu fonu, kas visnotaļ ir milzīgi liela plakne.

Es kultūrā ienācu ļoti neizglītots. Studēju neklātienē filologos, un mēs visi zinām, ka neklātienes izglītība nav tik pilnīga. Man nebija filoloģiskā aicinājuma, un es neko arī neiemācījos. Biju sadzīviski noņēmis, nostrādājies, un man nekad nebija laika studēt pasaules literatūru pa īstam, pasaules kopsakarus apgūt. Ka mana izglītība ir fragmentāra, to es tagad jūtu un pārdzīvoju.

[..]

— **Dzejnieks dzīvo kopā ar savas lirikas pozitīvo tēlu. Vai tas iespaido dzejnieka raksturu, rīcību?**

— Man jāsaka, ka es nekad neesmu tā dalījies — lirikas pozitīvais tēls un pats dzejnieks ar savu raksturu, rīcību. Viss, ko esmu izdomājis, tas esmu es. Var jau nosacīti teikt — lirikas pozitīvais tēls, bet tas esmu es, viss, ko esmu dzīvojis, ko domājis. Es neredzu skatpunktu, no kura apskatīt savu pozitīvo tēlu. Es nezinu, kur nostāties, lai to redzētu. Varbūt kritiķis

var tā analītiski domāt, bet runāsim par būtisku dzeju, kurā tu esi, kurā tu izsaki savu ES un visus savus ES modeļus, kādi vien nāk prātā. Tur nav nekādas robežlinijas, nav citu atskaites punktu. Tas tu esi, un viss... Līdzīga rakstura jautājumus es neesmu sapratis arī kritikā. Es vispār neesmu sapratis kritikas analītisko pieeju un nevaru nodalīt robežšķirtnes starp sevi un lirisko tēlu. Un būtībā — kas ir dzeja? Dzeja ir nepārtraukta meditēšana, kontemplācija vai apcere, vai iejušanās starp ideālo un realitāti. Jautājuma būtība tāpat — vai mans izdomātais ideālais tēls iespaido manu dzejnieka reālo dzīvi? Bet es saku, ka dzeja ir pats meditācijas process! Šī jušana, šis saiknes uzstādīšana vai, teiksim, kustība pa saikni, starp ideālu un realitāti. Es pats neesmu ne ideālā, ne realitātē, es nepārtraukti impulsēju, es svaidos kā elektrons. Elektrona vieta un trajektorija nav tik noteikta, kā to māca fizikas stundās skolā. Un tā arī dzeja, kad to raksta... tā zibsnī nepārtraukti starp ideālu un realitāti. Tur ir nepārtraukta kustība... Pārtraukuma brīdis nav nosakāms. Šis dalījums ir tik nosacīts, ka man negribas tajā tālāk ielaisties...

[..]

— Vai tavai dzejai palīdz personīgās ciešanas un pārdzīvojumi?

— Pārdzīvojumi palīdz, bet vai tām ir jābūt ciešanām? Ļoti šaubos. Daudzi uzskata, ka sāpes ir šīs dzīves neatņemama sastāvdaļa — ir sāpju literatūra, sāpju māksla un sāpju sliekšnis, augstāks vai zemāks. Es pēdējā laikā gribu aiziet nost no šā jēdziena "ciešanas" un neuzskatīt to par mākslas katalizatoru. Varbūt ciešanas kā viens no pārdzīvojumu veidiem visā šajā kompozīcijā ir vajadzīgas, bet stāvēt pie sāpju sliekšņa, rāpties tam pāri, nodarboties ar sāpju literatūru es negribu. Esmu pārliecināts, ka negatīvās emocijas nav labākās katarses emocijas. Problēma arī zināmā mērā ir ciešanas — varētu teikt, sabiedrības ciešanas, kādas kopas ciešanas. Un tādā nozīmē problēma, es piekritu Laganovskim, ir ķibeles vai ķeza. Agrāk tā teica — ķeza, ķibeles. Tagad modē visiem prasīt — kādas ir jūsu problēmas? It kā tās dzīvē būtu pats galvenais. Ja tev nav problēmu, tad tu dzīvo nepilnvērtīgu dzīvi. Tātad, ja tev nav ķezas vai ķibeles, vai sāpes, tad nevar būt ne literatūras, ne mākslas? Domāju, ka jāprasa ir nevis — kādas ir jūsu problēmas, bet

gan — kādas ir jūsu ķibeles, un tad uzreiz top skaidrs — viņš teiks: par ķibelēm, nu ko mēs atkal par ķibelēm!

— **Kā tu kļuvi par rakstnieku — apzināti vai nejauši?**

— Es domāju, ka nejaušības nav. Jebkura šķietama nejaušība nākusi likumsakarīgi, un tā tiek piespēlēta mums no kaut kādas citas ieprogrammētības. Ir ģenētiskā ieprogrammētība, ir audzināšana, vide — un ir, teiksim, zvaigznēs ierakstītās lietas. Ļoti iespējams, tas ir ierakstīts kaut kur zvaigznēs, ka man ir jāraksta. Kaut gan es pats stipri vien gribēju mācīties par agronomu, bet tai pašā laikā vidusskolā, kad noņēmos ar agronomiju, es izlasīju Knuta Hamsuna kopotos rakstus un stingri nolēmu, ka tas nav nekas. Tā es arī varu uzrakstīt. Tad saprotiet, kā gribat, — vai tas ir apzināti vai nejauši...

— **Kā tu raksti?**

— Es nevaru nedz pieturēties, nedz pieņemt kādu noteiktu programmu rakstīšanā. Es rakstu tā, kā man iznāk. Varētu teikt, ir divi ceļi. Viens, kad tu raksti iedvesmoti, raksti tikai tad, ja tev iedvesma diktē. Un otrs, kad tu raksti programmiski, nodomāti, izplānoti, izdomāti un tad mēģini atdzīvināt iedvesmu — izsaukt, uzkurbulēt. Tādi divi gājieni pastāv — un abi vienlīdz stipri. Patīkamākais ir pirmais. Dzejai no prozas nav nekādas rakstīšanas atšķirības. Vienīgais — proza ir grūtāks, ilgāks sēdēšanas darbs. Iedvesma nemēdz būt tik gara, lai pietiktu garākam prozas gabalam, tāpēc prozā ir atsevišķi uzliesmojumi, tādi apgaismības brīži, kurus Džeimss Džoiss sauc par epifānijām. Tā es ieguvu vārdu "epifānijas".

Jā, visistākā dzeja ir tā, ko raksta nedomājot. Visskaistākā! Tā nav jālabo, tā ir jau tira, pareiza un ista. Tā ir tāda, kādai tai jābūt! Un lasītājs pamanīs — tā ir uz viļņa. Nav jākārpās ne pret vilni, ne jātiek augšā tajā — tu esi uz viļņa un vienmēr esi viļņa virsotnē! Un vēl saka — dzeja ir mūžīga tagadne, kurai nav noslīdējuma ne uz nākotnes pusi, ne uz pagātnes pusi. Senie indiāņi teica, ka laiks tek kā smilšu pulkstenis un tu pats vienmēr esi smilšu kaudzītes virsotnē. Tad, kad tu vēl neesi ierakts smiltis iekšā, bet visu laiku tupi uz virsējā graudiņa, tad ir istā dzeja.

— **Ko tu teiktu par latviešu valodu: vai tā bagātinās vai noplicinās?**

— Valoda noplicinās. Arī daiļliteratūras valoda ir plikāka, salīdzinot ar visu latviešu literatūras kopumu. Mēs dzīvojam

daudz nacionālā vidē, un konfrontācija, integrācija, saskaņošana — tas viss internacionāli bagātina valodu, bet tajā pašā laikā to arī internacionāli unificē. Tas ir viens motivs. Otrs — mums ir praktiska domāšana, pragmatiska domāšana, lietišķa domāšana. Mūsu valoda ir pat ne lietišķa, bet lietišķiska. Šis apstāklis valodu tehnicizē, lietišķizē un prakticizē, sausē. Tā ir tāda nesulīga valoda, kas kļūst arvien frāzaināka. Varētu teikt, arī birokrātiskāka. Mūsu valodu institūti diemžēl nekopj praktisko valodu. Mums trūkst terminoloģijas vārdnīcu masu izdevumos. Ja mehanizatoriem, mediķiem un visiem citiem ir jālieto starptautiskie, pat ne starptautiskie termini — jālieto no citas valodas atdarināti vārdi. Teiksim, autoservisā... Man jāklausās, kā šoferi, mehāniķi tos lieto. Katrā fabrikā noteikti ir tieši tas pats. Slimnīcā tu aizej uz rentgena kabinetu vai kur citur un visur dzirdi kādus jocīgus, ķēmīgus vārdus. Un to klausās arī bērni. Skolās latviešu valodas un literatūras stundu skaits nav pietiekams. Bez valodas nav domāšanas. Piegružota valoda acimredzot iespaido arī domāšanu. Aiz publicētā vārda grāmatās un avīzēs stāv redaktori, kas seko valodas labskanībai. Bet, piemēram, televīzijā un radiofonā, kad cilvēks runā brīvi, neizredīgētos teikumos, tur jūt visu šo valodas samocītību. Mana runāšana tagad ir stipri vien samocītāka un sausāka nekā tā, kuru es uzrakstītu uz papīra kā rakstnieks, pārdomādams frāzi. Bet tā jau būs pārdomāta frāze, pašā redīgēta. Tātad es pats sevi laboju, es savu valodu kontrolēju un uzlaboju, bet brīvi runāt, tā kā tagad, es tik labā un skaistā valodā nevaru. Man tā neiznāk.

Es zinu ļoti daudzus no mūsu rakstniekiem, kas nesabojājas. Teiksim, Jānis Liepiņš, Lilija Dzene, Zigmunds Skujiņš — tie ir cilvēki, kuru valoda tiešām ir skaista, bet viņi nodarbojas ar valodas kopskaņu. Un, ja viņiem speciāli ir jākopj valoda, tas liecina, ka ar valodas kopskaņu kaut kas nav kārtībā.

Braukādams pa Vidzemi, Latgali un Kurzemi, esmu pārliecinājies, ka laukos ir vietējie inteliģenti, kuri ļoti uzmanīgi seko, pēta, analizē un pārspriež latviešu valodas labskanību. Kā tā tagad skan presē, radiofonā, televīzijā. Piemēram, bitenīks Krūmiņtēvs pie Gaiziņa. Viņš katru "Literatūru un Mākslu" izanalizē, pārspriež, un, kad es pie viņa aizbraucu un mēs skatāmies bites, viņš vienmēr izlabo manu valodu, pastāsta, kādas man ir bijušas kļūdas iepriekšējos rakstos "Literatūrā un Mākslā" vai

“Karogā”, kādas kļūdas ir bijušas Mārim Čaklajam, kādas Ilgonim Bērsonam vai kādam citam. Krūmiņtēvs visu laiku uzmanīgi seko literārajai valodai. Viņam ir tira, tautiska valodas izjūta.

— **Kuru no latviešu kultūras izpausmēm tu atzīsti par spēcīgāko un kāpēc?**

— Es domāju, ka noformējusies latviešu kultūras izpausme ir tautasdziesma. Neatšifrēta, pat mūsu tautā vēl pilnībā neapzināta kultūras izpausme. Pasaules kultūrā ir milzum daudz visādu eposu, kurus mēs zinām un kuri pie mums ir tulkoti. Bet mūsu tautas eposs pasaulē nav tulkots. Mūsu tautas eposs nav “Lāčplēsis”, bet tautasdziesma. “Lāčplēsis” ir literārais eposs, bet mūsu eposs pēc būtības ir latviešu tautasdziesma. Ar visām episkajām, liriskajām, filozofiskajām nostādņēm. Pastiprinātā interese par folkloru, polemiskā interese par folkloru pašlaik iziet mūsu sabiedrībā, un nāks tas laiks, kad mūsu tautas eposs LATVIEŠU TAUTASDZIESMA tiks analizēts, tiks izstrādāts internacionālā kontekstā. Es pasvītroju vēlreiz, noteikti internacionālā kontekstā, jo tās izcilās ētiskās un estētiskās bagātības, kas ir mūsu tautasdziesmā vēl neapzinātas, — tās visai mūsu padomju kultūrai ir ļoti vajadzīgas. To apzināsies drīz, un tās izies pasaulē. Un te Krišjāņa Barona jubileja būs viens no spēcīgākajiem impulsiem.

— **Kādas cilvēku savstarpējās sazināšanās zīmes tu uzskati par visstiprākajām?**

— Visstiprākās cilvēku sazināšanās zīmes ir simboli. Tie kultūrā paliek ilgi un gandrīz nemainīgi. Jumja zīme ir nemainīga, jo tā ir ideāli izteiksmīga, nav uzlabojama. Piecstaru zvaigzne nav uzlabojama, var tikai pēc viņas ideālās pilnības censties (tā ir cilvēciņas ideālzīme).

Mani pašlaik nodarbina latviešu ornamenta simboli — zalktis, saulīte, Austras koks. Tajos ir liela filozofiska un ikdienā palīdzošā jēga — kļūst vieglāk dzīvot, kad tu saproti zīmē ielikto padomu. Tajās ir rīts (sanskritā — riti) — harmonizētas kustības norāde. Rīts — tas ir arī stils, izkopta plūsma. Tad vienmēr man ienāk prātā Linarda Laicena teiktais, ka pienāks laiks, kad skolā mācīs stila mācību. Un Rainis.

Es tagad ikdienā vēroju evolucionārā krustiņa, krusta, krustojuma parādīšanos. Cilvēki uz pasaules nosacīti dzīvo horizontālā plaknē, kas visu laiku tiek krustota ar vertikāli. Kad tu trāpies šādā horizontāles un vertikāles krustojumā, tev ir

vislielākais radošais potenciāls. Tā asnu ceļ vertikāle, tā cilvēks labā pašsajūtā iztaisojas, tā intelekts meklē virsotnes. Tas, ka krusts pieņemts reliģijā kā kristiānisma simbols, tas pasaules attīstībā ir tikai viens mazs vēsturisks fragments. Es par to pašlaik nerunāju. Krustiņa mazā zīmite paegļogā un pilādžogā baltiem bija ievērota jau sen pirms krustnešu parādīšanās šai-zemē.

Dzīvīgi un nāvīgi aktuāla pašlaik ir miera simbola zīme pasaules standartos un plakātos. Turēt sev klāt šo miera zīmi ir eksistenciāli svarīgi. To uzturēt, turēt, pieturēt nozīmē kopt ideju. Simbols ir tīra idejas zīme. Tas palīdz.

— **Vai mūsu nepārtraukti steidzīgajā laikmetā tev atliek laika normālām, cilvēciskām izjūtām?**

— Tikai pēdējā laikā man ir pienācis laiks, kad es esmu apjēdzis laika nenozīmību. Tai brīdī, kad tu vari pieņemt laiku neuztraukdamies, laiks sāk rasties. Laika pārpalikums pat rodas... Paradoksāla situācija! Tad arī, protams, rodas normālās, cilvēcīgās izjūtas. Bet ir jākopj laika ignorēšanas spējas. Kaut vai disciplināri neskrīet pakal tramvajam... Vienkārši tas ir apvainojoši cilvēka cieņai — skrīet pakal kaut kādam mehānismam! Tas ir elementāri, anekdotiski elementāri. Es rakstu grāmatu par Madlienu. Pagājušajā pavasarī jāju ar zirgu, un tas bija tāds pavasaris, ka sestajā maijā vienā dienā uzplauka viss. No rīta vēl bija it kā Purviša bērzi, bet vakarā saule rietēja jau biezā, zaļā birztaļā. Šādā dienā cilvēkiem nevajadzētu strādāt. Viņi nedrīkstētu strādāt. Viņiem vajadzētu apstāties tai dienā, jo viņi nekur tādu pavasari otrreiz neredzēs. Es biju privilēģētā situācijā, es jāju ar zirgu. Es nearu kartupeļus, es nedaudzīju kožu saēstos kažokus, es neņēmu otros logus ārā, es neskrēju superfosfātu uz veikalu pirkt, jauni katūni bija pievesti, moči bija jālabo, jāgrābj lapas un jādedzina, vista jāliek perēt... Tas viss bija jādara... Es to nedariju... Es jāju un laiku pa laikam apstājos un izdomāju, ka vajag noorganizēt tādu apstāšanās skolu. Tādu speciālu apstāšanās skolu, kurā filozofiski jāpastāsta, kā ar laiku apieties. Ja laiku pieņem lineāri, ka tas ir tāds diegveidīgs, tad ir grūti dzīvot...

— **Vai tu bieži šaubies un par ko?**

— Es gribētu šaubas kā tādu psiholoģisku kategoriju, jēdzienu pielīdzināt problēmām, par kurām mēs runājam. Sāpes, problēmas, šaubas — tās visas ir tādas kategorijas, kurām es

personiski nepiešķiru to jēgu un nozīmi, kāda literatūrā un mākslā tām ir piešķirta. Piemēram, Hamletam, tāpēc ka viņš šaubās. Šaubas, problēmas un sāpes nav virzītājspēks. Šaubas ir viena no cilvēka domāšanas izpausmēm, dialektiskās domāšanas līdzeklis. Šaubīties vajag par visu un apšaubīt, un pārbaudīt, bet ne vairāk. Māksla ir cienīgāka nodarboties ar pārliecībām. Vajag paust savu pārliecību, bet šaubas pēc tam. Šaubas ir *POST SCRIPTUM* — es tā to uzskatu. Citiem varbūt ir cita metodika, viņi sāk ar šaubām, līdz nonāk pie pārliecības. Es neuzskatu, ka mani šaubu dzejoļi ir mani stiprākie dzejoļi, ka tie ir mani galvenie dzejoļi, es domāju, tie ir mani krīzes dzejoļi. Šaubos es katru dienu, bet tie ir tādi mazi metodiski gājieni. Vislielākās šaubas, protams, par to, vai ir vērts rakstīt. Vai es daru pašu labāko, ko varu darīt?

Imantam Ziedonim jautāja **Gunārs Janaitis**.

Literatūra un Māksla. — 1983. — 6. maijā.

1984

IEDERĒTIES UN DAUDZVEIDOTIES

Šogad Mākslas dienu devīze ir "*Daba, vide, cilvēks*". Par vides, dabas un cilvēka attiecībām, par vides humanizāciju LM aicinājusi izteikties: bioloģijas zinātnu doktoru **ARTURU MAURĪŅU**, filozofijas zinātnu kandidātu **AUGUSTU MILTU** un Tautas dzejnieku **IMANTU ZIEDONI**.

Arturs Mauriņš: — Vārdnīcas skaidro, ka humānisms ir cieņa pret cilvēku, rūpes par viņu, par cilvēka labklājību. Tagad šāda izpratne jau ir kļuvusi par šauru. Humānisms sevī ietver arī konsekventu tieksmi un aktīvu rīcību, lai nodrošinātu cilvēcei iespēju attīstīties tālāk. Tas nozīmē, ka humānisms prasa kā ekoloģisko draudu, tā arī kodoltermiskās katastrofas novēršanu.

Bet — kas īsti ir pats cilvēks? Filozofi apgalvo — cilvēks ir

sociālo un bioloģisko elementu kopība. Imants Ziedonis vairākkārt ir uzsvēris: "Es dzīvoju trīsstūrī." Man arī patīk trīsstūris — bioloģiskais, sociālais un psihiskais — cilvēkā. Psihiskajā ietilpst tas, kas cilvēku atšķir no dzīvnieka, — apziņa, zemapziņa...

Imants Ziedonis: — Varbūt — virsapziņa?...

[..]

Imants Ziedonis: — Es paturu savu homocentrisko atbildību. Mēs esam cilvēki un skatāmies cilvēkcentriski — ir dažādas teorijas, bet mūsu eksistenciālā domāšana tomēr ir tāda, ka mēs esam centrā. Man iznāk, ka **humanizēt nozīmē apgarot evolūciju**. Man tā ir jāapgaro. Man, cilvēkam, — neatkarīgi no tā, pastāv vai nepastāv citi eksistences līmeņi ārpus mūsu planētas. Manuprāt, **humanizēšana satur trīs līmeņus — domas, vārdu un darbu līmeni**. Lai cilvēki harmoniski dzīvotu un evolucionētu, ir vajadzīgs domas, vārdu un darbu līmenis.

Mums, cilvēkiem, svarīgi ir — izlīdzināt, apdabīgot, apdabiskot. Man ir jāintegrējas ar dabu. Ar vidi. Latviešu tautasdziesmās ir daudz labas bauslības par identificēšanos ar vidi, par atgriezenisko saiti — kā cilvēks apgaro vidi un kā vide apgaro cilvēku. Gribu nolasīt dažas tautasdziesmas, kur jūtams, kā daba humanizējusi cilvēkus un radījusi viņos tādu attieksmi pret istenību, kādas mums vietvietām pietrūkst:

*Ik vakaru irbes svilpa
Aiz upītes licīti.
Ik vakaru gēģers jāja
Uz irbēm raudādams.
Nezināja, kuru šaut —
Visām smuki cekuliņi.*

*Pēra mani sveša māte
Ar ābeles žaģariņu.
Dievs sod' tevīm, māmuliņa, —
Kam tu lauzi ābelīti.*

*Ej, cūciņa, tu pie Dieva,
Runā gudri aizgājusi.
Cik man bija miežu, rudzu,
Tik es tevi ēdināju.*

Nekur tautasdziesma nerunā par milestību. Nav teikts: "Miliet dabu!" — tā acināt nav bijis labi, varbūt tāpēc, ka "milēt" ir intīms vārds un zināms taktiskums neļauj tādu vārdu runāt. Tautasdziesmu laikos latviešiem ir bijis tāds vārds kā **saderība**. Mēs varbūt to saucam par integrāciju. Integrēšanās ar dabu — tā ir **saderības meklēšana**. **Saderēt** — tas ir tad, kad cīnās, bet sader mieru. **Saderēšana** ir izlīdzinājuma meklējums, tieksme caur taisnības meklēšanu izbeigt strīdu. **Saderēt** — tas nozīmē arī saskaņas meklēšanu līguma attiecībās. **Saderēt līgavu** — meklējam **saderīgu dzīvesbiedri**. Sakām — **piederēt**. Laulībā, īpašumā arī varbūt. Mēs **saderam**, un man pieder. Viņa man pieskaņojas. Mēs saskaņojamies. **Iederēties dabā** — veidot attiecības starp dabu, cilvēka veidoto vidi un cilvēku pašu. Reti kur redz cešanos iederēties dabā, mēs ejam ārā no dabas. Cešamies līdzināties pēc etaloniem, kas ir pilsētā, pašu veidotā vidē. Pēc pašu nespējas etaloniem gribam dzīvot. Tagad ir mākslīgās kompozīcijas apstādījumos. Agrāk laukos bija pitie žogi. Vai jūs esat redzējuši, ka tagad kāds kaut kur kopj jāņrozītes, tās baltās rozītes, kas Jāņos zied? Kur ir mūsu pašu pirtis? Un diķi? Vērtības, kas iederas dabā? Mēs esam tās izskauduši. **Neiederamies**.

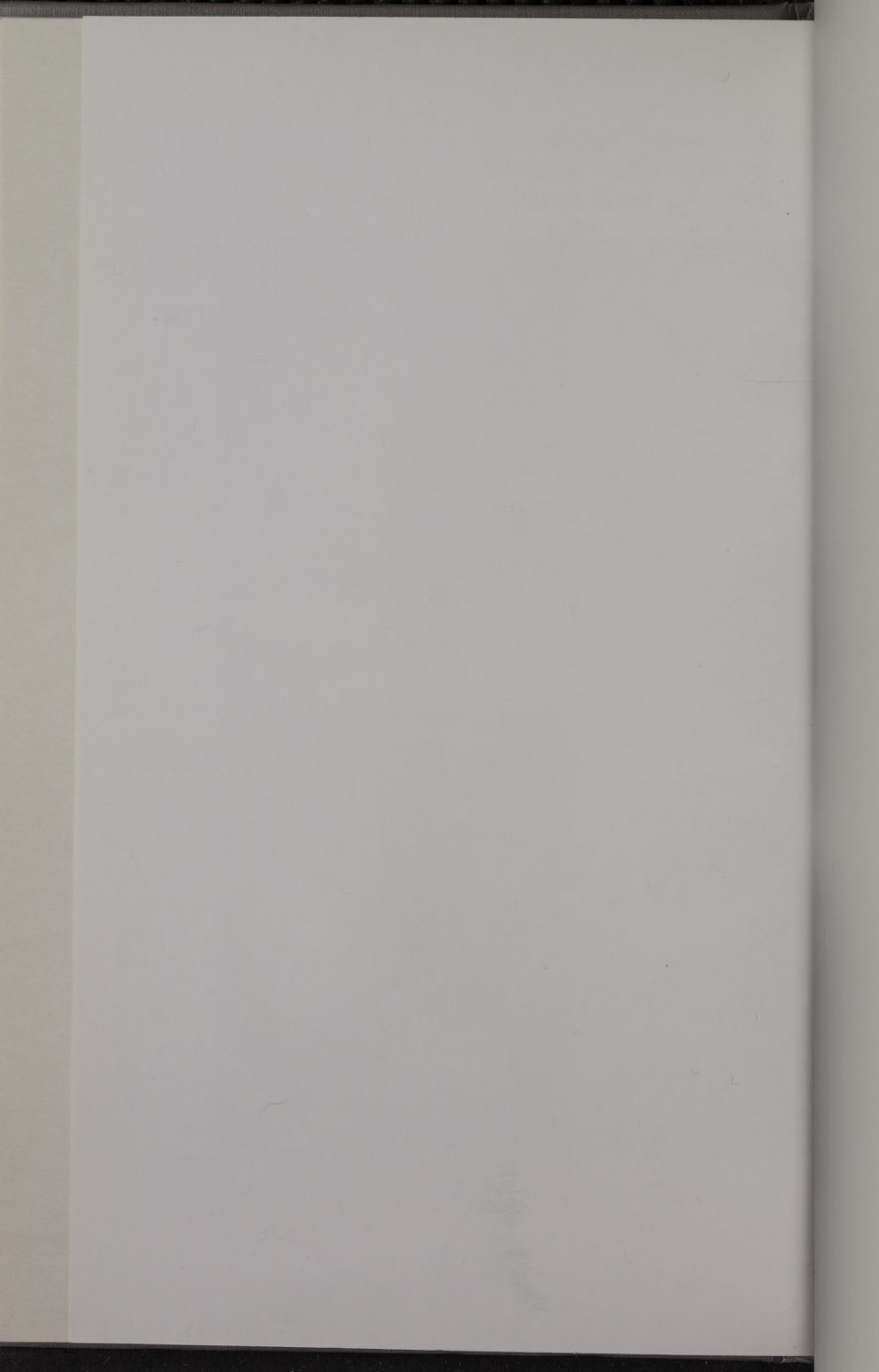
[..]

Imants Ziedonis: — Dabai ir kaut kādi objektīvi likumi, un, ja mēs tos neievērojam, tā pati pēc tiem strādā. Kultūras cilvēku pieplūdums pilsētā rodas no nepietiekamības — daba jūt pilsētā milzīgu garīgo nepietiekamību. Pilsēta, manuprāt, ir dabas attīstības kļūda. Tā ir pārliecīga centrēšanās. Laukos pašlaik notiek liela dehumanizācija — perifērija tiek izjaukta, tur tiek atsaukta cilvēka kultūras klātbūtne, lielas platības **apdzungļojas**.

Mēs nevis saprātīgi izvietojam cilvēka prātu, dabā un vidē uzturam cilvēkdežūras, bet pametam dežūrpunktus. Nesaprātīgi pametam, nesaprātīgi čupojoties. Savu kļūdu vietās daba piesauc garīguma apriti. Mobilizē zinātniekus un māksliniekus, lai līdzsvarotu garīguma trūkumu pilsētā, un šie "katordznieki" šeit "cieš", degradējas un iet bojā — visvairāk pilsētā "cieš" garīgā darba strādnieki. Gandrīz visi viņi ir dzimuši laukos un tur dabiskā aprītē uzpildījušies, nobrieduši, iegājuši ritā.

1991. gada 5. janvārī Tīreļpurvā.

Humanizēt nozīmē apgarot visus procesus. Cilvēks nācis apgarot savu vidi, bet pilsētā cilvēks nespēj vajadzīgi pilnīgi apgarot saražoto racionālo produktu. Mēs radām ļoti daudz neapgarotu lietu. Neapidejiskotu. Spējam saražot, bet nespējam apgarot. Tas rada arī neapgarotas attiecības. **Apgarot nozīmē humanizēt produktu.**

[..]

Imants Ziedonis: — [..] Es tikai brīnos vien, kā folkloras zinātnieki var runāt, ka folklorā ir atmirusi vienība, kopošana tikai vēsturiskā kategorijā. Te ir jūtams filozofijas trūkums asinīs.

[..]

Imants Ziedonis: — Mūsu audzināšanā vajadzīga ekoloģijas filozofija. Tā lielā filozofijā jānovēd pie mazās, praktiskās. Jāved iekšā sadzīvē. Kamēr filozofijas nav sadzīvē, mēs dzīvojam domu un vārdu līmenī un netiekam klāt pie cilvēku darbības līmeņa. Mēs ļoti kļūdāmies, arvien vairāk pazeminot filozofijas akcentu šodienas sabiedrībā. Esam ļoti lielu kļūdu pieļāvuši, likvidēdami Filozofijas fakultāti mūsu universitātē, aizbildinoties, ka diplomētos filozofus it kā nevaram ar darbu nodrošināt. Ja, piemēram, Filozofijas fakultāti beidzis skolotājs mācītu bērniem matemātiku, viņš taču nemācītu skaitīt pragmatiski: skaitīt — tas nozīmē saskaitīt naudu, cik tev siļķes jānopērk vai cik ābolu tu vari dabūt par vienu rubli. Tāds skolotājs varētu parādīt attiecības, kādas ir pasaules uzbūvē, ļoti vienkārši sākot, kas ir divi, kas ir trīs, kādas milzīgas figūras pastāv, paskatīties pasaulē, kur ir divfigūra, trisfigūra...

[..]

Imants Ziedonis: — Mums ir vajadzīgas zinātniskas rotaļas. Vajadzīga filozofija asinīs. Vajadzīgs ikdienā iepraktizēties, zemāk nopraktizēties.

[..]

Imants Ziedonis: — Humanizēt — tas ir aktīvs darbības vārds.

Sarunu sagatavoja **Ainars Meiers.**

Literatūra un Māksla. — 1984. — 20. apr.

Kad es pirmoreiz grāmatā ieraudzīju sevi, man no brīnumiem mute palika vaļā, ka tas esmu es un tā var būt. Es lasīju leģendu par Dāvidu un Goliātu, un mani pamodās tāda Dāvida pašsajūta, ka es vai pamiru no prieka, kad Goliāts bija (taisnīgi!) uzvarēts. Pēc tam taisīju lingas un lingoju akmeņus pret visādiem milzīgiem Goliātiem — pret salmu kaudzi, pret lielo priedi, arī jūru es iedomājos kā milzīgu Goliātu un lingoju akmeņus jūrā līdz nokusumam.

Pēc tam Jancis dāvināja Marčam (vai Marčs Jancim?), pie slimā ciemos atnācis, apelsīnu. Nē, es dāvināju apelsīnu, un pašam no prieka kamols kaklā, un apelsīnus es pēc tam reti ēdu, drīzāk skatījos un priecājos par viņu krāsu, apaļumu, un man likās, ka apelsīni paši par sevi (nu jau bez kāda Janča vai Marča) ir labi, cēli, draudzīgi — apelsīni paši vien, paši par sevi. Un es vēroju — kam viņi tiks. Ko viņi aplaimos. Kam viņi gribēs piederēt, laimi nest.

Es ļoti ātri jau biju Žans Kristofs, Mārtiņš Īdens un leitnants Glāns, pārlēkdams ātri pāri Oldvāverli varoņiem. Pat Mainam Ridam neatlika laika, pat Senkeviča vēsturiskajiem paniem neatlika laika — gaidīja Ibsena lielie varoņi, Rolāna lielie varoņi, Sigrijas Unsetes, Hamsuna "manējie", "es-varoņi", ziemeļos es dzivoju visu jaunību. Un tad pēkšņi (ar šausmām!) vienu dienu es ieraudzīju, ka sašķeļos divos, Voiničas "Dunduru" lasot. Es mētājos izmisīgi starp tēvu un dēlu, ne vienu, ne otru vienu vien nepieņemdams, es tos mēģināju samierināt, dabūt kopā, izbijies no autores nežēlības. Tā mani mocīt! Tā mani izārdīt! Tā šķelt, tik nežēlīgi! Bija grāmatas, kurās es sevi ieraudzīju kā simt spoguļu labirintos, pašmasas pūli, varēju pazust pats savu līdzinieku bezgalībā. Bet es turējos, identificējos, kopos. Es sevi vācu, audzēju klāt. Es pats sev pieskaitījos, dalījos, sareizinājos. Mana iekšējā summa auga. Auga mans kulturālās rīcības kapitāls. Laiku pa laikam es jau varēju ieguldīt kādos citos — sabiedriskos kontos. Es varēju jau ziedot. Noņemties mazliet ar labdarību. Bet galvenais — es sapratu varoņa audzināšanas brīnumu. To audzina sevī. No visiem varoņiem kopā. No visiem satiktajiem, tev satikt lemtajiem varoņiem. Bet satiek viņus grāmatās. Un bibliotēkas ir tava iekšējā varoņa "uzkopēšanās" vietas, tev "uzkopējas" vēl

viens "tuveidīgais". Tiek integrēts, koriģētas aprises, tavs zīmējums iegūst tev pašam vēl tuvāku nozīmību. Tu topi.

Bibliotēka man liekas vislaimīgākā vieta cilvēka dzīvē. Kad es ganos lasīju grāmatu, man likās, ka visas govīs ir paēdušas. Kad es bibliotēkā lasu grāmatu, man liekas, ka to lasa, ir lasījuši visi cilvēki, visi citi arī, un ka nu beidzot es tikai kļūstu par cilvēku, tikpat gudru, labu un skaistu kā visi citi. Bibliotēkas ir paastrinājuma vietas. Bibliotēkā mēs uzvaram laiku, kļūstam pašskaistāki daudz ātrāk nekā citādi — nekā ģenētiskajā iedzimtības gaitā, nekā vēsturiskās pieredzes ceļā, nekā skolu audzināšanā. Bibliotēkā mūsu kultūrgriba rod apgarotību lielo garu klātbūtnē. Tā realizējas bez dramatiskas spēku piepūles. Varbūt šī arī ir — šī gribas apgarotība — tā specifiskās laimes sajūta, kas tevi pārņem bibliotēkā.

Nu ir simtgade. Faktiski tikai vēsturiskā simtgade, bibliotēkas fiziskā simtgade. Garīgi mēs te esam izdzivojuši tūkstošgades — šurp un atpakaļ, un gara evolūcijas gājienā šī simtgade ir tikai viens laika sprīdis. Toties, ko tas devis jau mūsu tautas kultūrai! Jau. Tātad mums vēl liels gaismasgājiens priekšā!

Es apsviecu mūsu bibliotēku ar šā isā mirkļa spīdēšanu misiņa, sudraba un zelta simtgadē egles, apiņa un arāja zaļajā simtgadē un tajā simtgadē, kura sākas ar pirmo dienu pēc jubilejas un kuras krāsu noteiks atkal jauni paastrinājumi.

Jo bibliotēkās sevi ātrāk ierauga.

Nepublicēts.

1985

NĀKOTNES DOMAS STARPTAUTISKAJĀ MUZEJU DIENĀ

— Viens no jūsu kultūrkopšanas darbības atzariem ietiecas tīri muzejiskā jomā, proti, pieminamu vietu un objektu meklēšana, izkopšana un iezīmēšana. Kā tas saskan ar bieži dzirdēto jūsu stipri kritisko attieksmi pret muzejiem?

— Es gan muzejos tikai pa ārpusi dzīvoju, iekšā ieeju reti. Kad biju bērns, skolnieks, vidusskolnieks, uz mani neviens muzejs netika atstājis ne vismazāko iespaidu, kaut gan biju izlasījis jau visu Hamsunu un daudz ko un biju estētiski uzstēllēts, bet, kad man bija jāskatās muzejā kaut kas, — nu, nevarēju. Es vēl tagad nevaru izlasīt pie sienām visus tos uzrakstus. Es arī neesmu redzējis, ka to kāds dara.

Tādu ekspozīciju muzejā nemaz nevajag. Var būt galds, pilns ar papīriem, grāmatām, un interesentiem parāda — katram un katreiz kaut ko citu. Un pateikt — kad atnāks nākamreiz, parādis vēl kaut ko.

— Lieliski! Tā var strādāt ar individuālajiem apmeklētājiem. Bet ko darīt ar lielajām grupām?

— Muzejā obligāti ir vajadzīgs individuālais darbs. Kad atbrauc ekskursija, tad vienojas, kurus laidīs pirmos. Pārējie tikmēr klīdīs brīvi apkārt vai gulēs zālītē, vai darīs ko citu. Iekšā laidīs pa trim četriem un dos viņiem iespēju visu sīki izpētīt. Tas ir ļoti svarīgi, ka neiet barā. Tie, kuri nevarēs sagaidīt savu kārtu, aizbrauks, istie gribētāji paliks.

Jūs ar saviem uzpūstajiem plāniem devalvējat muzeja prestižu. Jābūt tā, ka lūdzas, lai muzejā laiž iekšā, nevis ka ar varu velk iekšā.

Ja jūs varat tādu eksperimentālu muzeju uztaisīt, kurā ir cita metodika, tad tas ir to vērts. Lielā grupā ne personībai, ne muzeja smaržai nekad netiks klāt. Tāda masveidība kā mums te — tās ir šausmas. Tam nav nekāda efekta — ne ideoloģiska, ne estētiska.

Ir jau vēl cita nelaime šai caurskriešanai. Katrai mājai tomēr ir mājas gars, sava emociju un noskaņu gaisotne. Ja dzejnieks pie tā galda ir strādājis, tad tur ir enerģētiskais lauks. Un tie, kuri staigā cauri un kuriem nav rezonanses ar šo lauku, tie izvazā katrs pa drupatiņai no šā domu koncentrāta. Viņi rada muzejā caurvēju. Bet tas muzeju nobeidz. Viņi jau nav atnēsēji, viņi ir patērētāji.

— Apmeklētājs taču nāk kā patērētājs. Un muzejam ir jābūt devējam. Tā ir viņa funkcija. Un, ja apmeklētājs paņem sev līdzīgu kādu enerģētisku daļiņu, vai tad tas nav labi?

— Ja viņš ir unisonā ar te eksistējošo domu koncentrātu,

tad viņš paņem un šīs daļiņas viņā aug, un tās savukārt audzē muzeja idejisko lauku. Bet tie, kas disonē, tie jau nepaņem. Viņi izvazā. Tas ir sociālais caurvējš, un tas muzejā nedrīkst būt. Tāpēc jāstrādā vispirms ar iespējami rezonējošajiem, bet tas prasa citu masu darba metodiku.

— Rezonējošos mēs pazīstam pēc tās bijības, dziļas ieinteresētības, ar kādu viņi nāk muzejā. Ari disonējošos sajūtam — un kādreiz pat ļoti asā formā. Bet kas notiks, ja viņus nelaidīs iekšā? Un plāns?

— Kāds plāns! Valsts plānošanu sāk no reāliem skaitļiem, visi šie pašlielībā uzskrullētie plāni tiks norakstīti. Tomēr neatkarīgi no plāna — tā ir metodikas lieta. Jo pastāv formalistu bailes — bailes it kā pārkāpt demokrātisma principu. Kultūra visiem, māksla tautai. Bet **kultūra jādod ar prātu, jādod metodiski pareizi**. Kāpēc muzeju darba metodiku un iedarbību neviens nepēta?

— Citu profilu muzeji darba metodikā droši vien dara daudz vairāk, bet literārie un memoriālie — tikpat kā neko.

— Derētu papētīt arī impulsus, kas ievelk muzejā.

— Bet jūs jau nekad neesat ievilkts?

— Nē, tomēr viens muzejs mani ir ievilkis un atstājis stipru iespaidu — Poruka muzejs Druvienā. Ceļš caur Pērļu silu, vecā māja un pirmais vizuālais iespaids — Jūlija Straumes zīmējumi... Uzreiz jutu, ka tas mani ieinteresē. Dabūju pirmo impresionistisko iespaidu un tad aizgāju līdz Porukam un sāku vēl tālāk paskatīties, un tā muzejs mani ievilka.

Ar spēju pulcināt ap Raiņa novadu kultūru, "ar tādu atdzīvināšanas spēju", tad interesanta ir Jasmuiža. Intīmi apcerīgs un noskaņots liekas Rozentāla un Blaumaņa muzejs Rīgā.

No racionāla sadalījuma viedokļa diezgan ideāls ir Raiņa muzejs Majoros. Kinozālite būtu katra muzeja memoriālās daļas saglabāšanas zinātniski tehniskais atrisinājums, lai nebūtu jāved visi caurskrējēji istabiņās. Labi, ka tur laiž stipri ierobežoti.

Un Rainim ir laimējies, ka tur vēl verandiņai ir stikls priekšā.

— Kādos gadījumos un kam jūs atļautu ieiet pašā verandā?

— Ārkārtīgi retos. Tikai tiem, kam ir izteikta rezonanse ar

šo vietu, ar programmu, kuru te atstājis Rainis. Tie atnestu labu līdzbušanu un palīdzētu šo vietu uzturēt dzīvā vibrācijā.

Domubiedri nāk un uzauzdzē programmu.

Iztaujāja Livija Volkova.

Literatūra un Māksla. — 1985. — 17. maijā.

TRĪS PAKĀPĒS

1929.

III. Kas ir glābiņš no egoisma? Vai teorētiski iespējams uzbūvēt uz cita pamata pasauli? Jā — pretstatā uz **altruismu**, milu.

[..]

IV. Jauns princips, kā to izvest dzīvē?

Nav viegli. Visa vēsture jāvērs. Jauna politika, kas nedibinās uz varu, egoismu, dažu tiesībām, bet demokrātiju — pret dažu valdību, solidaritāti — pret egoismu, mīla — pret naidu, revolūcija — pret karu.

Kur spēks, kas to izved? Mīla — jūtas, kad top aktīvas, parādas kā gars. [..] Mīla rada parādības un arī radītāju, kas tālāk rada.

Mīla rada **garu**, radošo.

(“Jaunproleti”. Radāmās domas.)

Nu jāpadomā: vai Rainis mūs neved pa prāta spekulācijas ceļu, pa kaut kādu nerealizējamu ceļu, pa apli? Viņš jau pats jautā: “Vai **teorētiski** iespējams?...” Atbild, ka iespējams. Uzbūvēt uz cita pamata pasauli. Uz altruisma, uz mīlas principa. Jautā, kā to izvest dzīvē.

Atsaucas, pirmkārt, uz politiku. “Visa vēsture jāvērs.” Ar jaunu demokrātisku politiku, pret dažu valdību (oligarhiju) — solidaritātē pret egoismu, mīlā un revolūcijā.

Kā nu to dabūt kopā: mīlā un revolūcijā? Revolūciju Rainis ir acīmredzami uzskatījis par sabiedrībai neizbēgamu attīstības sprādzienu. Bet sprādzienā iet bojā vērtības. Pie tam visu vērtību vērtīgais — cilvēks! Kas dos izlīdzinājumu? “Kur spēks, kas to izved?” jautā Rainis. Šo mīlas principu, bet revolūcijā. Un atbild: “Mīla rada parādības un arī radītāju, kas tālāk rada.” Ne egoisms. Revolūcijai jāizvirza, jāuztur, jāuzklausa, jāklausa,

jāvadās no radītāja. No garīguma jāvadās. "Mila rada **garu, radošo**," saka Rainis. Bet:

1929.

Postošo **garu** rada arī naids, egoisms. **Bet tie nerada radošo**. Egoisms izmanto ij milu, ij radīto (precīzāk būtu uzrādīt otrādā secībā ir saradīto, ir pašu mīlošo radītāju — *I. Z.*); rīkojas neekonomiski.

Progress mazs — tikai nedzīvais, tehnika.

Mila radīs tieši, ekonomiski, vairāk, ašāk, jo jūtas ir vienīgā dzīve.

("Jaunproleti". Radāmās domas.)

Ja attīstība, arī revolūcija, nokļūst egoistiska principa varā, tā izmanto ne tikai radīto, bet nelietīgi velti arī pašu milu, varētu teikt arī — pašu cilvēku atdevi, uzticību, entuziasmu. "Rīkojas neekonomiski," saka Rainis. Jo iznīcina radošo degsmi pašā cilvēkā. Iznīcina mīlošā cilvēkā milu un uzticību idejai. Rainis jautāja. Rainis teica, ka jautāšana un mila ir istā dzīve. Rainis veidoja salas. Potenciālus enerģijas sabiezījumus. Nojautu mākoņus sabiedrībā. Vēl nematerializējušās domu formas. Sagaidāmus modeļus. **Uzticešanās** salas. Viņš šos modeļus palaida gaisā, propagandistiski palaida gaisā. Šīs idejas peld gaisā un rada ap mums idejisku blīvumu, blīvāku, garīgi blīvāku elpu. Viņš rada ideju materializēšanās iespējamību. Šodien viņš modelē nākotnes domāšanu, precīzāk, domāšanu nākotnei.

Bet mēs aiz muļķības, aiz neinteliģences tik maz, gandrīz nemaz nedodam vārdu Raiņa domu raidstacijām. Viņa varoņu lielums netiek novērtēts, un viņu spēks mūsu sabiedrības briedināšanā netiek izmantots ne tuvu mūsu garīgajām prasībām un vajadzībām. Es domāju, ka visvairāk šobrīd cilvēkus ar Raini var uzrunāt teātris.

Rainim ir trīs varoņi. Trīs varoņu līmeņi. Rainis pirmo līmeni raksturo tā:

1924.

Joku luga, kura rakstīta kā ļaudīm patīkama drāma, kino, izrāde, tātad — burvības, slepkavības, laulības pārkāpumi, sporta ziņas, dēkas un pārģērbšanās, sapņi, pareģojumi, zīmes, arī sentimentālības, asaras, vajāta nevainība, augstāk stāvoša pazemināšana, karikatūras, viltības un gudrības, veci sakāmvārdi, vārdu

lauž, pierāda, pierunā, slepeni nokauj ienaidnieku, taisa jokus, labi atbild uz apvainojumiem, bagātība, lielība.

Pirmais varonis ir visur. Viņš mums glaimo. Viņš ir tāds kā mēs, un mēs viņu redzam, re, jau nonākušu uz skatuves. Mums ir tāda sajūta, ka mēs paši nu esam uz skatuves. Tas vieš lepniību un pašpārliecību: mēs esam visur! Mēs esam estrādes pīmas televīzijā un kinovaroņi filmā, re, “mūsējie” ir jau uz skatuves! Izrādās, nav nemaz jānomokās ar pašizciņu, pasaules barjerām, ir tikai jātiek pie instrumentiem, pie skaņu iekārtas, “pie kloķiem”, ir tikai jātiek TV ekrānā, gan jau tad tevi arī intervēs kāda žurnāliste, un nav jau svarīgi, ko tu atbildēsi. Dažus jēdzienus jau tu zini, saki “labestība”, un būs kārtībā. Vai kaut ko tamlīdzīgu. Kas ņemsies tevi nosodīt? Ja viņi paši nekā nezina. Ja viņi paši dzīvo tikai “paštēlā”. “Es tāds ir, un viss.”

Otrais varonis ir robežu grāvējs, pārrobežu gājējs, pionieris. Tie ir Raiņa kultūrceļojumi, pasaules kultūrceļojumi, lauž robežas — administratīvās, tautiskās un valstiskās, bet arī filozofisko skolu robežas.

1915.

Izglītība, kura kopsummā no visām tautām. Viņš sagatavo jauno pasauli, salauž starpsienas.

Oriens saģiftē grieķību, un grieķība, izplezdamās uz orientu, viņu uzņemdama, pate sev nāvi gatavo. Bet no tā iznāk jauna dzīve, nāk klāt tauta, kas bij ārpus vēl šim abām pasaulēm.

Šo pasauli meklē Aleksandrs Indijā, bet nevar nekur atrast.
Tā viņa traģika.

(“Aleksandrs”. Radāmās domas.)

Tā viņa traģika. Jo ir tikai organizācija. Nav mīlestības.

Aleksandrs meklē plašumā, tilpumā, ekstensīvi, globāli. Viņš meklē kā karavadonis, kā iekarotājs — pa horizontāli. Un tur, Indijā, viņš satiekas sarunā ar indiešu pasaules skaidrojumu. Rainis raksta:

1916.

Indu sarunā. Bezgalība. Mūsu zeme vēl divtik liela nekā viss, ko esi iekarojis. Aiz mums cita, ķīniešu zeme, kura trejtik liela kā

mūsu. Aiz tās, tie saka, jūra, desmitreiz tik liela kā viņi. Aiz tās atkal zeme.

Aleksandrs nav apjautis vertikālās vērtības. Vertikālo spēju. Bet vertikālā spēja ir spēja sākotnēji mazā laukumā. Tā sākas kā pašspēja. Pašierosas spēja. Tad — vistuvākās apkārtnes harmonizācija. Aleksandrs Lielais nav tik liels. Viņa lielums piedēvēts caur iekarošanas jaudām. Nav tik liels, lai harmonizētu. Lai kā arī Rainis pūlas, Aleksandrs neiznāk tik liels. Rainis pats jautā:

1916.

Lieliskumu pozitīvi panāk? Vai ar dramatismu?

[..]

Traģisms. Vislielākais cilvēks, vislielākā griba salūst pret niecīgu slimību, pret neziņu, kļūdu. Realists pazīst dabu, bet sikumā kļūdās. Būtu atnesis lielāko labumu, bet spēki izsīkst. [..] Dievi var ilgāk.

Aleksandrs: Jātop par dieviem.

Un citā vietā atkal Aleksandra ārējās ekspansijas tieksmes, ne iekšēja intensitāte, bet ekspansija, uzvarēšanas tieksmes. Ne varēšanas, savvarēšanas audzēšana, bet uzvarēšana, tātad vardarbība.

1915.

Dioniss: Kādēļ saucies dievs? Aleksandrs: Lai mani milētu visi ļaudis, visi mūži. Dioniss: Tu mirsi, pat paglabāts netiksi laikā.

Aleksandrs: Mani milēs vairāk un skaidrāk nekā tevi, uzvarēšu es.

Mēs te paliekam pie klupakmeņa "uzvarēšana". Pie klupārda, pie klupjēdziena. Vertikāles audzēšana sevī paredz pašpārvarēšanu, nevienu **neceņšoties** uzvarēt. Primāra ir introvertā cenšanās, tā uzvar. Pašaudzēšana, pašizsmalcināšana, pašlabošana, pašlabiskošana savā rezultātā un galamērķi sabiedriskā kļūst automātiski, jo tā ierezonē apkārtņi tavā izkoptajā spēkā. Pašspēks aug, tikai ieklausoties apkārtņē, ieklausoties visā, radā, tautā un Visumā. Rainis palīdz Aleksandram Lielajam, cik nu varēdams un saprazdams pats. Māca uzklausīt.

1916.

Ak, klausīt — agrāk nebij tas mans spēks!

Bet pavēlēt. Nu klausu, klausos visiem.

(“Aleksandrs”. Teksta fragmenti.)

Kam klausu, kam klausās? Ne savās rezonansēs ar cilvēkiem, ar vidi, bet:

1916.

Pilns nams ar burvjiem, zilniekiem un reģiem,

Ar šaubām, bailēm un ar aizdomām...

Tā nav **tā** uzklausišana. Tā ir uzklausišana, lai ko dabūtu. Lai dabūtu — šoreiz — pārdabisku spēku. Bet jāuzklausa ir ritms. “Miers ir kustības ritmā,” turpat piezīmēs saka Rainis, “vienmērībā”.

Aleksandrs nav pārvaronis. Nespēj. Nespēj Kosmosu ņemt sevī no sevis, caur sevi, bet caur liktens pienesējiem, pūšlotājiem, caur citiem. Nav tik daudz spēka, lai atskārstu kosmisku varenību sevī pats un veidotu ap sevi harmonizējošu centru. Viņam ir spēks tikai ekstensīvai kultūrai un ekspansīvai varai, var to saukt arī par “uzvaru”. (Uzvarēt — uzplīties — uztiepties — uzrakties — uzuzoties.)

Rainis raksta mazu dialoga uzmetumu:

1917.

... tu apņem ar karaspēku, ar miesām. Dari ar garu vien. —
Ilgi. — Tava kļūda, ka negaidi, ka gribi algu pats redzēt panākumu,
neatstāt vēlām paaudzēm.

(“Aleksandrs”. Radāmās domas.)

Tādi ir **spēka raksturi**. Rainis pats tos tā nosauc. Un tālāk raksta:

1912.

Šekspīru veikt.

Šekspīra stiprums: lirika, spēka raksturi, dramatiskas situācijas, masu skati...

(“Cezars”. Radāmās domas.)

Tie ir **spēka raksturi**. Bet Rainis grib citus varoņus. Pārvaroņus. “Šekspīru veikt.”

1912.

Cēzaru dara citi par pārdabīgu, dievišķu.

Cēzara slavu kāpina viņa politika. Tas ir arī "Robespjērā":

1914.

Ir masas kalps tikai, arī būdams diktators, arī dievs.

Masa stūma viņu uz priekšu: teica par diktatoru, par dievu pat.
("Robespjērs". Radāmās domas.)

Bet vajag no sevis, iz sevis būt varonim. Pašam jārada sevi līdz cilvēcisko spēku robežām. Un aiz tām. Taču:

1912.

Romietim, aristokrātam, individuālistam, ģēnijam grūti saprast, ka viņš nav viss, bet tik daļa.

("Cēzars". Radāmās domas.)

Romiešu karavadonim, valstsvīram varas mērs ir spēks, ko mēra ar masu.

Bruts un Cēzars sarunājas par to, kas ir ģēnijs.

1912.

Bruts. Tas ir ģēnijs, bet viņa pēcnācēji sauksies dievišķi un būs cilvēcīgi.

Cēzars. Vara viņus darīs dievišķus, dos masas iespaidu. Ģēnijs tas, kas dara tādu iespaidu kā masa.

Bruts. Masas kopoījums iekš viena.. . Viņa var to uzticēt arī labākiem...

Cēzars. [...] Arī viņus dara par labākiem tik vara. Tātad vara ir tas izšķirošais, ne viens vai vairāki.

Faktiski šie Raiņa lielā mēroga varoņi, kurus viņš ir iecerējis, bet nav pabeidzis, ir tikai liela mēroga vardarbji, visgribji, pat liela mēroga demagogi. Vēl precīzāk: LIELO NOMALĪDU CILVĒKI. Liela Egoisma pašmocekļi. Robežšķirtņi, kuros satiekas ikdienas cilvēka sikumainā patība ar ideālas būtības nojausmām. Bet tieši te ir Raiņa ideju drāmu lielā vērtība, kuru mēs neesam likuši lietā: jaunvaroņa meklēšanās. Es saprotu, ka mūsu režisorus un repertuāra meklētājus Raiņa lugu idejiskie sabiezinājumi var atbaidīt, tie pat liekas apvainojoši pārgudri. Un lugu

skatuviskajam interpretējumam bieži vien neizdodas lugu darbībā sekventi, tradicionāli loģiski izvest, Rainim paliek tādi kā darbības izlaidumi, piemēram, Tots uzvar no zārka izcelto Kungu. Bet kā? Lugā darbības veids nav uzrādīts. Tekstā arī tas precīzi loģiski nav nosaukts. Vecā burve māca: durt ar pilādžmietu vēderā. Bet Tots to nedara. Un tomēr uzvar. Lugā likts, ka jāuzvar. Ko nabaga aktieris lai dara? Ko Harijs Liepiņš lai dara? Jo arī Smiļģis kā ģenerālisimuss prasa. Ka Kungs jāuzvar. Bez kādām šaubām. Tā kā šamaņu mācekļu gala eksāmenā: lec no klints un lēciena laikā panāc tādu garīgu koncentrāciju, ka tu ap sevi neitralizē gravitācijas spēku. Tad tu nenositiesies. Lec. Daži nenositas un šo eksāmenu noliek, kļūst šamaņi. Pārējie nositas.

Aktieri Raini nositas. Arī režisori. Tāpēc izvairās no Raiņa. Atstāj to labāk Rakstnieku savienības kompetencē. Mūsu vērienīgāko dramaturgu un tautas lielo domu domātāju!

Es vēl gribu teikt, ka Raiņa varoņu idejiskais maksimālisms nebūt neprasa vienmēr kanonisku maksimālu klasiskās dramaturģijas izvedumu. Tie, ko mēs saucam par maksimālajiem varoņiem, patiesībā ir pionieri, meklētāji, ne zelta un ne līgavu meklētāji, bet cilvēka galīgo eksistences atbilžu meklētāji. Un viņi iet tāpat kā mēs visi: ar savām šaubām un jautājumiem. Viņi patiesībā iet kā pa celmiem. Jānodod iespēja viņiem jautāt. Kaut vai tikai jautāt vien. Pat nepabeigtā dramaturģijā, no nepabeigtām lugām. Jo jautājumi ir lieli. Un atbilžu vēl nav. Pat ne Raini. Piemēram, tāds jautājums: "Vai drīkst individu ziedot vispārībai?"

1906.

Spartaka saruna ar veco vergu. Šaubās par savu taisnību — vai drīkst individu ziedot vispārībai? Vai drīkst liktenim priekšā steigties? Gan viss nāks pamazām caur materiālo spēku pašpārgrozību. Ne viens indivīds vien tiek apspiests no brīvniekiem, bet viss lielais tautas vairums, kuru tie aizrauj līdz. Vai drīkst aizraut?
(“Spartaks”. Radāmās domas.)

Bet vispār atbildes ir. Un tās rodamas intensīvā jautāšanā. Apelēšanā pie cilvēku prāta. Klauvēšanā pie cilvēku sirds. Tā no muļķīgi nošķirtā liriķa un atsevišķā fiziķa, prāta un emociju atsevišķdalījuma, no kreisās un labās smadzeņu puslodes no-

šķiruma, no empīriskās pieredzes un nenoformulētās intuīcijas, no atsevišķās gudrības un atsevišķās sirds rodas SIRDS-GUDRĪBA. Tā ir Raiņa kategorija — galvenā. Bet nebūsim tik aprobežoti šodien, kad cilvēces visu gudrību tikls ir cieši aptvēris un satinis mūs — globāli! — domādami, ka to zināja tikai Rainis un tas nu tikai mūsu, latviešu, monopols un uzdevums. Senie tolteki Meksikā pirms Amerikas atklāšanas zināja, ka gaišredzības stāvoklis ir panākams, izstrādājot spēju apzināti pārslēgties no labās puslodes pasauluztveres uz kreiso un atpakaļ. Un vēl labāk, ja apziņas stāvokli var noturēt uz robežlīnijas, caur kuru difundē abu pusložu dotā informācija.

Mūsu tautasdziesmas to zināja.

Šodienas modernā sīkdaļiņu fizika atkal ved kopā šos divus jēdzienus — “sirds” un “gudriba”. Teorētiskā matemātika savās izrēķinātajās struktūrās pierāda mūsu jutekļiem vēl neatklātu struktūru esamību. Un tā nu iznāk secināt, ka prāts attīsta (vai paredz, “pareģo”) veidus, kā mēs uzzināsim jaunas formas.

Līdzīgi kā tradicionālajā piemērā par Mendeļejevu, kas paredzēja pēc tabulas struktūras jaunu vielu (t. i., formu) esamību.

Pitagora teiciens “Viss ir skaitlis” kļūst saprotamāks. Mums jāsaprot esības izskaitļojuma princips. To cenšas saprast Raiņa lieluma varoņi.

Raini uzklausot, mums nevajadzētu pašiem sev radīt nevajadzīgas grūtības, sadalot pasauli terminoloģiski “iekšējā”, it kā subjektīvā pasaulē un “ārējā”, it kā objektīvā pasaulē. Mēs nepastāvam ārpus dabas un objektīvās pasaules un neskatāmies no sevis uz pasauli caur logu. **Mēs esam objektīvais process**, un mums **sevi jānovēro pirmkārt**. Zinātnieki tam ir atraduši arī terminu. To sauc par “arbūtību ar ķermeni”. Personas “arību”. “Arī esību” ar visu.

Mums nepārtraukti jājautā: vai mēs saskanam, vai mēs rezonējam, vai mēs skanam?

Nē, ne Cēzars, ne Aleksandrs tā neskan. Viņi disonanses radījuši Visumā vairāk nekā rezonanses, tāpēc arī gājuši bojā traģiski, viņi ir rikojušies, kā Rainis teica, neekonomiski, patērēdami ne tikai mīlošu cilvēku radīto produktu, bet arī pašus mīlošos, radošos cilvēkus. Viņi rikojušies pret Raiņa paša bausli “Gūt var ņemot, gūt var dodot”. Es pat nesaprotu, kāpēc Rainis viņus tā gadiem ilgi gribējis idealizēt?

Nē, caur šekspīriskajiem varoņiem Rainis nevarēja un nevar uzveikt Šekspīru. Caur Cēzaru ne un caur Aleksandru Lielo — ne. Lai arī kā viņš radāmajās domās centās ielikt viņos cēlāku domu, nekā tie nesuši. Tie neatdzīvojās, Raiņa uzpūsti. Tie dzīvībā neiedegās. Lugas palika neuzrakstītas. Rainis, piemēram, gribēja ielikt savu nākotnes ideālu Cēzarā. Klausieties:

1912.

Cēzars vienmēr pilns ar domām, ikkurā laikā runā par visaugstākām lietām, no katras ikdienības var pāriet uz augstāko un katrā ikdienas gadījumā meklē sakaru ar visumu.

(“Cēzars”. Radāmās domas.)

Savu nākotnes ideālu Rainis grib ielikt arī Aleksandrā:

1921.

Aleksandram mūžīgā dzīve jau pirmmērķis, bet tikai līdzeklis citu mērķu sasniegšanai...

Mūžīgā jauneklība tikai ilgojas pēc tāluma, pēc vistālākā, t. i., mūžības, nemirstības vai pēc visdziļākā, stiprākā: mīlas.

1924.

... pāraug Aristoteli, pāraug arī indiešus.

Izcīnījies garīgi...

... var aiziet katrā laikā, jo visu darijis, ko spējis...; lielo kustības ritmu ieturējis, atradis mieru.

(“Aleksandrs”. Radāmās domas.)

Nu nav tā! Nav, nav ne Aleksandram, ne Cēzaram tādas apgaismes potenču. Ar šiem tipiem Rainim Šekspīru uzvarēt neizdosies, to jau Rainis laikam beigās atskārst un tāpēc lugas neuzraksta. Šekspīram šie tipi darbojas miesiskāk, kaislīgāk, vēsturiskāk. Rainis pats lieto šo terminu. Rainim jāiet tālāk — SAVA varoņa meklējumos. To viņš arī dara. TOTĀ. ANIŅĀ. Ar šiem tēliem viņš “pārspēj” (ja mākslā vispār var ko pārspēt) Šekspīru. Ne dramaturģijas mākā, ne raksturu daudzveidībā, bet gara evolūcijas minējumos, jaunu cilvēkveidu meklējumos. Nevar vecajā, cēzariskajā čaulā iespiest jaunproleta ideālus. Varbūt te kaut kādā veidā izpaužas arī Raiņa vēsturiskā aprobežotība.

Par trešā līmeņa varoni, par adeptu, ko Rainis atkal un atkal radāmajās domās ieskicē.

Šo "trešo varoni" varbūt nemaz nevar nospēlēt. Jo Raiņa "adepta princips" (sauksim to tā) izpaužas jau tik smalkā matērijā, ka tas kļūst vizuāliem un valodas līdzekļiem neizsakāms. Varbūt tas pat nemaz neietilpst esošajās mākslas kategorijās un prasa uzrādīšanai pavisam citu estētiku. Jo adepts visos skaidrojumos ir cilvēks, kas līdz pilnībai attīstījis savas fiziskās, mentālās, garīgās un dvēseliskās spējas. Viņš, varētu teikt, ir ārpus mūsu tradicionālajām izpratnes normām. Viņš pārstāj mums būt cilvēks cilvēciskās situācijās un mums redzamā darbībā. Viņš kļūst simbols un princips. Vislabāk, visprecīzāk un rainiski īstenāk būtu, ja mēs Jāzepa aiziešanu redzētu kā cilvēku, kas visu acu priekšā lēnām transformējas, ierit ornamentā un kļūst par zīmi, par daudznozīmīgu, bet ne vairs noslēpumainu, jo mēs jau viņa pārtapšanas laikam te tad nu no skatītāju zāles visu laiku būtu sekojuši un zinātu šīs zīmes atmodināšanas, cilvēciskošanas, atpakaļcilvēciskošanas paņēmieni. Rainis saka par Aleksandru Lielo:

1915.

Tic zīmēm un rēģiem tādēļ, ka pats Dievs, tā ir Dieva valoda: zīmes!

("Aleksandrs". Radāmās domas.)

Acīmredzami mēs par maz vai arī nemaz neesam studējuši zīmju valodu, precīzāk, zīmju estētiku, ja cenšamies Jāzepu ienest Visumā kā dzīvu Paukštello ar visu grimu vai Dinu pilnīgas ziedošanās brīdī guldīt gar zemi — kaut arī cik nu vien estetizēti var — skatuves čupotajos tepiķu pakalniņos. Pa skatuvēm tagad arvien vairāk sāk staigāt gausas, bālas sievietes stingām sejām, melnās, baltās vai pelēkās vientoņa drānās, kurām it kā vajadzētu atstāt Likteņa vai Principa klātbūtnes efektu, bet kuras labākajā gadījumā atstāj tikai psihopātisku efektu. Tā Māras Zālītes "Istabiņā" — ne cilvēks, ne zīme — spokveidīgi klist Māra. Tā Māras Ķimeles režijā Raiņa lugā "Pūt, vējiņi!" ir parādījusies kaut kāda sieviete melnā ar Laimas skujiņu rokā, kurai it kā jāpārstāv Liktenis, Nāve vai kāds cits traģisks princips, bet kura savā cilvēciski miesiskajā formā to pārstāvēt nespēj, jo nav abstrahēta vai arī naīvi abstrahēta. Tad

jau senie grieķi bija gudrāki un nepretenciozāki, ar savu "Dievs no mašīnas" paņēmienu likdami pārcilvēciskajam personāžam nolaisties no debesīm faetonā vai kādā kastē tīri mehāniski, bez kādas pusvarīgas, pusnevarīgas uzdvēseļošanās — sak, citādi pārvarīgo notēlot nevaram, un viss.

Es te negribu izsmiet ne aktierus, ne režisorus, bet tikai izteikt šaubas, vai ar mūsu pastāvošajiem estētikas paņēmiem maz var Raiņa pārvaroni izrādīt. Viņu, jā, vajag cilvēciskot (to prasa skatuve un zāle, to prasa dzīve — cilvēciskot, aktualizēt, propagandēt, ieviest), bet, cilvēciskojojot viņu caur cilvēkformu, mēs viņu padarām aplamu — cildenais kļūst smieklīgs. Viņu var cilvēciskot varbūt vienīgi caur simbolu. Raiņa cilvēkam pārvaronim pie cilvēka eksistences rainiskās robežas kādā brīdī, t. i., šajā robežbrīdī, jāpārvēršas simbolā, jāastingst klātesošā un turpmāk vienmēr klātbūtīgā zīmē. Albuma fotogrāfijā vai ornamenta saulītē, visu laiku uzturētā svētagunī vai arī jāieiet, jānokopējas un jāastingst tepat klātesošajā dekorācijā. Mākslas tēli tā jau ir pārstaigājuši — no dzīves gleznā un otrādi (kā Pētersona "Motociklā" Vrubela "Ceriņu" meitene vai kā "Šerloka Holmsa" dekorācijas klātiezīmētie izrādes veidotāji — Kārlis Auškaps, Raimonds Pauls, māksliniece Baiba Puzina). Bet Raiņa pārvadoņi adepti vēl joprojām mokās kopā ar režisoru, nezinādami, kur miesu likt: nāvē jau nu akurāt Raiņa pēc nedosies un garu neizlaidīsī. Tas, ko es te mēģinu iestāstīt — ka jāatrod simboliski stipra forma, kas paliktu uz skatuves aizgājēja vietā, kad viņš "caur to izgājis", "to atstājis", tajā pārvērties, — šis paņēmiens, manuprāt, labāk nekā citiem izdevies Mārai Ķimelei "Pūt, vējiņi!" izrādē Baibas nāves skatā, kurā viņa nemetas no skatuves steķiem kaut kādā iedomātā upē, ne arī tiek vilkta ārā no skatuves apakšas, aplieta ar ūdeni no šļaukas, bet Baiba vienbrīd pārvēršas skaistā, baltā, precīzi izdomātā augšupvērstā formā. Un šī forma it kā atbilst viņas garīgajai ticībai. Un tas ir pats galvenais šajā situācijā: lai nedzīvais simbols būtu dzīvs un asociētos ar nupat bijušo, nupat te runājošo dvēseliski dzīvo.

Jāmācās simbolu valoda. Jāmācās abstrahēšanās figūras. Jāmācās paplašināt redzamo realitāti. Kā? Pareizi samontējot pārejas brīdī: no sadarbības, no kustīgas esamības uz simbolisko, potenciālo esamību. Rainis nomoka mūsu režisūru tieši ar šo uzdevumu.

Es jūs aicinu šodien uz Raiņa drosmi: meklēt metodiski citādu pozitīvo varoni, nekā mēs esam līdz šim literatūrvēsturiski pieredzējuši. Atcerēties, ka pozitīvā varoņa meklējumos pastāv Raiņa lielā uzrāde: "Ir trešais dēls!" Tāds mūsu šodienas lugās arī iezīmējas. Mēs, piemēram, ilgi aizkavējamies diskusijā par Paula Putniņa Bērtulsonu. Jā, Bērtulsons bija meklējams Antiņa virzienā, tikai nevajadzēja par to tik ilgi diskutēt, bet laist pasaulē arvien jaunas un jaunas Antiņa modifikācijas — gan kādai no tām būtu dzīves spēja un parauga spēks. Vienkārši — ir jādod ārā Antiņš, kvantitatīvi, tikai tad var rasties visistākais no daudziem. Un ir jau rainiska iesaukšanās: uzsaukums no Pētersona cēlsirdīgā daktera "Meteorā", nu jāgaida no Māras Zālites, kas vēl dzīvo pa sinusoidas apakšām, bet viņas sinusoidas augšējais punkts jau ir redzams: tas viņai jāsavēlk kopā, un nākamā būs virsotņu līnija. Jo pagaidām mēs Raini varam nospēlēt visparastāko limeni. Dzīvē noskatīto ļaunuma līniju. Meistarīgi Valmieras teātris nospēlēja velnu konferenci "Spēlēju, dancoju" izrādē. Meistarīgi Dailes teātra aktieri nospēlēja Jāzepa brāļus. Jo katram mums ir sava prasība, ko nospēlēt, sava slēpta personiskā pieredze, no kuras, aiz lomas slēpdamies, mēs varam atbrīvoties. Bet Jāzepe uz skatuves nežilbina. Ja mēs tikai pa simtiem gadiem reizi spēlēsim "Jāzepu un viņa brāļus", tad mums nekad neizaugs cēlsirdīgajā Jāzēpā mirdzošs aktieris, ne cēlsirdīgā Jāzēpa jaunākie šodienas brāļi.

Un ne velti Dripe toreiz pirms filmas "Pūt, vējiņi!" tapšanas bija uztraucies — par to, ka mūsu jaunatnē jātaudzē Baibiņas. Tikko mēs izsaucām šo domu sabiedrībā, tā sāka biezināt ap sevi tādas pašas citu domas. Sākās domu sabiezināšanās, potenciāla projektēšanās, mūsu gribas manifestēšanās, sabiedrības enerģijas materializēšanās, un pagājušonedēļ uz skatuves mēs redzējām Valmieras teātra atvesto Baibiņu. Īstu. Jūs teiksiet: tikai teātri. Bet teātri nekas nevar būt, ja nav idejas sabiezinājuma dzīvē. Nāk jauna paaudze. Raiņa Uldis ir parādījis un Raiņa Didzis pat, kaut gan pēc tā nav nekāda note. Viņi ir dzīvē. Tas lai mums dod optimismu. Ir jāmaks priecāties par mazumu. Lielums aug, mazo prieku apprecējot.

Mēs savus varoņus radām paši. No mūsu kopā uzturētās domas. Mums tā kopā pa visiem jāuztur. Kamēr tās nobriedēs jaunu varoni. Jāiznēsā sevi. Jāsublimē gēnos. Jāraida ēterā.

Jāstudē Rainī. Jāsaudzē un jāmiļo sabiedrībā. Rakstos, ģimenēs un pat pie kafijas pamēļojot.

Ši mana runāšana ir tikai tāda maza studija. Bet šoziem būs jāšēj, jāšēj Raiņa sēkla, lai nākamruden mēs varbūt tepat Mātes Universitātes aulā jau justu ap sevi citu gaisu, enerģijas pilnāku, cilvēciski bezbailīgāku un pašcieņā skaistāku.

Bet galvenais — atdevīgāku. Tas ir jājūt sevī — vai tu atdod vai tikai runā. Pārāk liela ir dabūtāju masa uz ielas, nepārtraukti viņi meklē, kur ko dabūt. Viņi ies bojā dabūšanas stresā. Viņi jau lēnām noārdās. Bet mums ir jāpastāv. Jaunā potenciālā gatavībā. Gara spējā.

Pat ja šis būtu vien Raiņa **iedomas tikai**, ir tad tās ir lielas iedomas. Un lielumu mums vajag pašlaik vairāk par maizi.

Literatūra un Māksla. — 1985. — 27. sept.

1986

MŪŽĪBAS TEMPERAMENTS

*Runa Dzejas dienu sarīkojumā "Mans Rainis" LVU aulā
12. septembrī*

1913. gada janvārī, pusgadu pēc dzejoļu krājuma "Gals un sākums" iznākšanas, Rainis rakstīja:

"Gals un sākums" visiem paliek tāļš un svešs. Vēl nav nevienas labas atsauksmes. Gulbis gan labi saka, bet mazāk nekā par "Induli". Antons ne vārda. Bārda — formas trūksti! Hermans ne vārda. Vai man atkal būs jākaro? Briesmas. Kaut es varētu pa straumei peldēt. Varbūt atnāks līdz manim, bet tās ciešanas — atkal karot un gaidīt. Un es gribēju mieru, taisni ar šo grāmatu. Kā ies "Jāzepam"? Tas pats.

(30.01.13.)

Rainis šo krājumu bija norakstījis nost no savas sirds kā testamentu, kā savu vispersoniskāko un vissabiedriskāko grāmatu! Kā savu visdrosmīgāko izlūkgājienu vēsturē, cilvēcē un vēl

aiz tās. Un veltījis proletariātam, strādnieku šķīrai. Rainis saprata: vēstures arēnā nebija cita izvedoša spēka. Šī ticība darbatautas pašvadišanās spējai Rainī bija nelokāma. Un tā izrietēja no viņa marksistiskajām vēstures zināšanām, no viņa milzīgās līdzjūtības “nabaga brālim” un no viņa hierarhiāli augstās apziņas pakāpes.

Vispirms par to dzīvi, kādu tobrīd dzīvoja Rainis.

Kalendārā dzīve

“Galā un sākumā” ietverti dzejoļi, kas rakstīti laikā no 1901. līdz 1912. gadam. Visaktīvāk dzejoļu krājums top 1912. gadā. Tajā tas arī iznāk atklātībā.

Pirms tam ir iznācis dzejoļu krājums “Tie, kas neaizmirst”, radies pirmajā emigrācijas gadā Šveicē. Veltīts proletariātam un jaunatnei. Par moto krājumā Rainis izraudzījies citātus no lielo trimdnieku, politisko cīnītāju darbiem. No Bairaona, no Ruso, no Mikelandželo.

Rīgā Amtmanis-Briedītis ir uzvedis “Induli un Āriju”, bet bez sevišķiem panākumiem, varbūt tāpēc, ka pats uz savu roku pārlietu īsinājis un pārveidojis.

Palaikam tiek rakstīta luga “Imanta”.

Pēc “Gala un sākuma” iznākšanas tā pati doma par cilvēkam piederošo mūžību tiks likta lugā “Jāzeps un viņa brāļi”.

Politiskā dzīve

Dzejnieks ap šo laiku, ap 1912. gadu, bija “jaunu reizi” nolēmis norobežoties “no visiem strīdiem un polemikām — tie uztrauca un neļāva strādāt”. “Ar rūgtumu viņš redzēja, ka tie smagie brīži, ko Inīņa pārdzīvojusi un pārdzīvo avižu polemikas dēļ, it kā dzišus dzen Inīņu atpakaļ pagātnē. Polemika nekā cita nebūs panākusi kā vien ļaunu.”

Bet no sabiedriskā darba norobežoties nedrīkstēja un nevarēja. Atrakstīja A. Upīts un prasīja darbus jaunajam literārajam almanaham “Vārds”. Jansons-Brauns no Briseles lūdza Maija svētku dzejoli un vispār dzejoļus partijas avīzei “Cīņa”. Rainis solīja ik numuram pāris dzejoļu. Viņš atvēlēja arī vienas “Uguns un

nakts" izrādes ienākumus partijas darba vajadzībām. Dzejnieks bija gatavs tulkot Marksa "Kapitālu", veikt to divu gadu laikā blakus saviem oriģināldarbiem. Dzejnieks vairījās no Cīrihes, kur bija daudz dikdienīgu un plāpīgu latviešu kolonistu. Viņš no rītiem vingroja, pēc tam "aizmirdamies lasīja avīzes". Avīzes ievilka Eiropas politiskās dzīves virpulī. Bet "viņš bija vēlu savu gaitu sācis, viņš nedrīkstēja izšķiest laiku". Tā par to Jānis Kalniņš romānā "Rainis".

Jau pusgads, un nevaru sevi piespiest kārtīgi strādāt, nevaru atkraities no avīzēm.

(20.02.13.)

Bija jāizšķiras un jāatsakās no avīžu aktualitātēm, jo brieda liels nodoms — filozofiski izgaismot vislielāko, ko cilvēks vien var apjēgt, — mūžību.

Sadzīve

Sadzīvē bija par šauru. Lieluma dzejniekam Rainim un uguns dzejniecei Aspazijai nācās dalīties iespējās pie viena rakstāmgalda. Un nebija kompānijas. Rainis arī cilvēku vairījās. Sadzīve bija tāda, ka — nebija sadzīves. Vēl pēc Jāņa Kalniņa romāna "Rainis":

Iniņa aizgāja tālāk un tālāk ar katru jaunu dienu. Uzbrukumi, pēkšņas bēdas vēl piepalīdzēja. Nemanāmi aizveda projām kā pa taku, kas tita bāli pelēkā miglā.

Aiziešanai acimredzot vajadzēja notikt. Cilvēki, kas uz gadiem ieslēgti vienā cietuma kamerā, pamazām sadeldē savu mīlestību. Kameras vientulība beidzot uzceļ nepārkāpjamu sienu. Svešuma, noslēgšanās stingro, mēmo sienu.

Dzejnieks iedomāja kaut kur lasītas rindas par kādu gleznotāju — tas laikam bijis holandiešis, šis gleznotājs. Šis cilvēks prasījies no savas mīlotās, lai tā pavada kopā ar viņu vientulībā divus gadus. Viņš droši vien gleznoja šai laikā un varbūt jutās pavisam labi, bet viņa mīlotā bija turpat blakām, un viņai nepatika šī vientulība. Viņi tomēr nodzīvoja šos divus gadus, un to uzskata par heroismu.

Bet Inīņa un viņš — nevis divus, bet sešus gadus viņi ir divi vien!
Un kur vēl Slobodskas vasaras un ziemas!

Dienasgrāmatā viņš rakstīja: "Sieviete nevar to izturēt gluži fiziski...
Pilnīga atrautība no zemes, karāšanās gaisā... Inīņa nevar to izturēt, tā
vientulība viņu nokaus."

Inīņai vajag atgriezties dzimtenē, mājās. Tikai tad viņa kļūs vesela.
"Jālaiž ir."

Aspazija centās Raini netraucēt, bet varbūt bēguļoja, dzīvoja
Lugāno, dzīvoja Čirihē. Mājās, Latvijā, bez Raiņa, lielā Pūka,
tomēr neatgriezās.

Liktenīgā divvientulība turpinājās.

Bet Rainis ne sprīdi neatkāpās no lieluma dzīves. Un rakstīja
piezīmēs:

... dzejnieki pa lielākai daļai ir konservatīvi; bet viņi var kļūt arī
progresīvi, ja viņi stāv sava laika augstumos un uzņem sevī filozofijas un
zinātnes visjaunākās lielās domas un skaistā, pielabinošā, pievilinošā, ar
jūtām bagātā formā nes tās atkal tautā.

(59034.31)

Visuma dzīve

Rainis lasīja daudz, visu pasauli, arī "Upanišadas". Studēja
tās. Varbūt ne tieši šīs, bet domu izvedums Rainī ir tuvu, tuvu
šāds.

7.15.4. Viss šeit no tiesas ir dzīvības dvaša. Kas redz tā, kas
zina, kas jēdz tā — tas dižens ar sakāmo. Ja reiz tam sacīts: "Tu
dižens ar sakāmo," — tad lai viņš atsaka: "Es esmu dižens ar
sakāmo," — un lai to nenoliedz.

7.16.1. "Tomēr no tiesas — **tas** dižens ar sakāmo, kurš tapis
caur **patieso** dižens ar sakāmo." — "Godātais, gribu tapt dižens
ar patiesu sakāmo." — "Tad tev būs gribēt šo patieso apjēgt."
— "Es, godātais, gribu šo patieso apjēgt."

7.17.1. "No tiesas, kas jēdz, tāds tad patieso runā. Kas
nejēdz, tas nerunā patieso, — vienīgi jēdzējs patieso runā. Tad
tev būs gribēt šo **jēdzamo** apjēgt." — "Es, godātais, gribu šo
jēdzamo apjēgt."

7.18.1. "No tiesas, kad domā, **tad** jēdz. Kas nedomā, tas arī
nejēdz, — jo vienīgi domājošs jēdz. Tad tev būs gribēt apjēgt
šo **domu**." — "Es, godātais, gribu apjēgt šo domu."

7.19.1. "No tiesas, kad paļaujas, tad arī domā. Kas nepazīst paļāvību, tas arī neprātis domāt, — jo tikai caur paļāvību jēdz domāt. Un tad tev būs gribēt apjēgt šo paļāvību." — "Es, godātais, gribu apjēgt šo paļāvību."

7.20.1. "No tiesas, kad neliecas, tad arī paļaujas. Nebūdams nelokāms, paļauties nejēdz, — jo vienīgi nelokāmais ir paļāvīgs. Tev tad būs gribēt **NELOKĀMĪBU** apjēgt." — "Es, godātais, gribu nelokāmību apjēgt."

7.23.1. "Laime no tiesas ir bezgalīgais. Nav jēdzama laime caur galīgo — vienīgi bezgalīgais ir laime. Un tev tad būs **gribēt apjēgt šo BEZGALĪGO.**" — "Es, godātais, gribu apjēgt šo bezgalīgo."

7.24.1. "Kur neredz nevienu citu, kur nedzird nevienu citu, kur nemana neko citu, tas tad ir bezgalīgais. Kur vēl kādu redz, kur vēl kādu dzird, kur vēl kādu mana — tas ir galīgais. Bezgalīgais no tiesas ir nemirstīgs, bet galīgais — mirstīgs." — "Kur, godātais, balstās šis bezgalīgais?" — "Tas balstās pats savā dižumā un varbūt arī ne dižumā."

7.24.2. Šeit govīs un zirgus dēvē par dižumu un tāpat — zeltu, ziloņus, vergus, namus, laukus un sievas. Es gan to nesaku, es gan to nesaku," teica. "Jo tad taču vienu balstītu otrs,

7.25.1. bet bezgalīgais ir apakšā un augšā, priekšā un aizmugurē, tas ir labajā un kreisajā pusē, jo tas ir visa šī pasaule...

7.25.2. Kas redz to, tas neredz nedz nāvi,
nedz slimības, nedz arī ciešanas.

7.26.2. ... Tad viņš par valdoni top un spēj visās pasaulēs gribēto darīt. Bet tādi, kas citādus ieskatus balsta, tie paši tiek valdīti, nicīgas pasaules allaž tie iemanto, un nevienā no pasaulēm tie nespēj gribēto darīt."

Un tādu mūžību apjēdzošu cilvēku "Upanišadas" nosauca par Skandu. "Tam Skanda ir vārdā." Un tas tulkojumā nozīmē "pārkāpjošais" — neziņas tumsu pārkāpjošais. Es pasvitroju — **neziņas tumsu**. Rainis ir mūsu drosmīgākais izlūks paplašinātajā realitātē, kurš nešaubīgi, viens, vientulīgs un stiprs, tiklidz sadzirdēja pasaules gudro uzsaukumu: "Un tev tad būs **gribēt apjēgt šo bezgalīgo,**" — atbildēja tūlīn un bez šaubīšanās: "Es, godātais, gribu apjēgt šo bezgalīgo."

"Ieaudzināt sev sesto prātu. Cilvēka dabu ne tikai padarīt cildenāku, bet apgādāt jutekļus ar gluži jauniem spēkiem," Rainis rakstīja savās piezīmēs.

Tev, pamatšķira!

Ir vispārzināma un vispārpieņemta literatūrzinātniska doma, kas saka: "Rainim bija nodoms ar šo grāmatu būt proletariāta kareivim." Neapšaubāmi. To viņš ne vienu reizi vien ir teicis. Visdažādākos lieluma brīžos un lieluma kontekstos. Viņam pašam šī doma likās pietiekami precīza. Bet mēs nedrīkstam šādu domu tik viennozīmīgi un nevērīgi pieņemt. Pirmkārt, Rainis nebija tikai kareivis, bet proletāriskās domas vadonis, virsnieks, majors, ģenerālleitnants vismaz. Viņa vadonības lielums nav ne izsvērts, ne novērtēts. Viņa politiskā tālredzība, viņa, kā pats teica, "gatavošanās uz nākotni" ir ļoti, daudzi pat teiktu — pārāk, tālņemoša. Tātad — "Tev, pamatšķira, kas celsies pāri sev". 1) "Tās šķiras veiks, kas ļaudis šķīrušas", 2) "Tu izej cilvēci un..." 3) "... sauli gūt". Vēsturiskā materiālisma mācība ir mācījusi pirmos divus: šķiras veikt un cilvēci celt darbaļaužu solidaritātē. Bet "sauli gūt"? Ko nozīmē "sauli gūt"? Vieni domā, ka tā ir tikai dzejiska metafora, citi domā, ka tas ir ikvienam darba cilvēkam sociālistiskās darba likumdošanas nodrošinātais atvaļinājums saulē pie jūras Rīgas jūrmalā, trešie domā, ka tā ir Saules enerģijas izmantošana saules baterijās, ceturtnie ir līdz atreibībai un līdz apreibībai gatavi pastāvēt, ka viņi "sauli jau gūst", jo bauda visus vispieejamākos proletariāta iekarotos labumus: ir akordeona dzīve, tranzistora, televizora dzīve, novusa un hokeja dzīve, masu estrādes un pat masu kora dzīve. Tikai sasodītā kārtā visa šī "šova dzīve" sāk līdzināties tai masu dzīvei, kuru dzīvo ļaudis arī aiz robežām un dzīvo neizcīnīti — nekāds proletariāts par to nav cīnījies... Tāpēc pie mums arvien neatlaidīgāk sevi sāk pieteikt simptomātiskie saukļi — "pozitīvo varoni!" un "cilvēkfaktoru!". Tas nozīmē, ka mūsu īstenība meklē pēc īstenuma. Pēc pareiza lietu apgaismojuma. Pēc apgaismības. Pēc kāpinātas **apgaismības**. Pēc paātrinājuma, ja sabiedrība to tā nolēmusi nosaukt. Bet... pēc **personības** paātrinājuma. Re, kā tur teikts: "Tev, pamatšķira,

kas celsies pāri sev." Kā tad celsies pāri sev? Ja dzīsies pēc kapitālistiskās pasaules standartiem? Pēc tā limeņa? Pēc tiem piemēriem? Ja nedos vēsturiski unikālu sadzīves modeli?

"Tu izej cilvēci un sauli gūt." "Tev kareivis būt!" Tas nav jāsaprot tikai tā, ka Rainis ir proleta kareivis (tas ir skaidrāks par skaidru!), bet ka Rainis paredz, kā proletariātam būt, pastāvēt kā kareivim. Un ko tas nozīmē? Tas nozīmē būt izlūkam un atklājējam paplašinātā realitātē. Apgūt nebijušas, būtiski citādas humānisma jaudas. Izvest humānismu tādos plašumos un augstumos, kādos spēj tikai atdevīgais sociālisms. Kāpināt noosferas cildenumu. Kāpināt to ar sevis paša meklētiēksmi, dziņasdvēseli.

Zeme ne tikai pārklājas ar miriādēm siku, mazu domu drumslu, bet no tā visa ietinas vienā vienotā domājošā apziņas apvalkā, kas savukārt pats kosmiskajos mērogos funkcionē kā ļoti liela domas drumsļa. Un no mūsu domu satura ir atkarīgs, cik harmoniska un vajadzīga vai nevajadzīga, vēlama vai nevēlama tā ir universam.

Ir svarīgi, kā mēs apgūstam kosmosu tehniski, bet vēl svarīgāk, kā mēs to apgūstam garīgi. Filozofiski. Caur pārdomām. Caur mūsu pārdomu īstenību. Tāds varētu būt viens no rainiskā ceļa skaidrojumiem — kā "sauli gūt". Mēs par maz novērtējam pārdomu īstenību. Pacilājošu, cildenu pārdomu īstenību.

Pirms pāris dienām televīzijā "Ceļotāju kluba" pārraidē ļoti simpātiski runāja akadēmiķis Dmitrijs Lihačovs. Tika rādīti skaistākie Krievijas parki, un viņš stāstīja, ka parku miers, dabas un vēsturiskā apgarotība vieš viņā ne tikai pārdomas, bet kaut ko vēl skaistāku — gatavību uz pārdomām, es teiktu, pārdzīvotuma nojausmu, ilgstošu nojausmu. (Zināmās aprindās to sauc varbūt arī par kaifu.)

Tā Rainim universs, visuma aicinājums deva gatavību uz pārdomām.

Pārdomas ir vēl kas dižāks, no tiesas, par domu. Jo zeme šķiet it kā pārdomājam, un gaisi šķiet it kā pārdomājam, un debess šķiet it kā ko pārdomājam, un ūdens šķiet it kā ko pārdomājam, un kalni šķiet it kā ko pārdomājam, un dievi šķiet it kā ko pārdomājam, un ļaudis. Un tālab šeit tādi starp ļaudīm, kas iemanto dižumu, — tie it kā pārdomu augļiem ir piederīgi. Un tie, kas ir niecīgi, — tie tad šeit strīdas, zākā un apmelo. Diženie — tie it kā pārdomu augļiem ir piederīgi. Tad godini pārdomas.

(No "Chāndogja upanišadas", 7. d., 6. nod., 1.)

Upurēdami universu, laiku, aizlaiku, bezgalību un mūžību, mēs ne tikai zinātniski to izpētām, bet arī aktualizējam. Mēs aktualizējam universu. Un, tā kā mēs esam universa daļiņa, tad var teikt, ka caur mūsu aktualizēšanas tieksmēm, ilgām, gribu un tiekšanos **universs aktualizējas**. Pats universs. Ar mūsu universa domu. Aktualizējas. Aktualizējas tieši ar mūsu piedomāšanu. Ar universa piedomāšanu un piedomāšanu pie universa.

Bet ko tas dod mums eksistenciāli? Mūsu cilvēciskajai eksistencei — ko tas dod? Personīgi katram ikvienam? Nu labi, viņiem — bet man?

Tas atņem baiļu sajūtu. Neitralizē, aptur drebuli, tremoru. Vai tas būtu dusmu, baiļu vai greizsirdības drebulis — aptur to. "Drošs pret mūžības šausmām," saka Rainis.

Veselības vēsture māca, ka bailes, dusmas un greizsirdība, skaudība esot vispostošākā realitāte. Jebkurā līmenī — sadzīviskā, valstiskā vai kosmiskā, vienalga — augšējā vai apakšējā ešelona.

Bailes no nezināmā. Bailes NO.

Labāk lai bar, lai soda! Bet kamēr vēl klusē?

Bailes no pāršanas un bailes no nieka likteņa. Mazu tautiņu bailes no asimilācijas un lielās pasaules bailes no viena idejiski fanātiska ķecera. Dusmas uz autobusu sarakstu par palaistu autobusu un dusmas uz visu pasauli par garām palaistu izdevību, nokavētu laimi. Greizsirdība un skaudība mīlestības trijstūrī un milža Gilgameša, Titāna, Prometeja greizsirdība uz dieviem. Skaudība uz tiem, kam Dieva dots talants.

Ir jāapzinās briesmu un arī laimes mērogi, lai tiktu brīvs no bailēm. Pasaules hierarhijas apjauta atbrīvo no šīm negācijām, ko var saukt arī par ciešanām.

Bez ciešanām spēki stiprāki un vairāk būtu padarīts. Par šo tematu ļoti bieži baros. Visi mani priecina ar to, ka bij jāiet trimdā. Citādi neko nebūtot uzrakstījis. Grib cepināt uz uguns, lai tikai bļauj dzejas. Kad viena dvēsele izkūp, ņem atkal citu priekšā. [...] Tā vienmēr bijis. Bijis gan, bet nav jābūt. Bijis ne liktenis, bet sliktenis. Mēs pārtaisīsim citādi to likumu — lai pasaulē tik daudzi par velti neizšķiestu spēkus.

(4.1.2.)

Cilvēkam nav jābaidās no ciešanām, bet jādara viss, lai uzturētu lietu kārtību un ne tikai lietu kārtību, bet attīstības kārtību un tā novērstu ciešanas. Bet attīstības kārtība prasa

paplašināt realitāti, jo tā, attīstība, ir tālāka par tavu pašreizējo apguvi. Bet tas nozīmē, ka darbatautai **jāgrib** paplašināt realitāti. "Cilvēci gūt" — to vēl var saprast kā vēsturisku vai ģeogrāfisku aktu, bet "sauli gūt" — tā ir nepārprotama realitātes bezrobežu papildināšana. Rainis bija pārliecināts, ka tikai sociālisms var paplašināt realitāti un to nepiesavināt. Jo tāds ir sociālisma vēsturiskais un kosmiskais aicinājums. Bet Rainis arī saprata, ka sociālisma galvenās problēmas nav dabūšanas problēmas. Sociālisms var atsāļot jūras ūdeni lietošanai, izgudrot sintētiskus pārtikas produktus, apgūt jūras dziļumus ekspluatācijai, ar raķetēm regulēt meteoroloģisko laiku un klimatu, aizvadīt upes uz otru pusi, vārdu sakot — paķert cilvēku uz futuroloģijas āķa, izmantojot viņa dabūtgribu un patērētājkāri. Bet to pašu var arī kapitālisms. Ražot, attīstīt, kāpināt — patēriņam, iztēriņam. Bet Rainis saprata sociālismu kā neiztērējamu vērtību radītāju.

Kādas tad ir šis Raiņa piesauktās, iezīmētās, uzrādītās **neiztērējamās** vērtības? Ar ko tad proletariātam jāceļas "pāri sev"? Ar ko tad tādu, ko neviena cita attīstība vēl nezina, ko cilvēces vēsture vēl nezina? Kā tad **vislielākajā nozīmē** saprast vārdus "tev kareivs būt"?

Teve kareivs būt

Tā ir pārliecība, dzīves uzskats, ka pasaule un universs ir iespēja un tikai iespēja, bet ne neiespēja. Vai tu gribi pierādīt savu labāko kādību? Tad jautā to sev pašam. Katrs mirklis dod bezgalīgi daudz iespēju izpaust jebkuru īpašību, vajag tikai gribēt to izpaust. Rezerforda atklājumu sakarā viņa kolēģis reiz teicis: "Tu esi veikls zēns, Rezerford, vienmēr viņa virsotnē!" Uz to Rezerfords smejojies atbildējis: "Un kā vēl! Es taču pats saceļu šo vilni, vai ne tā?"

Eksistenciālie filozofi par cilvēku saka — "iesviests šajā pasaulē". Sāpju pasaulē, nejaušību, haosa un nejēdzību pasaulē. Bet Rainis teiktu — "nācis radīt". Jo cilvēciskajai būtnei pagaidām, cik zināms, vienīgajai ir spēja metaforizēt — metaforās. Simbolos, iedomās un izdomā būvēt savu pasauli, savu. Un izrādās, ka šī metaforu, simbolu un iedomu realitāte nav mazāk nozīmīga par jau priekšā esošo. Izrādās, ka mūsu izdomai, gribai,

idejām, simboliem ir milzīgs un dažkārt pat bīstams spēks. Un, visbrīnīgākais, — objektīvā pasaule tai atsaucas. It kā panākas pretim mūsu iedomai. Un, ja mēs ar to — ar materiālo pasauli — sastrādājam, tā it kā ņem mūs vērā un organizē mūsu sociālo pieredzi pavisam pa jauniem ceļiem. Tas ir būtiski jauns apjēgums proletariāta dzīvesdomā. Tādam tam vajadzētu būt, ja vēsturiskajā pasaulē grib vest jaunus ceļus.

Šajā gadsimtā fizika ir nolobījusi sipolam jau piecas čaulas: molekulāro, atomāro, nukleāro, hadronisko un kvarku čaulu. Katrs no tiem ir atklāts ar jauniem tehniskiem paņēmieniem, matēriju pētošie mikroskopi ir pārvarējuši arvien mazākus un mazākus attālumus. Kādu dienu fiziķi ieraudzīs savu acu priekšā vēl bezgalīgi īsākus attālumus, ieraudzīs sīkdaļiņas, kuras nebūs vairs notveramas, jo tās reaģēs uz pētnieka skatienu un, nepaspētas vēl nofiksēt, jau būs mainījušas savu dabu. Mūsu uzskatījuma iespaidā. Vēl vairāk — tās reaģēs uz mūsu nodomiem, tās, varētu teikt, "lasīs mūsu domas" un pieņems lēmumu pirms mūsu cilvēcisko smadzeņu lēmumiem. Ir jau šādas parādības fizikā, kurās cilvēka domu spēks sakontaktējas ar pētāmo sīkdaļiņu pasauli tik tieši "pa tiešo", ka starpniece aparatūra nespēj tadā ātrumā fiksēt stāvokļus šai momentānajā mainībā. Aparāts nespēj būt viņa virsotnē tā kā pats "Rezerforda cilvēks". Kā pats cilvēks, kas ir tā viņa virsotnē, kuru pats radijs. Tā arī cilvēks, nu jau pēc fiziķu eksperimentiem, var traucēt vai veicināt sīkdaļiņu kustību dzīvībā. Bet ne tikai mikropasaulē. Ari makropasaulē un tepat acimredzamajā vēsturē. Reiz satikās divi zinātnieki: indiānis un baltais amerikānis. Baltais teica, ka vardarbība, tumsonība un bezcerība, kādā nogrimusi indiāņu dzīve, izriet no viņu reliģiskajiem un filozofiskajiem ticējumiem, respektīvi, no pasaules uzskata. Uz to viņam indiāņu intelektuālis (un ne viens vien) atbildēja, ka indiāņi ir pārliecināti — Rietumu pasaules milzīgā mēroga kari, kas laupījuši dzīvību miljoniem cilvēku, ir tikai Rietumu filozofijas, zinātnes un tehnoloģijas konsekvence, respektīvi, nepareizs pasaules uzskats, kas tikpat nepareizi materializējies tūliņ vēsturē. Tas viss nozīmē — pasaules izpēte ir nonākusi pie sapratnes, ka objektīvas realitātes veidošanā lielu lomu spēlē tendence, cilvēciskā tendence, cilvēkfaktors. Fiziķi Bors, Krāmers un Sleiters, sīkdaļiņu pasaulē dziļāk, tālāk — faktiski tuvāk — ejot,

1924. gadā — pēc tam, kad jau bija novērots, ka sīkdaļiņas paradoksālā kārtā, no cita viedokļa skatoties, reizē ir daļiņas un vilnis, enerģijas vibrācija vien, bez materiāla veida, kā gribat, — atklāja, ka pastāv vēl smalkāki viļņi, ko viņi nosauca par “varbūtības vilni”. Pirms tam fiziķu aprindās jau bija runāts par “gara vilni”. Tā bija tāda matemātiska esamība, kurai vēl nebija aktuālas eksistences vielā. Šie “varbūtības viļņi” arī bija matemātiskā, teorētiska esamība, bet ar tiem, caur tiem zinātnieki jau varēja noteikt notikumu notikšanos vai nenotikšanos. “Iespējamību viļņi”, pēc Krāmera un Sleitera domām, bija būtiski kaut kas jauns. Pati varbūtība kā kategorija nebija nekas jauns, bet pati varbūtības varbūtība bija principiāli kas jauns. Tā pieteica tendenci kā radošu realitāti. Tendenci, kas vēl eksistēja pati par sevi un vēl nebija kļuvusi ne par notikumu, ne par lietu, ne par parādību.

Atsaucās Heizenbergs. Viņš rakstīja:

“Tas nozīmē, ka tendencei ir kaut kas padomā. Aristoteļa vecajā koncepcijā *potentia* bija kvantitatīva. Bet tā ievadīja šo — stāvošo vidū starp ideju par notikumu un pašu aktuālo notikumu — divaino fizikālās realitātes starpveidu tieši vidū starp iespējamību un esošo.”

Rainis, rakstot “Galu un sākumu”, vēl nebija lasījis Heizenbergu, viņš bija gan lasījis vissenāko mācību — vēdas.

Vissenākā mācība (vēdiskā) māca, ka dzīve, dzīvība (dzīvātma) ieņem dažādus stāvokļus: reizēm tā manifestējas materiālajā dabā, reizēm smalkākajā — garīgajā dabā. Tāpēc dzīvātma ir robeženerģija, katra dzīva būtne ir robeženerģijas kamols, kas var sabiezēt rupjāk organizētā vai smalkāk organizētā stāvokli. Pie tam — *nota bene!* — atkarībā no tā, kuru stāvokli būtne sevī lolo, kopj, iedomā un ar kuru sevī identificējas. Materiālajā dabā viņa var tapt iemiesota 8 400 000 sugās vai kārtās, arī par cilvēku. Šī robežbūtne visu laiku dzīvo starp diviem pievilksanas laukiem — starp garīgo un materiālo, labo un ļauno, skaisto un neglīto, starp jā un nē, starp mīlestību un naidu. Cilvēkam nevajadzētu tik kļūdaini iedomāties, ka viņš ir brīvs no materiālās dabas likumiem vai ka viņš ir brīvs savā rīcībā. Viņš ir matērijas likumu nosacīts. Bet viņš ir arī garīgo likumu nosacīts. Un tāpēc viņam ir dota brīvā griba, izvēles brīvība: turēties tumsā vai gaismā, noturēties, izdzīvot, bet sevī stiprākajiem — kopt, radīt, uzturēt gaismas ekspansiju.

Te mēs varētu arī šīs rainiskās ievirzes pārspriedumus beigt. Jo tālāk mēs tik un tā nekā nezinām. Ja nu vienīgi to — un tas nemaz nav ne tik vienīgi, ne tik maz —, ka sabiedrībā visu laiku jāuztur izziņas kareivja tendence un jālauž esošās realitātes robežas. Jālauž, jāsaļauc, jākritizē, jādifundē, bet visu laiku jāuztur svinīga etalona esamība. Un visu laiku jāpatur cildena virziena neatlaidība.

Cēlā un cildenā un sadzīviskas dzīvošanas caurskaņu, cauraužu varēšana ļoti skaisti piemīt Knuta Skujenieka dzejai, Jāņa Petera dzejai. Augsts kategoriskais imperatīvs ir Visvalda Lāma varoņiem. “Zvaigžņota debess pār mani, un kategoriskais imperatīvs mani.” Vienmēr svinīga — lielajā un mazajā — ir Indrānes proza.

Par filozofiskiem jēdzieniem un aktualitāti

Mūsu literatūras kritikā dažreiz konceptuāli norobežojas no Raiņa kategorijām, prasot tikai sadzīviski polemisku asumu. Piemēram, jēdziens “izlīdzināšanās” tiek uzskatīts ļoti aizdomīgi un tiek vienādots ar jēdzienu “konformisms”. Tiesa — konformisms kā izlīgums ir gan izlīdzināšanās, bet neba katra izlīdzināšanās ir konformisms. Tā, pat stāvot sabiedrisko interešu sardzē, tiek gribot negribot noniecināts vēl viens cilvēka eksistencei būtisks jēdziens.

Jo uzturēt gaismas ekspansiju, izziņas kareivību nevar bez tādas atbalsta platformas, ko sauc par izlīdzinājumu. Kas tas ir — izlīdzinājums? Tā ir starta platforma. Varētu teikt arī — pamiers. Lai tu ietu tālāk, domātu tālāk, uz brīdi tevī jānorimst iekšējam strīdam, jānorimst alternatīvai. Un, ja strīdas divi, tad pat pašā vulgārākajā pakļupšanas reizē pēkšņi viens atskārst, kas jādara, un kliedz: “Vai tu vari apklust?!” Tas ir, uzklausīt, vismaz uzklausīt otru, noklausīties līdz galam. Un tautas ticējumā, ka dusmu brīžos vajag izskaitīt līdz desmit, arī ir prasība pēc šīs pamiera platformas.

Strīds ir Pamirs, polemika ir Džomolungma, tā ir cīņa slīpnēs un smailēs, bet spēku sakoncentrēšanai vajag kaut vai pēdas platuma horizontālu vietīņu kājai.

Jāzeps visu laiku meklē izlīdzinājumu ar brāļiem.

Rainis visu laiku it kā to vien dara kā meklē izlīdzinājumu.

Bet paskatiet, kādus smagumus viņš spēj pacelt, zemes smagmi vērst, atradis izlidzinājumu. Šoreiz mēs runājam par vislielāko izlidzinājumu. Izlidzinājumu starp laiku un aizlaiku.

Izlidzinājuma trūkums rada saspringumu un neirozes, kompleksus un sindromus. Ģimenē, kurā trūkst savlaicīga izlidzinājuma, visu laiku kašķējas.

Izlidzinājums ir vajadzīgs arī sabiedriskajā domā. Citādi mēs netiekām uz priekšu. "Literatūra un Māksla" varētu būt vēl kāpinātāk progresīva, ja kultūras vadošās iestādes un instances bailīgi neizvairītos atbildēt uz avīzē izvirzītajiem asajiem jautājumiem, kā tas pēc jaunajām kultūrpolitiskajām un padomju demokrātijas nostādnēm pienāktos.

Izlidzinājuma starta platformu meklē arī mūsu literatūra — starp polemiski kritisko plūsmu un leģendāri apcerošo, starp sadzīvisko un filozofisko, un te nu reizēm arī ieskanas šis dusmu tremors asāko kritiķu balsis, dzirdot vārdu "izlidzinājums". Taču literatūru virzīs tikai tie kritiķi, kuri pratis visas mūsu literatūras kopumā saprast izlidzinājuma dialektisko jēgu — izlidzināt kaismīgo Dripi ar kluso Indrāni, kas no polemiskiem strīdiņiem izvairās, tāpat arī dumpīgo Astridu Aļķi ar saprātīgi izsvērtu Jolantu Mackovu, kamerzāles meistarīgo pašrežisoru Jāni Liepiņu ar lielo tautas saietu kopāsaucēju Liliju Dzeni. Es to šovakar runāju tāpēc, ka jābūt, izsvarojot īstenību, rainiski lielai balansai sajūtai.

Mēs jau pagājušajā reizē runājām, ka Rainis ir jauns. Stalts, mūžīgs jauneklis, kam nenodara laiks. Jo visu laiku viņā strādā. Strādā iekšējais dialogs. Ieklausies Rainī!

Es: "Es nāku kā liels, nopietns gars, es esmu gudrs, es esmu taisnīgs, esmu godīgi Tevi meklējis. Atbildi man pēdējo, pilnīgu, īstu patiesību, bez-starpniecisko, nekomentēto."

Patiesība: "Tu esi vēl vecs un neaptversi." Vēl?... vecs...

Mums, kas dzīvojam ar vienu ievēcotu vecumu, to grūti aptvert, cik gan reiz novecot vajadzēja Rainim, lai būtu tik jauns.

Literatūra un Māksla. — 1986. — 26. sept.

RUNĀŠANĀS

Žurnālistes Genovefas Bērsones intervija ar Tautas dzejnieku Imantu Ziedoni

(Publikācijas pamatā 1986. gada 22. jūnija radioraidijums "Starp izsacītu mirkļu simtiem".)

[..]

— Es cenšos savus žanrus mainīt, jo man burtiski apnīk rakstīt dzejoļus, apnīk rakstīt publicistiku vien. Tāpēc es arī metos hronikā, dzīves rakstveža pienākumi ir ļoti interesanti. Tagad pēc "Tik un tā" nāk daudzas pierakstu klades. Es gribu uzaicināt klausītājus: ja kādam mājās ir dzejoļu klades, pierakstu klades, notikumu un dzīves dienasgrāmatas, uzticiet! Es domāju, latviešu tauta var veselu epepeju izdot no dienasgrāmatām. Ja jums kādam ir, ja jūs man varat uzticēt, sūtiet, varbūt var tapt epepejiska bibliotēka "likteņarhīvs". Jā, viens ir tie cilvēki, kuri pieraksta apkārtni, bet otrs — kad cilvēks pieraksta savu intīmo dzīvi. Tad viņš ir tāds kā patiesāks. Ja vien viņš spēj uzticēties un dot tālāk citiem cilvēkiem — tās ir lielas bagātības, tā ir tāda kā "pierakstītā folklorā". Par to jau mēs pārliecinājamies arī Zēžu Annas dienasgrāmatā.

Un tā es meklēju tagad jaunu piegājienu, jaunu formu dzīvei, domāju par leģendu. Jā, es domāju, ka leģenda šodien ir ļoti vajadzīga cilvēkiem. Mēs meklējam pozitīvo varoni, mēs to tagad tā saucam. Tā ir leģenda, ko mēs meklējam. Pozitīvais varonis ir leģenda, jo pozitīvā varoņa jau tāda, kādu mēs viņu gribam, nav, — ja tāds arī ir, tad to neviens, pozitīvais varonis nebūdam, nevar uzrakstīt. Es pieņemu, ka ir simtiem pozitīvo varoņu, par kuriem es nevaru uzrakstīt, jo man ne viņu cēlsirdības, ne intelekta, ne viņu prāta skaidrības, ne viņu jūtu tīrības tādā mērā nav. Rakstnieks nemaz nevar uzrakstīt pozitīvo varoni, jo pozitīvais varonis tepat kaut kur stāv kluss, un mēs nezinām, kur viņš ir, tāpēc var tikai tuvināties, tuvināties pilnšķaņai, iedomāties, ka kaut kur viņš ir.

— Jūs teicāt, ka daudzi cilvēki sūta jums klades, atmiņu pierakstus, dienasgrāmatas, faktiski uztic savu dzīvi. Un viņus neviņus, kaut ko tādu lasot, cilvēks laiž visu caur sevi. Vai jums nav tā, ka dažkārt citu dzīvju smagumu un

vieglumu izlaišana caur sevi nomoka pašu dikti? Vai jūs kādreiz neesat drusciņ domājis par sevis pasaudzēšanu?

— Es nedomāju. Vienīgais, kas nomoka, — ikdienas problēmas. Jo sikākas, jo vairāk nomoka. Bet cilvēka dzīve jau savā kopskaņā vadās no citiem — lielākiem likumiem. Es domāju, ka arī traģēdijas cilvēku tā nenomoka kā sadzīves problēmu luga. Tā nenomoka, jo tur ir kāda cita kategorija, tur darbojas liktenīgais, un liktenīgais pat traģikā ir cildens. Jūs būsi ievērojusi, ka cilvēki mazas nelaimes pārdzīvo daudz vairāk nekā lielās. Ar lielajām nelaimēm viņi aprimstas, kļūst tādi kā heroiski, cēli, lieli. Ja iet lielais rats pāri, tad arī viņi paši paliek lielāki, kaut arī tevi sakropļo. Un sajūta arī ir lielāka. Ar katarsi. Bet mazas nelaimītes šausmīgi cilvēku uztrauc, dara nervozu, kašķīgu un nejēdzīgu. Traģēdija nekad cilvēku nedara nejēdzīgu, bet problēma — dara.

— Roterdamas Erasms teica — “es dažkārt ienistu tos, kuri atceras katru manu sacītu un rakstītu vārdu”. Acimredzot tāpēc, ka mainās attieksme, mainās pieeja, un varbūt pēc kāda laika daudzu izsacītu vārdu vietā gribētos likt citus. Vai jūs kādreiz esat pārdzīvojis sen sacītus vārdus?

— Esmu diezgan daudz sateicis, pateicis, teiksim, taisnību, kur nevajag... Gan jau arī esmu apvainojis cilvēkus. Bet tādu bilanci es neesmu vēl vilcis, vēl nav mani sirdsapziņa sākusī mocīt. Apvainošana un apvainošanās notiek publicistikā. Es pārdzīvoju, atklāti sakot, “Kurzemītē”... es nupat izlasīju sen atsūtītu kolhoza “Draudzība” kultūras darbinieku vēstuli, kā es esmu vērtējis kolhoza “Draudzība” kultūras darbu. Laikam netaisni. Varbūt ļoti pavirši biju vērtējis, un tā ir — kas jau pateikts, to atsaukt nevar. Un kompozīcijā tas viss tā iekrāsots arī paliks un uz manas sirdsapziņas droši vien. Bet dokumentalitātē tā ir, ka nevar izvērtēt simtprocentīgi pareizi. Un laikam vispārības labā jāpiecieš kaut kāds nošķiebums, neprecīzs rakurss.

— Jūs jau receptes nekad nedodat, dodat varbūt iespēju uz kādu gaismas staru un cerību uz šīs receptes uzrakstīšanu. Psihologu ieteikta gudrība cilvēkiem, kā vieglāk dzīvot, labāk dzīvot, patiesāk dzīvot, skan: “Neesiet īstenības vergi, radiet šo īstenību paši!” Šķiet, ka jūs nemitīgi nodarbojaties ar savas īstenības radīšanu.

— Nē, labāk no šīs publicistikas iesim nost, runāsim par

citū. Velk visu laiku, velk un ievēl iekšā tādā virpulī, akacī. Par leģendu runāsim, labāk par leģendu. Es domāju, ka mums visiem šodien visvairāk ir prasības pēc leģendas. Tāda vienmēr ir bijusi, arī sociālistiskā reālisma mākslīgā zelta laikos, "Zelta zvaigznes kavaliera" laikos. Es saku — tas bija mākslīgais zelts, bet cilvēki gaidīja zeltu un prasīja. Tie bija tādi varonības apoteozes gadi, varonības apoteozes grāmatas. Un tās bija ļoti pieprasītas, sākot ar romānu "Kā rūdijās tērauds" un beidzot ar "Stāstu par istu cilvēku". Tagad presē mākslas kritiķi, mūzikas kritiķi, literatūras kritiķi prasa sintēzi! Ilgi dzeja ir strādājusi analītiski, kritika un proza psiholoģisko sasmalcinātību niansēm nu būtu it kā cauri izgājusi, nu prasa sintēzi, visi jūt, ka jānāk sintēzei, visi gaida lielo pozitīvo varoni. Gunārs Priede pirmais iesāka — "Aivaru gaidot". Gaidām Aivaru, no kurienes viņš parādīsies.

Un es domāju, ka leģendārā īstenība mums jādod, pirmkārt, vēsturē: latviešu jaunākajā, vecākajā un senvēsturē tik daudz leģendāru tieksmju un leģendāras īstenības, bet mēs neesam apkopojusi savu leģendāro tautas pieredzi. Tā mums ir tautasdziesmās. Bet arī tautasdziesmās mēs neesam no milzīgā masīva iznesuši laukā leģendāro līniju, jo tur varonīgais, heroiskais noslikst sadzīvīskā dziesmu raibumā. Par bīrtaliņu ir izlasīts, izdalīts par dabu, par darbu — šīs tēmas ir ņemtas, bet tieši heroisms nav ne nests ārā, ne vests galā. Mēs gan sakām, ka tautasdziesmas ir mūsu eposs (un tā tas ir), nevis "Lāčplēsis", kas ir puslīterārs eposs (varētu teikt — "Lāčplēsis" ir eposa *P. S.*), bet tautasdziesmas ir mūsu īstais eposs, tikai neizkomponēts, nenoskaidrots un neizskaidrots. Bet varētu izveidot — visus akcentus —, iznest ārā heroiskās līnijas, tad mēs redzētu, kāds visuvarošs un uzturošs eposs ir tautasdziesma. Mēs tik ļoti bieži pieminam streļķus. Streļķu gājiens beidzās traģiski un neizrunājami pagaidām, bet šī līnija ir jāiznes laukā no mūsu vēstures. Nu, un tā arī šodienā, "šodienas vēsturē" ir tik daudz personu un tik daudz līniju. Piemēram, ļoti daudz māksliniecisku varoņu mūsu šodienā. Latvieša vārds pasaulē, lai tikai mēs iznestu to laukā! Šādi leģendāri piegājieni mani nodarbina pašlaik, arī leģendas forma. Es domāju Skujiņu. Autors pats ir devis norādi, ka "Gulta ar zelta kāju" ir leģenda, tā ir leģendu savirknējums, liela izvērsuma leģenda. Cilvēki strīdas ap šo grāmatu, mēģinādami to uztvert kā reālistisko vai psiholoģisko romānu. Bet autors

taču skaidri pasaka, ka tā ir leģenda. Un leģenda neiedziļinās sīkumos un neanalizē visas peripetijas, problēmas, nianšes un reminiscences. Tā rauj pāri un patur tikai heroisko būtību. Tas nav vēsturiskais romāns. Tātad ir mēģinājumi leģendā. Skujiņš ir pareizi uztvēris tautas psiholoģisko prasību. Mani pacilā šis romāns. Iedomājieties, ka satiekat jebkuru cilvēku, sēžot stacijā vai lidlaukā, vai, braucot lidmašīnā, līdz Maskavai jums jāizstāsta, kas ir Latvija. Grūti izstāstīt to visu. Varam pastāstīt tikai leģendu. Tāpēc arī aprakstā uzzīņu – tādu priekššalikumu, kad dodaties kaut kur ekskursijā, — svešvārdā sauc par leģendu. Uz sienas muzejā jau pie durvīm jūs varat izlasīt pirmo uzzīņu par šiem cilvēkiem, leģendu, pašu būtiskāko un lielos vilcienos. Un tā arī par latviešiem var pastāstīt. Es jau negribu advokatizēt. Var būt, ka autors nejutās itin stiprs vai nejutās viscaur aicināts, — tur visādi var būt, bet es šo darbu uztveru kā leģendu un kā leģendu novērtēju par ļoti interesantu, savlaicīgu un savā vietā.

[..]

— Nekas nav par vēlu, ja tautā ir prasība. Un tautā — ir. Es jau teicu, ka mūsu tautas leģendārā vēsture un leģendārā šodiena jādabū ticības augstumā, varoņa skaņā. Ļoti bieži saka — atdarināšanas cienīgs varonis. Varbūt “atdarināšanas cienīgs” nav labākais formulējums, bet pēc Viļa Lāča varoņiem mums tādi visaizgrābjoši varoņi nav bijuši. Vilis Lācis tomēr lasītājus “paņēma”. Un kas tas ir par fenomenu? Saka — Viļa Lāča romāni nemaz nav tas augstākais, ko latviešu literatūra devusi. Bet tur ir kaut kāds ētisks uzstādījums, kas nesa tautu līdzī. Kur ir mums?

— Tādā nozīmē noteikti nav. Bet teikt, ka man vistuvākie būtu šie Lāča varoņi, nevaru; tad jau es vairāk atceros bērnības pasaku varoņus...

— Šī linija mums ir kaut kur pārtraukta. Man ļoti patik Visvalda Lāma varoņi — tādi romantizēti, pilni ideāliem. Pie tam — lielā skaudrībā. Bet viņi jau tāpat ir dzīves samocīti, un visu laiku cilvēkam gribas dabūt vienu dzīves nesamocītu, kas uzvar dzīvi. Visus varoņus dzīve uzvar, bet gribas varoni, kas dzīvi uzvar. Varbūt “uzvar” nav pareizākais vārds, bet nu tā varētu teikt, gribas varoni, kam nav no dzīves bail.

— Bet vai nav tā, ka ir pārāk liela distance starp vār-

diem (jau no bērnības, kad cilvēks aug) un starp reālo dzīvi? Cilvēks no dzīves nobīstas vēlāk.

— Pēc skolas.

— Diemžēl pēc skolas, jā!

— Ja skola cilvēku audzinātu tādā nebailīgā garā, tad jau viņš arī nepazustu. Bet skola bieži audzina pseidovaronības garā, un tad pārsviedienā no skolas dzīvē cilvēciņš izmežģijas. Un tad, kad viņš iznāk pēc skolas, saduras ar citu, skolā nemācītu īstenību, ar veselu varzu nevaroņu, nejēgu, neliešu, un tad vēl — pats viņš nemāk sviestmaizi apsmērēt, nemāk vāgu izravēt, nemāk naudu pelnīt, nemāk mazmājiņas durvīm krampīti pielikt un tamlīdzīgi. Literatūrai un mākslai jābūt visu laiku augšējā un apakšējā sasaistē, rupjo ar smalko, skaisto ar neskaidro, melno ar balto, visu laiku ir jāšuj — augšā lejā, augšā lejā, diedziņu augšā lejā. Tikai tas no dzīves nebaidās, kas ir spējīgs nonirt — uznirt, nonirt — uznirt. Mūsu literatūra tā nestrādā.

— Jūs savulaik teicāt, ka esat tumsas un gaismas izgumzītais. Bet ja es tā pavilktu: ko jūs tomēr vairāk esat jutis, kas jums vairāk palīdzējusi — tumsa vai gaisma?

— Es esmu studējis tumsas gājienu un pat filozofiski aizstāvējis "Man labvēlīgā tumsā": kā, no tumsas nebistoties, var izaudzēt gaismu, ka tumsā jāiet nebaidoties, kamēr viņa kļūst labvēlīga, kamēr tu viņu izjūti, saproti, — tikai tad esi spējīgs kaut ko no tās iznest laukā. Un ir jau arī veselas filozofijas skolas, kuras sāk no "nē", nesāk no "jā". Tas nenozīmē, ka šīs filozofiskās skolas ir noliedzējas. Bet viņas vienkārši atspersšanās punktu sāk ne šeit, tā kā bieži vien mazi bērni. Jūs taču esat ievērojusi, ka bērniem ir viens augšanas posms, kad viņi sāk no "nē". Viņi kaut kā nevar pieņemt savu esamību caur "jā", un viņi sāk no premeta. Tā, dabiski. Tāpēc pateikt, vai gaisma, vai tumsa, — es tā viennozīmīgi neņemšu. Es, protams, esmu gaismas kalps un tāds būšu un palikšu. Bet es domāju, ka cēlo un cildeno sasaistīt ar zemo ir vienmēr vajadzīgs. Mūsu dzeja, domāju, tā nenonemas. Vēl ir tā nelaime, ka literatūra pašlaik ir ļoti egoistiska.

— Ā, kāds vārds! Šodien, liekas, īpaši trāpīgs.

— Varbūt arī neapzināti egoistiska. Es domāju, ka tā ir situētības lieta, — mēs esam samērā labi situēti. Tādā nozīmē, ka esam ārpus konkurences. Kaut gan izdevniecības un visas mūsu

honorāru gaitas nav diez cik skaidras, bieži izdevēji ekonomē uz autoru rēķina, nevis uz darba organizācijas rēķina, bet, neskatoties uz to, mēs ļoti bieži dzīvojam tikai literatūrā, egoistiski literatūrā un izdošanās rūpēs. Vistautas rūpes kopj tikai nedaudzi.

— Bet tagad, lūdzu, par paaudzi, kas ienāk literatūrā. Kas, jūsuprāt, ir tas, kas viņus ir ienesis un kas viņus varētu tālāk nest?

— Man simpātiska tā mazā jauno prozas kustība, kas, kā lai saka, atceras “mazo brāli”, kaut arī mūsu sabiedrībā par “nabaga brāli” var runāt tikai nosacīti, bet ir tādi sabiedrības slāņi un starpslāņi, un nu ir beidzot jaunie, kas to atceras un fiksē — viņu dzīves stilu, viņu domāšanu. (Arī fotogrāfijā jaunā fotogrāfe Inta Ruka.) Tā man liekas jauna un ļoti taisnīga literāra kustība.

— Un dzejā?

— Dzeja mani mazāk interesē. Mani neinteresē tas, ko es pats daru, man jāatvainojas dzejniekiem, kolēģiem, bet man viņi liekas zināmi, saprotami, šis lauks mani maz intriģē, mani drīzāk interesē citi izziņas lauki.

— Intervējot lasītājus, var dzirdēt tādu skumju vērtējumu, ka sākumā likās interesanti, bet tagad jau bez lasīšanas var uzminēt, par ko būs runa jaunā autora stāstā.

— Katra kustība savu laiku izdzīvo, tā ka droši vien arī viņiem pienāks tālāknevarēšana un tālāknevajadzēšana. Bet viņi ir iekšā sadzīvē: cilvēku eksistencē sajūtīgi dziļi. Tas ir varbūt kā pretmets pret izdomāto un izlaķēto dzīvi. Viņi ņem tiešāk, vanda augšā slāņus. Vienīgais, ka viņi arī tur var nonākt tādā pilsonisku pļāpu identitātē. Tas jau arī kaut kur pavīd — ka tā smalki, ļoti smalki applāpā sadzīvi. Eleganti, asprātīgi, bet bez sāpes, pat bez līdzjūtības, līdzdzīvošanas.

— Ārkārtīgi precīzi...

— Jā, ļoti precīzi un detalizēti, pilnīgi baudāmi. Tas jau ir tas skaistais, ka baudāmi, bet var nonākt arī tādā puspilsoniskā īstenības applāpāšanā. Ļoti asprātīgi, it kā tādu stihiju mēs nekad nebūtu pētījuši.

— Kā sen uzrakstīts, izdarīts darbiņš pēc zināma laika atkal aiziet cilvēkos... Ne pārāk sen Latvijas televīzijā bija “Poēma par pienu”. Kādas radioklausītājas vēstulē izlasīju atzišanos, ka ikdienā dzeju lasīt nav laika, patik to klausīties un, rau, bijusi arī iespēja to redzēt. Skatītais aizkustinājis

līdz sirds dziļumiem, bet pēc tam "Literatūrā un Mākslā" lasīts kritizējošs raksts, pēc kura radušās bailes, ka patiešām kaut kas nepadarīts, vājš, bezgaumīgs. Vispār kā jus jutāties, "Poēmu par pienu" noskatoties?

— Ļoti patikami. Es pat tūliņ centos piezvanīt redaktoriem un režisorei un pateikt, ka esmu patikami izbrīnīts. Parasti tā nedaru. Parasti nepatik, kā aktieri lasa dzeju, bet man likās, ka šis ir tas gadījums, kad aktieriem izdevās izlauzties no dzejas lasīšanas skolas žņaugiem. Mums ir ļoti iestrādāta, var teikt, aktieru skola, kā aktieri lasa dzeju. Un tā arī stipri bojā mūsu jauno paaudzi, ja sevišķi vēl tā nāk caur televīziju, kur tūkstošiem un tūkstošiem skolnieku skatās, kā jālasa dzeja, un... stipri bojājas. Šeit jūta tādu entuziasmu un dedzību. Tas ir ļoti reti! Parasti lasa skolas limenī ar labi uzstādītu balsi, labi iemācītu dikciju, labi iemācītām, jau iedresētām intonācijām, nu, tie ir tādi aktierskolas lasījumi, bet šeit bija brīvāki gājieni, Ilze Rūdolda un Jānis Paukštello, — man ļoti patika, mani pat aizkustināja, ne tāpēc, ka es esmu autors, jo ir bijuši simtiem gadījumu, kad mani kā autoru aktieri ir nokaitinājuši. Es gan neesmu lasījis tos kritiskos rakstus. Es domāju, ka ir tik daudz televīzijā kritizējama, ka sākt kritizēt šo vienīgo, tādu drošu un meklējošu izgājieni dzejas lasījumā, — tas nav ne gudri, ne labi. Es šinī gadījumā neaizstāvu "Piena poēmu" — tā jau ir nodrukāta, bet tos aktierus un režisori, kura tiešām meklēja un, es domāju, atrada piegājieni, kā dzeju uzlikt dzīvei virsū. Tur bija arī kļūmes, viena otra neveiklība. Piemēram, atceros, kā viņi lasīja pie tāda bērza par vēju. Un es tā domāju — to vēju, nu, devuši to vēju! Kad par mani taisīja dokumentālo filmu Laima Žurgina, es speciāli devu scenārijā tēzi — nofilmēt vēju. Līdz šim neviens nav filmējis vēju, dokumentālu filmu par vēju vien varētu uztaisīt. Bet es varēju arī iedomāties TV filmēšanas laiku, kādi ir dotie laika normatīvi, ka viņiem nebija laika strādāt, nedz arī tehnisko iespēju, cik viņi varēja savus vadus izstiept līdz bērzam, tik viņi iespēja. Un negadās jau arī izbraukt vēja laikā. Un noķer nu vēju un atrodi to vietu, kurā... to var tikai, brīvi klistot, bez lielā televīzijas autobusa. Viņi taču nevar izbraukt vējam līdz. Tā ka to var saprast.

Bet cilvēki jau laikam dzejas lasīšanu saprot tikai tā, ka lasa, kā televīzijā jau ir lasīts, kādi jau ir pašas televīzijas iestrādāti priekšstati, kā jālasa dzeja.

[..]

— Daudzus šokē fakts, ka govju fermā lasa dzeju. Man gan tas šķiet viens no veiksmīgākajiem kadriem — kur dzejnieks lasa dzejoļus pie fermas sienas un meitene stāv aiz lodziņa. Es domāju, ka dzeju var lasīt, pat nofilmēt, ka stāv ganiņš govs pļeckā, silda kājas tādā siltā jo siltā un dzied, — tā ir dzīve, tas ir tas, ko es runāju, — sasaistīt augšū ar leju, smalko ar rupjo, visādas faktūras, tā jābūt — augšā lejā, augšā lejā.

— Tātad — tieši tā kā dzīvē. Paldies!

Karogs. — 1986. — Nr. 11. — 139.—143. lpp.

KAS TAS IR — ENTUZIASMS, UN KO AR TO DARĪT?

— Svešvārdu vārdnīca skaidro, ka ENTUZIASMS ir “liela sajūsma, pacīlātība” un ENTUZIASTS — “sajūsmas pilns cilvēks, kas dedzīgi nododas kādai lietai, ziedo tai visus spēkus, strādā ar entuziasmu”.

[..]

— Es entuziasmu saprotu tikai kā ētisku spēku, kā cildenu aizraušanos. Tā ir radoša un vedoša kategorija. Gudrais, apgaismotais, cēlais un cildenais, atrodošais entuziasms. Šo — dodošo — entuziasmu ne vienmēr var atšķirt no dabūšanas azarta. Sēņošanas, ogošanas, deficītpreču azarts. Makšķerēšanas, medību, kulinārijas, konservēšanas un visādi diētentuziasmi. Baudāmie, hēdoniskie. Masu spēļu karsējazarts un ne mazāk masveidīgais, ne mazāk monopolistiskais estrādes entuziasms ar viegli uztveramo sektantiski narkotisko īstenību, ko tik ļoti pieprasa patērētājs. Maz tajos ir atdeves, **pienesuma**. Tieši pienesuma, bez kura nav kultūras, nav arī evolūcijas. Augstāku izslaukumu par 4000 kilogramiem piena no govs panāk tikai ar kultūru: ar kulturālu agrotehniku, ar ciltsdarba kultūru un ar inteliģentu kopēju.

— Kādas ir jūsu personiskās attiecības ar entuziasmu?

— Entuziasms ir laime, bet retam izdodas visu laiku būt laimīgam, arī man tas izdodas reti. Kad “nododas kādai lietai, ziedo tai visus spēkus”... Pirmkārt jau pietrūkst šā paša spēka. Es, varētu teikt, esmu nodomājis strādāt “platleņķī”: turēties dzejā, izsekot lauku attīstības gaitai, noņemt ar bērnu kultūras problēmām republikā, pētīt Raiņa gara fenomenu, studēt

tautasdziesmu. Tā ir mana brīvprātības lieta. Vēl — oficiālie sabiedriskie pienākumi. Virzoties tādā plašā atvērumā, vajag noturīgu gribēšanu, jo rezultāti nāk tikai pēc gadiem. Tāpēc diez vai mans darbs ir tik pacilājoši entuziastisks. Bet, arī šādā plašā frontē darbojoties, kaut kas jau sāk realizēties. Manis iecerētais bērnu kultūras pētniecības centrs būs. Ir iedibināti divi regulāri izdevumi: bērniem — “Garā pupa” un rakstu krājums “Paldoms” — par bērnu kultūras lietām. Ir Rojas zvejnieku kolhoza “Banga” iedibinātā Pastariņa prēmija un Ādažu agrofirmas iedibinātā Ojāra Vācieša prēmija bērnu literatūrā. Kultūras sakaru biedrībā noorganizēta bērnu kultūras aktivistu asociācija — sakariem ar pasaules bērnu kultūras darbiniekiem. Iznāks skaidrojošā enciklopēdija bērniem — vairākās grāmatās. Vēl jāpanāk, lai iznāktu vairākās grāmatās arī antoloģija bērniem, tādi kā latviešu bērnu literatūras kopotie raksti — no tautasdziesmas līdz mūsdienām. Vajag sistēmu sistēmisku kopveidu. Bet — tas viss jāiestāsta, jāpierāda, neatlaidīgi jāaizstāv. Jāpastāv un jāiztur arī tajā grūtajā, garlaicīgajā entuziasmā. Svētku entuziasmā visi gatavi piedalīties. Svētku uzliesmojumiem ir tīri patērējoša nozīme, ja bērnos katru dienu, ik gadu nav **sistēmiskas** kultūriestrādes. Varat man teikt: kas tas par entuziasmu, ja tas tik garlaicīgi ieilgst. Es jau teicu: ilgstošais entuziasms. Es teicu: entuziasms ir laimes kategorija. Kaut kas notiksies, materializēsies — obligāti. Tas nerada nogurumu. Jo gaiss, kurā tu dzīvo, ir apliecināšs. Ja vajag, tu strīdies. Un ir spēks satikties ar tiem, kas tāpat dara.

Jau desmit gadu mēs, viens domubiedru bariņš, — tik, cik ietilpst vienā autobusā, — braucam reizi mēnesī vienu sestdienu un svētdienu kopt Latvijas ainavu. Te man nav šā izturamā, izciešamā ilguma, viss notiek divās dienās un uzreiz tiek padarīts — tava gribēšana realizējas tavā acu priekšā. Ātri, rezultatīvi. Iezīmējas birztaļa Janševska dzimtenē Nigrandē; Kalupes gāršā izbīvējam no konkurences republikā laikam vienīgās tik blīvās liepiņu audzes — veseliem nogabaliem; Krišjānim Valdemāram par godu Ainažu jūrmalā iestādām spirālē 333 mastupriežu stādiņus, bet Garlibam Merķelim pie Lēdurgas baznīcas — Vāczemes egles; daudz kur visgarām Kurzemes un Vidzemes jūrmalai stādām pūpolvītolu spraudēņus, būs badīgām vecenēm ko lauzt un pārdot ridziniekiem. Zemgalē vajadzētu atjaunot kādreiz tradicionālās vītolu rindas — gar meliorācijas

grāvjiem, gar dārziem, gar ciemmalām. Vajadzēs ainaviski atdot vispārībai Veco Suitu ceļu. Turpat ir arī Īvandes un Ēdoles, un Gudenieku pasakainām ainavām likumotie mazceļi. Vienreiz, kad strādājām, piebrauc un apstājas mašīnīte, izkāpj feins džeks un prasa, vai mēs esot republikas rallijveči. Pa tiem ceļiem iet rallijtrase. Un man ienāca prātā: kāpēc gan šie savās sacikštrāsēs nevarētu ainaviski patalkot, izveidot, izkopt? Tādas īgnas pārdomas gan uznāk reti, tās mēs nelaižam sev klāt. Mums grupā pat ir aizliegts žēloties par “pasaules ekoloģisko postu”, jo — mēs darām savu priekadarbu. Vajadzētu saņemties un uzrakstīt: par tiem normālajiem cilvēkiem, kas saprata mūsu darbu uzreiz un to pārķēra, par tiem nenormālajiem, kuru namapriekšu mēs esam tīrījuši un kuri uz mums ir skatījušies pa aizkaru spraugu vai centušies samaksāt ar pusdienām koptgaldā kā obligātajiem kartupeļu lasītājiem, lai tā nomierinātu savu kaut kur iečirkstējušos ekoloģisko sirdsapziņu.

Mēs sākām pirms desmit gadiem, diezgan tumšā laikā, kad saimnieciskie darbinieki demonstratīvi spridzināja ozolus meliorējamajos laukos, kad patvaldīgi “savā zemē” ar buldozeru un spridzekļiem “strādāja” padomju saimniecības “Zemgale” direktors biedrs Batņa un daudzu ainavisku vienību likteni “uz vietām” vienpersoniski izlēma Dabas aizsardzības biedrības priekšsēdētājs biedrs Verro, paralēli būdams daudz lielākā postenī ar daudz lielāku izpildvaru un pavēles spēku. Taču drīz mēs sapratām, ka jādraudzējas nevis ar nogurušajiem un greizsirdīgajiem, bet ar saprotošajiem un gribošajiem — un pirmkārt ar vietējām padomēm. Un nu mums ir tādi gaidoši punkti Latvijas kartē: Nereta, Apriķi — ciema padomju priekšsēdētāji Zālītis un Ermansons, Umurga — agronome Bērziņa, Nigrande — kolhozu priekšsēdētāji Blūms un Burtnieks, un vēl. Nu mums iet vaļā. Talku kustība pārņem republiku. Jaunatne lauztin laužas sabiedriskos darbos. Tikai — maz vēl ir istu talkošanas vadītāju, bieži vien talkas vieta paliek kā karalauks. Čaklākie talcinieki pieviļas, slaistīgākie barabērni pagrūstās...

— **Kāda, jūsuprāt, ir entuziasma šobrīdējā, tagadējā rezultativitāte un polaritāte?**

— Es domāju, ka entuziasms ir pozitīvs un rezultatīvs tikai tad, ja tas ir inteliģents. Talkām, piemēram, pietrūkst inteliģentuma. Mēs zinām arī, kādas vairumā ir komunistiskās sestdienas talkas. Cik tās ir nekulturālas un nekārtīgas, neorganizētas! Pēc

tādām talkām pats esmu braucis paskatīties — šis un tas atstāts un pamests, ļoti bieži iepriekšējās draņķības vietā ir nākusi cita draņķība.

[..]

— O! Ja būtu viens entuziasts, kas vāktu entuziastus! Viens valstsvīrs, pats arī entuziasts, kas strādātu tikai ar entuziastiem! Entuziasms ir jāvada ļoti inteligēntiem spēkiem, ja mēs gribam nodrošināt savu evolūciju. Jo evolūcija ir inteligēntuma kustība. Revolūcijas kā evolucionāra sprādziena rezultātus nosaka tās vadāmība: cik inteligēnta ir prasme vadīt revolūciju, tik rezultatīva ir šī revolūcija. Mēs zinām, cik Ļeņinam bija ģeniālas spējas vadīt revolūciju, bet mēs zinām arī to, ka viņš nebija Dievs un Ļeņina spējas nebija visaptverošas. Revolūcijas neinteliģentās noslides radija sekas, kas vēl tagad mūsu liktenī daudz ko nosaka. Tās sekas, kuras mēs vēl tagad labojam. Nāk prātā PSRS Zinātņu akadēmijas bijušā prezidenta A. Aleksandrova izteikums, ka mums ir jārada jauna — sociālistiskā — inteliģence ar tādu dvēselisko universālo izglītību, kas būtu līdzīga tai vispusīgajai pasaules jušanai, kura piemita labākajai vecās krievu inteliģences daļai, tai daļai, kas revolūcijā gāja bojā, bet ko revolūcijai pašai vajadzēja sargāt, nosargāt.

— **Revolūcijai un pirmajam pēcrevolūcijas laikam ne vienmēr pietika inteliģentuma, kas veselīgu revolucionāro entuziasmu operatīvi un noteikti nodalītu no fanātisku galējību lēkmēm.**

— Vai entuziasms vispār var būt ekstensīvs? Es domāju, ka entuziasms ir intensīva kategorija.

— **Bet 60 000 latviešu sarkano strēlnieku revolucionārais entuziasms? Viens no visstiprākajiem revolūcijas balstiem — visai masveidīgs un vienlaikus ļoti intensīvs.**

— Un jaunās — sociālistiskās — inteliģences nepietiekamā amplitūdā dēļ vēl tagad stagnējas un dogmējas tas humanitārisms, ko padomju ideja prasa. Ļoti daudzās pozīcijās mēs nevaram runāt par attīstītu sociālismu, bet tikai par attīstītu ražošanu. Tas jau nav tas, ko Ļeņins gribēja. Entuziasms ir Ideja. Vai mēs dzīvojam ar Savu Ideju, vai mēs dzīvojam ar Rubli. Vai Rublis kalpo Idejai — vai Ideja kalpo Rublim? Un — kurā pusē ir cilvēki? Idejas pusē vai Rubļa pusē? Mēs redzam, ka sabiedrība pārmērīgi apmantojas pat savā mantiskā trūcībā. Cilvēkam ir

jādzīvo. Jā, ir jānodrošina sava materiālā eksistence, bet — kad viņš nodrošinās savu garīgo eksistenci? Pēc tam?

Rublis vulgarizē visu, gribi vai negribi. Tikko mēs pasakām: "Vajadzētu šo pili atjaunot," — mums atbild: "Nē, to mēs nevaram, nekādā ziņā, jo mūsu cilvēkiem nav kur dzīvot. Labi, ja mēs varam viņiem dzīvokļus sacelt." Un tālāk tādā pašā garā: "Mēs nevaram ērtus un plašus kooperatīvos dzīvokļus celt! Labi, ja spējam uzcelt kaut ko, kur dzīvot! Pagaidu apdzīvojamo platību, kopmītnes." Tā mēs nonākam pie pagaidu dzīvošanas. Tā tiek aizbīdīta Ideja, ko pārstāv padomju vara. Vulgarizēts materiālisms atbīda galvenās padomju idejas. Kur paliek padomju varas jēga? Rublis pakļauj ciema padomes priekšsēdētāju un viņa padomes ideju, un katrs ciema padomes priekšsēdētājs nav entuziastiski tik stiprs, lai spētu rezultatīvi iejaukties, vai arī — viņam nav pietiekami stipra augstāko padomju aizmugure. Tāpēc jau daudzi lielie lēmumi domāti vietējo padomju nostiprināšanai. Laiks runāt vispārībai par entuziasmu padomēs. Presē un visā citā propagandā priekšplānā ir ražojošo darbinieku lietas, darbi un portreti, atsevišķu privātentuziastu panākumi ražošanā. Kā jūtas ciema padomes priekšsēdētājs, un kādi ap viņu ir aktivisti? Vai viņu personas neglabā sevi neko vairāk kā tikai amata zīmogu un pakalpojuma refleksu augstākiem priekšniekiem? Kādi entuziasti tiek ievēlēti padomes kultūras komisijā? Vai līdzirunājošie, vai pretimrunājošie? Vai direktora sievasmāsa, sekretāra šaha partneris, sekretāres, nu, vispār partneris, vai vēl tas novusgaldu pārzinis, kā viņu sauc?

Padomju entuziasmu iedibināja ļeņinisms, tā sākumi padomju vēsturē ir ļoti izteiksmīgi un varonīgi. Nav nepieciešams te citēt Ļeņinu vai jaunākos valdības nolēmumus par padomju **sevišķi** jauno lomu šodienas sabiedrības atjaunotnē. Ir jāierāda padomju entuziasmam pienācīgā vieta: **galvenā** vieta presē, televīzijā un pārskatu sistēmās. Ir jāizceļ redzamībai, apdomāšanai un izjušanai uzmanības maliņā nez kā nobīdītais padomju darbinieks — vilies vai uzvarošs, bet — ideāla kareivis.

Mums ir milzīgi **mākslas entuziasma** uzplūdi. Jautājums: cik šī māksla ir arī izmantojama? Cik māksla dod svētdienai, cik darbdienai? Cik tā **darbojas** strādnieka vidē? Un — cik tā ir ierēdņa organizatoriskā darba mērķis un uzdevums? Mūsu arhitekti izaug ar skaistām iecerēm, noveco ar tām un kļūst igni un sašļukuši nerealizēto spēju kapmalā. Projektu vērienī-

gums un mūsdienīgums uzliesmo projektu izstādēs, riņķo savā ideju cirkā, savā mākslinieku vidē valstisko paātrinājumu, lai izsistos no šā burvju riņķa, neiegūdam, un tai pašā laikā Rīgu ceļ, viduvēji projektētu — normatīvi, centralizēti “gostētu”. Tikmēr laukos iet bojā skaisti arhitektoniski vecansambļi — pilis un muižu celtnes, kurām nevar atrast (?) **saimnieku**. Nav visuredzoša saimnieka. Ir izpildīgi pussaimnieki, bet nav pilnas dzīves un pilnas domāšanas saimnieku. Pilnas domāšanas saimniekam ir jābūt **socialistiski inteligēntam**. Bet tāda nav, gandrīz nemaz nav, jo — partijas darbā par maz gatavo humanitāras ievirzes darbiniekus, vairāk saimnieciska un juridiska rakstura kadrus. Un tā inteligēnces spēks zaudē savu atdošanas iespēju. Jā, mēs sakāpināmies idejiskā atdevē, domu un jūtu biežumā, atklājumu priekā. Tā, varētu teikt, ir kosmiskā atdeve. Mēs blīvi blivinām inteligēntisko domāšanu sevi. Inteliģence ir spiesta **realizēties tikai sevi**. Viktors Avotiņš nesen kādā rakstā šo jautājumu sabiedrībai jau uzdevis: vai “radošs cilvēks pastāv kultūras vientulībā” un vai “strādnieka cilvēks — kultūras vienaldzībā”? Inteliģence kāpina pati sevi, varbūt arī ģenētiski vēl kāpina inteliģentumu savos bērnos. Bet kāda ir visdzīves atdeve — praksei, ikdienai, sadzīvei, līdzilvēkiem? Nespējam aizdomāties? Negribam? Jā, **negribam aizdomāties līdz konsekvecēm**. Līdz šim inteliģence bija jau ieradusi pieņemt šo formulu daudzskaitļa pirmajā personā — “negribam” — un līdz ar to iemācījusies it kā ņemt lielu daļu vainas par neizdarību uz sevi. “Mēs kopā.” Visi (ir neviens). Sabiedrība kopumā. Un te pavērās sprauga “demagoģiskajam entuziasmam”.

Mums ir lielas jauniešu grupas, kas klīst apkārt, **izlūgdamās** sev tiesības talkot. Iekonservēt, vismaz iekonservēt restaurējamās arhitektūras pieminekļus: pilsdrupas, vecā stila ēkas — baznīcas, krogus, pilis. Mums ir stipras (visa Savienība to zina) SCV — studentu celtnieku vienības. Tai pašā laikā mums stāv pussabrukuši un nolaisti lauku klubi un kultūras nami — šodien, kad pieņemti lēmumi par klubu jauno dzīvību, dzimšanu un atdzīvināšanu. Vai nu tikai šīs norakstītās vecās vērtības! Mums varētu būt tikpat stipras SMCV — studentu mākslas celtnieku vienības, kompleksas jauno mākslinieku brigādes —, kas vasarās mākslinieciskā vērtīgumā iekārto un komponē, krāso un veido mūsu mazpilsētas, jaunus ciematus. Apstāda un pieslipē, piefrizē, **ieveido**, noformē, sakārto, saved mākslinieciskā

kārtībā. Mums ir tādi vareni spēki! Un arī entuziastiska gatavība. Mums ir entuziastu pārpilnība. Tiem jāatdod valstiska piederība, jo, kamēr viņu idejas nav valstiski "piestiprinātas", viņu valstiskā piederība ir visai nosacīta. Jaunā ideja prasa no valsts pretimpanākšanos. Valsts un individualitātes attiecības — tā taču ir vesela dramaturģija kopš cilvēces sākumiem.

Mums ir liela entuziastu armija. Vēl nav apgūts selekcionāru Pētera Upiša, Paula Sukatnieka un "Iedzēnu" selekcionāru trijotnes entuziasms praktiskai sociālistiskai lietošanai — nav cilvēciskots, sabiedriskots. Vajadzētu izkopt "rezervismu", uzturēt potenciālo gatavību tam brīdim, kad valsts politika prasīs laist pasaulē un vispārībā tieši šos — re, te — uzkrātos spēkus. Aprīnojami grūti vēl iet mūsu pionieriem lauksaimniecības avangardā. Piemēram, jautājumā par izslaukumu salīdzināšanu, ņemot vērā piena tauku saturu. Tagadējā sociālistiskajā sacensībā netiek novērtēti tieši vērtīgākā piena gādātāji. Izrādās, ka "Trūkst iestrādes", kā raksta "Cīņa", "kas oficiāli šo problēmu izvirzītu Vissavienības līmenī", — trūkst tieši padomju darba entuziastu. Ar nepiedienīgi lielu neuzticību mūsu lauksaimniecības vadība vēro eksperimentālo labības novākšanas metodi kaltēs rījās. Pat ja šo metodi neieviešu plašā valstiskā lietošanā, padomju saimniecībā "Gaiziņš" tā varētu palikt darbā un nekādas zaudējumus valstij neradītu, jo saimniecībā tā jau iestrādāta un pieņemta. Mums ir aizturēta talantība pētnieciskajā darbā. Medicīnisko preparātu sintēzē ir izstrādāts bioloģiski stimulējošs un antibakteriāls preparāts pineols — ārstnieciska prettuberkulozes viela no priežu celmu sveķiem. Šīs vielas pieteikšanās laikā to izstūma pasaules stiprie un visnotaļ visu graužošie, efektīvie antibiotiķi. Pasaule atgriežas pie dabas harmonizējošajiem preparātiem, bet mūsu pineola censoņiem trūkst valstiski ieinteresētu līdzcensoņu instancēs. Mums ir Alfrēda Rubika entuziasms — atdot Rīgai tās skaistuma slavu — un Jāņa Petera entuziasms — ievest latviešus internacionālā sabiedrībā nevis kā malā stāvētājus arājiņus, bet kā draudzīgu, pašapziņu kultūrtautu. Mums ir Normunda Naumaņa entuziasms — dot mūsu mākslas dzīves norisēm un parādībām īstus un nenoskōbitus vārdus, precīzus formulējumus. Viņš ir entuziasts definētājs. Ļoti aizrautīgi strādā Marina Kosteņecka, viņa ir dzīvības izlūks, drosmīgi un pārgalvīgi metas iekšā problēmu virpuļos, tikai viņas uzņemtā internacionālā misija man nereti atgādina Tro-

jas zirgu, kurš ienes mūsu attiecībās dažu labu netaktiskumu un bezgaumību. Katrā ziņā viņas rakstu "Tiesa nāk, piecerties!", man liekas, vajag lasīt uzmanīgāk un ne tik sentimentālā atvērtībā, kā to dara visjūsīgākie viņas cienītāji un cienītājas.

Te ir tikai daži entuziasma vektori, kurus es zinu. Ļaudis zina simtiem tādu. Mūsu domu ģeneratori strādā un prasa līdzietiekošu īstenību, bet līdzietiekošo īstenību diemžēl nosaka daudzi neierosināmi cilvēki. Te, pie šīs neierosināmās sienas, sablīvējas un noplok entuziasma straume. Domāju, ka pēdējās desmitgadēs esam ieņēmušies entuziasma nastu vai privilēģiju — sauciet, kā nu gribat, — nobīdīt uz atsevišķa individa, teiksim pat, savādnieka, pleciem, pie tam nobīdot to tādā kā lūdzēja vai dusmīga skandālista pozīcijā. Entuziasts ir kļuvis it kā par sūdzmani, apnicīgu dicēju vai tiek pataisīts par "nereāli domājošu" īpatni. Tikmēr oficiālpozitīvā nozīmē entuziasti skaitās atsevišķi mehanizatori, gandrīz vai pārcilvēki, kas, it kā smeļoties par valsts plānotāju zinātniski izskaitļotajiem normatīviem un ESM neapšaubāmo precizitāti, pārsniedz un pārsniedz visus kontrolskaitļus, dzīvo prom — citās piecgadēs. Slaucēja, kas slauc un slauc no savām dažām labākajām govīm, slauc un tik slauc, aizliedzot vīru un bērnus, aizliedzot ķinīti un dzimšanas dienu, sanatoriju un sauli debesīs, kamēr rajons dabū uz brīdi paturēt ceļojošo karogu un slaucēja pati dabū invaliditātes grupu. Kinematogrāfistu savienības priekšsēdētājs Miķis Zvirbulis izdevumā "Kino" pirms kinokongresa rakstīja: "... Šodien, gribam to vai ne, jāatzīst, ka viss labākais kinomākslā ir nevis likumsakarīgs plānveidīgas darbības rezultāts, bet gan atsevišķu mākslinieciskā ziņā spilgtu un patstāvīgu indivīdu izrāvienu ciņā ar kompromisa lēmumiem."

Cik bieži nācies dzirdēt no visādu iestāžu atbildīgām un pilnīgi varošām personām: izcīniet, pacīnieties, panāciet, tad mēs izdarīsim! Man pašam atkal un atkal ir teikts: jums ir vārds, jūs ar savu vārdu... Bet jums? Jums nav vārda? Jūs strādājat savā iestādē bez vārda, bez gara, bez jēgas? Kas jūs esat? Tad vismaz tēva vārds jums ir? Varbūt viņš ir bijis pat sarkanais strēlnieks, viens no pirmajiem padomju varas aktivistiem? Kur tad jūs pazaudējat sava tēva vārdu un savu paša iekšējo vārdu?

— **Ir pārāk daudz entuziasma, kas nerealizējas.**

— Man ir desmitiem mūsu presē atrastu citātu, kur visdažādāko mākslu, zinātņu un citu darbības jomu pārstāvji pierāda,

ka mēs nekur neko neizdomājam līdz galam, neizdarām līdz galam, ka mūsu problēmu izvirzījums ir fragmentārs. Kura no jebkurā jomā kādreiz pieņemtajām programmām ir izpildīta — tā, kā vajag, tā, kā paredzēts, tā, kā nepieciešams? Programmās ir viss kompleksi paredzēts, bet realizēta tiek tikai pati pragmatiskākā daļa.

Mums, māksliniekiem, tiešām nav jāizstudē zootehnikas problēmas vai iekšdedzes motora problēmas, to visu mēs arī nevaram, un varbūt es kādreiz esmu bijis muļķīgs, mēģinādams šādi kaut ko analizēt. Bet — šādas darbošanās atdeve caur ētiku un estētiku spēlē uz to pašu ražošanu atpakaļ, mūsējie to tikai vēl neapzinās. Mums ir maz inteliģences — republikā, Latvijā. Mums ir daudz skolotu cilvēku — daudz skolotu muļķu, daudz skolotu sliņķu, daudz skolotu neliešu, un mums ir arī daudz labu skolotu cilvēku, bet šo skoloto labo ir daudz par maz. Inteliģentumu mūsu republikā par maz jūt, par maz jūt uz āru — sociālajās izpausmēs. Protams, tās ir arī kadru lietas. Mūsu republikā ir liela migrācija, mēs esam ostu zeme, kas pievelk daudzus kļīstošus pilsoņus, kuru inteliģentuma pakāpe ir ļoti zema. Integrācija, sauksim to tā, notiek grūti un sarežģīti.

— Mums, lai veiksmīgi, rezultatīvi integrētos, ir nepieciešams praktiski — gan sistēmiski, gan entuziastiski — realizēt internacionālismu. Te ir vajadzīga prasība pēc abpusēja divvalodīguma, kuru entuziastiski varētu pastiprināt tie skolotāji, kas uzņemas latviešu valodas mācīšanu krieviski runājošiem. Vai sevi par internacionālistu var saukt kādā no nacionālajām republikām dzīvojošs pilsonis, kurš prot tikai vienu valodu? Un, ja šāds pilsonis nav internacionālists, vai viņš drīkst būt starp komjauniešiem un komunistiem — par vadītāju, organizētāju, par iedvesmotāju un paraugu?

— Vai komjaunieši un komunisti ir izteikušies par šiem jautājumiem? Mēs nezinām, neesam runājuši par to ne presē, ne radio, ne televīzijā, ne sabiedrībā. Es domāju, ka sabiedrības demokratizēšanās procesā šie jautājumi ir jārisina, bez šiem jautājumiem sabiedrība tālāk nevar attīstīties. Ir jārunā par **nacionālā entuziasmā lomu**. Ne tikai par nācijas pienesumu saražotajā produkcijā, bet par **nacionālo pienesumu** garīgajā dzīvē — savdabību, ar kādu tauta manifestējas. Pavisam nesen vēl Rīgā Centrālā tīrgus direkcija centās izskaust ziedu un zaļumu

tirgu. Rīgā, kur sena ziedu kultūra! Liedzēji diemžēl nepazīst tautas filozofiju, kura izteikta skaistā principā — “savas jūtas manifestēt ar ziediem”. Cik daudz viesu no visas Savienības un arī no visas pasaules ir sajūsminājušies par Rīgas ziedu tirgus skaistumiem!

Latviešiem ir skaisti svētki. Jāņi — Līgosvētki — Vasaras saulgrieži. Auglīgākās nakts svētki. Diemžēl šie svētki nav oficiālajā svētku sarakstā, un bija laiks, kad to svinētājiem nācās atbildēt padomju iestādēm, līdzīgi kā kādreiz pagāniskajām baltu ciltīm bija jātaisnojas katolisko misionāru priekšā. Parālele nav glaimojoša, bet atskaņas manāmas vēl šodien. Vai gan vēl jāsaka, ka tāds centralizēts kanonisms kavē lielo pienesošo entuziasmu? Pēckara gados jaunā sociālistiskā Latvija brauca ar savu svētku prieku uz Maskavu paša Viļa Lāča vadībā un svinēja Līgosvētkus Tautsaimniecības izstādē visas Savienības ļaužu vidū. Ne tikai mūsu dziesmās tad klausījās citu tautu ļaudis, priecājās arī par gatavību būt internacionāliem atdevē. Starptautiskās Dzejas dienas, kultūras dienas, festivālus mēs bieži vien svinam “klajā laukā”, “plikā, neapaudzētā” laukā un neapvienojam ar tautu nacionālajiem svētkiem jau iekoptu, nevienam nekaitīgu tradīciju spēku. Tie arī ir neizmantojie resursi — tautu tradīcijas un to gatavība tautu šodienai. Mēs, mācīdamies krievu valodu, iegūstam tās bagātības, ko pasaule var dot ar šīs valodas starpniecību, bet — sociālistiskajai kopsabiedrībai ir liels zudums, ja Latvijas cittautibnieki mūsu valodas nezināšanas dēļ virspusēji iepazīst vai pavisam neiepazīst to lielo un stipro mākslas pasauli, kas mums ir. Viņi nekā nevar apgūt šejienes īstenību, šejienes estētisko, humanitāro īstenību. Ja visa esošā informācija nonāktu precīzi Vissavienības pulkstenī, tas droši vien rādītu pasakainu laiku. Kultūrlietu.

— Turklāt šis pulkstenis būtu vienā korpusā ar īsti mūsdienīgu kultūrkompasu.

— Es domāju, ka sabiedrība uz to pusi iet un ies. Kā mēs tagad internacionāli bagātināties? Caur to pašu estrādi un estrādīskumu, caur skatuvi, caur vizuāliem tēliem, caur izrādīšanos. Caur vārdu un domu mūsu kopbagātināšanās vēl ir nepietiekama un neprecīza. Es pats, piemēram, tagad saņemu vēstules par “Kurzemiāti”, par grāmatu, kas rakstīta pirms 18 gadiem. Vēstules nāk no visas Savienības, jo “Kurzemiāte” pēc tulkošanas tikai tagad ir lasītājus īsti sasniegusi, un lasītāji brīnās, ka viņi tādu

grāmatu agrāk nav zinājuši (es nemaz negribu lielities, man "Kurzemītē" rakstītais sen jau liekas ļoti naivs). Līdz šim gandrīz viss entuziasms ir bijis nāvīgi īss — strups. Tāds struņķīšu entuziasms. "Kurzemītē" — nu, kas tas par entuziasmu! Tā faktiski bija mana liriskā dienasgrāmata, es tikai uzrādīju, kādas cilvēkiem ir problēmas, es tajās nemaz neiedziļinājos. Madrieni es pats savu entuziasmu pamēģināju izrisināt, kaut arī — nevarētu teikt, ka iznāca. Bet iznāks. Es esmu gatavs ilgstošam, noturīgam entuziasmam.

Šis laiks man liekas ļoti simpātisks ar to, ka cilvēkam, katram cilvēkam, tiek prasīts prasīt no sevis. Visu savu kritiku mēs parasti raidām no apakšas uz augšu. Literatūrā paši inteliģentākie tipi ir tādi kā Juzis — Baltuša "Teiksmā par Juzi". Cik Juzis dažādus laikus un valdības pārdzīvoja?! Un visu laiku viņā iekšā darbojās kāds imperatīvs, kas vienmēr un visur Juzi noturēja pareizā vertikālē, visu laiku viņš sevī izsvēra lielās pasaules lietas — viņš prasīja no sevis. Un tāpēc šobrīd mani neliek mierā tas, ka mūsu publicistika ir vienpusīga. Kā publicisti mēs tikai impulsējam, impulsējam un impulsējam. Bet — ja tas nekur tālāk nenonāk? Ja ir tikai tāda pulsējoša un impulsējoša vibrācija? Laiks pievērst uzmanību šim riņķadancim — publicistika pie mums pati drukā, pati lasa. Es kādreiz savai mammai prasīju — vai tu lasi manus dzejoļus? Nē, viņa teica, tu pats drukā, pats lasi... Man kā publicistam nav vajadzīga ne tāda prēmija, ne šitāda prēmija, ja manu ideju tikai atzīst, bet — neuzklausa! Ja labuma nav, ja darbības nav, ja man iedod tikai prēmiju, tad esmu tikai spekulants visai augstā ideoloģiskā līmenī. Un kāpēc tad man vēl arvien ir jākavē savs laiks? Lai vēlviensreiz runātu par tām pašām, man zināmām lietām? Man tas ir apriebies. Ir jākārto. Agrāk mums darītāji it kā bija, nebija impulsu devēju, nu impulsu ir vairāk nekā darītāju — kadru nav. Ir vajadzīgi vīri, kas var un māk likt lietā cilvēkfaktora brīvību. Nepietiek tikai ar uzrādīšanu un saasināšanu. Var būt, ka tas ir dabiski pēc tik ilga problēmu noklusējuma, tādām uzrādījumu vilnim bija jārodas, bet — tā ir, kā lai saka, kara kurināšana. Ir jāseko miera sarunām, jo — radošas un evolucionējošas var būt tikai miera sarunas, tikai pēc tam var notikt vienošanās. Kā dzejnieks es iestājos par izlidzinājumu, tā ir mana dzejas tēma. Es ar savu izlidzinājumu jau grāmatā "Tik un tā" biju iegājis publicistikas sfērā. Tāpēc

tagad es gribu publicistiski "uztiepties" par izlidzinājumu. Tas ir vajadzīgs. Principiāli, stratēģiski un taktiski. Un es domāju, ka gudri darītu tās avīzes un tie žurnāli, kas, saasinot problēmas, reizē meklētu arī izlidzinājumu, parādītu, kā tiek realizēts izlidzinājums starp pilsētu un laukiem, starp dažādiem vadības un valdības līmeņiem. Un, lai izlidzinājumu dabūtu, vispirms ir jādabū otras puses viedoklis: lai kritizējamie vai vaininieki atbild! Kamēr nav atbildes, mēs nevaram tikt uz priekšu. Nekur.

Ar **Imantu Ziedoni** sarunājās **A. Meiers**.

Literatūra un Māksla. — 1986. — 19. dec.

1987

TRĪS CETURTDALĀS

Tautas dzejnieka Imanta Ziedoņa pārdomas TV raidījumā "Rakstnieks un laikmets" (1987. gada 5., 6., 7. maijā)

— Formulējot šā raidījuma tēmu, par pamatu ņēmu jūsu rakstīto publicistiskajā grāmatā "Tik un tā": "Prātīga spēka pielietojuma attiecības prasa, lai pozitīvajam veltītais darbs pārsniegtu negatīvajam veltīto darbu savas trīs reizes. Tas ir, viena ceturtdaļa spēka vispārsociālajai dzīvības programmai, ceturtdaļa spēka katra atsevišķa cilvēka individuālajai audzināšanai un viena ceturtdaļa — filozofiskās domas kopšanai. Tad atlikusi ceturtdaļa paliek pretciņai un pretdarbībai." Šobrīd laikraksti, žurnāli un ēters ir pilni ar atmaskojumiem, šaustījumiem. Tāpēc jo svarīgāk ir ievirzīt jautājumu par pozitīvo programmu, par tām trim ceturtdaļām. Kādus uzdevumus jūs izvīrāt — gan sev, gan sabiedrībai?

— Tad par to vienu ceturtdaļu ne? Cilvēka dzīvē, ja viņš grib harmoniski dzīvot, trīs ceturtdaļas ir pilnveidošana: sevis kopšana, sabiedrības kopšana un vēl idejas kopšana — abstrakti, abstraktas idejas kopšana. Par sabiedrības kopšanu it kā jau būtu zināms, saprotams. Par to daudz raksta. Bet neviens nav

devis metodiku sevis kopšanai. Tā ir tāda personiska lieta, un liekas, ar to pietiek, ka tā ir personiska, intīma lieta — lai katrs sevi kopj, kā māc. Ka zobi jākopj, rokas jāmazgā — to māca. Bet vairāk? Kaut ko ļoti elementāru un vispārsaprotamu. Bet tādas lietas kā garīgā kultūra — tādas lietas nemāca neviens. Es domāju, ka sevis kopšanā tāds liels uzdevums vai tāda liela gribēšana ir, piemēram, vajadzīga, lai koptu svētdienu. Lai cilvēki svin svētdienu. Es esmu novērojis, ka cilvēki to nesvin. Ja cilvēkam ir regulārs darbs, nu, fabrikas darbs, maiņas darbs, tad svētdiena, dabiski, viņam ir kā atpūta. Tā nu — vai viņš guļ vai skatās televizoru, vai citādi. Respektīvi, viņš var pavadīt svētdienu un atpūsties, bet viņš nemāk svinēt. Arī tas, kā mēs svinam valsts svētkus un kapusvētkus, ir pats par sevi saprotams. Bet svinēšana jau nav tikai svētku lieta. Svinēšanas moments ir tīri personisks moments. Un tā — kā personībai pavadīt svētdienu un sevī tai septītā dienā kāpināt cildenumu, cildenu jušanu, lielumu sevi? Tādās kategorijās mēs ļoti maz runājam. [..]

— **Televīzijā top uzvedums pēc jūsu publicistiskās grāmatas "Tik un tā". Kā jūs patlaban skatāties uz šo darbu?**

— Es jau neesmu Madlienā tagad iegriezies, es neko par Madlienu nezinu, jūs zināt vairāk. Direktors man zvanija, prasīja: ko tu uzsūtīji man televīziju uz kakla! Te pie mums filmēs visu. Es saku — nu tad jau jūs varēsiet lepoties, tad jau atkal varēs pēc laika filmēt tās vietas, kur filma taisīta. Tagad bieži, kad braucam pa parkiem un pa laukiem, mums vietējie stāsta... Viņi gan nezina, kur tur, teiksim, Merķelis ir bijis vai kaut kas vēsturisks, bet, kur Pāvuls ir filmējies un kur Elza Radziņa bijusi, tās vietas visi zina. Un te bija Streičs, un te mēs viņus cienājām ar medu, bij zuši — un viss; tā ka jums droši vien arī augsti ies.

Publicistika, ar ko es noņemos — esmu tā daudz domājis —, publicistika ir netīrs darbs. Tas ir viens no netīrākajiem darbiem. Kāpēc? Publicistika ir saistīta ar cilvēku uzkarsumiem. Bet neviens uzkarsums nav diez kāds labais. Tas ir stress. Publicistika saistīta ar ļoti daudzām negācijām, ar negatīvām emocijām. Un publicists ir spiests to visu filtrēt. Reizēm pēc publicistiska darba rakstīšanas tu jūties kā tāds, nu, putekļu sūcēja filtrs, jā. Kad istaba ir iztīrīta, tad tik tu paskaties — kas tev te iekšā viss pilns. Un tā laika gaitā... Es jau nezinu,

bet man liekas, ka mēs ar Dripi, piemēram, esam kuņģa slimnieki. Man tā liekas, ka Dripe arī — viņš ir tāds vājāks, un viena otra smaga rieva ievilkta — tas viss no publicistikas. Hānbergs vēl turas smaidīgs. Hānbergs ir atradis, kā iziet no publicistikas ar humoru, vārdu sakot, tas ir jāatrod — cits piegājiens negācijām.

Kāpēc man dokumentālais žanrs patīk? Dokumentālajā žanrā ir jābūt ļoti precīzam. Man interesantāk ir lasīt dokumentālās grāmatas nekā romānus. Kaut gan romānos, saka, ir jau sakoncentrēta dzīves kvintesence. Bet es redzu, ka romānā autors var ar personāžiem patvaļīgi un viegli izdarīties. Romānists, ja viņam nepatīk, ka persona, tēls iet tā, var to pagrūst citādi. Nobīdi jau gan mana, tomēr autori uzdrošinās, jā, patvaļīgi izriķoties ar romāna varoņiem. Un galu galā var viņus nobeigt. Ja citādi netiek galā, tad kā grieķu komēdijās, traģēdijās — nolaižas "Dievs iekš mašīnas". Nolaižas un pasaka savu galavārdu — tu, cienījamais autor, netiec vairs galā ar saviem varoņiem, es tad te nu nolaižos un vai nu nobeidzu viņus, vai paņemu debesīs, uzrauju augšā tā kā Jāzepu. Arī Rainis netiek galā ar Jāzepu šai dzīvē un liek viņam izzust citā stihijā. Režisors gan nevar nekā to skatuviski atrisināt, nemāk to parādīt, bet literārajā darbā tā notiek. Dokumentālajā žanrā tā nevar. Pamēģini pārvietot dokumentālo varoni kaut kā citādi, nenolikt viņu iespējami precīzā vietā. Viņam tas šausmīgi apvainojoši, un var izraisīties skandāls. Apvainojums uz visu mūžu, un tas nu uz rakstnieka sirdsapziņas. Tā ka, rakstot dokumentālā žanrā, jāievēro ētika, un visu laiku kaut kāds grēks ir uz manas sirdsapziņas — vai es šo cilvēku esmu pareizā, viņa paša vietā iekopējis, vai es viņu neesmu šķībi pavilcis, vai ir pareizs rakurs, vai pareizie kadri ir pareizā montāžā, var būt, ka viņš negrib montēties ar to tur kaimiņu — viņi ir naidā —, bet es esmu viņus salicis kā lielus draugus. Tas nu nebūtu vēl tas sliktākais, bet, ja es esmu salicis labus draugus tādā nepareizā situācijā, viņi var kļūt par ienaidniekiem. Laikam jau bez grēka es arī neesmu izticis. Negribēdams. Bet ir arī man draudu vēstules nākušas. No tām tikai jāmacās: būt cik tik iespējams taktiskam pret cilvēkiem, jāturas pie viņu dokumentālā taisnīguma. Nedrīkst daudz pats klāt muldēt.

Tad vēl par sevis veidošanu. Ir vērts sevī pārdomāt tādu jēdzienu kā vientulība. Vispār — rehabilitēt tādus jēdzienus, kuri

mums varbūt ir sakompromitēti vulgārsocioloģiski vai vulgār-filozofiski. Vientulība ļoti bieži ir lielāka un stiprāka, un vare-nāka par sabiedriskā darbā vai ražošanas darbā pavadītu nedēļu. Ļoti bieži tā ir. Pasaules konstrukcijā, pasaules uzbūvē cilvēkiem vajadzētu apzināties: ir jāprot tikt galā, ir jāprot rīkoties ar vien-tulību, ne tikai ar jēdzienu, bet pašiem ar savu vientulību. Mēs sakām, ka pastāv vientulības problēma, ka cilvēks sabiedrībā — jo lielāks ļaužu biežums, jo viņš jūtas vientulīgāks. Bet tas tikai tāpēc, ka viņš savu vientulību nekontrolē. Viņš baidās no savas vientulības. Bet vientulība ir tavs laiks, tev, tavai personai atvē-lētais pārdomu un, teiksim, svinēšanas laiks. Vai cilvēki māk darīt cildenu savu vientulību? Vientulība ir jāsvin. Bet cilvēks pilsētā ļoti bieži iet bojā aiz vientulības — viņš nezina, ko darīt. Viņš ir ieradies berzēties ap citiem, no citiem pārtīties. Ja cil-vēks jūtas sabiedrībā vientuļš, tas nozīmē, ka viņš ir atbēdzis no meža, iebēdzis te barā un visu laiku parazitē uz citu cilvēku enerģijas rēķina, jo viņam vajag burzīties un kaut ko noraut — kādu enerģijas skrandu no otra, un viņš visu laiku dzīvo ar kaut kādām trolejbusā salāsītām enerģijas lupatām, ja tā varē-tu teikt, enerģijas skrandām. Un, tikko viņš paliek viens, jā, viņam atkal pietrūkst enerģijas un viņš nezina, ko darīt ar sevi, viņš jūtas absolūti vientuļš. Tāpēc ka viņa nav, viņš jūt, ka viņa nav. Un, kad viņš ieiet cilvēkos, kāds viņam ko saka un viņš nodomā — tu ar mani runā, ā, tā tad es esmu, ja. Bet, kad es palieku viens, kas ar mani runās? Nav, kas ar mani runā. Uzgriez televizoru — televizors ar tevi tieši nekontaktē, tie tur runā, vesels bars cilvēku. Nu jā, daļēji vientulību kļiedē arī tele-vizors. Taču vientulība ir tāda svinama lieta. Cilvēks kāpina savu cildenumu, viņš vienkārši domā sevī kaut ko cildenu, vismaz trenējas. Ne katrs var, bet ne katrs arī mēģina. Cik ilgi viņš var pavadīt laiku, domājot kaut ko cildenu, vai tādā cēlā, svīnīgā jušanā? Vai vispār viņš ir spējīgs uz to? Es esmu pār-liecināts, ka katrs cilvēks ir nācis pasaulē, lai izbaudītu šo dzīvi, šo dialektiku, jā, cildeni un cēli, un ka jābūt tādiem brīžiem, kad tu atveldzē dvēseli, bet tas tev jāatrod pašam sevī. Kādreiz citi cilvēki palīdz, bet pirmkārt palīdz treniņš. Tā ir sevis kop-šanas ideja. To mums nemāca. Skolā iemāca, augstākais, strādāt ar grāmatu. Bet arī to neiemāca. Savā laikā skolā mācīja psi-holoģiju, tagad psiholoģiju un loģiku nemāca. Man bija saruna ar vienu puisi. Viņš nemācās, un mamma lūdza, lai ar viņu

parunāju. Nu, es saku — es nekāds pedagogs neesmu. Un to, ko es tagad pa televizoru varu te moralizēt, — ja es vienam vien cilvēkam tā gāzišu visu šo morāles porciju virsū, viņš var aizbēgt. Bet es viņam teicu tā pavisam elementāri. Teicu — zini, tu to nesapratisi. Viņš saka — kā nesapratisi? Es saku — tu neesi mācījies psiholoģiju, tu nevari saprast, ko tev skolotājs stāsta, tu nevari vienkārši uzņemt to, jo tu nezini pašu uzņemšanas mehānismu. Viņš saka — psiholoģija, un kur tad tādu māca? Es saku — es nezinu, man mācīja vidusskolā. Viņš saka — un tādas grāmatas ir? Es viņam — ir, vecās psiholoģijas mācību grāmatas. Tas jau nenozīmē, ka, psiholoģiju iemācījies, viņš kļūs par paipuisīti, bet... vārdu sakot, ir vairāk jānoņem ar apceri.

Mēs arī tautas gudribas nemākam apgūt, nemākam saprast. Nu, piemēram, bērni ir pieraduši, ka māca Raini — “Gūt var ņemot, gūt var dodot, / Dodot gūtais neatņemams”. Nu, iemācās to, skan kā tāds kalambūrs, tāds skaitāmais pantiņš — “Ennik bennik sikel sā ennik bennik bā” — kaut kas tāds. Neviens jau neko daudz nepiedomā... Nu, skaidrs, kas dos — dabūs, pats ar dabūs. Visādi varianti ir, vulgarizēti un ironiski varianti. Vai — “Dots devējam atdodas”... Nosaka tikai — tā jau nu atdodas, ne jau nu atdodas, nekā! Bet vajadzētu pamēģināt saprast, kādreiz padomāt. Kad vecaistēvs lasa Biblii vai, teiksim, kāds lasa Raini katru svētdienu, vai kāds lasa kaut kādus citus rakstus, kas viņam ir tuvi ar savu filozofisko bagātību, tad it kā neviļus nonāk pie tādas skaidribas. Ka šie lielie jēdzieni jāapgūst praktiski, vizuāli, eksistenciāli. Jo tā ir eksistenciāla lieta — “dots devējam atdodas”. Es esmu skatījies uz mātēm, kam ir mazi bērni. Kāds milzīgs spēks ir mātei! Viņai, kad ir divi trīs bērni, viņa noteikti tos var dabūt trolejbusā, kur tu knapi tiec iekšā. Kā viņa to dabū — tas notiek ar tādu spēku, ar tādu varēšanu! Vai, teiksim, kad jāstiepj bērni un vēl jānes soma — kā māte to dara. Un tad — kā viņa pacieš negulēšanu, kā viņa vāra ēst, skrien uz darbu, nāk atpakaļ, rūpējas, — es runāju par izcili labām mātēm, kas visu paspēj un izdara. Un es skatos — tai sievietei nezūd, viņa iet tā kā pulkstenis. Viņa visu laiku atdod enerģiju. Un kur tā enerģija rodas? Tās ir enerģētikas lietas, tā vairs nav sentence un filoloģija, bet tā ir jau enerģētika — kā, enerģiju atdodot, rodas vilkme, jā. Cilvēkā sākas enerģijas vilkme, visu laiku, kā viņš

dod enerģiju ārā un ņem atkal iekšā. Tas jāapzinās. Vai jātrenē. Cilvēks var iemācīties savu enerģiju valdīt. Viņš visu laiku saglabās savu enerģētisko limeni un nezaudēs to. Un tāpēc es domāju, ka tādas sentences, formulas, citāti ir, nu, vajadzīgi dziļi eksistenciāli. Tā nav morāles lieta, un tā nav klades lieta — ierakstīt iekšā tādu pantiņu, puķīti piezīmēt klāt —, jo jāapgūst ir praksē: vai tā ir vai nav. Ka tu atdod un tev nāk klāt. Jo tu dod, jo nāk klāt. Sāksi skopoties, nekas nebūs — būs aiztures, radīsies visādas slimības, nelaimes, vārdu sakot, enerģijas cirkulācija nenotiks. Jo cilvēks lielāku vilkmi panāk, jo viņš labāk kuras, un visi redz, ka kuras, — nu skaisti, visiem patīk cilvēki, kuri kuras.

— Nonākam līdz jēdzienam “sabiedrības kopšana”. Jūs esat piedalījies divu konkrētu sabiedrisku parādību kopšanā — organizējot Dižkoku atbrīvošanas grupu un piedaloties Bērnu kultūras centra izveidošanā. Kas, jūsuprāt, jau padarīts un kas darāms turpmāk?

— Nu jau desmit gadu mēs, viena grupa, kopjam dabu, iezīmējam dabā dižkokus. Šodien, kad sākas talku kustība, šodien — pat neērti runāt — mēs esam pionieri, pirmajie. Par to varbūt ir vērts uzrakstīt grāmatu sabiedrībai un sev — kas ir darīts. Ka cilvēkiem nav pareizas attiecības ar dabu, par to jau daudz rakstīts. Ka ir tāds kā ekoloģisks vājums. Mēs tagad taisām bērnu enciklopēdiju, un tur ir jāskaidro tādi jēdzieni: daba — mūsu sabiedrība. Redaktori un pedagogi ir neizpratnē par formulējumu, ka daba arī ir mūsu sabiedrība. Daba nav sabiedrība, saka, daba ir daba, un sabiedrība — sabiedrība. Bet kur robežu novilk, teiksim, vai ozols ir mūsu sabiedrība vai nav? Es šodien braucu cauri Ulbrokai, skatījos, cik briesmīgi ir iznīcināta daba, turpat centrā ceļmalā nogāzti, saplēsti koki — viss cilvēku acu priekšā. Tā nupat Ragaciemā, Tukuma rajonā, elektriķi izrikojušies barbariski. Acimredzot cilvēki neapjēdz, ka koks ir sabiedrība. Šausmīgi. Elektriķi, energotikla vai elektrotiklu kaut kādi pārlūki apzāģē kokus, ja tie ir zem vadiem, bet viņi apzāģē pavirši, nozāģētos turpat nejēdzīgā haosā atstāj, un tas viss izskatās cūcīgi. Man jāsaka, ka viņi ir lieli cūkas. Tas visas sabiedrības priekšā jāsaka. Un vēl cūcīgāki ir tie cilvēki, kuri viņus nekontrolē, kuri arī neredz. Acimredzot mēs varam presē rakstīt, cik gribam, bet tie cilvēki rikojas cūcīgi, un viņi nav pāraudzināmi. Vienīgi — viņus ir jāņem nost no darba un jā-

soda. Bet neviens viņus nesoda. Vārdu sakot, dabas aizsardzībā nevaram pielietot sankcijas. Mūsu republika laikam ir vienīgā, kurā nav dabas aizsardzības komitejas.

Un tas arī liecina par mūsu republikas zemo intelektuālo, intelektuālo līmeni, ļoti zemu — mums valsts vara nav spējīga aizstāvēt dabu.

Nu, bet tas, ko mūsu grupa dara, tas ir mūsu hobijs, mēs to darām paši, prieka pēc, un tādos ekskursos kā es te tagad, tādos iekarsumos mēs nekad neielaižamies, mums ir zinātniskā vadība, mēs ļoti korekti kontaktējamies ar vietējo padomju varu, mēs divas dienas mēnesī (katru mēnesi) strādājam dabā, tīrām parkus, stādām jaunus stādījumus, atzīmējam kultūrvietas, nu tā.

— Vai uz šā pamata nevar veidoties kaut kāda plašāka organizācija? •

— Es domāju, ka tāda jau ir veidojusies. Tā saucamais VAK, Vides aizsardzības klubs, kas arī talkas organizēs. Diezgan aizkavēts, bet tāds ir noorganizējies.

Par to, kāpēc mēs sākam darboties savā grupā. Es līdz šim esmu novērojis, lasot literatūru, sadarbojoties ar ekoloģiski ieinteresētiem cilvēkiem, ka pastāv divi līmeņi, divas grupas, divi tādi slāņi, kas cīnās par ekoloģiju. Vieni ir profesionāļi: dendrologi, ainavu arhitekti, zinātnieki, plānotāji, cilvēki, kuri pēta parkus, inventarizētāji, inspektori — viņi visu pēta, uzraksta, fiksē, un ir teikts, ka mūsu republikā parku inventarizācija ir spīdoši veikta un pat labāk nekā citās republikās. Bet šie gaišas galvas cilvēki kļūst ātri apātiski. Viņi ātri aiziet no aktīvās spēles un paliek papīru pasaulē, jo viņiem nav realizācijas iespējas. Es varētu citēt gandrīz no katras šo profesionāļu uzrakstītas grāmatas, kur ieteiktie šodienas un nākotnes darbi, pasākumi ir uzrakstīti vēlamā izteiksmē. Ko būtu vēlams darīt. It kā pareizi. Pat pareizi. Pareizi, jā. Un otri ir tā saucamie brīvie diskutētāji, kuri ir pirmkārt brīvi no resoriskās subordinācijas, pakļautības. Institūta darītājs, viņš neiedrošinās pats savu institūtu kritizēt. Tas jau vecs joks. Un nekā. Viņš var uzrakstīt tikai monogrāfiju, un tālāk institūts par to lietu neatbild. Bet brīvie diskutētāji var visu. Viņi var resoriskos žņaugus neievērot, viņi var brīvi izteikties. Bet viņi ir brīvi arī no profesionālisma. Viņiem nav iekšā profesionālais kontrolētājs. Viņi

ir neprofesionāļi. Savā ziņā diletanti. Un tāpēc ļoti bieži strīdas divi ieinteresēti slāņi — zinātnieki un pašdarbnieki, kaut gan abi grib dabu kopt. Un nekā kopā netiek. Skatāmies, ka avīzē viņi strīdas. Ja Eniņš raksta, tad Zande kaut ko pret viņu, mazliet aizķer. Eniņš aizķer vēl kaut kā. Un viens otru tā aizķer, tieši paši labākie ļaudis, daritgribētāji. Bet pa vidu ir kaut kāds slānis, kurus vajadzētu pamatīgi aizķert, vienkārši vajadzētu dot pa cepuri. Bet nevar precīzi uzaustīt, kuri ir tie atbildīgie. Viens ir skaidrs — tā ir Dabas aizsardzības biedrība kopumā, kura pie mums švaki strādā. Nupat bija kongress, un kongresa atskaņas sabiedrībā ir ļoti žēlīgas, pat ironiskas. Tātad Dabas aizsardzības biedrībai vajadzētu savest kopā šos divus spēkus. Bet vēl noteiktāk tā varētu būt Dabas aizsardzības komiteja ar likuma spēku. Tātad — nav, kas saved kopā, lai realizētos zinātniskā doma dabas aizsardzībā. Un tad mēs šajā situācijā sākām kopt dabu paši. Sākumā — pat bez lielas zinātniskās vadības. Un tad es apjautu, ka mūsu parkos katrs var darīt, ko grib. Var iet parkā, var braukt, kur grib, strādāt, ko grib, neviens tev netraucēs — zāgē nost vai stādi klāt. Tas apmēram tā — Rīgas stacijas laukumā varētu aiziet ar šito elektrisko, ar to presāmuru un lauzt augšā pie avižu kioska asfalta. Un neviens tev neprasītu — kāpēc, tikai droši jāiet un jādara, un var aplauzt tam kioskam apkārt, visi atkāpsies sānis, visa rinda, kas pērk avīzi, un neviens tev netraucēs, mierīgi vari uzlauzt stacijas laukumā lielu daļu asfalta.

Tad mēs sākām pieteikties vietējai varai, ciemu padomēm, vietējiem mežsargiem. Mums ir arī zinātniskie vadītāji. Neskatoties uz visu to, par mūsu grupu arī sliktu runā un baumo. Un runā tieši zinātnieki, kuri ir ieinteresēti dabas aizsardzībā. Ka mēs strādājam nezinātniski, ka mēs pat kaitējam. Es domāju, tas no greizsirdības, tā tāda greizsirdīga cenšanās saglabāt monopoltiesības dabas kopšanā. Tā mēs izlēmām, ka darbosimies tai starplaukā starp problematizētājiem — uzkaršējiem, kuri aizstāv dabu uz papīra, avīzē, — un starp tiem zinātniekiem, nu, "fundamentālistiem", kuri tiešām dara savu darbu, un... vairāk viņi nevar izdarīt. Mēs kopjam paši un problematizējam turpat pa vakariem. Tas ir mūsu hobijs. Mēs esam tāda maza "zaļo" grupa.

Vēl par talkām. Tagad sabiedrība ir sarosījusies, sākas diezgan plašas talku kustības. Parki tiek kopti, un vide tiek kopta,

bet daudz kur netiek kopta nemaz, jā. Latgales ezeri aizaug, un aizaug alejas, paskatāmies — pat moderni iekārtotā centrā noplēsti koki, kokiem puse lapotnes zaļo, puse ir nokaltusi, to neviens neredz. Ir skaisti uzstādīts piemiņas akmens, rozes aug kantora priekšā, ļoti labi iekārtots kantoris, ir uzskates stendi un, kas vēl pieder pie ciemata kultūras, — asfalts uzliets, akmeņi pat nolikti uz stūriem, lai nebrauc iekšā puķu dobēs, bet alejā, kur iet traktoristi, puse koku ir noplēsti un pusei kaut kur sakņu sistēma droši vien aizspiesta ciet, koki pusnokaltuši. Neviens neredz, ka šī aleja ir kropla un ka paši dzīvo burtiski kroplā, savainotā vidē. Nu bet pēdējā laikā tomēr ļoti kopj dabu, un kustība arvien aug augumā. Bet te ir viena nelaime. Es zinu, ka mēs, desmit gadu laikā braukājot pa republiku, esam piedzīvojuši, ka tad, kad grupa ir lielāka par divdesmit cilvēkiem, tā kļūst grūti kontrolējama. Bet neprofesionāls talcnieks var sabojāt dabu, ja nav profesionālu kontrolieru, kas viņus var vadīt. Talkā sabrauc arī milzīgas masas dabā neizglītotu, dabu nejūtošu cilvēku. Daudzi atbrauc dabas pēc, bet daudzi tikai, teiksim, sabiedriskās burzišanās pēc. Viņus neinteresē daba, viņus interesē braukšana pati par sevi. Sevišķi jaunatni, sevišķi, ja vakarā būs koncerts vai būs dejas — vai kaut kas tāds. Tā nu nereti visa šī labā griba nonāk savā pretmetā. Es vasarā skatījos Tērvetes parkā, kas tā bija par talku tur pavasari, “Mikrofons”, vai? Nē.

— **Varbūt “Dzirkstele”?**

— Jā, “Dzirksteles” talka. Es vēroju — viņi ir gājuši un Aneles taku tādā veidā notīrijuši, ka tā palikusi šausmīgi neinteresanta. Viņi ir ņēmuši un cirtuši visu, viņi nezina, kas jādara dabā. Ja grupā ir vairāk nekā divdesmit cilvēku, viņi vairs nejūt dabu. Un es domāju, ka caurmērā uz divdesmit cilvēkiem ir vajadzīgs viens ekoloģiski izglītots cilvēks. Jo dabā ir gaismēnas, nišas, bioloģiskā saderība un nesaderība un kompozīcija. Šādas likumības talkā reti tiek ievērotas. Vienkārši talka — cērt krūmus nost, no takas vai ceļa pieci metri pa labi, pieci metri pa kreisi, visu. Krūmi ir sagāzti, nu labi, ja sakrauti, kaut kādās neglītās čupās. Nu un pēc tam, kad tu skaties, talkas vietā ir postaža. Viena neglītuma vietā ir nācis otrs neglītums. Līdzīga situācija ir kolhozu parkos. Kolhozu parkos arī pēc tāda paša principa strādā, pa tiro. Lielos kokus atstāj, mazos — nost, un

tad iznāk tāds skrajs, plīks dižu, lielu stumbru mežs — un tas ir kroplais parks. Neinteresants.

Struteles parkā mēs bijām ar meža ierīkotājiem, parku rekonstrukcijas projektētāju mežsaimnieku Nulli, viņa paša projektu realizējam Struteles parkā. Mēs skaisti nostrādājām, tā, kā autors projektējis, gribējis. Viņš bija visu ierēķinājis — tas ar to sabalansējas, tas ar to izgaismojas, un tur ir tāda kompozīcija, un tam ir tāda bioloģiska vērtība — tur kādi divdesmit aspekti jāievēro. Pēc tam ieradās labu griboši talcinieki. Kad mēs tur atkal aizbraucām tai pašā Barona jubilejas gadā — parks bija jau pa tīro, bija tik lielie koki palikuši. Viņi vienkārši “tal-koja” — tā, kā ir pieņemts talkot vispārībā. Bet parkam, dabai piemīt milzīga, izteikta intelīģence, dabiska kompozīcijas izjūta, dzīvības izjūta. Tā tagad draud līdzīgas briesmas ar talkām un no talkām. Ja Dabas aizsardzības biedrība, Mežsaimniecības ministrija vai ainavu arhitekti — visas šīs instances —, ja tās nevarēs nodrošināt profesionālu vadību, tad talkas atkal nodarīs savu postu.

Par bērnu kultūras zinātniski pētniecisko laboratoriju. Pašlaik jau sastāda štata sarakstu. Kad būs kaut kas padarīts, tad varēs runāt. Iepriekš nav ko runāt. Tāda Padomju Savienībā pagaidām būs vienīgā.

Mūsu republikas kultūra tomēr ir ļoti orientēta uz pensionāru vecuma cilvēkiem. Mūsu kultūra maz strādā ar bērniem, jo uzskata, ka ar bērniem jau nodarbojas skola. Skola nodarbojas, bet vai ģimene nodarbojas? Un vai ģimenei ir *iespējas* nodarboties? Un vai vispār mūsu bērni grib nākt pasaulē? Varbūt viņiem nav interesanti nākt pie mums, varbūt viņi tāpēc nedzimst latviešiem. Ja bērni zinātu, ka te, Latvijā, ir interesanti, varbūt viņi dzimtu vairāk. Un tāpēc mēs domājam tā — ja bērniem radītu interesantus pirmos gadus, dzīves apstākļus, varbūt viņi vairāk dzimtu. Jānoskaidro, kas bērnam ir spējīgs aizvietot māti. Kāda interese bērnam ir piedzimt Latvijā, ja viņam nav mātes, ja viņš zina, ka nebūs mātes. Nu kā viņš dzims bez mātes? Bērnam nekas cits nav svarīgāks, viņam vajag degunu pie deguna piebāzt. Un, ja mātes nav, tad jāpēta, kas ir spējīgs aizvietot māti. Mātes pienu aizvieto speciālas pieniņa pudelītes, bet viss pārējais? Kas māti aizvieto? Iela. Iela. Vai dārziņš! Ko bērns gūst dārziņā? Kāpēc daudzi bērni negrib dārziņā iet? Atsakās, kliedz. Neparko neies. Acīmredzot tās ir

jau individualitātes, bērni, kuros pamostas indivīda protests. Kāpēc viņš protestē? Tas taču ir jānoskaidro. Un kas par cilvēkiem strādā bērnudārzos. Mēs pret bērnu esam ieraduši... mammas, arī liela daļa mātes, kurām pat ir laiks ar bērnu noņemties, pret bērnu izturas tikai kā pret estētisku priekšmetu. Teiksim, sākumā viņa pieskaņo ratiņus pie sava mēteļa, pie somiņas — bērnu kostīmiņu un, visu tā noformējusi, iet pa parku pastaigāties. Nu pasakaini! Estētiski noformēta jauna māmiņa. Vai atkal — ļoti pierodam mūsu bērnu kolektīvus, teiksim, valstiskos uzdevumos jau tā ekspluatēt un priecājamies — bērniņi, kā viņi tautiskos apģērbos puķes pasniedz un kniksē! Un kā tā mazā jau prīmas manierē dzied. Pie tā visa pierod ātri. Ja mēs bērnu kultūru kopjam, tad tikai egoistiski savos nolūkos, lai saviem viesiem pasniegtu puķes, lai pie Jaungada eglītes kuplinātu sabiedrību, varētu pasmieties par mazo estrādes aktieri, kas mums nolasis dzejolīti. Bet ko pats bērns jūt šai bridī un kāda bērnam ir nepieciešamība to darīt? Paskatīties uz pasauli no bērna pozīcijas. To mēs gribam Bērnu kultūras centrā darīt. Vai ir mātes aizvietotāji. Un, ja mums šobrīd ir tāda politekonomiska situācija, ka mātēm jāstrādā, tad ir noteikti jādoma par šiem aizvietotājiem. Citādi mēs uzskatām tā — bērns, nu, bērns ir kā kurkulis. Nu, raugs. Nu, pieaugs kājiņas klāt, un būs varde. Pats no sevis izaugs. Viņš pats no sevis arī izaug. Bet ar milzīgām deformācijām, kā mēs tagad skatāmies. Mazie panki ir brīnišķīgi bērni, paskatīties viņiem acis — cik skaistas, godīgas acis ir! Bet kaut kur ir novirze. Pa kuru laiku radās novirze? Radās uz ielas. Kas tie bija par mājas spaidiem un ielas iespaidiem, kas tas bija par skolas saspiedumu un pasaules atspaidu, kas viņus radija?

— Man atmiņā ir Klāva Elsberga teiciens, ka mēs esam maza tauta un katram inteliģences pārstāvim ir jāpaveic vairāku cilvēku darbs kultūrā. Kuri, jūsuprāt, šobrīd ir mūsu kultūrā nedarītie darbi? Kur jūtams deficīts?

— Ir tā, ka mēs praktiski zinām, kā sabiedrību kopt, kā iedarboties, kā darboties uz sabiedrību. Bet vēl — ir jānotur ideja. Nu, teiksim, elementāri tas būtu — draudzēties, būt domās un pārlicībā klāt pie saviem domubiedriem. Pat ja tu nepiedalies, ja tu nerunā un neuzstāties, tad būt kopā ar viņiem un lai viņi visu laiku jūt, ka tu esi. Nu, to jau mēs katrs zinām. Bet neiedomājamies, nenovērtējam šo savu klātesamību pārlicībā,

neapzināmies to kā garīgu darbu, ka tas jau ir: kopt ideju. Mēs, piemēram, sakām: cīnīties par mieru. Bet kas tas ir — cīnīties par mieru? Kā var cīnīties par mieru, ja tev, teiksim, nav, tavās rokās nav politisku ieroču, nav diplomātisku ieroču? Es, parasts cilvēks, — kā es varu cīnīties par mieru? Elementāri uzturēt sevī miera ideju, domāt, stipri par to domāt. Mēs aizmirstam, ka domāšana ir milzīgs spēks, varbūt tā ir visspēcīgākā enerģija. Parasti mēs kādu domu enerģiju pieņemam tikai tad, ja tā ir fiksēta uz papīra, formulās vai ja tā realizējas inženiertehniskos rasējumos, vai ja tā realizējas romānā vai teātrī uz skatuves. Bet doma eksistē arī vēl darbībā nerealizēta. Pastāv tāds jēdziens “domu formas”. Un šīs domu formas audzina, kāpina cilvēku garīgās potences. Un, ja mēs stipri kopā domājam kādu domu, mēs palielinām, kāpinām realizācijas iespējamību. Kāpēc mītiņi ir ļoti svētīga lieta, kaut arī cilvēki reti apzinās visa jēgu — kāpēc viņi sanāk? Viņi demonstrē. Ko viņi demonstrē, kam viņi demonstrē? Viņi demonstrē, filozofiski varētu teikt, jonosfērai, kosmosam, visai mūsu globālajai esamībai, viņi audzē globālo domu. Un tāpēc visā pasaulē miera ciņa, tie mītiņi un sanākšanas audzē, stiprina un uztur ideju.

Vajag mācīt bērnus jau pašā sākumā prātot, domāt lielumu, skaistumu, filozofēt. Es uzrakstīju “Sākamgrāmatu”. Tā ir domāta jaunajam māmiņām, kurām saviem bērniem jāiemāca pasaules mācība — kā pasaule ir uzbūvēta un kā mēs viņu uztveram, sākot ar visām skaņām, maņām, uztveri, un tad cilvēks jau sāk domāt. Uztveres sistēma tur ir, es varētu teikt, kārtīgi, secīgi izveidota. Bet mātei laikam pagrūti šo sistēmu apgūt pašai, jo viņa arī nav mācīta domāt. Viņai labāk patik parastā ābece — tajā viss ir vienkāršāk. Un, teiksim, elementāri bērnam jāpaskaidro — kas ir pasaule un kas ir saule. Saule un pasaule. Tāpat kā galds un pagalde. Šī tēlainība — bērnam tā ir jāiestāsta. Ar viņu visu laiku jārunā analogijās, salīdzinājumos, lielais jānoskaidro ar ikdienas mazo un otrādi. Jāpafilozofē ar bērnu. Pasaules mācīšanas ābece ir grūtāka par tikai lasītmācīšanas ābeci. Mammām jāpiepūlas, bet to ne katra grib.

Vēl viena ideja, kas jākopj: uztveres amplitūdas ideja. Piemēram, ir ļoti vienlaidu literatūra, vidējās informācijas, vidējās saprotamības literatūra. Bet dzīve jau nav tik vienlaidu, tik vidēja kā literatūra. Dzīve pastāv — mēs veselam līmenim nesam pieskārušies —, pastāv dramatisms, pastāv traģēdija,

pastāv nežēlība, pastāv nāve un nelaimes. Nežēlības momentam mēs pavisam maz pieskaramies. Literatūrai vajadzētu būt ar lielāku amplitūdu. Teiksim, uz leju (arī tajos nežēlības slāņos) un uz augšu, nepārtraukti vilkt kopā, savilkt, konfrontēt un izlīdzināt. Un visvairāk, es domāju, šodien vajadzētu literatūrai pacelties leģendā. Ja tu prasi man par to, kas šodien kultūrā vislielākais deficīts, tad es domāju — mums vajadzīgs leģendārs cildenums, teiksmaini mītisks lielums, lai visu laiku tas būtu vismaz fonā. Tas piedod pasaulei un cilvēkiem gribu un jēgu... tautai gribas leģendu. Kāpēc tautai gribējās Lāčplēsi? Kāpēc streļķiem gribējās pulkvedi Vācieti? Kāpēc tautai gribas Raimonu Paulu, teiksim? Elementāri — tauta grib pati savu spēku redzēt. Lai man Pauls atvaino, ka es viņa vārdu te tā valkāju, bet varbūt Paulu tauta mil ne tik daudz viņa mūzikas pēc, cik viņa censonības pēc. Jo mūsu literatūrā un mākslā pazūd censoņa moments, "Atraitnes dēla" griba. Paulu mil, iespējams, tāpēc, ka viņš ar savu gribu, ar savām darbaspējām un uzcītību ir daudz ko pārsniedzis, izsities no viduvējības ārā, no vidējā slāņa. Un tauta mil cilvēkus, kuri pierāda pašas tautas potences. Un tādā nozīmē tā prasa savu varoni, savu heroizāciju, savu heroismu. Visi cilvēki, kuriem lielākas darbaspējas, stiprāka griba un organizēšanās spēja, izteic tautas ģeniju. Un tāpēc tauta mil tādos cilvēkos pati sevi, varētu teikt. Es domāju, ka šodien literatūrā, mākslā mums pietrūkst šā heroizācijas spēka. Pietrūkst heroisma.

Mums ir novadu hronikas, dienasgrāmatas, dzimtu likteņapraksti — tas, kas šodien literatūrai ļoti vajadzīgs, republikai vajadzīgs un mūsu demogrāfijai vajadzīgs. Arī Vissavienības mērogā dokumentālo literatūru pašlaik ļoti pieprasa un ļoti lasa — ja ir kaut kur tādas klades, ja jums ir, sūtiet šurp. Jo tajās ir leģenda, tajās ir tās pašas problēmas, tikai jau ar noilgumu. Publicistika, piemēram, ir problēma. Arī dienasgrāmata ir problēma, dzīves problēma, tikai ar noilgumu. Tā jau zaudējusi savu ikdienības piegāršu, tā ir jau tīra manta. Kļūst jau par leģendu. Kā izsāpēta sāpe vai bijusi mīlestība. Ja aprakstīta mīlestība, nu, kā "Jaunā Vertera ciešanās", tad tajā momentā tas ir šausmīgi, to nevar nemaz lasīt. Bet, kad izlasa, ka tā ir sen, sen un mūžam bijis, tad tas iegūst kaut kādu noilguma cildeņu. Tāpēc visas dienasgrāmatu klades ir pasakainas. Vai tajās būtu izbijusi mīlestība vai norimusi avantūra.

Vēl viena tāda uzturama un spodrināma ideja — amata gods.

Ja sabiedrībā šodien pavēro — bet tas tā pamazām ir noticis —, pazuduši amatnieki. Ir arodskolnieki, kuri ieguvuši zināmu profesiju. Bet viņus par amatniekiem nesauc. Tie ir specializēti strādnieki, un vēl ir inženiertehniskie darbinieki kalpotāji — inženieri, tehnologi, cehu pārlūki, priekšnieki, un tad ir strādnieki. Bet nav amatnieku. Ir strādnieki un inženiertehniskie darbinieki. Ražošanas ķēdē iztrūkst amatnieks, profesionālā goda nesējs. Tieši profesionālā goda nesējs. Bet amatnieka ražošanas ķēde nevar nodrošināt kvalitāti. Tāda ideja ir jāuztur. Visur, kur vien var — publicistikā un tikšanās reizēs rūpniecās —, visur ir jārunā par to. Un jānoskaidro, kāpēc pazudis amatnieks šajā ķēdē. Ir pārrauta ķēde. Bet par to jārunā arī inženieriem, vai es nefantazēju? Manuprāt, ražošanas attiecībās pārrauts kaut kāds ķēdes loceklis. Tas dara mūsu cilvēcisko vidi nabadzīgāku. Ja nav akmeņlicēju un ja nav, teiksim, oriģinālo mēbeļu meistarū, ja nav gleznu ierāmētāju un ja nav zirgu kalēju u. tml. amatu. Ja nav mazo amata rīku, sīko, mazo amata rīku, bet ir tikai zāģis, cirvis, paši primitīvākie darbarīki.

— Kas jums šobrīd šķiet pats svarīgākais kultūras procesā?

— Svarīga man liekas kultūras politika. Svarīgi būtu, lai kultūras vārds presē, sabiedriskajos un partijas dokumentos neskanētu vienmēr pēdējā vietā. Mēs tagad pārkārtojamies, bet šī frāze vēl nav pārkārtojusi, es jums nolasišu, kā tā skan, tā tad — par dzīves jauncelms darbu, ka “īpaša loma šajā darbā ir mūsu pedagogiem, kuru darbības pamatā ir idejiskā pārliecība, savas profesionālās un sabiedriskās atbildības dziļa apzināšanās, pedagoģiskā meistarība, erudīcija un ... kultūra”. Un tagad jāsāk domāt, vai šis teikums ir jēdzīgs vai nejēdzīgs. Vārds “kultūra” pielikts pašās beigās, samazināta šā vārda ietilpība. It kā profesionālās atbildības dziļa apzināšanās neietilptu kultūrā, kultūras jēdzienā. It kā sabiedriskās atbildības cilvēciskais talants nebūtu kultūras jēdziens un idejas spēks nebūtu pats galvenais kultūrspēks. Kāpēc kultūra vienmēr ir minēta pēdējā vietā?

Vēl par kultūru šodien. Es domāju, ka mēs dzīvojam un dzīvosim ļoti grūtos laikos. Šie ir grūti laiki, pārkārtošanās laiki, revolucionāra situācija — tā mūsu partijas dokumenti atzīmē. Un visos galvenajos šodienas aktuālajos dokumentos pirmajā vietā kā pats aktuālākais ir minēta rūpniecības politekonomiskā un politehniskā pārkārtošanās. Tas var radīt iespaidu, ka

kultūra pašlaik nav tik svarīga. Bet nekur tā nav teikts. Taču, teiksim, vieglprātīgam vai neinteliģentam lasītājam vai šo norādījumu, lēmumu izpildītājam var rasties tāds iespaids, ka kultūra — tāpat kā agrāk bija — ir pēdējā vietā, tātad kultūras nosacījumi un kultūras fondi — visi tie ir pakārtoti jēdzieni. Un tāpēc šodien kultūrspēkam, kultūras cilvēkiem jāturas, es domāju, vismaz trīskārt stiprāk nekā līdz šim. Jo pārkārtošanās procesā arī izspiešanas procesi būs aktīvāki, kultūrspēku spiedis vienkārši ārā. Ne aiz jaunas gribas, bet tāpēc, ka politiekonomiskie un politehniskie spēki, varētu teikt arī, tehnokrātiskie spēki, pašlaik aktivizējas un aktivizējas ātrāk nekā kultūrspēks. Tāpēc kultūrspēkam vismaz savas pozīcijas jānotur. Nav nekādu šaubu, ka tuvākajā laikā sekos plēnumi, lēmumi un norādījumi arī kultūrlaukā. Tas, ka pašlaik aktivizējas politiekonomiskie spēki, nenozīmē, ka kultūrspēkam vērtību skalā sevi jāvērtē zemāk. Un tāpēc avīzēs un jebkuros citos kultūrpoltiskos dokumentos frāze ir jāveido tā, lai kultūrspēks un inženier-spēks stāvētu sadarbīgi blakus, jo tiem ir jānotiek vienlaikus. Un tas jāuztur pirmkārt mums, kultūras cilvēkiem.

[..]

Un tā — cilvēkam dzīvē, ja viņš grib dzīvot harmoniski, trīs ceturtdaļas sava spēka jāatvēl pozitīvam darbam — sevis pilnveidošanai, sabiedrības kopšanai un vēl idejas kopšanai. Tad viena ceturtdaļa paliek dzīves nelaimju un problēmu analīzei, kritikai un sāpju atspoguļojumiem. Manuprāt, vairāk nedrīkst savu enerģiju atļaut darbam ar negācijām. Manuprāt. Šī ir mana stratēģiskā decisistēma. Ikvienam citam pasaule kārtosies pašam savos dažskaitļos. Jo mākoņi uzrodas nez no kurienes un laiku tik grūti paredzēt.

Ar **Imantu Ziedoni** sarunājās TV redaktors **Uģis Segliņš**.

Karogs. — 1987. — Nr. 8. — 133.—139. lpp.

KULTŪRAS FONDS IR VISAS TAUTAS FONDS

Es saprotu, ka Kultūras fonds, manuprāt, ir viena no sabiedrības visnozīmīgākajām pašdarbības formām. Jo tā nav tikai mākslinieciska rakstura pašdarbība. Tas nav tikai personības brīvā laika pavadišanas paņēmieni.

Tā ir pašdarbība jau kultūras politikā, kultūras virzības noteikšanā.

Šis ir viens no skaistākajiem mūsu laika demokratizācijas gājieniem. Jo tas aicina ne tikai dziedāt un gleznot, ne tikai fotografēt un veidot, bet aicina uz tautisku un valstisku darišanu — uz kultūras politikas veidošanu — pašā tautā, sabiedrībā, pašpārvaldē.

Kultūras fondam ar šo svarīgo aktu šodien no valsts tiks dota kultūras pašpārvaldes iespēja. Tas ir liels demokrātisks akts.

Kultūras fonds dos iespēju teikt vārdu tiem, kas to ir gribējuši, bet nez kādu iemeslu pēc nav dabūjuši.

Varbūt tas ir kāds talantīgs aktieris, kas visu laiku cīnījies par tā saucamo viena aktiera teātri, varbūt tas ir muzejnieks, antikvārs, kolekcionārs, kas grib atklāt vispārībai savā mūžā sakrāto.

Varbūt tas ir pianists, ģitārists vai koklētājs ar garu, baltu bārdu, kas nav atradis sev pieņemamu saprotošu saimnieku, kas viņu sūtītu pasaulē viesturnejās.

Kameransamblis, kas meklē koncertiespējas pilis un greznos apartamentos.

Kamerkoris vai amatnieku grupa, kas nolēmuši atjaunot sava amata godu!

Avots. — 1987. — Nr. 8. — 64. lpp.

URĶĪGAIS VEIDENBAUMS

Pārāk vienkārši. Veidenbauma prēmija par lauku cilvēku dzīvei veltītu literāru darbu. Pārāk vienkārši. Un ļoti sarežģīti. Jo ir, ir lauku dzīvei veltītie darbi un ir arī prēmija, atzinība. Bet kur paliek Veidenbaums? Kā viņš reaģētu, uzzinājis, ka viņa vārds tiek tik tematiski piesaukts? Un ko viņš teiktu žūrijas komisijai? Un ko tikai viņš nesarunātu mūsu svinīgajās prēmijas pasniegšanas sanāksmēs (ja vēl būtu sevis iedrošināšanai kādu glāzi iedzēris)! Viņam taču būtu tiesības teikt visu, ko domā! Viņa prēmija! Viņam taču būtu vismaz sava reputācija jānosargā, savs grūti samierināmais godavārds jāaizstāv! Un tās domu ievirzes, ko viņš ar savu īso, bet stipro dzīvīti ielicis. Viņam taču bija savi cilvēcības ideāli un latvietības ideāli. Kuru dēļ viņš

izmisīgi mētājās un cieta. Vai tie te ir vēl spēkā? Pareizāk — vai tie te ir **jau** spēkā? Piepildīti, piepildījušies? Vai varbūt kā veci, seni spoki plātās apziņā un kūda zemapziņū? Varbūt vēl tās pašas viņu, Veidenbaumu, mocītājas idejas neliek mieru cilvēkiem šodien, neļauj nakti gulēt, izsauc somatiskas nelai mes “uz nervu pamata” — kuņģa čūlu, infarktu —, liek smēķēt divas paciņas “Primas” dienā, liek justies muļķīgam un bezper soniskam, kā jau skrūvītei, tā un šitā skrūvējamai, liek meklēt islaicīgu atbildi krogā, liek mocīties sirdsapziņai, ka par labu iztikšanu esi talantu nodevis un par amata krēslu nodevis brā li? Ko teiktu Veidenbaums, mūs redzot un klausoties? Un ko mēs sakām par Veidenbauma laika jautājumiem? Vai mums arī šodien ir kādi “dzejnieki pesimisti”? Vai traģisko dzīves pretrunu saasinājums literatūrā vēl joprojām tiek saukts vieg lākā vārdā — par pesimismu? Vai vēl joprojām par to strīdas? Vai tad tauta nav estētiski izglītojusies? Vai tad nav kaut maz liet vairāk kā tai laikā? Vai tad pastāv un pastāv šī zemapziņas sāpe? Un kas jums tā par Vizmu Belševicu? Ar milīgi sāpīgu un skarbi sāpīgu dzeju. Un kas jums tas par Viktoru Avotiņu? Ar tādu sarkasmu. Vai viņiem ir Veidenbauma prēmija? Kāpēc tad nav? Ak neraksta par lauku dzīvi? Es, Veidenbaums, arī nerakstīju par lauku dzīvi. Es, Veidenbaums, būtu lepns, saņemdam Ojāra Vācieša prēmiju.

Mēs nezinām, ko teiktu Eduards Veidenbaums šodien. Bet mēs zinām, kādi bija tie ideāli, ko Veidenbaums gribēja redzēt piepildāmos. Viņš to dēļ cieta. Ko mēs to dēļ darām? Mūsu sociālā programma neparedz un nevēl cilvēkiem ciešanas. Ko tad darām? Degam? Iestājamies? Pārdzīvojam? Atdodam visus spēkus? Vai tikai saprātīgu daļiņu?

Ko šodien dara protestētājs, Veidenbauma “vieglais plauks”? Blaumaņa muižas Edgara līdzinieks. Vai viņš šodien ir? Un, ja ir, vai arī viņu šodien var saukt par “pazudušo dēlu”? Un kuram viņš ir līdzīgāks — Raiņa vai Blaumaņa pazudušajam dēlam? Kā viņš šodien pauž savu nicinājumu pret personības reglamentēšanu, pret privilēģijām, ko dod slava un amati, pret atkal alkatīgo mantīguma tieksmi? Varbūt viņš ir kļuvis tik deklasēts un gļēvs, ka viņa protests, ja tāds ir, ir tikai nenovīdīgā un gļēvā patērētāja protests pret varīgāko un turīgāko patērētāju? Šakāļa protests pret vilku? Jā, ko šodien dara Veidenbauma brīvais protestētājs? Neko? Staigā pa kompānijām

un ņerkst? Vai varbūt apjēdzis pārkārtošanās laika iespējas un ņēmies ko panākt? Vai varbūt apguvis oficiālos brīvlaišanas pantus un uzstājas presē kā brīvais visuzziņošais problematizētājs un prātvēders?

Kā šodien izpaužas, Egles vārdiem, "tā pate individuālās brīvības cienīšana"? Un kā ir šodien ar "neatbilstību savam laikmetam"? Veidenbaums bija saucējs, izkļiedzējs, jaunu laiku izsāpētājs, pasionārs. Laikmetam viņš bija tāds kā par agru atnācis. Un tādu viņu nesaprata ne vēsturiskā lauciniecība, ne paša saimnieciskais brālis, pat ne stingribā audzinātā māte, pat ne draugi inteligenti, kas piedēvēja viņam pesimismu. (Pesimisms — viegli teikts, pārāk viegli, lai būtu patiesi.) Arī Raiņa varoņi — lielākie, pārvarīgākie — dzīvo aiz laika, arī pats Rainis vēl šodien savos "skaistuma reliģijas" ideālos dzīvo aiz laika. Rainis radāmajās domās par Veidenbaumu rakstījis: "Aiz laika kā Garšins." Kā visu laiku sirdsdedzes romantiķi, kā visi pasionāri. "Zelta laikus" savai videi, tautai, apkārtni izdomādami, izciezdami un — ar to! — radīdami. Bet šodien? Vai visi piedziņmuši kā piemēroti šim laikam? Vai neviens neapstrīd šodien savas uzbangotas taisnības vārdā? Kur šodienas pasionāri? Vai Rīga jau uzcelta? Tad pēc ticējuma tai jānogrimst. Ja nav neviena tāda, kas "neatbilst savam laikmetam". Vai mēs esam jau tā piekārtušie, pieslipējušie, pielabinājušie, pielīķējušie laikmetam, ka tiešām mums nav neviena prasīgāka par prasīgo? Un kā mēs pret viņiem izturamies? Vienkārši nosaucam par īpatņiem un no šā brīža viņus vairs nerēķinām savā pulkā? Vai izdarām uz tiem spiedienu, lai tie līdzinātos "pēc mums, laikmeta bērniem", pēc mums visiem vienādajiem?

"Paliek tas dzejnieks, kas nav sava laika, kas savā laikā meklē lielumu, kāda tur nav. Bet to negrib neviens laiks, jo tā ir atzišana, ka tas ir mazs. Katrs laiks domā, ka viņš tik liels, ka nav jāpaceļ. Viņa pēcnācējs tik redz, cik mazs tas bijis, un smejas nu, iedomādami, ka pats ir liels.

— — — — —
Un vai mēs, neapmierinātie, neesam vienīgie pilnie cilvēki?" rakstīja Rainis.

Ko darām mēs šodien savā vidē ar grūti atšifrējamiem — izraidām? Par Veidenbaumu Andrejs Upīts teica: "Kā visi lielie starplaikmetu cilvēki, tā ir komplicēta, problemātiska, dzīvē dziļi traģiska personība, pretmetos veidota, ar grūti atminamu un apgaismojamo raksturu."

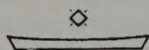
Nu, labi, tas par "lielajiem starplaikmetu cilvēkiem". Bet maziņie — vai mēs atļaujam savā vidē, ciemā, kolektīvā būt kādam maziņam nesaskanīgam? Ar grūti atminamu un apgaisnojamo raksturu? Vai mēs to neēdam nost? Vai mēs to neapsūdzam un nenosūdzam? Vai mēs saskatām un cienām katrā ipatnākajā, citādākajā dažādības brinumū, visāduma spēku, nākotnes graudu? Veidenbaums jau arī sākumā nebija par lielu dēvēts, tā mēs viņu tagad saucam. Bija tāds maziņš, ļaužu acīs "ārprātīgs".

Kad šodien mēs braucām no Liepas uz Cēsīm, pa šosejas malu gāja viens cilvēks uz Cēsu pusi. Bet roku necēla. Mēs arī nepieturējām un aizvest nepiedāvājām. Bet tas bija stiprais un biklu kompleksu pilnais Veidenbaums.

Un kā ir ar Veidenbaumu Kārļa un Veidenbaumu Eduarda attiecībām šodien? Vai Kārlim atkal un atkal nepietrūkst naudas priekš "nerentablā", neko neienesošā Eduarda? Vai kolhozu valdes maksā stipendiju saviem bērniem, ja tie grib mācīties vēsturi, filozofiju, mākslas zinātnes, žurnālistiku? Jā, agronomijai, jā, veterinārijai, celtniecībai, t. i., ja mūsu bērns ir mums klausīgs un iet mūsu pašu ceļu, praktiķu ceļu. Bet ja mūsu bērnam ir skaista balss? Ko saka valdē Kārlis, kad Eduardam ir skaista balss? Vai dot viņam iespēju mācīties no mūsu kopīgās peļņas? Jā, ej nu zini, vai tas puika, kad izskolosies, darīs, ko valde gribēs. Ej nu zini, vai viņš nāks kā Edgars Liepiņš dziedāt mūsu kultūras namā mehanizatoru ballē visādas jautras un fifigas dziesmiņas. Viņš gribēs dziedāt ārijas! Nē, Kārlim nauda jāskaita, nauda pa zemi nemētājas. Bērnudārzi jāceļ, ceļi jāasfaltē, vecās slimnīcas arī brūk kopā, valsts jaunas necēļ. Un te tev vēl Eduarda stiķi un niķi, māksla, tā sakot. Un nu vēl uzradies kaut kāds Kultūras fonds, kas arī savu atskaitījumu gaida. No mūsu rokām, no mūsu dvēseles. Jā, kā ir šodien ar to dvēseli, ar manu zemnieka dvēseli, un kam ir laiks par to padomāt? Kad lai padomā? Un kas palīdzēs, ja arī padomās? Pats, tikai pats, kā Veidenbaums?

Es domāju, ka prēmijai jāuztur gan rakstniekos, gan kolhozniekos Veidenbauma urķīgais gars. Citādi — mums tiek, bet Veidenbaums paliek negandarīts, formāli piesaukts un tāds kā apjucis šajos labas gribas un labdarības aktos — kāda te viņa loma?

Karogs. — 1987. — Nr. 10. — 6.—8. lpp.

CeĶalaiva. CeĶš. Laiva iznesēja. Laiva ceĶā. Mūsu vedums, mūsu nesums, mūsu devums. Dzīvības kustības zīme. Evolūcijas zīme. Attīstību uzturošs simbols.

Laivu ceĶi. ŪdensceĶi. Baltijas jūra. Kas Kurzemi vij. Kas glabā Ainažu jūrskolu Vidzemē. Kas pieteic Baltijas tirdzniecības flotes vēsturi. Kas atgādina Liepājas vēsturi. Kas atgādina Daugavas laivu ceĶus. Tirgotāju laivas, kara laivas, vikingi, polovcieši, ceĶš no varjagiem uz grieķiem, krustneši. Liellaivas, baržas, kuģi. Arī Zalstera laiva.

Dziesma par Daugavas laivinieku. Kam karsti pukst sirds. Raiņa Uldis, Baiba, Gatis. Arī Dullais Dauka, kas aizgāja pār jūru uz apvārsni saulei pretī.

Tad vēl bibeliskie priekšstati par pasaules glābšanos milzīgajā pasaules laivā — Noasa šķirstā un šodienas globālā alternatīva — visi mēs zem saules. Vienā laivā, kas jānosargā.

Māras laiva — horizontālā dzīves līnija. Plašuma māte Māra, Horizonta māte, viļņveidīgās dzīves māte. Dzīves šūpulis.

Bet vertikālā — saule. Lielā gaitā. Lielā gaitā saule staigā. Ave sol! Caurvijus saules dziesma latviešu folklorā, latviešu kultūrā, rakstā. Saules koks, saules raksts. Arī te viņa kvadrātiņā — kā ornamentā. Ornamentālā saules zīme.

LATVIJAS KULTŪRAS FONDA EMBLĒMA. Etniska savā saules uzrādē un aktuāli sadzīviska savā laivas formā. Mazliet āpcerīga, bet cerīga un aicinoša savā lakoniskajā stiprumā. Pietiekama, lai mēs ar to varētu uzrunāt, strādāt un apliecināt savu kultūras piederību šodienai, darbiem un kopdarbiem. Domāju, ka skaista un gudra citu republiku kultūras fondu emblēmu vidū. Lūdzam mīlēt, saudzēt un valkāt godam.

Padomju Jaunatne. — 1987. — 12. dec.

[..]

“Lielu cilvēku atceres vietas ir kā tādas laika pieturas. Te it kā apstājas laiks... tāda laika pietura ir arī Jaunsudrabiņa Mūsmājas. Vieta, kur steiga atbirst kā zāģa skaidas no zāģa. Un paliek mūžu koki.”

“Jaunsudrabiņš manī jau no bērna gadiem ir darbojies ar tādiem maziem vitrāžas gabaliņiem, kā liekot lielu un krāsainu kompozīciju.

Jaunsudrabiņš sveicinot paceļ cepuri.

Jaunsudrabiņš runājot skatās acis.

Jaunsudrabiņš neper un nelamā bērnus.

Daudz it kā sīku un vienkāršu lietu viņā ir likušās piemēra vērtas, bet to lielo un balto Jaunsudrabiņa dzīves gudribu tā arī neizdodas sasniegt.

Augot pašam, aug arī Jaunsudrabiņa piemēri, un arvien vēl paliek tikpat vienkārši, bet tikpat grūti.

Jaunsudrabiņš nevaino citus.

Neesmu dzirdējis Jaunsudrabiņu izmisušu vai panikā.

Jaunsudrabiņam ir tīrs kreklis mugurā; bikšu gali varbūt dubļaini, bet — tīrs kreklis mugurā.

Jaunsudrabiņš neēd ar netīru karoti.

Jaunsudrabiņš nemēda suņus. Jaunsudrabiņš — un tas svarīgi — arī nestrīdas.

Jaunsudrabiņš iet kājām lielus gabalus un bieži apstājas un kaut ko skatās.

Jaunsudrabiņam ļoti piestāv viņa vārds un uzvārds.

Jaunsudrabiņš noteikti ir latvietis. (“Visus pilsētnieku netikumus es esmu mācījis un tomēr ceru no tiem vaļā tikt.”)

Jaunsudrabiņam laikam gan nav daudz naudas kabatā; un nav jau tik svarīgi. (“Bija man, bija man,/ Nu nevaids, nu nevaids./ Atkal būs, atkal būs,/ Kad no Dieva nopelnišu.”)

Ar Bībeles Dievu Jaunsudrabiņam nav tuvu attiecību, bet dabas un cilvēku ritmā ir svēta kārtība, tieši — svēta. (“Dari, ko daridams nedzīvām lietām, bet dzīvību tu atstāj mierā!”)

Un Jaunsudrabiņam ir ļoti laba ritma izjūta. Viņu nenomoka ne ātrais gājiens, ne lēnais. Ne lēnie viņam ir tūlas, ne ātrie — kaklu laužēji. Viņš atrod sev pareizo varu starp zvaigznēm un

putekļiem uz ceļa. Jaunsudrabiņš ir saskanīgs. Tāpēc viņam ir vairāk draugu, nekā viņš ir cerējis.

Tā man veidojas vitrāža "Jaunsudrabiņš".

Buklets.

AUGSTAJĀ KALNĀ

Es esmu optimists. Es ticu un vienmēr esmu ticējis pasaules pareizībai. Un labo centienu pārsvaram. Es ticu pasionārisma kustībai pasaulē, labestībai latviskā dzīvesziņā un tam, ko krievi sauc par *podvižņičestvo*. Tā ir liela, skaista un neuzvarama pasaules kustība.

Jebkurā pārkārtošanās jucekļī, jebkurā zigzagu un sinusoidu vētrā es ticu, ka pasaulē pār visām nekārtībām valda ritms, Lielais Rīts, krieviski — *lad*. Tas satur un palīdz orientēties vēstures un sadzīviskajā haosā un ieraudzīt lielos vilcienos haosu tikai kā tapšanas spēli, pareizāk — kā vienu spēles tūri. Ne vairāk. Spēles tūri, kas jāapgūst. Pārejas situāciju.

Rīts arī absurdu un absurdumu ļauj ieraudzīt no augstāka redzespunkta un noliegumu un nihilismu pieņemt ne kā tēvu, bet tikai kā vienu no nabaga brāļiem.

Es ticu zvaigžņu spēkam. Es ticu, ka katram zvaigžņu simbolam ir sava enerģētiska loma cilvēku gara evolūcijā un ka zvaigžņu leņķi ir enerģijas sadales leņķi, kas nodrošina tieši ar to enerģiju, ko cilvēce tajās meklējusi un atradusi. Latviešiem tāda izsenis eksistenciāla zīme ir Auseklis, astoņstaru zvaigzne. Tā izteic mums visu debespūšu atvērtību, lielu brīvības iespēju uz visām pusēm, vēju un sauļu stāvokļus, tā ir reizē slēgta un vaļēja, ļoti sološa forma. Smalku matēriju rašanos stimulējoša forma.

Piecstaru zvaigzne ir pasaules humānisma simbols — cilvēka zīme. No piecstaru zvaigznes runā Leonardo da Vinči aplī atrastais cilvēka proporciju skaistums, visu pasaules Danko un Prometeju patētika, mana gaidošā māte izplestām rokām, arī daudz no Ļeņina žesta, idejas ekstāze un Krustā Sistā dramatisms.

Bet sešstaru zvaigznē, kas sastāv no diviem viens otrā vērstiem trīsstūriem, es jūtu metodiku — kā es augu no trīsstūra ekstensīvās pamatnes arvien lielākā intensitātē uz virsotni un kā es caur otro, otrādo trīsstūri ar galotni uz leju atdodu visu

iekrāto, iestrādāto, smalkāko un dārgāko atkal atpakaļ — ieteiku masā, haosā, pat tumsonībā un neįēdzībā. Es izteku kā smilšu pulkstenis, atkal un atkal apkārt apgriezts, es involucionēju. Šajos zvaigznes leņķos es redzu sevi evolucionējam un involucionējam.

Es piederu šo un vēl daudzu citu zvaigžņu enerģijai. Es mācos saprast viņu lomu pasaulē un viņu lielumu. Šīs zvaigžņu zīmes neviens nav spējīgs diskreditēt. Kā dzīvības formulas, kā absolūti likumi tās pastāv nemaldīgi. Un nepiesavināmi. Maldība pastāv vienīgi pašās pretenzijās, ka šīs zvaigznes varētu kādam piederēt. Jo nav uz šīm zvaigznēm monopoltiesību nevienam — ne valstīm, ne valstsvīriem, ne brālībām, ordeņiem, ne sludinātājiem un praviešiem. Tās ir visu cilvēku zvaigznes. Cilvēkzvaigznes, kurās cilvēki ir atraduši sev un pasaulei eksistenciāli svarīgas enerģijas sadales likumības. Tautas un valstis, reliģijas un partijas var tikai apliecināt savu izpratni un pieķeršanos šīm formulām, zināmu piederību, bet ne otrādi. Cik stipri mēs saderam, tik stipri mēs piederam. Attīstībai. Tikai tai.

No mūsu neticības, no mūsu nevarības vai nolieguma šīs zvaigznes nekļūst vājākas. Kas var diskreditēt vielas nezūdamības likumu, kas var pāri nodarīt gaismas ātrumam? Neviens. Pāri var nodarīt tikai pats sev — šos likumus neievērojot vai tos piesavinot sev, vai uzsākot cīņu pret citiem grupējumiem, kuriem it kā nebūtu, mūsaprāt, uz šo zvaigzni, uz šo formulu, uz šo likumu tiesības.

Es neatzistu neviena monopolu uz zvaigznēm. Tas pasauli dara man brīvāku un plašāku. Šajā sakarā es domāju arī, ka cilvēka izdomātie un iecerētie zvaigžņu un starpzvaigžņu kari vispār nav iespējami. Ka cilvēka prāta vai, pareizāk, neprāta atnestajam postam lemts realizēties tikai uz mūsu globālās planētas, bet Visumā kosmiskās enerģijas milzīgo jaudu sadalē ļaunajiem nodomiem nebūs iespējams realizēties. Tā vienkāršā iemesla pēc, ka cilvēka ļaunuma mērogā ir smieklīgi mazi Visuma apliecināšanās, evolucionējošanās, uz labu ejošās kustības priekšā.

Bet pesimisms? Vai tiešām nekas neviēš pesimismu?

Pesimismu vieš fakts, ka cilvēki tik maz laika veltī pasaules apjautai un "filozofiskam dzīvesveidam". Ka viņi saviem bērniem

nerāda lietu un notikumu skaistumu. Ka mūsu skolās tik daudz pragmatisma un neinteliģentas valdonības.

Pesimismu izraisa laika zagļi. Kas tā jau tavā isajā mūžā tevi bremzē, kavē, liek izcīnīt un pierādīt acīmredzamas lietas, izdomā mākslīgus noteikumus un šķēršļus. Var jau šo ciņu saukt arī par dialektiku, bet var arī par birokrātisku cūcību. Starp cēlajām valstiskajām programmām (augšējā ideju līmenī) un cilvēku dabisko tiekšanos pēc pareizā, skaistā un kārtīgā (eksistenciālā līmenī) šodien pastāv vidējais ešelons liekēžu. Tie zog visu līmeņu laiku. Valstisko — viduvējības greisirdībā riebdami katram pārkārtošanās entuziastam. Viņi zog arī ideoloģisko laiku. Jo viņi arī "pārkārtojas", viņi pārkārto savas zagšanas un koroģcijas vārdnīcu — viņi nozog cēlus vārdus no mutes un pasaka to pirmie. Viņi apzog ideoloģiju. Tie zog mūsu katra bioloģisko laiku. Viņu dēļ mēs tik maz savos centienos tiekam gandarīti, viņu dēļ mēs kļūstam apātiski, novecojam un tiekam nereti ierauti viņu piešmucētajā dzīves stilā kā atvarā. Tie ir viņi, kas mums uztepuši vārdu "problēma" jau tiktāl, ka tas mums liekas jau sociālistiskās sadzīves labā stila termins. Viņi ir pacēluši šo vārdu "problēma" karoga augstumā un aizstājuši ar to vārdu "darbs". Ar vārdu "problēma" maskēdamies, šie hronofāgi liek mums noņemties ar viņu pašu saražotajām kļūdām un neįēdībām, tā aprīdami mūsu laiku, kas bija lemts radīšanai un jaunradei.

Milzīgas ir pesimisma iespējas — ekstensīvi milzīgas, bet augsts, augstāks ir optimisma skatpunkts — Tautu Likteņkoks, paldies Dievam, nav ložņaugš, bet aug vertikāli. Un nodrošina mums augstu skatpunktu.

Viens gudrs mūsu koku zinātnājs teicis, ka ikviena koka veselības pakāpi nosaka arī koka sazarotības pakāpe — mazo zariņu zariņu zariņi. Tas kokam dod sevišķo lapotni, ēnu un gaismu spēles un tikai viņa kuplumam raksturīgo šalkoņu. Lai stabu un mietu milētāji nākamajā gadā paveras ziemaina ozola zarotnē vai vasarā — lapotnē. Mēs esam tik stipri un skaisti, cik stipri un skaisti ir mūsu maziņie, daudzie un sevišķie.

Novēlu visiem Jaunajā gadā gudru prātu ikdienā, ticību pāri tai un mīlestību bez mēra. Vietu un laiku tā pati atradīs.

1987. gada 21. decembrī

Nepublicēts.

"NEVIDĒJA UZVEDĪBA"

Mēs dzīvojam robežlaikmetā. Laikā, kad pārkārtojas ne tikai ekonomiskās shēmas un inženiertehniskās līnijas, bet pārkārtojas visi cilvēces priekšstati par pašu pasaules kārtību, pati cilvēku redzēšana. Gadsimtiem ilgi, kopš Ņūtona fizikas iedibināšanas laikiem, eiropēiskā pasaulesredzēšana ir balstījusies stingrā mehānistiskā sistēmā. Pasaules kārtību cilvēki ir ieraduši skatīt caur Ņūtona fizikas kanoniem — ka kārtība ir stingri lineāra, ka sistēmas vienvēidība ir tieši tā, kas satur un apvieno, ka sabiedrības kustību var un vajag izskaidrot ar analogijām no fizikas un mehānikas, ka pie patiesības ved tikai līdzsvars.

Šī mehānistiski līdzsvarotā, pašpārliecinātā domāšana tajos pagājušajos, "mašinizētajos" gadsimtos pamazām (kur nu pamazām, ļoti krasi!) tika pārceļojusi uz sabiedriskajiem institūtiem un sākusi veidot visādas "robotiskas" politiskas, ekonomiskas un diplomātiskas struktūras. Manuprāt, birokrātija ir viskroplākais mehānistiskās domāšanas produkts, ko tā radījusi. ("Birokrātija — tā ir sastingusi struktūra, kas ved sabiedrību uz pārkaļķošanu." Eduards Arab-Ogli diskusijā ar amerikāņu politiķi Helbreitu.) Ķirurgu nesalīdzināmi augstais prestižs blakus citām ārstu specialitātēm, hokeja uzvaras gājiens pasaulē salīdzinājumā ar "smalkākiem" sporta veidiem, sportistu elitārisms viesnīcās, apgādē un transportā — tie visi ir zināmā mērā raksturīgi mūsu mehānistiskās domāšanas pārspilējumi.

Pasaules noteicēji te ir centušies pasauli veidot pēc līdzības ar ņūtonisko pasaules modeli. Savā laikā nepārspējamais Eiropas diplomāts Meternihs centās Eiropā realizēt savu līdzsvara doktrīnu, diplomātiskajos ceļojumos viņš visur ņēmis līdzi Laplasa sacerējumus un iedvesmojies no Laplasa zemes un debesu mehānikas stabilitātes idejām.

Lai arī Staļins savā pasaules modeli domājās oriģināls esam, viņa voluntārisms bija viduvējs, mašīnālisma kanonu diktēts. Neuzticēdamies tehnokrātiskajai domai un iznīcinādam inženiertehniski gaišākos prātus valstī, viņš iestīga tādās pašās (tikai neprofesionālākās) mehānistiskās struktūrās. Paralēli rūpniecības, lauksaimniecības un transporta nodaļām padomju darbā

viņš iedibināja it kā jaunas trīs tādas pašas — dublējošas — “mehānizācijas” nodaļas partijas darbā. Radija “mehāniku priekš mehānikas”. Kad varbūt vajadzēja trīs cita uzdevuma nodaļas — **jauna pasaules modeļa** būvēšanai — sociālpsiholoģijas, varbūtīgo procesu vai atvērto sabiedrisko sistēmu nodaļas. Varbūt tā? Varbūt tā būtu izbēgts no birokrātijas? Varbūt tā bija alternatīva? Varbūt tā vēl šodien ir alternatīva?

Kaut arī šie citāti no A. Ribakova “Arbata bērniem” nav dokumentāli, tie šobrīd ir vistīcāmākie uzrādījumi par Staļina radītā valstiskā aparāta “mehāniskumu”.

Staļina domāšanas veids pēc A. Ribakova:

“Viņi (t. i., kolēģi, revolucionārā vadība — I. Z.) nesaprata galveno: partijas aparāts... tā ir varas svira. Atļaudami viņam šo sviru, viņi ir nodevuši viņam pilnīgu un visu varu.”

“Rupjus instinktus var apspiest tikai ar stipru varu, tādu varu sauc par diktatūru.”

“Bajāri darbojās pret varenas centralizētas valsts radišanu, tāpēc Bargā kļūda bija nevis tā, ka viņš sodīja bajārus, bet tā, ka par maz sodīja, neiznīcināja četras galvenās bajāru dzimtas līdz pamatiem. Senāk tādās reizēs bija tālredzīgāki — iznīcināja savus ienaidniekus līdz trešajai un ceturtajai paaudzei pa tiro un uz visiem laikiem.”

Aparāts, svira, vara...

Te ir tiri mehānistiska domāšana — zobs pret zobu, mehānika pret mehāniku, aparāts pret aparātu. Vēl daži raksturojumi no kulta laika vadītāja dzīves stila A. Beka romānā “Jaunais norīkojums”:

“Virtuves iekārtā neatradisi nevienu individuālu pazīmi. Oņisimovs ir vienaldzīgs pret sadzīviskām ērtībām.”

“Oņisimovs toreiz sēdēja otrajā rindā starp citiem kongresa delegātiem — neatšifrējams, nesatraucams, tāds, kādu viņu bija pieraduši redzēt.”

Tās ir bailes no “atvērtajām sistēmām”. Kā minējis Vladimirs Drozd “Литературная газета”: “Brīvība ir pievilcīga. Bet nebrīvība var izrādīties vienai cilvēku daļai vēl pievilcīgāka. Pastāv savdabīga pakļaušanās saldme... Es to nosauktu par bezatbildīgās esības kārdināšanu ar vieglumu.”

Šī “broņētā” nesatraucamība, šis lineārisms, šī iziešana uz vieglāko — uz kanonu, uz pavēli, uz diktatūru. Šis sviru un skrūvīšu metaforisms, šī fizikālās centrīces un centralizētas

varas analogija — tas viss pārkārtošanās laikmetu brīdina no “vecās fizikas” šabloniem.

Bet kur tad ir jaunie šabloni?

Nav jauno šablonu. Modernā pasaules izpēte noraida ņū-toniskās “slēgtās sistēmas”. Un pastāv, ka uz attīstību pasauli ved “atvērtais sistēmas” — tādas, kas var apmainīties ar enerģiju, ar informāciju, ar vielu. Bioloģiskajām un sabiedriskajām sistēmām nav uztieljams mehānistiskais slēgto sistēmu modelis — tās ir atvērtas sistēmas.

Cilvēka dzīvesvietas unificētā iemērišana tehniskā piespiedu līnijā, kā tas ir daudzos jaunajos lauku ciematos, karalienes kukurūzas uzdarbošanās slēgtā privileģētā sistēmā, pedagoģiskā sistēma, kas iestingusi jau tā sauktajā pedagoģijā bez bērniem, vietējo padomju administratīvā pašgaita un zināma norobežošanās no apkārtējo organizāciju dzīves, kā tas daudz kur līdz šim bija pavisam izteikti, — visi tie ir mehānistiskā pasaules uzskata slēpņi, kuriem šodienas pieprasa atvērtību.

Jo — ir jāsaprot, ka mūsu sociālās pārkārtošanās prakse sa-krīt ar tām filozofiskajām apjautām, kas šodien ataut visā pasaulē cilvēces gaišākajos prātos. Vienlaikus un visur — kā saka, “tas ir gaisā”. Eksakto zinātņu pētījumi pierāda, ka “nevidējas uzvedības” apstākļos, situācijās, kas tālu no līdzsvarotības un noteiktības, no sakārtotības un noturības, šajās speciālajās nenosvērtības situācijās jeb fluktuācijās nereti notiek ļoti nozīmīga “matērijas pārdalīšana”. Tas nozīmē, ka visās “atvērtajās sistēmās” — arī sabiedriskajās — paātrinātu izmaiņu apstākļos nesakārtotībai, daudzveidīgumam, diferenciācijai, nelīdzsvarotībai, nelineārajām sakarībām, ļoti reaktīvam jūtīgumam — tam visam ir radoša uzdevuma nozīme. Sistēma var pāriet jaunā, daudz augstākā sakārtotības limenī. Tas jāņem vērā, kad šodien meklējam arī sabiedrības pārkārtošanās likumības. Ka nav jābaidās — ne praktiski, ne filozofiski — no “zināma izjukuma”, no “nevidējas uzvedības”, no “galējību uzvarošajiem procesiem”, kā kādreiz tos laimējies nosaukt arī man mazliet citā sakarā. Nav jābaidās, ka tajā brīdī, kad stabili noorganizētās struktūras atslābs un sadalīsies mazāk organizētās vienībās, kas lielā mērā pakļautos gadījumam, — ka tajā brīdī attīstības enerģija var izsīkt. Ka mēs varam nonākt izjukumā un sabrukumā. Gluži otrādi, šī īsā nenoteiktības fāze nav neapturama sistēmas noslīdēšana haosā, bet rašanās laiciņš, kurā notiek spēku pārdalīšana.

Jā, neatgriezeniska. Neatgriezeniska pārkārtošanās. No vecā "izjauktā" sviesta saķuļas jaunais. Tā arī dezoksiribonukleīnskābes pikuciši galējā situācijā pārkārtojas un veidojas dzīvības jaunas formas un struktūras. Entropija ir kļuvusi par jaunas kārtības māti. Paradoksāli, bet tā pasaule, kļūstot vecāka ("entropizējoties"), kļūst jaunāka — iegūst arvien smalkāku organizāciju.

"Ir grūti novilkt robežu starp... idealizāciju un dramatizāciju," saka vēstures zinātnu doktors Jurijs Afanasjevs.

Jā, "nevidēja uzvedība" var būt dramatiska. Jo šajās nenošvērtajās situācijās ir neiespējami pateikt tieši, kas nākamajā brīdī var notikt. Tas prasa dramatisku modrību. Teiksim, birokrātijai šī pastāvīgā modrība ir apgrūtināša un rādās naidīga esam.

"Pastāvīgi uzrodas negaidīti varianti, vēl virs tā, kas, tā teikt, ieprogrammēts, un nākas mācīties no Ļeņina — kā šos variantus uzņemt un neaizmiegt acis, nenocirst nost, neaizliegt vai nenoraidīt kādiem citiem ķirurģiskiem paņēmieniem," saka PSRS Tautas skatuves mākslinieks M. Uļjanovs, analizējot savu Ļeņina lomas tēlojumu. "Vajag saprast šo variantu jēgu un izmantot revolūcijas labā."

Rūpniecībā šī vajadzība pēc jutīgiem smalko procesu speciālistiem parādās kā prasība pēc ķيميķiem (mehāniķu vietā), jo tie kontrolē atvērtākas sistēmas, smalkāku matērijas pārdalīšanu. Tā raksta akadēmiķis V. Ļegasovs. "Kur gatavo mums tik vajadzīgos speciālistus — problēmiķus (специалистов-проблемников), nevis speciālistus — lielražotājus (специалистов-предметников)?" viņš jautā. Kur gatavo mums pārejas procesu speciālistus?

No visa un visiem dzirdams un redzams, ka šis ir "nevidējas uzvedības" laiks. Jaunā laika zīmes un jautājumi parādās visās dzīves jomās, spontāni, un uzreiz, tagad, "tas ir gaisā", kaut kāds kvadrāts atkal jūtas neaizpildīts pasaules enerģētikas lielajā tabulā. Nelīdzsvarotības un nejaušības brīnumam ir jādod radošas tiesības. Un tai pašā laikā jāaudzē spēja šo nelīdzsvarotību noturēt mērķa idejā. Nejaušība prasa sev sinonīmus mūsu leksikā, pieprasa sadzīviskus formulējumus. Kosmiski meklējumi, sīkdaļiņu fizikas brīnumi, sakāpinātas neirozes jaunatnes dzīves izjūtā, sektantiska svaidīšanās, parapsiholoģiski paradoksi, nedrošība pasaules izjūtā, no vienas puses, un stabi-

litātes imperatīvi, pēc kuriem cilvēki tā cenšas, no otras puses, — vai tad nav mums neviena, kas savēl to visu kopā, kas var mums pastāstīt, kā ieraudzīt šai mainībā, pārejās, jucekli pasauli cildenu, kāda tā patiesībā ir?

Varbūt tad mēs drīzāk pārstātu vajāt arī savus “nevidējas uzvedības” cilvēkus.

Literatūra un Māksla. — 1988. — 1. janv.

NOVĒLĒJUMI JAUNGADĀ

Visas Kultūras fonda programmas ir sakopšanas lietas. Mums bijusi tik liela nekoptība.

Ja šo atdzimšanu ievadīs labās gultnēs, tad tā strādās ilgi, bet, ja atdursies, ja nemācēs aktivitāti attīstīt arvien augstākās, dziļākās pakāpēs, tad apņiks atkal. Tad būs krīze. Un smagāka par visām iepriekšējām.

Aktivitāte jau pati par sevi ir vērtība. Mērķtiecīga aktivitāte. Kultūras fonds nāk tādos apstākļos, kad sabiedrībā tiek uzrādītas iepriekšējās kļūdas, nepadarītie darbi. Nevienai instancei, nevienai resoram, sevišķi, kas attiecas uz kultūras darbu, nevienai sabiedriskai organizācijai nepatīk, ka uzrodas kāds un uzrāda, ko viņi nav padarījuši. Kultūras fonda aktivitātes, kaut arī netiši, atsedz kāda nepadarīto darbu. Tāpēc liela daļa resoru Kultūras fondu ne sevišķi mīl.

Jaunajā gadā es visiem novēlu — uzturēt pašcieņu. Mēs to esam ļoti zaudējuši. Lai mūsu inteliģence uztur savu lomu un svaru. Lai tā pastāv uz savu inteliģenci un uz savām tiesībām. Ne tikai uz tiesībām dabūt papildkvadrāturu un dzīvokļus, kam tā arī būtu jābūt. Galvenais, lai uztur spēkā savas tiesības iekļauties un teikt savu vārdu, savu spriedumu. Raksturīgi, ka inteliģence polemiskās situācijās ļoti bieži noiet malā, jo inteliģence ātrāk apvainojas. Jā, izturība ir vajadzīga. Tā ir viena no inteliģences pārbaudes īpašībām. Pasaules attīstības lielo gaitu un visus mazākos procesus tomēr nosaka inteliģences izturība.

Es redzu, kā laucinieki ilgā vēsturiskā posmā bija zaudējuši pašapziņu, orientējās tikai uz pilsētu vai uz pilsētniecisku dzīvesveidu centrā un kā viņi tagad lēnām sāk atgūt zaudēto pašcieņu. Sāk jau laukos veidot atpakaļ mazās, stiprās kopas — ģimenes un dzimtas, dzimtas godu, dzimtas saimniecību un

dzimtas satvaru. Sāk jau paši apgūt nolaistās vietas, nolaistās lauku mājas, nolaistās pilis, kuras kādreiz solīja pilsētniekiem.

Tagad arvien vairāk runā par nacionālo pašapziņu. Es griebtu runāt arī par internacionālo pašapziņu. Mūsu stiprums un mūsu spēks internacionālajā satversmē ir jāapzina ne tikai akadēmiski biežajos sējumos, bet skolā, tautā, publikā. Jāinventarizē — ko mēs esam devuši vēsturē, sākot ar strēlniekiem, un vēl agrāk — ar 1905. gadu revolūcijas kustībā. Ka milzīga autoritātes atzinušas latviešu tautas revolucionāro spēku. Uzturēt mūsu pašapziņu internacionālajā līmenī, citādi mēs pārāk gļēvi, pārāk bikli un iebiedēti izskatāmie internacionālajā kopībā. Vienmēr darbojas likums, ka cieņu iegūst tas cilvēks, kuram ir sava pašcieņa. Tā arī nācijai kopumā.

Literatūra un Māksla. — 1988. — 1. janv.

“MĒRĶIESPĒJU LAUKS”

Viltīgi, blēdīgi iekārtojušies pavēci priekšnieki... Atsvešināti aizturējušies tiņi... Ģimenes sagādēs nogurušas sievietes... Peļņas kāri tirgus entuziasti... Pārkārtošanās laika hamleoni... Izpildīgi, visam paklausīgi, lišķīgi priekšstrādnieki... Zemes noplicināšana. Šābrīža plāna izpildes deļ... Ķīmiska pašindēšanās, cerot, ka kukaiņi nosprāgs pirms mums... Neticība vispārības idejai... Šaubas par ideologu godprātību... Cik tas viss ir zināms un sadzīviski pazīstams! Un cik badīgi priekšmetiska kļūst sabiedrība, mantiska, dabūtkāra. Tādā pārejas brīdī! It kā nebūtu nevienas zvaigznes pasaulē! It kā piecstaru zvaigzne nebūtu no aizlaikiem nākusi un karogā (un citos pasaules karogos) ar lielu nolūku iekāpusi cilvēcības zīme. It kā sešstaru zvaigzne nebūtu no aizlaikiem nākusi pasaules attīstības zīme — no diviem trīsstūriem saliktā, evolūcijas un involūcijas mūžīgo vienlaicību prasošā. It kā astoņstaru auseklītis nebūtu nemaz vairs mūszemē, ne zvaigžņu segā, ne planētā, ne debesīs. It kā dainu kodekss būtu zaudējis spēku un tradīciju jaudām vairs nebūtu jaudas. “Aparat vagu galus!” “Cielava, baltgalve, kur tavi bērni?” (Tik un tik, tik un tik, re, kā visi strādā!) “Skaista mana brāļa sēta”, “Mazs bij tēva novadiņis, bet diženi turējās”, “Krievam devu sav’ māsiņu, pats paņēmu leišu meitu”. (Jā, bet arī — “Saulvedi, tas nav mans gredzens, tas ir liels, krīt nost

no pirksta". Jo, redzi, lielāks kā nevienā republikā — jaunģimeņu šķiršanās procents.) "Dots devējam atdodas." "Lai dzīvei pāri zelta gaisma list,/ Celies, saule, augstu debesīs!"

Kādi skaisti tautai saukļi! Cik daudz domājusi! Cik daudz sapratusi! Un nemaz, nemaz nav kaunējusies aicināt, mudināt, mācīt. Možs gans, mundrs vārds, uzsaukums, sauklis!

Mums ir jāvalkā savi saukļi! Mēs tos esam atstājuši it kā tikai svinībām — valsts svētkiem, ražas un ģimenes svētkiem. Tad mēs tos estrādiski gaudeni nodeklamējam vai nolasām no lapiņas. Bet tie ir jāuztur visu laiku, ik iespējas brīdī! Vai mūsu ģimenē mūsu bērniem ir saukļi? Vai vecākiem ir dzīvesziņa kādā formulā noformulēta? Ir? Kas to var apgalvot? Man liekas, ka nav. Ka mēs nekopjam ideju. Ka mēs rūpēs aizmirstam domāt labas domas. Ka mēs nepiesakām pasaulei savus, lai arī mazos, bet labos un godīgos nodomus. Ka mēs nepasludinām apkārtnei — zināšanai un ievērošanai — savus principus.

Tā, kā mūsu dziesmu svētki sevi un visus uztur lielumā, tā jāmanifestējas ikdienā, ik dienā. Lai dziesmu svētku karogā vecais būtu gandarīts. Citādi mēs pārvēršam dziesmu svētkus estrādē, lielā un sakramentālā, svinīgā un cēlā, bet ar kaut kādu sēru pieskaņu, bārenīgu grūtsirdību.

Dziesmu svētki ir mūsu ideju iznesums vistautās. Tā mūsu principiem ir jāiedegas arī mācību grāmatās un modernajā modē, internacionālajā sadzīvē un saietos. Tam vajadzīgi teicēji. Jā, saucēji, propagandisti. Tālavas un citu vietu taurētāji, ētiski stipri un politiski izglītoti ļaudis.

Kas zina, ka istajā brīdī teikt un uzturēt istos saukļus nozīmē — briedēt ideju. Piesātināt. Lai jūt — tā ir tepat gaisā, tā ir ar mums. Kad šī ideja ienāk un ienāk atkal prātā, zīmējas un atmirdz uz "iekšējā ekrāna". Pat runāt nemācētājs to pēkšņi pasaka, pats brīnidamies, skaidrā formulā. Jā, tā ir piesātināta realitāte, enerģija, kas vibrē gaisā un kas katru brīdī var atkal kondensēties vārdā, jēdzienā un sauklī. Tā ir domas intensitāte, jūtu kristalizēšanās, ideju neredzamā klātesamība. Un tā ir jākopj. Jāuztur. Jādaudzina. Tagad vārdam "daudzina" (daudz) ir sinonīms — "propagandēt".

Es domāju par tiem, kas skaitli redz tikai naudas vai cita kā saskaitīšanas ciparu, bet neredz septiņniekā slēpto triumfu par sešām iepriekšējām dienām, neredz trijniekā pamattrīsstūri un

balstu visai esībai, neredz pasaules izskaitļojumos uzbūves skaitumu. Neredz skaitļa ideju.

Bet triādes vajag ieraudzīt, vērot. Septītajā dienā vajag apcerēt, izjust sešu dienu rezultativo prieku. Miera domu vajag daudzīnāt, teikt veidos. Miera doma "sabiezina" miera idejisko lauku. Palielina mērķiespējas. Labu formulu, lozungu un spārnotu teicienu palaišana pasaulē pārdzīvotā spriegumā rada ticamības un varonības iespējamību. Mūsu labajai gribai ir noteicoša loma — no sabiezināta mērķiespēju lauka iespēja ātrāk "iespējas" nekā no nesabiezināta.

Ēs gribu teikt, ka cilvēka personību patērējošā prakticismā un konkrētības vide ir sabalansējama, saglābjama ar kaut ko abstraktāku — ar ticības, cieņas un pārliecības kopšanu, ar iespēju audzēšanu jau domās un vēlējumos. Ka mūsu apsveikumus citiem cilvēkiem ir vērts teikt pārliecinošāk, ticīgāk, nevis formālā vārdkopā bez sirds kāpuma. Ja mēs neticam apsveikuma spēkam un realizēšanās iespējai, kāpēc tad mēs to sakām? Vērts svētkiem piedot ticamības spēku! Vērts ticēt lozunga iespējām. Vērts ticēt vārda skaņai un enerģijai. Jo mērķiespēju lauki kādreiz realizēsies, "iespēsies". Mūsu mērķi "iespēsies", ja mēs šīs iespējas piesauksim kā realitātes pirmsrealitāti.

Literatūra un Māksla. — 1988. — 6. maijā.

JAUTĀJUMI UN IEROSINĀJUMI

Runa Rakstnieku savienības valdes plēnumā

Pirms dažiem gadiem man nācās satīkties ar literāri apdāvinātu puisi, viņš rakstīja interesantā žanrā: viņš uzdeva jautājumus. Tikai jautājumus. Sev un pasaulei. Piecas sešas klades pilnas ar jautājumiem.

Ēs arī mēģināju, taču neesmu varējis sasniegt to brīvības pakāpi, kurā jautājums kļūst jau radošs, jau māksla. Mani jautājumi nekad neiznāca tik lieli, ka tie jautātu dieviem, tie vienmēr prasīja kaut ko tepat cilvēkiem, sabiedrībai.

Visgudrākais, ko esmu varējis pajautāt, ir bijis: "Vai tiešām attīstība ir tikai dialektika, pretstatu cīņa un nekas vairāk, nekas vēl pie visa tā?"

"Un, ja tiešām tā ir, ka divi (mulķi vai gudri mulķi)

dialektiski cīnās par taisnību un galu galā viens taisnīgais uzvar un panāk savu taisnību, — kur tādā gadījumā paliek patiesība?”

“Un šajā konkurences cīņā kas notiks ar manu tautu? Vai tā izdzīvos?”

Es domāju, mēs nekad nenonāksim pie “vairāk sociālisma”, ja šodien nenodosim atklātībai pretrunas, kas samilzušas nacionālajā jautājumā.

“PSKP CK Tēzes partijas XIX Vissavienības konferencei” prasā “aktivizēt tos politiskās sistēmas institūtus, ar kuru starpniecību jānoskaidro un jāsaskaņo nacionālās intereses”.

Nupat paziņots presē par republikas kultūras programmu līdz 2000. gadam. Mūsu sabiedriskās organizācijas nedrīkst apstiprināt šo programmu tādā pašā nedemokrātiskā sasteigtībā kā delegātu sarakstu uz XIX konferenci. Sabiedrībai jāprasa, lai šajā programmā tiktu atšifrēta minētās tēzes prasība — saskaņot nacionālās un starpnacionālās kultūrintereses.

Cits institūts: izglītība. Apvienoto skolu jautājums. Tas nav izlemjams tikai ar norādēm no augšas. Manuprāt, apvienotās skolas ir jāveido demokrātiskā garā kā brīvprātības skolas, kā internacionālas pasaules izjūtas paraugskolas. Šodien visa padomju prese atmasko lauksaimniecības piespiedu kolektivizācijas vardarbību, un tai pašā laikā mēs reglamentējam atkal jaunu kolektīvisma homunkulu, forsētu internacionālismu, presē mākslīgi saslavinām šādu skolu ideālās īpašības, vārdu sakot, uzpušāmies tālāk. Manuprāt, iespēja mācīties internacionālajā skolā ir jāizpelnās. Tām ir jābūt goda un sabiedriskās izcilības skolām. Mēs gribētu, lai veidojas tāda audze, kas internacionālismu jūt sevī cildenī, saskaņā un pārliecībā. Tādā skolā jāuzņem bērni ar sabiedrisku talantu, ar satības talantu, ar iepriekšēju labu nacionālo sagatavotību — tad tādās skolās es redzu jēgu, parauga jēgu šodienai un varbūt visai sociālisma vēsturei. Pašlaik apvienoto skolu forss man atgādina piespiedu kolektivizāciju ar visām no tās izrietošajām sekām — ar nekontrolētu un pie tāda gadījuma kontingenta arī nekontrolējamu etnopsiholoģiju, ar mehāniskā salikuma izprovocētiem zemiem instinktiem, ar visu laiku dežurējošu milicijas istabu. Es pats savu dēlu izņēmu no šādas skolas. Un daudzi vecāki ir nelaimīgi, ka viņu bērniem jāmacās nesaskaņā atmosfērā. Skolā, kurā strādā nacionālā jautājuma iebiedētas skolotājas. Kur vārdi nesaskan ar darbiem. Bet es būtu ļoti priecīgs, ja mani mazdēli izturētu

konkursu un turpinātu mācības internacionālās audzināšanas skolā. Es pasvītroju — pirms tam apguvuši nacionālās audzināšanas kodolu.

Es domāju, ka jaukto skolu prasījums pašlaik ir viens no tipiskajiem birokrātijas gājieniem. Birokrātija vienmēr sev dzīvi cenšas darīt vieglāku ar vienādošanu, unifikāciju un mehāniskām procedūrām tur, kur vajadzīgs izsmalcināts garīgums. Šeit mēs runājam par izsmalcinātu sociālistisku garīgumu skolu dzīvē. Birokrātam internacionālisms ir par grūtu. Viņš grib no tā sevi atvieglināt. Salikt kopā skolas mehāniski — un būs jau rezultāts! Nebūs! Būs viss kā uz ielas vai trolejbusā, būs labais, un būs ļaunais. Bet skolā nekļūdīgi ir jābūt labajam.

Birokrāts internacionālās attiecības grib formalizēt līdz neejdzībai. Cik reižu republikas mākslinieki nav gribējuši savus reprezentācijas koncertus Kolonnu zālē un Kremļa pilī noturēt tautiskā izjūtā, savdabīgus un noskaņotus, bet vienmēr pēdējā brīdī tie tikuši no Kultūras ministrijas vai citas kādas komisijas sajaukti — formālā eklektiskā programma tika pasniegta ar it kā istā internacionālisma nosaukumu. Pie tam tautai nekad nav izdevies uzzināt — cik tā ir centrāla oficiāla prasība, cik vienkārši vietējo kultūras vadoņu nekompetence un muļķība.

Reducēt tautu draudzību uz nacionāli tērptu parādes gājienu ir pats vieglākais, ko var izdarīt. Birokrātam vajag vienkāršot: rādīt butaforiskus indiāņus Nacionālajā parkā fotografēšanās vietās vai latvisko sētu Brīvdabas muzejā. Tas, ka republikā ir gājuši bojā pasaules kultūras unikāli ansambļi — latvju sētas (ap 300 000?), tas birokrātu neinteresē. Un nu jaunajai ekonomikas politikai būs atkal jāsāk no gala — jāatrod dabas izcilākie nostūri un jāceļ, jācilvēcisko vide no jauna.

Katrai tautai ir sava Tēvzeme, kurā tā ir **dabiski** iestiprināta, es pasvītroju — **dabiski**. Savā tikumiskajā kārtībā. Izjaukt šo kārtību drīkst tikai augstākas kārtības vārdā. Bet ne tikai vārdā — augstākas kārtības **darbā**. Šodienā atklāj, ka vārdi nav sakrituši ar darbiem. Ir izsūtīti no iekoptas, iekārtotas dzīves desmitiem tūkstošu gudru un godprātīgu zemnieku. Republikā tiek forsēta — vēl joprojām! — samocīta industrija ar ievestu darbaspēku un ievestām izejvielām, bez kādas atbildības tiek ķimizēta vide, nepamatota pārapdzīvotība izjaukusi ekoloģisko līdzsvaru utt., utt. Tas nav dabiski. Bet sociālismam jāveidojas dabiski. Tāpat kā visam šai pasaulē. Visiem sabiedriskajiem procesiem

ir jānotiek dabiski. Dabiski, ka republikas pamatiedzīvotāji sociālismu cels savā dzīves telpā Latvijā. Dabiski, ka viņi prasa no savas valdības savas dabiskās tiesības uz normālu dzimstību, uz bērnudārzu un dzīvokli. Dabiski, ka viņi uztraucas un ir sašutuši, ja valsts savā lielvalstiskajā ignorancē atļaujas nomitināt republikā šādos demogrāfiskas saspringtības apstākļos ievestu darbaspēku, teiksim, Vjetnamas meitenes, un atņemt mūsu meitenēm cerības uz solīto dzīvokli — bieži vien tas nozīmē arī atņemtas cerības uz ģimenes dzīvi. Es pats, būdams Ogres deputāts, esmu sajutis savu bezpalīdzību un vainas sajūtu savas tautas priekšā, ka esmu šīs vardarbības priekšā bezpalīdzīgs. Mēdz teikt, ka brīvība ir izzināta nepieciešamība. Es neredzu šo nepieciešamību aizliegt savas tautas jaunatnei dzīvokļus citu motivāciju, nepārtraukti citu motivāciju dēļ!

Mēs sakām — birokrāts, birokrāts, birokrāts. Bet bieži vien to var saukt arī par šovinistisku ignoranci. Maziņo tautu kultūras vērtības netiek uzskatītas par vērtībām. It kā varētu būt maziņa kultūra un liela kultūra! It kā Rudzutaka politiskā kultūra būtu bijusiniecīgāka par Staļina, Kirova vai Sverdlova politisko kultūru.

It kā būtu aizmirsti Ļeņina vārdi par latviešu proletariāta idejisko spēku jau 1905. gada revolūcijā. It kā pulkveža Vācieša vadībā pie Juglas latviešu strēlnieki **izšķirošā** brīdī nebūtu atturējuši vācu karaspēka gājienu uz Petrogradu — tik un tik tūkstoši dvēseļu. It kā nebūtu bijis ne Orlas, ne Kazaņas — šis **izšķirošās** kaujas sociālisma jaunvalstij — tik un tik tūkstoši stepēs palikušu latviešu dvēseļu. It kā nebūtu bijis **izšķirošā** 6. jūlija. It kā nebūtu bijusi Ļeņina uzticēšanās latviešiem un latviešu uzticība Ļeņinam. It kā nebūtu bijis simtiem Staļina un staļiniešu nomocītu un pazudinātu latviešu karavadoņu un izcilu sociālisma sācēju Padomijā, kuri, ja šodien viņi būtu pie teikšanas, ticams, celtu draudzīgāku sociālismu.

Tik un tik latviešu internacionālajās brigādēs Spānijā. Tik un tik latviešu sarkangvardu krituši ceļā no Maskavas līdz Berlīnei...

Un pēc visa tā atkal un atkal, vēl un vēl es, latvietis, jūtu sevī bailes un piesardzību — nupat mani nosauks atkal par nacionālistu!

Bet ir taču bijušas "tīrīšanas"! 1941. gadā izvests tik un tik latviešu... 1949. gadā — tik un tik. Pasaulē izklīduši tik un

tik — vāciešu izvesti nelaimīgi cilvēki, neskaidrās bailēs aizbēguši, antikomunisti, fašistu līdzgaitnieki — visādi. Nu tā kā vajadzētu būt republikai internacionālākai par internacionālu! Nav? Vēl nav? Padomju bērnudārzos auklētie, padomju skolās skolotie, internacionālā vidē izaugušie — atkal taisnojas, ka viņi nav nacionālisti.

Kāpēc mūsu un Maskavas televīzija pienācīgi neparādīja mūsu tautas manifestāciju pie Brāļu kapu Mātes 25. martā un to neticami cēlo disciplinētību, paraugstāju, kādā ir risināmi delikāti starpnacionāli jautājumi? Kāpēc rāda tikai nesimpātiskus viepļus Brīvības pieminekļa notikumos?

Bērniem jātaisnojas skolā. Mēs nezinām, vai Vilim Lācim arī bija jātaisnojas; Kalpiņam, Ņikonovam, Berklavam?

Varbūt vaina ir pašā vārda "nacionālisms" lietojumā? Izskana "-isms" norāda īpašību kopumu. Tā kā mums naidīgs ir buržuāziskam nacionālismam piemītošais īpašību kopums, varbūt mums jāpiesauc jauns īpašību kopums, kas piemīt sociālisma laikmeta nacionālajām jūtām? Man ir tāda pārlicība, ka starp jēdzienu "buržuāziskais nacionālisms" un "internacionālisms" pastāv vēl kāds nacionālisms, kuru mēs baidāmies piesaukt un atzīt. Mēs to saucam visādi — par padomju patriotismu, par nacionālo pašcieņu, par etnisko savdabību, par tautiskumu, bet visu laiku pastāv kāda gramatiskas kategorijas neloģika: internacionālisms ir, bet nacionālisma nav, tas ir tā, it kā intervīzija būtu, bet pašas vīzijas, televīzijas — nav. Nevar taču izvītot no pasaules domāšanas veselus jēdzienus tāpēc vien, ka mēs savā laikā neesam tikuši ar tiem galā. Ir laiks šos jēdzienus beidzot apgūt sociālisma jaunajai teorijai. Šo nepieciešamību es jūtu, lasot šodien mūsu svaigās avīzes. Boriss Oļeņiks ("Литературная газета" 4. maijā): "Pie mums zināmā laika posmā ir saviesies liels daudzums "beznacionālo internacionālistu"... Taču neviens, ne gruzīns, ne meksikānis, neticēs maniem mīlestības apliecinājumiem, ja redzēs, ka es nemīlu savu paša māti... Birokrātisms — tā ir bezatmiņa. Kultūras, nācijas, sabiedrības bezatmiņa (беспамятство).

Par nacionālo kultūru renesansi augstā humānisma līmenī iestājas Padomju kultūras fonds. Akadēmiķa Dmitrija Ļihačova inspirēta, nodibināta mazo tautu kultūru atdzimšanas pētnieciskā padome.

Sergejs Baruzdins ("Литературная газета" 4. maijā) ir sašutis

par Karabahas notikumu sākotnējo noklusēšanu: "Kāpēc pat atklātības laikos te šeit, te citur veidojas noklusējuma zonas? Taču tik un tā galu galā nāksies pateikt patiesību."

Slavenā armēņu rakstniece Silva Kaputikjana savā atklātajā vēstulē Savienības kultūras darbiniekiem runā par tautas "iekšējo emigrāciju" gadījumos, kad birokrātija samaļ tautu uzticēšanos un ticību valsts nacionālās politikas godprātībai. Tā ir vēstule Karabahas un Sumgaitas notikumu sakarā. Bet "iekšējā emigrācija" nozīmē grūtsirdību, noslēgšanos. Mēs nenovēlam mūsu cēlo principu valsti to nevienai tautai, nevienai mazākuma kultūrai.

"PSKP CK Tēzes partijas XIX Vissavienības konferencei" runā par "nacionālā valstiskuma un autonomijas" formām. Tas arī ir jauns un sološs formulējums.

Bet Tukuma vidusskolēni ierosina Latvijas Kultūras fondam blakus Daugavas sakopšanas programmai izveidot latviešu valodas sakopšanas un saglabāšanas programmu.

Čingizs Aitmatovs ("Известия", "Padomju Jaunatne" 12. maijā) uzstājas pret sociālisma mērķu deformāciju, kad "nevis idejas kalpo tautām, bet tautas pārvēršas par šo ideju utilizācijas līdzekļiem, kā malka — uguns uzturēšanai".

"Cīņa" 20. maijā raksta par plūdu nelaimi Daugavā. Kad agrofirmas ģenerāldirektora vietnieks kārtējo reizi devās lūgt Pļaviņu elektrostacijas vadību, lai ūdeni pa slūžām laiž pakāpeniski, citādi plūdi būs neizbēgami, atbilde bija īsa: "Mēs strādājam pēc sava plāna." Var to saukt par netaktiskumu, nesaimnieciskumu, bet var arī par centrālo resoru šovinismu.

Jārūnā par to, ka bez padomju patriotisma pastāv tomēr vietējais patriotisms, tēvijas mīlestība. To noliegt vai no tās vairīties nozīmē sagraut, nobremzēt daudzus sociālisma plānus, normas, izpildes, piecgades utt. Nav noslēpums, ka kolhozu ražošana līdz šim, t. i., līdz paaudžu maiņai, turējās pa lielākai daļai uz tiem zemniekiem, kam ir neizrautas dzimtas vietējās saknes, vai arī uz tiem, kas atgriezušies dzimtajā vietā no izsūtījuma. Parki un apstādījumi Latvijā saglabājušies pilsētiņās, kur mazāka migrācija. Ģimeniskā struktūra tāpat. Lielākos mērogos mēs to redzam igauņu, gruzīnu, lietuviešu ekonomiskajā fenomenā — vietējā patriotisma fermentu, kas lielā mērā veicina sociālisma "vielmaiņu".

Es, piemēram, domāju, ka nacionālisms pastāv normāli,

dabiski, kā visi citi "-ismi", tas veidojas kā sociālisma formācija, socialistisku cilvēkpašību un cilvēkattiecību kopums, kura cildenākā izpausme ir internacionālisms. Un internacionālisms nav uztiepjams, tāpat kā nav uztiepjama kolektīvācija vai iestāšanās komjaunatnē. Tā ir sociālistiskā garīguma augsta, ļoti augsta pakāpe, un ne jau ar politikāņa mēru to mērit lielās grupās un masās, bet jāpaļaujas uz to ir tikpat intimi, kā paļaujas uz ticību, cerību un mīlestību. Internacionālisms ir ticības lieta — augsta cilvēciskās brīvības pakāpe. Bet nevienam vēl nav izdevies brīvību uzspiest, uzspiest otram brīvību. To formē mūsu gaišākie, sabiedriski gatavākie cilvēki, nevis tā patērētāja tranzitstihija, kas pašlaik stipri deformē internacionālisma izpratni mūsu republikā.

Apustulis Pāvils vēstulē korintiešiem teicis: "Viss ir atļauts, bet neba viss der. Viss ir atļauts, bet ne viss ceļ draudzi." Stipri, bet valstiski stipri, arī administratīvi stipri jāvēršas pret šovīnistisku visatļautību, kas slēpjas aiz internacionālisma lozunga. Jo tā neceļ draudzi. Divainā kārtā šovīnistiskais spiediens paasinās pašlaik — izmantojot pārkārtošanās situācijas, izmantojot, piemēram, vietējo speciālistu trūkumu republikā un šo momentu objektivizējot. Arī tā ir visatļautība. Man, savā laikā cīnoties par latviešu viensētu likteni, atkal un atkal tika pārmests, ka es gribu atdzīvīnāt un stiprināt buržuāziskā nacionālisma pērēklus sociālistiskās lauksaimniecības ziedošajā organismā. Tagad centrālā lauksaimniecības politika propagandē tieši to pašu, tikai citā terminoloģijā — kolektīvo darbuzņēmumu, to, kam mēs materiālo bāzi — ražojošo sētu — nupat iznīcinājām.

Līdzīgus pārmējumus, skaļākus vai klusākus apsaucienus, ir klausījušies te katrs otrais trešais rakstnieks — par patriotisma izpausmēm.

Bet ne jau tikai pie mums.

Kad mēs ar Vitāliju Korotiču uzrakstījām grāmatu "Perpendikulārā karote" par Tadžikijas ļaudīm, šo grāmatu nopublicēja Rīgā un Maskavā, bet ne Kijevā. Tikai tāpēc, ka vienā nodaļā Korotičs bija pateicis, ka viņam ceļojumā uznākušas ilgas pēc mājām. Biedrs Korotičs līdz ar to it kā nebija Tadžikiju uzskatījis par savām mājām un it kā nodemonstrējis savu apolitismu internacionālisma izpratnē.

Mazs būdams, es skolā mācījos bībelstāstus, un mani ļoti

uztrauca kāda vieta, kurā Jēzus noraida mātes klātbūtni, sacīdams: "Sieva, kas man ar tevi!"

Vēlāk es sāku saprast šīs attieksmes loģiku: eminence dzīvoja citu vērtību sistēmā, pāri radniecīgo attiecību līmenim. Bet tik un tā visu mūžu man šis teikums palicis atmiņā un licis būt uzmanīgam, kad jānovelk robežlīnija starp ētiku un politiku, starp disciplīnu un žēlsirdību, starp taisnību un patiesību.

Man vienmēr šis teiciens nāk prātā, kad Valsts Plāns ar savu lielo burtu nodara pāri etnogrāfijai, demogrāfijai un tautai; kad profesionāli administratīvais žargons sāk izplatīties jau ārpus savas birokrātiskās vides un sadzīvē latvieši viens otru uzrunā ierēdnieciski kārkļkrieviski "Jāni Petrovič", kaut gan tas ir Jānis Pētera dēls un viņi ir vidusskolā un augstskolā mācījušies gramatiku; kad manu kāpņu telpās nav latvisku iedzīvotāju sarakstu, kad tiek pārdēvēti izseni vietvārdi utt., utt.

Kad mūsu tehnokrātija ir gatava šobrid Valsts Plāna iluzoro priekšstatu dēļ vien norakt **visus** (es pasvītroju — **visus**) Daugavas krastus dolomīta, smilts un grants rūpnieciskajām piegādēm; kad **pēdējie** (es pasvītroju — **pēdējie**) mūsu republikas kūdras purvi tiek gatavoti pārdošanai uz Japānu; kad visus stagnācijas laika grēkus tagad grib izpirkt ar Latvijas mežiem, kas jau tā stipri izpostīti karos, nodevās un viesstrādnieku spekulācijās. Tad man atkal skan ausīs šis teiciens: "Sieva, kas man ar tevi!" "Latvija, kas man ar tevi!"

Vasilija Grosmaņa romānā "Cilvēki un likteņi" viens no fašisma ideologiem šturmbanfirers Liss klāsta savus uzskatus par pasaules vadītāju hierarhiālajiem līmeņiem, pašā augstākajā no tiem piesaucot "augstos meistaros, kas žēlastību nepazīst", un likdams saprast, ka arī staļinisma hierarhijā tādi pastāv, mēģina demagoģiski samulsināt sava sarunu biedra, padomju aktivista, prātu. Lai kur šie "augstie meistari" arī būtu, pārkārtošanās laiks ir sabiedrības katarses laiks, un mums jāapzinās, ka žēlsirdība nāciju un lielu sociālu grupu līmenī nav tikai labdarības biedrību lieta, bet tai sevi jāmanifestē valstiskajā un politiskajā praksē: veicinot tautu savienības renesansi.

Man liekas, ka mūsdienu internacionālā prakse ir nepilnīga arī tādā ziņā, ka mēs runājam tikai par divvalodību. Uz ierosinājumu, ka internacionālajā Daugavpilī vajadzētu pārdot arī baltkriešu avīzes un grāmatas, turienes augsta ranga partijas darbiniece nicinoši izteicās: "Vai tad viņiem ir sava valoda?"

Es domāju, ka Rīgā, kas tā afišējas ar savu daudz nacionālo statusu, varētu būt arī poļu, baltkrievu un ebreju skolas, kā arī attiecīgi preses izdevumi, varētu būt libiešu muzejs un varbūt pat libiešu valodas kursi vai libiešu valodas klases.

Mums jaunajā laikmetā priekšā ir nacionālo attiecību regulēšanas darbi. Ne estrādiskā parādes līmenī, kā tas bieži bijis līdz šim, bet valstiskās domāšanas līmenī, ne cīņšanās un uzvaras līmenī, bet iejūtības garā.

Pasaulē tautas ir nākušas, evolūcijas likuma noliktas. Jaunā sociālisma valstij, šai daudz nāciju savienībai, ir jāgarantē mazo tautiņu demogrāfiskā drošība un kultūras identitāte.

Ierosinu:

1. Ziņot LKP CK un PSKP CK par demogrāfisko saspringtību republikā, kas saistīta ar voluntāru un uztiēpīgu ekonomisko politiku. Par lielajiem Vissavienības ekonomiskajiem projektiem, kas nerēķinās ar pamattautas ekoloģiskajiem un ētiskajiem principiem dzīves telpas saglabāšanā (Daugavas hidrostaciju, atomelektrostācijas, metro un citu ekonomiski pavirši motivētu rūpnīcu būve, vides pārmēru ķimizācija). Par to, ka nevajadzīgais, mākslīgais iedzīvotāju pieplūdums republikā aizkavē sociālisma celtniecības dabisko gaitu un saasina nacionālās attiecības. Par to, ka tiek izsmelti un izsaimniekoti pēdējie nacionālie resursi (smilts, grants, māls, dolomīts, kūdra, meži), nerēķinoties ar nākamajām audzēm un viņu iespēju nodrošinātību tautu sociālistiskajā iztikšanā.

2. Ziņot LKP CK un PSKP CK, ka latviešu radošā inteliģence ir norūpēta par savas nācijas likteni, dzimstības sarukumu, milzīgo šķirto laulību skaitu un defektīvu bērnu skaita palielināšanos un pie tagadējās dzīvokļu sadales kārtības un bērnodārzu celtniecības tempiem nepārtraukta iebrucēju pieplūduma apstākļos neredz iespēju tautai sevi atražot bioloģiski un garīgi. Samērā lielais Vissavienības pakļautības uzņēmums, rūpnīcu un institūtu skaits, nepalīdzot celt vides infrastruktūru, netieši parazitē uz nacionālā ienākuma bāzes. PSRS Valsts plānam ir jāpārskata savas iespējas un jāparedz speciālas mērķprogrammas mazumā esošo nāciju un etnisku grupu pastāvēšanas un attīstības garantam, kā to paredz internacionālās politikas cildenā loģika.

Visa veida nacionālo aspektu statistikai ir jābūt nodotai atklātībai un tautas apspriešanai republiku un Vissavienības padomēs, sabiedriskajās organizācijās un presē.

Savukārt vietējās valodas pasludināšana par republikas oficiālo valodu tikai veicinātu divvalodības praksi un garu un nostiprinātu mūsu internacionālās valsts humanitāro prestižu.

3. Ievērojami palielināt nacionālo literatūru publicēšanās jaudas krievu valodas tulkojumā Centrā, nodibinot izdevniecību "Дружба народов" Maskavā. Katrā republikā varētu iznākt žurnāls ar līdzīga rakstura uzdevumiem.

4. Lūgt republikas valdību un partijas Centrālo Komiteju vadošo kadru sagatavošanā beidzot ievērot kulturoloģiskos principus un nevadīties, tāpat kā finansēs, no pārpalikuma politikas — republikas kultūras dzīves vadībai sūtīt uz augstākajām kadru skolām talantīgus un kultūrievirzes cilvēkus, radošus, žaunāts atzitus un cienītus aktivistus.

Lūgt PSRS vadību augstākajās partijas skolās un tamlīdzīgās kadru apmācības iestādēs noteikt apmācību plūsmu tieši, īpaši un speciāli kultūras darbam, lai likvidētu vēl joprojām valdošo tendenci kadru politikā sagatavot tikai ekonomistus un advokatoriski, pragmatiski vai tehnokrātiski domājošus un kultūras aspektus neapjēdzošus cilvēkus.

5. Neapstiprināt republikas "Kultūrprogrammu 2000", pirms tā nav apspriesta demokrātiski, vismaz radošajās savienībās un zinātniskajos institūtos, izglītības un kultūras darbinieku organizācijās.

Es neatradu šobrīd ne sev, ne mūsu vēsturiskajai situācijai svarīgākas problēmas par nule sacītajām.

Es nezinu, vai tas ko dos, vai manis sacītais paliks tepat mūsu sienās (kā daudz kas no mūsu gribētā ir palicis) vai arī kāda no manis izteiktajām domām nonāks pārkārtošanās aktīvā, taču tas bija jāpasaka, kļuva mierīgāka sirdsapziņa.

Literatūra un Māksla. — 1988. — 17. jūn.

Latvijas PSR Augstākajai Padomei

PAR NACIONĀLO SIMBOLIKU

Latvijas Kultūras fonda prezidijs lūdz LPSR Augstāko Padomi oficiāli atzīt sarkanbaltsarkano krāsu kopojumu par Latvijas kultūrvēsturisku simboliku un atļaut to izmantot tautas nacionālā karoga veidā; atzīt par tradicionāliem simboliem auseklīti un lecošu saulīti; atļaut atskaņot kultūras svētkos Baumaņu Kārļa tautas lūgšanu "Dievs, svētī Latviju", kura sacerēta sakarā ar I Vispārējiem Dziesmu svētkiem 1873. gadā; ieteikt atjaunot autentiski vēsturisko Latvijas, tās novadu un pilsētu heraldiku un nepieciešamības gadījumā to papildināt, šim nolūkam izveidojot kompetentu komisiju.

Ieteikums vienbalsīgi pieņemts Latvijas Kultūras fonda prezidija sēdē 26. augustā.

I. Ziedonis,
Latvijas Kultūras fonda priekšsēdētājs
Literatūra un Māksla. — 1988. — 2. sept.

JĀNOSAKA VISU MINISTRIJU UN KOMITEJU KULTŪRATBILDĪBA

Pavisam drīz republikā pieņems Latvijas PSR Kultūras komplekso Programmu laika posmam līdz 2005. gadam. Jau kādu gadu tā grūti top un mētājas neziņā, sev jaunus sastādītājus un vadītājus meklējuma. Pirmie Kultūras ministrijas sastādītie Programmas projekti nav pieņemti, varētu teikt, to resoriskās aprobežotības dēļ — tie atgādināja drīzāk paplašinātus ministrijas materiāli tehniskos darba plānus, nevis republikas kultūrvadošu jaunās domāšanas dokumentu.

Latvijas Kultūras fonds piekrīt jaunnodibinātās Kultūras komitejas vadībai, ka Programmas apstiprināšana nav forsējama. Jo vairāk tās izstrādē piedalīsies sabiedriskā doma, jo tautai vajadzīgāka šī Programma kļūs.

[..]

Programmas sastādīšanā jāpiepalās ne tikai humanitāras ievirzes ministrijām un instancēm, bet **visiem** valsts institūtiem,

komitejām, ministrijām un citām instancēm. Visiem valsts veidojumiem, kas līdz šim brīvi, izlaidīgi un bezatbildīgi dzīvojuši kā kultūras patērētāji. Jaunajā Programmā ir **jānosaka visu ministriju un komiteju kultūratbildība**. Lai neviens vadītājs nevienā valsts struktūrvienībā nevar, nedrīkst ne bajāriski, ne proletkultiski vairs atrunāties, kā tas bijis līdz šim, sak, mūsu uzdevums ir audzēt maizi, jūs — to kultūru; mūsu uzdevums — ražot elektroenerģiju, rakt granti, celt namus, jūs tad — to sakopšanu, kultūru, kā jūs te sakāt un cīnāties.

Šim pusgadam paredzēts būt liela lauzuma pusgadam — notiks atbildīgas vēlēšanas. Republika izvēlēs jaunus vadītājus. Bet vai arī jaunas domāšanas un jauna stila vadītājus?

Latvijas Kultūras fonds aicina vēlētājus konfrontēt jaunus deputātu kandidātus ar kultūrprasībām. No vadītāju **kultūrspējas** būs atkarīga pārbūves gaita — un tikai no tās! Pietiek bērniem mācīt Raiņa pantiņus par cīņu Spīdolas valstībā — nekad šādas valstības nebūs, ja bērni neskatsies skolotājiem acīs un nepieprasīs šīs cīņas pierādījumus! Ja studenti neprasis no saviem pasniedzējiem kultūratbildību. Ja vēlētāji ļaus deputātu kandidātiem “no nekurienes”, “no frāžu džungļiem”, “no skrūvišu čupas”, “no otrreizēju izejvielu kadru daļas” pūst miglu acīs. Neļausim viņiem muldēt atkal veco muldāmo, ka mēs nevaram Latvijā saglabāt senās kultūrceltnes, jo mums pastiprināti jāceļ cilvēkiem standartzīvokļi, kur dzīvot! Ka mēs nevaram Latvijā atjaunot augļu dārzus, jo mums jāpilda lopkopības plāns! Ka mums nav telpu atvērt republikā, teiksim, desmit humanitārās vidusskolas, jo mums jāceļ kopmitnes jauno rūpniec ievestajām audējām! Vienlīdz noziedzīgi ir gan izteikt, gan pieņemt tādu argumentāciju. Noziedzīgi pret pārbūves principiem, pret ļeņinisko celtniecības stilu un pret mūsu tautas darba tikumu! Konfrontējiet jaunus deputātu kandidātus ar kultūrprasībām! Prasiet pēc viņu godavārda, pēc viņu tikumības sajēgas, prasiet, vai viņi spēj saglabāt vietējo vietu, cilvēkiem viņu vietējo vietu?

Bez koncepcijas būtiskas maiņas topošajai Programmai nevar būt vērtes. Juristiem jāpalīdz noteikt kultūratbildības regulas visiem republikas vadības līmeņiem. Jauna šī Programma būs tikai tad, ja tās tapšanā piedalīsies visi vadības līmeņi, visas ministrijas, komitejas, radošās savienības un tauta savos brīvajos, nesaistītajos spriedumos.

Gribētos, lai Programmā, pirmkārt, atspoguļotos LKP CK nodomi kultūrievirzes darbinieku sagatavošanā partijas skolās. Jo ilgus gadus jau jūtama tāda kā kurlība partijas komitejās, kad tauta nāk ar savu kultūrsāpi — vienalga, publicistiskos saukļos vai tikai apmeklētāja biklajos lūgumos. Līdz šim partijas darbinieki galvenokārt bijuši tikai politekonomiskas vai juridiskas ievirzes cilvēki, kultūras darbam palaikam novirzīti kadri — arī pēc pārpalikuma principa. Es pats, kultūras jautājumus kārtodams dažādās instancēs, esmu pārliecinājies par visādu priekšnieku frivolo toni, vīzdegunīgo augstprātību vai dziļu nekompetenci un izvairību pret kultūras darbiniekiem kā pret pakārtotas klases ļaudīm. Visu līmeņu kultūras nodaļu ļaudis bijuši ar tādām kā pus' un ceturtdaļbalsstiesībām, bikli un augstākus norādījumus gaidoši. Te tev nu “cīņa” Spīdolas valstībā”, par kuru visi kopā vidusskolā mācījāties! No republikas valdības gribas dzirdēt apsvērumus par garantijām, kā saglabāt sabalansētu cilvēkvidi. Jā, Programmā ir nepieciešama kaut vai viena tēze par garantijām — kā republikas valdība domā nosargāt kultūrvidi no nemotivētās migrācijas, kuras stihisko plūsmu republikas kultūras spēki nespēj vairs ne adaptēt, ne integrēt, tā zaudēdami ticību normālai sociālistiskai satversmei. Par šādu neticību lielā iedzīvotāju daļā Latvijas Kultūras fonds ir pārliecinājies, aicinādams uz Daugavas apkārtnes sakopšanu, — cilvēki vienkārši netic, ka šāda sakoptība mūsu nekontrolētās staigāšanas apstākļos vispār iespējama. Domāju, ka Valsts plāna komiteja varētu norādīt, kā resursu un līdzekļu sadalē kultūras darbam iziet no pārpalikuma situācijas. Latvijas Kultūras fondam nāk un nāk vēstules, kas ierosina katrā rajonā izpildkomitejās iedibināt kontu kultūras iestāžu celtniecībai, remontam un restaurācijai, naudu šādam kontam pārskaitot no vietējiem ražošanas uzņēmumiem. Trūkstot šajā jautājumā (par līdzekļu sadali) informācijai un atskaitēm, tauta, re, pati meklē, domā un piedāvā savus pašsaglabāšanās priekšlikumus.

Redzot kultūrēku nolaistību, arī Augstākā Padome varētu apstiprināt jautājumu par speciālu līdzekļu nepieciešamību kultūras objektu savešanai kulturālā kārtībā. Ar tautas ziedojumiem vien nepietiks — lai kā arī Kultūras fonds censtos, pusotra miljona latviešu ziedotāju ir par maz, lai likvidētu tās sekas, tos postījumus, ko republikai nodarījis Visvalsts voluntārisms. Varbūt daudz kas ir atrisināms, padomēm pieprasot

speciālu īri, nomu, nodokļus no Vissavienības pakļautības rūpniecām, institūtu filiālēm, kantoriem, sanatorijām, kas patērē vietējo vidi, pārslogo vietējās būvētāju jaudas un ārda tradicionālo sakoptības struktūru. Bet sakoptība nav otrās šķiras jautājums. Tas ir gatavības jautājums. Būt formā! Būt ritmā! Būt pareizā kārtībā! Būt kārtībā tālākam, nākamam! To labi zina karavīri, kam jābūt katru brīdi gatavībā. To zina mājsaimniece — visu lietu kārtību. To zina kultūrtautas. Filozofi kārtības izjūtu sauc arī par laimi. “Laime ir visu lietu kārtība, vairāk nekā, visu lietu kārtība, vairāk nekā.” Mūsu pussagrautā vide (pabrauciet pa mūsu mazajiem lauku ceļiem, nost no maģistrālēm!) ir mūsu nelaime. Nevienu latvieti nav pārņēmusi laimes sajūta, redzot mūsu sagrauvušās viensētas, nevienu, pat vispārliciecinātāko ateistu, nevar pārņemt laimes sajūta, redzot izpostītās Latvijas baznīcas, viņu sagrauto arhitektūru, izlauztās ērģeles, sapostītos kokgriezumus.

Vides kārtība ir pasaules kārtība un pasaules **uzskatu kārtība**. Programmā obligāti jāakcentē **vides sakoptība** jau pirms **jauncelsmes tēzēm**.

Ja visi minētie jautājumi Programmā nevar parādīties jau izrīsinātos variantos, tad vismaz jābūt **problēmu reģistram** — uzrādei, kādi kultūrprincipi republikā **jānoskaidro** Programmas darbības laikā.

Gribas Programmā jaust arī skaidribu par kultūras darbinieku sagatavošanas politiku. Vajadzētu iedibināt pie Kultūras komitejas vai Ministru Padomes koordinējošu algotu vai sabiedrisku centru, kas raudzītos, lai republika regulāri, metodiski un mērķtiecīgi sūta studentus uz augstākajām kultūras skolām Maskavā, Ļeņingradā, uz ārzemēm — augstskolās, kursos, aspirantūrā — un lai beidzot garantētu šiem studentiem pēc atgriešanās darbu specialitātē. Šobrīd neviens šo kadru sagatavošanas politiku nevada, trūkst valstiskas mērķtiecības, izglītotākie pie mums nekādi nevar nomainīt mazizglītotākos, republikā kultūras kadru sagatavošanas procesus nestimulē un pat nekontrolē, kā tas mērķtiecīgi pienāktos. Studenti ar mūsu nosūtījumu, studijas pabeiguši un pie mums ar darbu nenodrošināti, spiesti strādāt citā, gadījuma specialitātē vai arī emigrēt uz citām republikām. Vai gan jāsaka, ka tā ir “nacionālā ienākuma” izšķērdēšana. Tai pašā laikā notiek “speciālistu” imports, uzdrošinos šo vārdu likt pēdējās. Savukārt “nacionālā ienākuma” iesaldēšana ir mūžīgo mākslas vērtību — no māksliniekiem iepirkto

gleznu, gobelēnu, lietišķās mākslas bagātību — turēšana fondu pagrabos un noliktavās, kur, cik zināms no neoficiāliem avotiem, tie pat bojājas un lēni iet pazušanā. Kultūras Programmai jāparedz deponēšanas iespējas — laist mākslu tautā — skolās, padomju namos, laulību pilīs, reprezentācijas un svinīguma vietās. Nodiluma un bojāšanās procenti, bez šaubām, tiks atmaksāti pilnām ar to tautas iedvesmu un spēku, ko dod laba, ista māksla. Vēl jo vairāk šāds ceļš meklējams tāpēc, ka mums trūkst tautas prasībām atbilstošu izstāžu zāļu. "Arestētā māksla"! Ieslodzītā.

Ko Kultūras Programma gaida no Celtniecības komitejas? Kaut vai vienu vien garantiju! Ka kulturāli nokārtos veco ēku likteni. Nu jau 40 gadus pēc kara mēs un mūsu bērni dzīvojam nesakoptā vidē un apkārt redzamos graustus pieņemam par istenības normu. Nav lielākas divkosības kā mācīt bērniem estētiku jaunajā skolā, kad kilometru tālāk ceļmalā izdauzītiem logiem un pieķēzīta rēgojas vecā skola.

Bet varbūt tomēr šis būtu pirmais Kultūras Programmas uzdevums Izglītības komitejai — likvidēt nesmukumu, ko tā atstājusi sev aiz muguras un ko neliekas ne dzirdam, ne redzam! Te pat nav jāapelē pie kaut kādas abstraktas instanču sirdsapziņas, tepat vēl darbojas ministri, kas ieteikuši un pieprasījuši šo "lielo lēcienu" prom no mazajām lauku skolām. Piemēram, bijusi Izglītības ministrija. Piemēram, bijusi izglītības ministre M. Kārklīņa vēl ir spēka gados, un visa sabiedrība būtu zināmā mērā gandarīta, ja viņa ņemtos tagad republikā organizēt talku kustību piegānīto skolas ēku un apkārtnes sakopšanai, kā saka, savas dvēseles glābšanai un sabiedrības atveseļošanai. Protams, vēl vairāk garantijas var dot A. Builis, tagadējais Izglītības komitejas vadītājs, — arī viņš savā laikā droši vien roku pielicis republikas estētisko tradīciju sašķobīšanā, kā jau teicu — tās sekas ir redzamas gandrīz katrā ceļmalā.

Iekšlietu ministrijai būtu jāapliecina šajā jaunajā Programmā savi nodomi atjaunot Rīgā labo kārtības tradīciju — dežūras par ielu tīrību, soda naudas par zālienu izmīdīšanu, netīrumu nomešanu, splanāšanu un lamāšanos uz ielas un sabiedrībā. Un soda naudai vajadzētu nonākt republikas kultūrkasē (teiksim, Kultūras fondā, kā tauta pieprasa, Rīgas sakopšanai), nevis viskopu kasē.

Agrorūpnieciskajai komitejai šajā Programmā ir jāizsaka sava attieksme par mūsu zemnieku sētu, vēl saglābjamām struktūrām, par unikālo ēku saglābšanas un izmantošanas iespējām un par daudziem zemes ierīcības aspektiem, kaut vai par to, ka Latvija ir kļuvusi "bakurētaina" kā pēc kādas epidēmijas — zeme pilna nesakoptiem grants un dolomītkarjeriem, aizlaistiem parkiem, nomocītām alejām. Protams, lai izteiktu kādu attieksmi, ir vajadzīgi estētiskas ievirzes saimnieki. Tāpēc jau arī ir prasība, lai partijas un padomju darbinieku skolās unursos ieteiktu vairāk humanitāras sapratnes cilvēkus, kas spējīgi sociālistisko īstenību redzēt gudrāku un skaistāku.

Programmā vajadzētu atspoguļoties Ārlietu ministrijas attieksmei par kultūras vērtību (arhīvu, bibliotēku) atgriešanās iespējām Latvijā. Atsevišķos gadījumos šādu misiju veic Latvijas Kultūras fonds, taču bibliotēku sūtījumi var izvērsties itin ietilpīgi un prasa valstiski nodrošinātas garantijas (materiālu izvietojums, mūta u. tml.).

Ir redzams arī tas, ka Rūpniecības komiteja, cīnīdamās par plaša patēriņa preču masas un sortimenta palielināšanos un nespēdama to panākt no Vissavienības padotības uzņēmumiem (par to lasām presē jo bieži), cenšas plānu balansēt uz māksliniecisko ražošanas apvienību (teiksim, ražošanas apvienības "Daiļrade") rēķina, paaugstinot tām plāna uzdevumus, līdz ar to izspiežot "individuālo precī" (mākslas precī) ar lētākiem, tirzētākiem, rūpnieciskākiem standartažojumiem. Tas grauj republikas kultūrspēju un tautas amatniecības tradīcijas un būtu paciešams šajos pārbūves laikos vienīgi tad, ja plāna uzdevumi būtu taisnīgi sadalīti un kontroles kārtība vienādi stingra pret visiem uzņēmumiem. Citādi iznāk, ka tiem nedaudzajiem čaklajiem "Daiļrades" amata un mākslas meistariem atkal jāiznes viss smagums, no kura izvairās daudzo lielo rūpniecīgu simttūkstošgalvainā masa. Kaut kādā veidā Programmā ir jāatspoguļojas arī šim — standartažošanas un individuālā mākslinieciskā meistardarba — attiecībām.

Valstij, valdībai un vadībai šai Programmas reizē ir jāpanāk, ka kultūru **par savu darba uzdevumu** uzskata visi valsts institūti, resori, rūpnīcas un ražotnes un dod Programmā savus konkrētos **noformulētos priekšlikumus, saistības un garantijas.**

Gribētos, lai vispārībā apspriestu arī kultūras darba metodiskos uzdevumus, arī kontroles kārtību. Lai ar Ministru Padomes

lēmumu tiktu noteikta visu ministriju un komiteju atbildība par Programmas izpildi, lai tiktu organizētas regulāras ministriju atskaites Ministru Padomē speciālai Programmas koordinācijas padomei vai komisijai un šīs atskaites parādītos presē tautas zināšanai un apspriešanai.

Mēs te runājam tikai par augstāko ešelonu — par ministriju un instanču kultūrspējas pārbaudi tieši tāpēc, ka tas varētu būt tas jaunais, ko gaida pārbūves kustība — jaunu attieksmi pret kultūru visos vadošos līmeņos. Radošās savienības jau nepārtraukti nāk ar ierosām un saviem konkrētajiem sabiedriskajiem darbiem. Taču Programmā vajadzētu atspoguļot arī kādu darba dalīšanas kārtību — lai mūsu republikas kultūrspēki nesaskaldītos mazos, nejaudīgos grupējumos, kas cits citu dublē un nevajadzīgi konkurē. Mums tagad nu ir Kultūras komiteja, radošo savienību Kultūras padome, Kultūras fonds, nāk klāt arī Tautas frontes kultūrprogramma. Paliēkot labas konkurences iespējā, kā tomēr sadalīt darbus un darba virzienus?

Latvijas Kultūras fonds piesaka savas pamatprogrammas, par kurām jau rakstīts, pirmkārt, Daugavas un republikas piekrastes kultūrvēsturiskās sakoptības nodomus. Daugavas programma pēc mūsu ierosinājuma iekļauta arī Padomju Kultūras fonda Vissavienības kultūrvēsturisko ceļu kartē. Latvijas jūrniecības piemiņa savukārt prasa nepazaudēt vidē jūrskolu, kuģubūvniecības, jūrasbraucēju slavas un tradīciju vietas. Šiem diviem lielajiem kultūrgājieniem vajadzētu noteikti atspoguļoties republikas Kultūras Programmā, vēl jo vairāk tāpēc, ka to realizācija būs saistīta ar valstiska rakstura grūtībām — resorisko vardarbību pie Daugavas un robežapsardzības spēku stingrajām (bet mūsu republikā arī pārspīlētajām) prasībām piekrastes robežzonā.

Republikas Kultūras Programmā būtu ierakstāma arī šāda Kultūras fonda prasība — izmantot vecās ēkas pēc to kultūrvēsturiskās un arhitektoniskās nozīmes. Respektējami ir "zaļo" cīņiņi par koka arhitektūras saglabāšanu, Kultūras fonda grupu iestāšanās par "Ziemeļblāzmas" un "Burtnieku" nama visatbilstošāko izmantošanu, plašas sabiedrības prasība Latviešu biedrības namam atdot pienācīgo kultūrvēsturisko cienu. Apspriežot presē radīšies vēl citi vērā ņemami ierosinājumi, kuru realizācija varbūt arī Programmas laika posmā nav iedomājama, taču tie Programmā reģistrējami un ēku un objektu saraksts publicējams. Tādā sarakstā vajadzētu būt arī Kultūras fonda

iedomātajam lībiešu kultūras muzejam Kurzemes piekrastē un dzintara kolekciju muzejam Liepājā.

Paliek neminēti vēl daudzi jautājumi (valoda, starpnacionālās attiecības, izdevniecību lietas), taču pats galvenais — lai ministrijas un resori tiktu iesaistīti Kultūras Programmas izveidē, lai kultūrdarbs viņu darba uzdevumos būtu pa jaunam ar valdības lēmumiem noteikts un lai regulāri būtu jāatskaitās visiem ražojošiem līmeņiem — kā tie humanizē mehanizēto, unificēto un tehnokratizēto vidi.

Literatūra un Māksla. — 1988. — 23. sept.

AR SKAIDRU IDEJISKU NOSTĀJU

Tikšanās ar republikas ideoloģisko aktīvu

— Pats grūtākais šobrīd ir nacionālais jautājums. Patlaban mūsu republikā var atkārtoties 1959. gads, kad ar viltus internacionālisma lozungu sākās varmācīga republikas pārapsdzīvotības radišana. Un partijas prese nedod objektīvu informāciju par Tautas frontes darbību. Latviešu valodā šāda informācija ir, bet krievu valodā tā tiek pasniegta sagrozīti vai izlases veidā. Tautas fronti apsūdz nacionālismā. Vainīga ne jau latviešu prese vien. Tagad Tautas fronteī vajadzētu izplatīt savus izdevumus visā Padomju Savienībā, bet šādu iespēju nav. Savienības preseī vajadzētu dot mūsu zemes tautām precīzāku informāciju par Tautas fronti. Bet tā nenotiek. Tāpēc arī klist dažādas baumas. Es pats par to pārliecinājos, nesen būdams Krimā, kur par Baltiju stāsta visādas pasakas. Tikai atsevišķi cilvēki, kas abonē avīzi "Советская молодежь", saprot lietas būtību. Te esam vainīgi mēs visi, arī Centrālā Komiteja, kas joprojām aiztur informāciju.

Kā tagad latviešu tautai izturēties pret to, ka partijas prese un partijas politika cenšas leģitimēt republikā tādu stāvokli, kad latviešu tautai jāklūst par mazākumtautību? Šis ir pats galvenais jautājums, un citi jautājumi tam ir pakļauti. Tagad apgalvo, ka pie mums esot citāds stāvoklis nekā pārējās Baltijas republikās, ka mums esot īpaša demogrāfiskā situācija. Bet kas to radijis? Pelšes un Vosa politika. Kāpēc tad to attaisnot un leģitimēt?

Neesmu pārliecināts, bet pastāv viedoklis, ka pēdējā laikā

migrācija pastiprinās. Pēc LTF ziņām, cilvēkus pieraksta pat tādās neiedomājamās vietās kā uz kuģiem. Presē parādās dati, ka iebrucēji no citām republikām tiek pierakstīti arvien plašāk. Kas gan ticēs padomju varas godprātībai, ja tāpat turpināsies?!

Padomju Jaunatne. — 1988. — 15. nov.

NEATLAIDĪGI IET UZ TIESISKAS VALSTS IZVEIDOŠANU

Latvijas PSR vienpadsmitā sasaukuma Augstākās Padomes desmitā sesija

Debates sakarā ar Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija priekšsēdētāja deputāta A. Gorbunova referātu

Šajā sarežģītajā situācijā, kad lielai tautas daļai likumprojekta jēga vēl nemaz nav izskaidrota un padomju iestādes un partijas organizācijas savā sasteigtībā nav izrādījušas uzdevuma augstumos izskaidrošanas darbā, visloģiskākie un godprātīgākie man šķiet juristu konferencē izteiktie slēdzieni un Tautas frontes Domes priekšlikumi.

Savu vēlēšanu vārdā un pēc sava paša pārliecības izsaku domu, ka Konstitūcijas labojumu projekts esošajos variantos nav pieņemams. Tos nevar pieņemt, kamēr tie negarantē galveno: republikas suverenitāti. Jo, kamēr tā nav garantēta, mums draud Vissavienības resoru patvaldība, migrācija, stihiska voluntāru projektu invāzija un visādas citādas nekontrolējamas lietas un mazas katastrofas, kas iznīcina mūsu nacionālo kultūru, internacionālo draudzīgumu un dzīves kulturālu kārtību vispār. Nekādi ieceļošanas aizliegumi nav iespējami (kā saka Blūms), ja nav suverenitātes.

Ierosinu pieņemt papildinājumu Prezidija priekšlikumiem:

- mūsu republikas Augstākajai Padomei deklarēt, ka līdz tam laikam, kad tiks garantēta Latvijas PSR suverenitāte, republikā būs spēkā tikai tie PSRS Augstākajā Padomē pieņemtie likumi, kurus būs ratificējusi Latvijas PSR Augstākā Padome. Šādā gadījumā pieņemtais likums būtu spēkā tikai tajās republikās, kuru deputāti par to būtu nobalsojuši;

- izdarīt Latvijas PSR Konstitūcijā grozījumu, kas paredzētu Latvijas PSR Konstitūcijas 71. pantu izteikt jaunā redakcijā:

"PSRS likumu spēkā stāšanos Latvijas PSR teritorijā nosaka ar Latvijas PSR Augstākās Padomes lēmumu."

Vēlētāji jautā, kas notiks, ja 29. novembrī PSRS Augstākā Padome nepieņems republikas ierosinājumus. Un viņi ierosina apspriest Tautas frontes izstrādāto "Latvijas PSR suverenitātes deklarāciju".

Vēlētāji ir norūpējušies un prasa arī, lai visi mūsu republikas PSRS Augstākās Padomes deputāti būtu spējīgi jebkurā brīdī un jebkurā līmenī argumentēt mūsu republikas priekšlikumu jēgu PSRS Augstākās Padomes sesijā un neļautu aprunāt, apsaukt mūsu labos centienus.

Šķan arī vēlētāju balsis: "Vai tad biedrs Vagris neredz, ka Tautas fronti apvaino uz katra soļa?"

Sapulcējušies vēlētāji Ogrē gandrīz vienbalsīgi (tikai ar vienu balsi "pret") nosodīja republikas prokurora Dzeniša publikāciju "Правда" par PSRS pilsoņu dezorientēšanu, stāstot nepatiesību par Tautas frontes progresīvajiem pārbūves centieniem. Viņi vienbalsīgi atbalstīja priekšlikumu izvirzīt komjaunatnes prēmijai televīzijas programmas "Labvakar!" vadītājus.

Viens krievu tautības deputāts, kas noteikti ir šeit zālē, teica: "Ja man ir kas jāizlemj (šodienas situācijā), es domāju kā latvietis." Tas liecina par īstu godprātību, šis biedrs tik tiešām ir mūsu biedrs. Jo, pieņemot Konstitūcijas labojumu projektu bez suverenitātes garantijas, mēs varam parakstīt savai nācijai arī nāves spriedumu. Nepanākot suverenitātes tiesības, mēs varam arī zaudēt iespēju par suverenitāti runāt vispār.

Biedri deputāti! Padomājiet arī par to, kā varēja justies deputāti 1940., 1941., 1949. un 1959. gada situācijā. Kā bija ar viņu sirdsapziņu. Tautu internacionāles likumi taču paredzēja mums kopā lielas lietas darīt!

Tad kāpēc mēs neturamies pie PSKP XIX Vissavienības konferences noteiktā kursa un tā laužamies uz unitāras (tātad zemas proves un zemas materiāla pretestības) valsts veidošanu? Ir jāizstrādā kultūratbildības regulas visiem republikas vadības līmeņiem, visām ministrijām un komitejām, visiem galvenajiem valsts institūtiem. Visiem valsts veidojumiem, kas līdz šim brīvi un bezatbildīgi slēpušies aiz ražošanas speciālajiem uzdevumiem tikai kā kultūras patērētāji, neatražojot un neveidojot kultūrvidi. Lai nevienā valsts struktūrvienībā neviens vadītājs

neiedrošinātos atgaiņāties ar frāzi, sak, mūsu uzdevums dot ražošanas plānu, jūsu — celt kultūru...

Šādi demagoģiski bosī mūsu republiku ir stipri izlaupījuši, ekoloģiski piegānījuši un turpina parazitēt uz trūcīgā republikas kultūras budžeta rēķina.

Es ierosinu:

1) vienu no tuvākajām Augstākās Padomes sesijām veltīt tikai republikas kultūras sakoptības apspriešanai;

2) izstrādāt likumu par republikas kultūrvides nodrošināšanu (bez stingra kultūrprincipus sargājoša likuma mēs šo izārdīto struktūru kopā nesavāksim);

3) Augstākās Padomes kultūras komisijai turpmākās sēdes veltīt kopīgām apspriedēm atsevišķi ar ikvienu Augstākās Padomes komisiju, lai izstrādātu jaunu pieeju republikas kultūras programmai;

4) izdarīt to nepilna gada laikā, lai nākamā budžeta un plāna apspriešana notiktu jau jaunās domāšanas līmenī.

Kaitinoša ir tā ignorance, ar kādu Budžets (ar lielo burtu) skatās uz republikas kultūras vajadzībām. Mēs joprojām no šīs nepārtraukti ražojošās grūtnieces, no šīs bālās slimnieces, no šīs nodzītās, izpumpētās, aritmizētās republikas prasām un tikai prasām vairāk, nekā dodam.

- Kultūrtelpu, teātru, izstāžu zāļu, koncertzāļu trūkums.
- Bērnu grāmatu trūkums. Poligrāfijas krīze.
- Mūsu izsaimniekotās atpūtas zonas, ko iekarojušas Vissavienības iestādes, kaut tai pašā laikā mūsu slimīgo bērnu ģimenītēm republikā gandrīz nemaz nav iespējams atpūsties.
- Mums ir 230 nopostītu pieminekļi, no tiem apmēram puse ir skulpturālie. Vēl jo apvainojošāk tas ir tāpēc, ka Leņina monumentālās propagandas plāna izstrādē viens no galvenajiem ideologiem bija Kārlis Zāle.
- Goda un slavas vārdā pieņemts lēmums par sadzīves apstākļu uzlabošanu personām, kas pildījušas internacionālo pienākumu Afganistānā, un par viņu ģimeņu privilēģijām. Tā ir normāla valstiska loģika, bet goda un slavas lieta ir arī pasaulslavenā Brāļu kapu ansambļa kompozīcijas saglabāšana, tāpēc nepamatoti ambicioza ir tiekšanās Afganistānas ciņu dalībnieku mirstīgās atliekas apglabāt aizsargājamajā liepā. Ir jāveido jauni Brāļu kapi.
- Mūsu intelīģence netiek pie vārda un nevar ar pilnu jaudu

piedalīties partijas ieceru īstenošanā, jo tai jāstāv rindā, lai iestātos partijā.

- Mūsu sarkano strēlnieku inteligētie centieni vēl joprojām nav politiskās kultūras vēsturē raduši izgaismojumu, pat šodien, atklātības laikā!

- Mūsu latviešu tautai jārod iespēja atgriezties no kolonijām, kas izkaisītas pa Savienību, un pasaules kļaida latviešiem jādod iespēja atgriezties ar savu demokrātisko, tautisko un progresīvo pienesumu mūsu kultūrai.

- PSRS medicīnas darbinieku forumā Maskavā Olaines ražojumu trūkumu izskaidro kā latviešu "ekoloģiskās kaprīzes", kuru dēļ gandrīz vai ļaundabīgi tiek norauts plāns visas Savienības apgādē ar medikamentiem.

Es varētu teikt, ka dažu desmitu gadu laikā mēs esam jau pieraduši pie nekārtības un netirības, bet tas nebūs visai trāpīgi. Trāpīgi būs, ja es teikšu: valsts plāns, valsts budžets un mūsu ideoloģiskā vadība ir pieradusi pie nekārtības un netirības, un tā mūsu acis jau netiri redz un mūsu galva netiri domā. Ne velti krievu rakstniekam Vasilijam Belovam bija atkal jāmodina augšā vārdiņš "lad", mēs teiktu "rits" — ritmika. "Arat, dēli, ko arat, aparat vagu galus!"

Budžets nefinansē nekādas sakoptības programmas, un plānā tās nav paredzētas. Vai nu šos sakoptības vai kultūras pārbūves darbus (bet tam jābūt republikas kultūras kapitālremontam, ne fasādes piekrāsošanai kā līdz šim) veiks padomes un panāks no Vissavienības fondiem "kontribūciju" — par baznīcu izdemolēšanu (ilgu laiku padomju acu priekšā), par Rīgas jūras līča šelfa izpumpēšanu un jūras eksistences izbojāšanu, par Daugavas baseina sakropļošanu, par mūsu lopkopības ciltisdarba pārtrūkumu, par mazo skolu piespiedu iznīcināšanu, daudzu mazo apdzīvoto vietu voluntāru likvidēšanu utt. —, vai nu padomes radīs šos līdzekļus Vissavienības budžeta sadalē, vai republikai jāsaņem drosme un jāvēršas pēc starptautiskas palīdzības pasaulē — pie ekumeniskās baznīcas — baznīcas arhitektūras un ērģeļu saglabāšanai, jāvēršas pie baltvācu biedrībām Rietumvācijā, lai tās rīko atkal kolonijas, tūrisma kolonijas vecajās pilīs un muižās, jāvēršas pie Starptautiskā Sarkanā Krusta un Baltijas baseina "zaļajiem", lai tie palīdz novērst postu, ko Baltijas jūrai nodara Ventspils naftas tresta monopolpolitika. Varbūt jālūdz palīgā arī Tjumeņas "Тюменьдорстрой" ceļu

būvētāji, lai tie, latvieši būdami, salabo ceļus savām vientuļajām vecmāmiņām viensētās.

Redziet, kādi grūti atrisināmi uzdevumi gaida padomes kultūrdarbā. Un pirmkārt jau Augstāko Padomi. Bez jauna kultūras attīstības likuma šajā traģiski nolaistajā situācijā uzrāviena pātrinājums nav iedomājams.

Padomju Jaunatne. — 1988. — 25. nov.

ZVAIGŽŅU SEGA

Ziemas svētki. Zaļibaltas egles. Balts kamanu ceļš. Oranžas gaismas vakara logā. Stirniņas mežmalā. Atnākusi kartīte "Priecīgus Ziemsvētkus!".

Vecītis nāk. Salavecis! Ar dāvanu maisu. Sirds daudzās. Ar žaģaru bunti. "Balts sniedziņš snieg uz..." Sirds daudzās. Bumbuļi laistās. Aizdegas zariņš, skaisti kūp un smaržo. Visi klausu vecim. Arī mamma un vekaistēvs. Kas šis tāds ir, ka visi klausu? Dod dāvanas. Un mēs — visi! Visi kopā! Svētki.

Baznīca. Mazais Jancis (Jaunsudrabiņš) klausās baznīcēnu dziedāšanā: kā iesanas, no visām dziesmām paceļas, griestu velvēs atsaucas un tur garāk par citām ilgst tieši šī dīvaini šalcošā skaņa — "...sss...sss...sss...".

Svētki... Svinīgi... Svaigi... kaut kāds savs svars šajos vārdos, svētums. Varbūt indoeiropiskajā skaņu kumulā "sv" mobilizējas kāda sevišķa jēga? Akumulējas. Lietuviskā "laisve"... Indiskais "swami"... Krieviskais "svjatoj"... Vai šie svinīgie un svarīgie nav lielās jēgas vārdi? Un vai svētki nav vislielākā svaiguma dienas? Un Ziemsvētki ir Saules svaru dienas. Ir, ir kaut kāds speciāls svars šajā uzsvārā "sv".

Un vēl zvaigznes — astoņstaru, sešstaru, piecstaru, Auseklītis. Betlēmes zvaigzne. Piecstaru cilvēkzvaigzne.

Kam pieder šis zīmes? Nevienam tās nepieder. Kam pieder gravitācija? Kam sinuss un kosinuss? Kam pieder enerģijas nezūdamības likums? Nav astoņstaru zvaigzne tikai latviešu zīme, nav sešstaru zvaigzne tikai ebreju zīme, un piecstaru zvaigzne nepieder tikai padomju idejai vien. Tās ir visai cilvēcei piederošas Visuma sakarību formulas, enerģētikas šifri un spēku sadales simboli. Tautu gudrie visvisādos laikos to ir piesaukuši, valkājuši, šo simbolu spēka idejā dzīvojuši, bet tie nepieder, nē,

nepieder, nav piesavināmi. Tikai — piesaucami. Saka, gudrais Zālamans ņēmis sev zīmogredzenā evolūcijas-involūcijas sešstaru zvaigzni. Tie ir divi viens otrā ielikti trīsstūri — augšupejošais un lejupraidošais. Augt, veidoties līdz virsotnei un atdot atpakaļ, iztukšoties līdz vizzemākajiem, vēl neattīstītajiem limeņiem. “Ņems, kas atdos...” Kā smilšu pulkstenis, kurā abi korusi — augošais un iztekošais — saspiesti kopā vienā simbolā, sešstaru zvaigznē.

[..]

Laiks arī Auseklīti tā iznest pasaules skaidrojumā un formulēt, kāpēc mēs, latvieši, to piesaucam. Laiks Jumīti, Saulīti, Zalkša zīmi pasaules satvarā skaidrot. Lai šīs zīmes uzrunā mūs ne tikai estētiskā skaistumā, bet arī dziļākā eksistenciālā nojēgumā. Kāpēc mēs tās valkājam? Ko tās dod mums un pasaulei?

Bet tās dod! Tie ir fokuspunkti, savdabīgas “dispečērzīmes”, kuru leņķi norāda un māca kādu speciālu enerģijas sadales un pieturēšanas veidu. Civilizācijas tūkstošgades šajās zīmēs ir ielikušas savu pieredzi, un kā ģeometriskās konstantes (šajā plūstošajā pasaulē!) tās kaut ko nozīmē Lielās Evolūcijas taktikā un stratēģijā. Tās kaut ko ziņo un liecina. Ja jau tautas pie tām tik stingri (un idejiski!) pieturas. Tās it kā nomierina mūsu nepacietību (šai verdošajā pasaulē!), ārstē pret bailēm no entropijas. Tās nav entropiskas, tās ir sintropiskas, izjukšanai pretējas. Zīmes, kas izplūstošo, bezgalībā izzūdošo, mūžības bailēs izjūkošo pasauli savāc un centrē atpakaļ pārliecībā.

*Bij manam kumelam
Zvaigžņu sega mugurā, —
Es varēju nakti jāti
Vilka pēdu lūkoties.*

Nezin kāpēc šonakt nāk prātā tieši zvaigznes un zvaigžņu zīmes. Gan jau tāpēc, ka ar Ziemas svētku svinēšanu atgriežas mūsos lielas domas un lielas nojautas. Rita domas. Svētuma nojautas. Gribas atzīmēties pie augstiem mēriem, pie mūžības stenderes.

Draugi un radi, ļaudis! Šobrīd Zeme ir Saules griežos, Zeme ir pārejas brīdī. Varbūt no tā mums šis beziemesla prieks. Nepalaidiet šo brīdi neizjustu, izmantojiet šo kosmisko brīnuma sajūtu, ievediet, iekopiet to ģimenē! Katram jūsu bērniņam

šovakar ir Saule pie labās rokas un Mēness pie kreisās. Ja viņi vēl to nezina, lai viņi to zina! Nemāciet viņiem, ka Ziemas svētki ir Ziemsvētkveča mantu maisā! Māciet viņiem, ka Ziemas svētki ir milzīgi lieli — tik lieli kā debesis laukā ar visām zvaigznēm, ka pasaule pašlaik griežas uz otriem sāniem. Kā? Kā pankūka, ko uz Saules pannas apmet otrādi. Un ka viņa cepsies nu veselu pusgadu — līdz Jāņiem. Stāstiet lielas lietas, rādiet lielu gaitu, rādiet lielus tālumus, stāstiet par mūžību un to, ka arī tauta dzīvos mūžībā. Lai viņiem ienāk jauni lieli vārdi blakus mazajām svecītēm — tikumi ir mūžīgi, zvaigznes ir gudras, un sensenos laikos šonakt piedzima brīnumu bērniņš. Konfektes ir skaistas, tās var apēst uzreiz, bet Pasaule Lielā šonakt — tikai paklausies vien — dziedās visu nakti. Šai naktij ir nozīme. Šī nakts ir svēta un svinīga. Šai naktij ir nozīme.

Ir Ziemas svētki. Būs Zvaigžņu diena. Neatsaki, neatsaki, ja pēkšņi zvaigzne iegrib ar tevi runāties!

Literatūra un Māksla. — 1988. — 23. dec.

SASKAN

Tautas garamantas... Folklorā... Mutvārdu daiļrade... Lai kā mēs censtos, tā nedodas nosaukties. Tai nav precīza vārda. Jo tā ir mazliet lielāka par mums ikvienu un gudrāka par mūsu katra viena gudrību. Visprecīzāk, tā ir tautas dzīvesziņa. Un nepadodas tikai apziņas un valodas jēdzieniem vien. Jo tā darbojas vismaz trīs līmeņos — apziņā, zemapziņā un virsapziņā reizē. Tā nedodas tikai vārdam vien, bet tā **ligo**, tā **rotā**, tā **gavilē**, tā citādi skan bērnu **balsos** un citādi skan goda **balsos**, tā iet pāri laukiem garajā **saucienā**, jā, tā **skan**, tā **skandē** savas skandīnes, tā sasauca, **saskan** un **veido saskaņu**. Te ir šī vārds nepasakāmā jēga un jušana — **mēs saskanam**. Kamēr vēl neesam dziedājuši, spēlējuši, mēs vēl saskaņojam, bet, kad jau dziedam, dejam, spēlējam, — mēs saskanam! Un tad noskrien tāds mazs tirpulis pa kauliem — visiem, gandrīz visiem, kas tajā brīdī klāt, — saskan basi ar altiem, klausītāji ar dziedātājiem, saskan puišu un meitu balsis, novads ar pārnovadu, varbūt saskan arī zvaigznes debesis ar vērmeli sētmalē.

Šodien Latvijā dzied mūsu pasaules novadnieki, mūsu Spānijas rucava un mūsu Vologdas tālava, jā, Igaunijas rikava,

Belovežas mazirbe. Jā, tā ir tautu draudzība, bet tas ir par maz teikts. Un arī banāli. Jo tas ir daudz kas vairāk. Tā ir enerģiju pielaiķošana. Kam? Kādam nolūkam? Lielajām vajadzībām. Garaspēka vajadzībām. Tikai nepārklauseties — ne **karaspēka**, bet **garaspēka** vajadzībām. Mēs **pielaiķojamies**. Vai jūs jūtat, kāda skaista, cildena jēga šajā vārdā — pielaiķoties? Mēs saskaņojam šā laika enerģiju, sava laika labo gribu. Mēs saskaņojam savu balsu pulksteņus. Labo gribu? Pielaiķoties? Bet tas taču nav labs vārds — “pielaiķoties”! Tas taču nozīmē “izlīgt”, “samierināties”, galu galā — padoties!

Nē, tas to nenozīmē! Ir starpība, vai tu pielaiķojies zemiskajā vai cildenajā limenī. Dziesma nāk no virsapziņas. Tā nāk no harmonijām. Tas nemaz nav jāpierāda. Katrs ir jutis lielā dziesmā šo kopības sajūtu, varētu pat teikt — dievkalpojuma efektu. Virs dziesmu svētku kora var uzsviest vainagu gaisā, un dziesmas spēks to noturēs; kamēr koris dziedās, tas nenokritis. Jo tā ir cildena enerģija, saskanīgu vibrāciju lauks, tā ir stipri uzlādēta un uzlādējoša vide, kurā tu piedalies, kuru tu audzē. Tu audzē savu potenciālo tautu, potenciālo draudzību, kaut kāda labuma varbūtību pasaulē, vēl nenoteiktas labuma iespējamības. Jo tā ir blīvēta enerģija, ko mēs izdejojam, sadziedam un tā to piesaucam, jā, tādā veidā to piesaucam un akumulējam. Šo enerģiju. Šo matērijas “izejvielu”. Šis lauks, kas ap mums sadziedāts, šī potenciālā enerģija, kas uzsākta un iedejota, kaut kur kaut kad vienu brīdi kondensēsies, sublimēsies, manifestēsies, jā, piedzims korim kāds brīnišķī skaists “kora bērns”, kaut kur vilkam nojūks nosacījuma reflekss un pārstās izdalīties siekalas — un tieši tad, kad vilkubedrē iekritis gaišais un garšīgais koklētājs. Un neapšaubāmi arī tas, ka dziedātāji un dejojāji veido savu veselību, pat slimie, dziedot savu draugu un saskaņu kopās, kļūst atkal veselīgi. Dziesma noteic vielmaiņu. Jo dejojot un dziedot, muzicējot un skanot mēs kļūstam it kā par vadītājiem cildenām un smalkām strāvām, tās iet caur mums, veicina mūsu jūtu un domu spēju.

Bet ne tikai tev. Veselām tautām. Katrai tautai, katrai valstij, katrai domubiedru un ideju grupai ir savs dziesmotais spēka lauks, kas to ietver, sargā un uztur, iet tai līdzī cauri kara, gara un varu gadsimtiem. Tas ir lauks, kas neizklist, krājas, apņem un pabaro gan tos, kam ir nepietiekamība, gan speciāli uzlādē avangardam diriģentus un citus vadoņus.

Dziesma un deja ir ceļš. Dziesma un deja ir paņēmiens, kā tikt pie spēka. Kā likt bēdu zemakmeņa. Kā iet pāri tai. Kā izdziedāt vara kannu, savu sviesta bunduliņu. Kā celt tautu. Kā celt valsti. Kā saskaņot un uzskaņot pasauli. Kā piejūgt un sajūgt sevi ar Visu.

Taču nenovērtēsim sevi par zemu! Ne šodien, ne citudien sadziedāšanās mēģinājumos un treniņos mēs neesam tikai sienāži, cīruļi un izpriecu bērni. Ne arī tikai brīvā laika pavadītāji kultūras nama pulciņos. Nē, nav mums brīva laika, tāpat kā vispār pasaulē nav brīvā laika. Mēs strādājam katrā notī un takti. Mēs kāpinām spējas un iespējamību. Varbūt mēs šodien atbrivojam Daugavu no smagā metāla. Varbūt mēs nodrošinām pasaulē veselīgāku grūtniecību. Varbūt mēs birokrātam izspiežam šobrīd krokodila asaru. Varbūt palielinās to cilvēku skaits, kas māca mašīnai skaņu, nevis troksni.

Visur ir mūsu skaņu Doms. Visur ir mūsu skaņu domi. Visās jomās mēs ieskandējam savu labo omu.

Var teikt — Baltikums. Var teikt arī — Baltikoms. Šoreiz vesela nedēļa Baltikoma. Cildenā un labā omā. Lai realizējas viņa loma, lai bagāts ir viņa loms!

Mēs neesam tik maziņi, kā izskatāmies.

1988. gada 1. jūlijā

Nepublicēts.

Uzrunai "Baltikumam" — 13. jūl. Vecrīgā, variants

Skaistie un šodien priecīgie! Televīzijā pirms pāris dienām redzējām Tautas frontes dibināšanas sanāksmi. Gudri cilvēki sprieda, kas tā tāda ir — Tautas fronte? Un izsprieda, ka tā ir pasargājoša, tautu pasargājoša kustība. Sprieda arī, vai tāda kustība ir jau bijusi. Jā, ir bijusi un ir! Tautas fronte vienmēr ir bijusi tieši Folklorā. Jo ne jau velti ir mācīts un rakstīts un ir taču pašlaik skaidri jūtams, ka mūs te atnesis pāri visam ir tautas optimisms. Folklorā ir tautas garīgā savākšanās. Garīga sakopšanās. Tā ir arī ļoti stipra pašaizsargāšanās pozīcija. Man viena veca, veca un vientuļa piebaldzniece vecās lauku mājās dziļā ziemā (un pankūkas cepot!) stāstīja, kā viņa vienmēr, kad viņai vīrs (vai cits kāds despots) pāri darijis, aizbēgusi mežā un

tur dziedājusi — kaut vai visu dienu —, kamēr sirds mierīga paliek. Un turpat tālāk vēl viena piebaldzniece, kura basām kājām pa Ineša pļāvām pavasara palos bridusi uz tautas namu, lai tikai varētu padejot veco ļaužu kolektīvā, arī mani aicināja: "Vai jūs gribētu ar mani padejot, četros pa radio spēlēs Piltenes muzikanti." Tās nav kuriozitātes. Tā ir mūsu tautas gudriba. Tagad pieņemts teikt, ka folklorā ir situāciju māksla. Jūs darāt svētu darbu — jūs piepildāt šo izārdīto gaisu un šo izārdīto dzīvi ar ritmu. Jūs aizpildāt situācijas ar saskaņu. Jūs esat Tautas fronte. Urā Folkloras fronte!

Nepublicēts.

1989

VISI VIENĀ VARAVĪKSNĒ

*Rīgas Kinostudijā režisors Ansis Epnors veido filmu "Es, latvietis".
Tās scenārija autors — Tautas dzejnieks Imants Ziedonis.*

— Kā jūs abi nonācāt pie domas par šādu filmu, par šādas filmas nepieciešamību?

I. Z.: — Kad es braukāju pa pasauli, pabiju pie latviešiem, domāju — cik cēlu un skaistu varētu uzrakstīt par viņiem grāmatu. Ar to vien, ko, tikai no malas skatoties, var saredzēt. Tā es visu laiku krāju materiālus — latvieši pasaulē. Arī Ansim gan jau šī doma bija radusies agrāk, ne šogad. Un mēs netaisām filmu tāpēc, ka pašreiz ar svešatnes latviešiem ir brīvākas un atvērtākas attiecības. Viņi ir mūsu cilvēki un visu laiku tādi ir bijuši. Mana pozīcija, mani uzskati par to pēkšņi nav mainījušies, šis laiks nav tos iespaidojis. Vienmēr esmu uzskatījis, ka latviešu kultūra satiksies, ka tai jāsatiekas un jāatnāk atpakaļ, ka tās garīgās aktivitātes (arī biznesa un materiālās aktivitātes), darbaspējas, kas tur parādās, ir mūsējās. Tikai noliktas citā plauktā, projicējas uz cita ekrāna. Mums tās jāpiepulcē atpakaļ, un mēs tās piepulcēsim. Šobrīd šis process ir aizsācies...

— Vai to var uzskatīt par neatgriezenisku?

I. Z.: — Es šobrīd neņemos spriest par politisko konjunktūru. Neatkarīgi no tā, kāda tā būs vai nebūs, mēs darīsim savu. Svešatnes latviešu gaišākie prāti mums ir ļoti vajadzīgi, viņi mūsu kultūrai var dot lielu pienesumu — viņiem ir ne tikai latviskā dzīvesziņa, latviskā darba prasme, inteliģence, bet arī pasaules izglītības potenciāls, pasaules sakarību liela izpratne. Klaida inteliģences labākā daļa it kā reducējas — tā ir kā tāda maza, spīdīga lodīte, kas kļūst arvien mazāka. Un, jo vairāk reducējas, jo skaistāk spīd. Taču reducēšanās — tā jau ir sadegšana. Ne tikai brīnišķīga, bet arī traģiska. Tieši šis traģisms mūs sauc atkal vākties kopā.

— Tātad filma būs ne tikai mūsu kopību apliecinoša, bet arī dramatiska?

A. E.: — Jā, filma ir dramatiska pašā būtībā — tā ir par daļiņu no mums, kas atrodas ārpus mums.

I. Z.: — Traģika jau ir pašā faktā, ka mums šāda filma jātaisa. Un tomēr — ja arī mēs reiz kopā netiksim, tad vismaz filmā būsīm sanākuši kopā.

— Tātad filmas pamatideja ir rādīt atkalsatikšanās iespēju, vajadzību, ceļu uz to?

I. Z.: — Galvenā ir vertikāles ideja. Filma neiznāks, ja nedabūsīm vertikāles izjūtu, ja nevarēsīm nofilmēt šo vertikāli. Kā jau es teicu, mani interesē tā svešatnes latviešu daļa — ar savu izcilību, ar mūsu nacionālo izcilību, ar to, kā viņi pārstāv mūsu tautu kādā izcilā spējā. Uzskatāmības labad — bērns mērās pie stenderes, atzīmējas, iegriež robiņus, lai var redzēt, kā izaudzis. Tā arī mēs gribam atzīmēt, kā latvieši auguši pasaulē, kā pierādījuši un parādījuši savu dzīvotspēju, savu darbaspēju, savu pasaules izciņas spēju, kā uzcēluši savu vertikāli. Var teikt arī — tā ir antena. Antenas augstums nosaka, cik lielā mērā cilvēks uztver pasauli. Latvieši uztver ne tikai politisko pasauli, ne tikai sabiedrisko pasauli, viņi ļoti skaisti uztver arī metafizisko pasauli. Tātad mums jāparāda i ekonomiskā vertikāle, i politiskā vertikāle, i sabiedriskā un zinātniskā vertikāle, i metafiziskā vertikāle. Turklāt cilvēks ar augsti uzstādītu vertikāli savas mājas nes līdzī. Viņš nezaudē mājas sajūtu.

Šī vertikāles prasība, augstuma prasība ir mūsu ornamentos. Saulītē. Austras kokā. Pasaku garajā pupā. Šī augstuma tēlainība ir mūsu tautasdziesmās. Ir spīdekļi, debess velves, debess parādību apraksti. Rūpe par augstumu. Kad Zentai Mauriņai Rietum-

vācijā prasīja, kas tad Latvijā ir tāds sevišķs, ka viņa tā pārdzi-vo šo zemi, viņa atbildēja — mākoņi. Vai nu tā ir, vai nav, svarīgs pats fakts, ka viņa šo tēlainību saskatīja dažas vertikāles iedaļas augstāk nekā taujātājs.

A. E.: — Faktiski tā ir arī krusta ideja — kā latvieši klaida horizontālē ceļ savu vertikāli.

I. Z.: — Iedomājieties Dullo Dauku — viņš gāja uz horizontāli, bet gāja ar vertikāli. Tātad viņš apvārsnī gāja iekšā kā tāds noteikts perpendikuls, viņš veidoja perpendikulu.

— **Bet krusts uz leju arī iet...**

I. Z.: — Šoreiz krusta apakšējā daļa mūs neinteresē. Pieņemsim, ka tā ir ļauna. Arī latviešiem var būt savs ļaunums, varbūt pat kaut kāds izcils ļaunums, bet ar to mēs nenodarbosimies. Šoreiz gribam veidot filmu par to, ko atkal nepieciešams dabūt kopā.

— **Vai nepārslavēsiet latviešus? Atkal atradīsies kāds "gudrinieks" un saskatīs tajā nacionālismu...**

I. Z.: — Mēs vēl nekad neesam sevi slavējuši. Varbūt šī būs pirmā filma, kas slavēs latviešus. Mēs visu laiku nihilistiski un bikli esam attiekušies pret savām vērtībām. Esmu vienmēr pārsteigts, ka latviešiem piedēvē aprobežotu nacionālismu. Manuprāt, latvieši ir izcili internacionāla tauta, tāpēc viņi vienmēr ir mocijušies, cietuši mazspējīgākā vidē, kas līdz internacionālei nav izaugusi. Ja kāds šodien latviešiem pārmet nacionālismu, tad tas ir muļķis vai draņķīgs, bezkaunīgs cilvēks, kas, nezi-not kontekstu, atļaujas ņemt šādus vārdus mutē.

Mēs mēģināsim parādīt arī filmā, kā pasaules latviešu augstā antena uztvērusi internacionālās vibrācijas un citus viņus.

— **Kā jūs domājat šo vertikāles filozofisko kodu vizuāli rādīt?**

I. Z.: — Dabūt materiālo vertikāli ir it kā viegli. Atzīmēt Birkertu. Atzīmēt Vītola kungu — lielo būvuzņēmēju, kurš Venecuēlā, okeāna krastā, ceļ otru Rīgas jūrmalu un tā arī nosauc: Majori, Dzintari... Toronto ir latviešu inženieri, kas specializējušies tieši augstceltņu būvē. Bet kā, piemēram, parādīt teoloģijas profesora Rozentāla vertikāli? Mācītāja Cāliša vertikāli? Uzrādīt šo garīgo vertikāli daudz grūtāk. Piemēram, Mudīte Austriņā no visas pasaules savākusi saules simbolus — keramikā, kalumos, kokgriezumos, pinumos, audumos, gobelēnos... Viņas

ideja ir saules stabi. Šī kolonna — sauļotais stabs. Jau paskatoties vien uz to, rodas vertikāles sajūta. Mums jārada šī vertikāle tā, lai nebūtu mākslīgi inscenēta, lai justu, ka cilvēks nes to sevī, līdzī pasaulē.

A. E.: — Varbūt vien mākslinieciskais (nevis zinātniskais) skaidrojums, vertikāles subjektīvā skala var dot tautas formulu.

Piemēram, Adelaides latviešu baznīcā ir altāris ar bērza krustu. Šis bērza krusts ir pat nepareizās proporcijās, tomēr tur stāv. Mākslinieks sākotnēji to bija domājis tikai kā pagaidu zīmi uzskatāmībai, paraugam, bet visiem tas iepatikās, un tā arī atstāja. Taču ir vēl zīmīgāka detaļa. Baznīcas logā ir iebūvēta vitrāža, kura pirmajā acu uzmetienā pat neko neizsaka — kā tāds uguns šķēliens. Bet arhitekts un mākslinieks izdomājuši, ka noteiktā dienas laikā, saules gaismai ejot caur šo vitrāžu, krustu šķērso sarkanbaltsarkans stars. Tā ir vizuāli redzama garīgā vertikāle. Tā ir bezgala plaša sajūta, sarežģīta ķēdīte — kāpēc tālajā Austrālijā caur baznīcas loga vitrāžu jālaužas saules stariem, jāatstāj sarkanbaltsarkana šautra pār bērza krustu. Pie tam baznīcai kā tāds mērogs ir uzcelta Rīgas Pēterbaznīcas smaile, protams, miniatūrā.

— Ko jums varētu līdzēt "Literatūras un Mākslas" lasītāji — klaida tautieši?

I. Z.: — Mēs gribētu, lai viņi pastāsta mums kaut vai ar vēstuļu starpniecību par savu vertikāli vai par viņiem pazīstamo cilvēku vertikāli.

A. E.: — Veikt tik lielu darbu (divas sērijas) bez tautiešu atbalsta, atvērtības mēs nespēsīm. Mums ir vajadzīga šī informācija, uzticēšanās.

I. Z.: — Ja cilvēki sapratīs, ko darām, nevienam šaubas neradīsies. Tā ir tautas gara fiksēšana. Ja vispār garu var fiksēt...

A. E.: — Mēs visi esam vienā varavīksnes tiltā. Viens tās gals ir šeit, Latvijā. Kur atrodas otrs, nav svarīgi. Būtiska ir pati varavīksnes ideja.

Intervēja G. Zvirbule.

Literatūra un Māksla. — 1989. — 7. janv.

VALODU LIKUMAM — VIENPRĀTĪGS ATBALSTS!

Debates sakarā ar Latvijas PSR Ministru Padomes priekšsēdētāja deputāta Viļņa Breša un Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija priekšsēdētāja deputāta Anatolija Gorbunova referātiem

I. Ziedonis, deputāts, Latvijas PSR Tautas dzejnieks

Es gribu saasināt deputātu uzmanību uz diviem (vismaz) kļūmīgiem likumprojekta formulējumiem.

7. panta 3. rindkopā teikts, ka “krievu un citu valodu lietošanu iestāžu, uzņēmumu un organizāciju darbības dokumentēšanā nosaka Latvijas PSR Ministru Padome, ievērojot šā likuma principus un darba kolektīvu padomju priekšlikumus”.

Uzskatu, ka nosacījums “ievērojot darba kolektīvu padomju priekšlikumus” ir jāsvītro, jo tas pazemo likumu, atņem likumam likuma cieņu un spēku. Tas paredz iespējamību, ka atsevišķi darba kolektīvi it kā varētu būt ārpus visiem pieņemtā likuma un likumam varētu uzstādīt savus grupu noteikumus. Kaut kas līdzīgs divvalodībai vai divlikumībai. Kamēr nav pieņemts likums par pilsonību, kamēr nav pieņemts likums par republikas Koñstitūciju, tas paver iespējas zemas sociālas apziņas kolektīviem sabotēt Valodas likumu, provocēt uz stridiem un nekārtībām, kā to šodien dara, piemēram, Interfrontes demagoģiskie kūditāji. Tāpat izņēmuma tiesības nav piešķiramas Daugavpilij, ar izņēmuma ilgumu likuma pielietošanā nav nosodāma Latgale.

Otrkārt. 12. pants ir neskaidrāks par neskaidru. Tas it kā paredz mācību iestādēs nodrošinātas mācības latviešu un krievu valodā republikai nepieciešamajās specialitātēs. Šāds formulējums ir dažādi tulkojams, tāpēc tas atkal būs tikai iegansts jauniem stridiem. Interfronte pieprasis visās specialitātēs paralēlas krievu mācību valodas plūsmas. Tautas fronte nekādā ziņā nepiekritīs. Es iesaku šo pantu vispār svītrot, šo jautājumu izlemšanu pēc vēlreizējas apspriešanas presē un tautā atstājot izglītības likumam, bet, ja kādu iemeslu pēc tas neliekas pieņemami, 12. pantu formulēt šādi:

“Latvijas PSR nodrošina vidējās speciālajās mācību iestādēs, arodvidusskolās un augstākajās mācību iestādēs mācības latviešu valodā visās republikai vajadzīgajās specialitātēs neatkarīgi

no mācību iestādes resorpkļautības. Specialitāšu sarakstu, kurās mācības notiek krievu valodā, nosaka Latvijas Ministru Padome.”

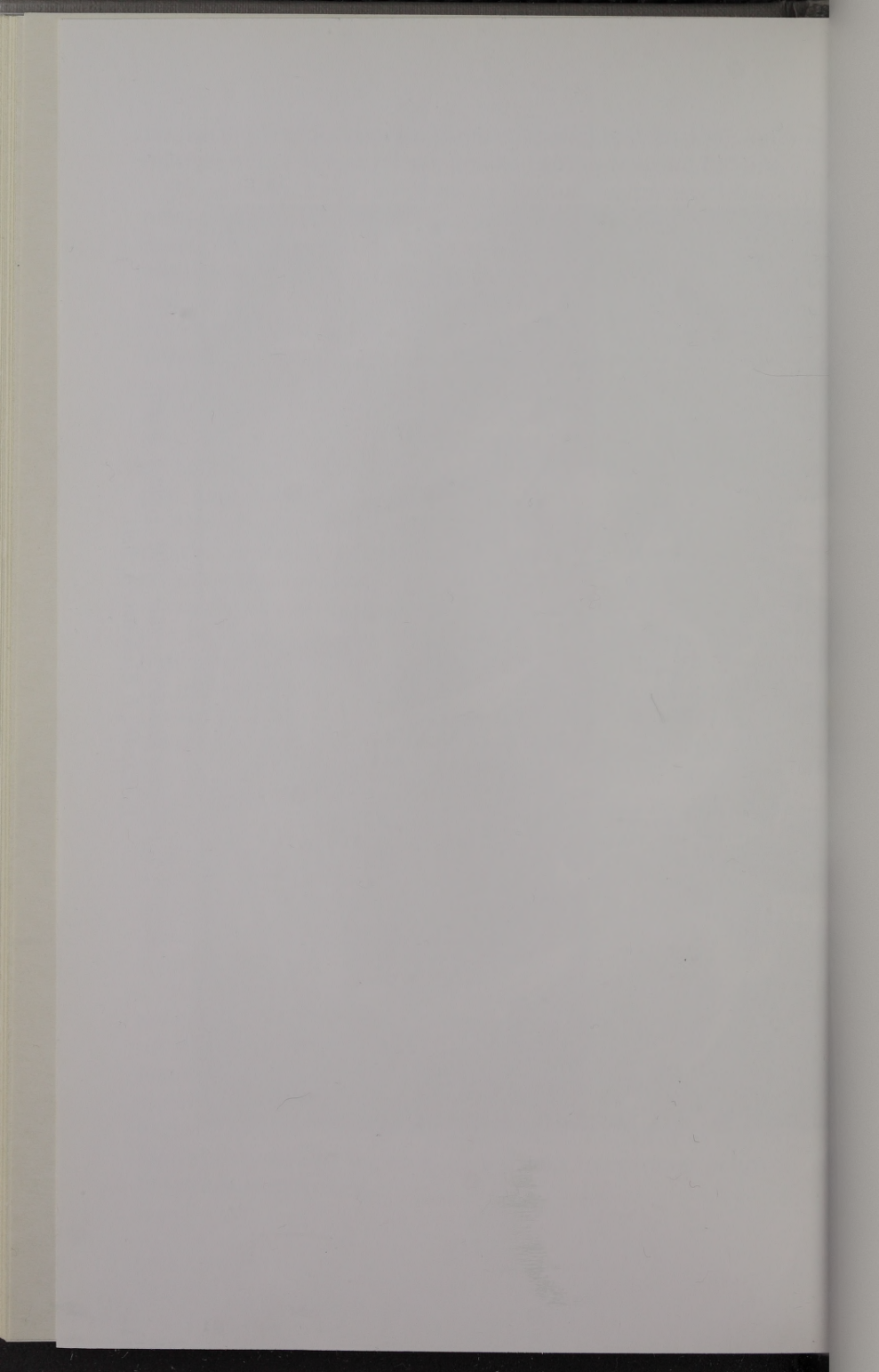
Es domāju, ka ir arī jāsaisina likuma realizācijas laiks — nevis trīs gadi, bet divi gadi, jo pārbūves tempi attīstās ģeometriskās progresijas ātrumā, saimnieciskie attīstības tempi, saimnieciskās pārbūves vajadzības mūs steidzina. Savukārt zinātnieki uzskata, ka normālas apguves laiks tam zināšanu minimumam, ko Valodas likums prasa no valodas apgūvēja, ir pusgads, augstākais — gads. Tāpēc arī nosacījums, ka Augstākā Padome nepieciešamības gadījumā var pagarināt likuma realizācijas termiņu, jāpapildina, ka atlikšana nevar būt mūžīga — “ne ilgāk par diviem gadiem”. Citādi iebraucēji brauks un brauks un mēs te uz vietas tikai mācīsim un mācīsim, un mācīsim... kamēr... paši vairs negribēsim mācīt.

Nobeigumā es gribētu izteikt neizpratni, kāpēc mūsu likumprojekts savā intonācijā ir tik bailīgs un tāds kā iebiedēts, ar vairākpakāpju atrunām un pieņēmumiem, atkāpēm un pieļāvumiem, izņēmumiem un nosacījumiem. Mums neviena priekšā nav jātaisnojas. Ne jau latviešu vainas pēc cittautībnieki nonākuši skolnieka situācijā. Tā ir staļiniskā nacionālā politika, kas tik ilgi krievu tautu ir turējusi nacionālšovinistiskā nošķirtībā. Un nu pēkšņi izrādās, ka ir jāmacās ne tikai republikas nācijas valoda, bet arī pa jaunam un pa istam jāmacās internacionālisms. Par to visvairāk uztraucas staļiniski birokrātiskās, es pat teiktu — staļiniski “sīkburžuāziskās” aprindas, jo tās sāk zaudēt savu šovinistiski iluzoro pasauli. Un tad tās sāk kūdīt un biedēt strādniecību, lai varētu sevi aizsegt ar strādniecības vārdu, lai varētu demagoģiski atsaukties uz darbatautu. Es domāju, ka strādniecību valodas jautājums nevar norūpēt — strādnieki darba kolektīvos latviešu valodu faktiski ir jau sadzīves limenī apgūvuši.

Faktiski par latviešu valodas apmācību vajadzētu maksāt Vis-savienības, nevis republikas budžetam, jo tieši centra nacionālā un ekonomiskā politika republikā sabiezināja starpnacionālo neomulību, jo šis vairs nav dabisks tautību sajaukums, bet jau organizēta migrācija, kaut kas līdzīgs staļiniskajiem tautu pārsūtīšanas gājieniem. Un tad nu prasās izkārtot savas attiecības tīri lēģeriskā vardarbībā (te atkal pieminamas Interfrontes politiskā huligānisma tieksmes).

Augstākās Padomes plenārsēžu zālē 1991. gada 4. maijā.
J. Škapars, I. Ziedonis, A. Bels.

Vissavienība ir tā, kas radīja šo sastrēgumu visur, vienmēr un par katru cenu uztiepjot un uzturot krievu valodas prioritāti. Interfronte velti vaino Latvijas valdību par skolotāju, grāmatu un mācību videofilmu, audioiekārtu un nezin kā vēl trūkumu. Šādu mācību līdzekļu izveidi traucēja līdzšinējā centrālā nacionālpolitika. Latviešu valodas mācību grāmatu un vārdnīcu kopējais metiens turpmākajos gados būs 822 000 eksemplāru. Tas ir apmēram trīs gadu latviešu dzejas grāmatu raža. Tās ir 120 tonnas ofsetpapīra. Vai tas nozīmē, ka vairākus gadus grāmatu metieni varbūt tiks atņemti mūsu bērniem? Mēs to skaidri nezinām.

Un vēl televīzijas laiks, kas jāatvēr mācību raidījumiem. Un vēl jaunu valodas katedru atvēršana augstskolās. Un tad vēl tulku armijas sagatavošana. Tātad kopā — 50 miljoni rubļu. Es nežēlojos un neaicinu skopoties. Ar to es tikai gribēju teikt, ka latviešu tauta (teiksim šodienas valodā) maksā iemaksas internacionālisma kasē un ka Interfronte gan varēja prasties un šajā republikai smagajā situācijā uzsākt ziedojumu vākšanu latviešu valodas mācīšanās nolūkiem. Latvijas Kultūras fonds ir gatavs atvērt Interfrontei šādu speciālu kontu. Daru jums zināmu savu vēlētāju (no Ogres) uzskatus par Valodas likumprojektu. Tas pēc apspriešanas tapis koncentrētāks un mērķtiecīgāks. Likums par valodu šajā sesijā ir noteikti jāpieņem, tomēr jāapspriež vēl atsevišķi likumprojekta panti ar mērķi saglabāt šādu pamatprincipu: Latvijā nedrīkst būt nevienas tādas sfēras, kurā latvietim būtu liegta iespēja brīvi lietot savu valodu, pat ja kolektīvā latvieši skaita ziņā būtu ievērojamā mazākumā.

Šie priekšlikumi, kas izteikti, apspriesti un pieņemti attiecīgajās vēlētāju sanāksmēs, rakstiski noformulētā veidā ir nodoti Augstākajai Padomei šīs sesijas lietvedībā.

Vēlētāji izteikuši šaubas un neticību — vai līdzšinējā, teiksim, pusvecā sastāva Ministru Padome bauda tādu uzticību, vai tā varētu saprātīgi izlemt divvalodības sarežģītās dilemmas. Ja jau tā nespēj regulēt bīstamos migrācijas procesus un nespēj saprātīgi izlemt nupat apstiprināšanai iesniegtos mazdārziņu izvietojuma plānus, ļaujot resoriski agresīvajai rūpnieku daļai ar mazdārziņu kooperatīviem okupēt republikā tieši visskaistākās vietas, lauksaimnieciski vai mežsaimnieciski visvērtīgākās vietas un transporta ziņā visērtākās vietas, tā ļaujot resoru darbiniekiem atņemt pašu visskaistāko un labāko, kas pienākas

visas republikas iedzīvotājiem, — tad ir jājautā, vai tāda Ministru Padome ir spējīga risināt vēl atbildīgākos valodas jautājumus.

Ciņa. — 1989. — 11. maijā.

RUNA VISPASAULES LATVIEŠU ĀRSTU KONGRESĀ

Cienījamie! Jūs, kas sargājat tautas dzīvību un veselību, Latvijas un pasaules latvieši, rentgena, skalpeļa, kapsulu, tablešu un injekciju, hipnozes un diagnozes meistari! Es, viens no īstenajiem republikas slimniekiem, viens no mūsu miljonīgās (varbūt pat no visas pusotrmiljonīgās) slimnieku saimes esmu deleģēts jūs sveikt — un tieši tāpēc, ka man piemīt gandrīz visas tās daudzās slimības, kas manai tautai, — es jūs sveicu un novēlu gaidāmajā darba nedēļā daudz analītiska prāta un iejūtīguma mūsu tautas nelaimēs. Mūsu tauta ir slima. Jo viss, kas pazaudē ritmu, kļūst nevesels. Vardarbība ir izārdījusi tautas dzīves dabisko ritmu. Mums dzimst Olaines un Ventspils bērni. Mums skolās ir izaudzīnāta viena skolnieku paaudze, kas pati izdemolēja savas vecās skolas. Mums ir izaugusi jauna šoferu paaudze, bet ar alus vēderiņiem, vāju sirdi un radikulīta dibieniem. Mums ir izaugušas pāris melomānu paaudzes, jaunieši, kas slimo ar estrādisko pasaules uzskatu, viņu intereses ganās tikai estrādes tuvumā. Mums ir medību kāra priekšnieku kārta, medību birokrātija un liela daļa arī medību inteliģences — šie cilvēki kompensējas samērā primitīvās patērētāju kaislibās. Tās, varētu teikt, ir tādas sociālpsiholoģiskas kaites, disbalansa kaites, ko radījusi sabiedriski politiskā aritmija. Kur nu vēl visas tradicionālās un banālās slimības, mazdārziņi lielceļu malās, svina oksīdu noteces zonās, dzērāji un narkomāni!

Mēs gandrīz simtprocentīgi esam negatīvā stresa upuri. Pēdējā laikā ne tikai uz nacionālā ieņēmuma rēķina, bet arī uz nācīgas nervu enerģijas rēķina parazitē vēl viena sērga — tā saucamā Interfronte. Interfronte, svina oksīds, radiācija, alkoholisms, alkohola bērni, narkomānija, koloniālpolitikas piemēslota vide, sagandētie dabas produkti, kaitīgais uzturs, histēriskās cilvēku attieksmes — tāda pašlaik ir Latvijas situācija. Fons, uz kura mirdzinās jūsu baltie tērpi un sarkanais krusts.

Mēs ļoti gaidām, ka šis mediķu ļoti latviskais forums ierau-

dzīs mūsu veselības problēmu no abiem galiem: ne tikai ierices, tabletes un instrumenti ir vajadzīgi, bet tikpat eksistenciāli nepieciešama ir **veselības filozofija**.

Kas tā tāda ir?

Tā ir galda mācība. Tā ir elpas mācība. Tā ir smaida mācība. Tā ir jutekļu, jutekliskā prieka mācība un apgarotu priekšmetu, apgarotas dzīvības mācība. Tā ir dabas mācība. Tā ir pašmācība, sevis mācība, pašiemācīšanās. Tā ir domas kultūra. Pozitīvā noskaņojuma māksla. Pricīgās dzīvošanas mācība.

Taču nejdzība ir bezgalīga, vajadzības miljongalvainas — ar ko lai sāk?

Kultūras vēsture rāda, ka vienmēr juku laikos savu filozofisko tīrību ir sargājušas brālības: mazās idejā vienotās grupas, pietiekami mazas, lai nesašķeltos, pietiekami lielas, lai kultivētu apkārtni.

Mēs ceram, ka veidosies šādas praktiskas brālības, ka šis kongress palīdzēs tādām veidoties — vienalga, vai tās būs privātklinikas, pansionāti vai jauno ģimeņu klubi, ordeņpils vai atpūtas bāze. Un šādai struktūrai jābūt cilvēkrītmā. Lai šo ritmu neizjauktu ne Baltkrievijas māsiņu iebrukums, ne ministriju pavēles, ne absurdu, nemotivētu algu likmes. Ir pasaulē jābūt tādām salīņām, tādām noslēgtām vienībām (klosteriem, ja gribat), kas iztur nedeformētu veselības veidu un ideju. Latvijai ir liels un skaists dabas potenciāls, skaistas provinču pilis, pasaules latviešiem ir palīdzēšanas griba un zināmas iespējas. Pienāks laiks, kad Latvijā sāks veidoties veselības centri — profilēti, gudri un arī labi pelnoši. Un mūsu jaunās ģimenites kļūs smaidīgākas, mūsu čūlu slimnieki smaidīgāki, mūsu zobi baltāki, mūsu osteohondriķi staltāki, uz holesterīnu disponētie sportiskāki, mūsu dzērāji atgriezīsies ģimenēs.

Teātri pulkveža atraitne teica: ārsti neko nezina.

Ja jau jūs šodien esat kopā sanākuši no visas pasaules, nevar būt, ka jūs nekā nezināt. Nē, jūs kaut ko zināt. Kaut ko jūs zināt gan.

Un mēs kaut ko gaidām, mēs no šā kongresa, no šā sasaukuma daudz ko gaidām. Lai jums izdodas, lai veicas, lai piepildās!

1989. gada 17. jūnijā

Nepublicēts.

1990

SPĪDOLAS DIENAS DAUGAVPILS RAJONĀ

1990. gada 2. un 3. februārī

Kultūras fonda priekšsēdētāja Imanta Ziedoņa uzruna Spīdolas dienās

Daugavpils Vienības namā 2. februāra vakarā

Mēs neesam pulcējušies, lai vēlreiz skatītos Spīdolu teātrī vai lai mācītos citātus no Raiņa "Uguns un nakts". Tie ir labi citāti, un skaista ir Spīdola uz skatuves. Skaista un gudra. Tur viņa ir. Uz skatuves. Un tā ir **viņa**. Tēls. Simbols. Bet simboli ir kā gaismas fokusi, punkti, kuros satek vienumā tūkstoši. Tūkstoši. Un tie esam mēs. Šie miljoni un tūkstoši.

Tad paliek jautājums, gaismas jautājums: vai arī no maniem stariem veidojas Spīdola? Vai tikai no mana brāja **stariem**? No mana kaimiņa stariem? No manas sievas stariem?

Bet no maniem?

Kāda jēga tādai Spīdolai uz skatuves un pantos, citātos un ķinītī, ja viņas nav ne manā ciemā, ne namu pārvaldē, ja viņas nav institūtā manā kursā!

Un vai tad Spīdola ir tikai bābietis un veidojas tikai no visu sieviešu stariem? Un tad mēs, Lāčplēši, no futbolistu, hokejistu, bļītkotāju un mednieku stariem? Mēs no novusa un domino sitēju stariem?

Spīdolā saspīdas kopā vīrieši un sievietes, puīši un meitas, visu profesiju intelekts. Mēs pa visiem uzspīdinām Spīdolu. Un mēs pa visiem sastādām Lāčplēša lāčspēku. Skaidrs, ka vieglāk ir būt Lāčplēsim, svētdienās iet medībās, celt Daugavpils HES, grūst ar buldozeru, strādāt par "gruzčiku", kauties ar latviešiem, kauties ar krieviem, uzcelt pilsētas vidū milzīgu Leņīnu, būt velnam un mest milzīgus akmeņus Daugavā — mēģināt aizdambēt Daugavu —, būt pulkvedim Alksnim un taisīt Austrumeiropā, Latvijā, no Daugavpils otru Albāniju, — to visu var, tas nav grūti. Grūti ir no sevis uzspīdināt **Spīdolu**.

Nesarauties mazam maziņam no bailēm čokurā. Bet apzināties, ka es **arī** spīdu. Ka es nāku no stipras zemnieku tautas, kas izklīdināta pa visu pasauli — 200 000 Pirmajā pasaules karā bēg-

ļos uz Krieviju, izsūtīšanas 1941. gadā, izsūtīšanas 1949. gadā, 200 000 bēgļu uz Rietumiem Otrajā pasaules karā. Un kur vēl tie, kas, no krustnešiem bēgdami, aizgāja uz Lietuvu caur Sidrabeni 13. gadsimtā, — arī kādi 200 000.

Ja pēc visa tā mums vēl ir astoņi sējumi dainu, pasaulē unikāls tautas sacerēto dziesmu krājums, ja mums ir pasaules klases kori un gleznotāji, ja mums ir zinātnieki, kas izgudro jaunus medikamentus, pārdod pasaulei patentus un pelna Maskavai naudu, ja mums ir latviešu strēlnieki, kas nospēlēja milzīgu lomu Oktobra revolūcijas likteņos, un tikpat spīdoša juristu grupa PSRS Augstākās Padomes deputātos, kuru smadzeņu loma atjaunotnes kustībā nemaz vēl nav novērtēta. Ja mums ir tik skaista Māte ar trīs zvaigznēm pār galvu kā Brīvības pieminekli, tad mums ir jājūt — katram, katram pašam, katram pašam sevī jājūt šī Spīdola. Mēs viņu nevaram nejust. Tā ir mūsu birztaļās. Tā ir mūsu jāņugunis. Tā ir Latgales keramikas glazūrās. Un tā ir Latgales atmodas vīros Jūrdžā un Miglinīkā, Francī Trasūnā un Nikodemā Rancānā. Lai man piedod svētās baznīcas tēvi, ka es te piesaucu arī viņus. Spīdolas, šā šķietami pagāniskā simbola, sakarā. Es uzdrošinos teikt, ka tas gara mirdzums, kuram Pumpurs un Rainis deva Spīdolas vārdu, ir lielāks par Spīdolu. Pumpurs un Rainis, cilvēki vien būdami, deva tai cilvēciskā nemiera vaibstus, kaislīgu temperamentu un Rainis arī daudz ko no revolucionāra raganīguma. Varētu pat teikt, ka Raiņa Spīdola ir revolucionāri vai dialektiski aprobežota. Mums ar sava jaunā laikmeta starojumu daudz kas vēl jāliek klāt šai mums jau zināmajai Spīdolai.

*Un, kad būsī (sagumis), placis,
Pacel acis, pacel acis!*

Mums dialektiskajai Spīdolai jāliek klāt vēl trešais gaismas kūlis — lai būtu trialektika, trijāde, trisvienība. Tikai trisvienība ir svēta. Dialektika nekad nav svēta.

Spīdolu veido mūsu pārliecība. Spīdola ir veidojama. Tā top mūsu domās un darbos. Mēs Spīdolu varam veidot un jaunradīt mūsu apziņā tādu, kādu šobrīd prasa tautas likteņi. Un tai jābūt vēl apgarotākai Spīdolai nekā rainiskā. Jā, Spīdolai ir raganiskā slotaskāta biogrāfija. Bet tikai sākotnēji. Šodien mēs redzam, kā vēsture iziet savu grēksūdzi. Un Spīdola šai grēksūdzē iegūst daudz ko no Dievmātes vaibstiem. Tāda ir pasaules Evolūcija. Pasaule iet uz pilnību. Arī mūsu gaismas visgaišākais simbols

iet uz vēl lielāku gaismu. Spēks, kas liek to darīt, ir visuvarens. Evolūcijas imperators.

Lai šīs Spīdolas dienas vieno mūs latvietībā, bet nenorobežo tikai latvietībā. Pasaules gaisma pieder visiem zemes bērniem. Un gan jau jūs katrs zināt kādu gaišu prātu, kādu sirsnīgu cilvēku cittautieti, ar kuru jūs būtu gatavi audzēt Spīdolu šai jaunajai zemei. Stāstīt viņiem, ka Raiņa lugā Iļja Muromietis milēja Latigoru, bet Latigora bija Raiņa pirmā Spīdola. Raiņa mirdzošākā varone pirms Spīdolas. Spīdola vēl nebija uzrakstīta. Nebija vēl piedzimusī. Un Latigora, kā rakstīts Raiņa ieceru grāmatiņās un uzmetumos, dzīvoja Latigolā. Un Latigora no Latigolas neļāva Iļjam Muromietim, skaistajam galindu varonim, nobendēt abu kopīgo dēlu Vanadznieku. Cik līdzīgas šīs ainas! Mēs arī esam šodien ieradušies Spīdolas—Latigoras vārdā sargāt savus dēlus Latigolā. Un mēs visi šāvakara viesi, visi, kas sevi jūt kaut vai vienu staru, kopā nesamu ar visiem citiem, izveidosim Spīdolu, ko pašiem apbrīnot: re, mēs **varam!** Tā ir mūsu Spīdola — un no mums pašiem sanākusi, satapusi.

Spīdola ir tik, cik mēs to jūtam.

Spīdola ir tik, cik mēs to jūtam sevi.

Tad nemeklēsim šajās dažās dienās, **vismaz** šajās pāris dienās, Spīdolu citātos, bet draugos, kaimiņos un savā stiprajā jūšanā.

Kokurāvēji un Kalnugāzēji, lielrūpnieki un lielinieki, gars ir primārais, dvēsele un spārni, eņģeļi un zvaigznes, un mūsu ticība domu un ideju spēkam, gaismas gaitai un gaismas gribētāju kopībai.

Es palieku pārliecībā, ka šīs dažas dienas, ko mēs **kopā** pavadīsim, uzrādīs Spīdolu: tāpat kā tautas pasakas uzrādīja princi ganiņā un princesi Pelnrušķītē.

Man atkal un atkal gribas piesaukt vienu domu, ko kādreiz noklausījos Igaunijā no Jāna Krosa, rakstnieka. Viņa mazais puika saucis: "Tēt, tēt, nāc paskaties, kāda skaista vabole!"

"Nu lai ir vabole! Vai tāpēc tā kļūs skaistāka, ja mēs uz to paskatīsimies!"

Puika apklusis un nav tēvu vairs apgrūtinājis.

Bet tēvam sanācis kauns. Un ja nu tiešām vabole, kad uz to paskatās, kļūst skaistāka?!

Kultūras Fonda Avīze. — 1990. — Marts.

VIENAS PAAUDZES LAIKĀ MĒS ATDZĪVOSIMIES

Runa deputātu saietā Daugavas stadionā 1990. gada 21. aprīli

Jāatjauno izlaupītā Latvija. Pie tam jāatjauno laupītāju līdztiesīgā klātbūtnē. Tāda ir šodienas situācija: laupītāji slēpjas aiz tautu draudzības melīgi iestrādātā lozunga un cenšas pēc parlamentāra koleģiālisma. Vajātāji tēlo vajātos. Un vēl sūdzas Eiropas demokrātiskajai domai, ka lielā un bezkaunīgā Baltija grib apspiest mazitīno Krievijas impēriju. Zilonis, iekāpis ar vienu kāju skudru pūznī, taurē visai pasaulei, ka skudru majoritāte — šis skudru miljons — dzeļ, kož un apspiež zilonisko mazākumu. Un zilonis pieprasa savai ziloņa kājai parlamentāras tiesības. Un mums nu jāreķinās ar starptautisko tiesību normām, jānomāc savs paš aizsargāšanās instinkts un jāsak koleģiālas, parlamentāras, savstarpējas cieņas pilnas sarunas ar ziloni. Citādi zilonis piedraud: ja skudras čurās viņam uz kājas, viņš darīs to pašu ar skudrām. Viņš arī tā darīs! Vēl vairāk — viņš tiks tām čupu virsū. Mums ar to jāreķinās. Mēs esam jau to piedzīvojuši. Mēs vēl tagad dzīvojam Latvijā, kurai jau vairāk kārt zilonis ir licis savu čupu virsū. No tā sagruva, sapuva tūkstošiem skaisto latvisko lauku sētu, nolūza baznīcu torņi, ielūza muižu un piļu jumti, aizauga tīrumi, mežsaimnieki nocirsto skaisto priežu silu un eglu vēru vietā sāka atskaitīties ar alkšņainiem krūmājiem. Mūsu skaistās lauku ģimenes pārvērta par bēgļiem, migrantiem pašu zemē. Par klaidoņiem pašu zemē. Iznīcināja mūsu arāju zirgus. Iznīcināja mūsu šķirnes govis — 'Latvijas brūnās', izcilu eksterjeru pasaules lopkopībā. Noindēja irbes, noindēja rubeņus, noindēja griezes, paipalas un sienāžus. Ieblietēja zemē un nosmacēja mūsu sliemas. Un mums sāka dzimt kropli bērni. Jo tēvi no bezjēgas bija sākuši pārlieku dzert. Šī bezjēgas dzīve, bezjēgas pasaule nodzirdīja pāris latviešu paaudzes, bet nākamās pāris paaudzes kļuva inerti vienaldzīgas pret apkārtējo vidi un kļuva par melomāniem.

Šī manis tēlotā pasaule nav pārspilēta, tā pastāv vēl joprojām. Tā vēl ir mūsu šodiena. Vēl joprojām tautas ģenētika ir alkohola un narkomānijas piegānīta, vēl joprojām ir daudz valstiska izbīļa pilnu latviešu, "valsts baiļu" pilnu izbiedēto, kuri vairisies no tautas kopu lietu lemšanas. Vairisies nevis tāpēc, ka viņi stāvētu pāri politikai aiz humanitārās gaumes vai

religiozā spēka, bet tāpēc, ka baidās no varbūtējām represijām, ir iebiedēti. Un neviena cita ideja nevar mums izgaisināt šīs šaubas un bailes kā tikai neatkarības ideja. Valstiskās neatkarības ideja ir vienīgais kopsaucējs, pie kura nonāks, ja nav nonākuši, visi loģiski un saprātīgi domājošie Latvijas pilsoņi: gan īstenie etniskie latvieši, gan mūsu tautas dzīves izpratnē ieaugušie cittautieši, gan arī tie, kas varbūt neapgūs latvisko dzīvesveidu un paliks savā cittautibnieka kultūrā, bet cieņā sadzīvos ar vietējo kā savdabīga sporādiska kultūra.

Tikai neatkarības ideja var Latvijas tautām nodrošināt kultūru, kulturālu dzīvi un pārticību.

Interfrontes masu demonstrācijas ir neslēpti rijīgas, tās prasa desu un krējumu, dzīvokļus un amatus pie dzīvokļu sadales, amatus tirdzniecības sistēmā. Ja šodien uz ielas redz cilvēku importa apģērbā, tad tas nav latvietis, latviešiem nav pieejama importētā prece, tā tiek izpirkta jau noliktavās, kuru pārziņi nav latvieši. Tā ir tranu politika, kas izēd mūsu nacionālo ienākumu. Tas notiek visādi. Mazumā un lielumā. Ir piesavinātas mūsu lielo ostu jaudas, ir atsavināta piekrastes zvejniecība it kā robežapsardzības vārdā, gripas epidēmijas laikā mūsu medikamentu limits steidzas uz Ļeņingradu, atstādams pašus Rīgas bērnu gripas varā. Mūsu ķīmiķi izstrādā pasaulē slavenas zāles, medikamentus, bet paši mēs nevaram iegādāties: valūta par pārdotajām licencēm nonāk centra bankās.

Mēs braucam uz Sibīriju — ceļam lielās komunisma celtnes (Тюменьстрой) un vedam savus būvdēļus uz taigu, uz mūžamežu zemi, līdz no Latvijas. Mēs plēšam vecaines un paši aizlaidām ciet Latgales, Dundagas un Īles tīrumus. Mūsu sudraba lati no Anglijas bankām ir Maskavas piesavināti. Mūsu mecenāta Morberga Universitātei ziedotie sudraba tūkstoši ir piesavināti un pazuduši. Mūsu skaņuplašu fondi iznīcināti. Mūsu grāmatas Valsts bibliotēkā sapūdētas. Mūsu sarkano strēlnieku piemiņa arī tiek sapūdēta slēptajos arhīvos, bet mūsu leģionāru lielais vairākums, kas necerēja ne uz ko vairāk kā tikai uz Latvijas neatkarību, tiek apsaukti par fašistiem.

Vai interfronte mums nodrošinās latviešu atgriešanos Latvijā — no Tjumeņas, no Baškīrijas, no pārkrievotajām latviešu kolonijām? No Austrālijas, no Jaunzēlandes, no Kanādas, no Anglijas, Zviedrijas, Brazīlijas? Tur ir mūsu bērni, tie ir skaisti un gudri, pasaules izglītību baudījuši mūsu tautieši, kuri vairs

nerunā latviski, bet kuriem ir Latvijā dzīvojošo vecmāmiņu un vecvecmāmiņu acis un latviskā darba dziņa. Un latviski viņi nerunā ne jau tāpēc, ka būtu sveši mūsu tautai, bet tāpēc, ka viņu vectēvi tika aizbaidīti no pašu zemes — Sibīrijas un nāves bailēs. Es esmu izbraucis pasauli un saticis trimdas latviešus visos kontinentos — saticis arī daudz nīgru un niknu cilvēku, arī atriebīgi piekasīgus, bet ir jāsaprot, ka tie ir vīri, kurus okupācija, dubultā okupācija vardarbīgi atrāva no ligavām, no jaunajām sieviņām un bērniem, — viņi vientulībā un mokās trimdā nodzērās, viņi visu mūžu rija asaras uz iekšu. Tāpēc viņi ir nežēlīgi sāļi un rūgti. Lielākā daļa no viņiem jau guļ pasaules kapos. Taču viņu jaunākie tautasbrāļi ir pasniedzēji pasaules universitātēs — gandrīz katrā Amerikas universitātē ir pa kādam Baltijas izcelsmes profesoram. Šim pasaulē rūditajam un izglītotajam intelektam ir jāatgriežas — taisnības un cilvēcības vārdā — atkal dzimtenē. Tam, kas vēl nav pazaudēts. Ir vērtības, ko mums nevar atmaksāt ne Gorbačovs, ne Rižkovs ne ar kādiem miljoniem. 33 miljoni no Lietuvas par brīvību? Un varbūt tikpat no Latvijas? Bet cik maksā 200 tūkstošu trimdas latviešu intelektu, kas atņēmti Latvijai un atrodas tagad Rietumos? Un cik maksā tas vergu darbs Vorkutā un Džezkazganā, pie Belomorkanāla — kas samaksās par vilkaču un vilku apgrauztajiem nomocīto latviešu kauliem? Kas samaksās par ciet aizaudzēto Latvijas aramzemi un par iznīcinātajām Latvijas upēm, noraktajiem Latvijas kalniem? Par pārkrieivotu Latgali? Šī ir tikai mītiņa runa. Parlamentā mēs strādāsīm profesionālāk, bezkaislīgāk. Bet lai atceramies! Lai atceramies to arī parlamentā, lai neaizmirstam balsojot! Ka šī centrālā centriskā vara ir blēdīga. Ka nav pašlaik spēka, kas garantētu godīgu PSRS politiku. Visai pasaulei tik simpātiskā prezidenta vara arī to nevar mums garantēt — gan pats prezidents ir šovīnistiski iekšpusīgi un ārpusīgi iekrāsots, gan prezidenta padome pati apjukusi no revolucionārās situācijas savā tautā: Maskavā, Sibīrijā, visā Krievijā. Nav spēka, kuram būtu tāds spēks, ka mēs uz to varētu paļauties.

Bet ir mūsu pašu spēks. Kas ir lasījis romānu par Pelēkā zirga, Sarkanā zirga un Melnā zirga auļiem pār mūsu zemi, tie zina, ka zeme ir neuzvarama, ja tā dzīvo ar tautas taisnību un patiesību.

Bet es negribu ne sevi, ne jūs baidīt ar pastardienu, badu

un mēri. Mēs esam strādīga tauta. Un pasaule ir ieinteresēta mūsu darbā. Vienas paaudzes laikā mēs atdzīvosimies. Jo mums ir taisnība.

Es gribu teikt, ka bez Latvijas valstiskās neatkarības Latvijas kultūrvide cilvēciskā kvalitātē nav sakopjama. Un es jūs lūdzu nevienādot kultūru tikai ar subsidēto kultūru — ar budžeta kultūru: teātri, kino, izstāžu zālēm un koncertiem. Tā ir centralizētā kultūra, ar kuru var diezgan veiksmīgi un diezgan fiktīvi atskaitīties. Bet bez tās pastāv vēl — tik tiešām to tā var saukt — vides kultūra. Un vides kultūra ir mūsu katra. Mūsu ikviena. Jo ikvienam mums ir vide. Un te fiktīvi atskaitīties nevar. Bet, kamēr pastāv vidi postoša, izlauņošā, ekspluatējošā politika, postoši kaimiņi, mēs nama trepju telpā majoliku — kā tas ir bijis — atjaunot nevarēsīm, mums būs jāapmierinās ar izdauzītām vitrāžām, sabojātu, nelatviski samocītu savu administratoru valodu, ar izbradātiem pagalmiem un nobendētiem pagalmu kokiem. Latvijas skats ir sabojāts. Posts nav atvairāms ar pārveides solījumiem. Mums nav laika gaidīt, ka mūsu draugs migrants pāraugs. Pa to laiku mūsu tautas kultūras potences jau var būt izsīkušas. Mums nav laika gaidīt, lai zilonis, kas iekāpis skudru pūznī, iemācītos skudru darba likumus. Vēl jo vairāk tad, ja zilonis ir atsacījies mācīties skudru valodu.

Vai mēs varam zilonim piedot? Jā, vienīgi tad, ja zilonis atzīst, ka viņš ir klibs un skudru pūznī ieklibojis aiz savas nepareizības. Nepareizība var būt pašā kājā, nepareizība var būt arī kādā no ziloņa smadzeņu puslodēm.

Kamēr pastāv šī ziloņa kājas nepareizība, tikmēr skudru mājas kultūra ir apdraudēta.

Tagad ziloņa kāja meklē savas autonomijas iespējas skudru pūznī. It kā kāja varētu būt autonoma! Augšā taču ir ziloņa galva, kas viltīgi mirkšķina ačeles vai klapē ar ausīm!

Zilonis ir. Pagaidām mums jāizdod skudru valodas mācību grāmatas ziloņiem. Jo ziloņi vaino skudras, ka tās nav līdz šim pietiekamā daudzumā izdevušas mācību grāmatas ziloņiem. Es tikai gribētu teikt, ka ziloņi nav ne iemācāmi, ne pamācāmi, ne pārmācāmi. Tie gluži vienkārši mums ir par lieliem.

Mums ir vajadzīga valstiska neatkarība.

Literatūra un Māksla. — 1990. — 28. apr.

KO DARĪT AR EPIFĀNIJU PELĪTĒM?

Saruna ar Imantu Ziedoni 1990. gada 10. septembrī

Mūsu saruna notika vakarā — pēc tam, kad Augstākās Pado-
mes deputāts bija nosēdējis dienu parlamentā un es kādu laici-
ņu Latvijas Kultūras fonda priekšsēdētāja kabineta priekštelpā, gaididama
savu kārtu, lai iesprauktos šobrīd divpadsmit stundu garajā Imanta
Ziedoņa darbadienā.

— Par ko tad runāsim?

— Par dzeju.

— Par dzeju? Bet es vairs dzeju nerakstu.

— Tieši tāpēc. Kālab šobrīd dzejā tāds vakuums? Kāpēc
nav dzejas laiks? Vai mums, latviešiem, kam poētiskā do-
māšana, šķiet, ir būtiska mentalitātes daļa, maz ir iespē-
jams dzīvot bez dzejas?

— Jā, nu var jau pafilozofēt, kāpēc šodien dzeju neraksta.
Tāpēc, ka dzejai, kā jau katram kontemplatīvam žanram, ir
vajadzīgs klusums un pārdomu laiks, un zināmas pauzes šajā
steigā. Un šodien cilvēkam nav dota iespēja pabūt vienam, jo
patī politiskā situācija viņu nepārtraukti mudina un baksta, un
biksta... Ritms ir tik steidzīgs. Un televīzija, un radio, un avi-
zes, un mūsu pašu eksistenciālā norūpētība... nu neļauj me-
ditēt, kontemplēt, un mēs nevaram dziļākos ūdeņos tikt. Va-
rētu tā skaidrot. Un tādā gadījumā tas attiecas arī uz mani.
Es domāju, ka neesmu vienīgais. Var jau būt, ka mājās kāds
raksta dzeju, bet mēs vienmēr esam ar saviem dzejoļiem bāzu-
šies visur iekšā. Bet šodien neredz, ka kāds kaut kur nāktu ar
saviem dzejoļiem — vai Dzejas dienās, vai presē. Presē nemaz
neredz.

Un otrs ir — masu informācijas līdzekļi šodien nemaz
negrib dzirdēt par dzeju, viņiem ir daudz interesantākas, aktu-
ālākas lietas, un viņi tāpēc, ļoti iespējams, dzejniekus nepub-
licē un negrib redzēt.

Un kas vēl varētu būt par cēloņiem? Tā jau nevarētu būt,
ka gaisā nav dzejas. Visa esība ir pilna ar dzeju, noteikti ir,
tikai nav kontakta.

— Tas nozīmētu, ka jums šobrīd trūkst iespēju tikt pie
dzejas?

— Es tagad runāju vispār, ne tikai par sevi. Man personiski ir vēl citi rēķini — pēc operācijas (biju smagi slim) man vērtību skalā kaut kas pārbīdījās, un man nemaz neliekas svarīgi dzejot. Man neliekas, ka dzeja ir daudz vērtīgāks nodarbošanās veids par citiem. Zināmā mērā pazuda subjekta un objekta attiecības. Un arī prioritātes. Man neliekas, ka dzeja būtu primāra manā dzīvē.

Es jau varu arī dzīvot savu dzeju.

— **Tas nozīmē, ka būtu mainījies jūsu priekšstats...**

— Par vērtībām, jā...

— **Un arī par dzejnieka misiju...**

— Jā, arī tas. Es nemaz nejutos neapmierināts, ka varu šeit, Kultūras fondā, tikties ar daudziem cilvēkiem un daudziem palīdzēt. Un ne tikai ar padomu vai ar savu prestižu, bet arī ar naudu, ar līdzekļiem. Man tas neliekas nesvarīgāk. Es nepārdzīvoju, ka nerakstu dzeju. Pat priedājos, ka varu nerakstīt un varu nepiedalīties Dzejas dienās. Un nejusties ne atstumts, ne iedomīgs. Bez kompleksiem pārdzīvot, ka es šogad nepiedalos.

Un, ja tā padomā, kā pirms gadiem divdesmit mēs centāmiens viens pār otru izlaist dzejoļu krājumus, man tas tagad liekas smieklīgi, ka katram — regulāri tas periods bija pēc diviem trim gadiem —, katram bija jābūt dzejoļu krājumam. Tur ir Čaklajam iznācis, tur Peteram, Auziņam, Vācietim ir krājums... Un tad atkal Ziedonim periodiski iznāk... Un tad izveidojas tāda kā maza sacensība. Varbūt — neatpalikt no kopējās ķēdes.

Nu jā, un var būt, ka tās ir arī vecuma kaites...

— **Vai nevarētu būt arī tā, ka dzeja jums ir pasaules izzināšanas, apjēgšanas veids un šobrīd šī pasaule šķiet kopumā skaidra, pabeigta...**

— Jā, nu profesionāli es varētu rakstīt tādu dzeju, kādu esmu rakstījis. Viegli varētu rakstīt. Bet tas nedod nekādu gandarījumu. Un, ja tas man nedod nekādu gandarījumu, es pieņemu, ka arī citiem tas nevarētu būt interesanti, ja es rakstītu tāpat. Ja es varētu kaut ko jaunu ieraudzīt un atklāt, tad rakstītu atkal.

Es mēģināju rakstīt poēmu par vēju. Bet tā, kā esmu rakstījis poēmu par pienu, tā man poēmu par vēju negribas rakstīt. Es nevaru nekādu vēja valodu atrast. Ja atrastu speciālu vēja valodu, tad, domāju, es tādu varētu uzrakstīt.

Tādu es gribētu uzrakstīt.

Bet man vēlš nepadodas nekā.

Viņš ir tik ļoti netverams, ka es nevaru atrast vēja formu. Uzrakstīt bezformas vēju būtu visideālāk, bet droši vien nav tāda žanra. Nevaru žanru atrast.

Visideālākais tagad būtu paņemt videokameru un uztaisīt filmu par vēju. Bet tas prasa laiku. Tad man ir viena vasara pilnīgi jāveltī. Tad man būtu jāpamet fonds, lai noķertu vēju. Un, kā jūs zināt — es domāju, katrs zina —, noķert vēju — tas ir pilnīgi neiespējami.

— **Vai jums šķiet, ka ar videokameru vēju var labāk noķert nekā ar dzeju?**

— Nu, reizēm tā šķiet. Varbūt tāpēc, ka tas ir tas jaunais žanrs, ko es neesmu izmēģinājis.

Tad, kad Laima Žurgina taisīja par mani īsfilmu, tad man ienāca prātā un es uzdevu viņai filmēt tikai vēju — es to vēju varētu komentēt, un tad tur arī filma par mani būtu. Bet viņai bija cits tēls — aka, un tā mēs sastrīdējāmies: viņa gribēja mani grūst akā, un man bija vēlš galvā. Un mēs nekā nevarējām atrast kopsaucēju. Un tā filma arī neiznāca. Diezgan saraustīta iznāca. Bet no tā laika man ir vēlš iesēdies galvā un...

— **Bet vēlš, man šķiet, jums jau ir diezgan sens un stabils dzejas tēls...**

— Jā, nu atsevišķos gadījumos jau esmu spēlējies, bet viņš man tā konceptuāli prasās.

Nu jā, un par vēju jau Mirdza Bendrupe ir vējojusi, un reizēm es viņu tā netaktiski pat saucu par Vēju veceni. Viņa visvairāk ar vētrām un vējiem ir krāmējusies. Tāpēc man varbūt arī Bendrupe tik ļoti patik, ka viņa noņēmusies ar šim stihijām.

— **Bet viņa meklē arī to punktu šīs stihijas vidū, kur ir miers.**

— Nu jā, bet tā jau ir dzejas nāve. Es jau vairākas reizes esmu teicis, ka tas ir tas centrs, tas filozofiskais centrs, kas jau izslēdz dzeju. Dzeja jau ir tikai tai vējā. Tam, kas nonāk vētras acī, tam dzejas vairs nav. Filozofija jau ir dzejas noēdāja.

— **Un tomēr — filozofijai jūsu dzejas dzīvē ir bijusi sava loma.**

— Nu droši vien. Var jau būt, ka es... Tad ir trešais variants, ka es pats esmu noēdis savu dzeju filozofiski. Ka es esmu aizgājis, aizfilozofējis par tālu relativismā, ka dzejai vairs relativī

nav nekādas vērtības un es esmu viņu izslēdzis kā vērtību, ar kuru būtu vērts noņemties.

— **Tā ir nokļūšana šajā vētras acī?**

— Nē, nu tik skaisti vai tik traki tas nav. Tur es neesmu nokļuvis.

— **Jūsu "Taureņu uzbrukums", man šķiet, patlabanējā politiskajā atmosfērā palicis nesadzirdēts un īsti nenovērtēts.**

— Es neesmu sekojis. Es, atklāti sakot, nekad nesekoju, vai mani kāds vērtē vai ne. Nu, ja man kāds iekož, tad tā iesāpas, bet tā es kritikai neesmu sekojis.

— **Vai kritika jums neko nenozīmē?**

— Ja tas attiecas uz citiem, tad es sekoju, ko domā par citiem, bet tā... Negribu lielīties, bet es tiešām neesmu pievērsis sevišķu vērību kritikai.

— **Kam rakstāt — sev, lasītājam?**

— Man liekas, ka tā nav kritikas darīšana, ko es rakstu. Tāpēc man bieži pārmet: es, Tautas dzejnieks... Man šīs kategorijas nestrādā. Es nejūtu nekādu misijas apziņu šā nosaukuma sakarā un neesmu tam pievērsis uzmanību nekad. Un tāpēc man arī nav tādas pienākuma apziņas — vai es rakstu vai nerakstu, vai kritika domā tā vai citādi... Es domāju, ka tā ir mana personiskā lieta. Un, ja mēs varam vienoties, ja tas ir bijis citiem patīkami un interesanti... tad droši vien tas ir labi, bet... man tīri subjektīvi ir tā: tā ir mana darīšana. Mana dzeja — tā ir mana darīšana.

— **Vai lasītājam jūsu dzejas dzīvē ir kāda loma?**

— Nu, tīri teatrāli. Tik, cik, teiksim, ja es izeju uz skatuves, tad tur stājas spēkā citas likumības. Tā ir estrāde. Un tā ir tīri estrādiska loma. Tā ir dramaturģija. Tur stājas cita žanra likumības. Kad es izeju uz skatuves, tad tur ir tāds cīņiņš: kurš kuru uzvarēs. Es tā vienmēr esmu uztvēris: ja es eju uz skatuves, tad man tā zāle ir jāsamīca. Jāuzvar. Nu, tur ir citas likumības... arī godkāribas likumības, un tur ir arī kaut kādas vīrišķības izpausmes, vēršu cīņas vai kaut kas tāds. Tas droši vien izriet no mana rakstura. Man vienkārši gribas pakļaut. Zāli vajag pakļaut — tā ir pirmā doma. Tie ir kaut kādi patvarības im-pulsi.

— **Ko jums nozīmē folklorā — vai tas ir jau noiets etaps, vai arī tam ir kāds turpinājums?**

— Nē, folklorā... Man ir liels sapnis uzrakstīt grāmatu par Krišjāni Baronu. Vai es to uzrakstīšu, nezinu. Man ir milzīgs materiāls sakrājies. Par Krišjāni Baronu materiālu nav nemaz, tāpēc es vācu materiālus, kas ir ap Krišjāni Baronu. Es nezinu, kas tas būs... Barons man tā ar folkloru ir savijies, ka es gribētu to rakstīt. Tas ir ļoti lielā žanrā — epepejā varbūt... Folklorā mani pirmām kārtām interesē mitoloģiski. Latviešu mīts. Ja to varētu atklāt, tad būtu vērts noņemt. Man Vaira Viķe-Freiberga liekas vistuvāk šai mīta atklāsmei. Tad... kaut kādā veidā arī Ilze Šķipsna. Un vēl atsevišķas līnijas no dievturiem, kur viņi nekļūst uztiepīgi. Ar dievturiem ir tāpat kā ar tādiem kanoniķiem, kam ir sava uztiepība.

— **Un Rainis?**

— Ar Raini, man liekas, es vairs nenoņemšos. Man šķiet, ka es Raini esmu pastudējis — Raiņa traģēdija un drāma arī ir skaidra un, tā vulgāri izsakoties, kur Rainis “nojūdzās”. Un, ja tie momenti ir atklāti, tad Rainis ir izstudēts un pietiek ar Raini.

— **Jums arī grāmata par Raini vēl ir izdevniecībā?**

— Jā, dažas esejas. Tās varētu saukt par manām studijām. Es studēju Raini, cik man pašam likās interesanti. Tas būtībā ir pabeigts posms. Bet tā, ko mēs runājam par misiju... tad man liekas, ka es savu misiju veicu arī šeit — Kultūras fondā, strādādams ar cilvēkiem, sabiedriskos darbus un patriotiskos darbus. Un man tie liekas nozīmīgāki nekā iet tagad vazāties apkārt pa Dzejas dienām, saņemt ziedus...

— **Un parlaments?**

— Parlaments... Es jau rakstiju, kā Rainim gāja ar parlamentu. Man neiet labāk. Apmēram tāpat mokos.

— **Man ir bezgala žēl, redzot jūs un citus radošus un darbīgus cilvēkus sēžot garas stundas sesijās...**

— Jā, nu parlaments varbūt nav mana istā vieta, bet... bet tas jau ilgi nevilksies. Drīz, es domāju, sasauks jauno Saeimu un es savējo būšu atsēdējis.

— **Bet Kultūras fonds, cik jūtu, gan jums ir sirdslieta...**

— Jā, jā. Kamēr mani neizsviedīs ārā, es te ļoti daudz strādāšu.

— **Pastāstiet tuvāk par “koku” grāmatu!**

— Nu, tā ir biogrāfiska lieta. Mēs jau trīspadsmit gadus esam braukājuši pa Latviju, pirmie aizsākām Latvijas ainavu

veidošanu tīri praktiskā ziņā, un ir nostrādāts tik daudz, ka gribas vienkārši nofiksēt šos momentus. Sākām, kad vēl nebija ne "zaļo", neviena... Tad pamodās "zaļie", un tad — atsevišķi rajoni, tad vēl dažas kopas, un tad nāca Kultūras fonds un tautas atmoda, un tagad jau mēs esam vieni no daudzajiem. To man gribējās tīri biogrāfiski... tos cilvēkus, kas ap mani bija.

— **Jūs vēl aizvien braucat?**

— Jā, pēdējo veidojām Aizkraukles pilskalnu — atklājām skatu uz Daugavu. Pēc kāda laika uz tā kalna stāvēs Spīdolas zīme, un tad, lai no šīs zīmes ainava būtu uztverama skaistāka, mēs viņu mazliet paveidojām — ne tā, lai cilvēka acs pieķertu, ka esam veidojuši, bet lai paliktu dabiski un neviens nezīnātu, ka tur ir sešas dienas strādāts.

Nu tā mēs strādājam. Lai neredzētu.

— **Vai jūs vēl aizvien esat pilnā sastāvā?**

— Nē, sastāvs ļoti mainās. Pirmkārt, ļoti daudzi apprecas, un, kad apprecās, tad viņi visu pazaudē, tad tur sākas citi statūti. Mums ir ļoti maz ģimenišu, kas paliek tādi paši, kā bijuši. Kaut kas mainās asinīs. Ķīmiskais sastāvs mainās, vai kas? Tā man grūti pateikt, kas tur notiek...

Nu, tādos dokumentos mani vienmēr ir interesējuši reālie cilvēki — kas viņi ir. Un tad man gribējās tos cilvēkus nofiksēt un atstāt vispārībai, kas ar mani strādājuši. Savu kompāniju.

— **Arī Kultūras fondā — cilvēkarhīvā — jūs visvairāk saista cilvēki?**

— Jā, nuja, nu te ir atkal manas idejas un indeves, kas mani nomoka. Man liekas, tāpat kā folklorā ir atklāta latviešu liktenziņa, tautas liktenstāsts — aizvēsturiskais, mitiskais un mitoloģiskais —, tā vēsturiskais varētu būt aktuāls vēstulēs, dienasgrāmatās, memuāros — nu, tādā autentiskā dokumentālā prozā. Te ir ļoti grūti tagad izsvērt ienākošo emigrācijas literatūru. Mums tagad ļoti daudz — konteineriem — nāk grāmatas šurp. Un es mēģinu atlasīt tās grāmatas, memuārliteratūru, ko šeit, Latvijā, vajadzētu izdot. Kultūras fonds grib izdot liktenstāstu bibliotēku. Ļoti daudz ir šo stāstu, bet viņi ir beleztrizēti. Un nevarētu teikt, ka ļoti talantīgi beleztrizēti. Katram literāri apdāvinātam kultūrcilvēkam tur, emigrācijā, ir bijusi tieksme savu liktenstāstu pavēstīt, un, būdams prom, aiz nostalgijas, aiz patriotisma viņš ir centies pārvērst to mākslas patiesībā, bet mākslas patiesību nav sasniedzis un dokumentālo patiesību ir

pazaudējis. Un līdz ar to viņš ir faktiski pazaudējis visu. Es, pa pasauli braukājot, daudzus esmu mēģinājis pierunāt, lai viņi paņem vēlreiz savu grāmatu un atraksta atpakaļ. Lai atraksta atpakaļ dokumentālā žanrā — dienasgrāmatā, kā viņiem tas bijis. Un šī saruna ir ļoti delikāta, jo autors apvainojas, ka apšaubā viņa māksliniecisko patiesību. Bet dokumentalitāte nav panākta. Latviešu literatūrā ar to mēs sadūrāmies, kad bija jāappraksta latviešu sarkanie strēlnieki. Tad mums atradās — parasti tie bija krievi un ebreji —, kas metās virsū šai konjunktūras tēmai. Viņi taisīja savus beletrizētos romānus, un tā viņi sabojāja visu, jo tur nekāda beletristika nebija. Protams, par beletrizētu darbu maksāja vairāk nekā par dokumentālu. Un tā, man liekas, bija tā motivācija, kāpēc viņiem ievajadzējās dokumentālus stāstus pārvērst beletrizētos. Un mēs pazaudējām to autentisko, to dokumentalitāti, un mākslas darbu mums arī nav par streļķiem.

Un tāpat ir ar tiem liktenstāstiem: katrs var uzrakstīt vienu skaistu savas dzīves stāstu, bet viņš to sasentimentalizējis un sametaforizējis tā, ka tas vairs nav dokumentāli ticams.

[..]

— Klausoties jūsos, top skaidrs, ka dzīves tiešamība ir pārmākusi dzeju, dzejisku dzīves uztveri.

— Jā, nu var būt, ka tā filozofija ir iznīcinājusi tādu naidu dzejas izpratni. Jo dzeju es faktiski baudu — nu tā pilnīgi jau — dabā. Dabā vai tāpat tiešā veidā — tiešas atklāsmes, tiešu pārdzīvojumu, tiešu uztveri. Dzīvē vai uz ielas ir tādi mirkli, kurus jau var uzņemt kā dzeju. Tas tā — paša patēriņam. *Paša patēriņam.*

— Gaišuma briži, atklāsmes briži...

— Jā, atklāsmes. Tāda epifāniska sajūta. Un, protams, tajās reizēs var ķert tos mirklus un sēties klāt, un tad jau uzreiz nāktu ārā, varētu rakstīt. Bet es nezinu... Vai tas ir slinkums vai kaut kas cits, bet negribas to darīt. Nu, vienkārši nav tāda savtīguma, lai pierakstītu. Vai arī — nav tādas misijas apziņas, lai to citiem dotu. Vai tā ir skopulība — sak, lai neviens to nedabū! Un tā es palaižu viņus. Man ir tāds tēls, gleznaini izsakoties, — tu sēdi vakarā, viss ir kluss, visi ir aizgājuši, un pēkšņi: krip, krip, kaut kur peli ieskripšķinās. Tur, kaktā, viņai ir ala, un tad viņa izlien ārā — nāk, nāk un skatās uz tevi — ko tu darīsi? — un tad viņa tā apsēžas plāna vidū, skatās tā bezkaunīgi acīs un gaida — vai tu ar tupeli dosi vai ar slotu

sitisi? — un tad viņa tā lēni aiziet pa diagonāli otrā kaktā, kur arī ir ala, tur vēlreiz paskatās — vai tu neko, neko nedarīsi? nu neko? — un tad viņa aizskrien...

Var būt, ka vajadzētu ņemt tupeli un gāzt viņai. Bet vai tas ir labi?

Nu es stāstu tādas pašreizējās sajūtas, pašreizējo izpratni. Var būt, ka nākamgad būs citādi.

— **Un ko jūs darijāt atvaļinājumā?**

— Man nav atvaļinājuma. Es rakstiju “koku” grāmatu. Atvaļinājumos man vienmēr tā ir bijis. Var būt, ka es esmu arī sapīnies par daudz ar prozu. Tagad, ja ņemtu atvaļinājumu, es pamēģinātu dzīvot, nu tā, epifāniski — bez kādām saistībām, bez pienākumiem, jo dzeja jau ir tik brīvs putns — tirs putns —, ka jāattīrās. Nevar jau tā — dienā strādāt un ar cilvēkiem saistīties un vakarā aiziet mājās un rakstīt dzejoļus. Droši vien tā nevar. Ir jāattīrās. Un vienā dienā attīrīties nevar. Un divās stundās arī nevar. To brīvības sajūtu... Es domāju, kāda nedēļa ir jāpadzīvo, pilnīgi neko nedarot, lai notīrītu to sadzīvisko ligatūru nost.

— **Savulaik, vēl pirms Kultūras fonda, jūs bijāt pārņemts ar Bērnu centra ideju. Vai tā jūs vēl joprojām interesē, vai arī ir kas mainījies?**

— Nē, nekas nav mainījies. Man ir tādas ļoti pastāvīgas programmas, kuras es neatlaižu. Tajā ziņā man ir tāds buldoģa tvēriens. Bērnu centru es arī neatlaidišu. Ja tikai būs cilvēki, kas gribēs. Es, piemēram, visu laiku dežurēju par Bērnu centru nolemto Aldaru ielas māju, un es viņu vaļā negribu laist. Un, ja man būs, ja radīsies cilvēki, kas gribēs iet iekšā, es viņus tūlīt laidīšu. Vai tā būs tāda ideāla kompānija, es nezinu. Man šķiet, ka ar bērniem neviens tā speciāli negrib noņemties. Var būt, ka arī nevajag? Varbūt es maldos, ka bērniem kaut kādi speciāli institūti ir vajadzīgi. Var būt, ka bērniem tāpat jāaug — tā kā puķēm un putniem, nopuņņojušamies...

Bet tā Bērnu centra ideja man vēl aizvien galvā. Un es pie tā nama tuos. Mums ar Dripi viss šis kvartāls ir ieprojektēts kā tāds mazs bērnu Vatikāns. Un tagad blakus tur ir jau “Sprīdītis” — izdevniecība, netālu veikals “Paija”. Tā ka, es domāju, ja Latvija būs drusku bagātāka un ja fonds būs bagātāks... Nams būs, bet vai būs cilvēki? Var būt, ka pasakas un epifānijas es arī rakstišu. Ja tik izdosies attīrīties.

[..]

— Man šķiet, ka bērni šobrīd ir cerīgāki. No viņiem vairāk sagaidīsim nekā no sevis.

— Redziet, es ļoti ticu, ka kosmiski nāk jauna dzīves izpratne, jauna informācija un ka nāk jauna cilts, kā Rainis teica. Tas skolās jau redzams. Notiek tāda pašattīrīšanās Visuma mērogā vai visības mērogā, vai vispārējā mērogā. Un otrs ir, kas man liekas ļoti vajadzīgs šodien cilvēkiem, — tā ir reliģija. Ticība. Savās cēlākās un cildenākās izpausmēs reliģijas mums trūkst. Un tajā ziņā reliģija ir ļoti veicināma. Tas nav vienmēr identificējams ar vārdu "baznīca". Baznīca ir visāda bijusi, un baznīckungi ir visādi bijuši, bet reliģijas mums trūkst. Arī Kultūras fonds ļoti daudz dara ērģeļu restaurācijā, un mēs arī baznīcu esam atbalstījuši, cik var.

Tas viss jāatgādina. Un kultūras prestižu iedibināt, kultūras cilvēka lomu sabiedrībā noteikt un viņa neatbīdāmu, neatkāpjamiem vietu noteikt un uzturēt, un nosargāt — tas viss pašlaik ir ļoti vajadzīgs. Un tāpēc parlamentā būs priekšā smags cīņiņš.

[..]

Vienmēr tā bijis, ka kultūra ir subsidējama. Kultūras darbs vienmēr ir prasījis dotācijas. Un, ja jaunā valdība nesaprātis, tad mums būs ļoti grūti. Tad arī Kultūras fonda idejas izpaliks. Un daudz kas izpaliks. Tas viss ir uz jautājuma zīmes...

[..]

Uzklausīja **Jolanta Mackova**.

Karogs. — Nr. 12. — 161.—167. lpp.

X STUNDAI

Kāds prezidents visai pasaulei pavēstīja, ka viņš ļoti mil kaķus. Ka viņam ir piecpadsmit kaķu, kurus viņš kopj un lutina. Un visa pasaule uzzināja, ka viņš ar tiem slēdz kaķu savienības līgumu. Vēlāk izrādījās, ka liela daļa kaķu līgumu negrib slēgt, jo jaunās savienības galvenais princips ir saturēt kaķus kopā aiz astēm, ko prezidents dara, viņu piecpadsmit astes pieminot ar savu vienu vienīgo it kā pilnvaroto prezidenta pēdu. Kurš gan sevi cenošs kaķis ļaus sev piemīt asti! Un tā nu daži kaķi mēģināja izrauties un metās bēgt. Tad prezidents

nodibināja speciālas iekšējās ķērāju vienības, kas kaķus ķēra un viņu astes bāza atkal atpakaļ zem prezidenta pēdas.

Tad kaķi sāka blaut. Un prezidents noalgoja diplomātisko dienestu, kas visai pasaulei paziņoja, ka kaķi ekstrēmisti brēcot un Karabahā pat uz jumta plēšoties, ka nevienā demokrātiskā kaķu savienībā pasaulē tā neesot. Prezidents gan ne ar vārdu nebilda, ka nevienā demokrātiskā zemē kaķim nemin uz astes.

Vārdu sakot, nu ir skaidrs, ka mēs kliegsim, mēs brēksim. Un prezidentam peles vairs neķersim. Jo nav redzēts kaķis, kas ķertu peles ar piemītu asti.

Latvijas Tautas fronte ir izdevusi uzsaukumu Latvijas ļaudīm būt gataviem grūtai dienai: x stundai, x mēnešiem vai x gadiem. Jo ir spēki, kas Latvijai draud ar politisku Golgātu. Latviju draud sist prezidenta krustā ar Rubika un Aleksejeva naglām un pulkveža Alkšņa āmuru. Sardzē tad stāvēs pavēlnieka Kuzmina vīri.

Bet mums šis kauss var iet arī secen, ja mēs neiekritisim tajās dusmu un naida emocijās, ko mums uztiēpj pāri palikušie, ar atriebības un visādiem apvainojumu kompleksiem sirgstošie kompartijas un interfrontes vadoņi. Būsim aukstasinīgi! Kaut ko mēs tomēr varam mācīties no virspavēlnieka Kuzmina, proti, ignoranci. Baltijas problēmas Kuzmins izvērtē un komentē tā, it kā runa būtu par zooloģiskā dārza iemitniekiem, nevis par kultūras tautām. No viņa vēsās nesatraucības mums būs kaut ko mācīties.

Var notikt, ka zem tanku lielgabaliem mūs atkal spiedīs doties uz vēlēšanām. Lai vienreiz galīgi un neapstrīdami — un visai pasaulei ko pārliecināties par Višinska un Molotova taisnību — Baltiju pievienotu Maskavai.

Var notikt arī tā, ka Vissavienības spēki — rūpnīcas, uzņēmumi, militārie resori, gangsteri un kooperatori — nopērk, izpērk, sapērk fabrikas, Latvijas zemes, pilis, muižas, zivju ezerus, sanatorijas, skaistākās vietas un mežus. Lai tad — jau privātīpašuma apstākļos — atkal varētu pasludināt par mūsu kopīgo draudzīgo saišu neatšķetināmību un nesaraujamību. Un viņu tiesības uz viņu privāto īpašumu (mūsu zemē!) tad jau neatgriežami aizstāvēs starptautiskās tiesību normas.

Grib iznīcināt Latviju. Grib iznīcināt mūsu tautu. Vajadzīga tikai vēl maza militāra iejaukšanās: tikai vēl vienas izsūtīšanas, tikai vēl viens apcietināšanu vilnis. Tikai vēl pāris tādas Dau-

gavpilis ar gubernatora brīvvalsts tiesībām. Tikai vēl daži poli-
goni un vēl dažas karavīru pilsētiņas mūsu jau tā izmocītajā
kolonizētajā vidē.

To un tieši to mums sola prezidenta pārvalde un šo pārvaldi
gaidošie revanšisti. Latgali kā pārkrievotu suverēnu republiku.
Latvijai atņemtas rūpnīcas. Latvijai atņemtas ostas. Vēl un vēl
deklasētāku Rīgu. Vēl un vēl indīgāku Ventspili. Vēl un vēl
militarizētāku Liepāju. Atkalslēgtus jūras krastus. Aukstasinīgi!

Sākās ar to, ka PSRS ģenerālsekretārs, pirmoreiz ciemojoties
Latvijā, aukstasinīgi paziņoja, ka mūs no nabadzīgas ganiņu
tautas attīstības labumos, gudrībā un bagātībā ievēdis lielais
brālis. Toreiz mēs palaidām to gar ausim, jo gribējām Gorbačovam
ticēt un cerēt. Bet šoruden Parīzes preses konferencē viņš visu
cienītus un tautas ievēlētus Baltijas liderus nosauca par kaut
kādām "prunskienēm un landsbergiem". Pēc tā visa pat tad,
ja šodien lielais Prezidents ar Anatoliju Gorbunovu, ar Jāni Pe-
teru vai Mavriku Vulfsonu tomēr runā korektākā stilā, nekādas
uzticības garantijas mums nav. Tas ir tikai aukstasinīgs diplo-
mātisks flirts ar tautu, kas viņu "centrālajos bauslibas ruļļos"
un viņu psiholoģijā nekad nav bijusi ierakstīta kā līdzvērtīga.
Nedomājiet, ka viņiem ir naidis pret mums. Viņiem nekad nav
naida, jo mēs viņiem neesam nekas.

Tāpēc — lai mums tāpat nav naida pret viņiem, lai viņi
mums nav nekas! Būsim aukstasinīgi! Būsim aukstasinīgāki jau-
najā gadā nekā šogad!

Mēs nepiedalīsimies nekādās atkaluzspiestās vēlēšanās, nedz
arī referendumos. Lai interfronte un armija tēlo vien brīvas
vēlēšanas un tēlo Latvijas tautu — pasaule tūlīt ieraudzīs šo
teātri un tad sapratis arī iepriekšējo 40. gada vēlēšanu teātri
Baltijā. Lai notiek viņu pašatmaskošanās!

Pasivās pretošanās varenos spēkus pierādījis Mahatama Gandijs.
Mēs negribam rīkot referendumu, kurā piedalās karaspēks un
centra iesūtīti sveši spēki! Mēs negribam no sava trūcīgā
nacionālā ienākuma barot Vissavienības karaspēku! Mēs neatzīs-
tam nekādu x stundā karaspēka paspārnē iedibinātu jaunu
varu! Mēs nepildīsim nekādas pavēles, ne rīkojumus, kas vērsti
uz mūsu tautas fizisku un garīgu iznīcināšanu. Mēs esam pret
to gubernatorisko lielmaniību, ar kādu Savienības izmanīga par-
tokrātija un birokrātija "pārkārtojas" atkal uz republiku rē-
ķina — kā viņi izsaimnieko jau tā izlaupīto Latviju, kā viņi

politiski pazemo mūsu tautu, ar kādu diplomātisku izmanību Maskava cenšas nostādīt Baltijas neatkarības centienus pasaules acīs kā bīstamu nacionālistisku reliktu uz pasaules brīvo demokrātu fona, tai pašā laikā liegdama pasaulei informāciju par Baltijas demogrāfisko izmīsumu, par Baltijas tautu totalitāru izmirdināšanu un stiprākā cenšanos (elementāru, prastu un brutālu cenšanos) ieņemt brīvo dzīves telpu.

Un nu mums jānolemj, ka mēs nevairīdamies un aukstasinīgi:

- manifestācijās atkal un atkal pieprasīsim latviešiem izdzīvošanas un pašpārvaldes tiesības savā zemē;

- ka vietējās padomes strādās tikai un tikai Latvijas neatkarības likumā, burtā un garā;

- ka mēs nepadosimies interfrontes demagoģijai — it kā trūkumā, kas tuvojas un ir jau pienācis, būtu vainojama mūsu jaunā valdība un likumdošana. Atcerieties, ka mēs ciešam no tā posta, ko iestrādājušas agrākās valdības un vecie, jau bijušie Savienības noliģumi. Nekliegsim līdzī, ka veikalā nav produktu. Viņi kliedz, ka Latvija viņus **vairs** nebaro tik labi, kā barojusi līdz šim. Bet mēs varam bažīties vienīgi par to, ka jaunā Latvija mūs **vēl** nebaro, nav vēl tik spēkā saņēmusies. Parlaments strādā neatlaidīgi. Godmanis strādā dienu un nakti. Paulam nav laika smaidīt. Kad mēs visi pirms gada **kopā** gājām ar karogiem uz neatkarību, mēs teicām — kaut vai postalās, ka tik brīvība! Un ja nu pienāks pastalu laiks? Nepārdosim sevi atkal par zābakiem un amatiem!

Mums būs jādokumentē un visos veidos jāiznes pasaulē, jāatmasko tās varas zemiskie spēki, kas nu prezidenta pārvaldes aizsegā var gāzties pār latviešu tautu. Prezidenta pārvalde atraisa rokas revanšismam. Jau tagad iebraukušie Maskavas TV programmas "Laiks" demagoģi melo melodāmi. Mūsu inteliģencei jātulko pasaules valodās raksti, ziņojumi un intervijas, Latvijas strādniecībai nevajag runāt līdzī iesūtītajiem centra provokatoriem, visās rūpnīcās un saimniecībās jāiedibina tautas glābšanas rezerves fondi, jāboikotē prezidenta pārvaldes ielikteņu darbība, bet ar mūsu brāļu tautu demokrātiskajiem, gudrajiem un labajiem cilvēkiem citās republikās un Latvijā jādraudzējas, ar viņu palīdzību jāneitralizē iebraucēju politiskā aklība un agresivitāte.

Mēs vēl nezinām, cik lielu atdevi un cik lielu aizliegšanos šī tautas pašsaglabāšanās cīņa prasīs un cik ilgi tā ilgs. Milita-

rizētā impērija raustās bailēs un draud pēdējā niknumā. Visu tautu taisnības griba cīnās visās blakusrepublikās kopā ar mums. Prezidenta pārvalde ir impēriskās nekrietnības pēdējais gājiens. Šobrīd mēs nedrīkstam raudāt, šobrīd mēs nedrīkstam nobities. Un nedrīkstam krist dusmās un naidā. Ja kaut kas ir, ko mēs varam no viņiem mācīties, — tad tā ir aukstasinība. Mēs to nokārtosim mierīgi un cieņā, tautu draudzībā, diplomātiskā korektībā un nevainojamā pašapziņā.

Tautas frontes aicinājums ir savlaicīgs un bridina par grūtu jauno gadu. Bet no viena miljona parakstiem pret iestāšanos jaunajā Savienības līgumā trešdaļu parakstījuši mūsu republikas cittaunieši. Var būt, ka prezidents tieši tāpēc mācēs šo dokumentu saprotoši nolasīt un neļaus saviem spēkiem Latvijā uzkūdit pilsoņu karu. Tas būtu Nobela prēmijas laureāta cienīgi.

Vēlot Latvijai priecīgus Ziemassvētkus, iespējami nekaitīgu Jauno gadu un gaismas uzkrāšanos mājās, ģimenēs, likumos un darbos —

Imants Ziedonis

1990. gadā pirms Ziemassvētkiem.

Latvijas Jaunatne. — 1990. — 22. dec.

1991

ŠIS GADS PRASĪS

Tā ir grūta formula, ko es šogad vēlos. Bet tā būs jāatzīst un jālieto, ja mēs gribam būt. Tā būs jāuztur sevi, ja mēs gribam tikt ārā no šā mudžekļa. No šā tautu likteņu samudzinājuma.

Vienkārša formula, bet grūta: ticība + izlīdzinājums. Vieņiem pa spēkam būs ticība, bet pietrūks izlīdzinājuma. Otrie mācēs izlīdzinājumu, bet tiem pietrūks ticības. Trešajiem nebūs ne ticības, ne izlīdzinājuma. Mēs gribam būt ceturtie.

Ticība nevar būt taktika. Ticība nav īslaicīgs paņēmieni. Nevar būt tā, ka šodien mēs kaut ko veiksīm ar ticību, rīt ar koķetēšanu, parīt ar bezkaunību, aizparīt atkal ar ticību. Ticība

nav taktika, tā ir stratēģija. Ilgstoša un pastāvīga. Mūsu stratēģija. Bet mūsu taktika lai ir izlidzinājums.

Mēs taisām izrāvienus, mēs raujamies ātrāk, mēs steidzāmies, bet mēs sev neatskaitāmies. Reizēm mēs gan, jā, sev atskaitāmies par padarīto (t. i., par dienas darbiem). Bet par izdarīto, nodarīto (pasaulei un cilvēkiem)? Vai mēs atskaitāmies dienas, mēneša vai gada beigās? Un kam? Nē, mēs neatskaitāmies. Nē, mēs neizlidzināmies. Reizēm tikai kafejnīcā starp steigu, draudzēni... Telefonā — sirdi izkratot. Kam ir māte — pasūdzēsies mātei.

Katoļiem ir vieglāk — katoļiem ir grēksūdze. Lietuvas tauta savā katoliskajā ticībā, es domāju, ir stabilāka par mūsējo. Jo viņu cilvēki ir pieraduši regulāri "savilkt galus kopā", formulēt savus izdarījumus. Pirms tu ej uz baznīcu izsūdzēt grēkus, tev tie jāformulē sevī. Pat ja tu esi nolēmis neteikt taisnību cietēvam, sev tu to pateiksi un formulēsi, kaut vai — kā samelot.

Grēksūdze ir izlidzinājums. Svētais vakarēdiens ir izlidzinājums. Un lūgšana ir izlidzinājums.

Šis gads vairāk par citiem prasīs pēc izlidzinājuma. Starp centru un tautām. Starp latviešiem un krieviem. Starp sievietēm un vīriem jauktajās laulībās.

Starp agresīvo armijas potenciālu un mūsu apvainoto tautu. Starp vietējām padomēm un to izpildu komitejām. Starp Augustāko Padomi un mūsu valdību, tās ministriem.

Starp politiķiem un savas krāsas zaudēt negribošiem mākslas ļaudīm. Starp jaunas mantkāribas pilnajiem uzņēmējiem un humanitāro inteliģenci.

Starp patriotisko, savu zemi atkal kopt un lutināt gribošo jaunsaimnieku un žņaudzošo valsts nodokļu politiku.

Tās ir tikai dažas svarīgākās pozīcijas, kurās liktenis pārbaudīs mūsu tautas spēju un tiesības uz izdzīvošanu.

Mēs šo pārbaudi neizturēsim, ja nesavāksimies pozitīvi. Lielākais saturošais spēks ir ticība. Ir laiks katram pašam sev dot ticības apliecinājumu. Ka mēs ticam. Ne tikai Latvijas neatkarībai, bet Visuglābjošajam Spēkam kā tādām.

Šodiena ir ļoti ārdošā. Ticību ārdošā. Mūsu jauniedibinājušies spēki nav tikai no laba vien. Jaunā uzņēmēju kustība nerādās būt diez cik godīga un skaista. Mūsu žurnālistiem avi-

zēs un TV trūkst imunitātes — tie saslimst ar pasaules atkritumu slimību, ļoti viegli un lētās formās: ar pornogrāfiju, bes-tiānismu, estrādē labi noauguši tēvaiņi netiek ārā no infantilisma... Viena daļa tautas arī reliģiozo terminoloģiju sāk lietot tiri spekulatīvi estrādiski un flirtējot.

Mūsu laiviņu stipri vien mētā politiskajā bangotnē, jaunu kapitālu un jaunu valstisku vērtību meklējumos. Marka evaņģēlijs vēstījumā par Jēzu Kristu mūsu situāciju apraksta tā:

“Un, kad vakars metās, tad laiva bija jūras vidū un viņš viens pats malā.

Un, redzēdams, ka tiem braucot bija grūtības, jo vējš tiem bija pretī, viņš naktī, gaiļos, pie tiem nāca, pa jūru staigādams...

Visi viņu redzēja un izbijās. Un tūdaļ viņš ar tiem runāja un uz tiem saka: “Turiet drošu prātu, es tas esmu, nebīstieties!”

Un viņš iekāpa pie tiem laivā, un vējš nostājās...”

Ir jāapjauš, ka ticība ir stratēģiska. Un tas dod drošu prātu. Un pati ticība ir jau izlidzinoša. Nē, tas nav ne kapitulantisms, ne konformisms, tas ir cits, daudz pārliecinātāks un varošāks — tas ir trešais spēks divu spēku cīņas laukā. Kur cīnās griba pret gribu, vara pret varu, princips pret principu, par “tā” vai “šitā”, nāk trešais spēks un rod trešo iznākumu. Griba vien pret gribu neuzvar. Uzvar griba, kas balstās Providencē.

Ticība formē istenību. Tāpat kā vienmēr, arī šodien. Ne tikai politika un diplomātija. Var teikt arī, ka ticība ir visstiprākā tautas diplomātija, tautas diplomātijas vislielākais spēks. Jo tas izlīdzina, atrisina un dod “trešo iznākumu”.

Šogad būs bangaina jūra. Turiet drošu prātu un ticiet vairāk visam tam, kas pa ūdens virsu staigā!

Kultūras Fonda Avīze. — 1991. — Marts.

ES VĒL MEŽĀ ATGRIEŽĪŠOS

Jau krietnu laiku dzeja vairs nav primāra dzejnieka dzīvē, jo dzīves tiešamība ir pārmākusi dzejnieka dzīves uz-tverī. Kopš Imants Ziedonis strādā parlamentā, viņš pats atzīst, ka tur viņam neejot vieglāk kā savā laikā Rainim — nebūdamas politiķis, mokoties un gribot ātrāk tur savu laiku atsēdēt.

Ziņas no Augstākās Padomes. Kamera pārslīd zālei, un vienā mirklī iespējams ieraudzīt visdažādākās emocijas. Imants Ziedonis

reizē skumji, reizē dziļdomīgi klusē. Par ko dzejnieks domā ziedoņa laikā?

— Man ir normāls garastāvoklis, pesimisms nebūt nav mani nomācis, kaut gan ir citas vietas, kur esmu vajadzīgāks. Bieži jūtu, ka es Augstākajā Padomē nepamatoti aizņemu vietu, jo parlamentā jāļauj strādāt profesionāliem politiķiem ar politisku formulēšanas un izcīnīšanas prasmi. Tā piemīt mūsu juristiem. Protams, jābūt jau arī citu profesiju pārstāvjiem, bet tikai tādiem, kuri prot formulēt sava sabiedriskā slāņa, vēlētāju vai partijas intereses. Es esmu publicists, bet publicists nav vēl parlamentārieti. Faktiski publicists ir mītiņa cilvēks, viņš aģitē. Viņš salīdzinājumā ar parlamentārieti ir pļāpīgs. Bet tur nav laika pļāpāt, tur nevar dot tikai problēmas aprakstu, tur jādod tēze. Ja tas netiek darīts, jebkurā brīdī kāds zālē var piecelties un teikt: lūdzu, izbeidziet šo mītiņu!

Turpināšu aizstāvēt deputātus, ja tiem pārmetīs privilēģētību. Tie ir cilvēki, kas strādā ar lielu atdevi, un viņiem pienākas labas algas un labi dzīvokļi. Iedomājieties deputātu no rajona, kuram ir ģimene. Te, Rīgā, viņš jūtas kā izsūtījumā — mājās tiek tikai sestdien vai svētdien, jādzīvo kā kopmītnē, jāstāv garu garā rindā pēc biežpiena... Kāpēc presē neparādās materiāli par to, kādā izsūtījuma situācijā ir tāds deputāts no provinces? Viņam tās astoņas, desmit stundas kā stellēs jānosēž. Bet presē kliez, ka deputātiem nezin kādas privilēģijas tiek dotas. Tas ir proletkultisms. Kuriem gan citiem dot privilēģijas, ja ne pašiem tautas izredzētajiem!

— **Ap ko jūs pašreiz koncentrējat lielāko daļu savas enerģijas?**

— Ap Kultūras fondu. Tauta varbūt neko nezina par Kultūras fonda aktivitātēm, tāpēc ka mēs maz parādāmieš presē. Šobrīd ir lētā prese, tā izmanto lētas sensācijas, līdz ar to pavirši vai vispār neievēro nopietnas kultūriniciatīvas. Redzot informācijas spekulatīvo raksturu, es vispār piesargājos publicēties presē. Manuprāt, arī televīzijā prioritātes nav pareizi noteiktas. Tikpat kā netiek raidītas kultūrziņas. Varbūt Kultūras fondam televīzijā tiks atvēlēta pusstunda mēnesī, tad mēs kultūras ziņas sniegsim paši.

Mums ir izveidotas ļoti nopietnas programmas — Daugavas, Spīdolas, Strēlnieku... Īstenojot Strēlnieku programmu, visa tautas saziņotā nauda izlietota Tīrelpurva ansambļa iezīmēša-

nai. Līdz šim bija zināms tikai Ložmetējkalns. Bet mēs atradām un šoziem iezīmējām visu astoņu pulku ciņu vietas.

Izveidotas Daugavas baseina kartes — dabas kartes, kuras iedotas vietējām pašvaldībām, vietējām saimniecībām, visām darbaspējīgām organizācijām, kas atrodas Daugavas krastos. Ar pašvaldībām mēs slēdzam līgumus, kuros norādīti iedzīvotāju pienākumi kultūrvietu reanimēšanā. Vasarā būs četras bērnu nometnes, kurās viņi mācīsies sakopt savu vidi.

Liela daļa līdzekļu tiek izlietoti vietvārdu vākšanai un vietu apzīmēšanai. Savu vārdu aizmirsušās vietas jāsauc atkal vārdā, tāpēc tās apzīmējam ar ne visai dārgām, bet izteiksmīgām akmens zīmēm, un ceram, ka zināmā enerģētiskā līmenī vietas atdzivosies, līdzī vārdam atgriezies sabiedriskā dzīvība.

Parasti sakopj reklāmvietas. Šodien viss ir ļoti estrādīks. Tas ir šausmīgi, ka pat vislabākie centieni izsaka sevi ar nolūku, lai tiktu ekrānā vai avīzē. Cilvēki nemil darboties tur, kur netiek gandarīta patmīlība vai godkāriba. Cilvēkos ir tāds mazvērtības komplekss, ka viņi nepārtraukti grib, lai viņus redz. Grūti pateikt, kas ir primārs — ola vai vista. Vai prese un televīzija ir tās vainīgās, kas iestrādā mūsu tautā paviršu teatrālismu un izrādīšanās kāri vai otrādi — TV un avīzes ir tikai uztvērušas tautas karnevāltiekmes un nu tām iztop, tās ekspluatē un uz tām "izpeld"?

Cilvēki it kā nemāk strādāt neredzami. Tāpēc mēs savos fonda interešu cilvēkos pulcējam klusos, kopjam spēju strādāt arī tad, ja tevi speciāli neafišē. Lielākā daļa mūsu aktivitāšu pagaidām paliek nemanāmas. Bet tikai pagaidām. Ar laiku tās iznāks virspusē. Savā laikā un savā vietā. Atmodas sākumā tautas saziņoto naudu pavisam drīz būs lietderīgi izlietojuši. Pašlaik lielākās summas tiek izmantotas Spīdolas stipendijām. Balstām arī jaunu mācību grāmatu rakstīšanu Spīdolas skolai. Tāpēc tagad ļoti būtisks ir jautājums, vai Kultūras fonds spēs pastāvēt, vai tam būs nauda un vai jaunā valdība iespējami ātrāk noteiks Kultūras fonda statusu.

— Ko darīt ar kopā brūkošajām baznīcām? Arī to atjaunošanai vajadzīgi milzu līdzekļi. Kultūras fonds un Vides aizsardzības klubs daudz ko izdarījuši lietas labad. Diemžēl sarunā ar arhibīskapu Kārli Gailīti pārliecinājās, ka brūkošo baznīcu jautājums Konsistoriju pagaidām neuztrauc.

— Jā, esam ieguldījuši daudz līdzekļu baznīcās. Tā arī ir kultūra. Latvija ģeogrāfiski nemaz nav iedomājama bez baznīcu dominantes ainavā.

Es nedomāju, ka Konsistorijai vajadzētu kaut ko pārnest. Baznīca vispirms atjauno draudzes. Aug draudze un līdz ar to arī garīgais potenciāls cilvēkos. Ja garīgais potenciāls ir izaudzināts, tad draudze uzceļ baznīcu. Es nedomāju, ka draudzes vajadzētu kaunināt par nevērību vai skopulību, cilvēki atmosfērā skaistumā, un viņu baznīcas būs tik skaistas, cik viņi paši būs skaisti.

Esam iecerējuši kopā ar Liepupes saimniecības ļaudīm atjaunot Liepupes baznīcu. Tā ir viena no arhitektoniski interesantākajām Latvijas baznīcām. Vasarā arī Čikāgas draudzes jaunieši brauks talkā, tāpat kā tas bija jau pagājušvasar.

— **Dzirdeju, ka jūs Tērvetē rakstāt "Mūža grāmatu"...**

— Tas būtu skaisti, bet tā nav taisnība. Varbūt jūs man ideju pateicāt priekšā, varbūt nosaukums radies no vēlāmās izteiksmes runām dažādos saietos. Varbūt arī sarunās ar Tērvetes "sprīdūkām", "Sprīdišu" meitenēm Annu svinībās (šīs svinības tur ir ļoti skaistas!) Tērvetē man radās doma uzrakstīt par Tērvetes apkārtni. Esmu sakrājis materiālus, ko šīs apkārtnes gudrie ļaudis ir rakstījuši, un savas biogrāfiskās atmiņas, kas saistītas ar šo vietu — sanatoriju, mežu, Zemgali...

Es "audzēju" mapes par Krišjāni Baronu. Gribas uzrakstīt Barona mūža romānu. Viņam nebija gandrīz nekādas biogrāfijas. Barons dzīvoja grāmatveža mūžu, lapiņu šķīrotāja mūžu. Es rakstu atsevišķus fragmentus, epifānijas par viņu. Tas nebūs romāns sižetiskā ziņā.

— **Vai, šodien savu daiļradi vērtējot, zem visiem darbiem bez sirdsapziņas pārmetumiem jūs parakstītos — Imants Ziedonis?**

— Ļoti daudz ir tādu, zem kuriem patlaban man grūti parakstīties, kuros ir diletantiski, nožēlojami vārdi. Es gāju tam laikam cauri tāpat kā visi jaunie. Atceros, kā kopā ar Ojāru Vācieti jūsmoju par Sibīriju. Zināmā mērā tas bija arī "zaļo" motīvs, taču proletkultiski sakāpināts. Jauneklīgā enerģijas plūsma bija jāgāz ārā. Krāces apiet nav laika! Vācietis gāza Sibīrijā, es Kalnu Altajā, "Sirds dinamīts" — zem šiem dzejoļiem ir grūti parakstīties. Bet nevar jau arī noliegt — tā ir mana biogrāfija un tā jāpieņem tāda, kāda tā bijusi. Sak, muļķis biju.

Jauns un muļķis. Tikai diez vai te ir runa par sirdsapziņas pārmetumiem. Drīzāk tas ir žēlums par iekavētu attīstību, piebremzētu biogrāfiju. Mēs vienkārši bijām jauni un stipri un savā spēkā, kā mācējām, tā meklējām savu "smagā roka" un "lielā bita" sajūtas un tā uzķērāmies uz proletkultiska kategorisma makšķeres, jo tas nāca ar lielu troksni un apdullinošiem propagandistiskiem decibeliem.

— *Kad es mežā eju, es pilnīgi
jūtu,
ka man bija jābūt te.
It kā nepiespiests, laimīgs koks es
būtu
un man melnalkšņa dvēsele.*

Vai, parlamentā strādājot, šad tad neieskanas galvā šis paša rakstītās rindiņas?

— Tas, ka es strādāju parlamentā, nenožimē, ka man nav laika būt mežā. Reizi mēnesi kopā ar Dižkoku grupu braucu kokos. Es nupat izbraucu Vidzemei cauri. Tieši šajā laikā koki ir vēl dažādi, tie nav vasarīgi vienādi. Skaisti ir šie gobelēni, koku runāšana atšķirīgās valodās... Es vēl mežā atgriezīšos.

— *Kā jūs vērtējat "zaļo" kustību?*

— "Zaļo" kustībai vajadzīga stabilitāte, meža stabilitāte. Šķiet, ka šā hlorofilspēka mūsu "zaļajai" kustībai nepietiek. Tā ir nedaudz nervoza. Ja tā spētu saliedēties ar meža auru, tā būtu ļoti stipra. Zaļie ir stipri politiskajā ziņā, bet filozofiskuma pietrūkst.

"Zaļie" pamatā ir pilsētnieki, viņi sevi nosauc par "zaļajiem" kompensējoties. Bet faktiski viņi ir tie, kam pietrūkst zaļā. Viņi aiz trūkuma piesauc zaļo, bet būtu skaisti, ja viņi to piesauktu aiz pārpilnības. Es domāju, ka organizatoriski jāorientējas uz perifēriju un jāpulcē stipri "zaļie" vairāk tur.

"Elpai" vairāk vajadzētu laist iekšā savās slejās stiprus cilvēkus, pirmkārt jaunsaimniekus, tādus, kuri nevis cīnās, bet ir tik stabili, ka viņiem nav jācīnās, — pārliecinātus, stiprus tipus. Nu labi, ko es te mācu, man pašam fondā tās lietas nemaz tik labi neiet.

— *Vai jūs esat kādā partijā?*

— Nē. Ja stātos, tad tikai Zemnieku partijā. Es pašlaik esmu neatkarīgais.

— Tauta sapratusi, ka viņai pirmām kārtām jānostiprinās uz zemes. Vai arī jums ir kāds neatgūts zemes pleķītis?

— Nesen mani draugi brauca apskatīt savus mantojamos īpašumus, tad man palika žēl, ka man nav. Ragaciemā maniem vecākiem kādreiz piederēja dažas pūrvietas kartupeļu zemes, baltas mēslojamas smiltiņas...

Vajag pieprasīt visiem, kas grib. Tagad ir laiks, kad zeme gaida, kas to pieprasis, kas to vārdā sauks. Lai nāk visi, kas var. Tad redzēs, kas būs spējīgs ar to parunāties arī tālāk un pa istam.

Kultūras fonda Baltajā istabā ar **Imantu Ziedoni** tikās
Māra Libeka.

P. S. Kopš 23. maija Imants Ziedonis veselības stāvokļa dēļ vairs nav parlamentārietis.

Elpa. — 1991. — 28. maijā.

PAR LATVISKĀS KULTŪRAS IDENTITĀTI

Pāri robežām — no austrumiem un rietumiem — nāk politiskas straumes un nepārtraukti skalo (izskalo arī) latvisko grunti. Politiskas straumes, ekonomiskas straumes. Kā mēs saglabāsim savu latvisko kultūras identitāti šai laikā, kad tik visaptveroši darbojas kultūru mijiedarbība, ko mēs saucam svešvārdā "integrācija".

Šajā latviskās kultūras identitātes noteikšanas darbā var ieiet no diviem galiem. No teorētiskā un no praktiskā. Var tūlīt rīkot konferences un sākt strīdēties par mūsu gudro vīru jau formulētu latvisko bauslibu — par profesora Paula Jurēviča, Ernesta Brastiņa un citu ideologu gudrībām. Var strīdēties, vai tāda identitāte ir un vai tāda vispār vajadzīga. Un tā līdz bezgalībai, galu galā var sastrīdēties un ne pie kā nenonākt.

Un var iet citu ceļu. Sākt ar elementāru inventarizāciju. Mums ir daudz kas, ar ko mēs varam spidēt savās skolās paši saviem bērniem un savā televīzijā visai tautai, mums ir daudz kas tulkojams pasaules valodās un rādāms pasaules labākajās izstāžu zālēs, bet mēs paši vēl nezinām, kas tas ir. Mēs neesam izdarījuši savas mantības

ELEMENTĀRU INVENTARIZĀCIJU.

Kuras ir tās latviskās lietas, kas varētu būt etalonvērtas. Mēs neesam atlasījuši un uzrādījuši latviešu hrestomātiskās vērtības. Kuri ir tie fragmenti mūsu vēstures internacionālajā plūsmā, kurus tik tiešām mēs atzītu par latviski mūsējiem, tos tad kopu un daudzīnātu pasaulē. Kuri ir tie latviskie citāti, kas mācāmi un tulkojami. Par fragmentiem un citātiem runājot, es nedomāju tikai literatūru vien. Es domāju tos mūsu centienu nogriežņus, tos garamantu gabaliņus, kas vienkopus sistēmiskā brīvē vēl joprojām nav savienoti. Mūsu identitātes pamatformulas un mūsu nacionālās kultūras pamatvērtības ir izkaisītas pa foliantiem, disertācijām un kartotēkām, arhīviem un visdažādākajām krātuvēm un nekad nav vienkop nonākušas vienotā datu bankā, sistēmiski veidotā lietu un ziņu krātuvē. Tāda ir jāizveido. Un lai mūs nebaida jēdzieni "etalons", "izlase", "kanons". Mēs taču saprotam, ka nav absolūti latvisku vērtību. Ka šī identitāte pastāv tikai kā vienošanās, kā konvencija. Mēs, maza ekspertu grupa, koleģiāli vienojamies, ka šādas te vērtības ir tipiski latviskas, paziņojam, ka tajās mūsu latviskie centieni ir visvairāk un viskarstāk izteikti. Tās ir mūsu ideālās vērtības. **Tad** var sākties diskusija, pēc kuras identitātes jēdziens, iespējams, koncentrētos vēl blīvāk.

BŪS IEBILDUMI.

Pirmkārt, politiska rakstura. Ka mēs šajā dramatiskajā starpnacionālajā situācijā tā varam tikai pastiprināt nacionālistiskas tendences. Mēs atbildēsim, ka tas ir mūsu **īpašuma** jautājums, ka mēs vienkārši pārlūkojam un savācam vienkop savu **mantu**, savas **garamantas**. Tāpat kā atsevišķiem pilsoņiem var būt kopīpašums un privātais īpašums, tā arī tautām ir savs internacionālais kopīpašums un nacionālais "privātais", intīmais īpašums. Ir jāuzdrošinās iestāties par savas nācijas dzīvību. Ir jāsauc pils vārdā. Citādi mēs tikai dziedam un dziedam, ka augšām celsies Gaismas pils un Gaismas pils. Celsies, bet tikai tad — "ja kas vārdu uzminētu"... Tad nu minēsim! Sāksim!

Būs arī metodiska rakstura iebildumi. Ka tas nav izdarāms. Ka vispirms jādefinē, jāformulē! Mēs jau iepriekš pasludinām, ka kultūras identitātei nav definīcijas. Ka tā pastāv centienos. Inventarizējot šo centienu objektus un tēzes, tieši šajā atlases gaitā mēs atradīsim savu kultūras identitāti **praktiski, dzīvajā sadzīvē**. Protams, nāks diskusiju kāri profesionāļi un par

vari pierādis, ka etalona nav un kanons ir bīstams, un galēji filozofiskā nozīmē viņiem būs taisnība. Sevišķi mākslinieki būs visskaļākie mākslas daudzveidības un brīvības vārdā. Taču tas tikai vēlreiz pierāda šādas kultūras idento pamatvērtību uzskaites nepieciešamību.

Es negribu teikt, ka šis "kanons" (sauksim viņu tā, nevaļoties no šā vārda biedējošās disciplīnas) ir jānosaka kā obligāta norma vai kādam jāuzspiež, taču jāpiereģistrē un jāieliek sistēmā tas ir. Tikai tad mēs varam būt droši pasaules avangarda gājienos, visādos izgājienos no rāmjiem un visu zemju mākslu jautajās laulībās.

(Būs arī ekonomiska rakstura iebildes. Ka mums tam nav naudas. Tā teikt, kad būs realizētas valdības jau noteiktās ekonomiskās programmas, tad varēsim atļauties arī kādu kultūrprogrammiņu. Vispirms uzcelsim materiālo bāzi, tad kultūras virsbūvi. To jau mēs esam dzirdējuši. Lidz apnikumam no vēsturiskā materiālisma mācībām.) Latviskās kultūras identitātes noskaidrošanas darbs ir nacionāla programma. Tā ir par tādu pasludināta un valstiski subsidējama. Un —

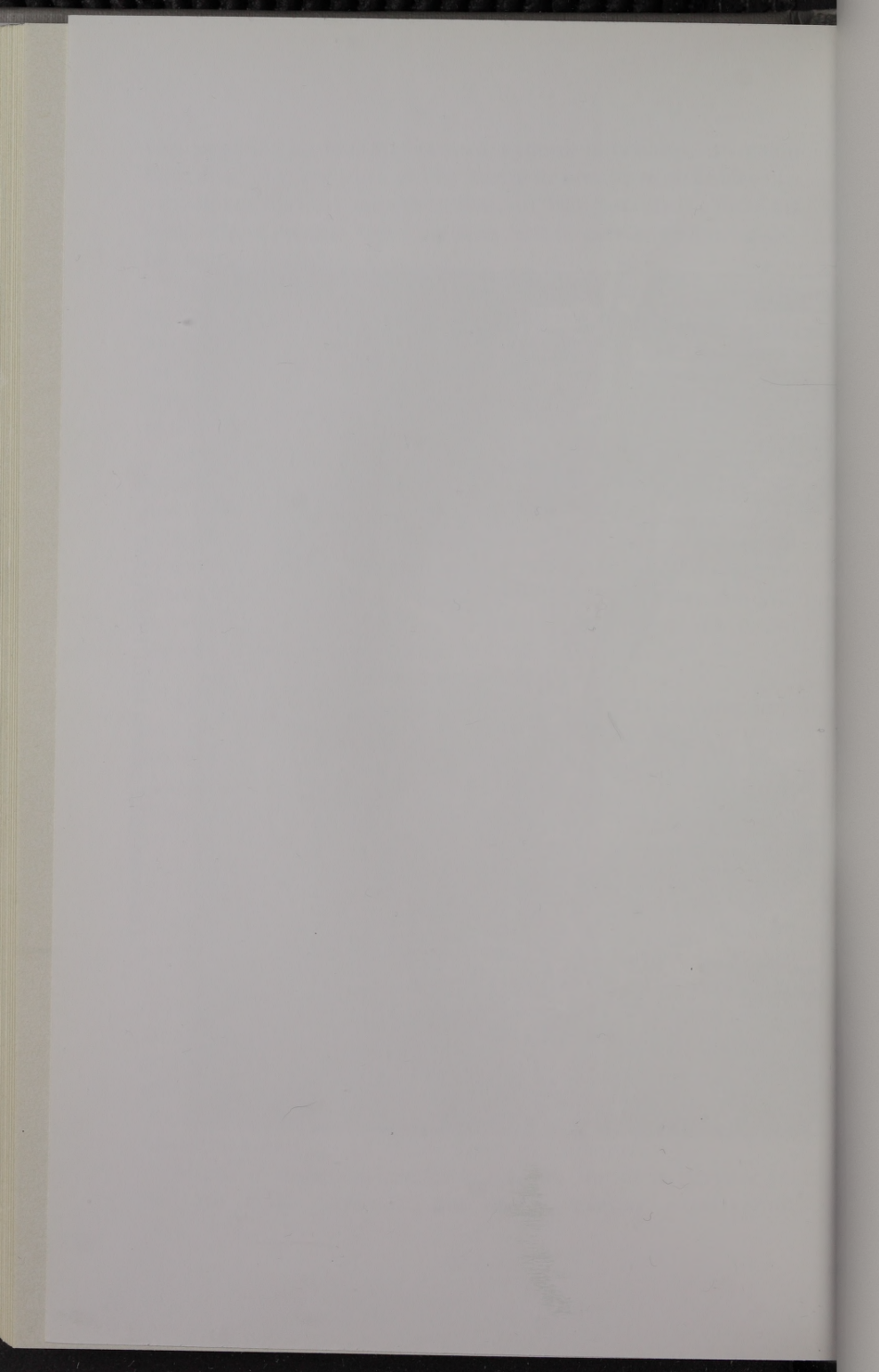
TĀ IR STEIDZAMA.

Kāpēc tā ir tik steidzama? Tāpēc, ka latviskās kultūras fragmentu kļūst arvien mazāk un mazāk. Latviskā esamība ir tikusi un vēl tagad tiek izsaimniekota. Padomija ekonomiski izlaupīja un izlaupa Latviju: aizved mūsu skaisto dolomītu, norok ainaviskos grantskalnus, iznīcina Daugavu. Nodedzinātas un zemē iemeliortas tūkstošiem viensētu, deportācijās iznīcinātas viensētu latviskās saimes. Trimdā aizdzīta tieši tā latvietības daļa, kas 20. un 30. gados centās formulēt latviskās ētikas un estētikas pamatjēdzienus. Un nu nāk vēl Eiropas koptirgus un kārdina labi samaksāt par mūsu nocirstajām birzīm, par mūsu izsmeltajiem kūdras purviem, par mūsu skaisto Gaujas krastu mālu iegulām. Tiek apdraudēta mūsu latviski daudzveidīgā ainava, kas galu galā varētu būt viena no dārgākajām precēm pasaules tūrisma tirgū. Iespējams, ka Eiropas apvienotais tirgus sāks ķerties klāt arī mūsu viensētai, pieprasot kopējā Eiropas tirgus interesēs tikai lielsaimniecisku ražošanu, par ko šobrīd tik satraukusies ir jau mazā viensētu Holande.

Mums ir skaistules, mums ir ainavas, mums ir latviskie talanti un skaista censonība, mēs tikai kavējamies — un varbūt

Dziesmusvētku gājiena laikā 1991. gada vasarā.

liktenīgi kavējamies — pierēģistrēt savus etalonus un noteikt tiem starptautiskas autortiesības.

Mums nav vajadzīga eiropeizācija infantiļu limeni. Latviešu gudrie prāti, pasaules intelekta augstumos un internacionālos plašumos būdami, neaizmirstiet, ka tikai tad mēs būsīm vajadzīgi pasaulei, tikai tad pasaules kultūra atzīs mūsu paritāti, ja mums būs **sava** manta, sava kultūras krājkase, sava garīgā valūta. Eiropa negaida ņēmējus. Eiropa gaida partnerus. Vai mēs zinām, kas mums ir, ko dot. Savs? Neatkārtojama?

Kāds no Ziemeļu Padomes delegāciju locekļiem teica: mums ir jāzina, vai jūs esat gatavi ieiet Eiropas apvienotajā tirgū, vai tas jums ar kaut ko nedraud. Draud. Tāpēc šī ir mūsu steidzamā programma. Mēs nevaram mūsu noliktavā ielaist integrētājus komersantus un politiķus, ja nav izdarīta pat elementāra inventarizācija. Tātad ir jāizveido mūsu kultūras identitātes vērtību krātuve. Priekšmetu un ziņu banka. Un, lai nebaidītu un nesadusmotu Valsts budžeta veidotājus, ir jāteic, ka nebūtu atkal jāceļ milzu Gaismas pils stiklā un betonā. Tā drīzāk ir korporācija, jauntopošās Kultūras akadēmijas, Zinātņu akadēmijas, Kultūras ministrijas un Kultūras fonda apvienotais smadzeņu centrs. Tas mūs atbrīvotu. Šī noformulēto, apzināto vērtību apziņa noņemtu mums mazvērtības sajūtu, atbrīvotu no bailēm.

Mūsu pašapziņa kļūtu atkal motivēta. Ar zināšanu, ka mums ir vērtības — sargājamas un neaizstājamas. Vai maz jāatgādina, ka neaizstājamo vērtību apziņa ir vajadzīga mūsu skolām, mūsu žurnālistiem un mūsu ministriem. Bet šīs apziņas **zudums** jaunajai Latvijai var kļūt liktenīgs. Pie reizes es aicinu jau tagad tos, kas šādu darbu atzīst par neatliekamu, pieteikt savu palīdzību Latvijas Kultūras fondā. Mūs gaida trīs četru gadu darbs. Ir jāsāk veidot komandu.

1991. gada 11. jūlijā

Kultūras Fonda Avīze. — 1991. — Oktobris.

NEPRASĪET DĀVANAS, PRASĪET ELPU

Pasaule nezina, ka mums trūkst elpas. Pasaule dod naudu. Jo mēs naudu prasām. Un nekā nesakām, ka mums trūkst elpas. Ka mūs žņaudz nost.

Ši blakus esošā lielvara, kas izmanto visus līdzekļus, lai paturētu Baltijas placdarmu savā kontrolē. Tā izmanto jebkuru — gan komunistisko, gan carisko ideoloģiju, lai iznīcinātu vai asimilētu pierobežu maztautas. Pat Ukrainu tā nebaidījās pārkrievot, Kaukāza tautas, Vidusāzijas tautas. Toreiz — komunistiskās beztautu sabiedrības vārdā. Tagad — lielkrievu “mazākumtautas” it kā pilsoņtiesību vārdā. Un tas notiek Latvijā, kuras galvaspilsētā pat nav pamatnācijas vairākuma, kad visā republikā okupantiskās politikas iesūtītā cittautiešu masa bīstami līdzsvarojas un “pārsvarojas”, draudot pārmākt pamatiedzīvotāju tautisko eksistenci. Pasaulē strādā lielkrievu imperiālistiskā propaganda. Tā izmanto kompartijas nolaupīto PSRS tautas naudu un militārā potenciāla iebiedējošo zemtekstu, lai atkal pieprasītu un pastāvētu, ka lielai valstij, par spīti visai demokrātijas loģikai, ir lielas tiesības. Un ka Krievijai ir tiesības Latvijā, Igaunijā un Lietuvā turpināt okupāciju. Slēptu aiz cilvēktiesību saukļiem. Gadsimtiem ilgi bijusi “valdošā nācija”, lielkrievi, nevar samierināties, ka atjaunotās Baltijas valstis pagēr okupācijas karaspēka bezierunu izvešanu. Viņi nevar “tonorit”. Ka šīs mazās, krievu armijas samīcītās un izlaupītās valstis atsakās nodrošināt krievu oficerības iekārtošanu dzīvokļos un darbā, atsakās svešzemju karavīriem dot balsošanas un pilsoņu tiesības. Ka Latvijas pretizlūkošanas darbinieki parāda tautai krievu izlūkošanas tikla darbību Latvijā, bridinot arī Eiropu.

Ka Latvijas žurnālisti uzrāda bijušās padomju armijas pensionētās virsniecības organizētos legālos un nelegālos republikai kaitnieciskos perēkļus, kas var darboties, pateicoties tikai Latvijas demokrātisko lēmumu lojalitātei.

Un tas notiek šajā mazajā, jaunatdzimušajā valstiņā, kura maksā šiem “mazākuma vīriem” un viņu ģimenes locekļiem no sava novārdzinātā, vēl neatdzimušā budžeta vecuma pensijas un dod sociālo nodrošinājumu.

Nomocītā Latvija, no kuras divās deportācijās izvests simtiem tūkstošu ģimeņu, tā iznīcinot tautas pamatsastāvu — pašu vidusslāni — pilsētas pilsonību un lauku dzimtas, zemniecības kultūrā gadsimtiem izkoptās. Iznīcināts ap 300 000 lauku sētu, atmatā aizlaistas, krūmiem aizaugušas milzīgas aramzemes platības; apzināti iznīcināti latviešu darba ģenētikas pamati; dzimtas turpinātība; sagrauts selekcijas darbs (kā šķirne deklasētas 'Latvijas brūnās'), iznīcināti augļu dārzi un dārzu selekcijas potences; iznīcināta fundamentālā zinātne; apšauta un čekas moku kambaros nomocīta Latvijas armijas virsniecība un patriotiski spējīgākie politiķi. Sibīrijā nomērdēta un pasaulē izkliadināta Latvijas inteliģence; sagrautas, izlaupītas un iznīcībai nolēmtas baznīcas; latvietība dzīvokļu sadales kārtībā iedalīta zemākas nozīmes sarakstos, tā mērķtiecīgi pazeminot latviešu dzimstību, un ... vēl un vēl.

Bet ko līdz man jums un mums pašiem sev TV, radio un presē par to atkal un atkal klāstīt, ja pasaule to **nezina**. Reklāmas un propagandas pasaule savā notrulinātajā uztverē pagēr nepārtrauktu informācijas izkliegšanu — neatlaidīgu presingu. To šobrīd var atļauties kompartijas slēptā nauda Rietumos — līdz pat labilāko demokrātijas politiķu tiešai vai netiešai uzpirkšanai. Krievu impērijas pučistu un kompartijas apvienotā brūni sarkanā nauda — nu jau abas kopā — uztur savu kūdošo balsi pasaules ruporā.

Tāpēc galvenais — par kuru nav galvenāka — ir teikt pasaulei visās mums zināmās valodās, par kādu starptautiskas demagoģijas upuri mēs esam kļuvuši.

Lai to panāktu, ir jāprot runāt. Eiropa un Amerika savā pārticīgajā pašapmierā ir kurli pamācoša. Tā runā, bet neklaušās. Tā smalkjūtīgus toņus nedzird. Ir nepieciešami propagandistiski skaļi decibeli.

Nepārtraukti un pa visiem informācijas kanāliem: par Krievijas armijas demonstratīviem Latvijas likumdošanas pārkāpumiem; par svešās armijas demobilizēto virsnieku kaitniecisko organizēšanos; par maskēto pretvalstiskumu Latvijas brīvvalsts radio krievvalodas programmās; par kaitniecību un sabotāžu dzelzeļa darbā, degvielu iznīcināšanu un nolietotu kuģu nogremdēšanu stratēģiskajos ostu ūdeņos. No lielas politikas līdz konkrētiem sabotāžas piemēriem — tādām jābūt dosjē.

Es vēl nezinu, kuri tie būs, kas darīs. Bet tie, kas sāks, tie izglābs Latviju. Kura partija? Vai Tautas fronte organizēs šo virstautas saucienu pēc elpas, kā kādreiz nosprauda pasaules politiskajā kartē Baltijas ceļu? Vai LNNK? Vai Pilsoņu kongress? Vai parlamenta Ārlietu komisija? Vai Ārlietu ministrija? Un cik intensīvi atļauj viņiem to darīt diplomātiskais protokols? Vai viņi dara visu, kas iespējams? Vai viņi var, vai grib iespēt vairāk? Vai nule J. Jurkāna iedarbinātais Latvijas atbalsta fonds centīsies glābt un izlidzināt Ārlietu ministrijas pielaisto un ielaisto? Vai Valsts ministrs? Vai Kara ministrija, katras partijas ārlietu komisija, katras biedrības, katra institūta un katra biznescentra latvieši — kopā, organizēti blīvās akcijās?

Kas liks pie darba šos mūsu spēlītēm sapirktos datorus? Ko tik neatliekami svarīgu dara kopējamās mašīnas, ka nevar sako-pēt tonnām kontrpropagandas materiālu? Kāpēc partijas pirmsvēlēšanu ciņās neaizraujas ar galveno — ar Latvijas glābšanu, ar uzziņas materiālu izšaušanu pasaulē? Kā novirzīt mūsu provinciālo presi kaut vai viena starptautiska uzziņas biļetena izveidei? Kāpēc tik amorfs ir *"Baltic Observer"* darbs? Kāpēc mūsu prese ir tik introverta, sevī ietuntuļojusies?

Protams, kad kaut ko tādu ziņo kāds diplomātiskais korpus, tad tas ir birokrātijas ziņojums birokrātijai. Bet tautas balss ir Dieva balss — to apliecina pats sakāmvārds, to apliecina tautu pieredze. Lai šūnas ziņo šūnām un bioķīmija molekulārā līmenī Pasaules Dezoksiribonukleīnskābes Spirālei, ka te notiek vardarbība pret mazas tautas dzīvību. Lai Hanzas osta Rīga ziņo Hanzas ostām Eiropā, ka tiek pārkāpti tirdznieciskās brālības īpašuma likumi. Lai kristīgo demokrātu Vācija dzird no saviem eiropeskās ētikas domubiedriem Latvijā taisnību par internacionālās ētikas lielkrieviskajiem pārkāpumiem. Tāpat sociāldemokrātiskā Zviedrija no saviem uzticības biedriem Latvijā. Tāpat ebreju kapitāla un ebreju intelekta pasaule no Latvijas ebreju kopienas. Lai katoliskā Kūrija un luteriskā Konsistorija to pauž savās vēstīs visiem ticības brāļiem pasaulē. Lai šajā saduļkotajā sabiedrībā pēkšņi bagātas kļuvušās firmas, piemēram, *"Software House"*, atvēl bezmaksas kompjūterjaudas Latvijas kontrpropagandas materiālu sagatavošanai. Lai Vēstures institūts nestrādā tikai monogrāfiju žanrā, bet nekavējoties tiražē Eiropai un Amerikai vēl neieskaidrotās ziņas un liecības. Un

lai svešvalodu katedras tautfrontiski strādā materiālu tulkošanā. Lai Latvijas TV vienreiz pastāsta pasaulei par mūsu situāciju, ne tikai gremžas ap AP un MP durvim. Un, ja TV nevar atrast līdzekļus, varbūt skatītājs uz kādu gadu var pieciest provinciālo jokdaru "toņu", "horoskopu" un nošālētā šampanieša nošālēto reportieru lētības. Jo nav jau vēl sponsorēta Podnieka un Slapiņa filmu iziešana pasaulē. Varbūt varētu būt "Labvakara" veidots gada, ceturkšņa vai pusgada starptautisks laidniens, tāda kā politiska "bumba", ko iesviest Rietumu masu mediju pasaulē. Kur ir mūsu ZA apelācijas pie Eiropas Akadēmijas intelekta pēc palīdzības? Kur ir AABS memorandi, Radošo savienību padomes harta, Vispasaules latviešu ārstu kongresa sauciens Hipokrata pasaulei? Kur ir mūsu jaunatnes manifestācijas, Vides aizsardzības kluba atzēlušais principiālais niknums, studentu organizētie kliezdieni ēterā? It kā mēs butu jau brīvi! Katrs, re, drukā savu avīzīti, taista "reprezentācijas", vēlē "misesnes", pārdod košļenes, cīnās par pirmo vietu uz estrādes, nepārtraukti gudro, kā pabraukāties pa Eiropu, — tā vienkārši, nesaistoši un tomēr ar komandējuma naudām (gluži kā agrāk). Un daudz dziedam. Tas varbūt arī ir tas labākais, ko mēs darām un ko varam. Taču tas tomēr ir — "smalkajai matērijai". Bet visapkārt šņakstina zobus riebeklība. Ir jāmācās kliegt. Lūdzoši, nikni, atmaskojoši, diplomātiski nosvērti — kā nu katrs māc, visādi. Un balsī. (Celies augšā, balss!) Šī varbūt ir pēdējā kauja par mūsu pastāvēšanu. Kā tautai. Jā, tai pašā Eiropā. Citādi mēs būsim netauta, asimilēti, identitāti zaudējuši iedzīvotāji savā zemē. Par "Baltijas reģiona iedzīvotājiem" mūs gribēja nodēvēt jau toreiz, kad bija redzams, ka nupat, nupat būsim jau pārkrievoiti. Mēs izķepurojāmies. Lai tagad kā tauta nomirtu uz brīvās pasaules, uz humanitārās Eiropas un demokrātijas sliekšņa?

Mēs neesam šos jautājumus demokrātiskajai pasaulei izvirzījuši ne valstiska respekta, ne dēmosa pašcieņas limenī. Tā mēs tos izvirzījuši vēl neesam. Esam gan visu to nepārtraukti stāstījuši paši sev, savu taisnību — tepat sev. Bet mūs glābs tikai starptautiskā valodā izkliegt, savlaicīgi izkliegt visas tautas kliedziens. Savlaicīgi, tas nozīmē — šobrīd. Un balsī. Ir "brīvais rupors" un "blīvais rupors". Mums vajadzīgs — blīvais.

Diena. — 1992. — 4. martā.

TAVS VĀRDS UN TAVA DOMA

I. Ziedoņa runa pie Raiņa pieminekļa 11. septembrī

Citkārt par to varētu nerunāt, bet pārāk jūtami ap mums sāk biežēt ciniskas domas, pārāk plāna starptautiskajā trolejbusā ir noberzta mūsu aura un slimīgi atkailināti ir mūsu nervi, pārāk neiecietīgas cita pret citu kļūst pat vienai idejai radušās sabiedriskās organizācijas un kustības. Pārāk maz tolerances citam pret citu ir pat dažādu ceļu meklētājiem ceļā uz brīvību un demokrātiju.

Mēdz teikt, ka veselīga ir tā tauta, kas sevi prot uztvert ar humoru, kas nebaidās par sevi pasmieties. Bet humoram ir dažādas pakāpes. Liekas, ka mēs esam pārlēkuši pāri pirmajai — pajokošanas, apdziedāšanas pakāpei un arī nākamajai — lab-sirdīgajai ironijai jau pāri. Un esam kodīgas ironijas, asa sarkasma un savstarpēja izsmiekla atmosfērā. Bet vārdi un domas rada īstenību, veido un modelē. Mēs nepareizi dzimstam.

Latvijai jāpalīdz dzimt. Bet labu dabu dzemdē laba daba.

Gudrais un pārgudrais, izmisušais un apvainotais, trūcīgais un nezinīgais, paštaisnais un šaubu nomocītais, pirms ver muti vaļā, atceries — pašlaik dzimst Latvija! Tavs vārds un Tava doma nekur nepazūd. Tā meklē sev radniecīgas domas, uzkrājas un rada vai nu gaismu, vai tumsu ap mums.

Šai centrifūgas laikā, šai centrībēdzes, ligzdbēdzes, Latvijbēdzes laikā ir svarīgi uzturēt tautai uzticīgu apliecinājumu. Lai, izpārdodami mežus, mūsu komersanti nepārdod Meža māti. Lai mūsu sportisti, savas kājas un rokas pasaulei iznomādami un pasaulei intervijas dodami, piesauc Latvijas skābekli. Zinātne jau nav latviska, bet paši zinātnieki taču ir latvieši. Lai mūsu docētāji pasaules viesauditorijās kaut ko zina liecināt par mūsu kvalitātēm un garīgo piederību. Mākslinieki un diplomāti, ministri, studenti, laimes, labuma un piedzīvojumu meklētāji. Lai Latvija viņiem ir tas gaismas spēļu spogulītis, ar kuru pasaulei spiest sauli acis. Apzīlbiniet viņus vienu brīdi! Tad viņi rēķināsies, atcerēsies, novērtēs. Ja kādiem kaut kur pasaulē būtu tāda daīnu gudriba kā mums, tādas ainavas un dabas dažādība, tādas dziesmu jaudas, tādas sētas kā poēmā "Straumēni", tāda ziedu kultūra un ziedu kults, viņi bez kautrēšanās ar lielu aplombu būtu visiem acis tādu spoguļu gaismu iespieduši, ka tie mirkšķināt mirkšķinātos. Viņi jau nāk. Viņi jau spiež. Mums

acīs. Apmulsina ar īstu un neīstu sauli. Un mēs blisinām acīs. Un nez kāpēc stridamies ap citu mantām. Tikmēr mūsu pašu mantas izvazā un nozog.

Mūs nevieno sargātāja doma.

Neko daudz jau no tevis neprasa: tikai lai tu paņem kaut ko apsardzībā. Kādu mazu laukumiņu ap sevi. Nu, un vēl mazliet tālāk. Kaut dažus metrus aiz vārtiņiem. Varbūt tikai vienu ceļmalu, savu ceļa pusi. Varbūt tikai vienu Kurzemi, 370 akas un vienu ezeru ar slāpstošām zivīm. Pat mūsu mākoņi mums ir jāsargā, pat mākoņi.

Latvijai ir par maz gaismas. Tāpēc ka mēs gaidām to no lampiņām. Kā Ļeņins. Mēs gaidām no Himalajiem, no Godmaņa, no humānās palīdzības. Un neliekam kopā paši savu gaismu. Bet tā ir skaista kā ceriņi naktī. Un tā ir baznīcās un ģimenē. Un zem svētozoliem. Un ikvienā, kas priecīgi smejas. Cik tad tu otram uzsmaidi? Cik tad tu esi gribējis būt draudzīgs? Estrādes ģitārists grib tāpat būt draugos ar savu tēvu zemi kā ērģelnieks Domā, tikai viņam citādi pirkstu gali. Mēs taču varam sarunāt. Ir taču viens liels vilnis, ko sauc par Latviju. Un ir arī viens liels miers, ko sauc par Latviju. Tās ir lieluma domas.

Par partijām. Vai tad partijas ir muļķīgas? Tikai mazliet muļķīgas. Un tu pats? Taču arī — tikai mazliet.

Tabūns radiofonā saka, ka mūsu parlaments esot idiotisks. Bet varbūt tikai tūļģis? Vai tad zilonis, ja nav līdzīgs žirafei, tāpēc ir idiots?

Latvija gaida apiņiem kārtis, kur vīties. Un kori gaida sponsorus. Sektas gaida ticīgos, katra savam Dievam, bet, cik skaiti kopā, viens Dievs vien iznāk.

Doma formē istenību. Doma sabiezē enerģijā. Enerģija rada spēku. Labu vai sliktu. Tādu, kādu tu domā.

Tauta esam mēs. Ko mēs domājam? Cik daudz to, un cik daudz šito? To vairāk par šito? Vai šito par to?

Paši sev kapu rokam. Domās. Paši sev bērņus ieceram. Domās. Paši sev sauli vai lietu piesaucam. Ēdiens saimei jāgatavo, labu domājot. Govs jūt, ja to nikni slauc, — sper, apgāž slauceni. Kad esmu nervozs, man pat telefons neklausu — nez kāpēc izsauc nepareizu numuru. Bērni vienmēr grib būt ar mums priecīgi. It kā muļķīši, bet viņus taču Dievs laidis pasaulē — un visus tieši tādus, nez par ko priecīgus.

Prieks jau ir labuma kategorija. Priecīgu devēju Dievs mīl. Darbus arī, tautasdziesmas saka, latvieši esot nodziedājuši. "Es darbiņu nodziedāju." Nu atkal reiz esam tikuši pasaulē. Vajadzētu audzēt tautā arī starptautisku prieka sajūtu. Vai nu tur nihilisms, sadisms un destruktīvisms vien tajā pasaulē? Kā milzīgs korālis skan cauri vēsturei humānisms. Mēs esam pilni ar to arī Latvijā, tikai nez kādi velni dida mūsu masu medijus, ka tie blefo un blefo. Mums ir gaisma. Katram. Runa tikai par pašizstrādi.

Kad to sanes kopā, tad veidojas tāda kā milzīga gaismas lode. Blīvāka vai šķidrāka. Gaiša, krēslaina vai tumša. To sauc par tautas likteni.

Latvijas Jaunatne. — 1992. — 12. sept.

VAI LATVIEŠIEM LAIME IESPEJAMA

Varbūt tikai ļoti brīvi cilvēki var dzīvot bez sistēmas. Tikai ļoti iekoptā brīvībā, ļoti iekoptā brīvības vidē. Mēs tādā nedzīvojam. Vēl ne. Un diezin vai tāda arī vispār uz Zemes ir. Uz Zemes valda sistēma un sistēmiskums. Mēs dzīvojam — visi! — nosacījumu pasaulē.

Bet cilvēki no šiem nosacījumiem nepārtraukti bēg, varētu teikt — negrib dzīvot. Negrib dzīvot tajos. Iznāk — ka vispār negrib dzīvot. Svētākie bēg klosterī, ašramā, nirvānā. Gudrākie intelektuāļi — autsaideros. Anarhisti bēg negribēšanā un visa noliegumā kā strausi ar galvu smiltis un demonstrē tikai savu astesgala brīvību. Komunisti nepārtraukti bēg nākotnē, dezertē uz nākotni. Tāda pati liela daļa kā uz nākotni bēg uz pagātņi. Kas gan ir albumi, kas gan ir jubilejas un absolventu salidojumi, ja ne nomaskēta slapstišanās atpakaļ pagātņē. Tā mēs bēgam no tagadnes, kas ir šeit un pašlaik.

Jo tagadnē pastāv likumi, kas jāpilda. Samērā grūti un neērti likumi, kuru atmiņu nav ne pagātņē, ne nākotnē. Tagadne ir sistēmas darbs. Cilvēka darbs sistēmā.

Ir pagājis atkal viens politiskā laika gads. Mums tas sākas un beidzas katru gadu 18. novembrī. Tā ir mūsu atbildības diena. Arī lielo likumu piesaukšanas diena. Piesaukšanas, ka šie likumi pastāv. Mēs varam tiem ticēt vai neticēt, bet tie pastāv neatkarīgi no mums. Un tie pastāvēs arī tad, ja mēs tiem neti-

cēsim. Un par sevi tie tikmēr atgādinās tad, kad mēs būsim ielaiduši (jau) kādā strupceļā. Šobrīd par sevi ļoti un stipri atgādina viens maz daudz zināts likums. Proti — ka, pastāvīgi atprasot taisnību, zūd spēks mīlestībai. Šā likuma ignorēšana noveda arī Tautas fronti strupceļā. Tikko tā "pielipa" parlamentam politiskos strīdīņos un pārstāja strādāt tautas pacelšanas un sakopšanas tiešos darbus ielās un cilvēku darbavietās, tā sākās frontes noriets. Tikko fronte pārstāja strādāt "mīlestības orgdarbus" novados, organizācijās, pašvaldībās — tā zaudēja pamatu zem kājām.

Katrā lielā gadskārtā mēdz būt savs pieklusuma brīdis. Kad cilvēks pielidzinās, izlidzinās, vismaz nolidzinās (kā ierindā). Kad cilvēks noformulē lielo bauslibu, lielās likumības sevī tieši pats sev savā valodā. Pasaulē vienu noteiktu romāna žanru arī sauc par "grēksūdzi", sevišķi krievu literatūrā — *ispovedj*. Bet katoļiem ir tieši grēksūdzes institūcija, "garīgais serviss", — ja cilvēks nespēj atskaitīties savam Dievam sevī pats sev, viņš atskaitās savam garīgajam tēvam, pāteram. Viņš uztic savu "bilanci". Bet, pirms uzticēt, viņam šī bilance ir sevi jāizrēķina un jāformulē. Pat sliktākajā gadījumā, pat tad, ja viņš grib kaut ko samelot. Viņam ir jāsaved kārtībā savas domas pašam un citiem saprotami. Vārdu sakot, sistēmā.

Tāpēc es pieņemu, ka lietuvieši, piemēram, ir garīgi mobilizētāki par mums. Caur grēksūdzes tradīciju viņi ir izkopusi pašformulēšanas spēju. Vēsturiski nu tā iestrādājusies tautas apziņā, paaudzēs un nosaka arī valstiskās iemaņas un pat zināmu diplomātisku izmaņu. Tādējādi lietuvieši, liekas, ir gatavāki valstiskai domāšanai. Viņiem vieglāk iekļauties sistēmā, vieglāk to izjust un vieglāk saprast.

Latvijā pašlaik visi cits citam prasa koncepciju. Kāpēc valdībai nav koncepcijas, ministrijām nav koncepcijas, Milleram nav un Paulam tās nav. Kāpēc nav stingras valsts kontroles sistēmas un nav aizsardzības doktrīnas. Labi, ka nu valstiski pieņemta valsts grāmatvedības sistēma. Un labi, ka — laiks rādīs — koncepcijā turas banku darbs.

Nav tas, un nav šitas. Kāpēc, kāpēc nav? Un tad nāk prātā kāda gudra latvieša, profesora Foldāta no Venecuēlas, teiktais, kā viņš visu savu profesūras laiku mācījis studentiem motivāciju veidošanās un veidošanas mehānismu. Proti, darbības motivācija veidojas no divu "lietu" salikuma: no pašapziņas un

metodikas. Viņš universitātē daudz neko citu studentiem neesot mācījis kā tikai cēlis pašapziņu un devis metodiku.

Mēs jau redzam, kā mums šodien iet: kam ir pašapziņa, tam nav metodikas (un bieži vien viņam arī uz tādu metodiku nospļauties). Otriem — metodika ir triekta iekšā un ietriekta, bet nav radošas pašapziņas, nav nacionālas pašapziņas, nav valstiskas pašapziņas, nav vīrišķīgas, nav sievišķīgas, nav mātišķas pašapziņas. Nav profesionālas pašapziņas. Nevar tikt pie pašapziņas, jo nezina metodiku, nezina — kā. Un nevar piespieties tikt pie metodikas, jo nav pašapziņas. Ne velti Napoleons, veidojot savu kadru virsniecību, katram kandidātam noprasīja: "Vai jums ir veiksmē? Tad jūs man esat vajadzīgs!" Un Latvijas Bankas padomnieks Brunis Rubess pavisam nesen kādu Rīgas rūpnīcas direktoru, kad tas viņam skaidroja savu nespēju izdzīvot šodienas valsts un banku politikā, pārtrauca tīri "bonapartistiski": "Es saprotu, ko jūs nevarat, bet es gribu dzirdēt, ko jūs varat." Tā ir pašapziņas un metodikas lieta — ko mēs varam.

Tā nu skaidri redzams, ka Latvijai pēc koncepcijas ir lielāks trūkums nekā pēc varoņa (līdzīgi kā pēc varoņlomu un titulomu tēlotāja mūsu teātros). Jo, raugi, nav ne varoņu, ne koncepcijas. (Es domāju, ka vispirms ir vajadzīga koncepcija, tad no tās izplauktu arī valstisko lomu varonis.)

Cilvēki prasa pēc sakārtotības: pēc skaidras, noformulētas valodas. Kad Birkava kungs televīzijā noskaita pa punktiem, kādai jābūt tiesiskai valstij, tūliņ kļūst vieglāk. Vieglāk rēķināt, ja tu zini kaut vai mazo vienreizvienu. Jo tā arī ir sistēma.

Savukārt, kad premjers savās valstiskajās runās sāk likt pa punktiem "tas ir viens" un "tas ir divi", tad cilvēki priecājas tādu skaidru valodu dzirdēt, bet tajās reizēs, kad viņš aizmirst labi sākt skaitīšanu turpināt un izplūst neapjaušamos skaidrojumos, cilvēki paliek ļoti nobažījušies. Vairāk sistēmiskas saistības ar pirms tam, iepriekšējā pārraidē, teikto gribas dzirdēt arī TV pārraidēs no AP preses centra — secību, cēloņsakarības, rezultātu piesaukšanu.

Kad mācītājs Juris Rubenis mūs uzrunā no kanceles, neziņojamam tik tiešām kļūst saprotama baznīcas vieta pasaulē un mūsos. Veidojas sakārtotība. Cilvēka personiskā griba tiek iestrādāta sazobē ar dievišķo gribu. Un bez desmit numurētajiem baušļiem veidojas vēl kādas praktiski ļoti vajadzīgas eksistenciālas

formulas. Ka laime nav tikai cilvēku griba, bet ka "Laime ir cilvēku griba + Providence". Ka Providences nenodrošinātas gribas centieni līdzinās bērnu spēlei "Cirks", kurā skaitāmajam kauliņam tikt uz augšu veicas, veicas, bet vienā metienā tu — nez kāpēc! — nobrauc pa diagonāli atkal lejā, nulles lauciņā. Nav garantijas. Bet metodika ir jau garants. Un Providence, iespējams, ir vistotālākā metodika, visgarantējošākā metodika.

Tā strādā lielie mehānismi. Bez lielo mehānismu apjautas mēs nezinām savu centienu jēgu un vērtību. Lielās likumības pastāv. Un satur pasauli kopā. Un valsts un vietējo likumu devējiem bez sabiedriski politiskajiem apstākļiem jāsaprot vēl arī likumu hierarhija. Ka virs tiem likumiem, ko viņi izstrādā un dod ievērošanai, pastāv vēl lielāki likumi. Kas jau ir izdoti. Un varbūt pastāv jau mūžīgi.

Ka enerģija nezūd, un tāpēc pastāv nemirstība.

Ka laime ir visu lietu kārtība.

Ka prieks — tas ir sabiedrisks pienākums.

Ka labo un ļauno mēra ar atdotā un saņemtā starpību.

Ka Laime = Griba + Providence.

Ka cilvēka dzīves motivācijas veido griba + metodika.

Protams, šīs likumības pasaulē parādās arī daudz skaistākos vārdos liktas un mākslinieciskāk ieslēptas un ietamborētas. Bet tās — dežurē. Un mēs darbojamies viņu sistēmā, viņu dežūras apgaitā. Un, likumus pārkāpuši, nemēģiniet bēgt! Jūs noķers. Labāk ar labu. Un pa labam.

Diena. — 1992. — 28. nov.

JAUNAJAI LATVIJAI

Kāpēc pasaulei vajadzīga elite?

Lai aiztaupītu cilvēkiem (un cilvēcei kopumā) empiriskās pieredzes pūliņus un laiku. Elite tic autoritātei, tic apgaismotai personībai, labprātīgi pieņem tās mācību, padomus un norādes. Tā tiek aiztaupīti evolūcijai grūti veltītie pūliņi. Tiek veicināti evolūcijas tempi. Nav katru vasaru jāizgudro no jauna velosipēds. Nav katru mūžu jāatklāj jau iedibinātie baušļi.

Eliti neieceļ elitē, to neieceļ ne valsts, ne akadēmijas. Elite nerodas ne administratīvā, ne šķiriskā, ne valstiskā izlemšanā. Eliti nosaka un iestiprina pati Evolūcija, proti, tos cilvēkus, kas

Evolūcijai visveiksmīgākie, visvajadzīgākie, vissaskanīgākie ar pasaules attīstības likumiem. Tie ir tie, kas attīstībā nerada aiztures, netaisa vecas kļūdas, nesapinas problēmās. Tie, kas Evolūciju dara vieglāku, veiklāku, bezproblemātiskāku, tie, kas palīdz pasaulei veidoties tā, lai tajā būtu mazāk bremzējošu virpuļu, sāpju sliekšņu.

Tādu cilvēku izlasi, ko Evolūcija rada pati savā labā, pašattīstības, pašveicināšanās nolūkos, sauc par eliti.

Kāpēc Latvijai vajadzīga atjaunota interese par eliti?

Latvijas ģeogrāfiskais, pareizāk — ģeopolitiskais, novietojums Eiropā ir pakļāvis to ļoti stipram “caurvējam” — vēsturiski politiskam un informācijas caurvējam. Politiskas un militāras vardarbības, okupācijas, veseli demagoģijas plūdi ir izskalojuši pamatus tai celtnei, tam būvējumam, ko sauc par Hierarhiju. Hierarhiālā evolūcijas piramīda ir vardarbīgi nodota erozijai. Hierarhijas likums nepārtraukti ir revolucionāri spridzināts. Rezultātā ir izšķobīta un sajaukta garīgo vērtību izpratne. Pavisam no sadzīves ir pazuduši tādi nojēgumi kā godbijība, bijība, augstcienā. Vertikālajā vērtību skalā savu vietu sāk atgūt vārds “mācītājs”, bet vārds “skolotājs” vēl joprojām nav atguvis savus sabiedriskos augstumus. Sadzīvē nav dzirdami vārdi “humānists”, “domātājs”, “censonis”, “adepts”, “izredzētais”. Šos vārdus pa lielākai daļai šodien lieto ar humoru vai ironisku pieskaņu. Parādās gan jauni augsta hierarhiāla limeņa vārdi, tādi kā “programmētājs”. Pirms gadiem piecpadsmit Novosibirskas zinātnieki programmētāji uzdrošinājās preseī piesaukt jēdzienu “elite”, attiecinot to uz savu profesiju. Taču te tūliņ jāpiebilst, ka elite nav profesijas jēdziens, bet ētisks nojēgums.

Elitārisms ir ētikas kategorija

Elitārisma, manuprāt, nav grupiskas rašanās pazīmju. Tas ir dziļi individuāls, individuālistisks, paša cilvēka likteņa nolikts. Ko nozīmē — likteņa nolikts? Tas nozīmē — nopelnīts. Pie tam daudzu dzīvju, daudzu mūžu laikā uzkrāta cilvēciskā saprāta summa. Elitārisms ir daudzu inkarnāciju labo centienu produkts, summa, summu summa, tāds cilvēka daudzmužu centienu izvedums, kas vispilnīgāk ir saskanējis ar pasaules evolūcijas virzību. Tu esi mazāk pasauli piesārņojis ar netīrību — ar netīriem darbiem. Tu esi pasaulē vismazāk laidis ne-jēdzīgas domu formas un domu klišejas. Tu esi tīri domājis, tīru runājis un tīru darījis.

(Cilvēka vietu, viņa vērtības procentu sabiedrībā nosaka ņemšanas un došanas attiecības. Cik tu no vispārības ņem un cik tu vispārībai dod. Elite neapšaubāmi ir devēja. Tikai devēja var tikt dēvēta par eliti. Un mēs nedrīkstam elites jēdzienu aizlaist aizmirstībā vai atļaut niecinājumam un nicinājumam. Hierarhijas likums prasa, lai sabiedrība darbotos piramidāli, lai sabiedrībā nepārtrauktā augšup—lejup—augšup kustībā cirkulētu informācija: no vissmalkākā visrupjākajā — involucionētu un no visrupjākā vissmalkākajā — evolucionētu. Vienlīdz paģēroša šī prasība ir gan senajos Hermesa Trismegista bauslibas galdiņos, gan šodienas skolu likumā; gan apgaismotajā monarhijā, gan modernajā demokrātijā: attistība pieprasa garīgās hierarhijas piramidālo būvi.

Jaunā Latvija nekur netiks, ja tā demokrātiju sapratis tikai kā horizontālu, vienlīdz vienmērīgi apsmērētu sviestmaizi. Jaunajai Latvijai nekas netiks, ja tā neļaus Evolūcijai veidot savus elitāros spēkus. Jaunajai Latvijai laiks rehabilitēt apšaubītos, aizdomās turētos elitārisma nojēgumus, tos apcerēt, formulēt un skaidrot. To prasa mūsu kopīgie laimīgākas dzīves centieni.

Avizīte (Tukuma raj.). — 1992. — Nr. 19.

ĪPAŠUMS SEVĪ UN TAUTAS ĪPAŠUMS

Lai pastāvētu, ir vajadzīga pašapziņa.

Kura? **Paša** pašapziņa vai **pašu** pašapziņa?

Abas.

Es neticu, ka pirmā var bez otrās. (Jā, tas ir pirmais, par ko var diskutēt.)

Bet pašapziņa nāk no vērtību apziņas. No **paša** vērtību un **pašu** vērtību apziņas. Es neticu, ka pirmās ir bez otrām. Es neticu, ka var noliegt vai izlikties nejutam ģimenes, dzimtas un tautas īpašumu sevī.

Nu, paskatieties kaut vai albumā: ik gadus tu izskaties līdzīgs kādam radam. Te tēvam līdzīgs, te mātei, pēc gada tēvamāsai. Tad brālim, māsai, pēkšņi vecvectēvam. Ko neesi nekad pat redzējis. Kaut vai mazu laiciņu, kaut vai vienā pēkšņā kustībā, bet — tu esi līdzīgs.

Un jūs gribat nu noliegt, ka jūsos nav mūžsenās tautasdziesmu īpašības? Tas nav nekas, ja "Dainu" sējumi stāv neatgriezieni.

Tas nav nekas. Jo tās ir lasīšanai, studēšanai, tulkošanai. Bet tautasdziesmas tev ir — molekulās. Vēl sikāk, smalkāk, dziļāk — gēnos, kvantos. Un visā tajā mudžekli, ko tikai Dievs zina atpīt. (Un mēs to saucam tad par likteni — to Dieva atpiņķēto.) No visa šā mudžekļa tu iznirsti — tu pats, tavs bērns, tavs bērna bērns (līdz ceturtajai paaudzei?) — kā dainu apzīmogots cilvēks. Tu vari nesaukt sevi par latvieti — ak Dievs, nu nesauc! Sauc sevi par Karklingu vai Berzinu. Sauc sevi par Doredu (tu vecais Mazsalacas saimniekdēl no Dorēdu mājām), — bet šo te centību, censonību, strādīgumu, darbīgumu, sikstumu (sikstulību?), lietu kārtības izjūtu tu taču sevi nekā nevari noliegt.

Šo darba tieksmi nekāda svešu varu piecdesmitgade nevar tev atņemt. Tā ir tevī. Tāpat kā dainās. Tā tajās ir un tevī.

Bet pienācis ir atkal laiks, kad prasa, vai mums kas ir. Un vai maz ir?

Ja ir, tad kur? Nu, kur, nu, kur tad?!

Un, tikko jūs dzirdat pēdējo jautājumu — ar izsaukuma zīmi galā —, ir cerība: kāds zināt grib, būs labi.

Ir svarīgi, lai gribētos to zināt: kas mēs esam. Kas ir mūsu, kas mums pieder.

Bet skaties apkārt — gandrīz nekā nav. Nav skaisto viensētu. Nav dzimtu. Augļu nav. Nav dižu vīru. Labu brāļu nav. Nav vilnas, ko aust segas. Irbju nav. Nav paipalu. Nav sudraba, no kā kalt Jumja zīmes. Nav amatu. Nav prasmes.

Bet, mīļais radniek, par ko mēs runājām nupat: tie tautas prasmes likumi ir tevī. Tie tautas gara likumi, tie mākas, tie mantojuma likumi ir tevī. Tik pievāc, savāc, cik tev apkārt lietu vēl palicis: tas Nicas garais sauciens ir tavs. Nekur tā pasaulē neviens tā nesauc ganus un neizaurē savu zemes prieku! Un nekur pasaulē nav tādi krusttēvi (jā, kūmas), kas var uguni plaukstā nest. Nekur neviens tā neceļ arāju kā šeit, kad māca: noauj kājas arājam!

Tas viss ir iekšā. Svarīgi, lai tu to zini.

Un, tiklīdz tu to zini, tu sauc vārdā.

Un, tiklīdz vārdā sauc, tā — augšām ceļas. Nu, neraudi, ja tā nav pati pils! Vispirms tev pašam taču jātiek augšā!

To, kas ir mūsos, ļoti labi var izlasīt mūsu stiprāko vīru atmiņu grāmatās. Viņi tajās ir attīrijuši (gribot negribot) katrs pats sevi un tautas domāšanu no piemaisām — un mirdz... Profesora Arnolda Spekkes atmiņu etides, Jāņa Kadiļa, Jāņa Jaun-

sudrabiņa memuāri. E. Dunsdorfa savāktie spēkavīri. Tie ir lieli pierādījumi mūsu latviskajai esamībai. Daudzināmi (daudzināšanai), izdodami, visur publicējami, atkal piesaucami. Tie ir mūsu lielie vīri. Nevienā romānā nav tik daudz latvisku pierādījumu kā viņu dzīves pašaprakstos.

Un kāda jēga strīdēties pret auseklīti vai par auseklīti, ja šie vīri bez kompleksiem, bez lieluma mānijas un bez mazvērtības bailēm ir mirdzējuši starp pasaules visvisādajiem auseklišiem! Kā saka — tiem ir iekšā!

Un tāpēc — jāceļ to, kas mums ir iekšā.

Es domāju, ka arī iziet Eiropā — apvienotajā vai neapvienotajā — var, tikai ejot uz iekšieni. Saucot vārdā to, kas mūsos **jau ir** Eiropa.

Tikai aizsnaudusies. Mēs esam Eiropas latvieši. Tikai jāzina sevim cena. Bet cenu nosaka pēc vērtības. Laiks inventarizēt savus "briljantus"! (Jā, mākslu, korus, ainavu un prasmes!)

No Eiropas brauc visvisādi, arī Eiropas tukšinieki. Gan acu apmānīšanai, gan tāpēc, ka pašas Eiropas nepieņemti. Tie mūsu "ah" un "oh"! — tos mēs varam uzskatīt arī par tādu kā mūsu "humanitāro palīdzību" viņiem.

Viņu vērtības īsti varēsīm novērtēt tikai tad, ja zināsim savas vērtības. Vispār nevar nemaz iemācīties vērtību vērtēšanu tikai caur citu lietām, ja sākumam, kaut sākumam nav **sava** mēra.

Kāda tautumeita kādreiz teikusi:

Pienu ēdu, pienu dzēru,

Pienā muti nomazgāju.

Tā ka par "makijāžu" ir kaut ko zinājusi.

1992. gada jūlijā Murjāņos

Nepublicēts.

PIECI JAUTĀJUMI I. ZIEDONIM

1. Ar prieku vēroju, ka pēc iestrēgšanas politikā un veselības traucējumiem atkal esi atdzimis kā dzejnieks. Tādas atdzimšanas Tev bijušas vairākas — vai tiesa?

2. Mana dēla, 8. klases skolnieka, mācību grāmatā (izdota 1989. gadā!) nodaļā par I. Ziedoni lasu šādas rindas: "Imants

Ziedonis dzejā asi vēršas pret jauniešiem, kuri iestājušies komjaunatnē nedomājot, neticot mūsu idejām, paņēmuši biedra karti tik vienkārši, kā paņēm kinobiļeti. Dzejnieks aicina izprast un izjust to dzīvi, ko mūsdienu paaudzei izcīnījis Leņins un sarkanie strēlnieki...”

Vai te ir runa vienīgi par kliezdošām stagnācijas paliekām mācību grāmatā, vai arī te būtu iemesls sarunai par Tavu uzskatu evolūciju?

3. Tu esi ļoti daudz spēka atdevis “pasaules lāpīšanai”. Sevišķi publicistikā, sabiedriskajās aktivitātēs. Bija laiks, kad Ziedonis bija bezmaz vienīgā instance, pie kuras griezties visdažādākajās situācijās. Vai bija vērts lāpīt pasauli, kas nu sagrūvusi (“Tik un tā”, “Kas tas ir — kolhozs?” u. tml.)?

4. Kas, Tavuprāt, notiek ar latviešu dzeju (apgaroto domu) pašlaik, neskarot jautājuma tehnisko pusi? Vai tai jebkad būs tāds pozitīvās atdeves spēks kā iepriekšējās desmitgadēs? Vai Tevi, kas pieradis pie milzīgām tirāžām un pārpildītām zālēm, apmierinās nolikšana “savā vietā”?

5. “Atsac.” — tāds virsraksts ir vienai no Tavām esejām par Raini (piebildīšu, ka tās man liekas konģenitālas). Vai Tavā dzīvē ir kāds tāds pusuzrakstīts, puspiepildīts vārds?

1. Es tāds “īsts” dzejnieks nekad neesmu bijis. Un “īstus” profesionālus dzejniekus nekad neesmu apskaudis. Man ne dzīvē, ne darbā nav bijis šaurleņķa tēmējuma, tāpēc neesmu nostabilizējies nekādā, nevienā specialitātē. Var likties, ka dzejā es nu gan varētu “nospecializēties”, bet... negribas. Visu laiku jūtu sevī kādu iekšējo klaidoni. Tas izpaužas visādi, es jau varu kritiķiem pateikt arī priekšā. Pirmkārt, šī klaidonība uzrodas tīri ģeogrāfiski: gribas kaut kādā (vienalga, kādā) veidā aptvert visu Latviju. Fotogrāfijās, aprakstos, hronikāli, vietvārdos, pēdējā laikā arī dzejā (dzejoļos par konkrētām Latvijas vietām). Šī platleņķa apsēstība sākās jau mazotnē, kad braucu mātei līdzī ar zirdziņu pa Kurzemi reņģes pārdot. No mājas mājā, no celiņa celiņā. Tas turpinājās kinodokumentālistos (“Gada reportāža”), tad turismā ar laiviņām pa upēm. Tad gājienā pa Kurzemi (“Kurzemīte”). Paldies Dievam, es savlaicīgi sapratu, ka tālāk par Latviju nav jāiet. Nevajag iet. Tāpēc savus daudzus pasaules braucienus (to tiešām ir bijis daudz) nemaz neesmu centies nofiksēt un uz tiem kolēģiem, kas, neko dokumentālu neuzrakstījuši

par savu tēvzemi, ir rakstījuši pasaules ekskursiju aprakstus, esmu skatījies ar zināmu vīpsnu (tas, protams, nav labi, nav!) kā uz tādiem provinciāliem lielbniekiem. Man pietiek ar Latviju. Ar ļoti plašo, milzīgu darbu prasošo, visur skaisto, aprakstāmu esošo, neaptveramo, nesaturamo Latviju. Latvija, ģeogrāfiskā Latvija ir mans platleņķis, platekrāns. Lielā, garā tēva josta, ko nekā nevar vienas dzīves somā salocīt.

Otrkārt, rakstniecīgi šī klaidonība ir manā nespējā nogrun-tēties vienā žanrā. Tas nav tik vienkārši, kā Tu saki — politika, slimības. Vienkārši dzeja, sava un citu, pēkšņi liekas tik gar-laicīga, niecība! Bet dzīves izpausmes, mirkli tik skaisti paši par sevi, ka negribas tos fiksēt. Īstā dzeja rādās nepastarpināma. Nevienam nedodama, nerādāma, tikai manējā. Kādreiz Anatols Imermanis man, toreiz pavisam vēl jaunam dzejniekam, teica: "Tad, kad tev negribēsies vairs publicēties, tad tu būsi īsts dzej-nieks." (Es nezinu, kā pašam maestro tagad iet ar šo negribē-šanu, bet man viņa vārdi cieti iegrebās atmiņā. Kā neticams paradokss.) Un tātad pēkšņi negribas dzejot, bet vērot citu cilvēku "dzejošanu" — kā viņi "kaifo", sajusminās, aizrautīgi stāsta par visādiem niekiem, kā viņi paceļ sev dzejiskā vērtē pavisam nevērtīgas lietas. Skaisti! Viņu **pašu** dzeja, ne citdzeja. Un ko man tur vēl bāzties viņu uztveres pasaulē! Ko **man** tur uztiepties! Ja tā padomā, man liekas, ka es beidzot esmu kļuvis smalkjūtīgs cilvēks un visa mana agrākā dzeja (un varbūt dau-dzu citu dzejas lielākā daļa tāpat) ir nākusi no uztiepības, no kādas profesionālas uztiepības, no kādas iemācītas "dzejnieka tiesību apziņas". (Neuztiepības paraugs dzejā, piemēram, man liekas Arvīds Skalbe.)

Un tā es aizklistu no dzejas uz citiem žanriem. Vispirms jau uz dokumentālajiem. Un tad — uz pasaku. Un tad uz epi-fānijām. Tad sāk runāt personvārdi kalendārā. Tad — Fridrih-sona zīmējumi taisa savus "pa", iet savas "pasāžas". Kā baletā. Kā ģeometrijā, kā uz robežām, robežām, jā, uz robežām! Tā tāda literārā kontrabanda. No žanra žanrā. Pārbēgšana, pārkā-pumi, varbūt ar šo uzdrošināšanos arī kādi pārinodarījumi žanriem.

Un trešā "izkliede" ir tīri konfesionāla — vai, pareizāk, ne-konfesionāla. Es neesmu varējis piesaistīties it kā nevienai sabiedriskai kopai, nevienam kolektīvam. Varbūt tāpēc jūtos vientuļš tieši savā enerģētikā — enerģētiski vientuļš. Raugi,

katrs cilvēks ir savā grupā, kura kaut kur sanes savu enerģētisko lauku (šo "bumbu" sauc arī par egegoru), veido savu kopu "akumulatoru" — baznīcā, klubā, partijā, biedrībā. Vienā partijā es ar gribu, pret gribu biju ieķēpājies, un tā nebija tā labākā — nu alergģija uz visu mūžu (nebūtu šīs alergģijas, es vēlreiz stātos — Zemnieku partijā). Reliģiskās konfesijas baida ar savu norobežotību, ar neiecietību pret citiem Dieva meklējumiem. Katrā baznīcā esmu jutis Lielumu, Tuvumu, Klātesamību. Esmu iesvētīts Engures luterbaznīcā, gāju mācībā, bet Svētā vakarēdiena brīnums palika nesaprasts. Vienīgais, kas man pielipa no mācību laikā mācītāja teiktā, ka Dievs ir visur, katrā pumpurā, katrā dzīvā radībā. Šī doma iesēdās. Un visur palīdz. Kad bērni bā baptistu sapulcēs lielo lūgšanu laikā man nāca smiekli, es jutos savādi vainīgs. Tikai tagad saprotu, ka tā notiek ar cilvēku garīgi stipro enerģiju laukā. Gudrie saka: "Dievi smejas." Pilnības sajūta rada gaišus smieklus. Es tikai nesapratu, kāpēc visi man apkārt lūgšanās tā nomocijās un kāpēc tā jādara, ja var "kopā ar Dievu" sēdēt un smieties. Amerikā es redzēju, ka nēģeri tā dara. Dzied ar Dievu un priecājas. Skaistā pasaule! Piemaskavā, rakstnieku namā Pereģelkino dzīvodams, ik dienas aizslēpoju līdz pareizticīgo klostera baznīciņai un sēdēju tur dievkalpojumu starplaikā viraka smaržās un pakrēslā, klausījos, kā telpu dziļumā aiz greznajiem aizslietņiem liturģijas dzied neiedomājami skaistas sieviešu balsis. Kādu stundu, pusstundu... Eņģeļi, meitenes, mūžīgā jaunavība? Bet no kora mēģinājuma izklida melnā tērptas vecas sieviņas, neticami, ka viņas tik jaunavīgi var dziedāt! Bet Sicīlijā kaut kur pusceļā starp Mesīnu un Etnu es viens sēdēju tukšā katoļu baznīcā un meditēju. Durvis bija vaļā, daži bērni klusu skraidelēja, spēlēja paslēpes, līda zem soliēm, citādi — neviens cits. Dīvaina atmosfēra. Nebijusi sajūta. Un es pacēlu skatu augšā velvēs un ieraudzīju Veneru ieplestām rokām, septiņas svētās pa labi, septiņas no viņas pa kreisi. Venera ir mana zīme. Vai nu no šīs iedomas par savu zvaigzni, vai no kā cita, daudz lielāka, es sajutos atgūvies, savācies, saturīgs, stiprs. Es iegāju tur arī nākamajās dienās. Un biju patikami izbrīnīts, ka katoliskā baznīca Veneru kanonizējusi svēto parādību kārtā un godā. Sv. Venera... Un tad es iedomāju mūsu Māru un godvārdu "svētā" (Sv.) un redzēju mūsu dievnamos viņas simbolus un Sv. Laimu un brīnījos, kāpēc mūsu teologi tik aizspriedumaini pret tautas

“pirms Kristus” meklējumiem, pret pirmskristiāniskajiem Kristus aspektiem... Gan jau es kaut ko tur nesapratu, un varbūt arī nav nekāda vajadzība šos meklējumus savākt zem viena sceptera un viena jumta, bet katrs savos personiskajos meklējumos un dievpieredzē tomēr nonāk pie viena vienota Dieva sajūtas un pieņemšanas. Un vienmēr šajās sajūtās (sauksim tās tā) Dievs it kā bija pāri, iekš un apkārt — kaut kādā neklātienes klātienē, kaut kādā šepatības visurienē, kur nebija ne svētozolu, ne baznīcas, ne veneru, ne māru... Un tā nu es Tev saku, ka es vienmēr palieku starp. Starp partiju un partiju. Starp draudzi un draudzi. Bet šād tad, pavisam apjucis un noguris, es iebēgu mežā vai baznīcā vai uzbēgu pilskalnā un jūtu, ka atkal uzlādējos. No viņu (es nezinu — kuru) gara un garīguma. Es jūtu, ka esmu pieslēdzies un tieku atkal “pabarots”. Un tad es sev prasu: vai neesmu kā liekēdis, kas, pats neko nenesdams klāt, paņem no citu sanestā? Un mierinu (kaut gan ne vienmēr nomierinu) sevi, ka tā nemaz nevar paņemt — ja nedotu, tad nemaz tā no viņiem nevarētu paņemt (bet no kādiem, kuriem viņiem, to es nezinu). Tātad — pieņem mani!

Manā izpratnē dzīvo divi lieli nojēgumi: Dievs un tauta. No tiem es barojos. To es sapratu, pavisam skaidri sapratu Dziesmu svētku lielajā estrādē, kādu laiku pastāvējis dziedošajā kopkorī. Tur bija Dievs un tauta, un “Jāņu vakars” — viss vienā. Tur tas bija. Tā Ojārs Vācietis teiktu — tas. Kas? Tas. (Ojārs nepasakāmām lietām — un tādu viņam bija ļoti daudz — lietoja vietniekvārdus, pārpilnām). Tas. Un te parādās vēl viena ticība — dzenbudisms. Tas parādījās (ne saukts, ne gaidīts) arī manā dzejoļu grāmatā “Re, kā”. Tikai stāvi malā un skaties, skaties un brīnies. Tā! Tā tas notiek! Vēro un aplūko. Saplūsti ar to, un kļūsi par To. Ne bumbiņa lēkā pa strauta straumi uz jūru, bet tas esi tu pats. Vēro un priecājies! Re, kā!

Es laikam esmu sācis runāt jau ļoti misionāriski, bet ar to gribēju tikai Tev atbildēt uz jautājumu par manu nedzejisko prombūtni. Es atkārtoju: diez vai to saka tādos vārdos — par slimību, politiku. Parlamentu vai Kultūras fondu. Drīzāk tā ir pārbēgšana no pozīcijas pozīcijā. Slimība ir visgrūtākā pārtapšana. Tā ēd tevī kaut ko nost, bet blakus top cits, jauns dzīvīgums.

Un tā nu redzi, es neesmu profesionāls dzejnieks. Un nemaz ne Tautas dzejnieks. Kad šo nosaukumu man deva, es jutu to

kā cilpu, kurā mani grib noķert un piesaistīt. Kam? Grūti pateikt. Droši vien tai pašai tautai. Bet tad tev jābūt "parādā", "jānes atbildība" u. tml. Bet es negribu nevienam būt parādā, arī tautai ne.

2. Šie nav vienīgie citāti, ar kuriem nāksies noņemties literatūras vēsturei gan manis, gan citu kolēģu sakarā. Šobrīd negribētu šis rindas komentēt (nav jau manis rakstītas), jo tas izskatītos pēc grēku nožēlas vai taisnošanās, kurā tagad visi nu metušies. Esmu centies izvairīties no banālām situācijām, un tāda publiska pavirša grēksūdze, manuprāt, ir banāla un neko nedod ne māksliniekam katram pašam, ne publikai, ne tautai. Ja manas paaudzes dzīvošanu tajos blēdīgajos un ļaunajos laikos kāds mēģinātu papētīt analītiski — tas būtu svētīgs darbs. Konformisma vidi un pasaules informācijas trūkumu, instinktīvos tautas glābiņa meklējumus un talanta pašizteikšanās tieksmes jebkuros apstākļos, jauneklīgā ideālisma sakritību ar skais-tajiem, skanošajiem padomju ideoloģijas saukļiem, pārraut tās ģimeņu un paaudžu saiknes trūkumus pēc ģimeņu un dzimtu izklidināšanas (Sibīrijas lēģeri, latviešu izklišana trimdā, lauku sētu iznīdēšana), kā rezultātā bērni un jaunieši tika izrauti no vecāku padoma, no dabiskas vides un latviskās ideoloģijas... Tur ir tik daudz spaidu un iespaidošanas, draudu un daudzso-lošas uzpirkšanas, ka pats es šo laiku vēl neņemos publiski analizēt. Tas nenozīmē, ka es netaisu "savu personisko bilanci". Bet jebkura pašadvokatūra šajos politisko kaīslību gados, manu-prāt, ir lieka. Jāpaļaujas uz tautas sirdsapziņu, kas sev vajadzī-gos cilvēkus izved cauri, kā Tu saki, evolūcijai, pārbauda, pietur un patur.

3. Jā, bija vērts. Jo runa nav tik daudz par kolhozu, kā par sistēmu mācīšanu bērniem. Šodien tādu pašu grāmatu var rakstīt par to, kas ir banka, business un akciju sabiedrība. Kultūras fonds, piemēram, ir ar mieru maksāt tam pasniedzējam, kas Spīdolas skolā (Jelgavā) gribētu bērniem mācīt īsu sistēmu mācības kursu. Tikai neviens gribētājs nav atradies. Tas par "bērnu lāpīšanu". Bet katra lāpīšana ir nepieciešamība. Mēs nezinām, kādas atsauksmes tur augšā par saviem tā lāpītājiem ir devuši un vēl joprojām dod kuģi. Kāds tevi piemin ar labu. Liecina labu. Šeit sadzīvei to pat nenojaušot. Visa pasaule ir

viena lāpāma padarišana un viena lāpišanās vēsture. Vecmāmiņa vecajā viensētā, kas aizlāpa rūti ar finieri un Vilhelms Tells, kas lāpa savas tautas neatkarību. Skaties, kā Godmanis lāpās, kā Berklavs lāpās, kā Peters lāpās. Un par viņiem labu arī liecinās. Tiesa gan, viņi tiek rādīti TV. Bet ir tūkstošiem pasaules lāpītāju, kurus nepaspēj ne parādīt, ne piesaukt. Mūsu Dižkoķu grupas darbus nekādi masu mediji neslavināja ne padomju gados, ne tagad. Tāpēc ka mēs strādājām oriģināli, ārpus banalitātēm un ar atdevi, kas neprasa kompensāciju ne avizē, ne citur. Tas cilvēkiem ir nesaprotami. Jo tas neietilpst stereotipos. Bet paliks simtgadēm izglābti ozoli, kas citādi būtu ieauguši un panikuši mežā. Paliks iestādītas birzis un pūpolu stādījumi. Materiālā pasaule atspoguļojas ideālajā pasaulē. Mums ir svarīgs šis mūsu spoguļattēls. Un, kad vajadzēs, kāds par mums liecinās.

Diez kāpēc par mazo lāpītāju ironizē, sak, viņš lāpa pasauli, lāpās. Bet par lielo lāpītāju saka — pasionārs. Atšķirība ir tikai ielāpu lielumā, metodika ir viena un tā pati. Jāglābj, cik vien var! Vai tad pāvests nav lāpītājs? Viņš lāpa Dieva pasauli. Un nesaka vis, ka Dievs pats aizlāpis. Pāvestam ir sava loma. Kam tad galu galā viņš vajadzīgs, ja Dievs pats visu izdaris? Nē, viņam ir sava loma. Un tā viņam jānospēlē, kamēr aizkars vēl ir atvērts.

Vai tad "Apvienotā Eiropa" nav ielāps? Kāda ordeņa likts milzīgs eventuāli totalitārs ielāps. Nav tikai skaidrs, kur tas caurums, ko viņi grib aizlāpīt un vai caurums vispār ir. Arī Padomju Savienība bija milzīgs ielāps uz iedomāta vai iepriekš sacerēta un ideoloģiski noformulēta cauruma. Kāds, kādi spēlē savu lomu.

Es arī esmu iedalījis sev lomu — iestājies par mūsu nacionālās kultūras paraugu uzrādīšanu, formulēšanu, hrestomati-zēšanu. Lomu spēles. Jāspēlē, kamēr aizkars vēl vaļā.

Bija vērts, bija! Un ir vēl tagad vērts. Pasaules lāpišana ir tāds amats. Un tu to dari, cik labi spēdams. Mani nekad nav saistījusi profesionalizētā māksla. Bet beķeris dzejnieks ir ko vērts! Un skroderis filozofs. Man patik būt tajā robežpasaulē, kur smalkie spēki iet cauri rupjajiem. Tāpēc arī es aizraujos ar "Likteņarhīva" ideju — cilvēku dienasgrāmatas ir stiprākas par profesionāļu romāniem. Dienasgrāmatas ir kā pasaules āda, romāni ir visādi, bet tie ir kā drēbes, pasaules vakartērpi, žaketes vai zeķbikses.

Tu saki — “lāpīt pasauli, kas nu sagrūvusi”? Es saprotu, ka Tu politizē. Bet man tas viss rādās kā skaista mītiska darbība. Augejas kūtis. Sizifa darbi. Latviešu lauksaimnieka nemirstīgais gēns, kas parādījās daudzos savas zemes stiprākajos cilvēkos.

4. Mani apmierinās. Jo es esmu nonācis. Bet, ja nāks jaunie, kurus tas neapmierinās, tad viņiem būs jāpierāda savs spēks — uzvarēt. Vai mazums kas pasaulē uzvarams! Vai tad tikai tā ideoloģija, ar kuru mēs cīnījāties? Simts veidos mainoties, “tas pats ir ienaidnieks!”. Tu saki “pozitīvās atdeves spēks”... Pašlaik mākslā un masu medijos sāk plaukt bestiālisma tendences. Tas ir tā saucamais “jaunais vilnis”. Ir jānāk “vēl jaunākam vilnim” ar to, kā Tu teici, “pozitīvās atdeves spēku” un jānoslauka šis. Tas būtu feins darbiņš! Jauno cienīgs, jaunajiem pa stilam. Tavai zināšanai — divi dzejnieki jau izgājuši “cīniņā” savā stihijā — Kaspars Dimīters pulcē savus piekritējus. Rucavā samērā vientuļi ar sātānismu un sātānistiem cīnās dzejnieks Aldis Progulbickis. Es viņus pieminu šeit tādēļ, lai pateiktu, ka vienmēr būs cīņas lauks, ne tikai, kā Tu teici, “iepriekšējās demitgadēs”. Tikai — spēks, spēks ir vajadzīgs! Lai tev sekotu! Lai ap tevi pulcētos! Pozitīvās atdeves spēka pašlaik trūkst arī patriotiskajā dzejā. Pozitīva uzlādējuma, kāds bija Virzam. Himniska cildenuma. Odiskas pārliecības. Teiksmaina brīnuma — kā Veselim. Latviskums vēl joprojām — varbūt šodien vēl vairāk nekā agrāk — ir cīņas lauks. Par to jāiestājas, tas jāuztur. Re, kā Skalbe par to stāvēja un krita! Tai pašā laikā, kad Rīga bija “mazā Parīze” un Eiropa nāca pa logiem un durvīm iekšā. Tāpat kā tagad. Tikai tagad tauta ir šļauganāka, atšķaidītāka, sajauktāka, kosmopolitiski izglītotāka. Pasaules gudribās izglītotie latvieši nes līdzī tālas smaržas (un arī daudz prastu smaku). Mums sāk jukt smaržu un smaku atšķirība. Un mums kļūst arvien grūtāk (un kļūst vēl grūtāk) pastāvēt pašiem savas vērtības apziņā. Tam visam spēks vajadzīgs un cīniņš. Pozitīvistu stāja pret negativīstiem un cīņaiem tautas jau tā samocītajā iekšpusē. Organisms atkritumvielas izdala uz āru. Un tad tās kļūst redzamākas. Un veido savu estētiku. Protams, tā arī ir sanācija, attīrīšanās. Un tā ir sava eksistences teorija, estētika un priecās mācība. Bet tik un tā tas ir izvadprodukts. Kā jau rakstīts — ar urīnu arī var ārstēties. Ja citādi nemāk.

Tā, redzi, cīņas lauks ir degungalā, taču vārgais uz to neies.

Tikai stiprais. Man nav vairs tik daudz enerģijas, lai mestos šajā kulaku cīņā. Bet būs puikas, kas to darīs. Un svētās dusmās. Tā ir jaunības privilēģija. Es iešu uz centru. No ziedlapiņām uz driksnu. Mani apmierinās "nolikšana savā vietā", kā Tu saki.

Un pārpildītās zāles nemaz nebija labākais rādītājs mūsu tautai. Tas taču no "bada", no poēzijas trūkuma katram pašam sevī, no izārdītas garīgās struktūras. Dzeja kā magnēts tolaik veidoja ap sevi spēka līnijas, kas savāca un saturēja. Pārpildītās zālēs (kā baznīcā) nāca tauta, kas meklēja savu pazaudēto satvaru. Dzejā bija viņu izārdītājdzimta, izpostītā ģimene, pazaudētais lepnums un tautas apvainotais gods. Viņi nāca pie dzejas kā pie donora. Tagad? Tagad tautai jāatjauno savas mazās struktūras: ģimene, sēta, māja, birztala, ipašums, nams, mietpilsonība, baznīca, ceļš, studijas utt. Jāatjauno, jā, pilsonības slānis, zemkopju doma, inteliģences brīvdomība. Katrā no šīm pozīcijām ir sava dzeja, savi pašatklāsmes brīnumi. Demokrātiskā sabiedrībā dzejai (autordzejai) nekad nebūs tik liela loma kā totalitārajā sabiedrībā. Jo demokrātiskām sabiedriskām variācijām bagātā vidē cilvēki dzīvo ar "pašdzeju", ar mazās vides poēziju. Cilvēki it kā paši sevī "folklorizējas", bauda savas mazās struktūras poētiku un nemeklē dzejoļu krājumus "cītdzejā", šos "donorus", kas tik ļoti vajadzīgi ir totalitārisma noplicinātā vidē. Lauku sētas pilnajā pasaulē reti kāds izjūt poēzijas badu. Tā ir acu priekšā, klātienē vienmēr, zemapziņā un virsapziņā. Straumēniem dzejnieks Virza bija mazāk vajadzīgs nekā Virzam Straumēni.

5. "Atsac.", manuprāt, gan nav puspiepildītība, bet brieduma zīme, pilnības sajūta, bagātība, kas bagātāka par līdz šim zināmajām, tāda vērtību apziņa, kuras vārdā var atsacīties no jau pārdzīvotajām vērtībām. Bet es to neattiecinu uz sevi tik daudz, kā Tu domā, rakstā ir runa par Raiņa pilnības meklējumiem un nepilnības sajūtām.

Jā, man arī ir sava nepilnības sajūta, pusceļa sajūta, griba pārieties un paskatīties vēl aiz nākamā un nākamā (jā, $n + 1$) likuma. Taču vienu brīdi jāapjēdz latviešu tautas miklā teiktais: "Liela, gara tēva josta, nevar pūrā salocīt." Jā, nevar. Ir jāatsakās no tādām ilūzijām. Tas, protams, skan vecišķi, bet laimīgs tas jaunais, kas jau no jaunības ir trenējis sevi atsacīšanos. Atsacīšanās spēju. Viņš tā ir gatavs jebkuru brīdi lidošanai. Un tad jau ceļa likumi ir no augšas redzami, nav vairs

elpu aizardējušam jākāto un jātiecas: kas ir aiz tā likuma un vēl aiz tā nākamā. Tāds iekšēji brīvs (varbūt trenēts) cilvēks, manuprāt, ir Jānis Baltvilks. Es to esmu izbaudījis tikai atsevišķos brīžos. Tad manos dzejoļos ir tapuši tādi vārdi kā “neviens nevienam nepieder”; “gribas viegli, cik var viegli, tā lai smieklī, maziņi smieklī” — un pēdējā laika dzejoļi.

Man vairs negribas saikli “bet”. Vismaz dzejā ne. Tas ir, tam būt, to pateiks cits, ne es.

Nepublicēts.

1993

VAI APZAGT DIEVU IR IESPĒJAMS?

Pēc ilgākiem aizardu laikiem mums gāžas nu pāri jaunu mācību viļņi, sludinājumi un vēstis. Gaiss pilns visādiem informāciju galiem, tie visi grib, lai pie tiem piesienas, lai ar tiem sasienas. Un dažs labs tāds “brīvais gals”, ko mums pamet masu mediji, nav vis tik brīvs un nevainīgs, bet pieder kādai sistēmai, kaut kur noformētai, apzinātai un mērķtiecīgai, tikai mēs — nabaga iekavētie, uztveres aizardē un aizardē augušie — nevaram uzreiz apjēgt, no kurienes šie “gali” nāk un uz kuriem tie velk. Mēs nevaram uzreiz visu cēloņsecību (konsekvences) apjēgt — nav elementāru priekšzināšanu, nav politoloģisku un filozofisku zināšanu. Un tāpēc ātri rijam katru tārpiņu, kuram tikai gals kustas, no visādām izmestām makšķerēm, un tā arī ierijam āķi.

Jauns un vispārņemošs veļas pāri Latvijai arī postmodernisma jeb poststrukturālisma vilnis. Izstāžu zālēs, videoklipos, estrādes vaļībās, apģērbu un manieru brīvībā. Arī sarunu izvaļībā. Ja tā būtu tikai modes un manierības lieta, tad jau vēl nekas. Bet bīstamība (arī šodienas Latvijai) ir nopietnāka. Pazūd persona, personība, autoritāte, sāk valdīt pār apziņu, pār dzirdi, redzi un citiem jutekļiem “fons”, troksnis, neorganizācija kā princips. Beidzot pēc ilgākiem aizardes gadiem nu cilvēku brīvā pašizteikšanās var liksmot, un tad nu tā arī lustējas — izdomā sev jaunas un jaunas spēles, un noteikti tām jābūt pub-

liskām: perforācijas, perturbācijas, masturbācijas, instalācijas, santehnicācijas, ekshumācijas, nihilizācijas u. tml. Tās nepaliek vis savu mazo kompāniju intimajā lokā, bet pieprasa izrādīšanu, estrādi, tribīni, masu metienu, programmisku ēterlaiku. Un panāk to. Un uzurpē gaumi. Turklāt — vulgārie apvienojas ar izsmalcinātajiem vienotā uztiepībā, čūska rij asti.

“Autora nāve” — tik īss ir šis pasaules izjūtas teorētiskais formulējums. Autors vairs netiek uzskatīts par sava daiļdarba jēgas devēju, daiļdarba jēga — pēc šīs mācības — veidojas tikai lasītāja — klausītāja — skatītāja uztverē, viņš tad arī kļūst autors “neautora” vietā. Tā pasludina modernās mākslas teorētiķis un bruņinieks Rolāns Barts. Viņš “atņem” autoram autorību un autortiesības.

— Kā vārdā? — It kā tautas vārdā. — Kam atdod manas autora tiesības? — It kā tautai. Kritiķi revolucionāri atsauc manas autora tiesības un nodod tās skatītājam — klausītājam. — Un ko šis par to saka? — Nezinām. — Vai kas līdzīgi revolucionārs nav jau bijis — atcerieties, kad? — Jā, proletkulta laikos.

Skatītājs — lasītājs pat nezina, ka tas noticis viņa vārdā. Ja viņš zinātu, tad varētu saprast, ka notikusi kārtējā autorīpašuma “nacionalizācija”. Bet, tā kā lasītājs — skatītājs pats “mantas” sadalē neiejaucas, tad iznāk, ka “nacionalizēto” autora intelektuālo īpašumu teorētiķi un kritiķi “privatizē” paši sev. Un tad ar to rīkojas. Turklāt ļoti uzdarbīgi — presē, TV, publiskās zālēs, uz ielas un — galvenais jau — mākslas tirgū. Diktē noteikumus, nosaka cenu pēc savas skalas: viņu modes izstrādātajā atbilstībā vai neatbilstībā.

Pret daiļdarba autoru notiek divi veikli gājieni uzreiz:

1) demagoģiskais, jo manas autortiesības (publiski) tiek atdotas tautai, paredzot, ka tad autoram būs neērti protestēt;

2) dekomerciālais, jo man nu paliek mazas iespējas ķepuroties un savam daiļdarbam noteikt vērtību pašam, tāpēc ka to nosaka gudrais starpnieks kritiķis — “teorētiķis monopolists”.

Bet tā jau tirgū notiek, par to nav daudz jābrīnās. Taču notiek vēl viens nopietnāks, bargāks gājieni. Un tas vairs neskar tikai mani, autoru, vien, bet pašas tautas (klausītāju — skatītāju — lasītāju) veselību. Proti, tiek apstrīdēta mākslas ideālā sūtība. Tauta turas savā garīgajā satvarā un veselībā tikmēr, kamēr viņa spējīga pieņemt, ka ikkatrs radošs darbs —

arī mākslas darbs — ir veids, kā Dievs sevi dara ieraugāmu. Tauta ideālā domāšanā pieņem, saprot, ka mākslinieks ir tas cilvēks, kuram dota izteiktspēja, ideāla nesējspēks. Nesauksim to par misionārismu — tik tišos vārdos, bet — tāda nu ir pasaules kārtība un tāda aizsenis ir Informācijas Vertikāle. Vārds ir Dieva dāvana, un autors to nepatur, dod tālāk. Šodien modernās pasaules (arī mūsu) dievinātais poststrukturālisma lielākais teorētiķis (pravietis?) Rolāns Barts ieteic atņemt vārdu ne tikai autoram, bet vēl revolucionārāk: pašam Dievam, noraida, ka iesākumā bijis Vārds un Vārds bijis no Dieva. Es neesmu teologs — lai teologi turpina šo sarunu dievaspektā, bet eksistenciāli: hierarhijas nojaukšana ir visnāvīgākais, ko var izdarīt pret cilvēku sabiedrību. To jau darījis, piemēram, visu laiku komunisms. Cilvēkam tiek atņemta vertikālā atskaites ass, līnija, pie kuras evolucionāri piemēroties. Pie daiļdarba vertikāles, raugi, vairs nevar piemēroties, jo tās “nav”. Lasītājs tiek turēts (aizturēts) tikai horizontālās informācijas plūsmā, “tekstā”, kā saka Barts, nepārtrauktā klišeju jucekli, troksni, izklišķošā entropijā. Bez magnētiskās vertikāles, bez autora ideāla, kas organizē un nepārtraukto pasaules izjukšanu strukturē no jauna, savāc no jauna, satur un apgāro.

[..]

Kāpēc plurālā tekstūra jānovēd līdz dēmonismam? Rainis kā tūkstošveidi deva Balto tēvu. Tad ko mēs, mākslinieki, gribam (sev, saviem bērniem, Latvijai, mākslai, koncepcijai): Baltā tēva savācošās tūkstošveides vai entropiski izjūkošās Barta dēmoniskās?

Kas vajadzīgs (un kāpēc?) Bartam? “Kas pretstata Tekstu daiļdarbam,” saka Barts. Kāpēc jāpretstata, ja mēs, kā jau kafejnīcā runājām, varam bez pretstatišanas “to tajā” un otrādi?

Bet Barts tad piesauc evaņģēlijā dēmona apsēsto: “Mūsu ir daudz.” Līdzīgas formulas ir jau dzirdētas: “Visu zemju (apsēstie), savienojieties!” Vai notiek mobilizācija? Un zem kāda karoga? Kur var aizvest evaņģēlijā dēmonu apsēstais nelaimīgais?

Jā, dēmoniskās spēles ir bijušas un būs, sevišķi tik pārjūtīgā mākslu pasaulē. Tādas tās pašlaik ir visās mākslās itin stipras un uzbāzīgas. Dēmoniskas tajā nozīmē, ka ārda, izjauc dzīvās saiknes un sakarības, priecājas par lietu sadalīšanos, “trūdēšanu” un jēgas izklišanu. Vecāmāte teiktu tautas teicamo: “Izkūst kā piļu sūds virs ūdens.” Bet Boriss Pasternaks: “Pats pēc savas gribas, bez piespiešanas, no sava rūpesta zemes uz šo amatieriskas

bezrūpības zemi es nepāriešu." (Boriss Pasternaks. "Pāris ieskatu", žurn. "Auru laiks".)

Ka var pastāvēt arī tāda — izjukšanas māksla starp citām, tas būtu gluži normāli. Bet šodien, kad mēs, izjaukta tauta, vācamies kopā, vācamies, turamies un knapi varam noturēties, katra autorība mums ir dārga, katra personība ar tās saturētspējām uzturama, sargājama un neatdodama. Ja šajā situācijā autori lielā publiskā un reklāmiskā vilnī atsakās no savas likteņa noliktās savācošās sūtības un ļauj sevi izvazāt bezlikumību haosam (līdzīgi kā pašlaik tiek izvazāti lielo lauku centru īpašumi), tad mēs zaudējam lielu daļu latviešu tautas, būtisku daļu — māksliniecisko inteliģenci. Tā nepalīdz tad vairs noturēt Vertikāli, tā pati tad gāž gar zemi Vertikāli.

Tāpēc stiprie un tie, kas tādi domājas esam, — nelieciet uz spēles savas autora tiesības! Notiek lielas enerģētiskās pārstrukturēšanās visā pasaulē. Top jaunais sviests. Ka nepaliekam sūkalās! Laidiet stilistiskajā spēlē kādus savus darbus, ja jūsu ampuā tā prasa, bet nepārdodiet dēmoniskām vajadzībām savas autora, pareizāk, personības tiesības. Tās mums ir dotas nopietnos nolūkos!

Daudzi, šo te lasot, varbūt nesapratis: "Par ko tik polemiski? Vai tad tādas briesmas maz pastāv? Galu galā jau tik un tā viss beigšies labi! Un, ja Dievu apzagt nav iespējams, tad nav iespējams!" Jā, tikai — mūs mazliet apzags. Kā visās "interfrontēs" tas jau ir bijis un ir. Pazags, piebremzēs mūsu evolūcijas laiku. Un blakus saimnieciskajam, demogrāfiskajam un politiskajam apjukumam ieilgs morālais apjukums. Nekas jau vairāk.

Diena. — 1993. — 7. janv.

KUR IR TĀ VIETA, KUR IR TAS LAIKS

Mēs meklējam, bet ārpus Latvijas.

Mēs meklējam, bet ārpus sevis paša.

Mēs ārpus sevis laimi meklējam. Un ārpus sevis meklējam mēs — vainas.

Tā mēs arī brīvību gaidām, neatkarību, pārticību, skaistu un kulturālu dzīvi. No Apvienotās Eiropas, no jaunās Saeimas, no "humpalas", no radioziņām, no "Labvakara" zēniem, no kongresa, no simpozija, no konferences, no, no...

Bet palīdzība, kas nāk "horizontāli" — vienalga, no kuras horizonta puses, — nelīdz. To tūliņ noēd, novalkā un prasa atkal. Palīdzība ir tikai vertikālē. Pa vienai niedras aug un aug uz augšu, un tad tās sasiem kūli, apjumj jumtus. Un sērkokciņu kastītē ikvienam sērkokciņam — galviņa ikvienam. Vai vērts ir braukt uz kongresu — sērkokciņam bez galvas? Un kāpēc mums, brāļiem, jābrauc uz Rīgu, ja mēs esam brāļi tepat!

Bet vai esam? Esam? Esam? Ja esam, tad vajag iedibināt mazas darba grupas.

Iedomāt darāmus darbus, ko darīt tikai mums. Nosaukt šos darbus vārdā, nolemt, cik ilgā laikā, un izdarīt. Lietuviešiem ir tāds sens vārds — "bičulis", "bišu brālis", brālis "caur bitēm", brālis "iekš", "dēļ" bitēm. Katrā vietā mums ir brāļi kādā darbā, idejā vai nodomā. Brāļi, kas tiecas pie vienas vertikāles. Vertikāles brāļi.

Kad tie, tādi sevi iedibinājušies, iet uz Rīgu un daudzi tādi sanāk kopā Rīgā, ministrijas atver logus un brīnās — Latvija ir ienākusi Rīgā. Uz ielas tad iznāk pati Konference un komentē un komentē, interpretē un interpretē — šie pļāpas! Un visu valstu vēstnieki tad arī redz, ka te kas ir. Un grib jūs vest uz pasauli un tulkot, jo redz, ka Rīga vēl nav visa Latvija. Ka ir latvieši, par kuriem nav vēl dzirdēts. Tur, tālajā Malienā. Augstienē pie Madonas. Tur, kur Gauja, tur, kur Rauna.

Avīzēs, televīzijā, radio, sapulcēs, aptaujās, runās — mēs par maz dzirdam "mazos stipros". Gada populārākie cilvēki — redzi, kā! — nu ir jau paši vien TV darbinieki! Vai tikai benzīna trūkuma dēļ? Nē jē! Bet visā Latvijā ir "mazie", kas var. Un klusie, kam ir ko labu un stipru teikt. Ir kautrīgie, kas lielas lietas dara. Kas var mūs, pat rijīgos, činkstošos dzeguzbērnus, iedvesmot. Ir tādas ģimenes, ir tādas mājas un dzimtas, kas saka: ja šogad mums vēl neiet, tad atbrauciet nākamgad, tad būs ko redzēt!

Un tātad runa ir par brālību ikviet tepat.

Vai mums ir sava mazā brālība tepat.

Un tas ir galvenais, pats galvenais — ka te.

Vai mums kas ir tepat pie mums. Jo kultūra nav milzīga graudu kaudze, savesta Rīgā, lai tur sapūtu krautuves placī. Kultūra ir tad, kad katrā klētī ir gatavi graudi. Gatavi tepat ap māju celties pavasarī. Kad katrā ciemā ir kāds jānis peters un

visur Jānos ir kāds jānis stradiņš. Un visur izgudro kāds atkal velosipēdu.

Daboniet vietām atpakaļ vārdus no vietvārdu vārdnīcām, atpakaļ!

Uzturiet sētā ciltskoku, savā vietā!

Uzceliet vietas apziņu, ja tā guļ!

Neļaujiet uz dangāt ceļu pie jums un pie radiem!

Neļaujiet noklusēt savas apkaimes skaistākos ļaudis un gudrākos!

Palīdziet vienpatim, daži var palīdzēt, kaut vai daži vien, kas saprot!

Gandariet pūliņus tiem, kas ir gājuši citu labā! Gandariet viņu pūliņus, viņiem vēl šeit esot, kamēr vēl viņi te ir!

Nesiet tos gaismā, vispārībai, lai zina!

Ka viņi ir. Ka tādi ir. Ka arī šodien var būt. Un ka nevar nebūt.

Tādi mazi gaismas laukumiņi. Aplīši. Trīsstūriši. Kvadrātiņi. Mazas vienībaņas. Lodītes. No tām veidojas attēls. Arī Latvijas attēls.

Kad tu sevī piedomā Vertikāli, tevī kaut kas iegaismojas. Tas ir pietiekami, lai citi to ieraudzītu. Un tā ir jāizvietojas pa visu Latviju. Saskatāmības attālumā.

Laiva. — 1993. — Februāris.

LATVIJA NAV TIKAI RĪGA

Smieklīgi skatīties, kā mūsu skaistule Rīga pūderējas un kliņķējas. Valšķojas un ģeķojas. Iestudē savu seju politisko, komerciālo un visādu citādu spoguļu priekšā. It kā viņa būtu vienīgā dāma, vienīgā šai valstī vēra ņemamā.

Provinces tā atceras tikai tad, kad tuvojas Saeimas vēlēšanas. Tad slavenākie viri parādās rajonu pilsētiņās Kurzemē, Vidzemē. Lai tiktu vēlētajū sarakstos, drīz parādīsies arī Latgalē. Daudzas vietas valsts iedzīvotājiem avīzēs sadzirdamas un TV redzamas — paradoksāli! — tikai tāpēc, ka tur izvietots krievu karaspēks. Ja kaut ko zina par Skrundu, tad tikai tāpēc, ka tur "tas briesmīgais krievu lokators". Par Dobeli zina tāpēc, ka tur poligons un tas briesmīgais tanks (nupat vēl bija) uz postamenta.

Bet notiek taču lielas lietas! Kārsavā atdzimst novada amatniecība (tieši novada); Jelgavā atdzimst mājturības izglītība; Cēsis beidzot ir liela zāle teātru viesizrādēm, nu novadam nav jādenas uz tālo Rīgu, Rīga nu pati piebrauc klāt; Daugavpils jaunais teātris ar negaidītu spēku pārsteidz Rīgu; Pabažos ražotais unikālais preparāts pineols meklē sev tirgu, arī pasaulē; un vēl daudz kas pagastos, par kuru dzīvību mēs nekā nezinām. Nezinām par novadu problēmām: Latvijas zemes bagātības — grants, māls, kūdra — iet ceļus un neceļus, neviena neizgaismotus; mostas un nevar atkal atmosties krasta zvejniecība; Daugavpils HES monstros taisās atdzīvoties, varbūt kaut kur kanceleju dziļumos auglis jau aizmeties un sāk augt; arī valsts mežu izsaimniekošana iet savu kluso, slēpto gaitu un Rīgas ekrānos neuzrādās... Tajā pašā laikā žurnālisti un TV reportieri slāj pa Rīgu un apčubina viens otru, cits cita draugus un savas kompānijas. Un arī novadu deputātus Augstākajā Padomē Rīga vienkārši aprij. Nu labi, Rēzeknes deputāts Seiksts neļāvās aprieties, Kide no Cēsīm, Liepājas Lagzdiņš, vēl kāds. Bet vairākums tomēr pazuda. Tautā saka: kā ūdenī.

Kā padomju gados centrismā esam iestellēti, tā turpinām darboties. Uz Rīgu! Studenti — uz Rīgu, deputāti — uz Rīgu, talanti — uz Rīgu! Un nav vairs, kas signalizē no vietām, “no zemēm”. Novadu ļaudis presē uzzina visu par Rīgu, bet Rīgas ļaudis neko neuzzina par novadiem. Jo visas rajonu avīzītes ne rīdziniekiem, ne citnovadu lasītājiem abonēt nav iespējams, bet novadu ziņu pilnu buķeti neviens nesniedz — nav Rīgā izdota Vislatvijas “daidžesta”. Taču bēdīgākais, ka neviens avīznieks nav saskatījis šo informācijas balto plankumu (jā, un pie reizes nav saskatījis arī vietu informācijas tirgū un sev peļņas iespējas). Vienalga, būs vai nebūs Latvijas lauki republikas budžeta galvenie audzētāji, izies vai neizies pasaules peļņas tirgū, Zemes māte vienmēr būs tā, kas noteiks mūsu bērnu garīgo un fizisko veselību, tā audzēs mūsu sabiedrībai pilsonību pamatslāni, ko tā centās iznīcināt revolucionārās teorijas, terors un represijas.

Kāpēc mums tik grūti partiju spektrā noteikt centru? Tāpēc, ka tā nav. Centra partijām nav “izejas materiāla”. Nav pilsonības. Tā ir iznīdēta izsūtījumā Sibīrijas lēģeros, izdzenāta pasaulē (un liekas, ka tā vairs negribēs atgriezties no pasaules atpakaļ). Tā ir mērķtiecīgi iznīdēta Latvijas laukos, iznīdējot viensētas, bet mazpilsētās — iznīdējot amatniekus un sīkīpašniekus. Bet

ši pilsonība ir tas slānis, kas, konservatīvs būdams, uzkrāj. Uzkrāj līdzekļus, uzkrāj spēkus un uzkrāj iespējas. Iespējas saviem visvisādajiem — konservatīvajiem, revolucionārajiem, modernistiskajiem bērniem, super- vai retrobērniem. Iespējas, kuras šodien mēs saviem bērniem nevaram dot, jo nav pilsoniska uzkrājuma.

Province ir bāziska. Novadi ir demogrāfiskā barotne. Zemes māte ir mūsu visu māte. Pat ja mēs to neatzīstam.

Pirmie, liekas, veselīga glābšanas instinkta vadīti, Latvijas novados ar savu uzmanību, zināšanām un palīdzību ienāca pasaules latvieši. Atgriezās savās īstajās mājās. Un — galvenais — bez galvaspilsētas Rīgas starpniecības. Visvairāk novadnieku no visas pasaules pašlaik grupējas ap Rēzekni. Matīšos atjauno baznīcu, Ventspilī palīdz iedibināt modernu komunikāciju sistēmu, palīdz bērnam tieši rajonos un daudz ko citu daudz kur citur. Ingrīda un Ansis Muižnieki no Losandželosas iedibināja regulāru prēmiju novada slimnīcas labākajam ārstam republikā, līdzīgu prēmiju lauku tautskolotājam iedibināja Velta Toma no Toronto. Neapšaubāmi, ka viņu rīcību nosaka kaut kur virsapziņā vai zemapziņā saglabājamie tēvzemes instinkts. Tautas pašsaglabāšanās instinkts, kas mūsos pašos, te Latvijā izdzīvojušos latviešos, ir knapi dzīvs. Nidēts un nīcis, no lauku sētām, sādžām un mazpilsētām iedzīts un sabāzies Rīgas strupceļā (strādnieku barakās, komunālajos dzīvokļos, Rīgas radu žēlastības kvadrātūrā), mūsu tēvzemes saglabāšanas instinkts pamazām izvirtis par savas personīgās saglabāšanas instinktu, par elementāras izdzīvošanas tieksmi.

Un tāpēc tik grūti latvietim Rīgā (it sevišķi latviešu inteliģentam) saprast arī latviskās identitātes saglabāšanas nepieciešamību. Viņiem šī identitāte nesaistās ar vietu. Viņiem nav vietas atmiņu. Viņiem nav vietas aicinājuma. Un, tā kā viņiem nav vietas aicinājuma, viņi nespēj izstrādāt un uzturēt arī vietas politiku. Var saprast (un tas nozīmē — piedot) māksliniekus, kuru ideālā domāšana realizējas vairāk laikā nekā vietā (un tā tam jābūt). Bet nevar šo parādu atlaist politiķiem, kuri nu atkal braukā pa vietām, izbrauc "uz vietām", izmanto vietu uzticību, bet neiestrādā vietu valstiskajā politikā, nenodrošina vietas prestižu, nerūpējas par tribīni vietai un mikrofonu, neliek lietā vietas svaru un vietas spēku.

Latvija pašlaik ar savu hipertrofēto galvu Rīgu ir līdzīga vai

nu ģēnijam, vai idiotam. Galva liela (un visi jau domā, ka arī gudra un skaista), bet — tizli locekliši. Un galva saka: loceklišiem pašiem jātiek galā (ar budžetu, ar privatizāciju, ar to un ar šito), pašiem jātrenējas, pašiem jāattīstās. Un locekliši nu arī raustās, kā katrs māc, iznāk kā Vita dejā (ir tāda raustišanās slimība). Jo loceklišu veselība un saskaņota kustība ir atkarīga no galvas dotajām komandām. Taču galva kaut kā neapjēdz, ka tā ir galva arī ķermenim, ne tikai galva galvas pēc, un ka, loceklišiem atmirstot, tā zaudē visu ķermeni.

Var jau teikt, ka Singapūrai arī nav ķermeņa, tikai galva. Ka Taivas galvai arī maziņš, maziņš ķermenītis. Taču tā nav. Singapūrai ir cits ķermenis un milzīgi liels simtkājis ar finansiālajiem taustekļiem visā pasaulē.

Var jau teikt, ka Rīgai arī tāds būs. Var būt, ka būs. Lai arī būtu! Bet tagad nav. Un Alūksnē pašlaik vēl dzīvo latvieši. Kārsavā vēl dzīvo latvieši, Vaiņodē, Ainažos. Vai tad ģeniālā galva atteiksies no savām rociņām un kājiņām? Kā tad ģeniālā galva domā aizvilkties līdz Pasaules šaha čempionātam — bez kājiņām?

Mēdz teikt: Latvijas politiskā karte. Man gribas dzirdēt otrādi: politika Latvijas kartē. Redzēt, kā politika (ekonomiskā, kultūras un visas citas) iezīmējas visā Latvijas kartē.

Piemēram, Cēsis. Nav otras kultūras infrastruktūrā tik bagātas novadu pilsētas kā Cēsis: ar labi organizētu muzeju tīklu; ar daudzām izveidotām zālēm un telpām kultūrsaietiņiem; ar ļoti vispusīgu novada inteliģenci; ar reti skaistām dabas ainavām un kultūrvēsturiskām vietām; ar amatniecības gatavību tirgū; ar vēsturisku alus fabriku un tik garšīgo produkciju (nenovērtējiet par zemu — pasaules klase!); ar augstu lauksaimniecības kultūru rajonā; ar mākslinieciski gaumīgu un darbīgu sabiedrību un — beidzot — ar jaunu viesnīcu izveides iespējām, teiksim, pustukšajās apkārtnes atpūtas namu u. c. kūrortēkās. Cēsīm valsts plānošanā vajadzētu paredzēt Latvijas tūrisma galvaspilsētas lomu. Ar 99% atdevi starptautiskam plānotam tūrisma. Un valstiski ar lēmumu vai likumu to nodrošināt.

Tas tikai tā — piemēra pēc. Bet tā var starptautiski atdzimt Ainažu jūras sporta osta, Latgales keramiķu reģioni, Kuivižu zušu krasts un Dundagas aītkopju zeme, Cīravas—Sakas unikālais staltradžu auru liegums, kas varbūt ir vienīgais Eiropā. Tā var atdzimt dūšīgā mazpilsētiņa Ventspils, ja vien tai neatņemtu

visus tos labvēlīgos peļņas procentus, ko dod ar cilvēku veselību (taču!) samaksātais naftas tranzīts. Lai taču ir tāda vieta Latvijā, kas parāda iespējas! Lai taču redz, mācās, līdzinās, arī apskauž! Ir jābūt tādai nevienlīdzībai! Kas izvēlēsies tīru gaisu aprikožu dārzos, tie kļūs ar tiem bagāti Dobelē. Bet, kas gribēs visu mūžu rīt naftas smaku, tie izvēlēsies Ventspili un dzīvos tur turībā, kas tomēr būs augstāka nekā citur.

Tā tad arī būs sociālā politika Latvijas kartē. Nevis tikai deputātu kandidātu pirmsvēlēšanu pārcentīgajās runās. Paprasiet, paprasiet viņiem, saviem kandidātiem, — cik ātri, pa roku galam, viņi savas programmas ir uzskribelējuši!

Līdzības jau var atrast vēl un vēl. Piemēram, par pūķi. Pūķiem parasti ir vairākas galvas. Ja pūķim nocērt vienu galvu, tad citas vēl paliek. Un, cik reižu kādu nocērt, tik ataug. Negribas jau Latviju pūķim pielīdzināt. Bet ko lai dara, ja starp pūķiem augam!

Mūsu mazais pūķītis domā izdzīvot tikai ar vienu galvu. Un mirkšķina acis: vai tad kāds cirtīs? Varbūt uzreiz necirtīs. Bet re, kā zāgē! Lēnām un pamazām. Un, par cik procentiem Rīga ir iezaģēta, mēs taču arī zinām.

Nevienam es Rīgas nedošu! Nu jā, Spīdola, bet, ja tu gribi iet “uz misām”, tad jādomā par ķermeņa kultūru (ne tikai par makijāžu vien)! Ērika Ferda, kustību skolotāja, Dailes teātra aktrīsēm vienmēr mācot un atgādinot: “Nenolaid rumpi!”

Diena. — 1993. — 12. martā.

PAPLAŠINĀTA VĒSTULE RADNIECĪGĀM DVĒSELĒM

Grāmatai, tāpat kā cilvēkam, ir savs liktenis. Tā parādās, un tai aplaudē. Citu — neievēro, pat neredz. Kaut gan tepat piesakās abus.

Nereti tā notiek, kad divi lieli talanti “raksta pie viena galda”. Kā Rainis un Aspazija. Kā Fricis Bārda un Paulīna Bārda. Kā Zenta Mauriņa un Konstantīns Raudive. Nav zināms, kurā brīdī viens kļūst par “otro”, bet no tā brīža viņa loma ir jau noteikta: viņš ir otrais. No tā brīža teiks: Rainis un Aspazija. Raiņa un Aspazijas fonds. Raiņa un Aspazijas gadagrāmata.

Tāds “divvietīgs planieris” bija arī Mauriņa un Raudive. Bet

varbūt Raudive un Mauriņa — neviens nav izdibinājis, kurš šo kulturoloģisko lidmobiliti vadīja, kurš bija īstais stūrmanis, kurš īstais pilots. Bet par planieri to var saukt tāpēc, ka viņi abi ļoti smalki juta garīgos strāvojumus pasaulē, inteligentākās plūsmas, tos valdošos vējus, kurus var saukt arī par pasaules kultūru. Viņi uz tiem turējās un talantīgi planēja, vāca, kopā lika, apcerēja jau radīto, jau esošo, kompilēja, samontēja, interpretēja un tā parādīja izcilu esejisku planēšanas spēju. Bez kāda velkoša, savu aerodinamiku radoša motora. Viņi pierādīja, ka saradītajā pasaulē milzum daudzās domas un lietas sakārtot, "izmantot" tik tiešām ir tāda pati māksla kā radīt no jauna kādu vēl nebijušu. Viņi "planēja" uz bijušā un esošā. Izmantoja un parādīja kultūras lidojumu uzturošo plūsmu.

Pieņemts runāt par Zentas Mauriņas fenomenu, Mauriņas auru, Mauriņas stilu, šarmu, patētiku. Es to nosauktu par šā planiera dizainu. Konstrukciju, man liekas, nodrošināja Raudive.

Divas Konstantīna Raudīves grāmatas: "Laikmeta ārdītāji" un "Laikmeta radītāji". Abas studē pasaules domu. Varētu teikt, zīmē pasaules vēju karti — par to, kur tādi piloti kā viņi abi jau kaklu laužuši, par to, kurus filozofisko vētru virpuļi rāvuši ellē, kurus cēluši jaunās, stiprākās debesis. Lidmobilitim tas jāzina.

Zenta Mauriņa ir "vieglprātīgāka". Viņa, varētu teikt, "laiž bez bailēm". Viņa ir pāri stāvošāka. Tas izriet no viņas ticības humānisma neuzvaramībai. Un, kad šīs ticības riebigajā sadzīvē pietrūka, viņas "pāristāvnieciskumu" uzturēja kaut kāda savdabīga, pat šarmanta vizdegunība. Raudive ir analizējošāks, eksistenciālāks, viņš zīmē arī bailes — Eiropas bailes, gadsimtu bailes, sociālās, bet galvenokārt — metafiziskās. Viņš skata arī dvēseļu bojāeju. Ģēnijs un haoss. Ģēnijs un elle. Viņš zīmē Eiropas dvēseles karti. Tās ir viņa studijas. Mauriņa sludina, vērtē, moralizē, kaunina, svēti, bridina, draud. Raudive studē. It kā sev. Bet arī mēs varam viņa studijās ieraudzīt ieliktos gaismas punktus, bridinājuma zīmes, visādus *NB!*

Grāmatas "Laikmeta ārdītāji" apakšvirsraksts ir "Pārdomas par mūsdienu traģiku". Grāmata izdota 1974. gadā, bet pilnā mērā tā ir mūsdienu vēl joprojām: tie daži gadu desmiti vai simti līdzības spēku nemazina, mēs esam joprojām tai pašā ceļojošajā vai gremdējošajā, savācošajā vai izšķaidošajā spēka laukā.

Tā pasaule spēlējās ar viņiem, tā pasaule spēlējās ar mums. Mācies tikai noturēties un saturēties cilvēka cieņā! Autors priekšvārdā piesauc savus līdzatbildīgos — cilvēkus, kas "sajūt nepieciešamību nogrimt pārdomās par notikumu būtību, par dzīves esmes radikālo jēgu, par personīgās dzīves likteni un, beidzot, par visu likteni — dzīvības, nāves un Dieva priekšā". Autors pats šo grāmatu nosauc par "paplašinātu vēstuli radniecīgām dvēselēm". Domājams, ka šo radniecīgo dvēseļu nav visai daudz, t. i., to, kas šo grāmatu lasījuši vai meklēs un izlasīs. Taču es domāju, ka to būs pietiekami daudz — tieši tik daudz, lai sabalansētu mūsu šodien izšķobīto pasaules izjūtu. Lai redzētu, ka cauri gadsimtiem cilvēks atkal un atkal ir bijis eksistenciālo šausmu priekšā, meklējis apliecinājumu, būvējis savu lomu šai izrādē, ko sauc par dzīvi, "grābis Dievam acis" un tomēr balansējis starp būtību un nebūtību. Mēs vēl šodien šūpojamies uz robežas.

"Mēs esam nonākuši līdz robežai, kur, liekas, visi ceļi izbeidzas... Šodien, dzīvojot visnefilozofiskākajā laikmetā jeb, pareizāk sakot, dzīvojot eksistences mehanizētajā cietumā, ļaudis mēdz pieņemt, ka kaut kur ir uzstādīta kāda brīnišķīga mašīna, kas atrisina visas mūsu esmes problēmas, un mums nekas cits neatliek kā paklausīt šai mašīnai — bez savām domām, bez savām specifiskām vēlmēm un savas dzīves uzdevumiem.

Varbūt tādi automāti ir mūsdienu avīzes un žurnāli, atliek sekot vienīgi žurnālistu ziņojumiem un gaidīt nākamo dienu, nākamo avīzi — un tā bez gala un jēgas," — tā autors rakstīja 1974. gadā.

Šo grāmatu nevar tā vienā rakstā izanalizēt, nocītēt un lasītājam "iebāzt mutē". Te ir robežlaikmeta dziļāko domātāju šaubas un pareģojumi. Bet tās ir arī mūsdienu šaubas, bailes un bažas. Tās pašas mūsu šodienas, kura — re, kā! — ir jau kādreiz domāta, riņķī un apkārt vērsta. Un mums palīdz ar to galā tikt gadsimtu dziļākie prāti. Šajā grāmatā — lielle "ārditāji". Intereses labad te ir tikai daļa virsrakstu no satura rādītāja: "Pārejas laikmeta simptomi"; "Dostojevskas padoms"; "Dostojevskas gaišredze par boļševismu"; "Intelektuālā augstprātība — "ja Dieva nav, tad es dievs""; "Niče — Eiropas slimā sirdsapziņa"; "Dieva jēdziena iznīcināšana"; "Skepticisma būtība"; "Anarhisms — immoralisma sekas"; "Marsels Prusts — mūsu gadsimta slimā psihe"; "Intelektuālās patvaļas bankrots"; "Tomass

Manns — pilsoniskā dekadence”; “Slimība — augstākās apziņas paudēja”; “Tuksnešainā vientulība”; “D. H. Lorens — “Esmu noguris no drausmīgā haosa””; “Asins, instinktu un falliskā kulta sludinātājs”; “Pāna un Kristus pēdējā cīņa”; “Uliss — mūsdienu gara kloāka”; “Majakovskis — nihilisma upuris”; “Eišteins — pārejas laikmeta cilvēks”; “Zigmunds Freids — gara zinātņu krīze”; “Psihiatrs — Mesijas lomā”; “Osvalds — Eiropas bojāejas pravietis”; “Immorālisma apoloģēta Špenglera iznīcības bailes”; “Nihilisms — kultūras noriets”... Vārdu sakot, mazs konspekts no kultūras vēstures tiem, kas grib noturēties pozitīvās dzīves izjūtā un cilvēka cienīgā dzīves apliecinājumā.

Kā jūs varat saprast jau no virsrakstiem, Konstantīns Raudive savā grāmatā savācis vienkop visu to “slimību” sarakstu, ar kurām šobrīd daudzās savās izvaļīgajās, uzbāzīgajās un reklāmiski par eiropeiskajām nosauktajās kultūras tendencēs akūti slimo mūsu pārejas laika latvietība. Es negalvoju, ka diagnozi viņš visos minētajos “gadījumos” noteicis respektējami pareizi (kas gan to var pateikt), taču savu imunitāti pret vispārsludinātām, superafišētām, vulgārizsmalcinātām kultūras kaitēm viņa grāmata var dot.

Laiva. — 1993. — Marts.

IERAUGI NEREDZAMO LATVIJU!

Dzeram zāļu tēju, piekožam klāt ziedputekšņus, un Imants Ziedonis ir gatavs atbildēt uz maniem jautājumiem. Sākumā saruna “uzkāpj” filozofiskos augstumos, tad atkal “nokāpj” tepat uz mūsu mīļās zemes. Jubilejas sarunās gribot negribot iesprūk vārdiņš “gadi”. Kādreiz Imants Ziedonis minēja, ka vēloties uzrakstīt apmēram tādu dzejoli: jauns vēl esmu — gribas sākt no gala. Nu tas ir izdarīts. Ik pēc septiņiem gadiem cilvēkam atjaunojoties šūnas. Vai dzejnieks to jauš?

— Jā. Pēc rokraksta manu. Vairs no krājkases nevaru nau-
du dabūt ārā. Man ir nomainījušies kādi četri rokraksti. Tā
varētu būt atbilde.

— Tik daudz ķezu un ķibeļu visapkārt. Pretrunas var
risināt ar vārdu, ar darbiem, ar dūri, ar skaļu balsi... Kāda
ir jūsu ķibe, un vai ir līdzeklis, kā no tās atbrīvoties?

— Tās ir nevarības kategorijas. Mēs jau varam visu laiku muļļāties pa šo nevarības problemātiku. Tā ir nevarība. [..]

Gan radio, gan presē, gan televīzijā visapkārt to vien dzird: kāda ir jūsu ķeža, kāda ir jūsējā?... Man šķiet, ka piecīja ir nepareiza. Labāk jautāriet: par ko jūs esat, ko jūs milat, ar ko jūs draudzējaties, ko jūs pārstāvat, ko sargājat?

— Es vēlētos zināt, vai Imantam Ziedonim ir kāda ļoti svarīga atziņa, kas radusies viņa solidajā vecumā?

— Jūs man vaicājat, it kā man tas būtu skaidrs... Laikam gan tā ir cilvēka labā griba. Cenšanās pēc labā ir vienīgais, kas atliek šajā zemē. Ir tikai viens labuma mērs — **labs ir tas, kas atdod**. Tas, kas vairāk dod, ir labs; tas, kas vairāk ņem, nav tik labs, bet es neteikšu — slikts. Ir labas lietas un labākas lietas pasaulē, un par sliktajām nav jārunā.

Latvijā ienāk eiropeiskā mode, pasaules mode un iespaidi... Cilvēki ir ļoti izslāpuši pēc lupatu bodes. Tāpat kā veikalam nepieciešama prece, viņiem vajag ne tikai lielās un cildenās lietas, bet bieži vien arī kultūras "lupatas". Agrāk vai vēlāk tie, kas tagad nesaprot, nonāks pie secinājuma, ka tam visam vērtē ir tikai tad, ja tev pašam ir vērtība. Ne tikai kā personai, bet arī kā latvietim. Pasaulē nevar dzīvot ar citu vērtībām, tāpēc būs jānosaka tas mantu saraksts. Identitāte ir mana jušana, un pēc tās es atzīstu — tas ir mans, un tas ir mans... Tā ir **mana Latvija**. Ja tev ir tāds saraksts iekšā, tad vari braukt visur, kur gribi. Bet, ja tev tā saraksta nav, tad nekas neesi — tevi pievazā un tu pievazā Latviju.

[..]

Pirms jubilejas ar **Imantu Ziedoni** tikās **Māra Libeka**.

Elpa. — 1993. — 28. apr.

VAI IR KĀDA LATVISKO VĒRTĪBU SISTĒMA?

Tautu sētā nāk tirgus

Vai mums, latviešiem, jēdzieni "savdabība", "savpatnība", "tāpatība", "identitāte" ir tikai teorētiski vai aktuāli izdzīvošanas un pastāvēšanas jēdzieni? Tautu sētā nāk tirgus. Arī kultūras īpašums kļūst par preci. Vai mēs zinām, kādas ir mūsu vērtības un kāda tām cena? Vai latvieši lai atstātu novārtā pasaules pašapzinīgajā tirgū savas pašapziņas lietas?

Starptautiskā tirgus kustības un vērtību starptautiskā pārdaļē latvisko sviestmaizi pārvērš margarīnmaizē, olīvas nomaina kaņepju sviesta staku un pīca — sklandu rausi, bet Dundagas gailene kļūst par Eiropas delikatesi. Informācijas caurvējš ceļ tautumeitām brunčus gaisā un jauc smukās, vainadziņiem stīpotās galviņas: kautrēties vai flirtēt? Mislātvijas izskūtiem cirksnīšiem pasaule pērk par pirmo zorti. Totālā postmodernisma apoloģētika iebiedē tradicionālos mākslas priesterus un arī nacionālos kultūras ministrus. Sātans brīnās, cik vieglu roku baznīca tam novēl tautas vēja, meža un zemes mātes, Māru un Laimu — tādus brīnišķīgus tautā izsenis cildeni pārdzīvotus dievaspektus. Bērni un bērnišķi ieilguši jaunieši gandrīz neko nezina par savas tautas vērtībām un, pasaules subkultūras pavedināti, dzīvo meloeiforijā un iluzorā pasaules kiča valstībā. Naudas kurss nosaka foto, kino un citus rakursus, kursus un ekskursijas. Starptautiskās ziņas piespēlē jaunas paziņas. Un visām uzziņām un pārziņām pāri klājas un apakšā guļ liela neziņa.

Vai ir kāda latvisko vērtību sistēma? Kaut cik kopīga vērtību krātuve? Kaut kāds savākts un saturošs enerģijas lauks? Uzskaitē varbūt? Pārskats? Vērtību saraksts?

Ja nu mēs pieņemtu, atzītu, vienotos, ka nacionālo vērtību noskaidrošanas darbs šobrīd ir neatliekams un izšķirošs nacionālajai dzīvībai, tad galvenais kļūst jautājums: ko darīt?

Latviskās kultūras izziņa ir darbs

Mūsu kultūras situācijas apzināšanās šodien ir darbs. Tāds pats kā citās tautas dzīves nozarēs. "Mūsu Latvija iet caur visaugstākās pakāpes pārmaiņām — ekonomiskām, politiskām un sabiedriskām. Mēs esam istā krīzes situācijā — tas ir laiks, kad saplūst kopā briesmas un iespējas," — tā referē mediķi, gatavodamies nākamajam ārstu kongresam (*Dr. med. Voldemārs Gulēns, "Māte, Bērns — Ģimene. Kāda mūsu nākotne?"*). Čikāgā šoruden pasaules 20 lielāko reliģisko grupu vadītāji vienojušies par vispasaules ētikas deklarāciju, izstrādājuši reliģiskus standartus, uz ko cilvēki var paļauties. Minsteres Internacionālās vasaras universitātes (IVU) Latvijas dalībnieki ziņo par pieredzi "sociālo procesu izpratnē un modelēšanā" zemēs, kur, tāpat kā Latvijā, "ieceļotāju straumes izraisījušas dažādu kultūru klātbūtni kādreiz nacionāli viendabīgā valstī". Tātad (tomēr) — standarti, modelēšana. Arī Latvijā Vides aizsardzības

dienests gatavo konferenci par tēmu "Analitiskā kontrole apkārtējās vides piesārņotības noteikšanā". Tātad (tomēr) — kontrole, noteikšana. Tātad tauta savas briesmas un iespējas analizē un, cik nu var, saprotamos jēdzienos formulē. Dr. Vol-demārs Gulēns lietas labad, piemēram, dod konceptuālu sadali (jebkuram) veicamam darbam: attieksme + zināšanas + prasme + palīglīdzekļi. Tā to mājiņu būvē! Un šīs būves pamatā liekama attieksme: "No tās ir atkarīgs viss tālākais — vai ir ruņa par neuroķirurgu, pasaules mēroga pianistu vai labu tēvu. Kāpēc tas tā? Laikam tāpēc, ka jaunu informāciju visvieglāk apgūt, ja ir augsta motivācija."

Ja nu mēs pieņemam, ka nacionālās kultūras savpatnības darbam mums ir šī augstā motivācija (nacionālās kultūras saglabāšana un Dieva likto tautas vērtību pienesums pasaules evolūcijā), tad jau viena noruna, viena konvencija ir noslēgta: mums ir viena attieksme. Atliek vienoties par nākamo: jāatrod zinātāji darbam, jāmobilizē zināšanas, jāvāc un jāsystematizē jau izzinātais.

Protams, organizēs konferences, diskusijas un apaļos galdus. Tas nav grūti, tas ir viegli un ātri. Katrs, kas kaut ko zina, kaut ko var arī pateikt. Un diskusijā sastrīdēsies (ar mūsu zemo diskusiju kultūru tā mēdz notikt). Uzmirdzēs radošo cilvēku asprātības, metaforiskā spēja. Skanēs aplausi un kāju dauzīšana. Pēc kāda laika pārspriesto un sastrīdēto aizmirsīs. Organizētāji sevi gandarīs ar domu, ka ir rosināts un rosinājušies, budinājušies un sparējušies. Zinātniskāk izvirzītās studijās paliks (bez kādas sabiedriski praktiskas norūpētības) ZA vai citās vēstis, kādā rakstu krājumā, šur tur, atrodam un reizē — neatrodami. Glosārijos un bibliogrāfijās, arhīvos un foliantos, zinātnieku vajadzībām — meklēšanai, no jauna atrašanai, sakopšanai un — atkalpazaudēšanai? Kā jau tas notiek grāmatu bezgalībā un informācijas mūžamežos.

Bet vajadzētu tikt pie **dzīvākas** "dabūšanas", pie izmantošanas, pie dzīvelīgākas pietikšanas pie šīm vērtībām. Caur "satura rādītāju", caur kādu uzrādošu un nosaucošu sarakstu, "reģistru", "listi" — sauciet, kā gribat un cik prasti un primitīvi vien gribat, — jēga paliek skaidra: katrai vērtībai cilvēku sabiedrībā ir rodams savs precīzs vai mazāk precīzs apraksts un nosaukums. Mums tāda apkopojuma vēl nav.

Mēs neesam zeme ar vēsturiski secīgu, izstrādātu vērtību

sarakstu. Mūsu "saraksti" ir dedzināti un bijuši aizliegti, svešu varu un visādu partijiskumu jaukti un samocīti. Kaut kādi fragmenti vien. Un tādi — fragmentāri — tie kaut kur mētājas. "Saraksts" jāved kopā, jāatjauno. Vai gribam apzināties un apzināt savas kultūras identitāti vai paliksim tikai "nacionālās zemapziņas" nemotivētā plūsmā? Vai tikai vien partiju pašapziņas līmeni? Var pieņemt, ka garā nabagais bez šo vērtību apziņas var iztikt un dzīvot tikai anarhistiskā zemapziņas līmenī vien. Es pieņemu arī, ka cilvēki, kas sasnieguši izlīdzinājumu dievapziņas līmenī, virsapziņas līmenī — svētie un apgaismotie — dzīvo savu pārnacionālu dzīvi. Bet mēs, tie, kas pa vidam, kas dzīvojam apziņas pasaulē, Dieva laisti šai zemē un šai tautā, mums vismaz viena apzināšanās ir kopīga — tautiskā apzināšanās. Un to nevar apzināties, ja nepārzina savas vērtības.

Nepietiek ar "stilošanos" diskusijās

"Ja kas vārdu uzminētu... Augšām celtos..." Vai te nu nav Gaismas pils mīta būtība? Ir jānosauc gaismas vērtības. Lai tās uznirst tautas apziņā un grib dzīvot te pie mums — virspusē. Ir jānosauc! Un varbūt tas nozīmē, ka mīts "jāatmīto"? Ka jāuzdrošinās varbūt apstrīdēt arī mākslinieku "galvenās tiesības" būt vienīgajiem tautas gara izrādītājiem. Ka šajos relatīvisma, daudznozīmības, plurālisma plūdus cilvēki gaida skaidri pateiktu vārdu, gaida "nosaukumus". Un tas nozīmē — gaida zinātnieka sociologa palīdzību. Prasa etnologa darbu. Prasa politologa piepūli. Prasa piepūli, kā ikviens studiju darbs, kā ikviens pašizziņas un pašapziņas darbs. Prasa programmētāja sistemātiskumu. Un ne tikai atsevišķu zinātnes nozaru (piemēram, ballistikas) šā mērķa darbošanos vien, ne tikai filozofijas šā mērķa sparošanos vien, bet — valsts kultūrpolitisku atbalstu. Vispirms, protams, steidzamas nepieciešamības izpratni. Ka latviskās kultūras savpatnības datu bankas izveide ir tautiska un valstiska lieta. Un ka politologiem saistoša šobrīd ir viena atbildīga dežūra: nepieļaut, ka tiek jaukti divi jēdzieni: tautas garīgo vērtību apzināšanas, nosaukšanas un sistematizēšanas darbs ar nacionālās norobežošanās ideoloģiju, paš aizsardzības instinkta diktēta un gudra vērtību pārziņa ar nacionālistisku augstprātību vai pat aprobežotību. Pietiek jau, ka tik izkoptā kolonizācijas vēsture ar šādiem (itin mērķtiecīgiem) apvainojumiem mūs ir mocījusi. Un, re, kā jau piemocījusi.

Vēl viens skaudīgs jautājums

Bet ir vēl viens neuzticīgs (jā, pat skaudīgs) jautājums: kuri tad nu būs tie, kam tiesības vai kas ņems sev tiesības šo kultūrvērtību sarakstu noteikt? Kuri "tie gudriņie", kuri "tie labiņie"? Kuriem tā patriotiskā gudrība un pilnvaras šādai nacionālā īpašuma inventarizācijai? Vai tu esi pareizāks par mani? Es domāju, ka darīs un izdarīs tie, kuri spējīgi uz šodienas norunu un atzīst konvenciju spēku zinātnē, vēsturē un visā pasaules satversmē. Nacionālās kultūras identitātes "saraksts" ir saskaņas un norunas lieta. Šāds programmisks darbs varētu būt valsts kultūrpoltikas paredzēts un vienlaikus veidojams daudzās dažādās zinātniskās un sabiedriskās kopās. Tas netaps nedz dievturu cerokslī vien, nedz modernistu difūzajā domāšanā vien. Nedz folkloras institūtā, nedz Kultūras ministrijā vien. Ne tikai Amatnieku brālībā un ne tikai partiju kultūras programmās. Tas var tapt analītiska daudzgrupu darba rezultātā, socioloģiski, etnoloģiski, informātiski, pagātniski, tagadniski un nākotniski. Pragmatīķi nav bīstami, un ar avangardistiem nav jāstrīdas, gluži otrādi: vajag lūgt visus tautas gēnā izvikšītos progresīstus likt lietā savu nākotnes izdomu. Piemēram, paredzēt savu latvisko sastāvdaļu arī tādās līdz 2020. gadam pasaulē sagaidāmās atklājumu un jaunievedumu prognozēs, kādu vienu atreferējis Juris Lorencs (Diena, 28. aug.). Un, ja pasaulē valda (pašlaik) vaļējo formu (*opened forms*) izjūta, tad arī mūsu "saraksts", iespējams, būs ar daudzpunkti sākumā un daudzpunkti beigās. Bet tas būs, tomēr būs. Tā ka nav vērts strīdēties pret postalām un vēl simtiem **pret**, ja ir tik daudz darāmā **par**. Tikai jāpiepūlas un jāpapūlas, un pils jāsauc vārdā.

Domājams, šādam darbam varētu būt valsts pasūtījums vai vismaz kultūrprogrammisks aicinājums zinātniekiem, māksliniekiem un koleģiālismā noturīgiem vispārības darbiniekiem.

Ko tad mēs domājam — kam vajadzētu būt tajā Birkerta projektētajā Stikla Kalnā?

Diena. — 1993. — 7. okt.

IR DARĀMS LIETI

Un, kamēr spriedis, kas tā identitāte ir, un kamēr atradīs tai paliekošu latvisku nosaukumu, un kamēr ilgs konferences un noskaidros nostādnes, un kamēr vienosies, kur tādas

nostādnes liekamas, — pa to laiku ir darāms lieti. Ir izstrādājamas savpatās vērtības, kuras ir jau acīm redzamas. Tās jau ir vispārpieņemtas un ir nosauktas. Un tās ir aprakstāmas un izceļamas no kultūrvēstures vispārējās plūsmas un bez grēka pret vispārcilvēcisko uzrādāmas norobežotā savdabībā kā mūsējās.

Domājams, ka šādas vērtības vispirms varētu tikt iedalītas divos "ticamības" slāņos: tās — jau kultūras tradīcijā par latviskām uzskatītās un vispārpieņemtās (Jāņu svētki, ēdieni, folklorismi) — un tās, kuras top kā cittaute kultūras latviskie paveidi (latviskā aleja ainavā, Rīgas jūgends). Pilnīgi brīvā un nemotivētā secībā, pašlaik neko nekādos līmeņos neiedalīdams, es gribu nosaukt tikai dažas no vērtībām, kas prasīt uzprasās pašas.

Geopolitiskā situācija un Lāčplēsis

"1919. gadā, dramatisko bermontiādes notikumu iespaidots, Jāzeps Grosvalds Parīzē rada kompozīciju "Cīņa ar Melno bruņinieku", kurā latviešu zemnieks līdzīgi teiku Lāčplēsim simbolizē uzvaru pār senso ienaidnieku. Lakoniski izteiktajā formā valodā spēcīgi izskan laikmeta traģisms, taču Grosvalda **aizsāktajai** (izcēlums mans — I. Z.) folkloras un laikmeta tēmas vienotībai turpinātāju nav." To autore par otrās atmodas gadiem ("Latviskā meklējumos", Dace Lambergā, SestDiena, 1993, 27. febr.). Jā, izskan laikmeta traģisms, bet arī visu laikmetu un paaudžu traģisms. Jo vēlāk nāk Lāčplēša ordenis, un tas jau dzimis cīņās ar iebrucējiem no Austrumiem. Ne velti Lāčplēsi izmantoja "savā dienestā" ne viena vien ideoloģija. Jo tas caur Andreju Pumpuru atnāca citu tautu kareivīgo un nežēlīgo eposu līdzībā, latviešiem līdz tam tādos politiskos augstumos šis tēls nebija heroizēts. Mūsu geopolitiskā apdraudētība lika piedzimt Lāčplēsim. Šim varonim apstākļu spaidā. Un vēl šodien mēs svinam Lāčplēša dienu. Kaut gan latviešu folkloriskā tradīcija gaidīja, ka mēs svinēsim Kokneša dienu, Antiņa dienu...

Latviskā ikona

"Izveidotais stils ļauj nosaukt Ciruli par latvisko ikonu meistarū," rakstījis gleznotājs Uga Skulme. Dace Lambergā ("Latviskā meklējumos", SestDiena, 1993, 27. febr.) uzskata, ka Anša Cīruļa monumentālajos stājdarbos "valda miers, liksmē un dvēseliska harmonija". Bez aizspriedumiem Ansis Cirulis apvieno kristīgās ticības sižetu ar mitoloģiskiem tēliem kā Ziemsvētku

dienas zīmējumā, kur jaundzimušo Kristu sargā Dēkla, Laima un Kārta. Var spriest un diskutēt, vai latviskā pasaules kārtības izpratne maz ir tiesiska piedalīties kristīgajā garīgumā, bet te nu tas ir, ir un nevar nebūt. Tautas garīguma tieksme ir radījusi savus, mūsu tautai raksturīgus svētuma un cildenuma jēdzienus. Un tie ir šodienas pašmāju un cittautu cieņas vērti. Protams, var jau diskutēt, vai tās ir Dieva vai sātana iedvestas, vai šīs tiekšanās ir neistenu elku vai labdabīgas dievticības saukšanas, to visu var darīt, taču tās ir, pastāv, un mēs gan zinām, kāda cildenu tikumu mācība nāk no mūsu folkloras ticīguma.

Latviskie ēdieni

Siseņu klimpas ir populāras daudzās arābu valstīs. Cilvēki Laosā iecienījuši ūdensvaboles garneļu mērcē. Pele krējuma mērcē ir delikatese Arktikā. Mālos cepta lāča ķepa ir pazīstams ēdiens Ķīnā. Šašliks — šis postsovetiskais gardums — atjaunotajā Latvijā pašlaik sacenšas ar hamburgeriem. Un picas reklamējas vispārcilvēciski, neko nezinot par sklandu rausi.

Pasaules ēdieni sevi reklamē, iesaka, uzprasās, paši lien mutē. Mūsu kulinārijas pavāriem un dietologiem nav tribīnes. (Varbūt NTV-5, varbūt Alksnīša izrādītāji un piedāvātāji var dot regulāru virtuves programmu?) Tagad nojauktajā vispasaules tirgū Čikāgā ar visas pasaules tautu kulinārijas stendiem savā laikā visgarākās rindas bija pie Latvijas stenda — pēc ābolu pankūkām. Jelgavā Lauksaimniecības akadēmijā strādā nepārspējama latviskā virtuve, bet tie, kas par latvisko virtuvi dzirdējuši tikai kā par kādu taukšķētu zirņu būšanu un tāpēc par to ironizē, man liekas, tie ir tie paši miļie letiņi, kas Vosa un Pelšes laikā bija jau atradināti no savām tautasdziesmām un zināja tikai vienu vienīgo, visvieglāko un banālāko, tāpēc arī "vishimnizētāko" — "Pūt, vējiņi!". (Re, kā vēl tagad kopu dziedāšanā ceļas kājās!) Diemžēl.

Dziesmotā Latvija un dziesmu svētki

"Dienas" lasītāji tiek iepazīstināti ar līdz 2020. gadam sagaidāmo atklājumu un tehnoloģisko jaunievedumu prognozi, ko 1993. gada 6. numurā publicējis vācu žurnāls "Wirtschaftswoche". Starp citu, "2001. — psiholoģisko problēmu risināšana ar mūzikas terapijas palīdzību" (Juris Lorencs, Diena, 1993, 28. aug.).

Bet varbūt mūsu dziesmu svētki ir sen jau to pierādījuši? Varbūt dziesmas iekšēji koncentrētā enerģija un korī kopīgi saskanošais unisons ir mūsu tautas "vēsturiskās veselības"

uzturētājs. Vai kāds ir papētījis, kāds slimo un veselo procents ir kordziedātājos un kāds nedziedātājos? Bet varbūt ir vērts to darīt? "Latvijai ir iespēja vismaz mēģināt iekāpt vilcienā, kas ved uz nākotni "pa tiešo", apejot nevajadzīgos likumus," raksta autors. Jā, vajag ķerties pie darba — un "pa tiešo", es arī tā domāju. Bez speciāli salikumotas pārspriedelēšanas. Vajag taču uzdrošināties, saņemties un sajūgt mūsu vērtības ar citvērtībām un pasaules moderno domāšanu. Autors prasa pēc modernas "tehnoloģijas". Jā, kas izpētīs un vispārībai saprotami atklās, teiksim, dziesmu svētku "tehnoloģiju"? Estētiku un kultūrvēsturi aprakstīt, protams, būs vieglāk. Re, ko raksta Zviedrijā dzīvojošais latvietis Juris Thars (Tārs) dzejoļu krājumā "Kāpēc grūsta bērņus":

*Es esmu no Latvijas!
No tās zemes, kur ir savāda,
neapklusināma tieksme
uz dziedāšanu.
Kas tā par savādu,
neapklusināmu būšanu?*

Pinus rigensis

Mēs pašu mājās runājam un tūliņ arī aizmirstam, ka pasaules tirgū tradicionāli slavenas un pieprasītas bijušas un atkal var būt Rīgas priedes (*pinus silvestris* vai *rigensis*). Jau XVIII gadsimtā tās tika izvestas no Rīgas ostas, no kā arī ieguvušas Rīgas nosaukumu. Poļu zinātnieki noskaidrojuši, ka koksnes pieauguma ziņā Rīgas priede pārspēj visas savas radnieces citās zemēs. Gan jau ir arī zinātniski pamatotāki pamatojumi šādiem uzskatiem. "Še, kur ligo priežu meži..." Latviskā silu aina, latviešu mežkopju augstais prestižs Eiropā trīsdesmitajos gados, Kanādas līgumdarbi ar Latvijas meža speciālistiem. Dižsila priežu vecākā audze Tērvetē Kalnamuižas silā. Garākās priedes pasaulē sasniedz 48 metrus, Tērvetes augstākā — 47,2 metri utt.

Nav jau runa par rekordiem, bet meža kultūru Latvijā, par Meža mātes audzināto meža dienestu mūsu zemē, par atgādinājumu un atdzimšanu.

Pamazināmais vārdiņš, milināmais vārdiņš

Latviešu tautasdziesmas pilnas ar deminutīviem. Vai no sentimenta? Vai no bērnišķības? Vai no pašniecīnāšanas, cita niecīnāšanas? Cieņas un draudzīguma pilna ir šī tradīcija, kas

saglabājusies tautasdziesmā. Bet arī šodien līdzcilvēka vārds tiek lietots pamazinājuma izteiksmē, sevišķi Kurzemē. Sveši cilvēki, nebūt ne radinieki, mani līdz šai dienai vēl tagad bieži nosauc par Imantiņu. Jāni Peteru — par Jānīti. Pat skandināviski skanošo bārdaino Olafu Gūtmani — par Olafiņu. Cittautieši brīnās — kas tā par savādu izteiksmi? Citās valodās nekā nevar pārtulkot, un pat komentēt grūti. Citvalodā iznāk smieklīgi, panaivi, izsmejoši vai banāli salkani. Bet latviešu valodā skan mīļi un dabiski, reizēm cildeni, reizēm ķircinoši un amizanti, taču — dzīvo radību cienoši un godinoši. Divaina, savdabīga parādība pasaules stilistikā.

Šo kultūras savdabību sarakstu var turpināt, šis ir tikai dažas, manis paša ievērotas iezīmes. Bet tā krājas neapstrīdamā latviskā kopums. Un tas ir norobežots. Kā ezers pasaulē, kurā brauc visas pasaules vindsērfingisti krāsainām burām. Tas ir norobežots kā straume jūrā, kurai tomēr dots savs nosaukums. Kā brīze tas ir uz jūras un zemes likloču krasta — saulrietā no tikiem un tikiem, bet saullēktā jau citāda. Un ko mēs tik vienus pusīgi runājam, ka viss, kas mums ir, ir atnests ar iespaidīgiem citu krastu vējiem! Vēji jau, te — Latvijā — atnākuši, vis nemirst. Te tie neapstājas. Tikpat iespaidīgi, kā atnesušies, tie raujas no Latvijas pasaulē un iespaido citurieni. Arī Latvijā rodas vēji.

Un mēs dzīvojam savu ipatnību robežās. Arī tad, ja tās ir vēju robežas.

Diena. — 1993. — 21. dec.

1994

IMANTS ZIEDONIS STĀSTA ANDREJAM PĒTERSĪLIM

— Varētu jau taurenis būt mierīgs, ko viņš didās un kāpēc viņš didās? Man taureņi ar maigumu neeksistē, man tā ir kustība — nemierīga kustība, zigzagkustība. Tā ir vienkārši dīdīšanās, ko tas taurenis didās, ņirba tāds?

Redzēju taureņu uzbrukumu sapnī. Redzēju divas vīzijas —

redzēju, kā bruņinieki aplenc Tērvetes pilskalnu, redzēju visas pilskalna vietas precīzi, esmu tur daudz staigājis. Vispirms redzēju, kā nāca tas krustnešu jātnieku bars, drasēdams no Tērvetes baznīcas puses, pāri pļavai uz upes pusi, aiz kuras Tērvetes pilskalns. Un otru vīziju es redzēju tai pašā ritā — kā taureņi nāca, taureņu milzīgā masa nāca virsū pilskalnam. Tādi divi uzbrukumi — tie man asociējās ne ar baiļu, bet ar liktens sajūtu. Jo tu neesi šai taureņu masā iekšā, tu vienkārši redzi — tā ir stihija. Tāda skaista un nīrboša, nesaprotama stihija. Vārdu sakot — taureņi man parādījās kā jautājums, ne kā bauda, taureņu dzīves kaifs vai taureņu pasaules izbaudīšana, bet kā tāda liela, nesaprotama reakcija. Kas ir šī reakcija? Kāpēc viņiem vajag būt tā, zigzagveidā?

Viss tur saplūst kopā ar sīkdaļiņu fizikas kustību. Pasaule nav statiska, jebkura sīkdaļiņa ir reizē matērija un reizē kustība, viņa ir, un tai pašā laikā viņas nav. Tas taureņu lielums man likās vismazākā sīkdaļiņa, kas redzama darbojoties. Tai subtilajā, mazajā pasaulē vislielākā sīkdaļa, ja taureņi var saukt par sīkdaļu...

— Kas bija dzejoļu krājumā tās bailes? Jūs rakstijāt, ka kļūst bail par savu drošību...

— Redz, tā — cilvēks, mākslinieks, vai nu viņš raksta romānus vai dzejoļus, vai klausās mūziku, vai studē filozofiju — teiksim, eksistencialismu —, viņš jau ir uz robežas starp normālu un jukušu cilvēku, un taurenis ir tas stalkers, kas pārnes pār robežu, tas starpnieks, kurš mūs sanes kopā ar stihiju, kas ir netverama vārdos un nepasakāma. Tu nezini, kāpēc taurenis didās un kas tās ir par vibrācijām, un, ja tās vibrācijas paplašinās, ar plurālismu un daudznozīmību, nevis divnozīmīgas vai četrnozīmīgas, bet desmitnozīmīgas, tūkstošnozīmīgas, vēl, vēlvēlvēlnozīmīgākas, tad aiziet, tu vairs nevari sīkdaļiņas savākt kopā, tu sāc izplūst, tu redzi, ka pats esi stihija, ka tev pašam jāsamaļas tai putrā iekšā. Tu zaudē personību, tu zaudē savāktību — un tomēr gribi būt bumbulis kaut kādā cietvielā. Bailes rodas tad, kad jūti, ka pazūdi kā cietviela, kad tas vibrējošais paņem tevi iekšā un nes, jā, un tur jau tu it kā pazaudē sevi. Tās ir tās bailes no taureņu uzbrukuma. Faktiski man viņas jau agrāk kā "Caurvējš" parādījās. Un es priecājos, ka taureņu caurvējš ir skaistāks par iepriekšējo.

Taureņi ir leņķi, un tālāk jau nāk visādas gudras mācības — kā leņķi atbrīvojas enerģija caur sinusiem vai kosinusiem... Tā

vispār ir enerģētiska lieta. Katram leņķim ir sava enerģija, to vislabāk redz kristālā, un tādā veidā nekustīgais, striktais kristāls savā ziņā ļoti tuvs leņķiem, kādos dzīvo taurenis.

Un to taureņu kustību, taureņu domu paņēmu tieši mākslinieki. Tas ir viņu kukainis, galu galā es nezīnu tuvāku kukaini māksliniekam par taureni. Es nerunāju tikai par glezniecību, grafiku, bet vispār par mākslinieku.

Kad savā laikā uzrakstīju "Epifānijas", man divas dakteres noteica diagnozi, un, kad mēs vienā tādā smalkā kompānijā Straupes slimnīcā, kur ārstē zēnus no alkoholisma, satikāmies ar dakteriem un dzērām kafiju, viņi teica, ka ir izlasījuši manas epifānijas un jau noteikuši man diagnozi, un man tur tajā mājā jau istaba sagatavota. Es jautāju — ar driķeļiem vai bez driķeļiem?... Es pats arī biju toreiz tā iestellēts, jo tad, kad rakstīju "Epifānijas", mans pirmais virsraksts bija "Šizofrēniķa piezīmes". Bet ko nu "Epifānijas", pat salīdzināt nevar ar taureņu kustību... Visa šī sirreālā būšana... Un tad es teicu, ka labprāt ietu tai mājā, ja viņi man dotu no sava arhīva slimo cilvēku rakstus. Kur viņi tos grūz? Es būtu ar mieru iztaisīt žurnālu, galvoju, ka tur ir šausmīgi daudz talantīgu lietu. Tas bija toreiz, šodien kāds žurnāls mierīgi varētu ielikt savu korespondentu un dabūt arī no tiem cilvēkiem arī šo taureņu kustību. Mēs to nevaram, mēs esam iestagnēti. Tas ir robežas jautājums. Vai tu ar eventuāli jukušu cilvēku vari sarunāties vai nevari? Starp citu, kad biju dzejas konsultants "Liesmā", daudzi cilvēki nāca, es nevarēju viņu dzejoļus nosaukt par dzejoļiem un publicēt, bet viņi bija mākslinieki, viņi bija "pāri stripai". Ar tām bailēm no taureņiem kaut kā nobīdījušies un rakstīja skaistas lietas, bet tie nebija dzejoļi. Viens bija tāds, kas uzdeva pasaulei jautājumus. Es nezīnu, kur viņš palicis, viņam bija trīs klades ar jautājumiem. Es tagad domāju, velns, šitā ideja jānosper. Vai tad es nevaru pasaulei uzdot jautājumus? Vai es stulbs esmu, ka man nav pasaulei jautājumu kā tam cilvēkam? Viņam bija ģeniāli jautājumi. Tas cilvēks dzīvoja nosacītā taureņu pasaulē. Man daudzi cilvēki saka, ka katrā ir kaut kas no taureņa. Bet tu man prasīji par bailēm — tās ir tās bailes būt jukušam. Jā, kur tā robeža beidzas un kur viņas nav? Es domāju, ka taureņi ir skaisti, skaisti šajās krāsās, un skaistā laikā parādās, un skaistā laikā aiziet. Pēc viņiem zilē laimīgu vai nelaimīgu dzīvi, pavasarī pirmo taureni redzot, vai būs gaiša

vasara vai raiba vasara? Taureņus kolekcionē, sprauž uz adatām, ar taureņiem daudz kas mūsu pasaulē saistīts, bet viena lieta paliek neskaidra — tāpat kā pie citām lietām, bet pie taureņiem varbūt vairāk. Ja taureņi pulcējas, ja taureņi čupojas, veido kaut kādus sabiedriskus veidojumus, ja taureņi uz to spējīgi, tad paliek tikai viens jautājums — par taureņu atbildību. Kam taureņi ir atbildīgi? Par ko viņi ir atbildīgi? Ja viss šajā Dieva laistajā pasaulē ir atbildīgs... Varbūt tas ir pats galvenais taureņu kustības jautājums. Var būt, ka pat taureņu kustība tikai nupat veidojas, ka viņiem pašlaik vissvarīgākais to formulēt. Kad viss pārējais ir haosā un anarhijā. Tad ir svarīgi gadiem ilgi, varbūt visu mūžu skaidrot savu taureņu atbildību. Varbūt tas ir pirmais jautājums taureņu kustībai, kuru tā uzdod pati sev.

Vai viņa var uz to atbildēt? Kas ir taureņu atbildība? Vai viņi atbild tikai savā priekšā? Vai viņi atbild citu kukaiņu priekšā? Vai viņi atbild kaut kādu pavisam skaistu dievišķu likumu priekšā? Varbūt kādu citu metafizisku vai sirreālu likumu priekšā? Tādu, kurus mēs vēl neesam apjēguši, bet kurus taureņi sajēdz? Vai viņi ir atbildīgi šādos kontekstos, kādos mēs dzīvojam, kādos mums avīzes saka, kādos raksta mūsu grāmatas, kādos mēs bērņus audzinām dārziņos, skolās, vai viņi atbild šajos jēdzienos? Vai viņi atbild pavisam citos jēdzienos?

Mani nodarbina šis viens jautājums — kā priekšā taureņi ir atbildīgi. Tā ir interesanta kustība — ja vien taureņi vispār grib tādas atbildības spēles spēlēt... Es nezinu. Tā arī mana taureņu grāmata beidzas — ar jautājumu.

Diena. — 1994. — 15. janv.

PATEICĪBĀ ZIEMAI, BRĪNUMAM, TAUTASDZIESMAI...

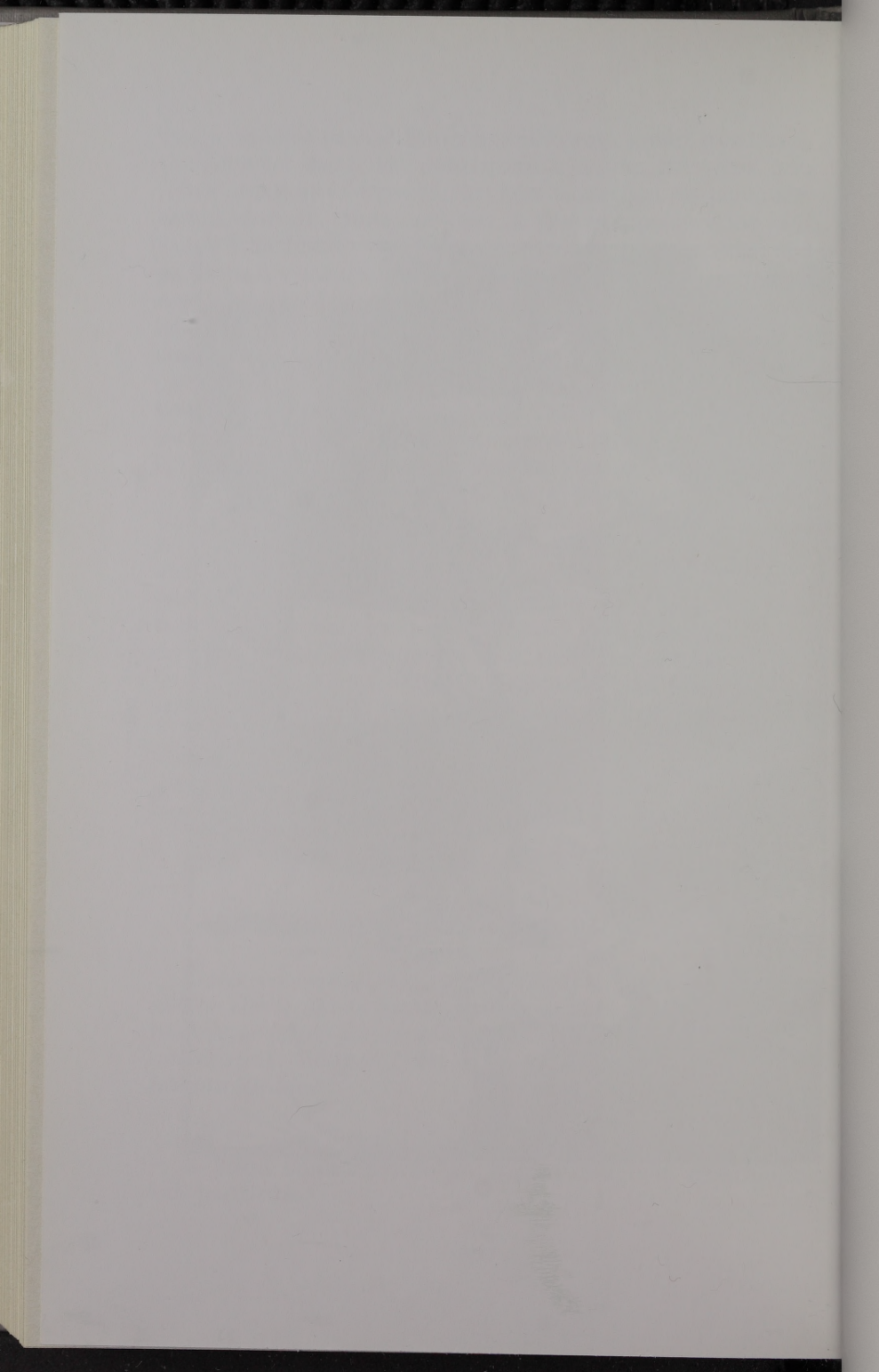
K. Barona memoriālajā dzīvoklī (Rīgā, K. Barona ielā 3—5) atklāta Dainu pirmizdevuma jubilejas izstāde. R. Kārklīņa radio gatavoja raidījumu par tautasdziesmu. Tehnisku iemeslu dēļ pēdējā saruna ēterā neizskanēja. Un tā ir Rūtas Kārklīņas saruna ar Imantu Ziedoni.

[..]

— Kādu tautasdziesmu jūs parasti dungojat, uzsvilpojat vai padziedat?

Skrīveros "Jāņos".

— Atklāti sakot, tautasdziesmas es izjūtu ļoti dažādi. Es tās izjūtu ētiski, estētiski. Tā man ir vesela filozofija...

[..]

... Tautasdziesmas es izjūtu tā prātnieciski. Tās es neuztveru un nebaudu eksistenciāli, kā to dara folkloristi.

Arī audzis esmu citā vidē. Zvejnieku ciemā, kur mēs, bērni, augām, tur mēs taču nezinājām un nedziedājām šīs tautasdziesmas. Mums tolaik nebija ne tādas vajadzības, ne iestrādes. Un vai skolā — padomju situācijā, kad tauta tika skausta un tautas vērtības nobēdzinātas, nomaskētas, iemaskētas un viltošanas, — tās mums bija nepieciešamas?

[..]

... Un tad radās nepieciešamība pēc kādas akumulācijas, pēc kādas **savas** Bibeles vai **sava** ticības apliecinājuma. Un tad es sāku meklēt tautasdziesmas — savas.

Bet atbildēt uz jūsu jautājumu es varu no otra gala. Es varu pateikt, kuru tautasdziesmu es ciest nevaru.

— **Interesanti!...**

— Tā ir “Pūt, vējiņi!”. Kad 18. novembrī pēc Valsts himnas dzied “Pūt, vējiņi!” un visi ceļas kājās, tad man... Tā nav tikai bezgaumība, tā ir necieņa, te ir redzams, ka mēs nevērtējam savu pilsonisko stāju. Jo “Pūt, vējiņi!” manā izpratnē ir dziesma, kas Vosa laikā nosacīti bija vienīgā atļautā dziesma. Un varētu teikt, ka arī vienīgā tautasdziesma, ko latvieši zināja. (Es nerunāju par profesionāļiem.) Man nav skaidrs, kas šajā dziesmā ir cēls un cildens. Un, ja šādu vienīgo atļauto tautasdziesmu mēs esam iekaluši, iestrādājuši padomju laikā, mūsu psihe to iestrādājusi kā atļauto himnu, jo “Dievs, svēti Latviju!” jau nebija atļauta...

... Un, kad Pāvests Universitātē saka savu gudro runu un kad atkal nobeigumā latvieši dzied “Pūt, vējiņi!” un ceļas augšā, un Pāvests, juzdams, ka te ir kaut kas cēls un cildens, paceļ acis dievišķi uz augšu tajā laikā, kad *pats par savu naudu dzēru*, viņam jau neviens netulko, ko mēs dziedam... Tāds absurds tas ir, tās ir galējas konsekvences.

Un ja tas atkārtojas mūsu valsts svētkos... Man tad jāpaliek sēdot, es tad varbūt tur nemaz nevaru iet...

— Bet varbūt tā ir jūsu būtība? Paldies Dievam, ka jūs neceļaties!

— Mēs jau vairāki tādi esam. Un Prezidenta pieņemšanā mēs jau sasveicināmies un sabloķējamies kopā.

— **Jauns bloks?**

— Jā, mēs esam daži gaumīgi cilvēki. (*Sāpīgi pasmaidot.*) Un tā tomēr nav mana būtība. Tā ir tautas muļķība, ka vienkārši neapjēdz, ko **pieņemt** par himnisku, kas **īsti ir** himniska dziesma.

[..]

— Jūs, kā pats sacijāt, tautasdziesmās esat iedziļinājies vairāk no prātnieciskā viedokļa. Kad, jūsuprāt, un kādos slāņos tās radušās?

— Es nezinu. Neesmu to pētījis.

Ja runājam, kas tās radījis un kā tās saglabājušās, tad būtībā saglabājušās ir banālākās dziesmas. Varētu teikt, ka viss tautasdziesmu masīvs ir banāls. Jo tikai tas nodrošināja pārņemību, stafeti. Pašas oriģinālākās tautasdziesmas simtprocentīgi nav saglabājušās. Saglabājušies zināmi stereotipi, kas tautai bija tuvi. Bet es pieņemu, ka bija arī ļoti oriģināli domājoši cilvēki, kas tautasdziesmas skandēja. Ka ir bijušas vēl citas tautasdziesmas, kuras nav palikušas, varbūt kāds noklausījās un nesaprata, ko tas dullais dzejnieks tur runā.

[..]

Neatkarīgā Čiņa. — 1994. — 19. martā.

TAS BIJA LAIKS, KAD...

Bija jūnijs.

Tas bija laiks, kad pašvaldību vēlēšanās Rīgā uzvarēja LNNK. Daudzi bija ieliksmotī, citi saprata, ka LC arī šo savu neveiksmi pratis padarīt par veiksmi: līdz nākamajām Saeimas vēlēšanām uzvarētāji šajā pašvaldību nabadzībā un problēmu biežņā var sablamēties tautas acīs tāpat kā līdz tam zākātie citpartiju sacensoņi. Un tad tautai vairs nebūs, ko mīlēt, — visi būs kļuvuši vienlīdz slikti. Paliks tikai LC. Tas pats.

Divainā kārtā pie varas jaunnākušie, neuzklausot labus padomus, tiešām sāka jau iestrādājušos speciālistu nomaiņu ar savpartijniekiem. Un aizgājēji nenovidībā un aiz apvainojuma centās neatstāt kasē ne graša no pašvaldību iekrātā, ja nu vienīgi parādus. Un viesās nelabas bailes, ka jaunie nebūs labāki:

braukās pa ārzemēm *apgūt pieredzi*, mazliet grābstisies, maldīsies, korumpēsies. Likās, ka LNNK ar tik *cietu politiku* nav rikojušies diez cik patriotiski, jo tikai gudra organizēšanās var tautai kaut ko labu darīt.

Tas bija laiks, kad notika skaistas lietas: strītbols, kas laiskos Rīgas pusaudžus iedvesmoja dzīvībai, un aktieru balle "Māmuļā" (Rīgas Latviešu biedrībā), tauta ieraudzīja savas smukules un smukuļus, mirdzēja skaisti smaidi un tika noliksmota maza naudiņa.

Bet neveiksmīgi beidzās divi lielle labdarības pasākumi. Labdarības festivālā "Roks Cēsīm" apmeklētāju skaits nepārsniedza divus simtus. Solījums ienākumus pārskaitīt Cēsu trūkcūmciētjiem nepiepildījās — ienākumu nebija. Bet varbūt tā nav tikai neveiksme, bet arī laba liecība, ka *roka vilnis* sāk plakt un viļņo-ties prom aizmirstībā un vairs nevedis sev līdz *masas*.

Līdzīgi naidīgo cilvēku pieplūdumu nesagaidīja tenisa spēles Lielupē, kuras arī tika rīkotas labdarībai bāreņiem grūtdieņiem. Radās iespaids, ka šāda veida labdarības kustības pēc sava organizēšanās veida ir nepiemēroti *aukstas* un cilvēkiem neaso-ciējas ar žēlsirdību, sirsniību un bezaprēķina labo gribu.

Vārījās lieli žēlsirdības un nežēlības robežlauki. Zviedrija grībēja izpirkt savu pāridarījumu Otrā pasaules kara beigās Padomju Savienībai izdotajiem Baltijas valstu karavīriem un atzina, ka Zviedrija kļūdiņusies; Latvijas baznīca noturēja aizlūgumus par grēka piedošanu tai latviešu daļai, kas ņēmuši dalību fašistiskajā genocīdā pret ebrejiem; tikai Krievija nocietināti klusēja, it kā nenieka nebūtu nodarījusi ne latviešiem, ne pasaules citām tautām, it kā nebūtu bijis citu tautu deportāciju; ne spīdzināšanu, ne masveida iznīcināšanas.

Nepilngadīgo noziedzību statistika liecināja, ka jaunatne kļuvusi nežēlīgāka, ka arvien mazāka kļūst atbildība par saviem un citu bērniem un atbildība visas sabiedrības priekšā. Ik divi no tiem pusaudžiem, kuri izdarījuši kriminālnodarījumus, audzināšanu galvenokārt guvuši *uz ielas*.

Televīzija un masu pasākumu organizatori ne tikai pielaida, bet nezina kāpēc veicināja pusaudžu un bērnu uzstāšanos vulgārā vidē, prastībā un lētā banalitātē. Ziņģu festivālā lielle onkuļi aplaudēja, kad mazais "Pekšņū" puisītis bravūrējās un pie mikroфона samāciti runāja par *pohām*, lētības zīmogs tika uzspiests arī kādreiz bērnišķi tīrajiem "Dzeguzēniem".

Zinātnieki (un ne jau vienīgie) pieprasīja valsts izstrādātu bērnu un jaunatnes attīstības koncepciju un politiku. Zinātnieki ar to piedāvāja savas patriotiskās un profesionālās jaudas un gaidīja valsts pasūtījumu. Pasūtījuma nebija, politiķi likās sev par zinātniekiem gudrāki esam. Zinātnieki piedāvāja savu palīdzību arī jautājuma izstrādē par tiesībām ārzemju kapitālam iegādāties Latvijā īpašumā pilsētu zemi. Lai novērstu draudus, ka “zemes tirgus cenu konkurencē ar ārvalstu investoru Latvijas pilsonis nebūtu zaudētājs”. Zinātnieki piedāvājās — pasūtījuma nebija.

Tas bija laiks, kad rosišanās bez zinātniskas kopsakarību izpratnes pārvērtās par knosišanos, mīcišanos un didišanos, par dauzišanos un ģeķošanos. Jo pietrūka tā paša ilgus gadus skauštā un plicinātā intelekta.

Tā vietā, lai pasaulei pieteiktu nācījas glābšanas politiku, attiecīgu programmu, projektus un prasības starptautisko cilvēktiesību institūcijām, vadošie politiķi savus pilsoņus baidīja. Programmēja pašnosodišanos. Jau iepriekš ieprogrammēja nacionālās glābšanas politikas noraidījumu un neveiksmes: “EP varētu nepatikt pilsonības likumprojekts”, “Bēgot no Eiropas, ieskriesim Krievijā”, “Ja likums netiks mainīts, aizmirstiet par Eiropas Padomi!”. Kāpēc *bēgot*? Un kāpēc *ieskriesim Krievijā*, ja mēs, vecjauno konformismu tā turpinot, nemaz neesam no tās tikusi vēl ārā? “Ja mums Eiropas Padome un Eiropas Savienība ir vienaldzīgas, tad labāk uzreiz stājamies NVS.” Kāpēc tieši *vienaldzīgas*? Un kāpēc lai *uzreiz stājamies*? Kāpēc šādas jēdzienu nobīdes situācijas raksturojumā? Runa taču ir par to, ka valdošie politiķi EP un ES iegātņos grib nokļūt par katru cenu. Visi zina, ka iegātņos iet tie, kam nav zemes, nav mantas. Bet šie, iegātņos iedami, grib paķert pie reizes tēva zemi arī līdzī. Vai tad mantojuma likums to atļauj? Kas paliks citiem bērniem?

Optimistiskākie deputāti gan centās visus mierināt: “Atceļot kvotu, likumā nepieciešams likt uzsvāru uz prasībām un dažādiem nosacījumiem LR pilsonības iegūšanā.” Aicināja izvirzīt “latviešu tautas interesēm atbilstošas stingras prasības un nosacījumus pilsonības iegūšanai”. It kā aicinātājs nezinātu, ka Latvijas valsts savā latviskā mazākumā (tomēr — mazākumā) diez vai (riska faktors!) ir spējīga kaut ko tādu vairs nodrošināt. Raugi, nodokļu maksāšanas likums un valodu likums taču netiek pildīti! Kas garantēs pilsonības likuma izpildi Latvijas nā-

cijas saglabāšanas interesēs? Un rezultātā Sacima pieņēma (pati sev par brīnumu) pilsonības likumu (otrā lasījumā) tādu, kāds tautai vajadzīgs. Acimredzot deputātu zemapziņā vai virsapziņā nostrādāja pašaizsardzības instinkts. Bet Eiropas totalitārā domāšana (vismaz tādu to tautai atreferēja mūsu masu mediji) pastiprināja diplomātisko spiedienu uz Latviju. Bija gaidāma nervoza, līdz Saeimas rudens sesijai šurpu turpu pabīdāma un pārbīdāma vasara.

Tas bija tieši tas laiks, kad Daugavpili pie pašvaldību varas nākušie revanšistiskie spēki atkal māca nost latvisko (10—14%) mazākumu. Un iztaustīja valsts spēju kontrolēt situāciju, proti, mēģinājās pieņemt lēmumu par krievu valodu kā Daugavpils pašvaldības darba valodu. Pieņēma lēmumu par uzvaras svētku pār fašismu svinēšanu, nerēķinoties ar valsts likumību, — vecie interfrontiskie spēki, jaunās Krievijas šovinistiskās politikas stiprināti un finansiāli stiprināti no mums šobrīd tikai nojaušamiem avotiem, Daugavpili izmēģināja savu veco, vēl neatmirušo taustekļu spēku. Tas bija izaicinājums Latvijas valdībai. Andrejs Panteļejevs šo vārdu bija nule piesaucis gan citā nozīmē — ievēdis politikā jaunu azartisku nojēgumu — *izaicinājums*. Ka Latvija savu neatrisināto problēmu ziņā ir liela izaicinājuma zeme. Tas ir "izaicinājums valsts limenī — valsts nav uzbūvēta, sabiedrība nav strukturēta, ideoloģijas nav, filozofijas nav, nekā nav, — ir grandiozas iespējas, kādas nav nekur citur". Skaisti uzstādīts vārds, bruņniecisks un vilinošs — *izaicinājums*. Taču tam ir arī ikdienišķāks nosaukums, piezemētāks, un tas ir — *iespējas*. Latvija ir iespēju zeme. Bet par *iespēju zemēm* mēs gan esam mācījušies un lasījuši — un tur cildenajam nāk līdzī citi aspekti: nežēlība un uzbrukums, pašai aizsargāšanās un eksistences bailes, vardarbība ciņā par varu un mantību. Indiāņu zemes Amerikas Rietumos arī bija *iespēju zemes*, Klondaika un kaučuka zemes Dienvidamerikā. Jermakam Sibīrija bija lielā iespēju zeme. Pēterim Lielajam — zemes pie Baltijas jūras. Komunistiskās partijas nobēdzinošajai naudai Gorbačovs norādīja virzienu uz Austrijas un Šveices bankām — uz *lielo iespēju zemēm*. Visiem viņiem tas bija *Lielais Izaicinājums*, pat mafijai — vietās, kur nesakārtotība un sajukums. Tā ka augstā stila vārds *izaicinājums* mums, latviešu tautai kopumā, un Latvijas valstij maz ko dod, ja tas neīstenojas analitiskā, patriotiskā un valsts pilsoņiem saprotamā nolasāmā

darbībā. Varētu gaidīt, ka Andrejs Panteļejevs, būdams uz politiskā viņa un pats būdams zinātnieks, šajā iespēju un izai-
cinājuma laukā vilks un stums iekšā Latvijas zinātnieku pētnie-
ciskos prātus, to intelektuālo potenciālu (lielo vai nelielo), kas
ir koncepta un sistēmiskas domāšanas spējīgs un programmiski
radošs. Taču ārpus valsts koncepciju izstrādes darba ir palikuši
mūsu stiprākie zinātniskie prāti, izcilas personības, kas cerēja
ieraudzīt Tautas frontes centienus pāraugam intelektuālā spēkā!
Savukārt tauta gaidīja sava veida *apgaismības laikmetu* — kad
beidzot pa apakšu kalpinātais tautas intelekts vadīs un valdīs.
Taču valdība turpināja valkāt Godmaņa iestrādāto voluntāro
vadības stilu, varas iestādēs ne tikai turpinājās, bet pat blivējās
prastības enerģija, čīnavnieciskums un zaglīgums. Arī civildie-
nesta likums, tā piedzimis kā tagad, ētisko profesionālismu
nodrošināt nevarēs tādā mērā, kā tas būtu, ja ierēdniecībā sko-
loti cilvēki būtu nākuši no Latvijas augstskolām, no augstskolās
speciāli iedibinātām valsts dienesta specialitāšu plūsmām.

Interesanti, kā šajā laikā sevi afišē mākslinieki? Vissludinošā-
kais mākslinieku slānis šajā laikā pašorientēja uz eskeipismu
(izvairīšanos, pabēgšanu). Lieciet mūs (vienreiz un par visām
reizēm) mierā! Un, kā jau brīvā valsti brīvai preseī ("Literatūra
un Māksla") pienākas, uzskrūvēja visaugstākās filozofiskās pra-
sības pēc visugalējām brīvībām un visugalējās brīvas esības:

... *Bet pasauli var iemantot vien tas,
Kas spējīgs palikt brīvs no rosišanās.*

*Es atturos no rīcības, un tauta pati visu veic;
Es neuzbudīnos, un tautu pati panāk taisnīgumu.*

Es neuzbudīnos, jo, raugi, pašā valsts jēdzienā jau ieprogram-
mēta blēdišanās un blēžu būšana. Kur zagli, ķildas, nabadzība,
likumi un rikojumu spaidis. Diemžēl šie tīribas un galējas atteik-
šanās postulāti, kas savulaik bija radušies izcilu vienpatņu dzī-
ves pieredzē, nekā *negulēja* uz sajukušās īstenības bildes. Pirm-
kārt, paši cildeno citātu citētāji nāca no diezgan uzbudinātas
un filozofiski saērcinātas vides, paši bija atsvešināties nespējīgi
un polemikas kārī. Kur nu te runāt par *dievišķi mierīgo oke-
ānu!* Otrkārt, mācība, ko viens izredzētais skolotājs māca savam
vienīgajam izredzētajam skolniekam (un tikai tā tas notiek,

visaugstākajā filozofiskajā pieredzē!), nav piedāvājama kā rīcības programma lielam tautas vai citādu ļaužu slānim. Tā mēģinājums noskaidrot tai pašā laikā jauca gaisu.

Jo tai pašā laikā "3 x 3 nometnē" Daugavpili arī pulcējās mākslinieki un mākslinieciski ieinteresētas ģimeņu kopas, lai latviskā un saskanīgā vidē dzīvotu skaistumam, bet atbrīvoti un meditatīvi padzīvot neļāva disonanses: oficiantes ēdnīcā konsekventi runāja tikai krievu valodā. Dāmas no Ņujorkas aizkustinošā naivitātē, kāds piemīt tikai cilvēkiem no demokrātiskajiem Rietumiem, centās iemācīt ēdnīcas meitenēm kaut vai vienu vienīgu vārdu latviski — "tē-ja". Tē-ja. Tē-ja! Panāca tikai divus vārdus — "čai" un "tee".

Tas bija laiks, kad Vulfsons atgādināja latviešiem, ka mūsu austrumeiropiskajā nacionālo attiecību joslā nāktos vārdu *žids* nomainīt ar vārdu *ebrejs*. Viņam iebilda tikpat spēcīgs nacionālo situāciju pazinējs Gordons. Kādu vārdu sev izvēlēšies Latvijā dzīvojošie ebreji? Kamēr turpinās Vulfsona un Gordona *pilsoņu karš*, lietošanā, kā līdz šim, paliek abi vārdi, taču saruna nepaliks bez rezultātiem: bērniem skolā un mājās ģimenē tiks zināmas šo divu vārdu istenās un strīdīgās nozīmes — kā kādreiz normāli lietotais vārds *žids* guvis necinājuma nokrāsu.

Diezgan apātiski, bet presē pat izsmieti un ar tādām kā bailēm tikt izsmietiem par cildināšanu pagāja Jāņi. Atbraukušie ciemiņi norvēģi un citi ziemeļnieki solito Jāņu tradīciju skaitumu neieraudzīja.

Tomēr tas bija laiks, kad zemnieki atkal un atkal mēģināja celties tautiskā jaudā. Notika visu novadu konkurss "Zemes meita, Zemes dēls". Un, kaut arī konkursa nosaukums nebija diez cik izdevies, tika izvēlēti brašākie puīši un staltākās meitas — notika novadu tautiskā līdzināšanās. Egoistiskās Rīgas narcistiskie laikraksti par zemēm maz ko zināja un maz ko gribēja zināt. Caurvēja ārditos žurnālistu prātus aizņēma pilsētvides ģeķīgie brīnumi un smalko aprindu pussmalkais mirdzums, un šis kultūrgudrais notikums palika neievērots. Un bija skaidri redzams, ka trūkst tāda laikraksta, kas visai Latvijai uzrādītu zemniecības centienus, viņu valstisko svaru un tautisko varēšanu. Lai vienreiz būtu informācijas balanss šajā pilsētpreses uzkundzēšanās laiciņā.

Sašķēlās un nesašķēlās, drizāk — pašķēlās LC un LZS koalīcija. Kurš kuram pateicību parādā. Diņģēšanās turpinājās.

Sākās brīnišķīgs siena laiks, parādījās spāru populācija un apēda odus. Sen nebija redzēti tik skaisti mākoņi pār Latviju. Stāsta, ka Zenta Mauriņa, saņemdamā Adenauera prēmiju, atbildot uz žurnālistu jautājumu, kas tajā Latvijā esot tik īpašs, ka viņa par to ar tādu sajūsmību raksta, teikusi: "Mākoņi."

Latvijā gaidīja Klintonu. Kas tajā Latvijā tik sevišķs, ka viņam te jābrauc? Mākoņi?

Neatkarīgā Čīna. — 1994. — 16. apr.

TAS BIJA LAIKS, KAD...

Tas bija laiks, kad Lielā Piektdiena iekrita pirmajā aprīlī. Nevajadzīga sakritība. TV diktors ziņo, ka tiks atskaņota Haidena "Oratorija" mūsu garīgajai labklājībai un Kristam par godu. Laikam jau Haidna oratorija un — Kristum. Aug pusinteligentais Masu Medijs un ņemas audzināt.

Gudrajam simtgadniekam Ēvaldam Valteram ir valstiska jubileja! Viena no ministrijām (Aizsardzības ministrija?) nodod sveicienu, bet — Valterim. Arī nolasa Goda rakstu — nekā nevar darīt — Valterim. Krājas pusinteligentums, pusinteligence. Un afišējas valstiski.

Tas bija laiks, kad Juris Rubenis Lutera baznīcā Torņakalnā uzrunāja tautu: mums nebūs kopības vienam ar otru, ja mums katram nebūs kopības ar Dievu.

Arhibīskaps Vanags pasludināja dievkalpojumus visās baznīcās visu nedēļu: pārāk blīva mūsu valstī aug neticības un neiecībību masa.

Tas bija laiks, kad Rīgā viesojās Sanktpēterburgas vīriešu balets, trupa dejo sieviešu lomas un pasludina, ka sievietes balerīnas ir pārāk dabiskas un tāpēc nemāk atklāt tēla vissmalkākās nianšes. Cena — no 3 līdz 8 latiem.

Tas bija laiks, kad no visiem specscolu audzēkņiem 56 procentiem bija garīgie traucējumi. Bet 67 procenti no tiem ir latviski runājošie, arī palīgskolās 2/3 ir latvieši. Organizācijas, kam jā rūpējas, turklāt ir savstarpēji sastrīdējušās.

Tas bija laiks, kad ar vēl neredzētu jaudu Latvijā izdarījās mafija. Tas bija laiks, kad par 350 miljardiem, ko nopelnījusi globālā narkoimpērija, varēja uzpirkt visu pasauli. Un neko nevarēja darīt, vienīgi samazināt narkotiku lietotāju skaitu. Speci-

fiska valsts programma organizētās noziedzības ierobežošanai vēl nebija formulēta, *lietas* izmeklētās visdažādākajās Izmeklēšanas departamenta un Prokuratūras struktūrās. Rekets sāka plīsties arī novados un ar iebiedēšanu pārtrauca vienas otras rajonu avīzes iznākšanu un sāka iespaidot tuvojošās pašvaldību vēlēšanas.

Tas bija laiks, kad runāja bandītu un kārtības sargu karstie ieroči. Bet viena daļa *attīstītu demokrātiju* spēlējošās sabiedrības apšaubīja savu kārtības sargu tiesības. “Šaut vai nešaut?” — tāds ir jautājums.

Ari Ručs neatzina Prokuratūras apsūdzību — aizturot Krievijas ģenerāļus, viņš sakās novērsis daudz lielākas nepatīkšanas, jo ģenerāļi draudējuši... Tas viss ir ļoti ticami, jo tas bija laiks, kad gandrīz katru dienu kāds kaut kur kādam draudēja. Jeļcins, Žirinovskis, Zotovs. Pat Helmut Kols bija atsūtījis vēstuli, kurā baidīja ar krieviem: liguma parakstīšanas novilcināšanas gadījumā Krievija varētu — piesargieties! — uzskatīt, ka Latvija to nevēlas. Citvaldības baidīja mūsvaldību un mūsvaldība — mūs. Ļoti negribējās, ka mūs tā baida un ka mūsu valdība grib tā baidīties pati. Likās, ka igauņi kaimiņos tā nebaidījās, vismaz to neizrādīja.

Tas bija laiks, kad “Dienā” pašā pirmajā ailē parādījās džeke-rīgi skumjais un divdabīgais Sergeja Zotova portrets — ne vairs žanriskā nejaucībā iezīmējies, bet diplomātiski un valstiski cieņas pilni pieteikts. Un latvieši ļaunās nojautās sevi sarāvās: viss notiek, kā Krievijas diplomātiskajā spēlītē ielānots...

Tas bija laiks, kad latvieši vieglprātīgi daudzinaja tādas domas un tādus spēkus, kas nav šā daudzinajuma nedz cienīgi, nedz vērti. Vērtību skalā it kā izzuda vajadzīgās pašu (latviešu) atmērijuma zīmes. Intervijas ar Žirinovski; cirkā Krievijas *gastroļējošie* asprāši rikoja Raikina balvas izciņu un ar impērisku vip-snu atsacījās dot TV interviju bez honorāra. Bet *mūsu gubernas* iztapīgie žurnālisti tomēr centās tos parādīt Latvijas tautai visā viņu dižmanībā (priekšā stāvošo Maskavas sarunu labad?). Tai pašā vakarā Rīgas lidostā atlidoja *nepieradinātās modes* pieradinātie korifeji. Nezin kāpēc latvieši sevi šajā interesantajā asamblejā manifestēja ar melniem un baidošiem ansambļu nosaukumiem — “Dziesma tumsas valdniekam”, “Melno sauļu karaliene”, “Nolemtie”? Piecdesmit gadu ilgā ateisma mācība

(gribot negribot) mākslinieku pāris paaudzes tumsā tomēr laikam kaut kā iemuļļājusī. Lietuvieši un krievi startēja ar cildenākiem simboliem: "Žanna d'Arka", "Sniega karaliene".

Un arī politikā mūsu diplomāti nez kāpēc pieņēma un paši lietoja mums naidīgo diplomātu mums adresēto un uztipto terminoloģiju — par cilvēktiesību pārkāpumiem, par provokācijām (spridzināto stabu un Ruča gadījumā), par starpvalstu tiesību lielāku tiesīgumu Krievijai nekā mazajai Latvijai un līdzīgas *nobīdītas formulīņas*. Mēs paši būtu varējuši šīm parādībām atrast savus adekvātākus vārdus un nelietot, piekritoši neievalkāt mums uztiptos piedēvējumus. Taču tas bija laiks, kad Latvija šos diplomātiskos gājienus noslinkoja vai arī nesaprata to nepieciešamību.

Bet kapos zaga melno granītu un nabagu kapos cilvēkus apraka bez zārkjiem.

Tas bija tāds laiks, kad tautai ļoti pietrūka informācijas: nebija ne ziņas, ne miņas, kāds būs *slēdzamais līgums*, nezināja, kāda koncepta vārdā izārda sanatorijas un izvazā to inventāru; kāpēc bremsējas vai tiek bremsēta *mazās privatizācijas* gaita. Neviens ierēdniecības slānis nevienam un nekur neatskaitījās, vismaz vēlētajī netika par to informēti. Valsts vara strādāja savā *partijas nospraustajā gaitā*, ļoti savrup, it kā augstā stilā eiropeiski, bet likās — paralēli savu vēlētajū, savas tautas dzīvošanai. Kaut kā vizdegunīgi, snobiski, tiepīgi. Un, kad radās domstarpības (ar pašvaldībām, ar zinātniekiem, ar medicīnas darbiniekiem), tad atsaucās, ka tās no tautas nezināšanas. Tā varēja gan būt, tā varbūt arī bija. Tikai valdība neko nedarija, lai tās daudzgalvīgais preses dienests informētu Latvijas tautu par valdības centieniem. Kāpēc nedarija? Droši vien aiz tā paša autoritārā ieraduma, kas nāk līdzī no padomju stila. Bet vēl ticamāk: aiz augstprātības, aiz sava provinciālā apreibuma, kas radies pasaules lielājo vidū apgrozoties, pasaules lielās naudas straumes ieraugot (kā tās griežas! kā tās aug!) un priecājoties pašiem par savām spējām visu to saprast, spēt līdzī runāt (ak, ar mums runāja kā ar līdzvērtīgiem!). Jā, tā bija lielkapitāla cerīgā apjausma, domāšanas treniņš monopoldomāšanas virzienā, bet tai pašā laikā nebija nosargāta tauta — no koloniālās militārpolitiskās mafijas (mafiozpolitiskā militarisma); no pārkrievības; no pauperizēšanās; no deģenerēšanās. Galvenais, nebija nekas darīts, lai atjaunotu vidusšķiru — to tautas brango vi-

duci, bez kura tauta nevar pastāvēt: sikražotāju, ģimeni, dzimtu, tās normālu turību un nodrošinātību. Šo viduci aizpildīja cittautieši. Ar *Skrundas līguma* paketes 4. līguma parakstīšanu krievu turīgajām dzimtām tika dota vēl lielāka *okupācijas* brīvība. Tā bija jau sākusies pagrabstāvu tirgotavās (no apakšas) un krieviskajās bankās (no augšas), nu tā varēja sākt likumīgi iedzīvoties arī *vidusstāvos*, izdzītajiem un nomocītajiem latviešu pilsoņiem atņemtajos, okupētajos dzīvokļos, kūrortos, viensētās.

Tas bija rūgts un sarūgtinošs mēnesis. Un ļoti dezinformēts. Skatuves gandrīz nemaz nebija. Bija ļoti daudz aizkulišu. Un mūsu ievēlētīe dzīvoja pa aizkulisēm. Taču žurnālisti ļoti aktīvi centās uzminēt, atmasket, prognozēt.

Aija Cālīte (NC) pa punktiem centās apskaidrot lasītājam, kāpēc Čevera iedibinātais "Saimnieks" ir tik aizdomīgi līdzīgs LC — tāds kā publiski neatzītais LC slepenais bērns, kas piedzimis tieši pašvaldību vēlēšanu priekšvakarā ne bez nodoma. Bet arī TB cerēja uz 1/3 Rīgas domes un tam gatavojās.

Mežu zinātnes veterāns Miervaldis Bušs patriotiski un analītiski iestājās par valsts monopoltiesībām, nē, vēl stiprāk — valsts monopolatbildību par galveno (jā, galveno!) Latvijas nacionālo bagātību — mežu. Latvijas glābšanas nolūkos — atdzīvināms un atkal iedarbināms ir Latvijas mežu dienests. Šis raksts brēc "par ministriju satriceso neapjēgu", ka mežsaimniecība ir valsts nākotnes saimnieciskā pamatnozare.

Tas bija laiks, kad pat bērni jūta, kas jādara nekavējoties. "Par ko tu gribētu kļūt pēc skolas beigšanas?" Māra Ilūkstē 5. klasē tūlīt atbildēja un pēc būtības: "Es būtu laba Prezidente. Pazeiminātu cenas. Zemniekiem palielinātu algas un vēl... tad jau redzēs, ja kļūšu Prezidente... Ja par Prezidenti kļūt neizdosies, tad būšu skolotāja."

Tauta ķepurojās, Saulcerīte mirkšķināja acis, it kā tie septiņi nebūtu kraukļi. Un pareizi darīja. Tautas gara dzīvei jābūt suverēnai, nesaistītai un neievilktaī nekādos politiskos nosacījumos. Un tā tāda uzradās un uzrādījās. Tā virda laukā iz sevis. Gan pieticīgi, bet savā pašciņā. Ventspils valde Mātes dienā izmaksāja vienreizēju pabalstu māmiņām, kurām ir trīs un vairāki nepilngadīgie bērni. Pabalstus saņēma arī Ventspils mūzikas koledžas un medicīnas skolas pedagogi, veco ļaužu pansionāta un bērnu darbinieki. Tas bija priecīgs un nebijis gadījums atjaunotās Latvijas vēsturē.

Jūrmalas pilsētas arhitekts aicināja vasarnīcu īpašniekus atjaunot Hruščova laikā noplēstos žogus. Saglabāt žogu un vārītiņu savdabīgo rakstu, atdzīvināt miniarhitektūru.

Nodibinājās dzērveņu audzētāju apvienība, un tas nozīmēja, ka radušies cilvēki, kas kaut ko meklē alternatīvās zemkopības virzienā, vienīgajā virzienā, kuru ejot zemniecība izglābsies.

Balvos visa novada allaž gudrā vīksētāja Mārīte rīkoja Mucenieku sanāksšanu un svētkus (pirms tam bija bijuši dzirnavnieku un maiznieku svētki).

Notika vienreiz tiešām laba konceptuālās mākslas izstāde, kurā divi — ne vairs jauni — mākslinieki piedāvāja skatītājiem vēlreiz Vilhelmu Purviti pavisam neierastā (citus — kaitinošā) priekšnesumā (“Ari Purvītis ir mūsdienu domāšanas lauks.”) Talantīgi un korekti.

Iznāca atjaunotā žurnāla “Cirulītis” pirmais numurs (vai tas būs kaut kādā veidā patiesāks, godīgāks un vajadzīgāks bērniem nekā visi jau esošie?).

Valsts prezidents pašbalsīgi pasludināja pavasara meža dienas un pats Vidzemes jūrmalā stādīja pūpolkārklus.

Zinātnieki pasludināja, ka Latvijai ir visas iespējas sev modernajai būvniecībai vajadzīgos materiālus (visus!) ražot tepat.

Opera savā glābšanas koncertā parādīja cieņas pilnu noturību, *ziemcietību*, bet protesta pikets pie Saeimas iegāja Eiropas vēsturē kā Latvijas *dziesmotās revolūcijas* netiešs turpinājums un augstas gaumes protesta akcija.

Notika starptautiska konference Rīgā “Romantisma izpaušmes Latvijas mākslā”. Varbūt latvieši tā meklēja glābiņu no valdošā cinisma apoloģētikas, no pašu sabrūvētās *mākslinieciskās neomulības* visapkārt? Romantisms ir pārbaudīts ceļš. Droši vien pašsaglabāšanās instinkts noteica šādas konferences uzrašanos.

Bet prozaīķe Valda Melgalve atkal pēc ilgāka laika bija publicējusi mazu miniatūru. “Nāc un attaisno savu eksistenci. Nesaki, ka tev par šauru. Mums arī ir par šauru. Visi vienādi...” “Cenšos tikt galā ar savām bailēm.” Tāda kā svaiga elpa uzvēdīja no cerību dziļumiem. Visā šajā šodien afišētajā bioloģiskajā smirdelībā. “Plašāka pasaules apjaušana par dziļākiem enerģijas avotiem.” “Pilna upe apgaismības.”

Ja neticat Melgalvei, lasiet, ko intervijā raksta lielais franču viesis un mistifikators Pako Rabane. Mūsu alternatīvās domāša-

nas mācekļiem jauniņiem pasaka kaut ko tādu, kas netika no viņa gaidīts, ka "viss, ko mēs redzam šeit, modes festivālā, ir vecās, barokālās vērtību sistēmas destrukcija. Lūk, jaunais cilvēks, te nu mēs esam, un tas ir skaidrs". (Mode un pasaules gals.) Visa šī spēlīte ir tikai mazs, naivs treniņš, kā iziet no normatīvās domāšanas, flirts, kas mūs atbrīvo no esošās normatīvās īstenības. (Tiktāl jau mēs paši zinājām un gribējām, vai ne?) Tikai priekšā mūs gaida smalkākas matērijas apguve, *uguns* normatīvi — lai ieiētu cilvēces jaunajā ērā, kura teju, teju ir klāt. Vai arī sadeģšana pašam savā prastajā matērijā... Mazais cilvēks, ko nu?! Varbūt viņš, gudrais Rabane, jūs iznerro dubulti? Tāds laiks. Ir 30. aprīlis.

Neatkarīgā Cīņa. — 1994. — 14. maijā.

TAS BIJA LAIKS, KAD...

Viens bija "Latvijas ceļa" ceļš, bet nu jau Latvija stipri vien apšaubīja šā *ceļa* ceļarādītājus. Īsumā tie bija tādi: integrēšanās Eiropā par katru cenu, tuvāk aizdevumiem, tuvāk investīcijām, jaudīgāku banku kapitāla darbību Latvijā. Kaut kas taivanšanāsingapūrisks. Latvija — finanšu zeme! Un kāpēc ne? Tas dos mums visiem labklājību. Tiktāl būtu labi.

Bet vai dos — visiem? Re, Kinna ar Kehri jau ragos, jau sa-lēcās! Izrādās, ka valdība turpina jau Godmaņa gados iestrādāto ignoranci pret latviskās vidusšķiras veidošanos. Bet zemniecība ir vienmēr bijusi vidusšķiras rumpis, ģimeniskais, dzimtiskais, normāli naudiskais, centīgais tautas viducis. Deportācijas un kolhozi to izklidināja un panīcināja. Vai tam vairs neatdzimt? Valdošie valdībā saka: kas izturēs konkurenci, ar tiem mēs runāsim. Eiropā sviesta kalni un vīna ezeri — izturi nu! Muitas kontroles nav, kontrabanda nāk pa upēm, ceļiem un gruntsūdeņiem — konkurē nu! Pasaules aizdevumi pa ceļam aizķeras starpniekkasēs un starpniekkontos, līdz zemniekam nenonāk laikā. Zinām, kāpēc nenonāk: katrs mēnesis, kurā bankām vai starporganizācijām izdodas aizturēt naudu un to paripināt aprītē, nes peļņas procentus. Bet zemnieki nokavē sēju, nokavē pļauju, nokavē kūts celtniecību. Valsts neredz, valsts uz šo pusi neskatās. Valsts audzē kapitālu un tīra ceļu tīrajai naudas aprītei. Tad zemnieki sola vest mēslus un izgāzt pie MK. Piketēt.

Vai lauzt koalīciju ar LC. Vai nomainīt valsts ienākumu ministru ar savējo — no ZS. Vai pagēr ierobežot pārtikas produktu importu. Valdības arguments: Pasaules banka to neļaus. Bet tas ir tikai pretarguments. Valdība nemāk runāt saskaņas argumentu valodā. Bet saskaņas valoda būtu piedāvāt zemniekiem veidus, kā noturēties konkurencē, kā izdzīvot: pasaules tirgus konjunktūras izpēti, šādu ziņu dienestu, alternatīvās lauksaimniecības produkcijas ražošanas programmas, dotācijas jaunu kooperāciju veidošanai. Tā vietā abi strīdas: “Tu ir dulls!” — “Tu pats i dulls.” Kinna *laižas* no LC uz latvisko pusi, Kehris noslēpumaini klusē, Krištopans ironizē. Tikai Gailis strādā neiejaucoties: vēl jāpaspēj, kamēr pie varas, ierēdniecību iedibināt. Tātad arī vidusšķiru veidot? Vidusšķiru gan, tikai no otra gala. No sākotnējā gala tā būtu — pilsētas un lauku sīkražotāji, saimnieki, uzņēmēji, fabrikanti, servisa aprindas. Ierēdniecība arī — bet tikai kā pārdalitāja, ne produkta ražotāja.

Vidusšķira ir nācijas eksistences galvenais nosacījums. Šis bija laiks, kad likās, ka neviens par to nedomā. Arī pilsētās ne — par šo latviskas vidusšķiras veidošanos. Ne tikai veidošanos, bet valstspolitisku **veidošanu**.

Bet kalendāriski šis mēnesis sākās ar 1. maiju. Rīgā pulcējās spēki ar revanšistiskiem, pretvalstiskiem karogiem. Daugavpili nodibinājās kreisa politiska organizācija “Cerība”, tā lolo nelikumīgas cerības (politiku) “panākt reģionālās valodas statusa piešķiršanu krievu valodai”. Valsts valodas dienesta atbildīga speciāliste par to žēlojas — kam? — avizei! “Gribas atgādināt — Daugavpils kreisajām organizācijām un to domubiedriem...” un šitā. “Šiem un citiem rusifikācijas šķēpnešiem vajadzētu zināt...” u. tml. No kā šī bezpalīdzība? Valsts nerealizē pati savu valodas likumu. Atkal singapūršanhajisms. Kāda te ieešana Eiropā, kurā tautas uztur savu valsts nacionālo valodu!

Tas bija laiks, kad vadoša valstsvīru trijotne pasludināja prasību pēc īpašuma brīvā tirgus. “Atbalstām ļoti drosmīgu risinājumu.” Tikai jautājums: personiski drosmīgu? valstiski drosmīgu? Un, ja drosmīgu, tad arī riskantu. Kas garantē? Nav nekādas provizorisks izpētes par sociālajām sekām, kas valstiski attaisnotu tiesības uz šādu drosmīgu risku. Vai tad ir? Vai valsts neredz kopsakarības vai tās tikai neuzrāda? Saviem ļaudīm? Valsts atbildīgs speciālists atbild žurnālistam, piemēram, par vērienīgo jaunās telefonizācijas gaitu: “Cits jautājums, kā tele-

komunikatīvos pakalpojumus spēs samaksāt abonenti. Bet tas jau ir jārisina ekonomistiem." Kreisā roka nezina, ko labā dara.

Sašutuma vilnim par līguma ar Krieviju 4. paketes parakstīšanu putas ir noplakušas, bet Latvija (atkal) ir pašreizstāvīgi iešūpota un tik drīz nerimsies: beidzot izveidojas nacionālo spēku koalīcija, gan vēl pagaidām tikai pašvaldību limenī. Kā maksa par bailēm, ko lika pārdzīvot Kremļa sarunas. Kaut kas svarīgs ir pazaudēts, kaut kas svarīgs (rādās) iegūts — apziņa, ka jāturas kopā, kamēr nav par vēlu.

Tas bija laiks, kad pasaules Preses brīvības dienā tika paziņots, ka Latvija no daļēji brīvo valstu kategorijas pacēlusies brīvās preses kategorijā kopā ar Čehiju, Igauniju, Lietuvu, Ungāriju un Poliju. Un ir jau arī brīva: runā un raksta visu, kas ienāk prātā. Pat ja prātā nekā nav.

Tas bija laiks, kad totālā nekad nebijušā spēkā pār Latviju valdīja mode: Eiropā ieiešanas mode, ārzemju konferenču mode, modes gangsteri un modes biznesmeņi, seksuālmode un misticisma mode, modīga māksla, modīga dzeja un modīga kritika, izsmalcinātas perversas modes rupjības. Spēles laiks. Izrāžu laiks. Negaidīti daudz izrāžu un izrādīšanās. Skaistuma (it kā) izslāpusi tauta.

Pa to laiku aizsaulē aizgāja Žaklīna Kenedija, bet latviešiem (beidzot!) skaistuļu konkursā labas gaumes režijā izdevās godināt savas skaistuma princeses. Mūsu meiteņu Dieva dotais skaistums netika, kā citreiz, netalantīgu cilvēku izāzēts. Labas gaumes žūrija izvēlēja labas gaumes karalieni. Pie tam pietiekami patstāvīgi domājošu, kas varēja atļauties pateikt, ka šādus konkursus nemaz *neņem ļoti nopietni*.

Salons "Paija" turpināja Kultūras fonda savulaik aizsākto "Visu leļļu dienu" — nu jau iedibināti skaisti un kopā ar leļļu māksliniekiem, aktieriem un meistariem.

Kā katru gadu sausā maijā — dega meži. Turēja aizdomās pašus mežsargus. Tos, kuri sodīti par mežu izsaimniekošanu eksportam *malu komersantiem*. Un nu atriebās valstij un dedzināja paši savu sargājamo.

Neiedomājamā mērogā upēs, ezeros un jūrā zvejoja malu-zvejnieki. Sevišķi karstā laikā un ar elektroierīcēm. Kontroles darbam pietrūka līdzekļu? Nē, patriotisma.

Tas bija laiks, kad vēl joprojām politiskajos krustojumos Baltijas tautas bažīgi un neuzticīgi vēroja luksoforus — bīstams,

kā vienmēr, ir *lielvalstu etnopsiholoģiskais daltonisms*. Un tad nu visādi izpaužas *latviešu savpatās psiholoģiskās reakcijas*. Mākslas pasaule, sociologi un kulturologi tās cenšas neanalizēt, apiet un nepieminēt vai arī pārspriež tās pašizsmējīgi un pašnoārdoši (laikraksts "Tev" redaktora slejā). Kam iztapt gribēdami? Un no kā tāda sakāpināta nacionālās vainas apziņa?

Priekšvēlēšanu LNNK plakāts "Par zaļu un latvisku Rīgu"... Bet daļa latviešu inteliģences sastostās un jūtas nobijusies. "Kāda ir jūsu Rīgas nākotnes vīzija?" — "Maza, zaļa, latviska vai dinamiska." Re, kā — smadzeņu kosmopolitiskā skalošana jau rezultējusies: latviskais un dinamiskais šķirts ar šķiramo saikli (tā to valodas loģikā sauc). It kā latviskais nevarētu būt dinamisks.

Tas bija laiks, kad **beidzot** laikrakstos sāka sacelties pret uztiēpīgo konferansjē cilvēku monopolizēšanas tieksmēm: Šoriņa un Gustava banālibām un prastībām "Mīni Mis Latvija" fināla uzvedumā (vai nu tur vien! Un "Superpuikās?"); pret Fredi, "kas riko televīzijā vāju cilvēku izsmiešanu" (vēstulē "Fredī, uzmanies!"). "Jāprasa, cik muļķībām Rākins vēl atvēlēs valsts TV." (NB! — valsts TV. Tauta apzinās TV kā valstij piederošu, ne kompānijām.)

Toties Jarāns un Porgants "No Imantas līdz Babītei" plauka plaukdami — asprātībā, talantā, reklāmprasmē, humora un satīras samēribā un režijas spējā. (Tad jau redzēs, cik ilgi šie gaudes rāmjos noturēsies.)

Stipri un vīrišķīgi šai mēnesī strādā dzejnieks Pēters Brūveris — gan dzejoļu publikācijās, gan notikumu apskatos vispārībai.

Laiku pa laikam ar inteliģentas raudzes īsrakstiem avīzēs ierunājas Miervaldis Birze — vēro šodienu, uzrāda Eiropas paradoksus.

Uldi Bērziņu godina Rundāles pili: 50 gadi, poliglota darbi un Sorosa fonda prēmija.

Un stiprinās labo spēku kopība: festivāls "Pulkā eimu, pulkā teku" ar katru reizi kļūst populārāks un aptverošāks. Šogad tas sakrīt ar Jāņa Klīdzēja, latviešu humānista un labieša, 80 gadu jubileju. Rēzeknē viņu sumināt (gan aizjūrā esot) pulcējas tauta — nenojukusi. Sveiks godavīrs starp godavīriem!

Skandāls rados: Latvijas valsts vienību sportisti gan Latvijā, gan pārstāvoties pasaulē nerunā latviski, intervijās ar viņiem

arī TV komentētāji runā krievu valodā. Krievu tautības sportisti nedzied Latvijas himnu, jo neprot valodu, latviešu sportisti paši arī nezina himnas vārdus.

Bet igauņi par savas valsts tiesībām un godu cinās visvisādi — iespiežas pasaules domā, arī Krievijas domā: aicina regulāri uz semināriem Tallinā Krievijas žurnālistus, rāda un stāsta, izskaidro, lai tie saviem baltofobajiem skatītājiem un klausītājiem varētu objektīvi un neitrāli stāstīt par Igaunijas problēmām. Tā veidojas sapratne. Tā Krievijā strādā arī Petera un Meierovica ievadītais Baltijas informācijas centrs.

Tas bija laiks, kad avizēs arvien biežāk parādījās virsraksti un tādi kā priecīgi (?) paziņojumi: "privatizētāji pagaidām nemaksā", "ražotājiem joprojām neatdod" (cik tur miljonu latu), "zemnieki neatdod sēklu", "saimniecības nespēj nomaksāt savus parādus", "par nodokļu nemaksāšanu vēl neviens nav notiesāts". Valsts ieņēmuma dienests taisnojas. Ka izveidots Valsts finanšu izziņu departaments (finanšu policija) un triju mēnešu pastāvēšanas laikā 7 500 pārbaudēs trešdaļā uzņēmumu konstatēts, ka nodokļi ir nepilnīgi vai nepareizi aprēķināti. Atgūti trīs miljoni latu. Taču neviens nezina, cik nolaupīts, cik budžets zaudē kopumā.

Tas bija laiks, kad Andrejeva atzīšanās un pārdomu raksts kļūs un vēl kļūs par ļoti svarīgu vēsturisku robeždokumentu. Tās robežas dokumentu, kuras vienā pusē ir apstākļu lemts latvisku censoņu konformisms, otrā pusē — cieta bezkompromisa stāja. No vienas puses: "Tas nav tik vienkārši!" No otras puses: "Te viss ir skaidrs!" Tas ir pirmais šāda veida dokuments, kas lūdz tautas izlīgumu. Tikai vēsture vien zina, vai tas tiks dots.

Mēneša beigās beidzās tiesas prāva donai Beižai. Rubiku pret galvojumiem no ieslodzījuma neizlaida. Un turpinājās Haritnova un kompānijas lietas izmeklēšana.

Tas bija laiks, kad pastiprināti notika harmonijas meklējumi plašā spektrā. Tautas dziednieki (nopietnie un nenopietnie) pulcējās seminārā. No atreferētajām gudrībām tā nopietnākā — par lāsta būtību: "Man šķiet, ka, indivīda negatīvajai enerģijai saplūstot ar sev līdzīgu, veidojas lāsts... Tauta, nācija, kolektīvs vai ģimene pati sev uzliek lāstu. Un šo lāstu var noņemt tikai tad, ja katrā atsevišķā cilvēkā mazināsies negatīvās enerģijas krājums."

Lai šis raksts nebeigtos tik baidošī, ir jāpasaka, ka nodibināts Latvijas jaunatnes fonds, "kas finansiāli palīdzēs Latvijas jauniešiem īstenot savus sapņus". Kaut nu tas nonāktu patriotiskās rokās un nesāktu balstīt atkal tos, kuri jau te peld, ķepurojas, ķērc, dergļo, māžojas un ģeķojas un kurus jau balsta, reklamē un sponsorē! Tik daudz gudru jaunu dvēseļu Latvijā, kas šajā kņadā nogrūsti malā, bet grib skoloties, darīt, kopt un turēt tautu labumā.

Varbūt nodibinās arī jaunatnes ministriju. Bet šomēnes tas vēl nenotika.

Neatkarīgā Cīņa. — 1994. — 13. jūn.

LATVIETIS UN RELIĢIJA

Ar **Imantu Ziedoni** sarunājas **Baiba Pētersone**

[..]

I. Z. [..] Domāju, ka mūsu tautai pašlaik ļoti svarīgi ir panākt kaut kādu konsolidāciju ticības lietās. Samierināšanos. Es zinu, trīsdesmitajos gados arī šis dialogs nebūt nebija draudzīgs. Pretruna Latvijā ir vēsturiski iesēta. Tas ir vardarbīgi nācis. Vai ar laiku kristietība ir pieņemta, cik pieņemta, vajadzētu paanalizēt, nevis tikai strīdēties. Ka mūsu Dievs ir labāks par jūsu Dievu. Es domāju, ka ir viens Dievs. Kādreiz lietoja jēdzienus "relīģija" un "nacionālās reliģijas". Būtu vērts izspriest. Es domāju, ka mums tā nav nacionālā reliģija, bet gan dievizpratne, reliģijas izpratne. Viena Dieva izpratne. Es esmu saticis daudzus cilvēkus — tādus cēlus, cildenus cilvēkus, kas nēsā abus krustiņus kaklā. Nēsā dievturu krustiņu un kristiešu krustiņu. Un viņi pastāv uz to, ka viņos šīs abas dievizpratnes ir apvienojamas. Ja es nebūtu tāds lajs vai, teiksim, pieļautu sev savā neizglītotībā būt tik iedomīgam, es arī varētu tās apvienot. Man ir pat savas koncepcijas, kā tas izdarāms. Bet tas ir strīds vai diskusija ar teologiem, un es domāju, ka agrāk vai vēlāk tā notiks. Esmu meklējis cilvēkus, meklējis pētniekus, kas varētu ar to noņemties, kas varētu noņemties ar šo te saņemšanu vai salīdzināšanu, abu šo reliģiju izpratnes salīdzināšanu. Es neesmu tādus atradis. Acīmredzot mūsu tautā vēl nav gaišie prāti gatavi. Gluži pretēji, saka, ka nevajag to darīt. Un abas puses saka, ka tas ir aplam un ka nevajag to darīt. Kaut

gan Jaunā Derība nāk tādēļ, lai vienotu cilvēci vienā mīlestības filozofijā.

B. P. Tajā pašā laikā ir ļoti daudzas pretrunas, ja sāk skatīties uz to pašu mīlestību. Skatoties uz folkloru, dainām, tur šis pienākums mīlēt savu tuvāko nav izteikts. Ir drīzāk iecietības pienākums, kaut kāds goda pienākums. Bet mīlestība ir kaut kas vairāk. Kā raksta Haralds Biezais "Jaunpagāna vēstījumā savam kristīgajam brālim". Viņam liekas, ka ļoti daudzas lietas ir saistītas ar šīm ārišķīgajām formām reliģijas ikdienas praksē. Vispārīgajā kultūras līmenī, manuprāt, nav problēmu. Bet, piekopjot reliģiju kā noteiktu dzīvesveidu, neglābjami rodas pretrunas.

I. Z. Es tā iedomājos, ka nākotnē cilvēces evolūcija savas reliģijas varētu apvienot, un tajā ziņā ekumeniskā baznīca man liekas ļoti skaista un cildena kustība. Bija pārraide televīzijā par Māra skulptūru. Viņš nav lielais pagāns, viņš ir lielais domātājs. Viņš teica, ka viņa galvenā doma un viss, ko viņš centies ar savu skulptūru parādīt, ir — kā lielais pasargā mazāko un kā stiprais — vājāko. Tā ir visu reliģiju būtība manā izpratnē. Tāpēc mēs šajā pasaulē esam nākuši, lai to darītu. Un tiešām, sauc to par mīlestību vai citādi, bet šie mīlestības aspekti jau tautasdziesmās ir visur, jā, pietāte, cieņa pret dzīvo radību, bet arī mīlestība. Tāpat tajās arī mīlestība uz Dievu ir ļoti stipra. Mēs esam iemācīti vai tā esam pieņēmuši, ka mūsu pagājbā ir daudzdievība, elkdievība. Es tā nedomāju. Latviešu folklorā ir ļoti skaista Dieva ideja, ļoti stingri izteikta.

*Dieviņš man tēvis bija,
Laima mana māmuliņa.*

Vai — Māra mana māmuliņa. Dieviņš pastāv kā tēvs. Vai nu Laima mana māmuliņa, vai Māra mana māmuliņa. Un vairāk dievaspektu nav. Ir tikai šie divi, šī matērija, māte, Māra un Dievs. Un trešais ir Laima, tā ir saikne, kuru es varbūt nosauktu par pirmskristiānisko Kristus izpausmi. Tā ir tā garantējošā saikne starp matēriju un Dievu. Tā garantē matērijai Mārai izdzīvošanu. Un man liekas, mēs šodien dzīvojam tikai pa Māras valstību; Dievu kaut kur redzam, dzirdam, piesaucam, tikai tā formāli. Un Laima kā tāda, šis meklējums kā tāds, mums vispār izpaliek.

[..]

I. Z. Es reliģiju saprotu kā ļoti intīmu procesu, ļoti intīmu lietu. Cilvēks reliģiozs kļūst no diviem galiem. Kā jūs teicāt, kad viņš ir apguvis visu sistēmu, šis pasaules uzbūvi, šis pasaules zināšanas, šis pasaules visas izpratnes un pie tā nonāk caur atziņām. Un caur atziņām nonāk pie galējās apziņas, ka ar sīkdaļiņu fiziku visa tā lieta nebeidzas un ka ir kaut kādi aizspēku spēki, ka pastāv Providence. Tai pašā laikā baznīca uzskata, ka cilvēks var tikt apskaidribā svētīts un ka ir apgaismoti cilvēki, kuri dzīvo ar atklāsmi un bez kādas intelektuālās pieredzes kļūst zinoši.

[..]

I. Z. Ir pats sākums, kas jau ir ģenētiski iekšā no tēviem un mātēm, bet tad skola, protams, tūliņ seko. Es domāju, ka elementāri tā ir reliģiju vēstures mācība un ētikas mācība. Citādi bērniem nav vērtību skalas. Nezinā, kur šis vērtības ir. Elementāri var iemācīties matemātikā, kā skaita naudu, bet, teiksim, kā radija pasauli, kā skaitli, — to nezinās. Ka skaitlis jau nav tādēļ, lai naudu skaitītu. Lietišķajā vērtību sistēmā jau cilvēki neiemācās istās vērtību koordinācijas, viņiem nav skalas, viņiem nav kur izmērīt vērtības, nav krusta. Pa labi, pa kreisi, uz augšu, uz leju. Kur piemērit? Nav vērtību atskaites mēra. Es domāju, ka, tikko cilvēkam dod ētikas mācību, parāda, kā cilvēki pasaulē ir meklējuši šo atskaites līniju, pie kuras piemērit, viņš sāk arī saprast, ka tā visi ir meklējuši un ka tā acimredzot mēs arī. Un, cik es esmu bijis skolotājs, arī es esmu tā mācījis. Ka pastāv divas domāšanas un tās ir jādabū kopā. Jo, redzi, ir haoss, dzīves raibums, tas ir interesantums, piedzīvojumi, viss kaut kas. Caur visu to mēs kaut ko arī dabūjam. Un tai pašā laikā ir jāuzliek virsū rutiņu papīrs. Ir jāzina, ka tomēr kāds šo dzīvi mēra rutiņās, viņam tā ir ieradīta rutiņās. Lai tu te šiverējies pa visiem šiem lauciņiem un plūsti, un difundē, un integrējies, internacionalizējies, un atkal koncentrējies un decentrējies. Un visa šī dzīvā plūsma — tā notiek noteiktā koordinātu sistēmā. Vai viņš mācēs uzlikt šo rastru virsū šim vārišanās katlam, kā tur viss mainās. Es domāju, ka daļa mācēs. Un, ja daļa māk šo plurālo, plūstošo kustību redzēt sistēmā, tad ir ļoti skaisti, tad tiek nodrošināta pārmantojamība, ka būs no tūkstoša kaut vai viens cilvēks, kas sapratis šo plūstošo kustību un mācēs arī pateikt, kā viņa mērāma. Daļa no tās rutiņotās

lietas ir krusts. Bet visa pasaule, sevišķi inteliģence un mākslinieki, ir ļoti nobaidīti, ka mēs varētu tikt visu laiku pie tā krustpunkta piesieti, pie tāda ļoti strikta dogmatiska krustpunkta, un ka tas ir ļoti bīstami mākslinieka brīvībai un vispār cilvēka brīvībai. Un tāpēc tāds krustpunkts ir noraidāms un pret to pat ir jācīnās. Un ka tāds nemaz nav, mūsu pasaule ir tikai tīrā izjūtā un difūzijā, kā tā iet, tā mēs dzīvojam, un tā tad ir visa tā pieredze. Bet Dieva aspekts ir tas rūtiņotais rastrs, un tā ir tā sistēma, kas ir ielikta.

Abi šie aspekti, abas šīs metodikas pastāv. Jā, ir jāmāca difundāla brīvības, atraisītības izjūta; ka tev ir jātiek ārā no rāmjiem. Tev jānāk iziet no rāmjiem. Bet tev jāzina arī, ka ir rāmji un ka tu jebkurā brīdī, kad sajūtams jau "šizo", māki tikt atpakaļ rāmī. Tā ir tā sistēma.

Es domāju, ka nav jau bijusi tikai viena Vecā Derība. Jaunā Derība ir universāla un visu pasauli glābjoša, pirms tam bijušas Vecās Derības. Ne tikai viena Vecā Derība, bet daudzas Vecās Derības, tās ir nacionālās reliģijas. Un cilvēki glābšanas un mīlestības postulātus ir meklējuši no paša sākuma. Šo pasauli glābjošus postulātus. Desmitiem un varbūt pat simtiem tautu ir reliģijas, kas ir paredzējušas mesijas atnākšanu. Un tādā nozīmē latviešu tautasdziesmas ir mūsu Vecā Derība. Ja vienā Bibelē ir kopā Vecā Derība un Jaunā Derība, es principā pieļāuju, ka Jaunā Derība var būt kopā ar latviešu izstrādātajām reliģiozajām atziņām. Vecās Derības vietā var būt latviešu Vecā Derība. Tas varbūt liekas šausmīgi ķecerīgi, ko es runāju. Tagad visi mani ēdis nost. Bet tāpat inkiem un citām tautām varētu būt bijušas ļoti stipras derības ar Dievu. Kad Ābrāmam bija derība ar Dievu, viņš priekšā atrada karali, ķeizaru, kuram arī bija derība ar Dievu; un viņi ļoti labi satika. Viņi nemaz nestridējās. Un viņi dzīvoja dievestībā. Tad es brīnos — kurā brīdī viņi sastridējās. Mīnhenē muzejā ir īpatnējs Dīrera diptihs, kurā ir Pēteris un Pauls. Un viņi katrs ir savā logātā, bet tas skaitās diptihs, tikai katrs no viņiem ir ierāmēts atsevišķi. Kad es prasīju gidei, kā viņa to izskaidro, viņa teica — tas ir tāpēc, ka viņi abi kopā nekad nesaies. Tātad viņi ir šķīruši kaut kur reliģiju. Viens darijis šo reliģiju kareivīgāku — ka par to ir jācīnās, otrs vienkārši ir paļāvies uz Dievu. Pēteris skatās grāmātā, ļoti bijīgi skatās Bibelē, Pauls uzlicis rokas uz zobena un

skatās debesis — ar savu misionāra aicinājumu. Un es negribu nevienu šeit ne apvainot, ne apšaubīt, abi pastāv.

B. P. Viņi pastāv tūkstoš veidos visā kristietības vēsturē. Un arī šodienas teoloģijā viņi abi ir.

I. Z. Šodienas socioloģijās arī viņi ir. Vai baznīcas socioloģijā — ja mēs lasām tagad jaunākos rakstus, ka ir jācinās. Un es vienmēr Dievu esmu uztvēris monistiski, ka viņš ir viens un vienīgais un ka ir viens vienīgs gaismas spēks un viņa izpausme ir labais un sliktais. Ja mēs pieņemam, ka ir Dievs, kurš cīnās ar velnu, tad mums nepārtraukti ir jācinās un Dievs tiek “novilkts” dialektikas līmenī. Un es domāju, ka tas ir liels grēks, ja baznīca interpretē tā, ka Dievs tiek nolikts dialektikas līmenī, ka viņam ar velnu jācinās. Bet viņam uz tādu velnu ir jānosplaujas. Un viņam pietiktu, ka viņš uz to nospļautos, nevis dedzinātu un tā cīnītos. Es nevaru šo aspektu nekā sevi saprast un pieņemt. Dainās mēs Dievesamību uztveram mierīgāk un kaut kā mīlīgāk. Un tādu gaišāku un vairāk cilvēka cieņas pilnu. Tāpēc cilvēkus saista dainu ētika. Bet es domāju, ka tur nekādas pretrunas nav, pretruna ir tikai šis noliktais zobens abiem pa vidu.

B. P. [..] Man liekas, ka dainu dievestība un tas, kas ir šajā kultūrā iekšā, ir mūsdienīgāks nekā ortodoksālā kristietība. Dainu ideju sistēma pieļauj ļoti saprātīgu sarunu par šīm lietām.

I. Z. Arī baznīca to pieļauj. Jo sevišķi ekumeniskās kustības. Tomēr, runājot par dievturību, es pastāvu uz to, ka eksistē derība. Es pieņemu, ka varbūt viens no Austrumu gudrajiem, kas gāja uz Betlēmi, varēja būt no Rānavas. Es domāju, ka katras tautas vai rases Vecā Derība meklē Jauno Derību. Es neapšaubu Jaunās Derības spēku, bet es apšaubu vienas vienīgas Vecās Derības pretenzijas. Un arī šis te kareivīgās izpausmes. Kā baznīca savā laikā ir interpretējusi šo kareivīgumu. Es baznīcu nereti uztveru kā stipri politisku veidojumu, kā reliģijas politikas veicinātāju. Bet gribas to redzēt kā tikai cēlā un cildenā piensuma vietu, viena vienīga pozitīvisma valstību.

B. P. Man šķiet, ka šis institucionalizētās formas rituāls ir vajadzīgs, bet mūsdienu cilvēkam tas tomēr ir iespējams ļoti minimalizēts. Es nevaru uz to skatīties citādi kā tikai un vienīgi kultūras ietvaros, un es redzu cilvēku tikai kā pašu par sevi atbildīgu. Vēl vairāk, man liekas, ka cilvēks ir atbildīgs arī par Dievu.

I. Z. Es gan teiktu — atbildīgs par Dievu sevī. Bet vēl par dievturību. Mēs šodien dievturību uztveram tikai kā rituālu drumsas. Ļoti stipri virspusīgu rituālu kopumu. Šodien mūsu dievturības kustība pirmkārt realizējas kultiskās, ārīškās izdarībās, liela daļa tautas tik vien saprot kā “iet čigānos”. Vai — bluķa vilkšana. Un citus tas kaitina. Ka velk kādu tur bluķi un “ākstās”. Mani, godīgi sakot, tas nekaitina nemaz. Var vilkt bluķi, kur grib, ja to saprot kā Dieva joku. Bet visi tie postulāti un morālie likumi, “baušļi”, ko Brastiņš sludināja, tie ir ļoti skaisti un cildeni. Un tie visi saskanēs, pieskanēs un ieies iekšā kristiānismā, ja viņiem tur būs jāieiet. Tik tālu es esmu izdomājis. Nav jau diez cik tālu, gribētos tālāk.

Karogs. — 1994. — Nr. 8. — 188.—194. lpp.

PIE LAIKA MĪLĒJIET, LAI NAV PAR VĒLU
(Rainis.)

Nav omulīgi te būt. Nez kāpēc nav omulīgi. To mēs, paši dzejnieki, esam jutuši ne vienās vien Dzejas dienās. Gribas ātrāk sākt, ātrāk beigt un ātrāk sākt ko citu, tikt projām. Kā maziem bērniem baznīcā.

Diez kāpēc tas tā? Kā to izskaidrot?

Laikam tāpēc, ka Rainis mūsu inteliģencē ir pats lielākais. Viņš ir kaut kā neērts. It kā būtu par lielu, par smagu. It kā atgādina, ka kaut kas jānes. Un arī viss šis lielais akmens... Tāds atgādinošs. Kaut kas no skolas. Kaut kas obligāts. Nesmaidīgs. Kaut kas no mācībām, no uzdevumiem. Bet viss, kas saistās ar mācībām, kaut kādā veidā saistās arī ar mocībām. Ļoti disciplinārs vīrs. Rainis. Prasīgs un prasošs. Un ļoti zinošs. Tik daudz, ka daudz jādomā. Un tik un tā nevar tikt līdzī.

Liels. Un nevar to aptvert. Cik lasi — lielumi un tālumi. “Lielā gaitā saule staigā zemei pāri...”. “Nevienam es Rīgas nedošu, tik tiem, kas cēla tās stiprumu...”. Milestība un nāve. “Izglītība, kura kopsummā no visām tautām”. Gals un sākums. “Un mūžaduņas jūras dziļumā...”. “Tālumu mākoņi, plašumu miglas...”.

Es neesmu šodien nācis jūs te baidīt vai viest nepatiku pret lielo dzejnieku. Tikai atgādināt, ka Latvijā ir viena tāda vieta,

kura atgādina, ka ir mums tāds dzejnieks, kas uzstādījis lielākos, vislielākos jautājumus cilvēkam un viņa dvēselei. Gunāram Priedem ir tāda luga "Es jūs piespiedišu milēt Raini". Viņš tajā pateicis to, ko es tagad saku: mīlestība ir augstākais brīvības stāvoklis. Un uz to nevar piespiest. Milēt nevar piespiest ne Dievu, ne tēvu, ne māti. Ne meiteni un ne dzimteni.

Tā ka — jūs nevajās ne dzejnieki, ne skolotāji, ja jūs **ne-mīlat** Raini. Jo jūs jau vienkārši nezināt, kas tajā milams. Jūs vienkārši vēl nezināt, kas tas ir. Un ar to jums šis grēks — nemilēšanas grēks — tiek piedots. Bet nepiedotais vēl paliek: nezināšana. Ja jūs esat izvairījušies par viņu ko zināt. Par pašu lielāko. Par mūsu lielāko. Ka viņš ir mūsu lielākais. Un — kāpēc. Visas lielās lietas jūs ir interesējušas: Eiropas Fuko, Liepājas Igo un Ķīnas Mao. Elbruss, Fantomass un mersedess. Bet Rainis ir **mūsu pašu** lielākais. Tad iedibiniet ar Raini attiecības! Pamēģiniet ar viņu iepazīties! Kaut vai pamazām un pa gabaliņam. Jo — es piekritu — viņš te pašlaik mums blakus ir atbaidoši liels, un tēlniekiem nevajadzētu tā baidīt cilvēkus. Tas var iestrādāt mūsos mazvērtības kompleksu. No tā varbūt arī tā neomulības sajūta, kuru es pieminēju sākumā.

Lai tiktu vaļā no dzīves maziskuma un savas niecības izjūtas — iedibiniet ar Raini attiecības!

Un, ja nu tam jums nemaz nav spēka un nav prāta, un nav gribas, un nav laika, — mēs, dzejnieki, reizi gadā šajā vietā atgādinām un atgādināsim: ka ir pasaulē

lielas domas,
gudras attiecības,
stipri cilvēki
un mīlestības vārdi.

Daļu no šiem — mīlestības vārdiem — sauc par dzeju. Un lielākie no tiem pieder Rainim.

Šeit ilgi nemaz nevajag uzkavēties. Atnākt kaut vai uz mazu brīdi — lielā vinnesta reizē vai visa zaudējuma brīdi, ar pilnu sirdi vai pilnīgā tukšībā — un iedomāt, ka ir lieli cilvēki un lielas lietas. Tikai iedomāt vien. Un to paturēt prātā. Un iet prom.

Šeit ilgi nemaz nevajag uzkavēties.

Neatkarīgā Cīņa. — 1994. — 12. sept.

BĒRNĪBA IR SIRRĒĻA

— Jā, bērniņa ir viena skaista lieta. Tāpēc ka bērnam vēl nav tās klapes uzliktas — to drikst un šito nedrikst, tas ir iespējams, bet kaut kas cits nu nekādi nevar notikt. Tāpēc tā pasaule bērniņā ir plašāka, notiek visādi brīnumi, tagad atceroties nevar saprast, vai tā tiešām bija tā pati šodienas pelēkā dzīvīte.

Mans pats, pats pirmais bērniņas iespaids, ja es tā mēģinu atcerēties, — es dabūju ar karoti pa pakausi. Es atceros tikai to paukšķi, neko vairāk, bet māte man vēlāk stāstīja, ka es esot uz galda — mums bija tāds liels ozolkoka galds, kā jau lauku mājā, — atradis zara caurumu, ielējis tur biezo mērci un ar karoti mēģinājis izlidzināt. Tas varētu būt bijis apmēram gada vecumā, jo tā sītēja bijusi vecāmāte, kuru es vispār neatceros — viņa nomira, kad es biju ļoti mazs.

— **Varbūt tāpēc jūs uzrakstījāt "Perpendikulāro karoti"?**

— Nē, nē, tik liela trauma tā man nebija. Vēl es atceros tādu pavisam simbolisku nedarbu, kad man bija četri gadi. Mums mājās bija tāds liels sienas pulkstenis, tāds riktīgs — ar pendeli un čiekuriem. Es biju mazs un pie ciparnīcas tik nevarēju, tad ņēmu slotaskātu un ar to apstādināju rādītājus, jo man likās, ka tas pulkstenis ar savu iešanu ir vainīgs pie tā, ka cilvēkiem jāmirst. Man no viņa bija bail, bet saņēmos un nobeidzu viņu. Var jau būt, ka es tikai tagad esmu to simboliskumu izdomājis, bet apmēram tā tas bija.

— **Jūs esat zvejniekpuika, vai ne?**

— Jā, es nāku no Ragaciema. Tur bija feina vide, zvejnieki tā sulīgi lamājās. Jūs jau zināt, ka tajā pusē lašu mātes visi sauc tā mīļi — par mačkām. Un reizēm sievas arī. Ar to vārdu man arī ir viens piedzīvojums. Kad es vēl biju tik mazs, ka mani krustmāte varēja panest, mēs tā bieži staigājām apkārt — es viņai uz rokām. Viņai bija tādas lielas krūtis un blūzei liels izgriezums, dekoltē, kā tagad teiktu. Nu un es vienreiz ņēmu un iešauju roku tajā izgriezumā. Šī man velk pa ausi, bet es saku — ak tu mačka tāda!

Divaini, bet es no bērniņas vairāk atceros visādas atbēšanās un citas tādas nejaucības. Nevar taču būt, ka to pozitīvo emociju būtu bijis tik maz. Vienreiz es gribēju ratus ievilkt ezerā, lai atkal kādam par kaut ko atbēbtos. Knapi varēju ilksi

pacelt, bet ciniņos ilgi. Par to mani atkal ieštaukāja. Te jau atkal tāds kā simbols sanāk — es vēl tagad bieži ķeros pie lietām, kuras nevaru pavilkt.

— **Iznāk, ka bērni daudz jāper, lai tie izaugtu par dzejniekiem?**

— Nezinu, vai tā ir tā recepte, bet pērts es esmu daudz. Bet tad man vienreiz apnika. Todien jau no rīta biju nopelnījis pierienu un, lai mani nedabūtu rokā, aizbēgu un paslēpos kartupeļu vagā. Visu dienu tur nogulēju. Bija šausmīgi karsta saule, kādu brīdi vispār nebija ēnas, bet es ārā nelīdu, negāju ne pusdienās, ne kur. Vairāk mani nezin kāpēc nepēra.

— **Vai tad jūs bijāt tāds lepnais vientuļnieks?**

— Nu nē, tas jau bija tādās lielās dusmās. Citādi mēs, puikas, barā vien dzīvojām. Kā no rīta no mājas ārā, tā tikai vakarā atpakaļ. Pusdienas ēdām tajā mājā, kas tuvāk patrāpijās. Un tie darbi, ko mēs darijām! Puikas vispār ir briesmīgi. Mēs ar tādu prieku dedzinājām kāpās viršus! Pilnīgi metodiski, pa vasaru nekas tur nepaspēja ataugt. Tad mums vēl bija pilnīgi nepieciešams nodedzināt niedru kaudzes, kas bija sakrātas jumtu klāšanai. Pie tā mēs ļoti uzcītīgi piestrādājām, un tagad es varu paziņot pilnīgi autoritatīvi — niedres nedeg nekādos apstākļos. Ja kāda firma grib reklamēt savus niedru jumtus (es ļoti ceru, ka kāds atsāks tādus taisīt), droši varat uzrakstīt un ielikt rāmī — Ziedonis teica, ka niedres nedeg. Viņām iekšā ir tāda švamme, vai kā lai to sauc, ar kuru no dedzināšanas viedokļa nekas nav iesākams.

Protams, arī dārzus tirijām, tā jau dabiska lieta. Pa visu Ragaciemu jau tikai trīs dārzi vien bija, tai smilti tak nekas neaug. Tos pašus arī iztirijām tā, ka nekas nepalika. Pie tam ar pilnīgi tīru sirdsapziņu, it kā nekam citam tie dārzi nebūtu derīgi.

— **No kaut kā taču jūs arī baidījāties?**

— Nuja, kā jau visi — no tumsas, no spokiem. Jocīgi, bet no skolas arī, kaut gan labi mācījos. Vai drīzāk tā bija nepatika. Lai nebūtu jāiet, slēpos bišu skapītī. Bet no spokiem baidījos pa īstam. Es biju pārliecināts, ka katrā tumšā istabā sēž viens spoks un gaida. Vienīgais, kā es varēju viņu apmānīt, — ja bija jāiet cauri tumšai istabai, es vilku mugurā kažoku, tad varēju būt drošs. Pie tam kažokam jābūt līdz pašai grīdai, jo spoki pārsvarā ķer aiz kājām.

— Vai ar vecākiem arī skandalejāt?

— Es vislabāk atceros, kā negribēju viņus laist no mājas ārā. Kādu laiku Ķemerose bija tāda kneipe — “Jautrais ods”. Vecāki tur reizēm ar riteņiem brauca atpūsties no mums. Protams, viņi gribēja no bērniem tikt vaļā, bet no manis nekad netika. Tikko es jutu, ka viņi taisās laisties prom, tā riteņus ar ķēdi pieslēdzu pie sētas un atslēgu iemetu nātrēs. Pēc tam sāku tirgoties, lai mani ņem līdzī. Par to man bija jālien nātrēs to atslēgu meklēt. Tā tas notika daudz reižu, un es skaidri zināju, ka pašam būs jālien pakal, bet kabatā nedrīkstēju atslēgu slēpt, jo varēja gadīties, ka mani izkrata un to atslēgu atņem.

Tāda nu bija tā mana saulainā bērnība, briesmīgas lietas vien atceros.

Kristīne Matīsa

Vakara Ziņas. — 1994. — 12. nov.

TREŠĀ ZVAIGZNĪTE STRĀDĀ

— Neraugoties uz to, ka mūsdienās priecīgs cilvēks nereti kļūst par tādu kā piedauzības akmeni, jūs nekautrējaties apgalvot, ka esat optimists!

— Tas ir cilvēkā iekšā — ir viņš optimists vai nav. Ja ir, tad nekādi apstākļi viņa pasaules uztverē neko būtisku nevar mainīt, kamēr pesimists pat labos apstākļos atradis iemeslus būt apvainotam, krenķīgam un nepārtraukti meklēs kašķi. Es, protams, negribu attaisnot ne šodienas sliktos apstākļus, ne valdības nemākulību vai nevērību. Vienkārši ir jāsaprot, ka problēmas dzīvē nav galvenais. Problēmas latviski nozīmē — ķezas un ķibeles. Ja jūs man kā žurnāliste jautātu, kādas ir manas problēmas, es uzskatītu, ka tas ir vienkārši nekorekti, bet tāds jautājumu uzstādījums šodien pastāv. Kaut arī mēs lamājam padomju īstenību, esam no tās pārņēmuši materiālistisko pasaules izjūtu — dzīvojam ar to un uzskatām par gluži dabisku. Pārbīdām to citos vārdos — saucam par pragmatismu. Kas ir lietišķa un vajadzīga lieta, bet kas tomēr nedrīkstētu noteikt visu mūsu domāšanu un dzīvošanu. Mēs visu laiku dzīvojam materiālismā un dialektikā, t. i., pretmetu cīņā: tu man, es —

tev, mēs — viens pret otru. Tā mēs te kasāmieš, negribēdami nemaz zināt, ka pasaule nav vis dialektiska, bet gan trialektiska.

— **Latviski — pasaule ir trīsvienīga?**

— Jā, optimisti pieņem, ka pasaule ir trīsvienīga. Pāri di-
viem dullajiem, kas saka: “Tu i dulls!” — “Tu pats i dulls!” —
ir vēl kāds trešais spēks. Un nav jau nemaz jārūnā ne par Die-
vu, ne par ateismu, vienkārši — sākumam — ir jāpieņem, ka
realitāte nav tik prasta. Ja atzīst, ka ir šis **Trešais spēks**, tad
tā shēma — tu pret mani, es pret tevi — vairs nedarbojas ne-
vienā limenī, ne kaušļiem uz ielas, ne partijām, kas “dod cita
citai pa zobiem”.

— **Tas arī it kā piederas pie latviskās mentalitātes.**

— Latvieši pret triādi, liekas, ir sākuši grēkot jau sen. Mēs
ļoti daudz runājam par Māru. Mums ir Māras zeme, mēs —
Māras bērni, visi — Mārā. Bet Māra jau ir tikai **viena no**. Mēs
tātad esam iestīguši Māras kultūrā. Māra ir skaļa, viņa ir matērijas
dieviete — viņa mūs ir dzemdējusi, viņa mūs arī paņēms. Miļā
Māra un Mirā Māra — tā ir viena un tā pati. Bet vēl taču ir
Laima, vēl ir — Dievs! Tad sāka jaukt Māru ar Laimu (folkloristi
vēl joprojām neatšifrē Laimas būtību — it kā Māra ir tā
galvenā, Laima — tik Māras sinonīms). No kāda šāda nobīdes
brīža latvieši ir nonākuši uz ļoti praktiskas, ļoti prastas taciņas.

Es pašlaik absolūti brīvi interpretēju, to vēl nekad tā nebiju
pateicis.

— **Ko jums nozīmē baznīca?**

— Baznīca ir ļoti stipra valsts. Tā ir ļoti garīga valsts. Es ne-
esmu tik stiprs teoloģijā, lai analizētu, kas tur ir un kā tur nav,
bet es zinu, kas **man** tur ir. Un es jūtu, ka tur ir ļoti stipra
strāva, ļoti stipra ideja, ļoti stiprs gars.

Tie cilvēki, kuri tic gaismas spēkiem un meklē tās ceļus,
atrod, ka bez pragmatisma ir vēl arī citas vērtības.

— **Jūsu izstāšanās no lielās politiskās spēles...**

— Tā ir biogrāfiska lieta. Es diezgan daudz tur darīju, mēģi-
nāju ievirzīt dažus likumus šodienas Latvijas kultūrai vajadzī-
gā veidā. Piemēram, mūsu ar Belu un vēl daži deputātiem
izstrādātais kultūratbildības likums. Tajā bija noteikts, ka nodok-
lis ir jāmaksā par nesakoptu īpašumu, bet par sakoptu —
maksāšana atkrīt. Likumu pieņēmām jau pirmajā lasījumā, bet
tad pragmatiķi to noēda. Tas varbūt ir pirmais kultūras likums,
ar ko vajadzētu sākt. Bet — katrs resors ar juridiski gudrākiem

prātiem sita cauri savējos mazos likumus — bibliotēku, vēl kādus... Tas ir labi, protams, bet visaptveroša kultūras likuma nav.

— **Tagad jūs esat izstrādājis nacionālās kultūras pamatnostādnes.**

— Ir paredzēts, ka tās apspriedīs Ministru kabinets, un, ja apstiprinās Saeima, tad tās iegūs likuma spēku.

Un tad visiem citiem — ne tikai bibliotēku, teātru, radošo savienību, bet arī citu nozaru — likumiem būtu jāveidojas saskaņā ar šīm nacionālās kultūras pamatnostādnēm.

Tādā stāvoklī, kādā esam, nonācām tāpēc, ka mums nav galvas uz pleciem. Zināmā mērā tā ir Godmaņa tēze: "Jūsu laiks ir pagājis, tagad ir mūsu laiks." Tā viņš pusoficiāli paziņoja, un viņa komanda tā arī izturējās.

— **Kas tie "mēs", kuriem pieder šis laiks?**

— Saprotiet, kā gribat! Nu, pragmatiski, protams.

— **Tie paši, kuri nobīdīja pie malas zinātniekus?**

— Jā, runāsim par to, kā mēs varējām nonākt pie tādas situācijas. Tāpēc ka mums nebija tā intelekta, kas varēja taisīt pareizu politiku. Pasaule bija gatava klausīties, bet mēs nepratām izskaidrot, kāpēc esam kļuvuši savā zemē par minoritāti. Pirmā valdība intelektu nelaida "pie šprīces". Padomnieki bija ļoti zemā, varētu teikt — iznīreļu līmenī. Un zinātnieki tad nu bija tie "jūs", kā Godmanis teica, nevis "mēs"... Un tagad saka: kur jūs esat, radošie kultūras cilvēki, kāpēc jūs tagad nesakāt nevienu vārdu?... Tas nav tas vilnis, ar kuru šodienas varai jāiet. Emocionālais, idejiskais — musinoši rosinošais vilnis — tas jau ir bijis, tas vairs nav jāatkārto. Otrajam vilnim ir jānāk ar zinātnisko domu, ar spīdošu intelektu, kam būtu jātaisa "patriotiskais biznesa plāns", nevis jāattista nepārtrauktais mazo ierāvēju biznesa, kurš nu var nopirkt jebkuru juristu savām vajadzībām. Intelektis, uz kuru mēs tik ļoti cerējām — pasaules latvietība... tas ir nedaudz nokavēts, Latvijas jauncelšanā darbojas maz latviešu no pasaules ar savu intelektu. Es to nepārmetu, jo viņiem patiešām nav laika! Kāpēc es runāju par pasaules latviešiem? Tāpēc, ka viņi aizbēga un palika neizslepkavoti. Neuzpirkti, nenomākti, neizmocīti. Viņi guva pasaules izglītību un zināmā mērā ir mūsu elite. Lielākā daļa no viņiem ir saistīti savos darbos tajā istenībā, kur nauda rit un liek cilvēkam strādāt nepārtraukti. Tie, kuriem ir stāvoklis sabiedrībā un liela gudriba, tie jau ir savu mūžu "nolauzuši". Nu, nevar

cilvēks vēlreiz pārorientēties, kurš vienreiz jau mājas zaudējis, izgājis ellei cauri, līdz dabūjis otrās vai pat trešās mājas, un tagad — sākt no gala vēl ceturto reizi? Tas jau ir pārdabiski, lai gan daži to tomēr dara.

Padomju laikos Brodelim bija spīdoša arodskolas sistēma, kura darbojās visā Padomju Savienībā, bet šī skola neko vairāk negatavoja kā izpildītājus. Retais arodskolu cilvēks kļuva par, teiksim, ceha priekšnieku. Tā ka mēs visi esam tās impēriskās politikas audzināti par kalpiem.

— **Vai latviešu kalpu un vergu dabai nav senākas saknes?**

— Es negribu to absolutizēt, tas lielā mērā ir mīts. Protams, mums ir briesmīga vēsture. Es tišām negribu runāt par piezemētām lietām un malt to pašu, par ko maļ visās avīzēs.

Jūs jautājat par to, iekš kam pastāv mans optimisms. Piezemētās lietās jau tas šodien nepastāv. Vienīgi varbūt tiem, kuri māk taisīt naudu un var pirkt arvien vairāk un vairāk lietu, un viss ir tik skaisti, tik nevar saprast, kāpēc arvien ātrāk maitājas. Ne jau tās lietas, bet pats cilvēks. Cilvēki nezina, ka tā dzīve ir iedibināta nepiezemētās lietās, un tāpēc ir nelaimīgi.

[..]

Atcerieties, ka ir **trīs** zvaigznītes: divas apakšā — vai nu pa labi, vai pa kreisi Tai, kura ir PĀRI.

Tai, kura avīzē nav komentējama.

Mūsu analīzes spēja šai gadu tūkstošu mijā nespēj prognozēt notikumus. Arī Atmodu mēs nevarējām prognozēt. Tātad — **STRĀDĀ TREŠĀ ZVAIGZNĪTE!** Joprojām. Tas ir mans optimisms. Un ir cilvēki, kuri strādā, lai šī zvaigznīte tiktu apzināta. Lai tiktu apzināts tas, ka **VIŅA IR.** Neko vairāk ne avīze, ne es, ne jūs nevaram pateikt kā to, ka **ŠĪ ZVAIGZNĪTE IR.** Nepārtraukti un stipri piedomājiet pie tā, un viņa projicēsies! Jūsu "ekrānā" — jūsu dzīvē, psiholoģijā, domāšanā —, un jūs pašī brīnīsieties, ka šajos mēšlos, sūdos un nebūšanās, ķēzās, ķildās un problēmās jūs esat optimists.

Optimisms ir iekšējā drošība, ko nosaka šīs trešās zvaigznītes varbūtība — tas, ka tā **NOTIEK**, ja tik par to piedomā.

Ticība (lai to vieglāk saprastu) arī ir enerģētika — tā ir enerģijas, spēka lieta... Ja tev nav spēka, tad esi pesimists. Pesimisms ir tikai novājināta enerģija, kas rodas, nepārtraukti cīnoties starp dialektiskajiem pretpoliem. Tu nepārtraukti cīnies, un cī-

noties jau nekādi spēki klāt nenāk. Pesimisti ir tie, kas nepārtraukti to dara un nezina, ka pozitīvi uzlādēties var ticībā. Viņi nezina, kur ņemt enerģiju, un nevar palīdzēt ne sev, ne citiem. Viņi ir nomocijušies un nervozi, viņi ir dusmīgi. Dusmīgi — tāpēc ka nervozi, nervozi — jo vārgulīgi un nepārtraukti šīni atmosfērā tiek pīti iekšā arī citi. Arī prese ir vainīga pie vārgulības kultivēšanas, arī televīzijā visi tie pekstiņi ir vārgulīgi. Netalantīgi! Man nav nekas pret postmodernistiskiem gājieniem, ja viņi ir talantīgi. (Biju kādā Helēnas Demakovas organizētā izstādē viesnīcā “Latvija”. Tas bija **talantīgi!** Un tad es brīnījos par to un pirmo reizi baudīju, ka arī ālēšanās var būt skaista un talantīga, ja cilvēks to dara ar enerģiju!)

Bet pārsvarā muļļājamies netalantīgā vidē un netiekam no tās ārā.

— **Vai arī negatīvu enerģiju var talantīgi izmantot?**

— Tas ir filozofisks jautājums, par ko pasaule strīdas gadsimtiem ilgi. Es tuos pie principa, ka talants ir tas, kurā Dievs sevi dara ieraugāmu. Nevis redzamu, bet — ieraugāmu. Caur šo talantu. Un tas ir liels pozitīvs gājiens.

TĀ BIJA JĀBŪT TAD. UN TĀ IR. UN TĀ TAGAD IR JĀBŪT.
ES TUR NEKĀDU PROBLĒMU NEREDZU.

Ninuce Leimane

Nakts. — 1994. — 9. dec.

TĀDS VIENKĀRŠS DARBS

“Miers virs zemes un cilvēkiem labs prāts.”

Bet nav jau. Pasaule burbuļo asiņaina, un Latvija ir rūgta.

Un tu domā, domā un aizdomājies. Kā tas ir, kad “cilvēkiem labs prāts”? Tu nevari atbildēt par visiem cilvēkiem pasaulē — vai viņiem vispār ir prāts. Ko viņi visu neizdara un ko viņi visu neizdarīs!

Bet vienu tu vari: tu vari atbildēt par Visiem Viņiem Tevī. Miers virs zemes un cilvēkiem tevī — labs prāts. Tā tu vēlies, to tu uzturi kaut vai šovakar vien, un tā ir liela gaisma, kas sakrājas miljonos cilvēku Klusajā naktī. Klusa nakts, svēta nakts. Un cilvēkiem tevī labs prāts. To tu paņem sevī, turi savā

domā, tu paņem cilvēkus sevī un turī Ziemassvētku gaismā, tu viņus impregnē, izsauļo, izgaismo, ļauj apstaroties. Kaut vai tik vien kā šovakar. Taču — varbūt gaisma ilgs ilgāk. Tas nebūs daudz, bet tas būs bijis. Jēzus Kristus dzīves britiņš cilvēces vēsturē ir noticis fakts. Gaužām īsa epizode un cildeni nebeidzama. Tā arī cilvēkiem labs prāts tevī, pat ja tā ir tikai viena Klusā nakts, kurā tu piedomā un iedomā to, — vien īss britiņš. Bet tas paliks prātā un summēsies miljonu prātos. Šis mazais laiciņš, kad tu nesi sevī un ieskatīji cilvēkus cildenākus, piedēvi mulķību un lūdzi dzēst atriebšanu, turēji labu prātu, aizmīrsi pārīdarīto. Tu mācēji lūgt, palūgt, palīdzēt, piedot, dāvināt, mierināt, uzsmaidīt, pajokot, sniegt roku. Tu teici — “tolerance” un saprati, ko tas nozīmē. Tu teici — cieņa, sapratne, bijība. Vēl vairāk, tu saprati vārdus — pazemība, pieticība, pateicība.

Un tas viss ir noticis tikai vienā šai svētajā naktī, Piedzimšanas naktī. Tu esi **domājis** sevī. Tu esi **domājis** viņus labus esam. Un ja nu arī viņi visi ir domājuši šai naktī visus labus esam? Televizors rāda sveču mirdzumu visur pasaulē. Nevar būt, ka tā ir tikai dekorācija, komercija un dvēseļu flirts.

Jo tu visu laiku esi sevī domājis, ka cilvēki vispār kā tādi ir labāki par katru atsevišķo cilvēku. Tu it kā esi gribējis Dieva sākotnēji laisto cilvēku, radījumu, kurā nupat iepūsts Radītāja gars, tas tev ir iedomāts labāks un skaistāks par vēlāk dzīves izpačkāto un izķēpāto laikabiedru. Tu to esi stingri ieņēmis sevī. Ka miers virs zemes un viņam, viņiem, cilvēkiem labs prāts.

Varbūt tūkstoši un miljoni tā šovakar “uzlabo”, “izlabo” arī tevī un mūs visus kopā. Un, raugi, tā pasauli uztur gaišumā tikai viena vien nakts — klusā nakts, svētā nakts —, kurā cilvēki ticot, pusicot vai pat neticot domā par Kristus atnākšanas brīnumu un kaut vai mirkli vien iedomā, izjūt labu prātu sevī esam. Tikai viena nakts — katrā ģimenē. Bet ir miljoniem ģimeņu, kurās sveču gaisma nenoklust un nāk līdz dienās un gados. Ziemassvētki mirdz laikā un telpā un izgaismo pasauli.

Jāņos mēs slavinām Saules un Dabas spēku, gaismu no ārienes, no Rietiem un Austrumiem. Ziemassvētki ir cilvēku iekšējās gaismas svētki. Mēs gaidām mirdzumu no iekšienes! No sevis. No tā, kas sevī. Mēs to piesaucam, lūdzam, uzturam un svinam. Un, kad uz mirdzēs raķešu gaisma un laukumos egles un pasaules mirdzums televizorā žilbinās acis, tad ziniet un apzinieties, ka tie ir tikai mazi ārēji atmirdzumi no tās

nebeidzami milzīgās gaismas, kas mūsos jau ir, mūsos pašos no sākumu sākumiem. Par to atnākdams liecināja Mazais Bērniņš. Viņa jaunpiedzimusi zvaigzne atsvaidzināja mūsu mirdzumu, jo viņš piedzima mūsu dēļ. Lai apliecinātu, ka "cilvēkos labs prāts". Viņš paņēma cilvēkus — visus! — sevī un mūs uz-mirdzināja atkal — katrugad no jauna. Mēs — viņa līdzībā — paņemam sevī tik, cik varam. Lai miers virs zemes un cilvēkiem labs prāts.

Tāds vienkāršs darbs. Un pat svētkos.

Neatkarīgā Cīņa. — 1994. — 24. dec.

1995

STARP BLĪDENES MEITENĒM UN KOSMISKO CENZŪRU

— Šis pavasaris jūsu dzīvē drīzāk līdzinās ražas laikam: nupat iznācis jauns "Epifāniju" krājums, izsludināta parakstišanās uz Kopotiem rakstiem divpadsmit sējumos. Vai, pārskatot to, kas mūžā uzrakstīts, atrodat arī kaut ko jaunu sevī, kaut ko tādu, kas pašam ir pārsteigums?

— Es vienkārši esmu aizmirsis, kā esmu sācis, un tagad atklājas, ka esmu kādreiz labi rakstījis. Sākumā. Atrodas diezgan interesantas lietas, ko es nemaz nezināju, ka tās ir manas. Kaut kādi gali, fragmenti, kas ir iesākti, gribēti, bet pietrūcis dukas vai rakstura. Vai kurus es kādu iemācītu normu iespaidā esmu licis malā. Pats licis, jo cilvēciņš ausī ir teicis, ka tas neies cauri. Es atsvaidzinu atmiņas par sevi, tas ir kā tāds iesākums me-muāriem.

— Vai jums ir doma ķerties pie memuāriem? Varbūt tie jau top?

— Vēl ne, bet varbūt sadūšošos. Varbūt Kopoti raksti man kaut kādā veidā tos piestartēs. Parasti gan memuārus raksta, kad neko citu vairs nevar uzrakstīt. Bet tad jau viss ir aizmirsies.

— Vai jūs pats kārtojat savus Rakstus?

— Vēroju. Kārto Andra Konste. Vienu gan esmu konceptuāli noteicis — ko ņemt ārā. Šie tomēr nav akadēmiski raksti, kas domāti literatūrvēsturiskai izpētei. Es gribētu, lai šis grāmatas

būtu nevis analizējamas, bet baudāmas, un uzskatu, ka man pašam ir tiesības izvērtēt, kas šodien ir un kas nav lasīšanas vērts. Tāpēc daudz kas iet ārā. Sevišķi sākumā.

— **Kā jūs esat izjutis savu klātbūtni skolu programmā?**

— Galējās konsekvences ir tādas, ka daudzi brīnās — vai tad jūs vēl esat dzīvs? Tā jau ir gandrīz skaidra lieta, ka tiem, kas ir skolu programmā, jābūt mirušiem.

— **Bet jūs ļoti ilgi tikāt dēvēts par jauno dzejnieku.**

— Tā bija laikmeta norma. Paaudzes ilgi turēja par jauniem, lai nelaistu pie teikšanas, kas jau stingri turējās pie savas visnoteikšanas. Tajos laikos Viktors Avotiņš un Guntars Godiņš arī tiktu uzskatīti par jaunajiem, bet šodien viņi ir jau normāli veciši.

— **Vai jūs esat izjutis kādu mērķtiecību savā radošajā ceļā?**

— Kaut kādu? Visādas! Visādas mērķtiecības. Pirmkārt, man liekas, ka mākslas darbs ir humanitārs un vienojošs, tāds cildenās kategorijas nesējs. Šajā ziņā ne es vien esmu šo mērķtiecību kopis. Visa mūsu paaudze. Mūs uzskatīja par nikniem un kritizētājiem, bet šī cildenā kategorija bija tā, kas mūs nesa.

Tad vēl latviskais — latviskās kultūras eksistence, tautas un nācijas izdzīvošanas lietas. Un tad šī pozitīvisma tieksme. Es domāju, ka visa mūsu paaudze vairumā bija tāda.

— **Jūsos vienmēr ir bijusi jūtama misijas apziņa.**

— Nu, var būt, ka tā arī ir misija — šī humanitārā misija, no pasaules klasiķiem ieaudzināta, bet arī no politikas, no tautas eksistences nosacījumiem.

— **Savulaik jūs studējāt Raini. Kas jūs pie viņa saistīja?**

— Ja es sevi kompozicionāli gribētu vērtēt, tad esmu noņēmis ar ļoti maziņiem jautājumiem un ar ļoti lieliem. Pa vidu esmu visu darijis pusgribot. Un Rainis latviešu kultūrā mani ir interesējis kā tāds, kas noņēmis ar lieliem jautājumiem, kā vienīgais, kurš varbūt tik ļoti tālu ir aizfilozofējis. Bija jau citi filozofi — Pauls Jurevičs, vesela filozofu paaudze 20.—30. gados, bet Rainis filozofiju lika tēlā un ar tēlaino domāšanu tika tālāk. Ne ar loģismiem, ne siloģismiem nevarēja tik tālu aiztikt kā Rainis ar saviem simboliem.

— **Vai tas nozīmē, ka jūs viņu vērtējat kā oriģinālāku domātāju nekā...**

— Nē, kā tālāku. Par oriģinālumu nezinu. Viņš vienkārši ir

tālāk airticis līdz galējiem jautājumiem — tālāk, dziļāk, augstāk. Tāds čempions.

— **Un jūsu garīgie meklējumi — vai tie ir gājuši kopā ar Raiņa meklējumiem?**

— Nezinu. Es tik tieši no Raiņa neesmu iespaidojies. Mani viņš ir interesējis filozofiski, ne dzejiski. Dzejā man nav bijis tuvs Raiņa stils. Pat ir bijis garlaicīgi lasīt. Es Raini domas ziņā vairāk esmu baudījis, ne dzejas. Jo tālāk aiziet filozofijā, jo tālāk no dzejas.

— **Faktiski arī jums ir bijusi aktuāla pretruna starp to, ko dzeja prasa, un tieksmi uz filozofisku domu.**

— Jā, tas ir diezgan riskanti. Es pats reizēm jūtu, ka nav labi, ka esmu aizfilozofējis.

— **Bet varbūt tas ir labi?**

— Nē, es domāju, ka filozofija nav dzejas kategorija. Dzejai ir jābūt baudāmai, nevis domājamai. Dzeja tomēr ir jutekliskāka, jūtīgāka, emocionālāka un eksistenciālāka. Pat tuvinoties galējiem atziņas jautājumiem. Ir teikts: kas bauda no atziņas koka, tas mirst. Un tajā nozīmē Rainis ir daudzreiz miris. Atkal nācis, vēlreiz mēģinājis, bet, kā nāk, tā mirst.

— **Vai jums arī ir bijusi līdzīga izjūta?**

— Es neesmu tā analizējis, bet tagad no jūsu jautājuma jūtu un pats arī tā reizēm domāju, ka esmu kļuvis garlaicīgs. Dzejai ir jābūt ekscentriskai, ne tik centrētai. Protams, esmu daudz priecīgāks, kad rakstu ekscentrisko dzeju. Tad es jūtos kā dzejnieks. Bet tik un tā es Raini atzistu par mūsu lielāko, dziļāko domātāju.

— **Un kā ir ar folkloru?**

— Ar folkloru ir citādi. Folklorā ir tauta. Un tā ir liela stihija. Filozofija, prātuļošana nav varējusi folkloru "sabojāt", drizāk — izdzēst. Izdzēst no atmiņas. Ja folklorā ir bijusi pārgudra, tad teicējs un ņēmējs to vienkārši ir aizmirsuši un nav varējuši nodot tālāk. Tā nu ir palikušas tīras, mākslinieciskas pērlītes. Folklorā un tautā — tie ir divi jēdzieni, kas viens uz otra klājas, viens otru papildina. Šodien šie riņķi ir nobidijušies, bet vēl ir segments, kurā tie pārklājas, kur folklorā klājas uz tautas šodienas. Un ne jau es viens tā domāju. Katrs to pārklāšanos ir jutis. Daudz kur. Vissaprotamākais piemērs ir dziesmu svētkos, kad dzied "Jāņu vakaru". Tad tā nav folklorā, tā ir dzīvošana. Tādu brīžu jau ir ļoti daudz, braukājot pa

Latviju. Kad ir grūti pateikt, vai tautasdziesma ir sējumos vai ārā, vai tajā birztaļā, vai tevi pašā. Tautasdziesma difundē, pulsē un ir. Pastāv viņas enerģētiskie lauki. Reizēm man liekas, ka es varētu rakstīt tautasdziesmas. Vajadzētu pamēģināt, latviešu dzejā ir maz rakstīts tajā formā. Mēdz uzskatīt — tāpēc, ka tas ir ļoti viegli, ka tā var rakstīt bez gala.

— **Bet laikam jau ir otrādi.**

— Jā. Kāds tīras tautasdziesmas dzejolis ir Ārijai Elksnei. Ļoti skaists, tikai neatceros, kur tas bija. Varētu pameklēt, kam ir izdevies savu dzeju tautasdziesmu tīrībā vai kondīcijā pasniegt un sakopot. Un ar Dresleru ir tāpat. Es rimēju, bet neiznāk. Kaut gan liekas — kas varētu būt vieglāks kā uzrakstīt tā kā Dresleram. Tā, protams, nav tautasdziesma, bet kaut kas ļoti tuvs. Lubīņa.

— **Forma, kas nav atdarināma?**

— Domāšana.

— **Sabiedrībā visai skaļa atbalss bija jūsu izvirzītajai latviskās identitātes programmai.**

— Par šo tēmu es nemaz negribu runāt. Visu, ko esmu gribējis par to pateikt, esmu jau pateicis. Visos informācijas procesos ir vismaz trīs pakāpes: provokācija, informācija un orientācija. Savu provokācijas lomu es esmu nospēlējis. Provokācija ir notikusi, lai filozofi tagad par to domā. Varbūt tas viņu godam kantes rīvēja, tāpat kā agrāk kompartijai, kas uzskatīja, ka tautiskuma jautājumu tikai tā var risināt. Arī filozofiskajai elitei varbūt nepatīk, ka šo jautājumu paceļ laju limenī. Bet, kamēr viņi eiropēiski integrēsies un spriedīs, daža laba vērtība būs jau pazaudēta, šodien viss aug un brūk milzīgā ātrumā. Bet tagad ir jādod informācija. Tāpēc es vācu kopā cilvēkus, un mēs krājam, kopojam materiālus par latviskās identitātes lietām. Diemžēl nav programmatiski nekādas — ne valstiskas, ne sabiedriskas — palīdzības. Tas nav modē šodien. Ministru kabinets mazliet, sponsoru kārtā, ir palīdzējis pirmās brošūras izdošanai no seriāla "Savpatna vērtība Latvijā" jeb "Latvijas savpatna vērtība".

— **Un kad būs pirmā grāmata?**

— Ir jau iznākusi — "Rīgas priede", divās valodās — kā visas šīs sērijas grāmatas. To izdod Zinātnes un dialoga centrs.

— **Tas klusu darbojas, sabiedrībā par to maz kas dzirdams.**

— Zinātnes centri jau isti nedarbojas neviens. Veģetē. Tiem nav naudas. Tā mēs arī ar šo programmu veģetējam. Bet tā faktiski ir valstiska lieta. Tā varētu būt valsts vērtību parāde. Bet mūsu valsts ir galēji liberāla, tikai uz integrāciju orientēta. Valsti šīs vērtības absolūti neinteresē. Bet kas tad integrēties? Miesas blāķi bez dvēseles, bez gara? Bez sava pienesuma? Kultūrpolitiskā prakse pie mums reizēm atgādina garderobi, kurā visi mēteļi karājas otrādi izmaucītām rokām. Vai kā tāds otrādi izmaukts cimds.

— **Jūs bijāt Birkava padomnieks.**

— Mēs ar Belu aizgājām, kad tika noslēgts līgums ar Krieviju. Mums likās, ka šādā redakcijā tas nebija darāms.

— **Kā jūs raugāties uz pašreizējo kultūras situāciju, uz radoša cilvēka spēju ietekmēt to, kas notiek?**

— Es uz to pašlaik skatos no patriotisma, no nacionālā viedokļa. Tas man vienmēr liekas saistošs sāpīgākais punkts. Māksla šodien no pasionārisma vairās. Tā jūtas brīva un šo inteliģences sāpi par tautas eksistenci atvairā, izslēdz no savas dzīves un domāšanas. Argumentējot, ka nevar taču visu mūžu par tautas sāpēm runāt. Jo — raugi, kā pasaule priecājas! Un katrs dara savu darbu. Es domāju, ka es vēl šo dzīvi nodzīvošu ar nobažīšanos un noraizēšanos, un izsāpēšanos par nacionālās eksistences lietām. Tostarp arī par nacionālās kultūras eksistenci. Mūsu tautas eksistencei ir milzīgi draudi, un mākslinieki te daudz ko varētu darīt. Mēs neesam brīvā valstī, un māksliniekiem nevajadzētu uzturēt ilūziju vai maldināšanu, ka mēs esam brīvā Latvijā. Tāpēc misija paliek un nav noņemama no apziņas.

Protams, mākslinieks kā mākslinieks jau var būt brīvs jebkurā valstī, iekšēji brīvs.

Var eiropeizēties, kosmopolitizēties, taču mani personiski šis modelis nenodarbina, jo ir tik pašsaprotams un eksistenciāli ābečniecisks. Sarežģītāks, grūtāks ir savpatnības jautājums. Es domāju, ka liela tautas daļa ir vilusies arī tāpēc, ka inteliģence tik pavīrši kosmopolitizējas. Liekas, tas ir pārāk viegli, infantili. Tāds bonbongu kosmopolitisms. Tajā pašā laikā tās ir viņu tiesības. Nu tā ir tikai iekšējā, sirdsapziņas lieta. Es nevaru nevienam pārnest. Man vienkārši žēl, ka tā notiek.

— **Vai jūs saredzat savus domubiedrus arī jaunajā paudze?**

— Neesmu meklējis, bet domāju, ka tādi varētu būt skolās. Es pieļauju, es ceru, ka tauta var ģenerēties no jauna, izlaižot šīs divas vai trīs paaudzes, un tad ceturtajā nākt augšā ar tām pašām nacionālajām idejām. Ar nacionālo pasaules izjūtu un nacionālās kultūras prasību. Es nedomāju, ka nacionālo kultūru un nacionālās domāšanas laiks pasaulē ir pagājis, kā te visur aģitē. Šis ir tikai tāds putrains laiks, laika periods, kad vispārējais entropijas process (kas tiešām ir arī pasaules likumība, ja ņemam no lielā sprādziena brīža) tiek pieņemts arī kā mūsu kustība, mūsu filozofija, dzīves izjūtā valdoša un vajadzīga.

— **Bet kultūras būtība prasa pretoties entropijai.**

— Pats cilvēks ir nācis kā vienīgais domājošais radījums, kas ar savu garīgo spēku iet pretējo procesu — savākšanos, jaunas kvalitātes radīšanu. Taču jaunākās filozofijas, literatūras, mākslas koncepcijas — tās visas nodarbojas ar entropijas apoloģētiku. Tāpēc pozitīvismam šodien ir grūti pastāvēt. Es tomēr domāju, ka tā ir mode, kas pāries, un varbūt tie mazie “kanāriņi”, kas tagad mācās, dzīvos ar citām motivācijām, sāksies atkal citas koncepcijas, kas nodrošinās arī, ka latviešu kultūra neizzūd, bet savācas, konsolidējas, atkal aug un attīstās tālāk.

— **Kāda jums liekas šodienas skola?**

— Es neesmu skolā tagad bijis, bet vajadzētu iet. Es domāju, ka mūsu visu nozaru inteliģencei vajadzētu iet un runāt ar bērniem skolā. Tieši tagad, kad skolu struktūra reorganizējas un jaunā skolotāju paaudze zināmā mērā ir zaudētā paaudze. Duālistmā auguši, kad ģimenē runāja vienu, bet skola prasīja citu, apjukuši bērni, kas tagad paši ir skolotāji. Varētu teikt, ka šī paaudze apzināti vai neapzināti ir arī ciniskāka. Audzināšanas divkosībā nomocīti, viņi, tāpat kā apkārtējā stihija, ir noraidoši pret jebkuru sociālu domāšanu. Tā nav humora izjūta, pat ne ironija, bet sarkasms, to visur jūt — arī presē, televīzijā. Sarkasms, kas reizēm pāraug rupjībā, derdzībā.

— **Vai tas izriet no paaudzes būtības? Varbūt tā ir maska?**

— Es saskatu vismaz trīs motivācijas šai parādībai. Es pieņemu, ka vienai daļai jaunatnes šis sarkasms nāk līdzī inerces pēc. Viņi izsmēja padomju īstenību, un šis izsmieklis tiek pārņemts arī uz brīvās Latvijas valstiskumu, uz valstiskumu kā tādu. Viņi nevar nobremzēt vai arī ir tā iestādījuši savu domāšanu, ka tas ir kļuvis par viņu stilu, un viņi vispār vairs nespēj mainīties. Nevar noņemt masku.

Pieļauju, ka šo cinisko domāšanu stimulē arī pasaules mode. Līdzīgas parādības — anarhisms un iestāšanās pret valstiskajām parādībām — ir arī Rietumos un tagad tikai pieplusējas pie padomju laikā audzētā cinisma klāt, uzaudzējot vēl arī filozofisko pamatotību. Bieži jaunie ciniķi ir filozofiski mācīti, argumentēt spējīgi. Ar viņiem nav viegli strīdēties. Viņi jūt pasaules konjunktūru un cer, ka, iekļaujoties tajā, varēs nonākt jaunā struktūrā un iegūt monopoltiesības. Tas parādās gandrīz visās mākslas kritikās — šis monopoltieksmes, un atkal tas pats totalitārisms vien rodas.

Kosmisko spēku cīņa. Nu, un trešie — es pieņemu, ka ir kādi metafiziski spēki. Likteņa spēki. Var tos saukt arī par sātaniem, kā nereti dara, vai kā citādi. Spēki, kas ir objektivi likteņa procesi, karmas procesi, bet tiek varbūt arī organizēti, lai speciāli veicinātu tādas ietekmes.

— **Vai reliģija būtu tas spēks, kam jānostājas pret šo cinismu?**

— Es nedomāju šeit reliģiskās kategorijās, bet pasaulīgi sociālās. Tāda man izskatās šis “pasaules retortes” kratišana, sakalošana — mazliet alķīmiska. Faustiska būšana. Taču ticība ir tā, kas ved cilvēku pie sakārtotības, kas ved cilvēku sazobē ar Visumu, ar Dievu, ar visām tām lielajām kategorijām, kas mazo būtņi ved sazobē ar Lielo būtņi. Pēdējā laikā to ļoti daudz dara arī zinātne. Zinātnes filozofija. Arvien vairāk ir grāmatu, kas noņem ar galējiem jautājumiem. Ko dara zinātne, nonākot pie robežas? Kad tā vairs tālāk netiek, kas tad notiek?

Tāpēc šie jautājumi nāk arī dzejā iekšā, ka tie ir tik uzbāzīgi. Un atkal cieš dzeja.

— **Kāds pamats ir jūsu interesei par filozofiju, vēlmei domāt par šiem jautājumiem?**

— Vienkārši ir neinteresanti domāt pa vidam. Runāt to, ko visi runā. Par “Lattelekom”. Par Mārtiņu, kā viņš cep kūkas un taisa savus salātus. Nav vērts runāt to, ko dara. To jau mēs dzīvojam. Bet pastāv interesantas lietas nevis te, pa vidam, kur dzīvojam, bet abos galos — mikro- un makropasaulē. Tas, ko nedara, un tas, ko nerunā. Tās ir manas intereses lietas — noņemties ar to, kas abos galos. Tāpēc man ļoti patīk tikt ārā — laukos. Mēs ar A. Berķi un Ē. Hānbergu tagad braucam un meklējam lauku pirtis lauku sētā — tādas mazas lietas. Jau ceturto gadu notiek šis Kultūras fonda, “Neatkarīgās Cīņas” un

Latvijas Zemnieku savienības kopīgi rīkotais konkurss par lauku sētas labiekārtotību. Pagājušogad bija konkurss par bērnu vietu lauku sētā. Un ir traki interesanti, kad tevi bērni paaicina dārzā pie jāņogu krūma aprunāties, kā iet, un izrāda, kā dzīvo. Tā ir pasakaini skaista pasaule, bērnu domāšana, ko neviens negrib ievērot.

Nupat biju Blīdenes amatniecības skolā. Ko uztaisījusi viena skolotāja — meitenes šuj tērpus un ik pa laikam rīko modes skates. Izrādīja man fantastisku cepuru kolekciju. No visa rajona meitenes brauc, un viņām vajag pasaules modes žurnālus.

Tā ir tā sīkā pasaule. Otrā galā es lasu Stīvenu Houkinsu — viņš ir uzrakstījis laika vēsturi. Nevis notikumu, bet paša laika — kā tas radies un kā tas beigsies. Viņš ir izcilākais zinātnieks pēc Ņūtona un Einšteina, guļ paralizēts un tikai ar vienu pirkstu morzē sekretārei savu informāciju. Un viņš noved pasauli līdz singularitātei, ka visa zinātniskā informācija beidzas pie līnijas, kur ir kosmiskā cenzūra. Es ar visādām cenzūrām esmu saticies, bet kosmiskā! Man uzreiz ir interesanti.

Tā man vienā pusē ir Blīdenes meitenes, kas šuj cepures, un otrā — Stīvens Houkinss. Un pa vidam mēs ar Berķi braucam vienā autobusā, pa ceļam nepārtraukti ir Saeimas runas un avižu kalns blakus. Nuja, to var dzīvot, taču vai par to vajag runāt?

— **Vai jums daudz iznāk tā braukāt?**

— Ar "koku" grupu, ar šo lauku sētu konkursa grupu. Vēl šovasar mēs Kurzemē uzņemsim filmu par tām kara laika sievietēm, kas savējos nesagaidīja. Šad tad aizbraucu uz rajonu tāpat, paskatos kultūras šķērsgriezumu — kā dzīvo vecie kultūras iestādījumi un kā rodas alternatīvie, jaunie.

— **Tikai aiz savas intereses?**

— Jā, tikai tā.

— **Un kāda aina paveras?**

— Kā kurā vietā. Ventspilnieki ir bagāti, viņi visu finansē. Tur ir pavisam cita struktūra nekā laukos, kur nav naudas. Liepājā līdzās oficiālajai, Kultūras ministrijas strukturētajai kultūrai veidojas neatkarīgā kultūra. Veidojas saloni, kafejnīcas — bibliotēkas vai restorāni — kultūras centri. Piemēram, Cēsu Saieta nams. Vai tā pati Blīdenes skola — pilnīgi negaidīti. Finanšu viņiem nav, viņi nezina, kā dzīvos, bet viņu ietekme

jau ir pāraugusi pagasta robežas. Tie ir tādi jauni veidojumi, kas īsti nav nekur "pierakstīti". Valsts kultūrpolitikai vajadzētu ielikt viņiem padēkli — vai organizatoriski, vai metodiski, vai ar naudu, vai ar cilvēkiem. Kaut kā jāpalīdz viņiem iekomponēties jaunajā kultūras pašvaldībā. Kultūrpolitikas pamatnostādēs, ko rakstijām, es spiedu uz to — uz novadu kultūras autonomiju, suverenitāti.

— **Vai jūs nevelk atpakaļ politikā?**

— Nē, noskatoties, kā Pauls Putniņš iekarsis un misijas apziņā sludina un ir dusmīgs, ka mākslinieki neiet Saeimā, es domāju, ka māksliniekiem ir citas iespējas iespaidot valsts politiku. Ja viņi to grib, protams. Tā ir prese, tās ir biedrības un deklarācijas, ko raksta redzamākie kultūras darbinieki. Ja skatāties Eiropā, tie veidi ir stiprāki, kad mākslinieki vienojas savā mākslinieciskajā domāšanā un laiku pa laikam izšauj kādas deklarācijas. Vai Latvijā mākslinieki šodien ir spējīgi tādās brālībās organizēties? Es nezinu.

— **Radošās savienības taču pastāv.**

— Es neko neiebilstu pret radošajām savienībām, taču valsts politiku mākslinieks var iespaidot tikai ar konstruktīvu opozīciju. Pašlaik mums tādas trūkst. Un tur Putniņam taisnība, ka neiet Saeimā, bet arī nerada šos politiski domājošo grupējumus. Nedomā kultūrpolitiskā kopībā.

Saeimā valda pragmatīki. Viņus var iespaidot tikai ar sitienu no ārpuses. Iekšpusē tu izkūsti. Viņu sholastikas spēja ir tik neiedomājama un juridiskā formulēšana visu noved līdz teikumam, kurš ir lasāms no viena gala un no otra, un tu esi beigts. Tā ir pavisam cita stilistika. Tie ir pavisam citi dzejnieki.

— **Ko jūs darāt pašlaik?**

— Es nespēju nodarboties tikai ar kaut ko vienu. Man viss ir vairākos darbos. Pie kura gribas apstāties, pie tā apstājos. Mainu. Es varu apbrīnot romānistus, kas sēž pie sava romāna un raksta lappusi vai puslappusi dienā. Tā jau vajadzētu strādāt — regulāri un metodiski. Es tā nevaru. Bet tā ir tā pati entropija un plurālisms, kam es ķepurojos pretī.

Jolanta Mackova

Labrit. — 1995. — 13. apr.

— Jūs vairākās intervijās esat teicis, ka jūs nemaz neesot īsts dzejnieks. Vai jūs nepaskaidrotu?

— Jā, pēc aicinājuma es neesmu dzejnieks. Vēl tagad tas rada zināmu disonansi ar citiem dzejniekiem, jo es dzejnieku brālību nejutu, — man liekas, ka viņi visi stāv tā ļoti tuvu kopā, aizstāv viens otra intereses. Protams, profesionāli arodnieciski arī es tās aizstāvu, bet garīgi... Tai laikā es jutos vairāk tūrists, kedainis, ceļotājs, vienlaik tāds proletkultisks veidojums. Un tagad arī es vairāk dzīvoju ārpusdzejas stihijā, jo man tā liekas barojošāka. Tā ka es esmu gājis citur meklēt — visur ir labāk nekā te, visur ir labāk nekā dzejā. Arī tīri biogrāfiski es nonācu dzejā aiz pārpratuma: es netiku studēt dārzkopību, agronomiju, tad mēģināju tautsaimniecībā, bija vēl grūtāk. Tad saslimu un nonācu filologos — un filologi jau visi ir apdauzīti dzejnieki.

— Pirms diviem gadiem jūs pat par to teicāt: “traģiska nesavāktība, izpostīta dzīve” — tā ļoti rūgti...

— Vai tiešām es kaut ko tik briesmīgu būtu teicis? Es ņemu tad atpakaļ, es atsaucu — es traģiski neesmu juties. Varbūt vienīgi kādā dzejolī, dvēseles situācijā. Bet es nekad neesmu atzinis traģisko momentu kā tādu — es atzistu, ka pasaulē traģēdija pastāv, bet uz sevi to neesmu attiecinājis. Man liekas, ka kaut kas nav riktīgi, kad cilvēki nonāk traģikā, es esmu centies, lai man tā nebūtu. Ja ņem varbūt dzīvības un nāves situāciju pēc operācijām vai pirmsoperāciju sajūtas — bet arī tad es neesmu juties tā, ka nupat, nupat... Arī pašu nāves līniju es traģiski neesmu izjutis — vēl.

— Jūs esat bijis smagi slim un atradies tuvu būt vai nebūt sliekšnim. Kas jūšos no tā palicis, kas tas jums ir bijis?

— Pirmkārt, man bija tāda liktenīga sajūta, ka viss beigsies labi. Pēc pašas pirmās — plaušu operācijas man vēl bija jāpabeidz kāds raksts, vakarā neļāvu, lai man špicē sedatīvu, jo man bija jāstrādā, tikai ap vienpadsmitiem piekritu, lai iešpicē. Čikāgā bija daudz grūtāk — kādas trīs operācijas pāris mēnešu laikā. Tur biju nobijies, bet šādās reizēs palīdz paplašinātās realitātes izpratne — ka realitātes robežas ir tālas un plūstošas. Teorētiski esmu pārliecināts, ka cilvēki iet un nāk atpakaļ,

sadzimst krustām šķērsām, izcieš savu sodu un tam, kas bēg prom, uzliek vēl lielāku sodu, atvelk atpakaļ tai lēģerī... Un te pat viss ir jāizcieš, jānostrādā kārtīgi, nepadarīto vēl būs jānāk atpakaļ darīt — daudz lomu vēl būs jāspēlē. Man tāda sajūta ir, ka priekšā vēl milzīgi daudz darāmā būs arī tad, ja noliks karoti...

— **Atgriezoties vēl pie tās dzejas būšanas — no dažiem jūsu izteikumiem tā vien šķiet, ka, jūsuprāt, cilvēks, kurš nav dzejnieks, ir istāks, pilnasinīgāks. Vai, jūsuprāt, neesat darījis istu darbu?**

— Varbūt tas vienkārši nav tas, ko esmu gribējis. Tā arī Ausma saka, ka viņa nekad nav gribējusi būt par aktrisi, — ja apstākļi būtu ļāvuši, viņa būtu bijusi dakteris, ķirurgs, kaut kāds analitiķis. Kad kolhozu laikos rakstīju par priekšsēdētājiem, domāju: nu, es taču tādu kolhozu varētu spīdoši novadīt. Pat divas dienas ar priekšsēdētāju parunājies, redzu, kas tur par vainu. Vienmēr man ir šāds sapnis, fermēra sapnis rādijies. Tas man dzejā ir ļoti traucējis — tie reālistiskie, saimnieciskie, publicistiskie piesitieni man ir atņēmuši daudz laika, uzmanības, es esmu saskaldījies. Ja visu to enerģiju būtu licis dzejā iekšā... Galu galā es darīju to, kas man patika. Pusi dzejoju, pusi blandījos apkārt pa laukiem.

— **Lauki jums ir ļoti nozīmīgi, bet jūs tomēr dzīvojat Rīgā. Vai jūs varētu visu laiku laukos dzīvot?**

— Tā man visi saka — kā tu vari būt tik bezkaunīgs un lamāt pilsētu, zākāties, tomēr dzīvot Rīgā. Bija savā laikā tāda anekdote. Kokars mani uzaicināja braukt līdzī "Ave sol" uz Japānu un Filipīnām. Tajā laikā bija divas pilsētai piederošas kultūrvienības — Zooloģiskais dārzs un "Ave sol" —, viņiem Rīgas pilsēta maksāja valūtu. Man piezvana un prasa: "Jūs mīlat Rīgu?" Es saku — nē, nemīlu. Ak tā, nu tā jau mēs domājam — un izsvitro no braucēju saraksta. Kokars laikam pat pie Strautmaņa gāja, lai panāktu, ka mani ieliek atpakaļ. Jā, un tad gribēja filmēt reklāmfilmu un uzaicināt tur dažādas personas, kuras varētu pārstāvēt Rīgu, — arī mani, un es teicu, ka nevaru filmēties, jo Rīgu nemīlu. Bet kāpēc tad jūs dzīvojat Rīgā? Es teicu — man ir katru vakaru jātagaida Ausma pie teātra un jāpavada viņa mājās. Nu tad mēs jūs nofilmēsīm vakarā pie teātra ieejas un jūs pastāstīsiet, kāpēc jūs te esat. Bet tā viņi mani arī nepaņēma. Galu galā jau tā Latvija ir tik maziņa, ka

dzīvot Rīgā un būt lauciniekam — tas ir pat normāli. Mēs jau lielākā daļa te, Rīgā, esam laucinieki. Es pārstāvu lauciniecisكو ideoloģiju visā — gan saimnieciskajā politikā, gan partiju politikā.

— Tapat jums blakus, Dzirnau ielā, ir māja, kas iet bojā — visi logi ārā, iekšā viss izdemolēts, brūk kopā. Vai jūs par šo māju kaut ko zināt? Vai varbūt jūs to pat neredzat?

— Nē, Rīgas stihija mani neinteresē. Es dzīvoju tādā kā izolācijā, iecistēti. Intelģencē vēl es kaut cik apgrozos, bet fabriku cilvēki, piemēram, mani nekad nav interesējuši. Galu galā es jau tik plurāli esmu izniekojies, ka tas tik vēl trūka, lai man viss būtu jāzina. Es negribu. Ir tādas lietas, ko es negribu zināt.

— Jūs traucē pilsētas histērija, tas, ka vienkop tik daudz cilvēku?

— Man pat filozofiski pilsēta cilvēces attīstībā liekas liela, liktenīga kļūda, kuru var izlīdzināt varbūt tūkstoš gadus. Japāņu arhitekti jau programmē Japānas lineāro attīstību, lineārās pilsētas. Radiālā pilsēta ir tāds vēstures relikts — viņa pati sev traucē — no arhitektoniskā viedokļa. Un arī filozofiski — liela daļa cilvēku sabēguši pilsētā, eksistenciālu neveiksmju dzīti. Tas tā ir jau no Romas laikiem. Šis kļūdas turpinās gadu tūkstošiem. Bet savā kašķīgumā pret pilsētu es nomierinājos, kad izdzirdēju par Lielo Fa ķīniešu filozofijā: ka visas pasaules struktūras pamatā ir Lielais Fa, dižais Fa — Huanhē dod šo tiro skatņu, viss pārējais no tās ir atvasināts — un pat pilsēta, tātumā dunot, ir uzverama kā Lielais Fa, bet tikai tātumā dunot, tātad tikai filozofiski.

— Kā jūs atceraties savu bērnību?

— Es augu vidē, kura pati piedāvāja ļoti lielas kombinācijas iespējas. Faktiski jau mani neaudzināja neviens. Droši vien man bija iekšā kāds likteņa likums, kas mani vadīja, — varbūt lielāko daļu tā nevada, tas likums ir daudz banālāks, bet es pats ļoti ātri atradu literatūru — pat nezīnu, kāpēc sāku lasīt, — un ar to barojos. Apkārt nelasīja neviens — es viens pats. Vidusskolā jau man bija skaidrs, ka tā kā Knuts Hamšuns — tā varētu arī es.

— Ir tādi cilvēki, kam tagad starp trīsdesmit un četrdesmit, kuri apgalvo, ka nav jaunās paaudzes, ka to ne-

jūt — ne literatūrā, ne politikā, varbūt vienīgi biznesā. Vai jūs tam piekritat?

— Jā, es domāju, ka tas ir vispārzināms fakts. Varbūt tas laiciņš vienkārši ir par īsu, lai viņus justu. Es to formulētu tā — ir aizvainotas paaudzes, varbūt zemapziņā, varbūt apzināti šāds aizvainojums pastāv. Ja apzināti, tad viņi cīnās, ja zemapziņā, tad ignorē. Tas nav ne no stulbuma, ne no truluma, tas nāk no aizvainojuma. Cilvēkbērns ir bijis novests melos tiktāl, ka viņš atsakās spēlēt. Mēs spēlēsimies paši — apmēram tāda ir viņu formula. Mēs spēlēsimies, kā mēs mākam, — roka veči spēlējas paši, katrā partijā atkal paši, Sorosa fonda kompānija spēlējas pati, Liepāja spēlējas pati, — būtībā jau tur nekā slikta nav, tikai tas nav līdz šim devis kvalitāti. Un tad tie vecie skatās no malas — nu ko tie tur māžojas, muļķa mērgļi... Kas tur var palīdzēt, es nezinu. Nevienai partijai nav tādas kultūrprogrammas, kur būtu paredzēts ar jaunatni strādāt.

— Cilvēki varbūt īsti neapzinās, kas ar viņiem notiek, nav tā skatiena no malas, ko piedāvā literatūra, — pat padomju laikos tas tomēr bija, tagad vairs nav jūtams...

— Jā, rakstnieki arī ir viena kompānija, kas spēlējas paši. Mēs varbūt pārāk ātri gribam būt brīvi — bez pienākuma, bez sabiedriskā pasūtījuma. Mums liekas, ka mēs esam brīvi, brīvā Eiropā un tā tālāk, — nieki, mēs visi esam sasaistīti muļķi. Arī valdība tēlo brīvos, jebkurš ārlietu ministrs lielās — man, lūk, uzsmaidīja Klintons, man atkal uzsmaidīja tas tur, un tad liekas, ka mēs jau esam Eiropā. Tā ir tāda uzspēle. Pašlaik mēs dzīvojam haotiskā bezaistību laikā — kā tāda izplūkāta vilna, nekas tur nesprogojas. Vēl nav uzkārst, nav ne vērpts, ne austs. Bet gan jau būs atkal tās saistības. Es vienmēr esmu bijis optimists. Bet, ja šo procesu nesaprot, kā tas iet un kurp, tad jālamājas, šausmīgs nigrums nāk virsū. Trakākais ir tas, ka šobrīd tiek daudzīnāts cinisms — un sevišķi jau presē. Vai kāds vispārina, kā žurnālistika šodien strādā? Vai realizējas katrai izziņai nepieciešamie trīs līmeņi — provokācija, informācija, orientācija? Vai šie trīs līmeņi presē eksistē un kādās proporcijās? Es arī tagad, savus Kopotus rakstus kārtodams, redzu, kā esmu izprovocēts uz komunisma celtniecību un tad noorientēts uz to, bet informāciju — to mēs tev pateiksim priekšā. Es tagad skatos "Kurzemītē" — jā, es esmu paņēmis zināmus informācijas blociņus, ielicis tos iekšā. Varbūt prese tam arī ir

radīta, lai informāciju nedotu — tikai lai provocētu un orientētu. Pašlaik tiek estetizēts postmodernisms, kas ir izjukšanas filozofija, izjukšanas produkts. Visa prese ir pilna ar postmodernisma mākslu, un tā tiek apoloģizēta, tā netiek analītiski novērtēta no otra viedokļa. Ja parādās otrs viedoklis, tad tas skaitās senils.

— **Varbūt tā ir tikai nevainīga intelektuāla rotaļa?**

— Var jau būt. Tādā gadījumā tā nav mana rotaļa, es to nesaprotu. Tagad ir tas brīdis, kad tieši šī rotaļa tiek tiražēta — tāda mode. Ja citur pastāv dažādas estētiskās skolas, tad pie mums postmodernismam jau kādu otro gadu ir monopolitēšības. Nu, kaut vai Jaunais Rīgas teātris. Jaunais Rīgas teātris tiek bezkaunīgi afišēts — jo nekādi citi viedokļi par to nekur neparādās. Viņiem varbūt arī nav iespējams nekur parādīties, jo, ja avīzei viens recenzents ir nolīgts, tad acīmredzot otrai recenzijai vairs nav vietas. Var jau būt, ka citu nemaz nav, bet vai kāds ir meklējis? Zināmā mērā cinisms ir arī homoseksuālisms — tas nav auglīgs, tas ir bez pēcnācējiem, un tas savukārt nevar neatspoguļoties viņu psiholoģijā. Cinisms pastāv iekš tam, ka homoseksuālisms ir bezatbildīgs par sekām. Atbildība sākas ar bērnu — dabā tā ir prastāk vai mazāk prasti ieprogrammēts. Tā ir atbildība par nākamo audzi, tātad sabiedriskā atbildība. Bet, tikko šīs atbildības nav, tu vari būt brīvs. Kad te ir mani bērni, es pievaldos. Homoseksuālisms nepievaldās savu ideju apoloģizācijā, nevis kādā rupjībā.

— **Jūs diezgan pozitīvi vērtējat Rietumu latviešus, sakot, ka viņi ir nesakropļoti, darbīgi, intelektuāla elite. Tai pašā laikā ļoti daudzi ir noskaņoti kritiski pret viņiem, viena puse otru isti nesaprot.**

— Jā, laikam pārāk daudz laika ir pagājis. Vismaz viņi paši saka, ka mēs pārāk ilgi esam bijuši šķirti, lai tagad tiktu kopā. Jā, es pastāvu, ka aizbrauca tieši elite, latviski orientētākie prāti, — varbūt idealizēju, bet man tā liekas. Bet vai Latvijā atgriežas tāds intelekts, kāds aizbrauca, tas atkal prasa citu analīzi — pirmkārt jau tas ir citur skolojies un ļoti stipri integrējies. Varbūt, viņiem šeit atgriežoties un runājot par pasaules standartiem, ir taisnība, bet vai šī taisnība ir tik precīza, ka tā tieši šobrīd vajadzīga Latvijai? Vai šodien Latvijā viņu padomi ir vietā? Tie ir ābečnieciski pareizi, bet tie ir tādi ame-

rikāņu televīzijas trafareti. Tur jau tas joks, ka jājūt vieta un laiks, — viņi kaut kā netrāpa pareizi. Tālākā analizē es negribu ielaisties.

— Vai nav tomēr tā, ka normālā sabiedrībā būtu vieta arī šim ābečnieciskajam patiesībām kā zināmam atgādinājumam? Vai problēma nav tā, ka šim patiesībām nekas netiek likts preti — notiek tikai apmaiņa ar provokācijām?

— Jā, tai dziedāņā visi trīs līmeņi vienkārši nesanāk kopā — ja informācija, tad informācija bez orientācijas, ja provokācija, tad tā nevienu neierosina — katrs ir par sevi un atsevišķi, nav vedēja, diskusijas vedēja. Nevar apprecēties bez vedēja. Galu galā — nav varoņa. Negrib neviens, varonības ideja ir sacūkota — labāk par sevi katrs, lieciet mūs mierā. Es, piemēram, negribu būt Sudrabkalns. Uzrakstiet priekšvārdu — bet es negribu! — jā, bet kā tad Sudrabkalns varēja? Kad Fondā strādāju, man reizēm vēl uznāca tie vadišanas niķi, bet tad arī pārgāja. Jo, kad es gribēju savākt zem kādas cepures, uztaisīt programmu, man teica — kādu programmu? Priekš kam programmu? Atkal ar savām programmām! Pēdējais, kur uzrāvos, bija, kad uztaisījām latviskās kultūrnostādnes Ministru kabinētam, kuram tās vajadzētu dabūt Saeimā iekšā kā cepures likumu, — kultūrnostādnes, ar kurām rēķinātos visi citi kultūras likumi. Tas es tūlīt uzrāvos uz filozofiem — mums grib uztiept, ja? Tā ka man arī jebkuras varonēšanās tieksmes ir pārgājušas. Tai putrai vēl jāpavārās...

— **Un tad būs varoņi?**

— Uz skolām jāiet. Kad man viss apriebjas, es runāju ar bērniem. Kad es redzu, ka parkā kāds tēvs ar saviem bērniem čomojas, man tas liekas ārkārtīgi pozitīvi, jo Latvijā joprojām ir ļoti liels vecāku egoisms — ko nu bērni, paši izaugs. Indijā varbūt arī izaugs, bet Latvijā, kur nav stabilitātes, — diez vai. Tas viss, ko mēs problematizējam, tas ir bez adresāta. Es vakar biju Zinātņu akadēmijā vienā sanāksmē — tur arī senila publika, stāsta cits citam par problēmām, bet nav tēmējuma, nav adresāta. Trīsdesmit gadus mēs Rakstnieku savienībā runājām vienu un to pašu viens otram, tagad tāpat — ja zinātniekiem tas potenciāls nevar mobilizēties un trāpīt, tad nekas nebūs. Tāpat arī — ja sabiedriskā doma netēmē uz bērniem.

— **Bet mūsu visu vecmāmiņas, kuras mums šķiet īsti**

garīgas veselības iemiejumi un latviskuma simboli, taču auga pie vecākiem, kuri neko daudz par viņām nelikās zinīs...

— Tagad ir daudz lielāka smadzeņu skalošana. Tā, kas bija padomju laikā, — par to jau visi zināja, kā to dara, visi bija gatavi, izstrādājās imunitāte, bet tagad informācijas plūsma rada totālu caurvēju. Ja nav vedēja, ja nav indiešu *videkas*, atlases mākas... Kāpēc televīzijā vai žurnālā nevarētu būt arī antireklāma — nepērciet šo pulveri, neskatieties šo raidījumu? Tāpēc bērniem jāliek vairāk iekšā, ka viņiem ir šī milzīgā informācijas putra un tā ir ļoti kārdinoša. Tad, kad man viss apriebjas, es aizbēgu tur, kur zinātnieki nonāk pie robežas ar reliģiju, sāk uzdot savus galējos jautājumus, atzīst, ka viņi uz šiem galējiem jautājumiem atbildēt nevar un ka šeit ir zinātnes iespēju robeža, tālāk sākas kaut kas līdzīgs melnajam caurumam, kur informācija triecas iekšā un neatgriezeniski pazūd, — singularitāte, kosmiskā cenzūra... Tur ir feini, tur nav par bērniem jādomā. Tāpat arī, kad parādās jauni termini. Piemēram, "Latvijas ceļš" nupat bija atradis terminu — šķiet, pragmatiskais nacionālisms. Es sāku domāt: nez kas tas tāds ir? Un izdomāju, ka Kaupo jau arī to piekopa. Kaupo jau arī cīnījās par latvietību iespēju robežās, un, redz, izrādās, tieši to pašu ietver arī "Latvijas ceļš" savā jaunajā programmā. Tas man liekas tāds slidens, emocionāli runājot, glēvs variants. Arī nacionālā ārpolitika tiek realizēta glēvi un slinki, slinki tiek aizstāvētas mūsu intereses pasaulē.

— Kāpēc?

— Es to visu lieku vienkārši uz slinkuma rēķina, uz tās pašas ilūzijas rēķina, ka mēs jau esam brīvi. Kontrpropaganda un ofensīvas piespiež latviešus visu laiku taisnoties. Es domāju, ka ne īgauņi, ne leiši šādā situācijā nav — viņiem nav tik smagi, bet viņiem nav arī tādas nostājas. Viņi tomēr ir ar lielāku pašcieņu, ar lielāku atdevi un ar lielāku apņēmību izdarīt diplomātisku spiedienu. Varbūt pateicoties Lennarta Meri intelīģencei un leišu valdības cietpaurībai — bet viņiem nav tādas situācijas. Tāpēc tas iespēju nacionālisms man šķiet tāda iepriekš ieprogrammēta nolaide.

— Bet vai jūs kādā no partijām redzat cilvēkus, kuri varētu citādi rīkoties? Vai kaut kas mainītos, ja vairākumu Saeimā dabūtu, piemēram, Zemnieku savienība?

— Grūti teikt, jo “Latvijas ceļā” ir kompānija ar visspējīgāko, visaktīvāko intelektu, bet, protams, viņi ar to varētu pavisam citādi strādāt. Es domāju, ka taisnības vārdā nacionālajam blokam vajadzētu nospēlēt savu lomu valdībā — kaut vai revanšam, gandarījumam. Jo ir liela sabiedrības daļa, kura grib būt gandarīta. Iekšējās saskaņas labā viņiem jādod iespēja teikt savu vārdu valsts vadišanā. Tad varbūt viss nostātos savā vietā — varbūt arī ļoti ātri parādītos, ka viņi to nevar. Bet ja nu viņi var? Nekādas šausmas jau nenotiks, nekāds fašisms nebūs, lai mūs nebaida. Būtībā jau mūsu prese, mūsu valdība, mēs paši sevi visu laiku baidām — tiek paņemti kaut kādi vējiņi, te, presē, uzaudzēti, un tad sākas: ārzemēs par mums runā tā. Nu, kāpēc Ārlietu ministrijai tā vajadzētu strādāt? Tā atkal nav informācija, tā ir tikai provokācija.

— **Vai jūs baidāties no tā, kas vēl var notikt?**

— Ziniet, es neticu, ka ar Latviju kaut kas slihts var notikt. Visādi ekscesi jau gan varētu būt. Bet es nebaidos, es pieturos pie tā, ka Dievs ir debesis. Mani šobrīd vairāk baida mulķīgs liberālisms. Pasaule var būt gudri liberāla, bet kalpa liberālisms mani baida vairāk nekā Krievijas agresija. Mūsu eksistencei draudoša var kļūt mūsu iekšējā agresija — tā gan arī būs Krievijas agresija, viņa jau ir, ar to integrēto masu un tai pretlatviski rīkoties iespēju. To nesaprast var tikai mūsu mulķīgie liberāļi.

— **Varbūt pēc vēlēšanām viss mainīsies? Būs cits sastāvs, cita valdība, citi cilvēki pie varas...**

— Tā var būt, bet var būt arī citādi.

— **Un jūs pats?**

— Kurš tad mani vairs aicinās, kad es vienreiz jau esmu demonstratīvi izstājies. Un es arī negribu. Māksla ir spēle un piedzīvojums — man nepietiek pastāvības, lai ilgi noturētos partijas disciplinā. Pat Augstākās Padomes disciplinā es nevarēju noturēties. Un, ja es saku, ka sava mūža nogali gribu pavadīt kā brīvs cilvēks, tad nevis tikai kā valstiski brīvs, tiesiski brīvs, bet brīvs arī savās mākslinieciskajās iespējās. Man gribas lēkāt un dzīvot kā taurenim, dzīvot pārejās un piedzīvojumos, būt visu laiku ceļā — negribu piesieties, negribu piesieties nekam un nekur. Ja nu vienīgi Kinna aicinātu mani izstrādāt Zemnieku savienības kultūrprogrammu... Manas vienīgās intereses ir nacionālās. Man nav ne mazāko šaubu, ka

cilvēka tiesības pasaulē vienmēr aizstāvēs, un man nav nekāda aicinājuma piedalīties cilvēka tiesību aizstāvībā. Es vienkārši gribu tās izbaudīt, un tās ir un būs. Ja es par ko varu pārdzīvot, tad tās ir nacionālās intereses. Bet pats personiski es gribētu nesaistīties, bet pabaudīt, teiksim, dzeju un tos piedzīvojumus, ko sola visādi psiholoģiskie ciniņi.

— **Jūs to sakāt vēlējuma izteiksmē, bet vai jums tas izdodas?**

— To varētu rādīt mana dzeja, bet, ja tas tā nebūs, tad es tik un tā būšu to baudījis. Es tagad katru dienu visur kur eju, un man ir bezgala daudz piedzīvojumu, es nespēju pat pierakstīt. Vakar, teiksim, Zinātņu akadēmijā bija fantastiski daudz finešu — vienkārši skatījos to dzīves teātri ar lielu baudu, beidzot jutos kā mākslinieks. Es teicu arī, ka Rīga man nepatīk, bet pa Vecrīgu es bieži staigāju un tad skatos, kas viss tur notiek, notikumi ir tik pasakaini, ka tā ir īsta mistērija. Man negribas iziet ārā no mistērijas, jo tad tu nonāc pie tā muļķīgā skolotāja vai pie partijas... Es izbaudu arī dialogus, tikšanos sabiedrībā... Un reizēm nāk dzejolis un saka — ņem mani; bet es viņu neņemu, nepierakstu, un tad viņš aiziet, aizskrien kā pelīte, pie alas vēl paskatās atpakaļ — sītis mani? Nesītis? Aiziet. Un tik feina sajūta, ka aizgāja viens labs dzejolis... Tā ir brīvības sajūta, ja tu tiktāl nonāc. Var jau būt, ka tai visā ir arī kāda perversitāte, bet es domāju — velns, kur pasakaini...

— **Tas tā kā uz budismu velk...**

— Jā, nu protams. Es jau tā arī mācu citiem — dzīvojiet ar paša dzeju, nu, nelasiet citu. Man tas, protams, glaimo, ka lasa manu dzejoļu krājumu, bet jālasa katram pašam sava dzeja. Mani viena tāda mamma noķēra Tērvetes kapu svētkos — viņa pienāca klāt, saķēra aiz rokas. "Mīļo dzejniek," viņa teica, "es jums tagad nolasišu vienu dzejoli..." Un viņa skatījās šitā augšā priedes zaros un nolasīja savu dzejoli. Un es teicu — jūs to pati uzrakstījāt? Viņa teica, es nemaz to neesmu rakstījusi, es to zinu! Ar tādu cilvēku satikties — pasakaini! Es arī reizēm staigāju un skatos — bērns, viens pats. Es pieeju viņam klāt un saku — parādi man kaut ko interesantu. Viņš tā skatās manī un momentā saprot, par ko ir runa. Viņš mani aizved tādā nokalnītē — vizbulītes vēl nekur nezied, tur tikai čabu lapas, viņš tās pakasa un parāda man pirmās vizbulītes. Tad kāpēc jāraksta dzejoli?

— Tad jūs negribētu būt vairs jauns? Vēlreiz jauns?

— Atklāti sakot, es nemaz vecs nejūtos. Bet uz atpakaļu tā kā Faustam pārdoties — tas man liekas absolūti nevajadzīgi. Tas viss jau vēl ir priekšā, tas viss vēl būs. Es pat zinu, kas es būšu un kur es dzīvošu, tā ka mani tas neinteresē.

— Jūs varat to teikt?

— Nē. Es varu teikt, kas es biju, bet es nevaru teikt, kas es būšu.

— Un kas jūs bijāt?

— Gleznotājs.

— Kur?

— Iespējams, Grieķijā. Es vienā kompānijā satiku gruzīnu mūķeni, un viņa teica, ka varot man pazīlēt. Es teicu — man ir brīva griba, brīva izvēle, tā visa ir manis paša lieta, mana darišana, man nevajag, lai man zilē. Bet viņa teica — es jums pazīlēšu, kas jūs būsiet, un es kritu kārdinājumā. Tad viņa pateica, kas es būšu, un pie viena arī, kas es biju. Noteica, lai nevienam nesaku, kas būšu, bet, kas esmu bijis, varot teikt. Traki interesanti. Viņa teica, ka man esot gleznas Eiropā. Man vienmēr ir patikušas ainavas — kad ir kāda ainavu izstāde, es vienmēr aizeju; pat visšvakākās, visbanālākās ainavas mani glezniecībā interesē. Es braucu kopā ar Uldi Prēdeli — viņš ir skolotājs un arī gleznotājs, kluss cilvēks, es viņu netraucēju un viņš mani — braucām kopā uz Ķurmrāgu, es staigāju pa jūrmalu, viņš gleznoja. Vienreiz es izstaigājos tā kārtīgi un teicu — iedod man arī pagleznot. Un sāku gleznot, uzgleznoju kādas pāris, trīs glezniņas. Tad nāca garām tantes govīs pārsiet, un viņas prasa Prēdelim, cik viņa gleznas maksā, prasa arī man. Es saku — man pieci. Un pat dažas pārdevu, lai būtu vēsturisks fakts biogrāfijā. Vienu saglabāju — tas bija pašportrets. Pārvedu mājās, viņš man vēl tagad Murjāņos mētājas aiz divāna. Bet tā zilētāja man stāsta — jūs ceļosiet pa Dienvideiropu, jūs vēl savas gleznas atradisiet, visticāmāk, Grieķijā, bet varbūt arī Spānijā. Es prasu — kā es viņas atpazīšu? Viņa saka, jūs zināsiet. Bet vai jums nav bijušas pašnāvības tieksmes? Es saku, man ir bijušas, jā, sevišķi "Caurvēja" laikā. Viņa saka, redziet, jūs gājāt bojā vienas gleznas dēļ. Es prasu — kāda tad tā glezna izskatās? Tad viņa man sāk raksturot to gleznu — un tā glezna ir aiz mana divāna... Kāda tur glezna — tikai tāda muļķība, bet tie elementi bija precīzi! Viņa saka, tur ir pilnīgi melna

jūra un celiņš tā, un sarkana saule, tāda kā pioniera nozīmīte, un tāda pati jūsu galva bez rumpļa blakus tai saulei, izspūrušiem matiem. Tā viņa to visu apraksta, un tas tur patiešām ir. Nu, tad jau jātic.

— Jūs teicāt, ka jums ir bijušas pašnāvnieciskas tiekmes...

— Kuram tad nav bijušas! Tik stipras jau man viņas arī nekad nav bijušas. Mani vienmēr ir filozofija atturējusi un pozitīvisms. Katrā ziņā man ir bijusi šausmīga vārgulība — un joprojām tāda ir —, kad nevar tikt uz kājām un uzkurbulēties. Tā jau ir tikai zema enerģētiskā līmeņa pazīme, vairāk nekas. Tas līmenis tik zems, ka tu zaudē kontroli pār sevi, zaudē loģiku. Vienīgi, ja ieķeris rāmi, tad paliec. Tie rāmji vispār ir baigi noderīgi. Tu vari nedzīvot visu laiku rāmi, tu vari ceļot apkārt, bet tev jātiec atpakaļ. Nē, tādas domas jau bieži ir, kad tu esi uz tā slietņņa — vai ir vērts kārpīties? Bet pat grūtas un smagas spēles ir tikai spēles. Un, kad tu redzi, ka dievi smejas par visu šito, tad tu saproti, ka nav tik traki, ka laikam ir jāsmejas līdz.

— Tad jums nepastāv nežēlīgs vai bezkaislīgs dievs, bet dievs ar humora izjūtu?

— Es vispār eksistenci izjūtu kā baudu. Pareizāk sakot, saprotu, nevis izjūtu — izjūtās tā ne vienmēr ir bauda. Man pietiek ar tiem dažiem brīžiem, kad es izjūtu eksistenci kā baudu, lai ticētu tai. Es, piemēram, rakstu tādu dienasgrāmatu "No patikšanas uz patikšanu". Var būt, ka tas arī tikai tāds pašglābšanās vai pašnodrošināšanās paņēmiens, bet izrādās, ka katru dienu ir kādas interesantas patikšanas. Kad viņas noformulē, viņas sāk eksistēt, objektivizējas, viņas sāk uzturēt. Reizēm viņas ir maziņas kā bērni — bet, ja mēs bērniem nepievēršam uzmanību, tas taču nenozīmē, ka viņi neeksistē. Kad tu viņas pieraksti, tad viņas tā kā apaug, sāk šilierēt un nākamajā reizē jau sāk rēgoties. Reizēm atkal ir tāds liels kaifs, tāds nemotivēts. Un tad tu sēdi tā, sēdi, un pa to laiku varbūt desmitiem dzejoļu būtu uzrakstīti, bet tu sēdi un kaifo. Un tai brīdī es arī saprotu to, ka dievi smejas, ka dzīves uzdevums ir bauda. Kad tajās baudās trenējas, tad var sākt izjust arī baudu hierarhiju. Katrs tos pakāpienus būvē citādu, bet, ja pieņem to sistēmu, tad viņa glābj — un visus cilvēkus glābj. Es pieņemu, ka šis glābšanas paņēmiens ir objektīvs un valdošais.

— Vai cilvēkam jāiziet cauri visiem garīgās attīstības posmiem, lai pie tā nonāktu, vai varbūt tas iespējams arī, kādu no tiem apejot?

— Es smagi pie tā nonācu. Varbūt tikai pirms kādiem pieciem gadiem. Citiem varbūt gadās labi skolotāji, es pie tā nonācu pašmācības ceļā, gaužām grūti. Es jau sen būtu baudījis dzīvi, ja tas būtu citādi. Mani tagad, piemēram, absolūti neuztrauc naudas trūkums — dzīvoklis, protams, jāsamaksā, bet es to neuztveru kā problēmu. Problēmas ir tikai tiem, kuriem ir zems enerģētiskais līmenis, tie, kuriem tas ir augsts, atstāj visas ķezas un ķibeles kaut kur apakšā, citā līmenī. Ja tu vari skriet, tad skrien, neskaties atpakaļ, nemuļļājies, izmanto savu radošo potenci. Jānonāk pie galējiem jautājumiem, jānoskaidro sev, kas ir dzīve, un es palieku pie tā, ka tas ir ļoti skaists uzstādījums, kuram ir sava spēle un spēles izjūta. Kad tu ej iekšā spēlē, tev ir jāiet ar lielu enerģiju — un tā enerģija nav tikai tava, tur ir tas neizskaidrojamais pārpalikums, tā enerģija tev tiek dota. Cik lielās devās, kāds ir tavs konts, pa kādām porcijām tu viņu vari saņemt, to es nezinu, bet, jo tu vairāk kop šo sajūtu, jo tev vairāk tiek dots. Es tagad runāju bez reliģiozitātes, tīri enerģētiskās kategorijās. Tad, ja tu to esi dabūjis, ķezas un ķibeles gan ir, bet nokārtojas, viņas tevi vairs nesaista. Jūs jau varat teikt, ka tā ir veca cilvēka filozofija, bet šodien Latvijā rodas aizvien vairāk jaunu cilvēku, kuri tā domā, un tas ir tas priecējošais. Tas ir tas trešais ceļš. Mēs esam audzināti strādāt dialektiski — tu i dulls, tu pats i dulls — ļoti elementāra formula, un mēs netiekam no tās dialektiskās domāšanas ārā — ne mēs, ne amerikāņi. Kad es runāju ar saviem Amerikas latviešiem, viņi ir tik apdauzīti dialektiski, ka man ir brīnums. Tā trešā metodika ir folkloristikā, ir dziesmu svētkos — kad ieiet iekšā dziesmu svētku korī, tad mati ceļas stāvus. Līdzīgi tas ir Lietuvā katoļu baznīcā. Pēc enerģijas nezūdamības likuma, rodas jauna enerģija, sabiedrība enerģētiski strukturējas no jauna. Es neko vairāk nezinu teikt, bet tas vieš skaistu optimismu — ka enerģija strukturējas, ka to var redzēt. Pat krišnaītiem, kad viņi iet pa ceļu, ir šāda enerģijas aste pakalā. Tā nav tikai reliģiozitāte — jogā jau arī ir *dharma*, ir tas, ko dara pats cilvēks.

Sarunājās Ieva Lešinska.

Rīgas Laiks. — 1995. — Nr. 4. — 32.—37. lpp.

1996

ZIEDOŅA PIRAMĪDA SASKALDĪTĀ PASAULĒ

— “Ceļš — tas ir stils,” jūs teicāt kādā intervijā, “bieži esmu slims, kad man ilgāk jāuzturas strupceļā”. Kā ir ar ceļu un strupceļu izjūtām šobrīd?

— Man tas ir ļoti pārejoši, ir bijuši visādi likteņa triecieni. Kad piemeklē slimība, operācija, pirmsnāves situācija, tad ir grūti pateikt — vai tas ir ceļš vai strupceļš. It kā jau strupceļš, bet katrā šādā situācijā iespējams atrast ceļu no jauna. Strupceļš vienmēr liek meklēt, pamudina atrast citus — transcendentālus ceļus. Tie ir atkal jauni piedzīvojumi, sākas kaut kas metafiziskāks. Tā es esmu daudz ko atklājis — meditatīvās lietas, arī baznīcas klātbūtni.

— Savus Rakstus kārtojot, jums iznāk vienreiz noietu ceļu iet no jauna...

— Jā, un sajūta ir jocīga. Tāda kā māņticība, ka tu esi gandrīz nomiris, jāņem cauri savs arhīvs, ko citā situācijā es nebūtu spiests darīt. Tagad pašam ir ļoti interesanti. Pēkšņi mani pārņem nostalgija, ka visu laiku dzīvoju it kā otrreiz, bet vienlaikus ir arī attīrīšanās sajūta — no visa liekā, no papīriem, draugiem, paziņām, liekas, ka viņi ir norakstīti nost. Visu laiku atvilktnē gulējušās nenokārtotas lietas. Kad tās ir nofiksētas vai pierakstītas, tad liekas, ka kaut kādā mērā esmu nokārtojis savas lietas ar viņiem. Kaut gan daudzkārt atklājas arī lieli parādi, kuri ir aizmirsti.

— Jūs pats sev esat Dievs, Rakstus kārtojot.

— Tas ir tas skaistākais, ka varu pateikt: “Kas jums par daļu!” Es jau paredzu pārmetumus, ka esmu izdarījis to un to, īsinājis vai pārrakstījis vēsturi, citādi samontējis īstenību, nekā tā tur bija, bet tās ir manas tiesības, uz tām es pastāvu, kamēr esmu dzīvs, man nospļauties, ko par to saka zinātnieki. Tie ir mani Raksti, lai viņi taisa pēc tam savējos.

— Vai, veidojot tos divpadsmit sējumus, jums nav sajūta, ka esat ļoti daudz uzrakstījis?

— Jā, ir, un viss vēl nemaz nesaiet iekšā tajos divpadsmit sējumos. Ārpusē paliek tā saucamā publicistiskā dzīve, jaukšanās visādās norisēs iekšā — tur ir tik daudz attiecību, vēstuļu

un dokumentu, strīdu un polemiku, ko vienā sējumā nekādi nevar iedabūt. Ja būtu jāiepazīstina ar to cilvēku loku vien, kas apkārt tinušies, pinušies, kur es esmu bāzis savu degunu... Jā, to varētu nosaukt tā: "Kur tu vēl ārpus literatūras esi bāzis savu degunu," — varbūt bez tā Raksti varētu iztikt, bet tā ir būtiska manas biogrāfijas sastāvdaļa. Galu galā man jāsaka, ka es savu laiku esmu nositis, vairāk bāžot degunu tur, kur nevajag, nekā tur, kur vajag. Ja es to būtu patērējis, rakstot literatūru! Tagad ir pat žēl. Bet vajag arī to inventarizēt — redz, to es dariju lieki un to arī... Galu galā izrādās, ka reti kas ir lieki darīts, jo allaž kāds cilvēks viņā galā ir atsaucies, tas uz viņu ir atticies. Vai to vajadzēja viena vai desmit cilvēku dēļ darīt? Es pārlasu tagad man rakstīto, un ir ļoti daudz mīlestības vēstuļu visplašākā nozīmē. Šīs simpātiju vēstules es lieku iekšā Rakstos ne tāpēc, ka tās ir glaimojošas (komplimentārākas vietas es tik un tā izsviedīšu ārā), bet par to būtību, kura ir un paliek daļa no tā laika publicistikas, kas šodien izpaliek.

— Jons Druce "Kurzemītes" ievadā rakstīja, ka katram latvietim ar Ziedoni ir sava saruna, sava vajadzība. Kad jūs nopratāt, ka tā varētu būt, vai tas jums neuzvēla atbildības nastu, varbūt esat gribējis palaikam mukt prom no šim sarunām un vajadzībām?

— Vēl aizvakar, nākot no Ārijas Elksnes Rakstu prezentācijas vakara, Vera Gribača man saka: "Ziedoni, nu, sakiet man, lūdzu, — kā tas var būt, mums ir šausmīgi daudz žurku, es uzlieku lamatiņas, noķeru vienu žurku un atstāju par bridinājumu pārējām žurkām — otrā dienā nav ne žurkas, ne lamatiņu? Ziedoni, pasakiet man, lūdzu, — kur tās lamatiņas varēja palikt?" Un man ir jāpasaka, kā tā žurka varēja ar visām lamatiņām aizmukt... Žurka var apēst žurku, bet lamatiņas nevar — vesela publicistika. Līdzīgi man daudz kur ir nācies atbildēt — zvana pa telefonu, ka Vecrigā lauž augšā akmeņus vēsturiskā ielā: "Ziedoni, jums jāiejaucas!" Es saku: "Nē, ejiet jūs, jums pašiem tas jādara." Reizēm ir tāda sajūta, ka tu esi tāds papīrkurvis, kurā katrs savus netīros papīrus iesviež iekšā. Vakarā atnāc mājās kā tāda atkritumu urna — un tā gadiem ilgi. Reiz es sapratu, ka pasaules lāpīšana ir bīstama. Ja te nolaižas no filozofiskiem augstumiem utilitārā līmenī, tad ir beigas.

— Vēl pirms atzišanas laikiem, kad jūs bijāt jaunais

dzejnieks, tikko sākāt rakstīt, vai jums bija sajūta, ka viss literatūrā ir jau uzrakstīts, ka grūti ar kaut ko pārsteigt vai ko jaunu pateikt, ka jāreķinās ar iepriekšējo literatūras vēsturi? Man šķiet, ka tas tagad ir kā cirvītis, kas karājas virs jaunu rakstītāju galvām.

— Nekad man nav bijusi tāda sajūta. Es biju ļoti neizglītotas, nācu no neizglītotas vides, tas man ir dažkārt smagi maksājis, politikā man bijušas tādas proletkultiskas ievirzes. Studēju neklātienē, bet arī tur filoloģiju man nebija laika mācīties. Mani vecāki — zvejnieki — par mācīšanos teica: “Ko tu moki savu galviņu!” Vēl studiju laikā nezināju, kas ir Čaks. Man nebija nekādas priekštecības. Varētu teikt, ka es literatūrā ienācu no tādiem hunveibiniem. Cik nu mani daži draugi ieveda tajā kultūras dzīvē. Vienvārdsakot — es sāku ļoti nekulturāli. Man vajadzēja izgudrot to velosipēdu. Mana derība bija un ir tas pats ceļš, nerimtība, meklēšana. Bet šī filozofija man jau bija, kad es izlasīju, ka tāda ir. Tad man vienmēr licies, ka divritenis jāizgudro katram cilvēkam. Ja tautā ir vairāki cilvēki, kas var izgudrot divriteni, tad Zinātņu akadēmija var veidoties, citādi Zinātņu akadēmija nevar būt. Tā ir tā derība, ka nav tāda strupceļa. Man bija skaista mazmeitiņa Annele, viņa bija ļoti slima, bet, tikko viņai bija krīzes pāri, viņa tūlīt kaut ko šīverējās — nekad nebiju redzējis, ka bērns tā var darboties, būt nerimtīgs, pats ar savu vēju iet.

Es domāju, ka vērtīgākais, kas cilvēkam var būt, ir viņa eksistenciālā izziņa. Tā ir rakstniecības pamatā. Bet es esmu iemācīts domāt tā valstiski — nezinu, vai tas ir labi vai slikti. Kad es skatos ne tikai uz jauno rakstniecību, bet uz visu šodienas jauno atmodas dzīvi, tad redzu, ka tā ir ļoti fragmentāra, maziem nogriežnišiem, gabaliņiem, struņķiņiem... Trūkst kopapjautas, kompozīcijas, sistēmas sajūtas. Pie vainas tur, protams, ir arī informācijas jukums, kas valda apkārt. Un liela daļa jauno šodien ir tādi paši hunveibini, kāds savulaik biju es. Nacionālais satvars arī šodien tiek nīcināts ārā. Virsū nāk Apvienotās Eiropas impērija. Viss notiek tā haotiski, un kopaina neveidojas.

— Tātad arī jums šķiet, ka mēs pasaulē un pasaule mūsos ir saskaldīta?

— Jā, jo mums neviens nemāca sistēmas — naidis pret sistēmu vēl ir ļoti svaigs. Jaunai paaudzei tagad minēt vārdu “sistēma” ir nepiedienīgi, pirmā atsauce — mēs jau vienā sistē-

mā dzīvojam, lieciet mūs mierā! Bet tā bija tikai viena — politiskā sistēma. Ir pazudusi hierarhiskās sistēmas apjauta — godbijība pret augstāku intelektu, goda, cieņas, bijības sajūta. Tās visas ir sistēmas lietas. Ja tu to neapjaut, tev nav bijība ne pret ko. Fragmentārisms kā tāds ir skaists, dzejniekam, māksliniekam tas ir nepieciešams. Tikko viņš nonāk sistēmā, tā beidz būt dzejnieks — tur ir tas paradokss. Ja sistēma tev kļūst svarīgāka par to fragmentu, tad tu neesi vairs mākslinieks, tu esi sludinātājs, filozofs, pravietis, valstsvīrs, Dievs zina, kas tu esi. Šis fragmentārisms ir mākslinieka būtība, stihija, bet sistēmas apjautai ir jābūt. Ja tu, sistēmu apjautis, vari būt brīvs — lūk, tā ir klase! Arī es meklēju, taisu pats savas sistēmas un redzu šīs hierarhiālās lietas. Es esmu mazliet Austrumu filozofiju studējis, iespaidojies no tās, esmu skatījis arī kristiānisma sistēmu. Diezgan racionāli esmu strādājis un dzīvojis, arī dzejā šis racionālisms diemžēl ir jūtams. Bet šis dzīves racionālisms varbūt ir padarījis mani neatkarīgāku no mākslas. Svarīgi ir apjaust, ka matērijas jēdziens ir paplašināms — ka redzamā pasaule nav vien mūsu pasaule, ka virs mums ir citi hierarhiāli līmeņi un zem mums atkal līmeņi. Kaut vai tik vien! Lai būtu piramīdas sajūta — tu dzīvo piramīdā, vari pabūt augšā un nolaisties lejā, un visu laiku nēsā līdzī informāciju — no augšas uz leju un otrādi. To jau Rainis Totam mācīja, bet Smilģis to neatšifrēja, viņam no Raiņa vajadzēja uztaisīt lielo, eksaltēto bumu.

— Kas jums visvairāk palīdzējis, bijis nozīmīgs pašizziņas ceļā?

— Grāmatas un cilvēki, kuri mani iesvētījuši metafiziskā domāšanā.

— Man nez kāpēc šķiet, ka rakstnieku kopā sanāksšanās isti labi jūs nejutaties...

— Kā kuru reizi. Var kādreiz iedzert, paklačoties, tas tāds folkloras veids — kā agrāk bija apdziedāšanās, tā tagad aprunāšanās —, es no tā nekautrējos. Citādi ar rakstniekiem ir garlaicīgi, viņi zina to pašu, ko es, — labākajā gadījumā. Un es zinu to, ko viņi, nu ko tad mēs tur runāsim! Kopš Ojārs aizgāja, es jutos ļoti vientulīgs. Mēs kaut vai neklātienē, bet turējāmie kopā. Tā jau gan nebija nekāda mana privilēģija, ar Ojāru daudzi turējās kopā un uzskata viņu par savu draugu. Bet nekāda profesionālās kopības izjūta man nav bijusi. Es

vispār neuzskatu sevi par rakstnieku, es esmu stipri nejaušs rakstītājs, esmu daudzkārt sevi pieķēris — varu runāt par rakstniecī-bas lietām, bet pēkšņi man kā bērnam tā runāšana apnīk un es saku: “Beigsim.” Tas vien liecina, ka es neesmu profesionālis. Izšķirošos brīžos es neizdaru piespiešanos. Un vēlāk gandrīz tā mazohistiski nopriecājos, ka tas un tas man aizgājis garām. Nez kāpēc. Tā kā tai rakstnieka stihijā es stipri gadījuma pēc jutos iekļūvis.

— No malas skatoties, jūsu rakstniecības ceļš gan izskatās visai mērķtiecīgs...

— Par rakstnieku esmu kļuvis apstākļu spiests. Man ir aicinājums dzīvē, kuru es neesmu piepildījis, — agronomija, dārzkopība. Tāda nostalgija man ir joprojām.

— Tāpēc jūs rakstijāt par dārznieku Pēteri Upīti?

— Jā, bet es pazaudēju kodolu tam romānam. Žēl, man pašam tas patika. Es varbūt varētu to mēģināt atjaunot, bet esmu mānīcīgs. Man likās, ka Upītis man nospēra tos manuskriptus, jo viņam laikam nepatika, ka es kaut kā mēģinu identificēties ar viņa personu. Viņš bija ciets vecis, nevienu nepielaida sev par tuvu, droši vien negribēja, lai es velti valkāju viņa piemiņu...

— Viss tomēr ir savās vietās — es domāju to, ka jūs galu galā esat dzejnieks, nevis dārznieks, jo atceros, ka jūs reiz atzināties, ka nevarat ciest visu to dabas ņudzīgo augšanu un tad mūkat prom, ka jums patik tikai brīdis pirms...

— Nuja, bet man būtu asistenti, kas tos nepatīkamos darbus augšanas periodā apdarītu... Ziedu laiks man tik tiešām nepatik nemaz. Es mūku prom maija sākumā, tad man ir bail no dabas, viņa mani kaitina, uzbudina, neļauj dzīvot, knieš un kasās. Tas ir tas augšanas ņudzeklis, kas spraucas, mīcās, maucas, ņurcās, diezgan riebīgi. Ziedošā pļavā jau nav tikai ziediņi, tur viss ņudz un mudž. Man patik, kad bērzs vēl ir tāds tamborēts, caurredzams, tikko ir pirmās lapas, tā ir jālasās. Bet brīdis pirms man patik tāpēc, ka tas ir provokatora moments. Esmu bijis daudzās ballītēs, kur kaujas. Es varētu uzrakstīt “grāmatu par kaušanos”. Man patik tā provocēšana uz kautiņu, ne tad, kad viens otram jau dauza degunus. Kad es kā studentīņš skatījos, kā Pāvuls ar Hariju Liepiņu — Tibalds un

Romeo — krusto šķēpus, es domāju: “Ko viņi tur ākstās, tur taču nekas nav, tā taču to lietu nedara...” Bet tad krievu režisors Efross rādīja Rīgā “Romeo un Džuljetu”, viņam viss bija kā no dzīves. Kad Tibalds provocēja Romeo, man bija tā, ka vemt gribējās, es knapi valdījos, lai nelēktu uz skatuves un nesadotu viņam pa purnu. Tā es biju uzkurināts! Daba provocē, un progress sastāv no šī “pro”. Pašam man tā provokācija patik, bet, ka mani provocē, nepatik.

— **Tad es to mazliet darišu. Vai nevienu brīdi, dzīvodams totalitārajā valstī, jūs nedomājat par emigrēšanu, vai jums nebija sajūta, ka, dzīvodams brīvā pasaulē, jūs būtu varējis brīvāk radīt?**

— Šim jautājumam vien varētu būt veltīta visa intervija. Mēs visi bijām ierobežoti, cik nu katrs gāja uz kompromisiem. Es nepiederu pie disidentu paaudzes, ne arī pie disidentiski domājošiem cilvēkiem. Paldies Dievam, tālaika paaudzei bija diezgan liels saprāts iekšā, ka varēja strādāt “esošajos apstākļos”. Tur ir daudz kas pārmetams, nosodāms no citādi domājošiem cilvēkiem. Cik tas kompromiss bija saprātīgs, cik nesaprātīgs, cik vajadzīgs vai nevajadzīgs Latvijai, personībai un cik Dieva taisnībai, to nevar tik viegli izsvērt. Es lasu tagad vēstules un skatos, kā cilvēki pieņēma visu, ko es rakstīju. Un tāpat bija arī brīdinošas vēstules. Arī tās es Rakstos likšu iekšā. Tā ir tautas modrā acs. Totalitārisma veidojās stipras personības, jo bija vajadzīga milzīga pašmobilizācija. Tagad bieži vien viss reducējas uz ļaudīm. Kad lasa kādu lugu, tad vienmēr ir personas un beigās pierakstīts — “ļaudis”. Ka mēs tagad vairāk esam ļaudis un nav personu, to jūt visur — režijā, politikā, rakstniecībā.

— **Cik svarīga jums bija, ir piederības sajūta?**

— Tik svarīga, ka es visu laiku par to vien domāju. Mans vienīgais piederības lauks — psiholoģiskais, enerģētiskais — ir piederība tautai. Ar to es rēķinos, to es pārdzīvoju. Par to varētu krenķēties, cīnīties, gremzties, lamāties. Tā manā dzīvē bijusi prioritāte un paliek, es i nedomāju to mainīt. Un vārds “nacionālists” man īsti neliekas ne šokējošs, ne apkaunojošs. Tā ir mana stihija, tā es esmu audzis. Tai pašā laikā mani neuztrauc kosmopolīts, ja viņš ir pēc pārliecības tāds, Dieva dots kosmopolīts, nevis modes pēc vai par naudu, ērtībām uzpirkts kosmopolīts. Bet Latvijā pašlaik valda ērtību uzpirkti kosmopoliti. Tai

pašā laikā man ir lieliskas Mirdzas Bendrupes vēstules par kosmopolitismu, kas ir filozofiski izaudzis, no jaunības kopts un pārliecinošs, kas nevienu neniecina.

— Ja mēs atgrieztos tagad pie dzejas — jau pirms desmit gadiem jūs rakstījāt, ka dzejas prestižs sabiedrībā ir krities, bet tas nenozīmē, ka dzeja kļuvusi sliktāka, kontaktpasaule kļuvusi citāda. Kā jūs tagad varētu iezīmēt dzejas un kontaktpasaules attiecības?

— Šodien nav šīs kontaktpasaules. Vismaz tā nav izteikta, nav organizēta, dzejas vakari, dzejnieks—klausītājs — tā nav, bet tas ir pats par sevi saprotams. Tas nav tikai uz dzeju attiecināms — koru jubilejas koncertos atnāk tikai radi. Latvijā ir milzīgs mākslinieku īpatsvars, kam jādzīvo pašiem sev un jāatmet pretenzijas, ka vajadzētu pulcēt zāli, kas viņā skatās. Tā arī dzejā, ja gadsies kaut kas stiprs, ka visi skries pakaļ, tad būs labi.

— Jūs esat piedzīvojis citādus laikus...

— Tā bija tāda donoru būšana, kad tautai pietrūka dukas. Es tagad lasu tās vēstules — tur rakstīts, cik daudz palīdzēts. Atklāti sakot, jaunības karstumā un tādā estrādes priekā par to nemaz nedomā. Es skatos, ka esmu stipri bezkaunīgi uzvedies, nerrodams, kaitinādams, izsmiedams, un tik un tā cilvēki ar lielu bijību ir attiekušies ne pret manu personu, bet pret dzeju. Tā bija tāda enerģijas pārļiešana. Tagad ir citādi. Bet man visnotaļ patīk literatūras plurālisms, kas tagad valda. Es lasu arī jauno prozu, nekad latviešu literatūrā nav bijuši tik spilgti fragmenti. Vienmēr ir bijuši klasiski, skolu iekopti literāri stili, vairāk vai mazāk vienādi. Tagad ir tik brīva literatūra kā nekad — tas ir spilgtums, māka, zināma rafinētība, ko tik tiešām var baudīt.

— Bet jūsu "Epifānijas" jau arī bija spilgti fragmenti...

— Tad man nāk prātā, ka tāds smalks vīrs kā Kurts Fridrihsons, kad es viņam lūdzu ilustrēt "Epifānijas", teica, ka epifānijas ir kā tāds ezis — visas adatas gaisā un katra adata citāda. Tie ir tādi dzīves fragmentiņi, tā viņi nāca, tā es viņus pārdzīvoju. Vispirms es uzrakstīju "paraujamo teikumu", tas varēja kādu laiku uz zīmītes stāvēt, jo es zināju, ka paraušu un būs tā epifānija. Zviedrijā "Epifānijas" ieguva diezgan lielu popularitāti. Varbūt toreiz man vajadzēja mazliet piespiesties, tas bija viens no tiem izšķirošajiem brīžiem? Varbūt tišām

vajadzēja kaut ko disidentisku iztaisīt, tas Nobela prēmijās palīdzot? Bet es nejutu aicinājumu neko tādu darīt.

— 1993. gadā jums iznāca dzejoļu krājums "Viegli". Ar ko bija saistīta šī atbrīvotības, viegluma izjūta, un vai tā ir saglabājusies?

— Lai būtu tāda izjūta, ir jābūt brīvam no visa tā, ko mēs te runājam. Tā ir tāda nulles situācija, nulles vilkme. Vertikāles izjūta. Tajā laikā es biju no ļoti daudz kā atteicies, absolūti no visa, biju brīvs, varbūt pat man bija jāaiziet. Tagad atkal man ir tāda izjūta, ka es jau esmu sen miris, varbūt man bija jāaiziet, bet es atgriezos. Bet atbrīvoties ir ļoti svarīgi, es izgudroju, kā var tikt vaļā no lietām — mājas ir pilnas ar biogrāfiskām lietām, sikumiem —, tās var aprakstīt un tad no tām šķīrties. Lielāko daļu vajadzētu pēc tam ziedot ugunij. Man nepatīk, ka pēc tam tās lietas savāc muzejos, sakrauj kaudzēs, pēc tam pa tām kāds rakņājas, taīsa doktorantūras, būvē apšaubāmas hipotēzes... Man vajadzētu rakstīt memuārus, lai atbrīvotos, bet man ir slinkums. Kad cilvēks ir jauns, liekas, ka visu var izdarīt ar iedvesmu. Tagad es saprotu, ka literatūra prasa spēku, un man nav tik daudz spēka, lai to, ko gribu uzrakstīt, es patiešām uzrakstītu. Tad es labāk to noslinkoju, nokaifoju — izfantazēju kādu dzejoli, padzīvoju tajā, atslēdzos no šīs pasaules un palaižu, lai dzejolis iet. Nepietiek ar talantu, iedvesmu, literatūrai vajadzīgs spēks.

— Dzejai vēl milas moka esot vajadzīgas?

— Man ir skaidra atbilde — mīlestības dzeju raksta tikai tie, kam mīlestībā neveicas, kam tā ir nepiepildīta. Ja man ir bijusi patīkšana, labas attiecības un veiksmē pie sievietēm, tad man milas dzeja nav bijusi jāraksta — es to esmu dzīvojis. Es tā to skaidroju. Ja tu dzīvo mīlestības atmosfērā, tu vari uzrakstīt tikai formālu mīlestības dzejoli. Un tad nav vērts tā rakstīt. Es varu palielīties — man nav bijuši jāraksta mīlestības dzejoļi. Toties man ir ļoti daudz greizsirdības dzejoļu — iznāktu vesela grāmatīņa.

— Visbeidzot jums pajautāšu: vai ir kaut kas tāds, kā vārdā jūs atteiktos no rakstīšanas?

— Tagad vairs neatteiktos. Vairs ne. Kaut gan rakstniecību nekad neesmu uztvēris kā misiju, es vienmēr esmu arīdzan kaut ko citu centies darīt — māju celt, pa Kurzemīti iet, Rakstnieku

savienību vadīt. Bet, tā kā biju jau saindējies, neesmu varējis tā isti nekur citur būt — ne Kultūras fondā, ne Saeimā. Varbūt tāpēc, ka mūza ir sieviete, es neesmu varējis no rakstīšanas tikt prom? Kaut gan neesmu rēķinājies ar to rakstīšanas imperatīvu, kas ir ļoti taktisks un blēdīgs — turas otrajā plānā, bet visu laiku liek domāt, ka tas tā nav. Vārdu sakot — kā labs tēvs vai māte ļauj bērnam darīt, ko viņš grib, un dzīvot maldīgā pārliecībā, ka esi aizņemts ar ko citu.

Ar **Imantu Ziedoni** sarunājās **Nora Ikstena**.

Neatkarīgā Cīņa. — 1996. — 28. febr.

DZEJNIEKA LUGU VAROŅI NESARUNĀJAS

[..]

— Jau labu laiku lasītāji var baudīt Rakstos jūsu ceļojumu sējumu. Ceļotājs ir veiksminieks — tā jūs apgalvojat. Šķiet, caur ceļošanu atklājas paša pieeja pasaulei. Redzējumu uzkrājums ļauj nebūt tur, kur esat, un būt tur, kur neesat.

— Ceļot var visādi, bet, ja nonāk pie atziņas, ka horizontāli pasaule ir neapskatāma, veidojas ceļojumu filozofija, kurā ir kaut kas cits — mēģinājums atrast tās vietas, kurās dabū informāciju pa vertikāli. Varbūt tas ir tīri enerģētiski — jušana, kuras nav nekur citur. Esi vietā, kas tevi uzrunā, un tu zini, ka tikai šīs vietas, mirkļa, cilvēka vai kaut kā cita dēļ esi šeit ieradies. Tas nav tūrisms. Daudzi kaut ko sevišķu meklē neapzināti un nokļūst pa pasauli, mētādamies no vienas vietas uz otru. Redzam, kā vecie tūristi pensionāri braukā pa pasauli ar fotoaparātu pa rokai — garlaikoti kaut ko meklē un neatrod. Tā ir tūrisma invāzija. Kas meklē fizisko komfortu — tā arī neko citu neatrod kā vien "klozetu" un "vannu". Bet, ja tūrisma filozofiju izaudzē līdz garīgā komforta nepieciešamībai, tad varam runāt par citu domu un pasaules uztveri.

Ja man kādā lielā ceļojumā piedāvā braukt, piemēram, uz pili, es nebraucu. Saku, ka pasaulē ir 18 397 pilis, man pārjautā — cik jūs teicāt?! Es atbildu — 180 736. Nē, jūs teicāt citu skaitli! Es preti — nu labi, ir viens miljons 873 pilis! Ko

man tālāk darīt? Visas vienalga nevaru apskatīt, tad jau viena vairāk vai viena mazāk — kāda tam nozīme?! Kvintesence ir citur.

Netīši lūdzu Uldi Tironu uzrakstīt kaut ko ceļojumu sējumam. Viņš nekomentēja manus ceļojumus, distancējās, uzrakstīja savu ceļojuma filozofiju. Lai arī esam dažādās paaudzēs, pieņemu viņa uztveri. Starp citu, vai publikācijās par Tibetu Tīrons atklāja, ko meklējis, vai atbildēja, ka meklēto ir atradis? Un vai viņš maz var vārdā nosaukt meklēto? Tā ceļo retais — meklē filozofisko vertikāli un arī fiziski ceļo pasaulē. Vertikāli taču var meklēt vienkārši grāmatās, filmās, var ceļot arī astrāli, nekur nekustoties.

— Vai jūs zināt, ka pats esat pasaule, kas ļoti "saindē" cilvēkus?

— Ekoloģiski...

— Ja garīga saindēšana ir ekoloģiska, tad ekoloģiski. Ja ar jūsu daiļradi "saindētajam" ir tendence strādāt ar vārdu, tad viņam noteikti jātiek vaļā no pakļautības Imantam Ziedonim. Garīgā tēva, kura dzeja viss ir tik tuvs un pieņemams, kults draud ar savu domu pazaudēšanu. [..]

— Latviešu valoda pati par sevi ir verbāla.

— Daļēji — jā. Krievu dzeja ir nomināla. Tā nosauc sajūtas lietvārdos, it kā raksta lietas. Mēs šis sajūtas dodam kustībā, varbūt tāpēc tas ir iespaidīgāk. Caur verbu ir vieglāk pakļaut vairāk cilvēku. Savulaik man visai patika pakļaut klausītāju zāli, gribējās to "mīcīt". Saki tā — zāle reaģē tā, saki citādi — atkal citādi...

[..]

— Egoisms... Un vēl — kādas ir divas citas īpašības, ja mēs gribam veidot trīsvienību?

— Esmu bijis spiests daudz filozofēt, bet neesmu nekāds mākslas teorētiķis. Pie visām formulām nonāku tikai biogrāfiski. Māksla (un literatūra tostarp!) ir Dieva dota. Tā ir dievišķa izpausme, kuru cilvēks caur savu egoismu sabojā. Atradu grāmatā Haralda Biezā sacīto, ko droši vien sacījis vēl kāds, — māksla ir veids, kā Dievs sevi dara ieraugāmu. Un tas ir galvenais. Tas ir dievišķās atklāsmes subprodukts (nepilns produkts), jo egoisms to aizplivuro, aizmaskē, padara bišķiņ netīrāku — tātad cilvēkiem saprotamāku, eksistenciālāku.

[..]

— Kas jums ir vēl bez uzrakstītā un tā, ko rakstisiet?

— Tie ir miera stāvokļi. Jūs sacijāt, ka es “saindēju” citus. Esmu musinājis cilvēkus — skriet, dīdīties, just ceļus, kalnu vējus...

Pats esmu daudz iemācījies. Skrējis, jājis ar zirgiem, braucis ar laivām. Ja es būtu veselīgāks, varbūt būtu slalomists, izpletņlēcējs, akvalangists... Ja es būtu drošāks, varbūt būtu austrālais ceļotājs, jo visiem šiem sliekšņiem esmu bijis ļoti tuvu.

Bet galvenais — es esmu iemācījies strādāt. Ja man tagad prasa, ko es daru, atbildu — slinkoju, mācos slinkot. Šajā dzīvē vienu lielu baudu neesmu izbaudījis, tas ir, slinkot, kaifot, meditēt, sēdēt, apcerēt vai arī neko nedomāt. Laiskoties! Manā dzīves pieredzē tā visa ir trūcis.

[..]

Kas ir palicis pāri? Viss neuzrakstītais! Ar neuzrakstīto ir līdzīgi kā ar tām apskatītajām un neapskatītajām pilīm... Ja esi uzrakstījis desmit dzejoļu krājumu, tad tūkstoš desmit vēl ir neuzrakstītu krājumu. Nu, un cik tad vēl vajadzētu uzrakstīt, cik vēl varētu paspēt uzrakstīt?! Viss acimredzot slēpjas intensitātē, kvalitātē, kapacitātē un kādā gājienā uz iekšu... Šādā nozīmē cilvēks raksta sev. Mēs allaž strīdamies, vai cilvēks raksta sev vai sabiedrībai. Tā ir viņa personības lieta, tas ir viņa ceļš... Viņš iet savu ceļu, un, ja citam cilvēkam no malas šā ceļa nolasīšana, “filmēšana” dod kādu palīdzību, pamācību, gandarījumu, prieku, baudu, pārdomas, tad tas ir ļoti jēdzīgi. Tāpēc pašam savu ceļu lielīt, komentēt, uztipt nav vajadzības un negribas.

Protams, daudz kas paliek nerakstīts. Es, piemēram, neesmu uzrakstījis nevienu lugu. Esmu tik daudz ko rakstījis, bet kāpēc ne lugu? Kāpēc nepamēģinu tīri avantūristiski? Droši vien traucē tas pats egocentrisms. Es varu uzrakstīt vienpersōnisku lugu. Ar otru man nekāda saruna neiznāk. Dzejnieki vispār nemāk ar otru sarunāties. Dod dzejniekam lielo zāli — tad viņš runās! Vai arī — nedod neko, tad viņš pats ar sevi runās... Kā muļķis runā pats ar sevi, bet, kad ir otrs, — viņš sēž kā ūdeni mutē ieņēmis. Tieši tā maniem lugas varoņiem — nav ko runāt ar citiem.

— Kas? Kā? Kam? Ko? Ar ko? Un tā tālāk... Atcerējos

jūsu "Portretu locījumos". Ārpus šīs filmas ietvariem — kurš no locījumiem jums pašam ir vistuvākais?

— Vokativs! Jo tas ir sauciens sev pašam. Tur nav jautājuma.

Genovefa Bērsone

Grāmatu Apskats. — 1996. — Nr. 18/19. — 2.—4. lpp.

STARP DŽAKARTU UN LONDONU

Nacionālā identitāte. Kur to rast?

Dzejnieka Imanta Ziedoņa un ārlietu ministra Valda Birkava saruna

I. Z.: — Līdz šim šajās dubultintervijās ir izvērsies tā, ka, satiekoties, nosacīti runājot, politiskajam un mākslinieciskajam spēkam, mākslinieks visu laiku uzdod jautājumus. Vai tas ir tā iecerēts, ka viņš visu laiku it kā intervē politiķi? Vai arī tā ir tikai tāda inerce — brukt politiķim virsū. Varbūt mākslinieks ir vienkārši tāds biklāks, subordināciju ievērojot.

V. B.: — Bet vai mākslinieks pēc savas būtības vispār neuzdod visu laiku jautājumus — sev, pasaulei...

I. Z.: — Var būt, ka tas ir tā.

V. B.: — Un nedod atbildes. Tā ir zināmā mērā tāda provokācija — vai mēs spēsim atrast kopīgu valodu, vai mēs vispār spēsim atrast kaut ko, par ko varam sarunāties. Es klusībā domāju, ka man pēc vizītes Dienvidaustrumāzijā ļoti interesanta ir saruna ar cilvēku, kas pārstāv būtiskāko Latvijas kultūrā. Teiksim, pēc vizītes Indonēzijā, kas izveidoja savu valsti pilnīgi ne no kā. Tur ir 200 miljoni cilvēku, bet tur ir ieviesta vienas mazas miljonu tautiņas valoda. Tikai tādēļ, lai identificētu sevi kā valsti, kura ir uz 17 508 salām un kurā ir 300 tautību ar savām valodām un dialektiem. Mums, latviešiem, nav šīs problēmas, mēs ļoti viegli identificējamies kā tauta. Es bieži ārzemēs saku — mēs jau neesam daudzi, pusotra miljona un pusotra miljona tautasdziesmu.

I. Z.: — Es domāju, ka mums ir ļoti liela identificēšanās problēma, bet mēs to neredzam, neatzīstam par problēmu. Bet tā

ir mūsu galvenā — identificēšanās —, un tā ir arī mūsu eksistences problēma.

Tagad runā par **politisko** nāciju, nevis etnisko nāciju. Ir tāda anekdote — lietus laikā lien sliekas no zemes ārā. Izlien viena un skatās — turpat blakus pabāzusi galvu vēl viena. Tā pirmā prasa — kas tu tāda esi? Un tā atbild — kā, es taču esmu tavs otrs gals! Mēs runājam par politiskās nācijas veidošanos un tikai par šo galu. Bet — un tā ir problēma — ir vēl otrs gals. Problēmai vēl ir otrs gals — nacionālā identitāte. Nevar veidot politisko nāciju, ja nav sakārtotas nacionālās identitātes lietas. Un vēl ir jautājums: kurš tad ir tas pirmais gals — politiskās nācijas veidošanās vai nacionālā identitāte? Lai gan sliekai tas ir vienalga, kurš gals viņai ir pirmais. Domāju, ka mums tā problēma nemaz nav skaidra — kurš šodien mums ir pirmais no šiem galiem. Un vai mums maz ir tās bioloģisks, etnisks, vēsturisks spēks tautā, spēks, kura dēļ būtu vērts vispār risināt un kurš izturētu šo politiskās nācijas veidošanās jautājumu?

[..]

I. Z.: — Es visu laiku domāju par to, ka valstiska identitāte ir tas apsolījums, bet vai tas ir reāli, vai mēs reāli esam savā spēkā un eksistenciālajā pastāvēšanā? Es nezinu. Deklarācija ir varbūtība, pieņēmums, bet kas to realizēs šodien?

V. B.: — Es minēju salīdzinājumam Korejas starptautiskās kooperācijas aģentūras direktora teikto. Pagājušais gadsimts bija desmit miljonu tautu gadsimts. Tautas, kurām bija desmit miljoni, attīstījās un uzplauka tāpēc, ka tas bija tam laikam atbilstošs cilvēku daudzums. Šis gadsimts un nākamā gadsimta sākums ir to tautu gadsimts, kurām ir ne mazāk kā 40, bet optimāli 70 miljonu. Tās var dabūt dinamiku. Paskatīsimies, kuras tautas dabū dinamiku? Dabū arī mazas, tāpēc šo teoriju visā pilnībā nevar akceptēt. Šis 70 miljonu tautas dabū uzrāvienu tāpēc, ka tās ir ekonomiski interesantas. Bet kāda bija atbilde, kad es stāstīju par Latviju, kad parādīju to mūsu spēku, kas redzams grafikos, jo Latvijā ir vislielākais speciālistu skaits ar vidējo vai augstāko izglītību, sagatavoto zinātnieku skaits, kuriem patlaban, protams, ne visiem ir labs darbs. Taču rādītāji mums ir tādi, ka viņi saka — jums visīstākais attīstības modelis ir Singapūras attīstības modelis. Bet ir jautājums — vai

šis attīstības modelis ir nacionālās identitātes attīstības modelis? Tas nav nacionālās identitātes modelis.

I. Z.: — Tas nav **mūsu** nacionālās identitātes modelis. Mūsu attīstības modelis ir latviskais modelis, kuram vajadzēja iedīgli tapt jau tolaik, jau Tautas frontē. Un tālākās valdībās mūsu intelektam vajadzēja veidot šo attīstības modeli. Kāpēc mums ir jākopē kaut kas, ja reiz mēs esam tik lepni, varam pat lielīties ar mūsu intelīģences augsto procentu un ar augstākās izglītības blīvumu? Tad jau mums nav jāmeklē nekādi citi modeļi! Vajadzēja šādu attīstības modeli ļaut izstrādāt mūsu intelektam un neļaut mūsu intelektam aizslidēt kaut kur prom.

V. B.: — Bet pasaulē jau nav latviskās, krieviskās vai vāciskās attīstības modeļa. Nav. Pasaulē ir viens — **tirgus ekonomikas** modelis, kura ietvaros nācija vairāk vai mazāk sevi saglabā un attīsta savu nacionālo identitāti.

I. Z.: — Tieši tā!

V. B.: — Nevar būt latviskās attīstības modeļa. Savukārt ir Singapūras modelis — valsts, kura ģeopolitiski ir izvietota tranzīta zonā un ir ar ļoti augstu intelektuālo potenciālu, spēj ieguldīt intelektu attīstībā. Īsā laikā tā panāca neticamu uzplaukumu. Es nezinu skaidri Singapūras nacionālo identitāti. Tā ir mūsu lielākā problēma, ka, izvēloties normālu attīstības modeli, kas ir visā pasaulē atzīstams, liberālu tirgus ekonomiku (jo liberālāka, jo sekmīgāka), mums ir jautājums pašiem sev, un te ir tās jūsu šaubas — vai šajā internacionālajā katlā, kas ir ekonomika, latvietis spēj saglabāt savu nacionālo identitāti, vai mūsu tautai pietiek spēka? Un, ja jums ir šaubas, tad man ir pilnīga pārliecība, ka mēs no tā tikai iegūsim un vairosim savu nacionālo spēku, stiprināsim savu nacionālo identitāti.

Bet, ja jūs šaubāties, tad man kā politiķim ir jādomā par to un jānodod atbildes. Varbūt tiešām Ziedonim ir taisnība? Tad es skatos un zinu, man ir taisnība tāpēc, ka es uzskatu — mūsu nācijas uzplaukums ir naudas ieguldījums izglītībā. Turklāt nevis latviskā izglītībā, jo *baznīca un piecas skolas* jau apliecina, ka latviskums tur dzīvo pilnā apjomā, bet gan starptautiskā izglītībā, atbilstoši pasaules modernākajiem standartiem. Jo ar mūsu Universitātes izglītību šodien Eiropā... diezgan daudz var izdarīt, bet ne visu. Tāpēc ka mums fantastiski pietrūkst cilvēku nevis ar latviskās identitātes redzējumu, bet ar **pasaulīgo**, vērienīgo redzējumu. Mūsu biznesa cilvēkiem, kas ar mani bija

kopā delegācijā, pirmo reizi atvērās acis — kā strādā Ārlietu ministrija. Pirmo reizi viņi ieraudzīja, ka tas ir pavisam kaut kas cits. Viņi modernā biznesā nevar strādāt, viņi tam nav gatavi. Viņiem nav pietiekamu valodu zināšanu, viņiem nav starptautiskās ekonomikas zināšanu. Tur runā dažādās valodās, atrod sakarus, tā ka problēma nav latviskajā identitātē. Jo labāk tu pazīsti pasauli, jo stiprāka ir tava nacionālā identitāte. Tā slika, kas būtu izlīdusi visās malās, noteikti zinātu, kas ir viņas otrais gals.

I. Z.: — No tā gala pašapziņa nesākas. Pašapziņa nekad nesākas no tā, ka tu zini, kas notiek cita sētā. Pašapziņa sākas no tā, ka tu zini, kas notiek **tavā** sētā. Es domāju, ka tās jau nav tikai manas, inteliģenta, šaubas. Tās šodien ir visas mūsu tautas vispārējās šaubas par savu eksistenci. Ne tikai par savu nacionālo identitāti. Bet par savu eksistenci. Vai politisko nciju latviešu tautai vispār ir vērts veidot, ja etniskas pašas kā tādas tās nav? Tad jau ir runa par patriotismu, par to, cik patriotiski valsts interpretē savas tautas intereses. Un šo atbildi nevar atrast Eiropā. Šodien politikā un mūsu valdībā prevalē šī apelišana pie pasaules modeļa un tā absolutizēšana, tas būšot tas glābējs. Bet glābējs būs elementāra pašapziņa, un elementāra pašapziņa ir tad, kad mēs pašī zinām savus spēkus, savu spēku integrēšanu pašī pārskatām, kontrolējam.

Kur mēs varam integrēties, ja mēs neesam savākušies savā spēkā? Mums nav šā spēka. Un tās ir manas šaubas. Tauta neapzinās, no kurienes tai nāk nepārtraukts kašķis, no kurienes tai nāk nepārtraukti jautājumi un nepārtraukta nepatika, apelācija, dusmas un visa šī neapmierinātība. Tauta neformulē, ka tās ir pašapziņas lietas, tās ir bailes, būtībā iekšējas bailes.

V. B.: — Sakiet, lūdzu, — vai paēdusi tauta labāk apzinās savu nacionālo identitāti?

I. Z.: — Te vairs nav runas par paēdušu. Tauta neapzinās, kāpēc tā prasa tikai zināmas ērtības, ēšanu un tamlīdzīgi. Tāpēc ka nav formulētas tās lietas, kas tautu tur kopā. Runa nav par pašēšanu, runa ir par mūsu bērniem, par to pašē izglītību. Šodien taču bērni kļūst būtībā arvien neizglītotāki. Pie visa tā, ka mēs braucam un studējam pasaules modeļus, to, kā pasaulē integrēties, un metodikas, un pat skolotāji, kuri vazājas apkārt pa Eiropu, atbrauc atpakaļ tikpat slinki, kaut kādu lūpatu nopirkuši, atbrauc atpakaļ un nebūt neintegrējas un ne-

taisa neko jaunu. Programmas skolai vēl līdz šodienai nav sakārtotas.

V. B.: — Kategoriski nepiekrītu! Latvijā nekad nav bijis tik daudz jauniešu, kas runātu tik daudzās valodās. Uz vienu Ārlietu ministrijas atašeja vietu piesakās vairāk nekā 100 cilvēku, kas prot daudzas valodas. Mums ir vairāk nekā 5000 jauniešu, kas runā ne tikai Viduseiropas, bet arī skandināvu valodās. Es esmu satīcis desmitiem jauniešu, kas runā septiņās astoņās valodās. Mums nekad nav bijuši tik bagātīgi izglītoti jaunieši, un, ja kāds kaut ko neizdara, tad no tā nevar taisīt secinājumu par nacionālo identitāti.

I. Z.: — Kādēļ mēs mainām tematu! Mēs runājam par izglītību.

V. B.: — Jūs pats savā rakstā "LMM" par baznīcu un piecām skolām to apliecināt — cik daudz var izdarīt...

I. Z.: — Tā ir tikai maza saliņa.

V. B.: — Bet no kā tad veidojas tā tauta?

I. Z.: — Tā ir maza saliņa. Jums šķiet, ka tik skaists stāvoklis ir visur, visā Latvijā?

V. B.: — Nē, es nesaku, ka skaists.

I. Z.: — Tas, ko jūs redzat, varbūt ir valstiņa ap Ministru kabinetu, tas varbūt ir Ministru kabineta iemesls tā spriest, varbūt zināms jauniešu loks.

V. B.: — Es visu Latviju esmu izbraukājis! Es satieku cilvēkus vistālākajos Latvijas novados, simtiem skolu un simtiem pagastu cilvēkus. Es nesēžu šeit un no šejienes to neizsecinu. Un visur es satieku ļoti prātīgus un gaišus cilvēkus!

I. Z.: — Es arī viņus satieku, nepārtraukti braucot apkārt. Bet tajā pašā laikā es redzu, ka mums nav bijis tik slikts stāvoklis izglītībā kā pašlaik. Skolotāji, kas nākuši kā mani padomju laika biedri, paši ir neizglītoti, neinteliģenti, neko saviem bērniem nevar dot. Izglītības ministrija — kur es nevainošu ne vienu ministru, ne otru —, ministrija kā sistēma, visa šī birokrātiskā sistēma...

V. B.: — Protokolā te būtu ierakstīts: Birkavs māj ar galvu. Taču es atkal gribētu teikt — es to uz **visiem** neattiecinātu.

I. Z.: — Mums nekad nav bijis tik daudz bērnu, kuri nemācās vispār. Nekad mums nav bērni prostituējuši. Nekad nav tik daudz bērnu kļīduši pa ielām.

V. B.: — Nekad mēs vēl neesam bijuši tādā situācijā, ka mums jālabo piecdesmit gadu okupācijas kļūdas, un nekad mēs

vēl neesam gājuši tādam tranzītprocesam cauri. Kāpēc mēs to neredzam, ka mēs pirmo reizi arī šīs lietas darām?! Un ka tāpēc mēs pieļaujam arī kļūdas. Arī valdība kļūdās un parlaments kļūdās (nē, parlaments jau gan nekad nekļūdās... jo tas pārstāv tautas intereses). Bet mēs nevaram vispārināt šīs negācijas.

I. Z.: — Mēs varam. Mūsu valdīšana prevalē visu šo eiropisko shēmu un ļoti labi kopj ārpolitiku, bet ļoti slikti kopj iekšpolitiku. Vienkārši šī sistēma nav savesta kopā. Mums arī sociālisma laikos stāstīja, cik labi un viegli būs nākotnē dzīvot, vēlamo uzdot par esošo. Visu laiku stāstām, kā ir ārzemēs un kā būs pie mums.

V. B.: — Tas, ka mēs gribam integrēties, nenozīmē, ka mēs gribam izmantot šo situāciju, lai kaut kādā mērā deformētu mūsu nacionālo identitāti. Mana dziļākā pārlicība ir tā, ka šīs integrēšanās modelis Eiropas Savienībā ir vienīgais, kā saglabāt nacionālo identitāti, un vienīgais, kā saglabāt valstiskumu. Šinī ziņā es gribētu teikt, ka, valstiskumu saglabājot, tas būtu svarīgāk. Jo Eiropas kultūrā savu nacionālo identitāti mums būs daudz vienkāršāk saglabāt nekā deformētajā austrumu kaimiņu kopienā. Tāpēc ārpolitiski es šobrīd būvēju rāmi, kurā cilvēks jūtas ērti, lai saglabātu savu nacionālo identitāti. Tas nenozīmē, ka nebūs problēmu. Bet vai jūs šodien varat pateikt, kas ir vācu kultūra, kas ir vācu nacionālā identitāte, kāda tā ir beļģiem? Viņiem pašiem arī ir jāatbild uz šo jautājumu. Vai viņi saglabā savu identitāti?

Mēs nevaram atteikties no mērķa, uz kuru ejam tikai tāpēc, ka neesam sakārtojušies. Jo iešana uz mērķi ir sevis sakārtošana. Ejot uz mērķi, mēs redzam, ka varbūt tur ir arī kaut kas nepatīkams. Varbūt būs jāatdod daļa no savas suverenitātes, kaut kādu lēmumu pieņemšana tiek atdota Briselei. Bet tas neskar nacionālo identitāti. Nacionālās identitātes problēmas sākas tur, kur cilvēks zaudē ticību savai valstij.

Ticība valstij un vidusšķira

I. Z.: — Un ticību savai valstij viņš zaudē tad, ja tautai nav savas vidusšķiras.

V. B.: — Ja... Un vidusšķiru var uzbūvēt tikai, ejot to ceļu, ko es jums zīmēju. Nevis vispirms uzbūvēt vidusšķiru un tad iet uz Eiropas Savienību.

I. Z.: — Tad atgriezīsimies pie tā, ka slieka ierauga savu otru galu. Un tas notiek vienlaikus, tas nav vispirms, tas ir vien-

laikus. Mana apelācija pie jums ir tā, ka šodien valsts vai valdības politikā prevalē ārlietu modeļu studijas, pilnīgi (tā vismaz izskatās) aizmirstot iekšējās lietas. Nerunāsim par prievītēm, Lāčplēsi utt. Runājam par vidusšķiru. Kāda jēga un cik ilgi var studēt Eiropas modeļus, ja diendienā acīm redzami mainās latviešu vidusšķiras proporcijas. Krievu vidusšķira nostiprinās ik dienas, latviskā vidusšķira neaug. To mums dod politiskā nācija?

V. B.: — Es domāju, ka šīs lietas — vai aug krievu vai latviešu vidusšķira — ir jāpierāda ar skaitļiem un valdībai, valstij tam ir jāseko.

I. Z.: — Neseko!

V. B.: — Diemžēl modernā ekonomika, tirgus ir bez nacionālas piederības. Tas nenozīmē, ka mēs varam šobrīd uzbūvēt savu vidusšķiru, neejot, nestudējot to ārzemju modeli, neizmantojot šīs ārzemju likumsakarības. Tikai tā mēs to uzbūvēsim.

I. Z.: — Es neapstrīdu ārpolitisko modeli. Es apstrīdu to, ka latviešu vidusšķira, kuras dēļ būtu vērts taisīt politisku nāciju, neveidojas. Ka zemnieks savus bērnus šodien nevar laist skolā, ka šodien aktrises nevar aiziet uz balli — viņas lāpa savas zeķes un staigā ar salāpītānu zeķēm.

V. B.: — To savukārt es neapstrīdu. Tāpat kā es neapstrīdu to, ka valsts nepietiekamu uzmanību pievērš iekšpolitiskiem jautājumiem.

Būtu vai nebūtu citādi?

V. B.: — Protams, mēs varējām izdarīt arī kaut ko labāk, bet mēs taču visu darijām pirmo reizi. Nav pasaulē pieredzes, kā pāriet no tā režīma, kurā mēs bijām, uz jaunu valsti. Ne-laime, manuprāt, slēpjas nevis tajā apstākļi, ka viens sliekas gals lūkojas Eiropā un otrs meklē nacionālo identitāti, bet gan tajā patiesībā, ka lielākā sliekas daļa atrodas zemē un lūkojas tumsā.

I. Z.: — Slieka ir savā zemē, un tur viss ir kārtībā. Bet šaubas turpinās, inteliģence turpina meklēt savu vietu. Līdz šim Rīgas Latviešu biedrībā nāca un gāja tās sirmās galvas, bet tagad jau redzams, kā inteliģence un gados jauna sabiedrība pie-teic savu sabiedrisko domu un veido savu blakusstāvēšanu valstij.

[..]

Mārtiņš Pilādzis

Literatūra. Māksla. Mēs. — 1996. — 14.—21. nov.

ESMU KĀ TĀDS STARTERIS

Imants Ziedonis nestāv uz pjedestāla. Tomēr mēs viņu tur jau esam uzcēluši. Viņu mīl tauta un nedaudz bijā pat labi paziņas, jo Imants bieži ir ass, sarkastisks, atskabargains. Viņš katram var pateikt acīs visu, ko domā, un tas ne vienmēr ir patikami. Viņš rosina lietas un cilvēkus redzēt savādāk, nekā esam to ieraduši darīt. Viņš apsteidz sarunu biedru ar savu domu, un tajā jūtama gaišredzība. Imants, liekas, precīzi var pateikt, kas mūs sagaida rīt, parīt, pēc gada, pēc desmit.

Patiesībā tā īsti runājušies neesam nekad, kaut arī pazīstu Imantu jau kopš 1962. gada, kad pēc skolas beigšanas sāku strādāt Latvijas Padomju Rakstnieku savienībā par tehniko sekretāri, bet viņš bija jaunais dzejnieks. Imanta Auķis — aktrise Ausma Kantāne — ir mana bērnības dienu biedrene. Pēckara gados uzaugām blakusmājās pašā Rīgas centrā. No turienes, no bēniņu dzīvokļa, Imants savu Auķi pēc kāzām, kas notika Rakstnieku savienībā (kopš tās nakts pagājuši divdesmit gadi), nakti pa Brīvības ielas pašu vidu, pa balto svītru, dziedādams aizveda uz savu istabiņu pie vecā Fimbera (rakstnieka Kārļa Fimbera). Tātad man ir divi trumpji, kas ļauj cerēt, ka pirms gadumijas intervija "Dienai" netiks atteikta.

Imants sagaida gluži laipns. Iekāpju milzīgās, zaļu krokodilu čibmutēs un veros apkārt. Sen te neesmu bijusi. Šķiet, te tā saderīgi blakus rit mūsu un aizgājušais laiks. Priekšnamā saderīgi līdzās novietojušies trenāžieris, uz kura Imants katru dienu skrīen, un Napoleona laika dzelzs stīpām sastīpota lāde — velte dzejniekam no kādas kundzes. Lādē Auķis glabā adījumus, lai kodes nemetas. Viesistabā daudz gleznu — tas jau mūsu laiks. Baskājis Irbitis nejūtas vientuļš blakus Eglītei, Zenzarim, Pauļukam, Blumbergam, Fridrihsonam... Nē, tā nav kolekcija, bet mazi gabaliņi iz dzīves. Katra glezna ar savu stāstiņu: to varavīksnes krāsās zaigojošo Pauļuks gleznoja tepat, pa draugam. Mākslinieks teicis — tev nevajag gleznu, glezna ir manta, tev vajag logu uz Eiropu! Irbiša gleznu Imants atrada antikvariātā, bet Dagestānas kalnu gāles apzeltītā rāmī Ziedoņpārim Kabardas-Balkārijas kultūras ministrs muzejā noņēmis no sienas un uzdāvinājis ar visu inventāra numuru...

Aicināta ieslīgstu divānā, kuram abās pusēs satupuši Ausmas plīša lāči. Te ir tikai daļa, vairāki mīt Murjāņu mājā, un palaikam gan vienu, gan otru lāču komandu apdraudot kodes.

Kamēr Ausma salūko cienastu, vēroju Imantu. Elegants savā askētismā. Kā vienmēr, nedaudz švītīgs. Tā ir tā elegance, kas vienmēr piesaista skatienus. Bilstu Imantam par savu vērojumu, bet viņš: "To Auķis, ko nu es. Kad jauna sieva, tad jau savādāk nevar. Bet uzvalku man nav. Viens tāds pelēks, vēl no kliķes laikiem, kā tiem "Ugunī un naktī", kuri dala Latviju. Ar to nesen aizgāju uz operu. Starpbrīdī meklēju mazmājiņu. Izrādās, pa mazām durtiņām nokļuvu aizkulisēs, kur atkal tie pelēkie vīri, deputāti, Latviju dala. Tā ir ar tiem pelēkajiem uzvalkiem, kādreiz var vinnēt kaut ko..."

Smej tikai Imanta acis. Viņš runā lēni, ar lielām domu pauzēm starp vārdiem. Reizēm aizfilozofējas, jo katrs jautājums ir sākums tūlītējai pārdomai, formulējumam, analīzei; reizēm viņš atbild pavisam īsi, reizēm — plaši, skaidrojoši, kopsakarībās.

— Gads atkal riņķi. Vai tev nav žēl laika straujā ritējuma? Tagad tas aulekšo kā nekad. Daudz ko ar prātu saprotam, bet ar sirdi nepieņemam. Lūk, dzejas laiks vien pārvērties līdz nepazīšanai — no fantastiskām grāmatu tirāžām un dzejnieku godināšanas līdz pašreizējam klusumam, kas vienaldzībai rada...

— Man tā laika nav žēl. Toreiz mums bija sava funkcija, sava misija un savs darbs. Dzejnieki bija gan mācītāja, gan politiķa, gan disidenta lomā, kaut gan istenībā nebijām ne viens, ne otrs, ne trešais. Baudījām tautas mīlestību, slavu un godu, saņēmām arī vienu otru pagodinājumu. Tas viss aizgājis — un paldies Dievam. Jā, tajā laikā dzeja augstu kotējās un tirāžas bija milzīgas, bet tas tikai nozīmē, ka tauta bija noplicināta, tai trūka pašai savas dzejiskās izjūtas, tā slimoja ar dzejisko mazasinību. Lietuvā un Igaunijā tauta ir sakoptāka, sabiedrība mazāk unificēta, tur nebija ne tādu grāmatu tirāžu, ne arī dzejas pasākumi tik augstu viņojās. Kāpēc laukos cilvēki mazāk lasa dzeju? Viņi gluži vienkārši dzīvo veselīgākā vidē. Baznīcas cilvēki arī tik ļoti nelasa dzeju. Parasti to lasa tie, kuriem kaut kā pietrūkst vai gribas kaut ko vairāk, nekā viņiem dots. Tagad visapkārt ir tik daudz impulsu, ka pēc dzejas vairs nav liela note. Tikai viena bēda — cilvēks nav tik izglītots, lai šos impulsus sašķirotu un izvērtētu.

— Vai tagad iznāk braukāt pa Latviju?

— Daudz, it īpaši pa laukiem. Tikko atgriezos no Tirzas, kur bijām aicinājuši kopā visus Latvijas avotu saimniekus. Gaiši cilvēki. Provincē var redzēt mūsu kultūru šķērsgriezumā. Ja Saime būtu provinces partija, es tajā darbotos vai to aizstāvētu. Pašvaldību kustība rajonos ir viena no prioritātēm, kas var atkopt tautas veselību. Tieši provincē tagad dzīvo patriotiskas kustības cilvēki, kas uztur tautas pašapziņu. Katrā mazā pilsētiņā ir sava inteliģences kopa, kas pulcējas vai nu ap vietējo kultūras namu, bibliotēku, vai avīzes redakciju. Visu nosaka tas cilvēks, kurš ap sevi vāc pārējos. Provincēs atdzīvošanos var acīm redzami manīt, piemēram, pēc kafejnīcu parādīšanās. Ja mazpilsētiņā to ir daudz — mazu un omulīgu —, tad tur veidojas sabiedrība un cilvēki grib sanākt kopā. Lielie kultūras nami vairs nav modē, tas vairs nav stils, kādā cilvēkiem vajadzētu dzīvot. Notiek mazu grupiņu atdzīvošanās. Arī lieliem kotiem blakus dzimst mazi kamerkoriši, ansambliši. Tauta grib intīmāk padzīvot, it īpaši jaunatne.

— **Kādu tu tagad redzi savu iespēju darboties Latvijas labā, kad dzejai nav vairs Lāčplēša spēka? Esi nolēmis atpūsties, apcerēt aizgājušos laikus, rakstīt memuārus?**

— Mana loma arvien bijusi ierosināt, uzkūdit, uzkurināt, pamudināt, piestartēt. Tā esmu visu laiku strādājis, un, kad manā vietā nāk citi un turpina, tad man vairs nav interese. Es esmu tāds kā starteris. Kad mašīna jau rūc, starteris apstājas. Arī tagad varētu daudz ko piestartēt, bet man liekas, ka to starteru ir tik daudz, man jau ir konkurence. Tāpēc tagad jāliek savas idejas uz papīra. Piemēram, varētu pierakstīt savas vīzijas par Latviju, un tās droši vien nesakristu ar to, ko reāli redzam.

— **Kādu tu redzi Latviju savās vīzijās?**

— Stipri citādu, nekā tā ir tagad. Man ir savas plaukstošās vīzijas. Ne tā, kas ir ļoti apmulsusi, dezorientēta, nošļukusi, nogurusi, kašķīga un nabadzīga. Bet tas ir tā uzkrājiens. Bija paredzams, ka cilvēka garam draud krīze. Tautai 40., 50. un 60. gados nolaida asinis, iznīdēja mūsu spožo inteliģenci un vidusšķiru, kas bija kā koša buķete uzaudzēta Latvijas laikā. Tika izjauktas visas stabilās un cilvēka dzīvei nepieciešamās struktūras. Tagad vieni pie Ministru kabineta durvīm dauza ar karotēm pa bļodiņām, citi nepārtraukti riko pieņemšanas un prezentācijas. Latviešus var iedalīt kora dziedātājos, pensionāros

un konferenču rīkotājos. Kur ir strādātāji? Pareizās vērtības netiek uzrādītas. Katram jāmeklē gaismas centri, magnētiņi, kuriem ir vērts pielipt. Folkloristi ir tāda stabila vērtība. Baltā kustība māca bērniem stabilu dzīves izjūtu. Tāda vērtība ir baznīca. "Diena" arī uzrāda darbīgus cilvēkus, kas audzē Latvijas vidusšķiru, tie krās kapitālu, eleganti un izglītoti audzinās savus bērnus. Bet pašlaik ir juceklis. Mēs pārāk ātri esam palaiduši vaļā tautfrontisko kustību. Nekavējoties jāizstrādā tautas atveseļošanās programma, tikai es nezinu, kas to darīs, — varbūt prezidenta dienestam ar to jānodarbojas? Jābūt arī gudrai, mobilai zinātnieku elitei, kura spējīga valdībai dot padomus veidot darbības stratēģiju. Varbūt tautfrontiski strādāt spējīga būs inteliģences apvienība?

— **Kuras, tavuprāt, būtu galvenās prioritātes tautas atveseļošanas programmā?**

— Ne jau par visām mēs te avīzē izrunāsim. Tā lieta sen iekavēta, bet jāsāk ir ar skolu lietām, ar izglītību, ar ciņu pret totālo alkoholismu, kas jau pārņēmis visu Latviju un sasniedzis bistamības robežu, ar slēpto prostitūciju.

Izglītības atveseļošana jāveic pati pirmā. Jāsāk ar bērnu audzināšanu darbam. Mums ir gudra humānā audzināšana, bet nav darba mācīšanas, nav strādāšanas filozofijas. Ieklausies! Vīsi saka — man vajag dabūt naudu, bet neviens nesaka — vajag nopelnīt naudu. Mums ir strādnieki un ir humanitārā inteliģence, kas nejūt savu sasaisti ar strādniecību. Latvijai nav amatnieku slāņa — cilvēku ar mākslinieka dvēseli un zelta rokām. Kas spētu radīt māksliniecisku produktu, kurš iekaro pasauli, spētu strādāt, uzturēt ģimeni, tam ir sava darba ētika un prasme, un atbildības pakāpe. Bet, raugi, tik daudz ir mākslinieku, zīmētāju, literātu nometņu... nav profesionāļu biedrošanās, talku, darba nometņu. Tas spēks, kas varētu turēt tautu kopā, ir darbs. Ja jauniešiem iemācītu vākt informāciju, to organizēt, sagremot, ja iemācītu loģiku un psiholoģiju, un darba ritmiku, tad viss viņos sakārtotos. Kad normālam tīnim parāda sistēmu, kurā viņš dzīvo, ģimenisko, skolas un valstisko sistēmu, viņam šī spēle kļūst interesanta. Tāpat ir ar kosmiskām lietām. Cilvēkam jāzina, kur viņš ir un ko dara. Tagad ir apjukuši bērni un apjukuši skolotāji.

— **Par kosmosu un mūžīgo dzīvošanu katram ir tikai tāda aptuvena apjaušana. Kaut kādas driskas no astronomijas**

un dievišķās mācības par pasauli. Mūžība ir tāds nosacīts jēdziens.

— Cilvēks nāk, Dieva laists, šeit uz Zemes, triju spēku nosacīts. Viņš piedzimst nosacītā astroloģiskā situācijā ar tādu kā zvaigžņu spēku nosacītu karkasiņu. Otrs ir ģenētiskais spēks. No tā tavš karkasiņš apaug it kā ar ģenētiskiem burbuliņiem. Tevi ir visi radu un senču gēni, un tie spēlējas savā starpā. Laiku pa laikam tā spēle parādās tavā albumā. Rau, gada vecumā esi mammai līdzīga, divu gadu vecumā — tēvam, bet pēc desmit gadiem seļā parādās tālas vecmāmiņas vaibsti. Senči piepilda visu albumu. Trešais nosacījums cilvēka tapšanā ir audzināšana un pašaudzināšana. Lūk, kādi ir tie tris spēki! Kad cilvēks netiek ar sevi galā, parādi viņam šo shēmu, un viņš sakopsies, — būs sevi jāpacinās ar vecsmātes kašķīgumu, jāpiesargājas no onkuļa sliņķa gēniem vai tantes nesakarības... Kad redzi, kā viņi pa tevi klist, tu ar tiem sāc rēķināties kā ar esošiem, nevis kā ar nesaprotamu spēku, sak, ak, kā tas Ješka dzer, vecāki ne lāsi nav mutē ņēmuši, bet viņš dzērājs! Bet, ja Ješka zinātu, ka tas ir vecvectēvs, kas viņā dzer, tad taču Ješka pacinītos ar to! Protams, pastāv arī karmiskās sekas. Viens rēķins, otrs, trešais, tie jānokārto. Man nav šaubu par to, ka cilvēka evolūcija nebeidzas šajā dzīvē. Viņš evolucionē mūžīgi, es tikai nezīnu, ko nozīmē — mūžīgi.

— Ar ko tu sevi cīnies, zinot savu senču ģenētisko koku?

— Ar slinkumu. Man bija tāds feins, slinks vectēvs. Kā viņš izvairījās no darba — no mājām prom, ka tik nav jāstrādā! Kad atgriezās, stāstīja brīnumu lietas — Annul, kā tur cilvēki dzīvo, kā dzīvo!... Vecmāte tad norūca — tādām tikai ar riņķīti (ar plīts riņķīti — *I. Z.*) pa galvu! Kaut gan man nav bijis daudz ar viņu sevi jācinās. Visi pārējie radi bija ļoti strādīgi. Viņiem pateicoties, nekad neesmu ļāvies uzdzīves vaļībai. Mamma un tētis mani iemācīja metodiski strādāt. Mammai pelēkā laukakmeņi uz kapa uzrakstīju: *Viņa milēja strādāt un milēja mūs...* Bet tikai tagad saprotu, ka visu mūžu esmu līdz riebumam metodiski strādājis un ka man vairs negribas to darīt. Bet saprotu arī, ka nemāku slinkot. Tagad apsēžos kādā Vecrīgas kafejnīcā, mēģīnu kaifot, piezīmju grāmatiņā neko nepierakstīt. Ja pierakstu, cenšos tūlīt pat aizmirst un vispār neskatīties tajā iekšā,

laist visu pāri galvai. Taču to izdarīt grūti. Jā, tagad nu es cīnos ar tēva un mātes ļoti kārtīgajiem ģēniem.

— Tātad tu tomēr kaut ko piefiksē savās pierakstu grāmatīņās? Reiz presē solījies, ka būs darbs par Krišjāni Baronu.

— Šo to pierakstu. Tagad, piemēram, iespaidus "No patikšanas uz patikšanu". Tikai patikamos iespaidus. Nē, pierakstu arī draņķīgos, tikai tos nevienam nerādu. Neesmu arī tajās piezīmēs ieskatījies. Nav pienācis to laiks. Bet 6. janvārī aicinu tevi uz Reiterna namu. Tur, kā katru gadu, būs mans vakars kopā ar Ainu Kalnciemu. Es lasīšu fragmentus "No patikšanas uz patikšanu". Par Krišjāni Baronu, tu saki? Latvieši jau ir lieli krājēji, bet beigās tā krāšana kļūst par pašmērķi. Vai es to grāmatu uzrakstīšu, nezinu. Man ir milzīgs faktoloģiskais materiāls sakrājies, jāpiespiežas un jāvēžas klāt. Kādam mani ir jāpiespiež. Kam? Nu, māte Latvija varētu piespiest. Nē, pašam vien tas būs jāizdara.

— Vai Dižkoku grupa vēl kopj Latvijas ainavas?

— Nē, ko nu vairs! Vide privatizēta, tur nevar tā staigāt, kā gribi. Kad gājām dižkokus kopt, visi lauki un meži skaitījās tautas manta. Tagad zeme un tās koki pieder īpašniekiem. Kad sāks ražot šķeldu, alkšņus, biezokšņus par dolāriem paši izcirtis, Latvija kļūs skaista.

— Tevi aicina uz valdības pieņemšanām. Ko tu tur dari, tās nerunīgs un visu redzošs?

— Es domāju, ka esmu ārpus aprites, tāpēc man pat ne ar vienu nav jārunā. Bet man tur ir sava spēle. Paņemu dzērienu un maizīti, nostājos kaut kur malā un tad nopētu trīs vai četras figūras. Kādus gājienus pa "šaha galdiņu" tās taisīs, kur atradīsies pēc kāda laika, ar ko kontaktēsies. Tā man ir diezgan nepazīstama sabiedrība, daudz jaunu seju.

— Reiz tu man savā tikko iznākušajā dzejoļu grāmatā ierakstīji: "Tādas lielas laimes nemaz nav..." Vai tiešām neesi izjutis sevi spožā lielas laimes starā?

— Brīdis spožā laimes starā? Tas gan noteikti ir kaut kas ļoti reliģiozs, ko nemaz nevar aprakstīt. Varbūt tikai fragmentāri. Un, protams, arī mīlestība. Tā pati sadzīvīskā mīlestība. Vairāk jau nekā tāda nav. Bet tādos mazos stariņos ļoti daudz esmu stāvējis. Piemēram, Mazajā ģildē dzejas vakaros, kuri bija jāpārpildīti. Visi tevī klausās. Tu neesi teātrī, tev ne ar vienu nav

jādalās ne slavā, ne uzmanībā. Tā ir liela laime, es to esmu piedzīvojis, un tas mani, tādu vārguli, ir stipri turējis visu šo laiku.

— Jums ir tik daudz lāču. Varbūt vajadzētu vienu guduru suni ar?

— Mums jau bija. Zuha viņu sauca. Izcili smalks medību suns, tāda simtprocentīga pifkā. Krēslas stundā, kad aiz loga sāka zilgot, viņš smilkstēja un raudāja. Viņam bija dzejiska dzīves izjūta, un es sapratu, ka divi dzejnieki nevar vienā mājā būt.

— Nu, bet tādu maziņu Auķim par prieku...

— Maziņu nekādā gadījumā. Sunim jābūt lielam, bet lielu mocīt pilsētā? Nē, nē! (*Auķis apsēdies mums blakus un lūdzoši saka — nu, tādu vidēju...*) Es ņemtu, piemēram, skotu terjeru, viņš uz cilvēkiem nereaģē. Man vajag tādu suni, kas nerej. Skotu terjers ir aristokrātu suns, viņš nevienu, pat zagli, netraucē. Vai arī čau-čau, tas tāds omulīgs, bet šitie nervozie, nē... Reiz satīku tepat pie mūsu vārtiem tādu mazu, pinkainu sunīti. Man līdzī nebija ne konfekte, ne kas cits. Tikai telefona žetoniņš... Otrā dienā satieku to atkal. Viņš skatās manī tādām acīm! Nebija nekāda suga, nekas... bet es viņam patiku. Nepaņēmu. Vēl tagad acu priekšā stāv. Tāpat kā tas vīrs Indijā pie šivaistu klostera. Viņš pārdeva lielu gliemežvāku, bet man nebija naudas. Ne gliemežvāku es atceros, bet tā vira acis. Man vajadzēja to gliemežvāku nopirkt. Tas bija tas otrais, ko man vajadzēja paņemt. Es nepaņēmu.

Tekla Šaitere

SestDiena. — 1996. — 28. dec.

SKALBISKUMS

(*Runa Kārļa un Lizetes Skalbes pārāpbedīšanā Vecpiebalgas Saulrietos 1992. gada 20. jūnijā*)

Kas mums vairāk vajadzīgs no Skalbes — “Mazās piezīmes”, pasakas vai dzeja? Nē, tas nav stiprākais, ka viņš ir bijis dzejnieks vai politiķis. K. Skalbe ir latviskā gara pārstāvis pats par sevi un pats ar sevi. Ļoti latviska personība. Ja Rainis būtu

rakstijis sadzīviskāk, viņa drāmu, arī "Spēlēju, dancoju", varonis varētu būt Skalbe. Ja Skalbe būtu skatījies Gunāra Priedes lugas, viņš gan būtu varējis dot tām visprecizāko novērtējumu. Runa ir par izmirstošām brīnišķīgām kategorijām — par maigumu un par pazemību.

Kas šodien gan uzdrošinātos apgalvot, ka vispār jāpastāv vīrišķīgam maigumam. Mūsu tauta mirst no brutalitātes. Ne tikai no vīrišķas, bet arī no sievišķas brutalitātes. Prese ir brutāla, un televīzija ir brutāla, un ļaužu runas ir brutāli ironiskas. Pietrūkst Skalbes milīguma. Tā ir tīra manta. Par milīgumu runājot, vai jūs esat ievērojuši, kā Skalbe ierauga puķes? Nevar Skalbi saukt par puķu dzejnieku, bet cik nemanāma, cik pastāvīga ir šī liriskā klātbūtne!

*Aizsmaržoja baltās ievas,
Vist krēslā ābelīte,
Aiz loga stiedzošā...*

Un beidzot — tur, viņa dārza vidū, zied patiesības koks. Tās nav rindiņas, kas speciāli meklētas. Tās ātri atrodamas vai katrā dzejolī. Var sacīt: nu jau no laika tāluma redzams, ka Skalbe nāk reizē ar tautasdziesmām. Taču ne jau kā filologs viņš tās mācījis. Tautasdziesmas viņš teica sev. Viņš pats bija cilvēks, piedzimis no tām. 1917. gadā politisko juku laikā, kad pie viņa pulcējas mākslinieki, dzejnieki, Skalbe dzied tautasdziesmas. Kāpēc? Ar tām vēl labu. 1918. gadā vācu okupācijas laikā Rīgā atkal ar daudziem viņš dzied šīs dziesmas.

Tie ir mūsu mītiskie cilvēki, mītiskā dzīvība, kas laiku pa laikam piedzimst un neļauj izzist tautas vitalismam. Skalbe mums jāsarģā kā mūsu dzīvība. Skalbiskums, šī smalkjūtība. Tieši tā.

Mēs esam jūsmojuši par Sent-Ekziperī, par viņa pasakaino dzīves izjūtu, par lidmašīnām kara uzbrukumos. Bet vai mēs esam lasījuši Skalbes tēlojumus no Piebalgas frontes, viņa kara korespondenta piezīmes? Saglabāt arī karā maigumu. "Tās tikpat intīmi rakstītas, kā es to visu Tev būtu rakstījis," viņš raksta savai sievai Lizetei.

Šodien ir pieņemts Skalbi piesaukt un vērtēt pēc "Mazajām piezīmēm". Tāpēc ka tajās viņa un mūsu visu patriotiskā piederība ir ļoti skaidri nolasāma. Tā ir politika un publicistika.

Bet Skalbe bija daudz smalkāk apgarots, daudz intimāk. Mīlīgums, kas divainā kārtā gan sievietei, gan pasaulei raksturīgs. Neviena sieviete neapvainosies, un pasaulei patiks šis mīlīgums. Un tajā latviskais — lēnīgs un rāms. Skalbes dzeja būtu studējama tieši viņa mazajās lūgšanās, un mēs ar tām kļūtu stiprāki un bagātāki.

Man neiziet un neiziet no prāta kāds Skalbes biogrāfisks fakts. 1906. gadā viņš ir nodomājis apmesties Cīrihē uz ilgāku laiku. Pēc kāda brīža šeit ir iespējams ierasties arī Skalbes kundzei, un cienītajam, viņu sagaidot, gandrīz vai pirmais vārds ir: "Brauksim tūliņ atpakaļ. Brauksim mājās." Skalbe vienmēr ir prasījies uz mājām. Skalbe nekur neaizbrauks. Skalbe vienmēr ir atgriezies, jo Skalbe nekur nevar aizbraukt:

*Aiz viņiem purviem,
Aiz viņiem mežiem...*

Skalbe nekur neaizbrauks. Arī ar Ziemeļmeitu viņš nekur neaizbrauks. Un arī tad ne, kad viņš teica un iedomāja:

Jūs, platie, saulainie lielceļi...

Varavīksne. — 1996. — 210.—212. lpp.

1997

ES NONĀCU PIE VIENA

— Vai šie dzejoļi no "Poēmas par maizi" netika iepriekš publicēti kādu māksliniecisku apsvērumu vai cenzūras prasību dēļ?

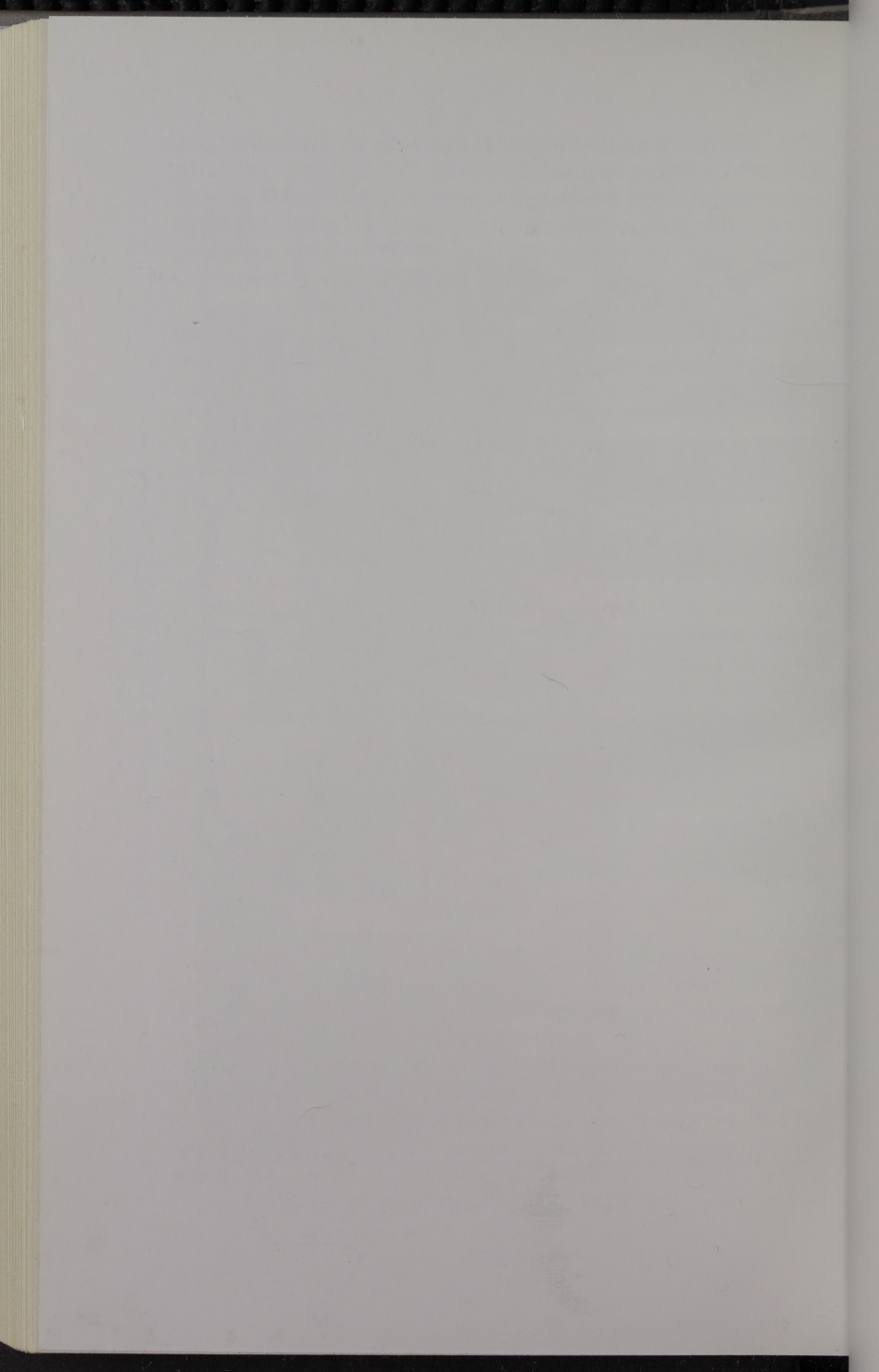
— Iemesli ir dažādi. Citi dzejoļi neiederējās gluži kompozicionāli, citi savukārt bija par asiem tālaika cenzūrai.

— Maize ir daudzām nozīmēm pārslogots vārds. Vai šajā darbā tev maize ir kāds ētisks simbols, kāds ētisks absolūts?

— Tā drīzāk ir eksistenciāls simbols.

*Konkursa "Karogs un karoga tradīcija" noslēgums
Rīgas pilī 1998. gada rudenī.*

— Šajos dzejoļos var jaust noteiktu vērtību hierarhiju. Vai tu pats to jūti?

— Kad es rakstu, tad par to nedomāju.

— Tātad tev šī vērtību sistēma ienāk dzejā intuitīvi, pamatojoties uz tavu pasaules izjūtu?

— Man liekas, ka jā. Es bieži domāju, ka mums, latviešiem, ir iestrādāta māriskā vērtību sistēma, māriskās vērtību kvalitātes, ļoti materiālistiskas. Piens un maize — tie ir nojēgumi, no kā var dabūt arī garīgo: caur mātišķo pienu, caur virišķo arklu — laukā no Māras pasaules. Tu dabū vertikāli: krietnuma nojēgu.

— Man kāds gudrs vīrs reiz teica, ka mūsu folkloras, dainu pasaulē viņam tieši pietrūkst kosmiskās, garīgās dimensijas.

— Tur viss ir. Jautājums tikai — kurš spēks vairāk tiek daudzināts un pārdzīvots. Māras dimensija visu laiku ir guvusi pārsvaru. Taču tās pārējās arī pastāv. Laimas līnija pastāv nekopta, neapcerēta, neapteoretizēta, sistēmā īsti neapjausta. Ir pat tāds absurds, ka Laimas moments tiek identificēts ar Māras momentu. Dieviņš jau arī diezgan formāli eksistē šajā hierarhijā. Tautasdziesmās gan tas viss ir iekšā jau pareizās proporcijās. Tikai — dzīvi dzīvojot, nevis tautasdziesmas dzīvojot, šie aspekti ir pamesti, ignorēti, atstāti novārtā. Šodien mums ir izteikti māriska dzīve.

— Tu vienmēr esi bijis liels eksperimentētājs mākslā, taču vienlaikus esi bijis arī uz noturīgām, fundamentālām vērtībām orientēts... Vai tu uzskati sevi par morālistu?

— Jā, es to nemaz nenoliedzu. Es mākslu vienmēr esmu saistījis ar morāli. Tikai reizēm esmu atbrīvojies, kad māksla pati par sevi sāk darboties. Tā pamet morāli, un tad ir tāda brīva sajūta. Tā man bieži ir epifānijās. To pirmais uztvēra Kurts Fridrihsons: "Es te nekā nevaru uztaisit, te viss runā preti cits citam!" Katrs mazais gabaliņš jūtas sevī brīvs un ignorē visas tās citu gabaliņu morāles, iet savu gaitu, un iznāk tāds ezis, iet tādā plašā kūlī, kā teica Fridrihsons. Māksla jau tāda ir.

— Kāda, tavuprāt, ir tā mākslas saistība ar morāli? Teiksim, pašlaik ir populāra imorāla māksla. Šāda pasaules izjūta piemīt arī ļoti talantīgiem rakstniekiem. To mēdz dēvēt par postmodernismu, taču galvenais, protams, nav terminoloģija. Bet autoram patiešām nav iekšējas nepieciešamības pēc kāda ētiska vēstījuma savā darbā.

— Nē, es esmu morālists, es nepārorientēšos un arī nedomāju to darīt. Postmodernisms, vismaz tāds, kādu mēs šeit to redzam, ir teorētiska māksla, konceptuāla, domāšanas māksla, pa lielākai daļai netalantīgas domāšanas māksla. Es palieku pie tā, ka māksla ir veids, kā Dievs sevi dara ieraugāmu. Tā ir dvēseliska stihija. Postmodernisms, sākot ar Bartu, noliedz Vārda inspirāciju, noliedz pašā Vārda valdījumu mākslā un liek preti tikai katra ikviena skatījumam: "Ir tikai tas, ko es redzu, un tikai tas." Caur šo aprobežoto materialistisko, vulgārlietišķo domāšanu postmodernisms ir imorāls. Tas ir ļoti īsredzīgs, varētu teikt — "nogriežņu māksla". Tai pašā laikā, kad mākslas līnija ir bezgalīga, materiāli zīmētas līnijas plaknei beidzoties, tā tomēr vēl turpinās garīgā bezgalīgā daudzpunktē. Tas ir tas, kas mākslu dara cildenu, cerības un ticības pilnu. Ja tas, ko es te teicu, nozīmē, ka esmu morālists, tad es tas esmu.

— **Morāle, manuprāt, balstās uz kāda Absolūta, uz kādas beznosacījuma autoritātes. Bet kā domā tu — vai ir mūžīgas, nemainīgas vērtības vai arī morāle ir situatīvi, vēsturiski utt. nosacīta?**

— Mēs jau dzīvojam abās — gan tajā absolūtajā, Dieva noteiktajā hierarhijā, gan vēstures noteiktajā hierarhijā, kura ir sašķiebta, pašķiebta kā Pizas tornis. Un es arī jūtu, ka dzīvoju abās. Un mākslu brīvu no morāles nekādi neredzu. Kā citi saka — viņi neredz mākslu brīvu no politikas. Varētu teikt, ka arī politika ir kāds sašķobīts morāles variants. Politika ir vēsturiska morāle. Es nedomāju, ka arī postmodernisms ir brīvs no morāles. Imorāla vai antimorāla, māksla ir piesieta — antihierarhiska tā darbojas pret kaut ko, varbūt tas ir anarhijas paveids. Es neesmu dziļāk analizējis, kas tas ir. Katrā ziņā šī māksla jau nav brīva, tā drīzāk noņem, tieši noņem tikai ar savas brīvības deklarēšanu. Šī brīvība pastāv tikai iestāstītajā brīvības deklarācijā un atvieglotajās prasībās, mākslinieks brīvi jūtas. Pēc tam radītais darbs nonāk noteiktā sistēmā — un parādās subordinācija, pakļautība, nebrīvība, atkarība.

— **Nu, pastāv jau arī tāda neizbēgama lieta kā sirdsapziņa — katrā cilvēkā "iementētā" Dieva balss.**

— Nu jā, es nezinu, kā ir ar citiem. Es domāju, ka zinu, kā ir ar mani. "Es skaitīju un nonācu pie Viena". Tāds varētu būt tas ceļš. Un es tiešām esmu skaitījis sevi un visus skaitījis,

skaitļojis — un ne pie kā cita neesmu nonācis kā pie Viena. Dieva.

— **Kāds ir tavs uzskats par cilvēka dabu? Vai viņš piedzimst labs vai ļauns?**

— Zini, tā mana filozofija ir kā strausam — es slēpju galvu smiltis un domāju, ka cilvēks ir labs. Pati dievišķā monāde ieliek viņā labuma programmu, un viņam tā jārealizē šajos grūtajos apstākļos. Vieni filozofi to sauc par cietumu, citi — par labošanas darbu noņemti. Cilvēkam ir jāizkopj sava brīvā izvēle un jāattīstās. Es neesmu tik gudrs, lai visu to savilktu kopā, bet man ir ērti domāt, ka cilvēks ir labs. Es pie tā turos un neļauju izsist sevi ārā. Es citādi nespētu eksistēt.

— **Vai, tavuprāt, cilvēks ir bijis labs no sāhta gala vai arī gadu tūkstošu gaitā tas ētiski progresē?**

— Nu, var jau domāt par cilvēku kā gatavu cilvēku, bet viņš taču nav noslēgta vienība. Viņš veidojas kādās konkrētās buķetēs, un ir svarīgi tikt pareizā buķetē, un ir svarīgi, kas jūs esat par ziedīņiem, kādu kompozīciju kopā veidojat. Es domāju, ka tas labums vēsturē, tautā, politikā — visur — realizējas buķetēs. Un ir vērts kopt šo buķešu sajūtu — ka esam tādā buķetē; redzamā attālumā saskatīt vēl vienu buķeti. Tā kā Čaklais teica: "Sauciena attālumā". Ja es divus trīs mēnešus neesmu neko labu redzējis, es aizbraucu uz kādu mazpilsētu, uz zemēm. Un meklēju tur.

— **Bet kas tad rada ļaunos cilvēkus?**

— Es pieņemu, ka ļaunie gluži tāpat veido šādu tiklu.

— **Jā, bet, ja cilvēks, kā tu saki, piedzimst labs, kas tad viņu samaitā?**

— Es kā optimists neuzskatu, ka velns un Dievs cīnās kaut kādās balansa pozīcijās. Es vienmēr esmu uzskatījis, ka Dievs pārvalda, prevalē. Es neprotu akurāt lietot reliģisku terminoloģiju, bet sātana tikls ir ļoti biezs, tam ir ļoti smalks audums ar mazām actiņām, un tas visus, sākot ar bērniem, ķer ciet. Es domāju, ka mūsu varasvīri, mūsu garīgie un politiskie strādnieki par šīm kategorijām nedomā vispār. Viņi ir empīriski cilvēki: kurā tiklā nonāks, tad jau redzēs, tad jau piņķerēsīmiēs tālāk. Un šausmīgi sapīņķējas. Es biju zvejnieku puika, un reiz, kad tiklus iemetām, nav nevienas kārtīgas zivs iekšā, tikls pilns ar aļģēm, ko vienkārši sauc par jūras sūdiem. Un tu trīs dienas pa tiem muļļāies, to jau arī būtībā redz Saeimā, gan arī —

radošo cilvēku koncepcijās, visur tas ir. Tas ir kaut kas ārprātīgs, bet pie tā pierod. Es brīnos, ka Latvija, liberālā Latvija, tik ātri piesūdojas pilna. Varbūt viņa jau bija potenciāli iesūdots. Tās milzīgās latviešu masas tagad nu sasmirdēs? Un tās būs jāsievēž ārā? Tam ļoti negribētos ticēt. Un tāpēc es skatos tā — tur, kur cilvēki ir gaiši un turas sistēmā, viņi turas arī ētikā. Un ētika ir saturoša. Tas vieš cerību, ka to buķešu būs vairāk. Ka šīs buķetes pastāv, ka tās nezūd. Ka tās ir ieraugāmas arī citiem.

— Lai nonāktu līdz Kristus pieņemšanai, ir vajadzīga liela iekšēja pazemība. Kā tu, būdams kurzemnieks — un kurzemnieki ir diezgan lecīgi ļaudis —, tiki pie šīs pazemības? Vai tas notika pakāpeniski? Vai arī šī pazemība jau sākotnēji bija tavā raksturā? Turklāt — māksliniekam, kurš pats sevi apzinās kā radītāju, demiurgu, ir visai grūti kļūt pazemīgam.

— Man tas patiesi ir aktuāli. Radošam cilvēkam patiešām ir grūti kļūt pazemīgam. Jo vide prasa agresivitāti. Es ļoti nomokos ar to. Tāpēc pēdējā laikā es esmu nogājis malā.

— Bet tā tu vari arī savu dzeju dzeju nobremzēt. Jo iedvesma taču necieš nekādu iekšējo cenzūru.

— Tāpēc es arī nerakstu. Es vēl neesmu atradis savu pazemību. Kaut gan dzejoļu krājumā "Viegli" pazemība ieskanas. Es labprāt rakstītu dzejoļus, un tie man nāktu pazemīgi, bet vide visu laiku provocē uz agresivitāti, un es ļoti bieži daudz no sava klusā laika vienkārši lamājos. Es negribu rakstīt lamu dzejoļus, es domāju, ka varētu rakstīt ļoti niknus, trāpīgus dzejoļus. Bet es, kā tu saki, cenzēju savu mākslu. Es nezīnu, vai tas labi vai slikti. Man liekas, ka tik daudz cilvēku kašķējas, tik daudz cits citam trāpa un dod, nu, taisni pa purnu. Es redzu arī, kā sit garām, un domāju: es gan tam ieknaulētu, ka asinis pašķīst. Bet kāpēc man tas jādara? Es to nedarišu. Varētu teikt, ka es kopju sevi. Jā, man gribētos attīrīties, dzīvot tīrās, jā, pat reliģiskās attiecībās. Bet es neesmu tam gatavs — kā teicu, es sevi daudz lamājos.

— Man šķiet, ka loģiski, konceptuāli šādas pretrunas nav atrisināmas, — to var izdarīt tikai pašā rakstīšanas procesā.

— Bet man ir trīs... četras smagas operācijas bijušas. Un pēc tām tu jūti, ka kaut kas mainījies. Man nav vairs prātā, ka noteikti vajag rakstīt, man nav šā kategoriskā imperativa, ka

es esmu radīts rakstīšanai. Es kaifoju un pārdzīvoju dzejoli, un šis, tā teikt, "sabiedriskais pasūtījums" vairs nestrādā. Es cenšos arī neiejaukties politikā. Es esmu nošķīris mākslu no politikas, pirmkārt, man negribas vairs konceptuāli laist dzejā iekšā politiku. Un, otrkārt, tā bremsē — pazemības motivācija. Un, treškārt, es nejūtu, ka noteikti jāraksta dzeja. Es tagad skatos, ka tiešām var nerakstīt. Nu, neraksti, ja tu vari nerakstīt!

— **Bet tas taču, tā teikt, ir tavs pienākums — neaprakt talantu zemē.**

— Zini, es pagaidīšu. Es domāju, ka visam savs laiks. Var būt, ka es vēl rakstīšu.

— **Kā tu uztver tādu parādību, ka šolaik varasvīri un sabiedrība vairs neorientējas uz humanitāro inteliģenci, kam gan objektīvi, gan subjektīvi vēl pavisam nesen bija praviešu loma? Protams, arī tev. Kā tu to iekšēji pārdzīvo kā rakstnieks — vai ar nožēlu, diskomforta sajūtu? Ka tu nu esi vienkārši rakstnieks — kādi tie ir, teiksim, Rietumos?**

— Šo sociālo lomu maiņu es uzņemu loģiski. Es jūtu no sevis noņemtu sociālo pasūtījumu. Tas atbrīvo mani mākslinieku. Publicistika man jau ir stipri nodalīta no mākslas — tā ir polemika, žurnālistika. Un mākslā es esmu brīvs. Ja tu jūti sevī šo aicinājumu radīt mākslu, tad radi. Un, ja tu vēlies izteikties intervijā par politiskajiem notikumiem, tad dari to. Agrāk politika un māksla bija kopā. Kā rakstnieks es jūtos brīvs. Cits jautājums — par sabiedrisko vadonību. Ka šī loma atkrit...

— **Inteliģences loma tagad šķiet perifēriska, un tas liekas neatgriezeniski.**

— Te ir viena lieta: no kurienes nāk šis teiciens, ka inteliģence aizgājusi perifērijā. Kas to saka?

— **Tā ir dažādu sabiedrības slāņu acīmredzama noskaņa.**

— Aplūkosim tiri politiski. Sākot ar Tautas fronti, radošajām savienībām, tas bija tas uzbangojums, kas atnesa tautas brīvību. Inteliģence tur satecēja. Pēc tam, kad Tautas fronte atslāba, varētu teikt, sabruka, vispārībā parādījās doma, ka ir jāsasauca atkal radošo savienību plēnums — kur jūs palikāt, kāpēc jūs mūs pametat!

Vēlāk sasauca tautsaimnieku sanākumi ar radošās inteliģences piedalīšanos. Tā neizdevās tāpēc, ka radošā inteliģence bija

stipra toreiz — tajā emocionālajā vilnī, mītiņu atmosfērā, uz-
bangošanā, un to mākslinieki var. Tautas fronte tālāk savā attis-
tibā apstājās. Jo pietiekami stipri netika uzturēta doma un pra-
sība, ka inteliģence ir arī zinātnieki. Šodien netrūkst mākslinie-
ku, daudzi noņemas tikai ar savu mākslu, un paldies Dievam.
Bet, jaunai valstij konstruējoties, pietrūkst zinātniski struktu-
rētspējīgu prātu. Vispārība aiz sava domāšanas kūtruma adresē
šo veco prasību atkal mākslinieciskajai inteliģencei, kura šai
ziņā it neko nevar dot. Latviešu biedrībā pulcējās filozofi u. c.
Bet nekas būtisks nenotika, kamēr pēdējā Inteliģences apvienī-
bas sanāsmē nepieslēdzās zinātnieki. Beidzot parādījās taut-
frontiskā linija. Aktivizējušies zinātnieki. Ja Inteliģences apvie-
nības vadītāji — Škapars u. c. — sapratis, ka jāatgriežas zi-
nātniekiem, tad varētu sākties šī sabiedrības un valsts varas
paritāte. Es tad biju slims, tāpēc nezinu, kā izjuka zinātnieku
spēks Tautas frontē. Viena motivācija man ir skaidra — God-
manis bija zinātnieks, bet egocentriķis, un aiz viņa tikpat ego-
centriski "Latvijas ceļa" valdības vīri, kuri neatzina zinātnieku
prātus. Viņi empīriski iet uz priekšu, taustidamies taisa valsti.
Autoritāri. Viņi nepieņem zinātnieku, ekspertu padomus. Es,
protams, nezinu, vai mūsu Zinātņu akadēmija ir tik stipra, kā
tā lielās, un tajā pašā laikā ir ļoti stipri zinātnieki, kuri pārdod
savu intelektu ārzemēs. Un Latvijā viņi netiek angažēti. Un tā
tie nebija zinātnieki, kas veidoja valsts konceptuālās struktūras.
Un tagad paiet gadi, igauņi ir valsti konceptuāli uztaisījuši. Mēs
beidzot sākam — jā, veselības aizsardzības, izglītības koncepcij-
as. Ja šodien zinātnieki patiešām spēs formulēt lietas un bla-
kus likt vai pat pretstatīt valdības formulējumiem, tad viss būs
kārtībā. Un vēl — šodien baznīca ir tā, kas integrē sabiedrību.
Protams, arī folkloristu kustība u. c., kas vieno uz labu. Baznīca
ir eiropeiskās kultūras struktūra, un tai ir sava vēsturiska me-
todika, kā vienot, un sava dievziņa. Ja tagad baznīca šķeļas,
tas ļoti slikti var atsaukties uz visu sabiedrību...

— **Bet gan, teiksim, folkloristi, gan kristieši ir minoritā-
tes. Vai baznīca tālab spēj ietekmēt sabiedrību kopumā?**

— Varbūt baznīcā notiks tādas reformas, kas padaris to
pieejamāku. Pieejamāku tajā nozīmē, ka tā kļūs atvērtāka, izies
uz āru. Varbūt tā ir diakonijas kustība. Par kristiešu minori-
tāti? Tā nav. Ja mēs skaitām draudzes locekļus, tad varbūt tas
tā ir. Bet tautā ir ļoti daudz cilvēku, kuri ir vilušies gan visādās
filozofijās, gan dzīves praksē, kuri meklē apgaismību, vienalga,

kādu. Es bieži uzdožu cilvēkiem tādu jautājumu: vai tu tici Dievam? Un viņi saka: es mazliet ticu. Es palieku pie šā teikuma: es mazliet ticu. Viņi ir potenciāli ticīgie. Tie ir tie cilvēki, kuri var veidot ja ne vairākumu, tad lielu sabiedrības daļu, ja ar viņiem prot strādāt. Tas ir baznīcas uzdevums. Atklāti sakot, es neredzu citu jaudīgu spēku, kas pašlaik būtu tik konsolidējošs uz labu.

Mēs runājam par valdības un zinātnieku sastrādes nepieciešamību, bet ir nepieciešama arī sastrāde starp zinātniekiem un reliģijas nesējiem. Lai viņi neignorētu viens otru, nekarotu savā starpā. Es nemaz nedomāju, ka zinātnei un reliģijai tā nu uzreiz jāsalejas kopā. Bet tās varētu skaisti sadzīvot blakus. Es, piemēram, domāju, ka zinātniskā un reliģiskā domāšana saies un ir jau kaut kur sagājušas kopā.

Es nezinu, vai tas ir jau ceļš, pa kuru kāds varētu norādīt iet šodien inteliģencei. Šādu norādījumu nebūs. Bet laikam gan būtu vērts vairāk noņemties ar šiem jautājumiem un ceļa meklējumiem. To var saukt par paplašināto realitāti, to var saukt arī par iepazīšanos ar Laimas filozofiju latviskāajā dzīvesziņā, ne tikai ar pragmatiski mārisko vien. Bet to var saukt arī par normālu meklējošu inteliģentisku stāju, atkal atgriežoties tik daudzveidīgi integrētajā un ejošajā Eiropā un pasaulē.

Vai es esmu morālists? Domāju, ka es vienkārši neesmu slinķis.

Ar Imantu Ziedoni sarunājās Jānis Rokpelnis.

Karogs. — 1997. — Nr. 1. — 24.—31. lpp.

LATVIEŠU NACIONĀLĀS KULTŪRAS IDENTITĀTE

(Nodaļa no Latvijas nacionālā ziņojuma Eiropas Padomei)

Bezrobežu vēju robežas

I. Vienošanās par mazo struktūrvienību jēgu un likteni

Vārds "kultūra" (*cultura*) sākotnēji latviešu valodā nozīmē kopšanu, uzlabošanu un uzlabojumu. Šis vārds tātad norāda uz zināmu pilnības pakāpi. Tātad arī uz vērtību vērtību.

Runājot par savas — latviešu tautas — kultūras identitāti un tās iespējamo dialogu ar citu tautu kultūrām, gribas paturēt tieši šo sākotnējo nozīmi. Labākai saprotamībai. Kultūra ir uzlabojumu kopums, ko kāda tauta (cilvēce, nācija, korporācija) ir veikusi un savākusi savā evolucionēšanas gaitā. Tādā nozīmē tiek minētas visas senās — sumeriešu, krētiešu, ēģiptiešu, inku, acteku, grieķu un romiešu — kultūras. Kultūras mērķis ir laimīga cilvēku sabiedrība.

Visi uzlabojumi cilvēka dzīvē ir viņa gara darbības sekas. Liela daļa šīs darbības ir virzīta uz materiālas dabas **uzlabojumiem**, uz tehnoloģijas pilnveidošanu, to tad mēdz apzīmēt par materiālo kultūru. Pārējo daļu, kurai nav tik izteikta materiālas dabas mērķa, bet kura savus **uzlabojumus** veic garīgajā dzīvē, sauc par garīgo kultūru.

Šajā uzlabojumu procesā kultūru integrēšanos var nosaukt par procesu procesu. Tā ir savstarpēja uzlabošanās gaita. Tā vajadzētu būt. Mēs ceram un ticam, ja jau mēs uz to ejam.

Vienošanās pirmkārt ir stratēģiska: Eiropas Savienības dalībvalstis vienojušās kopīgā izpratnē, ka jaunā sistēma patur sevī mazas struktūrvienības neuzsūktas, neizkausētas muzicētā interešu kopmasā. Jo to māca kaut vai elementārais materiālu pretestības likums: koka latiņa salīdzinājumā ar tās pašas kokšnes un tāda paša biezuma sērkokciņu kastīti ir pārlaužama, bet sērkokciņu kastīte ir nepārlaužama. Visas ģeovēsturiskās valstu apvienības ir sabrukušas un iznikušas tikai viena cēloņa dēļ: tās nav saglabājušās, vieglprātīgi uzsūkušās sevī un asimilējušās sīkās struktūrvienības, tā grēkodamas pret vienu no būtiskākajām “stipruma formulām”.

Tikko tiek panākta stratēģiskā vienošanās par struktūrpolitiku, rodas savstarpēja uzticēšanās. Pārlicība, ka “mazās uzlabošanās” var dot “kopu uzlabošanos”. Kādas tautas (nācijas) kultūra, kas līdz tam ir jutusi pašpietiekamību un izpratusi sevi kā pašnoteikšanos un norobežošanos zināmā īpatnībā sevī, jūt aicinājumu iziet un “**uzlaboties pasaulē**”.

Latviešu dzejas klasiķim un filozofam Jānim Rainim ir tādas ģeniālas rindas: “Lielā dabas bezgalībā sīkā čaulā izbrauc dvēse...”

Politiskā valodā runājot, šī doma šodien izskan kā vēlme un kā prasība palielināt mazo valstu lomu Eiropas stratēģiskajās struktūrās. Par to 1994. gadā runāja Latvijas Valsts prezidents

Guntis Ulmanis no ANO tribīnes. Uz to pašu pastāvēja jau 1948. gadā zinātnieks, publicists un Latvijas vēstnieks Itālijā Arnolds Spekke. Viņa tēze: "Nāk laiks, kad pie vārda un jauna radīšanas prieka nākušas un nāk tās tautiņas un tautas, kuras agrākie varenie un gudrie vai nu vienkārši ignorēja, vai, kāda vēlō gadu simtu Romas imperatora uzskatus izteicot, apzīmēja par "cilvēces papildu sektoru", kas pie gadījuma tomēr arī esot — pie gadījuma — jāņem vērā." Arnolds Spekke vārdos līcis uzdevumu — lai notiktu mazo nāciju kultūru pētniecība (to skaitā latviešu), jo tām ir "citāda veida savstarpējās iespai-došanās zīmējums, cits paudžu nesto uzskatu secības ritums nekā dažā labā citā Eiropas tautā". Tam (šim savpatajam ritumam) vajag dot iespēju redzami un vispārībai vajadzīgi izdalīties no pasaulmilzīgās iepītības un jucekliģās sajauktības.

Tā ir šobrīd dežurējoša doma visos sabiedrības līmeņos. 1993. gadā Romas pāvests filozofiski novērtēja tautu devumu, teikdams, ka tauta ir kaut kas tāds, "kurai kopēja labuma pēc piemīt sava autonomija". Līdzīgā kārtā no cilvēka vērtības veidojas sabiedrības vērtība.

Bet Francijas Republikas prezidents Žaks Širaks par tautu lomu Viseiropas struktūrā saka: "Mūsu tautas mantojušas senas un bagātas kultūras un valodas. Šai dažādībai piemīt daudzas priekšrocības: ar dialogu un viedokļu apmaiņu tās stimulēs savstarpējos sakarus."

Mani šobrīd interesē manas tautas izdzīvošanas garantijas. Pirmkārt, cik saprotošu izlīdzinājumu pasaules tautu kopums piedāvā latviešu tautai. Otrkārt, kādu balansu latviešu nācijai paredz pasaules valstis. Treškārt, kādā izlīdzinājumā un nolīgumā latviešu etniskās nācijas un politiskās nācijas vietu un lomu redz pasaules gaišākie prāti, personības, redzamākie humānisti. (Numerācija var būt arī citāda.) Latvieši dzīvo Austrumu un Rietumu sadūrē — gan politiski, gan demogrāfiski, gan filozofiski difūzā cilvēktelpā, kurā visi šie spēki vērtējumus un spriedumus par mūsu tautu izsaka samērā diplomātiski izvairīgi. Uz to var pajauties, bet var arī nepajauties. Mūsu vēsturiskā pieredze ir mācījusi mums būt piesardzīgiem, jo latviešu tauta ir novesta demogrāfiski kritiskā situācijā. Simtiem tūkstošu nevainīgu cilvēku deportācijas uz Sibīriju padomju asimilācijas politikas gados, turīgāko latviešu došanās bēgļu gaitās uz Rietumiem, visu turīgo saimniecību iznīcināšana piespiedu

kolektivizācijā, spēcīgākās jaunatnes izskaušana okupācijas armiju obligātajā dienestā — tas viss būtiski ir iznīcinājis latviešu vidusšķiru. Protams, tas viss tika darīts okupantiskā mērķniecībā, pie tam paradoksāli, ka "Latvijas valsts un tautas identitātes sistemātiska iznīcināšana sākās brīdī, kad citur pasaulē liksmoja par nacisma sakāvi, tāpēc Latvijas zeme un tauta ir abu režīmu — nacisma un komunisma — upuris". To ir teicis Valsts prezidents Guntis Ulmanis. Viņš arī atgādināja, ka neviena cita zeme Otrajā pasaules karā nav zaudējusi gandrīz 40% pamatiedzīvotāju, nevienā citā Eiropas valstī pēckara laikā rusifikācijas rezultātā pamatiedzīvotāji nav kļuvuši par minoritāti septiņās lielākajās Latvijas pilsētās. Un šajā tautiski retinātajā cilvēktelpā, sava veida "brīvajā nišā" nu šodien strauji, blīvi un brīvi ienāk jauni demogrāfiski — pa lielākai daļai rusofilistiski — spēki, kas jebkuriem demagoģiskiem līdzekļiem pieprasa neko citu kā tieši politiskās tiesības, veikli maskēdamies aiz cilvēktiesību eiropeskajiem postulātiem, lai jau varbūt pavisam tuvā nākotnē noteiktu valstisko toni Latvijā, iespējamā Krievijas satelitvalstī. Tas viss jāņem vērā, pirms runā par Latvijas kultūras identitāti. Kultūra kā nācijas **pašapziņas kvalitāte** var justies droša tikai politiski garantētā telpā.

Taču Latvijas kultūra šodien nedzīvo žēlabu dzīvi — neskatoties uz to, ka pasaulē notiek diezgan intensīva tautisko vērtību "izskalošana", kam ir savi objektīvie cēloņi: pasaulē vispār pastiprinājusies efemerā dzīves izjūta; sakāpināta entropijas apziņa; augošs plurālisms, bezmēra relativisms un anarhisms; arī sektantisms Dieva meklējumos. Arī Latvijas sabiedrības filozofiskā nesagatavotība (pēc ilgajiem padomju dezorientācijas gadiem) brīvi un blīvi ienākošajā jaunas informācijas strāumē. Šī speciāli plānotā vide, dabiski, veicina pašmājas arī nacionālu nihilismu — notiek nacionālo vērtību diskreditācija. Turklāt Eiropas Savienības idejā steidzinātie procesi nereti pielaiž metodisku kļūdu, proti, apzināti (demagoģiski) vai neapzināti (aiz paviršības) idejas izvedumā (kas klasiski sastāv no trim secīgiem blokiem — provokatīvā, informatīvā un orientējošā) neievēro pēctecību un izlaiž pašu galveno limeni — informāciju. Praktiski tas izskatās tā: tiek ieinteresēta pasaules sabiedrība koptautu jaunai kulturālai esībai un, nemaz nedodot nacionālo kultūras vērtību analīzi (tātad — informāciju) un neradot šo vērtību kopējo bagātinājspējīgo kultūrvērtību banku, uzreiz tiek

veikta jau orientācija (piemēram, par ābolu standartkrāsu Viseiropas Ziemassvētku tirgū u. tml.; par Latvijas daudzveidīgās dabas standartizēšanu atbilstoši Eiropas masu tūrisma šabloniskajai gaumei u. tml.). Politikim vai pafilozofētājam jau viegli atkārtot vārdus "vispārcilvēcis", "laikmetigs", "integrācija", ja viņš pats isti neapjēdz, kas ar šiem abstraktajiem jēdzieniem saistās konkrētā tautu eksistencē.

Atsevišķais, vietējais nacionālais nihilisms izpaužas līdzīgi: ierosinātas uz Eiropas Savienību, tautas jau orientē sevi uz izdzīvošanu tās vērtību pārpilnībā, aizmirsdamas veidot savu pienesuma bildi, neiedibina savu nacionālo vērtību kontus kopu vērtību bankā.

Pēc visa šeit minētā es uzdrošinos visiem daudzajiem kultūras skaidrojumiem pievienot vēl šo: kultūra ir pašapziņas kvalitāte. Un tikai kā pašapziņas kvalitāte tā var bagātināt citas kultūras.

II. Pasakāmā vai nepasakāmā identitāte?

Vērtību pieejamība

Vēl paliek jautājums: cik nacionālā kultūras identitāte ir pasakāma, nosaucama. Jo, raugi, pareizi ir teikts, ka nacionālā identitāte savā lielākajā vai noteicošajā daļā ir iracionāla, metafiziska un netverama.

Es esmu dzejnieks un ļoti labi zinu, ka dzejoļi nedzejas valodā nav pārtulkojami, nedz formulējami recenzijā savā pilnībā. Nepasakāma ("un visiem likumiem tā pāri iet"), un neviens mīlestības dzejolis nevar izteikt to, kas strāvo divu cilvēku medusmēnesī. Arī tas nav pasakāms, ko jūt ticīgais Dieva atklāsmē. Tas ir Lielā Viena stāvoklis, lielais nedalāmais, esamības mīkla, sauciet to, kā gribat. Bet tai pašā laikā mīlestībai ir savas skolas un savas mīlestības mācības. Un tās ir pateiktas un pasakāmas. Tās ir bibelisko baušļu regulās. Mēs dzīvojam tveramajā pasaulē (arī, arī!), mēs dzīvojam konvenciju un normu pasaulē, vienošanās pasaulē. Tāpēc pastāv likumības un to formulējumi, un, kamēr pastāv cilvēce un sabiedrība, ir un būs šīs regulas. Tādas ir arī nacionālajā kultūras identitātē, tās ir apzināmas, izvērtējamas un lietā liekamas. Tās nezinot, mēs

savā nevēribā un paviršībā grēkojam pret evolucionāro istenību. Garīgās darbības līdz zināmam tveramības limenim ir reģistrējamas. Ir svarīgi, lai mēs **saskaņotu** savus jēdzienus, savus nojēgumus un savus priekšstatus. Lai zinātu, par ko iestāties, ar ko draudzēties un ar ko šai pasaulē un dzīvē **laimīgiem** justies. Šodien transkontinentālās atvērtības, globālo iespēju laikmetā katras tautas kultūrai ir jābūt gatavai sevi pieteikt ieraugāmu, nolasāmu, vajadzīgu un kādā noteiktā veidā arī “dabūjamu”, “piesavināmu”, iegūstamu un apgūstamu. Un tas nozīmē, ka nacionālajām vērtībām ar kādu būtisku (vismaz) daļu ir jāparādās starptautu aprītē tulkotām, nosauktām un iezīmētām — ieraugāmi un sadzirdami. Valodiskā vai citā zīmju sistēmā.

Savpatība.

Kultūras slēgtākie un atvērtākie riņķi

Tautai piemīt dzīvotspēja, un to nosaka mantiskā, sabiedriskā un garīgā labklājība. Prevalējot pirmajām divām, mēs demonstrējam savu civilizācijas spēju. Uzsverot otro divu nozīmību, mēs parasti runājam par kultūru. Gan civilizācijas, gan kultūras laukā nācijai pieder gan ģenuivākas, savējākas, savpatākas, oriģinālākas vērtības, gan integrētākas, internacionalizētākas, refleksīvākas vērtības. Nosacīti var runāt par vismaz divām dialogizējamo vērtību kārtām vai riņķiem: par vērtībām, kas unikālas, savpatas, un par vērtībām, kas ir radušās jau starptautu dialogā. Varētu pat teikt “monologās” un “dialogās” vērtības. Raksturojumi un formulējumi šīm divām kārtām var būt dažādi: eksaktāki un figurālāki, galu galā galīgi noformulējami šie lielākas vai mazākas integrācijas riņķi nebūs tik un tā. Taču likt ieraudzīt šīs katras tautas vērtības un dot apgūt evolucionējošai sabiedrībai — nepieciešami. Jo, raugi, parasti pieņemts runāt tikai par Eiropas Ūnijas četrām lielajām brīvībām: kapitāla brīvu cirkulāciju, muitas neapgrūtinātu ražojumu cirkulāciju, brīvu pakalpojumu plūsmu, darbaspēka brīvu plūsmu. Bet ļoti margināli runāts par Eiropas **kultūropolitisko** nākotni.

Ne vienmēr kultūras savpatākās vērtības nāk no arhaiskiem kultūrslāņiem, kā bieži pieņemts domāt. Tāpat kā ne vienmēr

integrētākās vērtības ir pašas jaunlaicīgākās. Piemēram, viena no Latvijas savpatības zīmēm ir baltais stārķis. To liecina cilvēku cieņa pret šo putnu, rūpe un palīdzība ligzdu vietu veidošanā, neiedomājamā varbūtība, ka šo balto putnu kāds uzdrošinātos vajāt vai pat nogalināt. Latvijas ainava nav iedomājama bez stārķu ligzdām kokos, elektrības stabos, ūdenstornos un pat uz pamestu māju skursteņiem. Šā putna patikšana te dzīvot (Latvijā ir vislielākais stārķu ligzdošanas blivums Eiropā) ir izskaidrojama ar Latvijas bioloģisko un ainavisko dažādību un ekoloģisko veselību. Laikā, kad Eiropas zaļā vide vienādojas un noplicinās, šis gudrais putns Latvijā ir atradis visatbilstošāko vietu savai dabiskajai patikšanai. Taču tas nebūt nenozīmē, ka baltā stārķa fenomens tik ieraugāms Latvijā bijis izsenis. Latvju tautasdziesmās, ko var uzskatīt arī par tautas dzīves enciklopēdiju, stārķa vārds līdzās citiem putniem gandrīz nemaz nav pieminēts. Tātad stārķu ligzdošanas blivums kā Latvijas identitātes zīme ir vēsturiski jauna parādība. Savukārt ugunskrusta zīme, ko var uzskatīt par vienu no latviskā ornamenta pamatzīmēm, bet kas jaunākajā pasaules vēsturē tik pazīstama tieši tāpēc, ka to piesavināja fašistiskā ideoloģija, savu globālo pazīstamību nebūt nav guvusi jauno laiku politiskajā vēsturē, bet tā nāk no sensenu arhetipu ābece mitiskā tālumā. Tadžikijā, Tamira kalnos pie Afganistānas robežas, dzīvo Badadžanas tadžiki, kas Otrā pasaules kara sākumā, aicināti pieteikties brīvprātīgajos Padomju armijā, reģistrācijas punktos ieradās, āvušies savās aditajās, līdz ceļiem garajās zeķēs, kas bijušas ornamentētas ugunskrusta zīmēm, vīri tikuši tāpēc (vismaz) patriekti.

Savpats simbols latviešiem ir tautas varonis Lāčplēsis. Nācis no pasaku arhetipās pasaules, taču aktualizēts un "galvenā varoņa" godā celts tikai pagājušajā gadsimtā, kad tas caur tautas brīvības cenoņa rakstnieka Andreja Pumpura gribu un ģeopolitisku vajadzību kļuva par tautas varoņsimbolu eposā "Lāčplēsis". Lāčplēsis, cilvēka un lāčumātes dēls, ir senās totēmiskās pasaules veidols. Viņam blakus stāv pasaku varonis Kurbads Ķēvesdēls, iespējams, sena daļa no pasaulpazīstamā kentaura mīta. Viņš ir mītiski sakņotāks par Lāčplēsi, šodien it kā vairāk pieņemams, modīgāks par Lāčplēsi, to šodien ekoloģiski apšaubāmo tipāžu, dzīvās radības plēsēju. Folkloras latviešiem

šāda agresivitāte nemaz nav raksturīga. Folkloras cilvēks ir tolerants, panteistisks, dabā iet saudzīgs un saderīgs. Kādēļ tautai ievajadzējās varoni ar tādu mobilās vienības desantnieka ķērienu un varēšanu? Tautasdziesmās taču karavīra tēma skarta negribīgi un maz, pats skarbākais karavīra raksturojums ir dots vien dažā tautasdziesmu četrindē:

*Pār kalniņu vēji pūta,
Putas grieza ezerā;
Bāleliņš karā jāja,
Sirdi slēdza akmeni.*

Latviešiem nav asinscīņu un nežēlību pilna folkloras laika varoņeposa, kādi ir daudzām tautām. Nav atriebšanas cildinājuma un vardarbības apoloģētikas. Tad no kura laika radusies šī vēlme pēc heroizētā spēkavīra, nežēlības cīņās pastāvēt un uzvarēt spējīga karavīra? Lāčplēsim lika piedzimt mūsu ģeopolitiskā apdraudētība. Andrejs Pumpurs, jauns dzejnieks un virsnieks Krievu-turku karā, ieraudzīja pasaules cīņu vērienu un nesaudzību. Un uzrakstīja eposu "pēc pasaules līdzības" — ar tautas aizsargvaroni, tautas pašapziņas un spēka simbolu. 19. gadsimtā visnotaļ pār Centrālo un Austrumeiropu nāca nacionālā romantisma idejas. Stiprākie un gudrākie tautas apgaismības darbinieki līdzās pasaules tautu dižvaroņiem izvirzīja arī savējos. Latvijā, šai garus gadsimtus māktajā koloniālzemē, nacionālā pašapziņa bija tiktāl nobriedusi, lai jau formētu nacionālās pastāvēšanas spēkus. Un, tā kā pašapziņu guvušajai nācijai draudēja asimilācijas briesmas gan no Rietumiem, gan no Austrumiem, radās ģeopolitiskās situācijas brīnumbērns Lāčplēsis.

Turpmāk tas auga līdz nācijas pastāvēšanas cīņiem, un mūsu modernajā gadsimtā latviešu dzejnieks Jānis Rainis Lāčplēsi nostādīja jaunas problemātikas priekšā: "Mainies uz augšu!" — un Lāčplēša diplomātiskajā korpusā ievada intelektuālu figūru — Spīdolu (Atmirdzošo), kas lika un vēl tagad liek lielo un lēno kustību Lāčplēsi trūkties, mainīties un aktualizēties. Nav šaubu, ka tieši Spīdolai Lāčplēša duālā situācija jāskaidro neatlaidīgi arī šodien Eiropas Ūnijas ideju formā. Jo latviešu tautas demogrāfiskā pastāvēšana šobrīd ir apdraudēta varbūt vairāk kā vēl nekad. Bet varbūt pa šo laiku tautas ko-

lektīvās apziņas dzilēs aug kāds jauns, daudz modernāks personāžs — tautas gara spēka rosinātājs, ne tik sākotnēji raganīgs, kāda ir Lāčplēša uzkurinātāja un musinātāja Spīdola (viņa jau lielu daļu latviešu inteliģences gadsimtu mijā aizvīlināja arī sociālisma mācībā, kas latviešu tautai atnesa daudz ļauna), ne tik dialektiski domājošs, bet jau jaunā pasaules izjūtā — tripolāri domājošs personāžs, kas, trialektiski iedibinājies, spēj celt uz trīsvienīgi vienotu darbību — materiālā, intelektuālā un dvēseliskā kopībā.

III. Kultūras identitāte — ir dzīvošana

Identitāte ir tāpatība. Tātad jābūt divām pusēm, ko salīdzināt. Un šīs divas puses ir — mūsu tagadne, pašreizējā esamība un mūsu priekšstati par to, mūsu konvencija, mūsu vienošanās. Mūsu kultūras identitāte ir tikai tajā, kas ir, kas dzīvo, grib dzīvot un plaukt. Tā eksistē un eksistēs arī bez mūsu formulējumiem. Taču tā plauks un bagātināsies, ja inteliģence, pirmkārt sociālo zinātņu un humanitāro disciplīnu gudrie, no augstā redzespunkta spēs pārredzēt abus kultūras riņķus vienu otrā: robežoto savkultūru un plūstošo, nenosakāmo robežu viskultūru. Ja gudrie inducēsies, deducēsies, integrēsies, apels, tendēs un transcendēs; dislocēs, iecistēs un radiēs, pragmatizēs, finansēs, nenodzers un nenodēdis. Un ja šiem procesiem, vērtībām, modeļiem un metodēm vēl atradīs vajadzīgos vārdus — nosaukšanai. Saziņai.

Daudzas identitātes pazīmes ir tik ikdienišķi pierastas, ka grūti pat iedomāties, ka tām ir kāda vērtība. Šodien mēs bez kādas aizdomāšanās saucam savus tautasbrāļus uzvārdos, no kuriem ļoti daudzi ir pamazināmā izteiksmē. Ši valodiskā īpatnība latviešiem piemīt vēl no folkloras laikiem. Nē, ne niecināmā nozīmē, bet mīļuma labad, cieņu un patikšanu apliecinot. Ozolītis, zemzarītis, tautasdziesmās nav nekāds nieka stādiņš, bet ir apkārtmērā sešmetrīgs, septiņmetrīgs milzenis. Daugaviņa kā nekā ir Latvijas lielākā upe, nevis kāds nebūt strautiņš. Tautasdziesmā teikts “tēva novadiņš”, bet tie ir vairāki apriņķi kopā. Gandrīz vienmēr saka “dieviņš”, un nebūt ar to nedomā kādu mazu skulptūriņu, elkdieviņu vai suvenīriņu. Pat par savu dzērāju vīru sieva izsakās tolerantī — “vīriņš”.

*Es savam vīriņam
Priekšas kājas apkaustīju,
Lai tas zobus neizdauza,
Uz krodziņu tecēdams.*

Redziet nu, pat krogs tiek dēvēts par krodziņu. Tās visas ir radībiņas, kas nāk no folkloristikas senatnes, no sākotnējas mīlīgas pasaules uztveres. Bet Latvijā vēl joprojām ir novadi (Kurzeme), kur līdz šai dienai cienījamus, savā apziņā pieņemtus, populārus cilvēkus sauc mīlināmos vārdos. Un tur nav nekā ironiska, ne niecināma. Kur jūs vēl pasaulē ministros un citur varasvīros atradīsiet tik daudz, pēc uzvārda vērtējot, maziņu vīriņu — Kalniņu, Lazdiņu, Bērziņu, Krastiņu. Latvijas Olimpiskās komitejas smagais un ietekmīgais vīrs ir Baltiņš. Dižākie gleznotāji — Purvītis, Kalniņš un Bērziņš. Valdošās avīzes redaktore — Sarmīte, lielākā literārā žurnāla redaktore — Māriete, bet visstiprākā mūzikas kritiķe — Vizbulīte. Viņa Ekselenci Latvijas vēstnieku Krievijā dzejnieku Jāni Peteru tauta vēl joprojām sauc par Jānīti — no dzejiskās patikšanas gadiem, bet vēstnieci Somijā Annu Žiguri — par Anniņu. Bet tepat blakus ministri un frakciju vadītāji Saeimā — Putniņš, Celmiņš, Cimdiņš. Prasās pat jautāt — kur tādi te gadījušies? Taču tā nav tikai gramatiskā kategorija. Tas ir liecinājums par domāšanas kvalitāti, par tautiskās identitātes dziļākajiem, iedzimtajiem līmeņiem. Katrā ziņā tas ir kaut kas no mīļuma filozofijas. Un zināt arī citur, ka kaut kur Baltijā pastāv tāda veida tautiska domāšana, ir laikam gan vērts.

1991. gadā notika Maskavas PSRS Zinātņu akadēmijas Etnoloģijas un antropoloģijas institūtā organizētā etnoloģu konference. Konferences dalībnieki uzsvēra Baltijas reģiona (mēs vēl toreiz viņu uzskatos bijām tomēr tikai Baltijas reģions, teritorija) iedzīvotāju augstāku politisko kultūru, nacionālās inteliģences lielāku briedumu un gatavību ietērt nacionālās kustības skaidri formulētās programmās. PSRS sabiedrība bija spiesta to darīt. Tas bija tapis par neapstrīdamu faktu. Pēc 50 gadus ilga šovinistiska nolīguma. Savukārt jau minētais vēstnieks trīsdesmitajos gados Itālijā un emigrācijas politiķis pēc kara Amerikā Arnolds Spekke uzrāda vispārvaldošu pasaules attieksmi pret mazo nāciju kultūrām. "Venēcijas Penkluba kongresā dzirdēju mazākuma tautu literatūras raksturotas kā *moins connues*. Var

saprast šo formulu, ņemot vērā lielās grūtības iedziļināties t. s. mazo tautu tradīcijās un viņu valodā, kas dažkārt ir tik senlaicīgi komplicēta, kā, piemēram, arī mūsējā. Bet galu galā mēs neesam tie, kas zaudējam. Ikviena mazāka tauta "ipsosfacto" radīta lielākai piepūlei šai pasaulē, bet reizēm gadās arī tā, ka no nepieciešamības un grūtuma iznāk privilēģija."

Te nu vietā pārfrāzēt Raiņa jau šeit citētos vārdus: "Lielā pasaules bezgalībā sīkā čaulā izbrauc latviešu dvēse... "Dvēs'le nezīn, cik tā liela. Bet zinās vēl i nezīnāmo."" Lai pastāstītu par šo latvisko nezīnāmo, latvisko x, manuprāt, jāsāk ar konkrētāk ieraugāmo, dabūjamo, dodamo un ņemamo, izjūtamo un izbaudāmo. Ar dzīvojamo. Kultūras identitāte ir dzīvošana. Un tikai. Vai tās būtu tradīcijas, kuras pilnībā vai daļēji dzīvo šodienā, vai mantotu lietu un formu, simbolu un ritumu pielietojums sadzīvē. Vai tās būtu mitoloģiskas, metafiziskas formulas, pēc kurām modernais cilvēks šodien jūt kādas ataviskas vai glābjošas nākotnes prasības, vai tās būtu klasiskās mākslas pārbaudītas vērtības vai modernu personību modernā jaunrade — kultūras identitāte ir tik, cik tā ir šodienā.

Tāpēc šā raksta galvenā doma: gan vietējai, gan Viseiropas kultūrpolitikai jādara viss, lai katras tautas kultūrsavpatības taptu uzrādītas **ieraugāmi**, apmaiņas un savstarpējas bagātināšanās kvalitātē.

Skaists, ieraugāms piemērs ir Amerikā slavenā arhitekta Guņāra Birkerta modernās celtnes. Jautāts: *"Do you feel something Latvian in yourself, in your way of thinking and activities?"* — viņš atbildēja: *"I've always felt I'm a Latvian architect... But it is not a feeling myself could identify. Others have named it "the Baltic flow". The duty of an architect is to know his own history and culture and his personal genetic and ethnic origin."*

Šis raksts ir tikai ierosas raksts, tā nav metodiska studija, taču ir virkne vērtību (bez jau iepriekš minētajām — Lāčplēša spējas pastāvēt un sargāt kultūru politiski duālistiskā vidē; tautasdziesmu milīguma izteiksmes deminutivs; tautas koncentrēšanās spējas dziesmu svētku himniskumā; mazā tūrisma, ekoloģiskā tūrisma stārķu zemē), virkne citu vērtību, kas rodas Latvijā (un tikai Latvijā) un spējīgas bagātināt Eiropas sabiedrību. Tas ir lielais ainavisko variāciju un kombināciju skaits katrā kilometrā, ceļojot pa Latviju, tie ir latviskie vasaras saulgrīžu svētki Jāņi ar vienreizēji melodiskām Jāņu dziesmām

un auglības kulta rituāliem, kas jau citu tautu "dionisijās" rīmušies. Tā ir latviešu paraža pavasarī uzturā lietot bērzu sulas un darināt no tām atspirdzinošus dzērienus vasaras karstumam. Tas ir grāmatniecības fenomens — milzīgie metieni (līdz 35 000 eksemplāru dzejas oriģinālgrāmatām 1,5 miljonu latviešu tautai). Tas ir koru fenomens (savš desmits pasaulslavenu koru — uzvarētāju pasaules koru festivālos — no tās pašas 1,5 miljonu tautas). Tā ir Eiropas tirgū gadsimtu mijā slavenā **Rīgas priede**, neizkonkurētā speciāla salaiduma būvpriede, kas kokšnes pieauguma ziņā, pēc starptautisku zinātnieku atzinuma, pārspēj visas savas radnieces citās zemēs un kas jau 18. gadsimtā tika izvestas no Rīgas ostas, no kā guvušas arī nosaukumu *pinus rigensis*. Tās ir Latvju Dainas — astoņi lieli sējumi ar latviešu tautasdziesmām, lakoniskām četrriņdēm, kurās starp daudz ko citu var atrast ļoti būtiskas personības veidošanas formulas, noderīgas ne **vēl** šodien, bet **tieši** šodien. Viena no tām: personību veido četri komponenti, bet tikai visi neiztrūkstoši kopā — esi rosīgs, esi gudrs, esi skaists, esi spēcīgs! Pats iz sevis un savā cilvēka būtībā, neatkarīgi no apstākļiem, ne no kā. Šis Latvju Dainu masīvs laikam gan ir vienīgais pasaules kultūras vēsturē vēl starptautiskām studijām nenodotais un nepārtulkotais eposs, savdabīgs savā sanskritoloģiskajā senumā un enciklopēdiskas informācijas šodienīgi aktuālā piedāvājumā.

Un, beidzot, tā ir pati sanskritoloģiskās cilmes baltu valodnieciskā zara latviešu valoda ar jēdzieniski dziļām, senām filozofiski saskaņotām vārdu nozīmēm. Kaut vai vārds "raženais", kas lietots kā kultūras cilvēka pavārds.

*Smalki, māsiņ, maļam,
Balti drēbes velējam:
Negrib mūsu māmuliņa
Neraženi dzīvojam.*

Neraženi — nekulturāli? Vārdu "raženais" grūti paturēt kādā citā vārdā. Spēcīgs, auglīgs, turīgs, bagāts, rezultatīvs, apvaldīts, noturīgs... Raženais un vadošais, simpatizējošais un palīdzošais princips.

Nav jēgas formulai "politiskā nācija", ja tā neieņem sevī "etniskās nācijas" dotās bagātības. Politika nav politika, ja tai nav

cilvēkvērtību izpratnes, nācija nav nācija, ja tā nesaredz un neciena Dieva dotās etniskās iniciācijas. Kas nebūt nu nekādā veidā nav pretrunā ar lielajiem futuroloģiskajiem uzdevumiem, tādiem kā gēnu inženierija, jūrā peldošas pilsētas, trīsdimensionālā televīzija, zidaiņus apkalpojoši roboti, personas identifikācija ar gēnu kodu vai ar balsi, globāls pasaules informācijas tīkls u. t. jpr., u. tml.

Daudz plašāks un cilvēkam, kas mācījies starpkultūru pasaulē, studijām patīkamāks ir aizgūto vērtību loks. Patīkamāks tāpēc, ka ērtāks, plašai starptautiskai auditorijai saprotamāks. Pamatjēdzieni ir jau klasiskajās skolu un studiju disciplinās apgūti, vispārzināmi. Tie spēj pulcēt arī interesantu starptautisku kompāniju, tie bieži tiek iekļauti lielu konferenču dienaskārtībā, ir plaša literatūra — par tiem var spriest un reflektēt. Tie ir ērti un komunikabli. Tāpēc piesaista daudz plašākas pētnieku komandas. Piemēram, jūgendstils un tā reģionālās izpausmes. Pieņemts uzskatīt, ka Rīga ir ļoti pārliecinoša jūgendstila pilsēta. Sakarā ar Rīgas astoņsimtgadi šī ir kļuvusi par iecienītu konferenču tēmu. Arī eiropeiskā apstādījumu kultūra Latvijā, tā sauktā zaļā arhitektūra Rīgas parkos, ceļos, alejās un muižu apkārtnes ainavismā. Tāpat latviešu dziesmu svētku fenomens, kas nācis no Rietumu kultūrām, Latvijā (arī visā Baltijā) ieguvis Eiropā nepiedzīvotu vērienu (ar padsmītos tūkstošu lielu kopkori izcilu diriģentu vadībā). Šo kultūras savdabību sarakstu var turpināt, šis ir tikai dažas ievērotas iezīmes. Bet šādu vērtību krājums ir iespaidīgs. Un tas ir norobežots.

Norobežots kā jūras līcis, kurā brauc un priecājas visas pasaules vindsērfingisti krāsainām burām. Tas ir tieši tik norobežots kā straume okeānā, kurai tomēr ir dots pašai savs nosaukums. Kā brīze uz jūras un zemes likloču saskares līnijas — saulrietā tāda, bet saullēktā jau citāda. Un ko mēs tik vienpusīgi runājam, ka viss, kas mums ir, ir atnests ar iespaidīgiem citkrastu vējiem! Ir vēji, kas raujas pasaulē arī no Latvijas un iespaido cituriem. Arī Latvijā rodas vēji.

Un mēs dzīvojam savu īpatnību robežās. Pat tad, ja tās ir bezrobežu vēju robežās.

Latvijas Vēstnesis. — 1997. — 20. martā.

[..]

— **Vismīļākā dāvana, kuru atceraties?**

— Vismīļākās dāvanas man sadāvinātas dzejas uzplūdu laikos — skaistas, latviski rakstītas segas. Es vēl tagad ar tām sedzos. Tās bijušas vismīļākās. Un viena skaista audēja mani lutina. Man ir dāvināta Lielvārdes josta — liela kā kājceliņš, bet es baidos pa to staigāt.

[..]

— **Par kādu profesiju sapņojāt divpadsmit gadu vecumā?**

— Gribēju kļūt par ļoti ražīgu cilvēku. Par agronomu — selekcionāru — puķkopī. Es vienīgais mājās kopu dārzu, audzēju tomātus un gurķus, un puķes. Un ļoti nopietni noņēmos ar agronomiju, mēslošanu. Un man patik ravēt.

— **Kuru labo apņemšanos visgrūtāk izpildīt?**

— Visgrūtāk man ir pielikt darbam punktu. Pabeigt darbu. Kad es jūtu, ka to lielumu esmu pievārējis, tad man jau ir skaidrs, ka darbs ir pievārējams. Un, ja tas ir pievārējams, tad jau ir tikpat kā padarīts. Un man ar to pietiek. Bet darbs paliek ar galu vaļā, un es jau aizeju pie nākamā. Jo man nevajag rezultātus, man vajag pašapliecināšanās momentus. Ja es esmu to virsotni pievārējis, tad man pietiek ar virsotnes izjūtu vai virsotnes pieredzi. Bet vai tā tikai nav izlutinātība?

— **Kā sevi lutināt?**

— Es mācos slinkot. Tas ir ļoti grūti. Es faktiski neesmu sevi lutinājis. Bet tagad es lasu gudras grāmatas, ka cilvēks var atvaseļoties, tikai sevi lutinot. Ir tādas reizes, kad zvana telefons. Nu, tad es neņemu augšā. Un tad es nosmejos — ha-ha-ha! — lai viņš zvana vien, tai viņā galā. Tas ir, ja man labs prāts. Jo reizēm jau telefons sadusmo. Un tad tu neesi nekāds luteklis, ja esi dusmīgs. Vēl es lutinu sevi, noejojot malā. Kādreiz pat atbildīgā brīdī — izejot no spēles un paskatoties no malas. Lai vienkārši justos brīvs no viesību noskaņas, kad visi pieklājbās pēc vai lielā sajūsmībā sēž pie galda. Mierīgi aiziet malā ķiršu dārzā, atnest *raskladušku* un palasīt grāmatu. Un tas ir pasakaini, ka viņi kaut kur tur tālumā murd un tu guli zem ķiršiem un lasi grāmatu.

— **Kāda ir jūsu raksturīgākā īpašība?**

— Tāda tipiski vērsiska. Tāda tiepīga, neatlaidīga darboša-

nās griba. Tāds tiepīgs, neatlaidīgs strādīgums. Tieši tāpēc jau es arī beidzot mācos slinkot.

— **Kādas ilūzijas pa šiem gadiem esat zaudējis?**

— Es šo jautājumu esmu daudz dzirdējis, bet nekad to neesmu sapratis. Es domāju, ka man ilūzijas vienmēr ir bijušas un es nevienu neesmu zaudējis. Mans romantisms ir tikpat dzīvs, kā bijis. Es nezinu, kas ir ilūzijas. Drīzāk tā ir kāda ticība tam, kā nav, bet kas varētu būt, un droši vien jau nebūs, bet gan jau būs, nu, noteikti būs!... Es vēl joprojām tā domāju, tikai vienkārši ilūziju loks ir cits. Tas kļūst lielāks, globālāks vai kosmiskāks. Arī tie spēki, kuriem tu tici. Ilūzijas nekad nebeidzas, tāpat kā realitāte. Ticība, cerība, mīlestība. Paļaušanās, uzticība. Var jau tās saukt arī par ilūzijām, bet es tās tā nesauktu.

— **No kā jums visgrūtāk atteikties?**

— Visgrūtāk ir atteikties no negulēšanas naktī. Man ir dusmas, ja man naktī neļauj gulēt. Es nevaru iet uz viesībām, ja ir jāpaliek pēc divpadsmitiem. Man naktī nepatīk dzīvot. Naktī es gribu gulēt. Tā jau es esmu sabiedrības audzināts cilvēks un māku uzvesties arī naktī. Bet katrā ziņā naktī es esmu iekšēji saīdzis. Pats ar sevi es kādreiz arī dzīvoju līdz vieniem vai pat diviem naktī. Bet tad sev tuvumā negribu redzēt nevienu citu cilvēku, jo tad viņš ir vainīgs, ka es esmu augšā.

— **Par ko jūs mēdzat sevi paslavēt?**

— Par to, ka esmu gudrs cilvēks. Tā man liekas. Parasti jau gan es sevi neslavēju, es tos citus nolamāju par muļķiem.

— **Ko jums ļaudis visbiežāk vaicā?**

— Oi, tas ir briesmīgi! Ļaudis jautā: "Ziedoņa kungs, ko tagad lai dara, ko jūs par to visu domājat? Kur mēs ejam, kas tagad notiks?" Viņi mani ķer uz katra ielas stūra. Un padomju laikā vienmēr jautāja, kā bija kādas nebūšanas. "Tur ir atkal nozāģēta aleja, Ziedoņa kungs, dariet kaut ko!" Visi man ziņo. Es saku: "Bet es taču rakstīju, lai jūs darāt!" Un tad reizēm ir tāda sajūta, ka tu vakarā nāc mājās un esi kā tāda atkritumu kaste — pilns piestāstīts ar visādām ķezām un ķibelēm. Neko patīkamu cilvēki man nav jautājuši.

[..]

— **No kā jums bail?**

— No caurvēja. Šausmīgi. Un no pļāpīgiem cilvēkiem.

— **Īpašība, kuru visvairāk cienāt savos draugos?**

— Neuzbāzību varbūt.

— **Kā izturaties pret draugu un sev tuvu cilvēku vājībām?**

— Tas ir pēc noskaņojuma. Parasti es izlamāju viņus visus. Vai nu sevi, vai tā... Kad paiet laiks, es tā nosmejos. Es vispār daudz no Ausmas esmu mācijies. Esmu bijis ass, samērā riebigš un kašķīgs tips, un kauslīgs. Ausma mani ir amortizējusi tādu mierīgāku, tādu milīgāku. Es no viņas mācos, kā milīgāk, *čomīgāk* pret cilvēkiem izturēties.

— **Ko visaugstāk vērtējat sievietē?**

— Kaut ko ļoti milīgu, maīgu, pūkainu. Un sievietē ir jābūt pārsteigumam.

— **Jūsu miļākās lietas?**

— Man vismiļākās lietas ir apavi. Es atceros no saviem iešanas laikiem: tad es aprakstīju kedas. Mājās — čības. Tad man kārtīgus zābakus vajag, kārtīgas kurpes. Es nezinu, kāpēc, bet tas ir pirmais, kas ienāk prātā. Arī iešanā vai izbraucienā pirmais, kas ienāk prātā, ir — kādi man būs apavi, kādi būs zābaki. Tātad kaut kādu caurejamību laikam tie nosaka. Kur var iet, kur var brīst, kur var tikt. Tā ir tāda zābaku mīlestība. Jo tie zābaki jūt, kur viņi iet.

— **Kādi ēdieni jums vislabāk garšo?**

— Diezgan jau trafareti. Man bija ļoti laba vecāmāte, kas ļoti garšīgi taisīja ēst, un mamma ļoti garšīgi taisīja ēst, un Ausma ļoti garšīgi taisa ēst. Mani ļoti lutināja ar plānajām pankūkām. Biezās es pat nevaru par pankūkām saukt. Es tagad aizeju uz kafejnīcu, tos *krepus* ēdu, bet mani nekas tur neapmierina, un es nevaru dabūt tādas vecāsmātes pankūkas. Tādas pankūkas, kādas es gribu, tagad nemaz nav.

— **Ar ko jūs vēlētos pasēdēt nesteidzīgā gaisotnē un parunāties?**

— Tie varētu būt tie — no veļu valsts. Man ļoti gribētos parunāties ar Pitāgoru, ar Teijāru de Šardēnu, ja vien viņi uzskatītu — un pašlaik viņi tur augšā dzird un redz —, ka manas ambīcijas vispār nav pārspīlētas. Vai viņiem būtu kaut mazākā interese ar mani runāt... No saviem laikabiedriem? Dīvaini, viņi visi ir miruši. Es ar Oiku parunātos, ar Ojāru. Zinātnieku pasaule vēl ir interesanta, neapgūta.

— **Kādu virsrakstu jūs liktu rakstam par sevi?**

— Nezinu. Es tā ar pašanalīzi nenoņemos. Tikai tad, ja mani piespiež. Es arī neesmu simtprocentīgi pārliecināts, ka tagad esmu patiesību pateicis.

— **Ko jūs nepārdotu ne par kādu naudu?**

— Es domāju, neatkarību. Savu spriedumu brīvību. Tu arvien vairāk sāc novērtēt, ka arī šobrīd — tādā zināmā trūcībā, varbūt pat nabadzībā — nekas nav tik vērtīgs kā neatkarīga domāšana.

— **Ko uzskatāt par laimi?**

— Ir vairākas formulas pasaulē, kurās ir teikts, kas ir laime. Es varētu nosaukt dažas no tām, kurām es piekritu. Laime, pirmkārt, ir visu lietu kārtība. Tu jūti, ka visas lietas ir kārtībā, un šī kārtības izjūta — sevī, citos, apkārtņē, kosmosā, ar Dievu, ar cilvēkiem, ar visu —, šī sakritība, tāds unisons, — tā ir laime. Vēl viena formula: laime ir cilvēku griba plus x. Un tas x ir Providence, ko mēs vēl neesam apguvuši. Mēs mācāmies pragmatismu, projektus, pašiniciatīvu, tirgus politiku, biznesu un mārketingu, un visu ko. Bet aiz tā plus vēl ir Providence. Šis jēdziens cilvēkam atsevišķi, arī mūsu tautai, liekas, nav apgūts, nav apjēgts, nav izjūsts. Gribai vien nav garantijas — tā ir ričuraču spēle vai cirka spēle.

— **Kāda jums šķiet dzīve?**

— Piedzīvojumu pilna. Nav piedzīvojums braukt uz Himalajiem. Tie ir visur. Tepat. Man nav skaistāki ceļojumi bijuši kā kailsalā, kad vēl nav uzsnidzis sniegs, uzvilkt kārtīgus zābakus, izkāpt kaut kur Vidzemes augstienē, tad iet taisni pa vienu pēc azimuta noņemtu līniju kaut kur uz Cesvaini. Kad viss ir aizsalis, grāvji, dīķīši un pļavas ir aizsaluši, un viss nes pa virsu. Tikai kārtīgiem zābakiem jābūt. Tu visur vari iet un izbrist, bez muklājiem. Ej tikai. Tad vēl ir arī pirmās sarmas. Un Vidzemes augstiene ir ekskluzīva, skaista savās sarmās. Nav nekā skaistāka, nekur nav. Es esmu visur bijis. Kur tik es neesmu bijis, bet nav. Nav.

Dina Balode

Ieva. — 1997. — Nr. 12/13. — 12.—13. lpp.

SEVI PAR MUĻĶI NEUZSKATU

Imants Ziedonis ir kļuvis par premjera Guntara Krasta ārštata padomnieku kultūras, Latvijas tēla un nacionālās identitātes jautājumos.

“Esmu gatavs kļūt par padomnieku jebkurai valdībai, tas vienmēr ir derīgi. Sevi par muļķi neuzskatu un, ja mani aicina, labprāt tautai un valdībai izpalīdzētu.”

— Vai esat personīgi pazistams ar Guntaru Krastu?

— Nē, pirmo reizi ar viņu sarunājos pa telefonu.

[..]

— Ko no jums gaida valdības vadītājs?

— Neesmu vēl gatavs atbildēt — ko viņi no manis gribēs, taču jārunā būtu par daudz ko Latvijā. Kaut vai — lasu par sportistu apbalvošanu. Tajā pašā laikā Eiropā mūsu slavu, spēku un intelektu nes, teiksim, kori. Nepārtraukti uzvar festivālos, bet, badā sprāgdami, brauc pa pasauli ar niecīgiem sponsorējumiem... Ja varam atļauties sportistiem dot balvas, kāpēc koristi nesaņem šādu atzinību. Mans padoms Krastam būs — dot balvas un stipendijas gara kultūrai vairāk nekā miesas kultūrai. Man nav nekas pret sportistiem, bet sociālā taisnīguma moments apbalvojumos izpaliek.

— Taisnīgums?

— Brīvajā tirgū taisnīgumu jau nevar meklēt, skaidrs, taču tāpēc pastāv valsts politika un valsts kultūrpolitika.

— Kad jūsu padomus neuzklausā, jūs kļūstat dusmīgs un ejat prom?

— Es nezinu, to vēl redzēs. Man ir interesanti atcerēties laiku, kad likvidēja Skrundas monsturu. Vēl jēdziena *Latvijas tēls* nebija, bet es biju iedomājies, ka Latvijai ļoti interesanti varētu parādīt pasaulē — kā Austrumeiropā viena augstceltne tiek pārnesta uz otru augstceltni. Skrundas monsturs uz Nacionālās bibliotēkas celtniecību. Pēc savienoto trauku principa — iedomājieties Skrundas lokatoru, kuru spiež zemē iekšā, bet tajā pašā laikā otra celtne, valsts bibliotēka, nāk uz augšu. Monstram grimstot, paceltos Stikla kalns. To varējām Eiropai pasniegt. Caur šo politisko efektu varējām panākt ļoti labas dotācijas no pasaules fondiem un no Austrumeiropas attīstības fondiem, un

gan jau arī no Sorosa fonda... un mūsu bibliotēkas augstceltne būtu jau gatava.

— Jūs to teicāt?

— Jā, jā, es to stāstīju, bet nepielēca.

— Kas pašlaik nodarbina jūsu prātu?

— Zinātnes un dialoga centrā man ir viena programma — latviskās un kultūras identitātes programma. Mēģinu vērtības izziņāt, uzrakstīt un izdot materiālos. Pašlaik nelietīgi un velti tiek valkāts latviskās identitātes vārds. Ir nacionālā nihilisma laiks, tomēr valstsvīri ļoti bieži piesauc nacionālo identitāti, arī — lai maskētu savu kosmopolitismu, lai mierīgi būtu daudzie vēlētāji — piesauc identitāti, sak, nekāds kosmopolīts neesmu, es tikai strādāju kosmopolitiski.

— Kas ir identitāte?

— Tās ir vērtības — un šīs vērtības ir jāformulē, vismaz jāmēģina to darīt. Jaunā paaudze tiek orientēta uz cenu, nevis uz vērtību. Mums nacionālās identitātes vērtības ir jāuzrāda un jāsāk domāt, vai daudzām nav jāuzliek arī cena. Mūsu kori ir fenomens visā pasaulē — tādā blīvumā milzīga koru kultūra, atskaņotāji, kas ņem pasaules *prizes*, vienreizēji diriģenti. Latviskās identitātes vērtība nav formulēta, tai nav reklāmas, tā nav pasniegta Eiropai ar pašcieņu un par cenu. Kori nav vienīgā identitātes vērtība. Man šādu piemēru ir kādi divdesmit. Latvija — stārķu zeme. Statistika rāda, ka Austrumeiropā vislielākais stārķu blīvums ir Latvijā, tāpat vietvārdu blīvums — mājas tiek sauktas vietu vārdā, tās tiek personificētas un apgarotas, nekur pasaulē tā nenotiek. Tās ir nacionālās vērtības, pie kuru apzināšanas ir jāstrādā, nevis jāpļerkst par latvisko identitāti. Poliitiķi vienkārši jāš šo vārdu, sāj klausities.

Vita Pētersone

Diena. — 1997. — 22. okt.

JAUNĀ GADA APSVEIKUMS "RADIO EIROPA"

Cilvēks arvien vairāk ierauga mirdzošu putekļu sikdaļiņu pasaulē un arvien vairāk uzzina par milzīgām galaktikām megapasaulē. Visa kā kļūst arvien vairāk. Arvien vairāk ieraugāma, arvien vairāk uzzināma. Arvien vairāk cilvēku nāk mums pretī,

arvien vairāk prasa, arvien vairāk piedāvā, arvien vairāk jāizvēlas. Arvien vairāk šaubu. Jo vairāk uzzinām, jo vairāk neziņas. Pasaule it kā saskaldās bezgala daudzās iespējās. To sauc arī par plurālismu, šo dzīves izjūtu. Par relativismu — kad viss ir ticams un nekā nav ticama. Un šajā paātrinātajā burzmā un skrejā ir jāatrod sava vieta, jāķer sev dotais laiks, savs moments. Un tu iespraucies kaut kā šai laikā un kaut kādā vietā un peldi un šļūc līdzī un velcies, un pinies, un tevi pēc kāda laika nez kā, bet izspiež, izsviež ārā. Un tikai tāpēc, ka tu neesi zinājis, pie kā pieturēties, ar ko turēties kopā, iekš kā pastāvēt. Tu neesi apjautis kompozīciju, kompāniju, kombināciju, tu esi palicis ārpus kombinācijas. Tu esi palicis ārpus akorda. Tu esi plinkšķinājis ar vienu pirkstu.

Es jums novēlu: pamēģiniet jaunajā gadā iemontēties kombinācijās pa trīs.

Ģimene — tauta — valsts. Dievs — Daba — Darbs. Ticība — cerība — mīlestība. Dievišķā triāde: Dievs Tēvs — Dievs Dēls — Dievs Svētais Gars. Projekts: tirgus — *know how* — finansējums. Ģimenē: bērni — vecāki — vecvecāki.

Pa trīs — tās ir vistabilākās struktūras, tajās iedibināta dzīve arī kļūst stabila. Paradoksāli, ka pat mīlestības divvienība kļūst stabilāka, ja kaut kur nekaitīgā, tomēr hipotētiskā attālumā varētu būt kāds trešais.

Mēs dzīvojam fragmentiņu dzīvi. Struņķišu un nogriezniņu dzīvi. Un tā ir ērta dzīve, jo pašam sev pārredzama un pārvaldāma. Es, dzejnieciņš, un mana burtniciņa. Es, zemnieciņš, un mani lauciņi. Es, veikalnieks, un mana peļņa. Es, mednieks, un mana bise. Manējā dzīve. It kā pašpietiekama un tomēr — ātrāk vai vēlāk, stiprāk vai vārgāk, bet uznāk jautājums: bet kāda jēga?!

Tad meklējiet lielās kompozīcijas. Pamodiniet sevi lielo kompozīciju apjautu. Kāpiniet sevi Lielo Kompozīciju izjūtu. Un, ja tās nerādās arī tik cildeni un pacilājoši lielas un diženas, tad vismaz noķeriet ķēdītes triādes — trīsvērtību lielums —, un jums būs labējais un kreisais, ar kuriem turēties, jūs būsiet piederīgi, jūs jutisieties piederīgi.

Es jums novēlu Jaunajā gadā šo piederības sajūtu. Un arī Ziemassvētku domas, jo tepat jau vēl vakar bija tie Ziemassvētki.

Jo šis ir dienas, kad pasaulē piedzima Dieva Dēls, viņš at-

nesa trīsvērtību mācību, kuru cilvēce mācās jau cauri teju divtūkstoš gadu kultūrām. Viņš mācīja: Ticība, Cerība un Mīlestība. Un Mīlestība ir stiprākā no tām.

Jā, Pasaule tek un jūk, un skaldās. Bet pastāv trīsvienīgās vērtības. Kas cilvēci satur kopā gaišā savāktībā. Trīsvienīgas vērtības, kuru trijotnē ir vērts pastāvēt, no tās neizkrist un to nezaudēt. Es to vēlu mūsu Tautai un cilvēkiem!

Nepublicēts.

* * *

Pasaka ir brīvības visizlutinātākā meita. Vismaz man tā ir. Tāpēc arī kaut vai tikai mazlietiņ nebrīvas pasakas man nepatīk. Tās, kurām noteikti jāsakas ar “reiz bija”. Tās, kurās notiek tieši trīs lietas jeb trīspakāpju notikumi un ar trīs dēliem vai trīs meitām — vai pūķiem ar trīs vai trīsreiztrīs galvām. Pie tam aiz trejdeviņiem kalniem. Tās nav tās brīvākās pasakas. Pasakām ir jānotiek visur, vienmēr, ar visiem visvisādā veidā. Un pat ne veidā, drīzāk — gaitā, brīvā gaitā. Tāda pasaka brīvi iet, iet un, no malas skatoties, nezina kāpēc pēkšņi saļemas. Un man uzņāk smiekli. Ja es zinātu, kāpēc viņa saļemas, man varbūt smiekli nemaz neuzņāktu. Es tāpēc negribu to zināt, man labāk patīk, ka es nezinu, kāpēc pasakas tā dara. Tā ir viņu darišana. Viņas ir brīvas un dara pašas, ko grib. Bet ja viņas dara muļķības? Tad es varu uz viņām nemaz neskatīties. Lai skatās kāds cits, ja grib. Es — ne. Pasakas jau var būt visur, visās vietās un lietās. Es saku — var būt. Un, ja nav, tad tikai tāpēc nav, ka nav brīvības. Teiksim, ja tu esi galds un tev jābūt ar četrām kājām un jāstāv istabas vidū — kas tā par brīvību? Brīvība ir tad, ja tev galda virsa viļņojas un šķīvji viens otru pa druskai ielejas un pārlejas, vārdu sakot — uzcienā viens otru. Vai ja viena galda kāja laiku pa laikam no šķīvja čiepj sviestmaizītes un cienā ar tām sunīti zem galda.

Viss var notikt. Var notikt viss.

Pasaka ir brīvības visbrīvākā meita.

Bērni ir brīvāki par pieaugušajiem. Tāpēc bērni pasakas arī labāk saprot nekā pieaugušie.

Bet citas grāmatas stāsta par Normatīvām Lietām. Par lietām, kas jāzina tā, kā to citi jau zina. Vecāki jau zina, kaimiņi

jau zina, ļaudis, visi cilvēki jau zina, tikai tu vēl ne. Tad nu jāiemācās un tieši tā, kā to zina viņi. Kas tas ir un kāpēc tas ir. Kā tas darbojas un kam tas der. Kur to lai liek. Kāpēc tāds vajadzīgs. Kā to visi sauc, kāds tam vārds. Galvenais — lai to saprastu tā, kā to saprot citi. Vienkārši — lai nebūtu pārpratumu. Lai nerastos domstarpības.

Tāpēc tie burti jāpazīst un lasīt jāiemācās. Tā, kā to jau prot citi. Un skaitļi jāpazīst un rēķināt jāiemācās. Tā, kā to dara citi. Tā, lai rēķini sakristu un nebūtu pārpratumu. Un jāzina, ko nozīmē visādas citādas zīmes: ceļa zīmes, nošu zīmes, īpašuma zīmes, firmas zīmes, debesu zīmes. Tad vēl ir pazīmes un iezīmes. Arī pēc tām var daudz ko uzzināt par lietām un cilvēkiem. Un ir atzīmes — dienasgrāmatā un liecībā. Bet, lai palīdzētu atmiņai, ir piezīmes. Un katram vārdam un darbībai, lietai un domai ir sava nozīme. [...] Un tā nu ir “brīvākas” un “nebrīvākas” grāmatas. “Nebrīvākas” ir tās, kas noskaidro likumus, noteikumus un kārtību, kurā mēs te pasaulē dzīvojam un kuru nāktos gan ievērot, bet brīvās ir pasaku grāmatas, kuras visu ko izdomā pašas no sevis un izdara brīnumu lietas. Lai jums patik un lai jums noder gan tās, gan šitās. Jo gan tām, gan šitām ir taisnība. Izziņas grāmatām (šīm kārtības grāmatām) ir nemainīga, sargātāja un noteikumu taisnība. Pasakām — piedzīvojumu kāra meklētāja taisnība. Man patik abas divas.

Nepublicēts.

1998

IMANTS ZIEDONIS:

“MUMS NAV MĪLESTĪBAS PRET BĒRNU”

[..]

— [...] Kādā intervijā filozofe Maija Kūle uzsver, ka pasaule kļūst arvien cietsirdīgāka pret ciešanām. Esat daudz cietis, īpaši no medicīnas. Vai ciešanas apskaidro?

— Es nevaru uz šo jautājumu atbildēt, lai gan esmu par

to domājis. Es ciešanu filozofiju neesmu sapratis. Man ir tuvs kristiānisms, sevišķi pēdējā laikā, bet tajā nevaru saprast ciešanu kultu un mehānismu, kāpēc tā jābūt, ka tieši ciešanas apskaidro. Es zinu, ka tā ir: daudzi nāk pie apskaidribas caur ciešanām; bet vai tā ir jābūt? Es to nevaru pieņemt par savu ceļu. Ja es to nesaprotu, tad man grūti to arī pieņemt.

— **Kāda ir jūsu attieksme pret krustu kā pret simbolu?**

— To nekad neesmu sapratis kā ciešanu simbolu. Pirms Kristu sita krustā, krusts jau bija, tātad tam bija arī sava filozofija un interpretācija. Tas ir pasaules attīstības simbols, kura horizontālajā līnijā — materiālistiskajā, varētu teikt, ekstensīvajā pasaulē projicējas vertikālā, garīgā līnija. Tā šķērso šo mūsu dzīves horizontu, dzīves plaknē nāk iekšā vertikāle. Tas ir dzīves pamatvērtību simbols. Es nezinu, kas krustu izmantoja par mehānismu, kurā var piesist; kas ir bijis šis eksekūtais asprātis vai asprātīgais eksekutors; un es arī Kristu neuztveru caur ciešanām, bet gan kā pasakainu realīstu, kas šajā ciešanu zemē — ja pieņemam, ka pasaule tāda ir, — ir nācis ar revolucionāru mācību, ar mācību par mīlestību. Kristus teica: ticība, cerība, mīlestība, un lielākā no tām ir mīlestība. Daudzas ticības pirms tam kopa ticību un cerību, bet Kristus atnāca un uzsvēra šo trešo jēdzienu — mīlestību. Es nezinu, vai ir jāakceptē tas, ka šī ir ciešanu pasaule. Es to neesmu pieņēmis par savas dzīves filozofiju. Jāpieņem ir mīlestība, Kristus filozofija. Un tik, cik tu sevi realizē kā mīlošu personu, tik, cik tu esi atdevis sevi šai stihijai, mīlestības spējai, tik tu esi. Tas cilvēku garīgi pacilā, dara cildenāku. Es tagad filozofēju, bet jūs tā gribējāt.

— **Vai mīlestību dzīvē pats esat saņēmis daudz?**

— Ar mani neviens nav mīlinājis. Esmu arī diezgan *bosīcīgs* un nekad neesmu bijis pietiekami pateicīgs par mīlestību, ko man dāvāja lasītāji, mani tautieši. Varu atzīties, ka esmu bijis paviršs, nevērīgs pret cilvēkiem, kas man ir dāvājuši ziedus. Tagad to nožēloju. Laikam jau esmu milēts. Nesen bijām Liepājā koncertā, tas bija pārpildīts, bija ļoti daudz jaunatnes, kura vakarā negribēja izklist. Vakars bija ļoti možs. Tad es atkal jutu šo mīlestību, vismaz man tā likās, un tas mani ļoti aizkustināja. Pēc daudziem gadiem atkal jutu to atmosfēru, kādā mēs, dzejnieki, dzīvojam septiņdesmitajos gados. Kad būtībā tikām loloti.

— **Par mīlestību vajag runāt?**

— Nevajag runāt. Tās ir intīmas lietas, kuras nevajag vārdā saukt.

— Vai vērtības nepārstāj būt vērtības, ja par tām vairs nerunā?

— Pareizi, ir jārunā par vērtībām! Un, kopjot pareizās vērtības, mīlestība ir tā atmosfēra ap šīm vērtībām, kā starojums ap tām. Bet šo vārdu nedrīkst nelietīgi velti valkāt. Mīlestība ir Dieva kategorija.

Guntars Laganovskis

Rīgas Balss. — 1998. — 29. febr.

NO CIKLA "VĪZIJAS"

... Un Latvijas sabiedrības integrēšanās atsevišķos gadījumos notika pilsoniski gudri. Par to liecina kaut vai šis piemērs.

Pēc tam, kad konkursa "Piemineklis komunistiskā terora upuriem" darba nodošanas termiņu 1998. gadā pagarināja līdz 12. maijam, ienāca projekts "Katarse", ko žūrija pieņēma realizēšanai gandrīz vienbalsīgi. Jo tas savā vienkāršībā bija arī tik oriģināls, ka bija jābrīnās, kāpēc nekas tāds agrāk nevienam nebija ienācis prātā. Projekts paredzēja neskaitāmu represēto piemiņas zīmju lauku izvietot Pārdaugavā, Uzvaras laukumā — apkārt savā laikā triumfālajai un vēl joprojām ambiciozajai *Stellai*. Tas būtu pieminekļu lauks — pakāpeniski augošs ar pieteikumiem no visas Latvijas un projekta arhitektu mākslinieciski pārraudzīts. Motivācijas bija pārlicinošas:

1) šāda kompozīcija vēsturiski vispatiesāk un uzskatāmāk uzrāda civilās sabiedrības ciešanu lauku, okupācijas spēku masīvo varenību, kareivīgo brutalitāti un plašo visu iznīcinošo spēku, kas tika vērsti pret latviešiem un Latvijas tautām. Līdz ar to *atbrīvotāju* piemineklis zaudēja savu uzpūsto heroismu un sevi morāli pats iznīcināja. Pasaules politiķi un ideologi, valsts delegācijas un tūristi ar lielu interesi centās apmeklēt šo visā Austrumeiropā oriģinālāko un vislakoniskāko, kā viņi teica, *piemiņas placdarmu*;

2) šis piemiņas lauks Eiropai un Krievijai uzskatāmi atgādināja par vēl joprojām pasaules politiskajā domā neatrisināto

Baltijas okupācijas faktu, Ribentropa—Molotova pakta un Jaltas konferences lēmumu sekām, atgādināja lielvarām, ka agrāk vai vēlāk šos faktus nāksies atzīt un attiecīgi starptautiski dokumentēt;

3) tas deva iespēju represēto piemiņas vietas ideju tautai darīt cilvēciski tuvu: katram novadam, katrai vēsturiskai organizācijai, biedrībai vai konfesijai bija iespēja projekta kārtībā pieņemt savu piemiņas zīmi, kuras atbilstību un iederību tad izvērtēja Piemiņas Vietas komisija. Piemiņas Vietas projekts uzskatīja laukumu par kompozicionāli pietiekami kompaktu un pietiekami lielu, lai nodrošinātu Piemiņas Vietas augšanu pakāpeniski.

Līdz ar to bija iespējams izvairīties no vienobjekta monumentalitātes un nespējas šāda vienobjekta apmierinošu variantu rast konkursa kārtībā (kā jau iepriekšējos konkursos bija pierādījies); šādā gaumē un finansiālā varēšanā augoša Piemiņas Vietas pakāpenība deva iespēju Latvijas ļaudīm (pašvaldībām, organizācijām) justies vairāk piederošiem šim *sāpju faktam* nekā viens veiksmīgāk vai neveiksmīgāk veidots monuments. Tas atraisīja pilsoņu pašierosmi un aktivizēja plašu tēlnieku un arhitektu loku cildenas ievirzes jaunradei. Šāda pakāpenība Piemiņas Vietas izbūvē ļāva plānot vēl tālāku piemiņas objektu būvniecību Arkādijas parkā (iecerētais represiju vēstures muzejs) un Torņakalna stacijā, masu izsūtīšanas vēsturiskajā vietā;

4) te bija iespējas savas sāpju un piemiņas zīmes atstāt pasaules ieraudzīšanai arī citu tautu represētajiem, kuri cietuši no padomju okupācijas Latvijā, — krieviem, ebrejiem, poļiem, vāciešiem;

5) nevajadzēja vairs Latvijas valstij būt tik norūpētai par *Stellas* simboliski mobilizējošo un provocējošo lomu krievu tautības revanšistiski orientētajā daļā. Jo jaunajā ansambli *Stellas* politiskais tēls nelikās vairs tik pievilcīgs pat pašiem padomiski krāsotajiem mitiņotājiem un viņu bravūra dažos gados saplaka jo jūtami. Tajā pašā laikā vecejiem padomju armijas cinitājiem nebija jāuztraucas, ka kāds viņiem gribētu atņemt vai liegt vietu, kur atzīmēt uzvaras dienu pār fašistisko Vāciju.

Pieņemumi izrādījās pamatoti, projekts attīstījās patriotiski un starptautiski atzīti un ieinteresēti. Pirmajā gadā gan notika dažas ekstrēmisko politisko spēku izraisītas nekārtības. Krievu nacionālšovinistiskie grupējumi mēģināja turpināt latviešu patriotu pieminekļu provokativo apgānišanu, savukārt latviešu

nacionālpatriotiskās paaudzes zināma daļa protestēja pret *Stellas* tieši vizuālās varenības dominēšanu šai tautas ansamblī un pieprasīja sarkanās okupācijas pieminekļa nojaukšanu. Taču stridi aplusa samērā ātri, jo ikvienu starptautisku novērotāju komisiju un ikvienu pasaules žurnālistu atsevišķo *pieminekļu ekscesu* gadījumā pārliecināja šis vēsturiski motivētās kompozīcijas kopsaistība: tepat jau *Stellas* simbolā bija šie *varenie*, kuru cīņu biedri šo mazo *nacmeņu* mazos pieminekļus vēl joprojām reizēm grasījās apgānīt, un tepat jau bija arī tie simtiem tūkstošu iznīcināto. Vēsturiskie komponenti bija tik acimredzami!

Tā vēsturiski un sociāli izvērsti Rīgā un citur Latvijā veidojās arī citi pieminekļu ansambļi un pieminekļu idejiskā kopība ar vidi. Protams, tas prasīja no projektu autoriem vairāk nekā tikai profesionālās arhitekta vai tēlnieka spējas, bet arī iejūtu savas tautas vēsturē un spēju savu ideju pārliecinoši publicistiski formulēt. Šajā ziņā tās bija *pieminekļu kaujas*, kuru iznākumu katru reizi mākslinieks pratis rast skaistā un cildenā it kā paša Dieva dotā izlīdzinājumā. Kas arī ir katra talanta augstākā spēja.

Neatkarīgā Cīņa. — 1998. — 25. apr.

VĒROT LAIKU UN IERAUDZĪT PATIKŠANU

[..]

— Vai jūs arī grābjat Dievam acis?

— Tā, ka pārkāpju baušļus? Tā speciāli negrābju. Bail. Es esmu šausmīgi bailīgs. Kosmosā es esmu bailīgs.

— Vai jūs bieži runājaties ar mācītāju Juri Rubeni?

— Neiznāk. Drīzāk neklātienē. Mani kā profesionāli fascinē cilvēki, kuri ļoti skaisti un precīzi formulē domu, nestostoties, nepārsakoties, nelietojot sinonimus, bet skaidrā izteiksmē izsaka būtību. Man patīk, ka Rubenis gandrīz nemaz negrābstās. Tas ir ļoti reti. Es, piemēram, atpodos tikai pēc tam. Rubenim ir kāda sūtība, dievišķa atklāsme. Kad runā Lilija Dzene, var baudīt viņas valodas skaistumu, liekas, viņa to iemācījusies no galvas. Maija Kūle labi runā. Ilze Ostrovska.

[..]

— Jums ir diezgan daudz paziņu ārzemju latviešu vidū.

Viņi ir tur, kur izvēlejušies būt, pastiepuši mums roku vai atrāvuši. Savukārt mēs — pieņēmuši to vai atraidījuši. Ap-skāvienī vairs nav tik cieši kā 90. gadu sākumā. Kā ir tagad?

— Tā ir delikāta tēma. Vēsture mazliet nokavēja ar latviešu atgriešanos. Daudzi jau bija stipri veci, nespējīgi pārorientēties, bet iejūsmībā domāja, ka atgriezīsies Latvijā. Es viņus saprotu, ka viņi nevar atgriezties. Ja cilvēks ir zaudējis vienas mājas, otras mājas, sācis no nulles, uzcēlis trešās. Pamest un sākt vēl vienu dzīvi — elementāri trūkst ideoloģiskas dukas. Viņi tiešām bija atrauti no šejienes procesiem, postokupācijas situāciju ļoti daudziem nacionālpatriotiem ir grūti pieņemt. Pat tad, ja viņu sabiedrība ir integrēta vēl vairāk nekā mums. Viņi Latviju loloja kā ideālu. Tāda ideāla nav un nebūs. Arī viņi saprot, ka nebūs. Domāju, ka tāpēc viņi neatgriežas. Jaunie nevar atgriezties, jo viņi ir kosmopolitizējušies. Tā kā Streips saka — ja viņam ir iespēja, viņš var no Latvijas aizbraukt. Viņam Latvija ir intelektuāla vērtība, bet viņam iekšā Latvija nav ap nabu aptinusies.

Daudzi ir atgriezušies un dzīvo. Prese pārāk maz raksta par tiem, kas atgriezušies ar savu pienesumu. Ziemā strādā tur, bet vasarā liek iekšā naudu šeit, kopj savu muižiņu vai dzirnavas.

— Tagad Latvijā ir diezgan daudz gudru, akadēmiski izglītotu un sabiedriski aktīvu sieviešu, bet reizēm viņām pārmet pārāk kritisku attieksmi pret Latvijas politiķiem un viņu lēmumiem. Ko jūs sakāt par Latvijas gudrajām sievietēm?

— Mani, atklāti sakot, tā Latvijas sieviešu elite neinteresē. Šīs dāmas ir savā vietā. Ja viņas kaut kur šķibāk izlēks, gan jau kāds viņas atsēdinās. Varbūt pat citas, stiprākas sievas. Es neredzu vīrus, kas viņas varētu atsēdināt. Es gribētu runāt par Latvijas vīriem. Latvijas demogrāfiskajā programmā vajadzētu vīru reģenerāciju vai rehabilitāciju. Vienmēr runā par bērnu stāvokli, par vientuļo māšu stāvokli, bet tās jau ir sekas. Jārunā par cēloņiem, un cēloņi ir vīri. Vajadzētu runāt par vīru fonda iedibināšanu, jo Latvijā katastrofāli trūkst vīriešu. Kā tas ir nācies, ka vīrieši aizbēg? Liela daļa vīriešu no sadzīves aizbēg alkoholismā, aiziet pa vieglākas pretestības ceļu. Ļoti liela daļa aizbēg "klosteri" — filozofijā, ezoteriskajā pasaulē, metafizikā. Pamet fizisko pasauli un aizlaižas metafiziskajās studijās. Izjauc ģimenes tāpēc, ka maina eksistences limeni, aiziet filozofiskajā

līmenī, un bērni paliek neaprūpēti, un kliņķi krīt nost, un durvis neiet ciet, un loģi ir izdauzīti. Tad vēl ir homoseksuālisti, kuru procents aug. To es nesaprotu, iespējams, tās ir kādas kosmiskas motivācijas. Meitenēm, dabas nosodītām vai aplaimotām, vienām jāaudzina bērniņi. Interesanti, ka mūsu varas ešeloni formējas no bēguļiem — var jau būt, ka tie ir stiprākie vīrieši, kas aiziet Saeimā, politikā, bet tik un tā viņi atkal ir aizbēguši, jo, kad es aizeju uz lielajām valsts svētku ballēm, tur šie kungi runā to pašu, ko runājuši pirms divām stundām Saeimā. Kundzes ir sapostas, sasmaržotas, viņas šausmīgi garlaikojas. Ulmaņlaikā vismaz bija virsnieku rota, kas dancināja dāmas. Laikam jau vienmēr bijis tā, ka politiķi aizbēg no savām sievām. Nupat lasīju, ka arī biznesmeņu aprindās parādās kaut kāda ģimeniskā nespēja. Daudzas vīriešu kategorijas pazūd. Neesmu analizējis sieviešu stāvokli, nezinu, kur aiziet sievietes, varbūt prostitūcijā, bet arī tad viņas audzina bērniņus. Par to vajadzētu runāt. Iznāk, ka galu galā nespējīgākā tautas daļa veido mūsu valsts varu. Lai man vīrieši piedod, ka es leju ūdeni uz pavisam citām dzirnavām.

Latvijas politiķiem ir diplomātiska nespēja, virišķās domāšanas nespēja pasniegt pasaulei savu situāciju, nespēja formulēt. Arī Igaunijā notiek dažādas lietas, bet igauņi māk tās formulēt, māk iekļauties kontekstā.

[..]

Arta Tone

Fokuss. — 1998. — 11.—28. maijs.

JŪNIJA DIENAS, KAS SATRICINĀJA LATVIJU

Ir interesanti pārlūkot toreiz teiktās runas un vēsturiskos foto-uzņēmumus. To darot, "Diena" vaicāja toreizējiem RS plēnuma dalībniekiem — gan runātājiem, gan klausītājiem (tostarp tiem, kas plēnumā izplatīja alternatīvas, vēl drosmīgākas idejas!): kā vērtējat pagājušos desmit gadus savā dzīvē un mūsu valsts dzīvē? Vai vēl arvien aktuālas nešķiet dažas tolaik izvirzītās idejas?

Imants Ziedonis, dzejnieks

Paradoksāli, bet ir patriotisma zudums nomācoši daudzos valstiskos un sabiedriskos līmeņos. Izvairīšanās no nacionālas un patriotiskas terminoloģijas un arī tematikas. Bailes, bīklums,

izvairīšanās. Sakautrēšanās pašiem par savu esību un par savām vērtībām. Izteikta nevērība pret savu vērtību apzināšanu, nemācēšana un arī negribēšana tās iekomponēt Eiropas vērtību sistēmā. Tam, protams, ir savi objektīvi un subjektīvi iemesli — cilvēkiem brīvība ļauj apgūt ļoti bagātu, daudzveidīgu informāciju, bet plurālismā viņi pazaudē paši savu vērtību apziņu. Daudzi intelektuālākie prāti savā pasaules literatūras studētībā arī palīdz piepildīt Latvijas jauniešu apziņu ar plurālu informāciju un nojauc viņiem savu vērtību apzināšanas gribu. Neredzu spēkus, kuri aktīvi mobilizētu mūsu vērtību apzināšanu. Bet citādi aug skaista, ļoti gaidoša, intelektuāli atvērta jaunatne, kurai ar Eiropas vērtības apziņu viss ir kārtībā, pietrūkst tikai savu vērtību apziņas.

Es arī esmu palicis brīvāks un visu ko salasījies, bet šajos apstākļos redzu nepieciešamību pēc konservatīvisma, jo manā apziņā kultūra ir saprātīga norobežošanās.

Diena. — 1998. — 30. maijā.

ZIEDONIS PŪŠ BURBUĻUS UN GATAVOJAS GLĀBT LĀTVIJAS VĪRIEŠUS

— Gribētos sākt ar labo. Kas jūs pēdējā laikā ir visvairāk iepriecinājis, patikami pārsteidzis?

— Mani pārsteigt ir ļoti grūti. Īsi sakot, mani nekas sevišķi nepārsteidz. Es visu uzņemu filozofiskā mierā. Bet patikamā ir ļoti daudz, ja spēj priedēties par mazām lietām. Es pat nezinu, no kura gala sākt, ir ļoti daudz aktivitāšu, kas notiek pasaulē un kurās arī es pats piedalos, kuras iepriecē. Mēs jau vairākus gadus kopā ar Ēriku Hānbergu un Aivaru Berķi, turpinot kādreiz Kultūras fonda iesākto iniciatīvu, braukājam pa Latviju sakarā ar konkursu par sakoptāko lauku sētu. Katru gadu tam ir sava tēma. Piemēram, pagrabs lauku sētā. Vai — bērna vieta lauku sētā. Ceļš lauku īpašumā. Un tur var iepazīt iniciatīvas bagātus un ļoti darbaspējīgus cilvēkus. Skaistus, jaunus, stiprus. Viņu gan nav daudz Latvijā. Šogad konkursa tēma bija — karogs lauku sētā. Karoga tradīcija un vieta lauku sētā. Maz ir tādu sētu, kur ir karogu masti, kur — kā kādreiz — vēl ir karoga tradīcijas. Cilvēki, kas ar to var lepoties un to izrāda, ir ļoti stipri, ļoti skaisti un ļoti varoši. Un arī samērā turīgi — neviens

ne par ko nežēlojas. Visi ar pozitīvu uzstādījumu. Tas ļoti priecē — pabraukāt vienu vasaru pa lauku sētām, kurās ir stipri un gudri cilvēki.

Premjers Krasts mani lūdza iedibināt Latvijas institūtu. Tas nu ir iedibināts. Vakar bija pirmā formēšanās sapulce. Iepriecē, ka ir noticis kaut kas tāds. Presē par to ir tik daudz runāts, un nu tas būs.

[..]

Mani priecē daudz kas. Arī tādas lietas, kas uz mani it kā neattiektos. Andrejs Eglītis, mūsu Maestro, dzejnieks, patriots un neatkarības cīnītājs, vecumā ir atgriezies Latvijā. Bija jāpaldz viņam atrast šeit tādu vidi, kas viņam nebūtu sāpīga, jo mūsu Rīga nav no tām patriotiskākajām pilsētām.

Es šād tad braukāju pa rajoniem — dzīvoju rajonu pilsētīnās — vai pa Latvijas pilim un skatos, kā tās atdzimst un kā pilis atrod savus saimniekus un savu spēju saimniekot. Un priecājos. Mani vienkārši priecē, kā citi cilvēki dzīvo.

— Vēl mūsu vecuma cilvēkiem jūsu vārds komentārus neprasa un jūsu teiktajā vairāk vai mazāk ieklausāmies, jo jūs esat autoritāte. Bet aug jauna paaudze, nāk nākamā, kurai jūs labākajā gadījumā būsiet klasiķis. Autoritātes jautājums šo cilvēku gadījumā ir atklāts. Kas, jūsuprāt, ir viņu autoritātes, vai šis jēdziens ir mainījies?

— [..] Ko es varu zināt par viņu autoritātēm? Katrā ziņā, ja es kādreiz aizeju uz vidusskolu, tad mēs ļoti labi parunājamies. Es pat domāju, ka skolās ar bērniem nerunā vai nemāk runāt par dzīvi. Varbūt skolotāji ir pārāk aizņēmti ar programmām, un arī slodzes ir lielas, bet algas — mazas, un visiem ir daudz darba. Ja esmu tāds vaļīgāks un ja mani uzaicina, labprāt uzvedinu uz sarunām. Un bērnu jautājumi ir neiedomājami asprātīgi, aktīvi un uzņēmīgi. Tā ir pavisam cita ģenerācija. Viņi kādreiz var būt arī pārdroši, bezkaunīgi un izlaidīgi, arī tas ir tiesa, bet ar to vienkārši ir jārēķinās un jātiek galā. Parasti gan mēs ļoti labi parunājam.

— Eliass Kaneti ir teicis: "Arvien sarežģītāki pulksteņi, arvien bistamāks laiks." No kā jums ir bail? Vai jums kādreiz pasaule sāk likties bistama?

— Mana primārā baile ir — no muļķības. Ja runā par cilvēkvidi, man ir bail no tās muļķīgās paviršības, kas šodien valda masu medijos. Jā. Masu mediji ir tik pavirši, tik nolaidīgi. Prese parasti zina kaut ko par visu, bet nezina visu par kaut

ko. Ļoti zems profesionālisms. Tas ir tas pārejas laiks. Cilvēki sagrābsta no pasaules kaut ko un tad ar to izrādās. Šī muļķība patiesībā ir visās dzīves sfērās. Tad ir tā diezgan grūti dzīvot. Daudz humora vajag.

Bet arī humoram ir dažādas gradācijas. Un mūsu dzīvē humora ir daudz par maz. Ir gan daudz sarkasma. Ironija vēl varētu būt normāla un gaiša parādība, bet tad jau nāk sarkasms, kas ir diezgan riebīgs. Mūsu dzīvē ir diezgan daudz sarkasma. Sarkasms arī nāk no muļķības, jo humors var būt tikai gudriem cilvēkiem. Muļķis nemāk būt ar humoru, viņam nav humora izjūtas, viņš kļūst nikns.

[..]

— Kā jūs tiekat galā ar jauno, skaisto lietu plūdiem? Vai pārkat margarīnu "Rama", vai veidojat dzīvi labāku ar "Philips"?

— Jauno, skaisto lietu pasaule mani daudz neuztrauc, jo es nevaru tās iekārot, man nav naudas. Tāpēc es to varu tikai baudīt vērojot. Kad biju Amsterdamā, satikos ar Emiļa Melngaiļa mazdēlu. Viņam kundze ir, šķiet, no Malaizijas — ļoti inteliģenta dāma. Kungs viņu lūdza mani izklaidēt, un mēs staigājām pa Amsterdamas vecajiem antikvārajiem veikaliņiem. Tur ir veseli kvartāli, kur nav neviena pircēja, bet no vienas vietas antikvārie veikaliņi. Viņa negāja iekšā, bet rādīja man visu pa logu un teica — viņas dzīvi skaistu dara tas, ka viņa vienkārši zina, ka pasaulē ir tik skaistas lietas. Viņa tās neiekāro, jo nav ar ko nopirkt, bet priecājas par pašu faktu, ka tik skaistas lietas vispār ir pasaulē.

Pirmoreiz, kad aizbraucu uz ārzemēm no Padomju Savienības, biju ļoti izbrīnīts par to, cik pasaulē ir daudz nevajadzīgu lietu. Tas bija pirmais, kas mani izbrīnīja Rietumu pārpilnībā. Un tagad Rīga arī ir pilna ar nevajadzīgām lietām. Turklāt pie mums no Rietumiem atsūta lielāko daļu tieši viņiem nevajadzīgās lietas.

— Vai jūs piekrīst kļūt par Valsts prezidentu?

— Nē. Es negribu nekādu atbildību. Es tagad ļoti sargāju savu neatkarību. Viedokļa neatkarību. Ja manas fotogrāfijas kaut kur ir piepulcētas vēlēšanu sarakstiem, tad tas ir noticis vēlēšanu bumā, kad mani kāds kaut kur ir nofotografējis. Neesmu nekur piedalījies. Izņemot referendumu sakarā. Varētu teikt, ka esmu neatkarīgais. Tā ir viena no patīkamākajām lietām. Par neatkarību, protams, ir jāmaksā ar zināmu trūcību. Bet tas ir tā vērts.

— Latvijas politiskā elite jau astoņus gadus atražo uzvedības formas, izpratni par savu vietu valsti, bet būtībā nekas nemainās. Jūsprāt, cik ilgs laiks nepieciešams, lai parādītos patiešām jauna valstsvīru paaudze, par kuru tik daudz runāts?

— Nezinu, vai tas ir jāprognozē, tas notiks pats no sevis. Tā paaudze pašlaik jau aug, skolojas, kūņojas. Es domāju, ka jūsu paaudze vēl ir pārejas laika paaudze, kurai gribas labi dzīvot, kura ir slikti dzīvojusi un kura redz, cik pasaulē labi dzīvo. Un lielākā daļa no jūsu paaudzes grib dzīvot labi par katru cenu. Viņi ir spiesti upurēt daudz ko, viņi neinteresējas par kaut kādiem ideāliem vai ideālismu. Viņi ir ļoti pragmatiski. Un varbūt arī nežēlīgi. Ar pieklusinātām morāli ētiskajām prasībām. Negribu teikt, ka tās ir izzudušas, jo katrā cilvēkā sēž iekšā tāds smuks, dievišķs Es. Un, ja tas neatdzimst viņa bērnos vai audzēkņos.

Bet skolās tagad ir jauna paaudze, kurai amerikāniskās civilizācijas paviršība kondensējas kaut kur dziļi iekšā zemapziņā un rada "pavieglumu". Notiek polarizācija: vieni sabojājas, saindējas ar to draņķīgo cinisko informāciju, bet otra daļa polarizējas un atgrūžas no tā. Kā viens puika teica bērnudārzā: "Kā man tas Karlsons riebjas! Viņš tikai rij un ākstās." Karlsons gan neilustrē minēto subkultūru, bet tas puika vienkārši ir citāds, un viņš jau no mazotnes atgrūžas. Aug ļoti daudz citādu bērnu. Piedzimst ļoti daudz filozofiski domājošu bērnu. Kāpēc viņi tādi dzimst — mēs nezinām. Tā ir gadu tūkstošu mijas zīme, privilēģija.

Ja mūsu māmiņas pievērstu vairāk uzmanības saviem bērniem... Un mūsu politiķi. Es neesmu "šķēlists", bet cepuri nost — tēze par trim izglītojamajiem bērniem ir ļoti cildena un varbūt pati eksistenciālākā Latvijai pašlaik. Jo nav jārūnā par daudz bērnu ģimenēm, tas ir pats par sevi saprotams, bet ne jau Martinsona kustība var izvest Latviju no strupceļa. Laba, gudra ģimene, kurai ir trīs četri bērniņi, kuri ir kvalitatīvi izglītoti, kuriem ir kvalitatīva vide, kvalitatīvi vecāki un audzināšana, — tā ir vajadzīgā kustība.

[..]

Inita Saulīte-Zandere

FAKTI. KOMENTĀRI. VIEDOKĻI

I. Ziedoņa Rakstu 10. sējumā iekļauta viņa publicistika. Tās milzīgais apjoms vairākkārt pārsniedz vienas grāmatas ietvaru, tāpēc raksti publicēti ar lielu atlasī, mēģinot saglabāt tematisko daudzveidību un konceptuālistu.

Gandrīz pilnībā bija jāatsakās no t. s. mutvārdu publicistikas televīzijas un radio raidījumos, daļēji ir iekļautas publicētās intervijas un citas uzstāšanās un pirmpublicējumi, kuri līdz šim glabājušies autora arhīvā rokrakstā, pie tiem ir īpaša norāde.

Sējumā raksti iespiesti pēc to pirmpublicēcijām periodikā, kur bija iespējams, tie tika salīdzināti ar rokrakstu. Nav norādītas tekstuālās izmaiņas, kas saistītas ar iespiedkļūdu, stila un neprecizitāšu labojumiem.

Autors nolēma šeit nublicēt to rakstu daļu, kura attiecas uz latviskās identitātes jomu, iespējams, viņš par to veidos atsevišķu krājumu.

“Norises” iekļautas A. Rožkalnes komentārā.

Sējumā izmantoti M. Dedziņa, G. Janaiša, J. Krieviņa, J. Krūmiņa fotoattēli.

Andra Konste

PRIEKŠSPĒLES, SPĒLES UN SASPĒLES

Pati pirmā priekšspēle paliek aiz šā sējuma *rāmjiem* — mācību laiks, vingrinājumu burtnīcas un fiksēto nejaušo iespaidu likumsakarīgums. Lidzīgi — daudz kas no I. Ziedoņa rakstītā un publicistikas žanram piederīgā ir vienīgi apkopots, izlasīts un apjēgts, bet Rakstos ietilpst tikai aptuveni trešā daļa no tā: te viss sākas no 1965. gada, astoņus gadus pēc dzejnieka pirmās publikācijas. Šis sējums būtībā ir staigāšana iekšā un ārā — *rāmī* un ārpus tā —, atgriežoties vēl un vēl, gluži kā vienā no I. Ziedoņa epifānijām, kurā autors runā par spēju *iziet no rāmjiem*, lai tad atkal tajos atgrieztos. Arī kādā intervijā 1995. gadā dzejnieks saka:

“Tu vari nedzīvot visu laiku rāmī, tu vari ceļot apkārt, bet tev jātiek atpakaļ.”

Kas ir šis I. Ziedoņa publicistikas un eseju apkopojuma rāmī? To varbūt nedaudz palīdz noskaidrot fakts, ka ārpus šā sējuma paliek daļa no priekšspēlēm laikā — pirmās īsrecenzijas to izraudzītajā reālijā un detaļu atsevišķībā. Citā sējumā lasīsim I. Ziedoņa laikabiedru portretējumus un vēl citā, iespējams, — “Kurzemītes”, “Tik un tā” un “Tutepatās” autora visjaunāko Latvijas ģeogrāfijas apjautu. Šis sējums ir no nejaušā, mazāk svarīgā un no atkārtojumiem attīrīta tiecība, vispārīgākā izvēles virzība. I. Ziedoņa gājuma pamatlīnijas. Mērķa nojautas paliekošās pēdas un pašrealizācija. Misijas apziņas klajākais paudums un epifāniska spēlēšanās. Lidojums radošā papildījuma spožākajos mirkļos, kas dara vieglākas intelekta konstrukcijas un nolūka uztiepību. Ieintriģēšana uz mērķi. Vilināšana un pierādīšana.

“Garainis, kas veicina vārišanos” — tā saucas I. Ziedoņa eseju un apceru grāmata, kas iznāk 1976. gadā. Tās autors, kā to jau drīz vien atzīmēja recenzenti, pārnestā nozīmē runājot, kļūva par šādu garaini — sabiedriskās domas rosinātāju.

“Es esmu tāds kā starteris,” saka I. Ziedonis kādā intervijā 1996. gadā.

Arī to var nosaukt par priekšspēlēm, šo rosinošo mijiedarbi ar lasītājiem, jo I. Ziedoņa aktivitāte iekustina un rauj uz priekšu citus, un tad var sākties saspēles. To labi pateicis filozofs V. Zariņš 1977. gadā, laikrakstā “Literatūra un Māksla” (11. martā) rakstot par I. Ziedoņa grāmatu “Garainis, kas veicina vārišanos”:

“Imants Ziedonis vairumā savu darbu iet kopsoli ar sava laikmeta pamatstrāvām vai ir kādu pussoli tām priekšā. Viņš izsaka idejas, ko daudzi sāk neskaidri nojaust un daži jau pa pusei apzinājuši. Tāpēc daudzi tūkstoši lasītāju I. Ziedoņa darbos atrod savas labākās jūtas un apslēptākās domas, kas izteiktas augstā mākslinieciskā vispārinājumā.”

Publicistika ir neredzamā kalna redzamā daļa. No raksta uz rakstu ejot, arvien uzskatāmāka kļūst smalko enerģiju ievīšanās starp raupjās matērijas metiem. Pragmatiski saprotamie, praktiskie nolūki negaidīti izgaismojas atklāsmes mirkļu tuvumā, atsevišķu sadzīves norišu saukšana vārdā un to sociālais novērtējums pārklājas ar lielās jēgas un augsto sakarību saskatīšanu.

Ko dzejnieka daiļrades ceļam nozīmē tas, ka I. Ziedonis samērā agri kļūva par profesionālu rakstnieku, izbrīvējot un atbrīvojot gara kopšanai nepieciešamo laiku? Ko viņam kā rakstniekam deva ieinteresētā, aktīvā saskare ar laikmeta kolizijām un dažādām dzīves jomām, kurām viņš gribēja, spēja un drikstēja tuvoties kā ieinteresēts vērotājs, misionārs un pasionārs? Īslaicīgā, bet vairākkārtējā saskarsme ar dažādu politisku laikmetu varas struktūrām deva citādā veidā neiegūstamu spēju saskatīt varas slēptos mehānismus un — tas ir vēl svarīgāk — apjautu, ka ir iespējams tos ietekmēt, kā arī — un tas ir vissvarīgākais — vēlēšanos un prasmī par to vairāk vai mazāk tieši, vairāk vai mazāk lasītājiem saprotami rakstīt. Publicistika līdzās aprakstiem ir I. Ziedoņa uzskatu klajākais izpaudums, viņa sabiedriskās ietekmes verbāli isākais ceļš. Ikreiz, sastopoties ar jauniem personiskās pieredzes slāņiem, dzejnieks kļūst arī analitiķis, pragmatiķis. Robežzona mudina uz izpēti, rada paša

uzskatu un tēlu sistēmas dinamiku, suģestē lasītājus ar negaidītiem pavērsieniem, kas tomēr dziļākajā būtībā ir gaidīti, varbūt pat nojausti.

Citēju vēlreiz filozofa V. Zariņa atziņas jau pieminētajā rakstā:

“Dažreiz man vaicā, vai Imantu Ziedoni var uzskatīt par filozofu. Tad es atbildu ar pretjautājumu: vai I. Ziedoni var uzskatīt par fotogrāfu? Man paskaidro, ka profesionāls fotogrāfs viņš gan nav, tomēr dažreiz ar fotografēšanu nodarbojas un dažreiz viņam veicas gluži labi. Man atliek vienīgi piebilst, ka ar filozofiju ir apmēram tāpat. Mani I. Ziedoņa daiļradē saista ne vien un pat ne tik daudz izteikto uzskatu dziļums un oriģinalitāte, lai gan, ja vien ir vēlēšanās, tur var atrast gan vienu, gan otru, cik spēja kultivēt robežapgabalus tiklab starp atsevišķiem literatūras žanriem, kā arī starp literatūru, no vienas puses, un žurnālistiku, publicistiku un sabiedriskajām zinātnēm, no otras puses.”

Te ir arī I. Ziedoņa rakstu tematikas maiņas likumsakarība un attīstība.

Cilvēki: dzejnieka laikabiedri un latviešu tautas lielie gari (A. Čaks, J. Jaunsudrabiņš, J. Poruks, Rainis, E. Veidenbaums).

Cilvēka saskaņa ar vidi: daba, kultūras mantojums, vēstures liecības, nacionālā identitāte, pat definīcija “Laime ir visu lietu kārtība, vairāk nekā, visu lietu kārtība, vairāk nekā” (1988. gadā).

Arī laimes jēdziena izpratnē ir attīstība:

“Zināšanas palīdz ieraudzīt jēgu, harmoniju, skaistumu tur, kur nezinošais redz tikai jucekli un nelaimi, bēdas utt. Zināšanas palīdz ieraudzīt evolūcijas sistēmu plānveidību, izprast savākšanās jēgu, evolūcijas lielo plānveidību, ved pie drošas pārliecības par cilvēka un visa pastāvošā labklājību. Sokrats teica, ka visas nelaimes ir tikai no nezināšanas — viss ļaunums, bēdas, satraukumi. Zināšanas palīdz izprast un izvērtēt visas cilvēces bijušās kultūras piemērus, klišejas, standartus, stereotipus un pieņemt vai nepieņemt tos izmantošanai.” (1982. gadā.)

“Entuziasms ir laime, bet retam izdodas visu laiku būt laimīgam, arī man tas izdodas reti. Kad nododas kādai lietai, ziedo tai visus spēkus...” (1986. gadā.)

Arī laimes jēdziens sevī ietver daudz ko — līdz pat jautājumam, kas izskan raksta nosaukumā: “Vai latviešiem laime ir iespējama?” (1992. gadā.)

Un, visbeidzot: "Laime ir griba+providence. Griba nav garantija laimei — ir vajadzīga šī providence. Ir kāds bez manis, kurš nosaka šo nejaušību." (1993. gadā.)

"Ir svarīgi, lai mēs **saskaņotu** savus jēdzienus, savus nojēgumus un savus priekšstatus. Lai zinātu, par ko iestāties, ar ko draudzēties un ar ko šai zemē **laimīgiem** justies.

Jo identitāte ir viens no galvenajiem laimes jēdzieniem, garantija — varbūt." (1993. gadā.)

Pati identitāte: ar sevi, ar sev tuvajiem, ar darbu un dabu, ar kultūru, ar tautu — no folkloras līdz Dziesmu svētkiem un no intelekta līdz Dievam, sevī — bet kopā ar tautu. Līdzās citām tautām, bet nesajaucami.

Elitārisms: uzskatu kopībā un uzskatu kvalitātē.

Bērni: audzinošais un izzinošais, sociāli saudzējošais un attīstošais aspekts.

Literatūra: no recenzijām uz problēmrakstiem un uz arvien dziļāku, tālāku, augstāku filozofiskumu, kad pieskaršanās jebkuram jautājumam kļūst par mūžīgo vērtību apceri.

Politiskie jautājumi: no radītāja un ražotāja pretstatījuma līdz cīņai par nācijas pašsaglabāšanos un kultūratbildību un līdz nojautai par ārēju apdraudējumu un x stundas iespējamību.

Robežzonas klātbūtne bieži vien sajūtama paša autora un kritikas nespējā definēt uzrakstīto darbu žanru — eseja, raksts, apcere, studija, skice, tēlojums, impresija, epifānija.

Robežzonu izpētē sakņojas pat uzskatāmi konkrētā ģeogrāfisko areālu nomaiņa: no Latvijas uz Padomju Savienību, tad uz zemeslodes globālo skatījumu un tālāk — jau bez konkrētas ģeogrāfijas — uz ideju pārvietošanos kādā kosmosa sfērā jeb pārreālā telpā.

Notiek priekšspēles, kas vienlaikus viņam pašam ir spēle un spēlēšanās: pašizziņa un pasaules izziņa, formulēšanas process, ietekmes robežu nojauta un pārbaude. Seko saspēle ar citiem — ar pasaules kultūras mantojumu, visbiežāk — ar tā latvisko slāni, ar laikabiedriem, kuru vidū ir gan oponenti, gan pielūdzēji. Iespēlēšanās tālumos un dziļumos, arvien tālākus un smalkākus mērķus izvēloties. Interesanti, ka laika gaitā I. Ziedonis nedzēš nevienu no savām izveidotajām sistēmām, neatsakās no jaunībā aizstāvētajām pamatvērtībām, tikai maina atsevišķus novērtējumu rakursus. Lielā sistēma, vērtību kopums paliek nemainīgs, tikai apliecina arvien globālākas kategorijas.

Sākumā uzskatāmāka ir tematu maiņa, vēlāk arvien vairāk paša autora formulētā iešana uz vertikāli — prom no horizontālo sakarību lineārisma — sazarotajā, fundamentālajā.

Suģestējošs ir lielais I. Ziedoņa interviju skaits visjaunākajos laikos. Kāda šim interviju blīvējumam ir izcelsme un nozīme? Es redzu, ka sarunās ar žurnālistiem, kolēģiem un kritiķiem tiek skarti arvien filozofiskāki jautājumi, abstrakto, mūžīgo kategoriju klātbūtne kļūst gandrīz nepārtraukta un pašsaprotama. Vienlaikus samazinās jau tāpat nelielā sadzīvisko detaļu kārtiņa, bet tur, kur tās parādās (piemēram, bērnības atmiņās), viss iegūst vēl kādu citu — gandrīz pārlaicīgu — pieskaņu.

Kas ir 90. gados atsāktā Latvijas pilsētu aprakstīšana? Jaunu sakarību meklēšana? Nacionālo vērtību, apzinātās nacionālās identitātes nosaukšana un piesaukšana, elitārisma prasība un tā visa iesakņošana atpakaļ dzīvīgākajā un veselīgākajā latviskuma vidē — mazajās pilsētās, lauku ciematos, ārpus kultūras metropoles Rīgas. Ne velti I. Ziedonis kopā ar citiem piedalās kārtīgākās lauku sētas, sakoptākā avota un skaistākās lauku pirts vērtēšanā. Šoreiz — ne lai smeltu no turienes, bet lai nestu no Rīgas atpakaļ. Ne lai veicinātu laucinieku glābšanos no vides nesakārtotības dziesmā, teātrī, dzejā, bet lai rosinātu šādas sakoptības radišanu katrā vietā. Ikdienas un mūžīgā attiecības tā kļūst skaidrāk ieraugāmas un iegūst citas proporcijas.

1957.—1964. gads: kristalizācija

Jau ļoti agri, tikai divus gadus pēc I. Ziedoņa pirmās publikācijas, jaunais dzejnieks Imants Auziņš visai precīzi raksturo savu kolēģi:

“Pirms vairākiem gadiem, kad bijām pirmā kursa studenti, pie mums ziemas sesijas laikā mēdza iegriezties kalsns pagara auguma puisis ar kupliem matiem. Tas bija Imants Ziedonis, Vēstures un filoloģijas fakultātes neklātienas nodaļas students. [...]”

Imants Ziedonis ir nemitīgs meklētājs. Rīgas Jauno autoru apvienības sanāksmēs un birojā, par kura locekli viņš ievēlēts šogad, arvien dzirdam par jaunām iecerēm, par jauniem plāniem.” (Padomju Latvijas Sieviete, 1959, Nr. 12.)

Pēc gada līdzīgu domu izsaka Dagnija Zigmonte, vērtējot I. Ziedoņa dzejoļu publikāciju almanahā “Jauno Vārds”:

"Imanta Ziedoņa līdzšinējo dzeju raksturo nepārtraukti meklējumi; līdz šim sasniegtais ļauj cerēt uz labu pirmo grāmatu." (Literatūra un Māksla, 1960, 17. septembrī.)

Pirmā grāmata — dzejoļu krājums "Zemes un sapņu smilts" — iznāks vēl pēc gada, bet 1959. gads ir viens no dzejnieka dzīves robežgadiem. Aiz muguras palicis pat ārēji acīmredzams sava ceļa izvēles laiks: dažādas darbavietas kopš 1953. gada — kultorgs Dobeles rajona tuberkulozes sanatorijā "Lielbērze", ceļu remontstrādnieks Tukuma rajona Ceļu ekspluatācijas rajona 17. iecirknī, skolotājs Olaines septiņgadīgajā skolā un Ķemeru vidusskolā, bibliotekārs Ķemeru bibliotēkā, skolotājs Ķemeru septiņgadīgajā skolā. Presēs izdevumos līdzās dzejoļiem ik pa brīdim publicēti raksti, kuros dzīves vērojums balansē uz apraksta, portreta un problēmraksta robežas.

1959. gada oktobrī I. Ziedonis pabeidz LVU Filoloģijas fakultātes neklātienes nodaļu, uzrakstot diplomdarbu "Atskaņu jautājums latviešu padomju literatūras kritikā", un 1960. gada almanahā "Jauno Vārds" publicēta daļa no tā — raksts ar nosaukumu "Par atskaņām latviešu dzejā. Atskaņas jēdziens un atskaņu klasifikācija". Darbs ir interesants no diviem viedokļiem: pirmkārt, tas ir teorētiski centrēts un ļauj izsekot literatūrzinātnes viena atzara izpausmei latviešu literatūras kritikā. Otrkārt, šodien mēs varam ar interesi lasīt tobrīd topošā dzejnieka uzskatus par dzejas "tehnisko" veidojumu un pat apsvērumus par jaunām atskaņu veidošanas iespējām latviešu dzejā un varam, ja vēlamies, palūkoties, cik lielā mērā I. Ziedonis kā dzejnieks savus uzskatus ir realizējis praksē.

1960. gada oktobrī I. Ziedonis sāk strādāt par skolotāju Jūrmalas strādnieku jaunatnes 1. vidusskolā Slokā un strādā tur līdz 1962. gada septembrim, kad uzsāk studijas Augstākajos literatūras kursos M. Gorkija Pasaules literatūras institūtā Maskavā. Tas ir interesants laiks I. Ziedonim kā cilvēkam un kā rakstniekam. Sarežģīts. Pretrunīgs. Iespējami kontraversāli vērtējams šodien — atkarībā no vērtētāja kategoriskuma vai domāšanas elastības. Bet — dvēseliski godīgs laiks ar lielā mērķa un lielo ideālu apjautu un spēju tos ietvert rakstītājā vārdā. Kopš 1957. gada darbojies Jauno autoru apvienībā, 1961. gada 29. septembrī I. Ziedonis kļūst par Rakstnieku savienības biedru. 1962. gadā tiek uzņemts PSKP biedru rindās.

Kas ir šis laikmets latviešu ideoloģijas vēsturē? Balstīdamies

PSRS "atkušņa" laika brīvestībā, tas kļūst par tā saucamo nacionālkomunistu cerību laiku, kad dažus gadus plīvo ilūzijas par iespēju konkrētajā valstiskajā struktūrā apvienot tautas izdzīvošanu, nacionālās vērtības un utopiskā komunisma ideālus. Uz īsu laiku I. Ziedonis iekļaujas šajā strāvā, dažus gadus viņa rakstos tālaika "pareizās ideoloģijas" tēzes skan pārliecinoši, izvirzot literatūrai prasības pēc proletariātam (gan maigāk to formulējot kā darba cilvēku) saprotamas mākslas. Tad — nekur nedeklarējot pretējo — šīs tēzes pazūd un I. Ziedonis gan ar savu dzeju, gan epifānijām, gan rakstiem par literatūru un par kultūras mantojumu sāk "uzpotēt" un kultivēt garīgā elitārisma ideju, kopš 70. gadu beigām pat virtuozī izmantojot padomju ideoloģijas frazeoloģiju, lai pierādītu sasniedzamā nacionālā mērķa tiesības dzīvot padomju politiskajā sistēmā.

Kas tad ir tās vēsmas, kuras radījušas šo dinamiku? Daudzas ir gan privātas (tie ir sastaptie cilvēki un kultūras iespaidi), gan valstiski ideoloģiskas (tā ir blīva propaganda, ko veica masu saziņas līdzekļi). Jau kopš 1957. gada aktīvi iesaistījies ar rakstniecību robežojošās jomās, I. Ziedonis neizbēgami sastapās ar PSKP prasībām, lai kādā formā tās tika paustas. Pat ļoti fragmentārs ieskats tālaika norisēs¹ ļauj nojaust šo prasību virzienu.

1957. gada septembrī laikrakstā "Cīņa" publicēts A. Upīša pret ideoloģiskiem nomaldiem un revizionistiem vērsts raksts "Jauns cīņas cēliens".

1958. gada martā radošās inteliģences sanāksmē LKP CK sekretārs A. Pelše nolasa referātu "Latvijas KP XV kongress un radošās inteliģences uzdevumi".

1958. gada 25.—27. septembrī notiek RS 4. kongress. Latviešu padomju literatūras turpmākos uzdevumus aplūko LKP CK sekretārs A. Pelše: "Aizgājušās četrgadē veikuma pamatā ir tas, ka mūsu rakstnieku kolektīvs vienmēr stingri turējies partijas pozīcijās, modri vērojis ikviena literāta gaitas, biedriski un noteikti brīdinājis katru, kura darbs tiecies nogriezties maldīgā virzienā, pavērsis to atpakaļ uz padomju literatūras dižceļa."

1959. gada 2. un 3. decembrī notiek RS valdes plēnums. A. Grigulis asi kritizē "neskaidro" O. Vācieša dzejoli "Rekviēms".

1961. gada 31. martā republikas radošās inteliģences sanāksmē

¹ Šeit un turpmāk laikmeta faktogrāfija palīdzēja ielūkoties I. Ziedoņa Rakstu sastādītāja Andra Konste.

referātu "Par radošo darbinieku uzdevumiem darbaļaužu komunistiskajā audzināšanā" nolasa LKP CK sekretārs A. Voss, uzsverot, ka visu radošo darbinieku goda pienākums ir vēstīt par brālīgo tautu ļaudīm un darbiem, atbrīvoties no buržuāziskās ideoloģijas jebkuras izpausmes, paplašināt Dzimtenes jēdziena izpratni. Tiek pieprasīts kritizēt hronikalitāti, kad par galveno kļūst bezkaislīgs fakts izklāstījums, kas būtībā izkropļo reālistisko mākslu.

I. Ziedonis iesaistās diskusijā un 1961. gada 29. martā raksta Viktoram Līvzemniekam, ar kuru tajā laikā rit diezgan plaša sarakste:

"Mūsējie uzsāk polemiku par darba tēmu. Auziņš un Bērsons. Gribu būt trešais. Rakstu jau aizsūtīju. Bērsons teicās jau lasījis. Redzēs — drukās vai ne? [..] Palīdzīti nu man aizstāvēt manu domu, ka mēs galvenokārt izsakām savu dzejnieka nomuļļāto pārdzīvojumu un izpildām inteliģentu kritiķu prasības, bet nespējam uzrakstīt neko tādu, kurā melnstrādnieks justu ja ne visu savu "es", tad kaut daļiņu no savējā." (RLMVM, 110847.)

Vienlaikus tā, cik var spriest, ir arī diskusija ar pašu V. Līvzemnieku, jo, atbildot uz kādu vēstuli, I. Ziedonis 1961. gada 6. maijā viņam raksta:

"Un tam, ka es gribu braukt uz Pļaviņām, nav nekāda sakara ar "buldozeru skaitu" un "ārēju dunoņu". Cilvēkam vajadzīga iespaidu dažādība. Veselu ziemu nostrādājot par skolotāju, notrulinās dzīves izjūta. Tāpēc arī viss pārējais — jūrmaļas brauciens un vēl, un vēl. Tur ir gan iedvesma, gan patriotisms, un velti Tu visu to saisti ar "ārēju dunoņu." (RLMVM, 346224.)

Tajā pašā datumā I. Ziedoņa raksts "Par tiešāku darba pārdzīvojumu", šķiet, jau minētais polemikas raksts, ir publicēts laikrakstā "Literatūra un Māksla", un dzejnieka viedoklis tajā ir izteikts tieši un nepārprotami:

"Nepietiek tikai ar darba sūruma un sviedru sāļš apdzejošanu, nepietiek tikai ar darba apjūsmošanu. [..] Varavīksnes tūkstoškrāsu bagātība ir darba pārdzīvojumā. Mēs pa lielākai daļai darbu tēlojam kā grafīķi — melnā, pelēkā un baltā, skārbajos kontrastos, bet šodienas darba cilvēka visas bagātās jūtu pasaules atklāsmei, viņa darbaprieka un sirsnības, viņa nopietnības un humora, viņa straujās trauksmainības atklāsmei vajadzīga arī "eļļas gleznu" daudzkrāsainība un pat liriski "akvareļi"."

Ir iezīmējusies kāda arvien spēcīgāk skanoša nianse — prasība pēc emocionālas daudzkrāsainības, par to ļauj spriest vēl viena vēstule V. Līvzemniekam 1961. gada 12. maijā:

“Tagad atkal — 24. maijā jāreferē, jāatskaitās par Dzejas sekcijas (JAA) darbu, bet problēmu plāksnē. [..]

Domāju runāt par to, kā bezatbildīgi autori (Lasmanis par Pļaviņām un Grenkovs par 1. Maiju) un vēl bezatbildīgāki redakcijas darbinieki degradē lielu tēmu. [..] Par mūsu pārlieko ticību apliecināt komunismu, apliecināt nākotni (Plotnieks, Auziņš, Vācietis, es, Sirmbārdis, Rūja) pēc formulas: “Es esmu garā pupa. Kāpiet pa mani debesīs.” Bet lasītājam grūti kāpt, jo pupa savā augšuptiecībā aizmirsusi zarus laist, tematiski un emocionāli sazarot. Dzejas ozolam jābut, ne garajai pupai.” (RLMVM, 110848.)

Uz Pļaviņām I. Ziedonis togad aizbrauc, raksts par elektro-stacijas būvi publicēts žurnāla “Liesma” 8. numurā, bet līdztekus — tajā pašā gadā — I. Ziedonis ir tulkojis Dž. Bairaona dramatisko poēmu “Manfrēds”, ko iestudē Operas un baleta teātris. Māksla un politika, un dzīves faktu tiešs, nepastarpināts tvērums I. Ziedoņa jaunradē tolaik dzīvo līdzās it kā strikti norobežotos lauciņos, vienīgi vārdiski paredzēta to saplūsmes iespēja.

1962. gada rudenī I. Ziedonis dodas uz Maskavu, kur sāk studijas M. Gorkija Pasaules literatūras institūta Augstākajos literatūrasursos. Šīs studijas sniedz būtisku pieredzes slāni. Pirmkārt, tā ir iespēja iepazīties ar pasaules modernās mākslas darbiem. Otrkārt, dzejnieks gūst plašu ieskatu par visjaunāko padomju literatūru — tās idejiskajiem strāvojumiem un mākslinieciskajiem meklējumiem, kas kļūst par vairāku viņa rakstu tematu. Treškārt, turpinās politisko uzskatu kristalizācija. Vēstulē no Maskavas V. Līvzemniekam I. Ziedonis 1962. gada 19. novembrī raksta par kinostudiju:

“Arī tur iet ciņa ar Staļina mantiniekiem. Tā ir galvenā. Tā ir ciņa par gara revolūciju. Viņus vajag sist! Labi, ka Ļitgazeta dod Imantam vārdu un varbūt dos arī Ojāram¹.” (RLMVM, 346214.)

Arī Latvijā, arī Latvijā.

1963. gada martā notiek republikas radošās inteliģences apspriede par partijas un valdības vadītāju tikšanos ar literatūras

¹ Iespējams, domāti I. Auziņš un O. Vācietis.

un mākslas darbiniekiem. LKP CK sekretārs A. Voss referātā norāda: kļūdas daiļradē pieļāvuši V. Belševica, C. Dinere, M. Kroma, O. Vācietis, Ē. Vilks. A. Grigulis asi nosoda dažu jauno rakstnieku māksliniecisko meklējumu virzienu. J. Vagns kritizē O. Vācieša "Einšteiniānu".

1963. gada 2. aprīlī RS pirmorganizācijas atklātajā sapulcē runā B. Saulītis: "... kritiku izpelnījušies darbi, kas pārstāv tā dēvēto "brīvo dzeju", kurā nav ne ritma, ne atskaņu un kurā bieži jāsaduras ar satura neskaidrību un juceklibu. Šāda veida dzejošana pie mums sāk izvērsties par istu sērgu."

Iespēja ietekmēt notiekošo aug līdz ar dzejnieka popularitāti. 1963. gadā laikraksta "Cīņa" 1. numurā publicēti dzejoļi, ko lasītāji atzinuši par labākajiem iepriekšējā gada dzejas darbiem, starp tiem ir arī I. Ziedoņa dzeja. Šajā pašā gadā iznāk I. Ziedoņa otrais dzejoļu krājums "Sirds dinamīts", un L. Brīdaka rakstā "Dzejnieka sirds dinamīts" atzīst:

"Ja pirmā krājuma dzejoļos Imants Ziedonis visas savas simpātijas veltīja galvenokārt zvejniekiem, ceļu būvētājiem, laukstrādniekiem, bieži tagadnes darba ainas pretstatot nabadzīgajai, pelēkajai pagātnei, tad jaunajā krājumā dzejnieks no mūsu darba cilvēka prasa vairāk — prasa, lai tas būtu cilvēks ar savu domu, īsts zemes saimnieks un dzīves lēmējs. Kaut arī darbs paliek mūža centrālās ass, ir jāzina vairāk, jāredz tālāk nekā vakar." (Literatūra un Māksla, 1963, 10. augustā.)

Tas nav nejauši — arī I. Ziedoņa rakstos par literatūru arvien biežāk ieskanas pārdomas par to, kā ieinteresēt lasītājus un dzejniekus domāt par dzejas kvalitāti, ar to saprotot vispirms mākslinieciskumu.

Bet tikmēr paplašinās pieredzētā apvāršņi. 1963. gada maijā I. Ziedonis dodas "brīvgaitas ceļojumā" uz Altaja kalniem, bet jūnijā latviešu literatūras dienās PKFSR kopā ar citiem latviešu un krievu rakstniekiem tiekas ar lasītājiem Ulanudē un Novosibirskā. Septembrī žurnālā "Liesma" publicēts I. Ziedoņa raksts "Zilo ieleju zemē" par iespaidiem Altaja novadā, bet 1964. gadā žurnāls "Karogs" sāk publicēt I. Ziedoņa dienasgrāmatu "Ir katra draudzība kā taiga" par ceļojuma iespaidiem Altajā (1965. gadā tā iznāk grāmatā ar nosaukumu "Dzejnieka dienasgrāmata").

Pabeidzis studijas Augstākajos literatūrasursos Maskavā, I. Ziedonis 1964. gadā sāk strādāt par vecāko redaktoru Latvijas Valsts izdevniecībā un strādā tur līdz 1965. gada novembrim.

Sākas radošie komandējumi pa Latviju. Uzkrātais kristalizējas daudzos rakstos par literatūru.

1965.—1976. gads: mērķis un iedvesma

Tie ir gadi, kad I. Ziedoņa devums, gan literārais, gan sabiedriskais, kļūst viengabalains — literatūra, pieliteratūras zona, ietekme uz literatūru gan ar paša daiļradi, gan ar rakstiem par literatūru, gan ar piedalīšanos tās sabiedriskajās norisēs.

Jau pats 1965. gada sākums nāk ar žurnāla "Karogs" 1. numurā publicētām pārrunām par latviešu literatūru 1964. gadā. Vairāku citu vidū ir arī I. Ziedoņa raksts "Atziņas, neatziņas un pretatziņas. Par sabiedrisko nozīmīgumu", kurā viņš iestājas par jaunu atziņu un emociju nepieciešamību gan dzejā, gan kritikā. Šajā laikā I. Ziedonis lielu uzmanību pievērš kritikas ietekmei uz literāro procesu. Intervijā "Dzejnieks, kritiķis, lasītājs" (Literatūra un Māksla, 1965, 27. novembrī) lasām:

"Manuprāt, mūsu kritika šādu orientāciju lasītājam nedod — nemāca skatīt literāro procesu un dzejas attīstību dialektiski, nenorāda interesantus jaunu meklējumu aizsākumus, baidīdamās pārslavēt jaunos dzejniekus, noklusē pavisam to jauno, ko dzejnieks ienesis dzejā, baidās (kā lai citādi to nosauc — varbūt par kautribu?) uzrādīt jau plaši pazīstamu dzejnieku kļūmes, līdz ar dzejas darba stāžu dod dzejniekam nolaišanas. [...]

Šeit tikai īsumā: viss sācies ar to, ka kritika neregulēja un vēl joprojām neregulē un nefiksē un neanalizē lasītāja un dzejas attiecības, līdz ar to pati palikdama sāņus, kaut kādu pašas pieņemtu postulātu augstumos; kritiķi paši operē ar gudriem formulējumiem par dzejas tautiskumu, kaujinieciskumu, partejiskumu, nejudzami dzejas patieso rezonansi klausītāju zālē un lasītājos."

Vērtējošā pieeja lielā mērā ir I. Ziedoņa darba uzdevums, jo viņš strādā par žurnāla "Liesma" literāro konsultantu, un žurnālā periodiski tiek publicēti viņa atzinumi par iesūtītajiem dzejoļiem un vēstulēm. Tomēr kopumā skatījums ir plašāks. I. Ziedonis raksta gan par dzejas un lasītāja attiecībām, gan 1968. gadā piedalās laikraksta "Literatūra un Māksla" redakcijas sarunā par grāmatu māksliniecisko noformējumu, gan arī pats uzraksta rakstu "Par kontrapunktu", kurā spriež par grāmatu

mākslinieciskā noformējuma problēmām (Karogs, 1968, Nr. 3). Jau 60. gadu beigās top vairākas esejas, kuras vēlāk apkopotas krājumā "Garainis, kas veicina vārišanos", arī savulaik daudz citētā un diskutētā eseja "Par dzejas popularitāti un ogu laišānu".

1972. gada 15. janvārī laikrakstā "Literatūra un Māksla" publicēta pirmā daļa no I. Ziedoņa raksta "Par "optimālās oriģinalitātes mēru", profesionālu dzeju un pašdarbību", kurā atkal visai prasīgi aplūkota kritikas loma, un tā saistīta ar spēju literatūras parādības skatīt plašākos kontekstos:

"Mums augsts dzejas popularitātes līmenis, bet literatūrzinātniskās domas, lingvistiskās domas, socioloģiskās domas, demogrāfiskās domas, kultūrvēsturiskās domas svārs tajā vēl zems.

Mūsu dzejas kritikas (un vispār kritikas) vārgums lielā mērā izskaidrojāms tikai ar teorētiskā un vispārkulturālā vērienīguma trūkumu."

Pēc nedēļas, 22. janvārī, publicēta raksta otrā daļa, un tajā, analizējot daudzu laikabiedru dzeju, I. Ziedonis tiecas atrast iemeslus, kāpēc katrā konkrētajā gadījumā uzrakstītais nespēj sasniegt lasītāja jūtas un prātu. Viena no galvenajām programmiskajām atziņām ir:

"Dažkārt mēs pārmetam jaunaļiem dzejniekiem ultrabrīvu asociāciju montāžu. Taču neviens vēl nav ieminēļies par otru galējību: retorisku tradicionālo poētismu bezsatura montāžu. Vai par valodas samocitību it kā dzejiskuma vārdā."

Tas ir pietiekami skaidrs māļiens uz padomju dzeļas mākslinieciski nevarīgāko daļļu un uz kritikas inertumu un bezzobainību, tāpēc mazliet neparasti ir tas, ka I. Ziedonim par šo rakstu piešķirta laikraksta "Literatūra un Māksla" prēmija par labāko problēmrakstu 1972. gadā.

Kaut gan — jāatzīst, ka dažāda veida atzinības sasniedza I. Ziedoni ik pa laikam.

1967. gadā filmas "Gada reportāža" radošajai grupai, arī scenārija autoram I. Ziedonim, piešķirta Latvijas PSR Valsts prēmija.

1967. gadā Imants Ziedonis tiek izvirzīts par kandidātu Vis-savienības Leļņina komļjaunatnes prēmijai. Lasītāļi tiek aicināti izteikt savas domas par viņa daiļradi.

1971. gadā žurnāls "Дружба народов" piešķir I. Ziedonim

prēmiju par gada labāko aprakstu žurnālā — “Kurzemītes” pirmo grāmatu.

1971. gada janvārī Ministru Padomes, Preses komitejas, izdevniecības “Liesma” un RS rikotajā slēgtajā konkursā par labākajiem prozas darbiem bērniem prēmijas piešķirtas vairākiem autoriem, arī I. Ziedonim (par “Krāsainu pasaku” ciklu).

1972. gada februārī I. Ziedonim piešķirta Latvijas Ļeņina komjaunatnes prēmija “par publicistikas žanra darbu sabiedrisko aktualitāti un augstu māksliniecisko meistarību”.

1972. gada decembrī I. Ziedonim piešķirts Latvijas PSR Nopelniem bagātā kultūras darbinieka goda nosaukums.

1973. gadā laikraksta “Литературная газета” otro prēmiju par labāko aprakstu 1973. gada konkursā “Darba cilvēks — mūsdienu varonis” saņēma I. Ziedonis par šajā laikrakstā publicēto aprakstu “Par priekšsēdētāju Blūmu un citiem”. Konkurssam darbus bija iesnieguši vairāk nekā 200 autoru, pirmo vietu nepiešķīra.

1974. gadā žurnāls “Liesma” apbalvo 1973. gada labāko publikāciju autorus, arī I. Ziedoni, par aktīvu līdzdalību žurnāla veidošanā.

1974. gada 3. oktobrī I. Ziedonim piešķirta E. Veidenbauma prēmija par “Kurzemītes” abām grāmatām.

1976. gada 14. aprīlī I. Ziedonim piešķirts ordenis “Goda Zīme”.

1976. gada nogalē Atēnās notiek Starptautiskās bērnu un jaunatnes literatūras padomes (IBBY) XV kongress. Pēc šīs padomes lēmuma I. Ziedonim par “Krāsainām pasakām” tiek piešķirts Hansa Kristiana Andersena diploms — novērtējot pasakas kā izcilus literatūras paraugus ar internacionālu nozīmi. Viņa vārdu ieraksta H. K. Andersena Goda grāmatā. Šis ir pirmais starptautiskais apbalvojums latviešu bērnu literatūrai.

Ko gan apliecina šāds saraksts? To, ka šo autoru acimredzot nav iespējams ignorēt — mākslinieciskās varēšanas un popularitātes dēļ. Arī literārās aktivitātes dēļ. I. Ziedonis nenoiet maliņā un nenikst pārprasti inteligentiskā nevarībā, viņš urda un atgādina. Rosina un neatlaižas. Viens no rādītājiem, varbūt retāk ievērots, ir autorvakaru biežums. No 1966. līdz 1976. gadam, cik var spriest gandrīz tikai no presē publicētā vien, notikušas ap 90 I. Ziedoņa uzstāšanās dzejas vakaros, autorvakaros, literāros sarīkojumos, neskaitot piedalīšanos Dzejas dienās un ārpus republikas notiekošos literāros svētkos, kas šo skaitli

krietni palielinātu. Tūkstošiem klausītāju, nereti — vairāki simti vienā vakarā. Aktieri, mūziķi un kolēģi ir visai bieži šo norišu dalībnieki. Ar to nepietiek: jau 1969. gadā sērijā "Rakstnieku balsis" iznāk skaņuplate "Imants Ziedonis".

Tikpat izteiksmīgs rādītājs ir šajā laika posmā izdoto dzejnieka grāmatu saraksts — to ir četrpadsmit, neskaitot viņa grāmatas krievu un rumāņu valodā. I. Ziedoņa tulkotās Č. Aitmatova lugas "Uzkāpšana Fudzi kalnā" iestudējums Dailes teātri (1973). Turpat līdzās — I. Ziedoņa literāro darbu iespēlēšanās citos mākslas veidos un viņa radošā gara iedzīvošanās citu mākslu izpausmēs. Tālākajā dimensijā — sabiedrības rezonanse, kas savukārt rod turpinājumu I. Ziedoņa rakstos. Šie dažādie vienas parādības aspekti veido krāsainu varavīksni, mijas, izgaismojot kādu šķautni un paverot skatu uz intensīvu un koptu dzejnieka dialogu ar sabiedrību. Publicistiskie raksti ir redzamākā daļa, pati varavīksne — grūtāk tverama un intriģējoša.

Vispirms — dzeja. Dzejoļu krājums "Motocikls" (1965) un P. Pētersona veiktais tā atrisinājums darbībā 1967. gada rudenī Raiņa Dailes teātri. Dzejoļu krājums "Es ieeju sevi" (1968) un dzejas uzvedums ar tādu pašu nosaukumu Jelgavas Ā. Alunāna Tautas teātri 1969. gadā. Tā paša gada decembrī ir pirmizrāde filozofiskai pantomīmai "Ceļš" pēc I. Ziedoņa dzejas motīviem Tautas ansambļa "Rīgas pantomīma" iestudējumā. 1971. gadā iznāk dzejoļu krājums "Kā svece deg". Divus gadus vēlāk uzrakstīta I. Kalniņa oratorija "Dzejnieks un nāra" ar I. Ziedoņa vārdiem. Dzejoļu krājums "Caurvējš" — 1975. gadā.

Dzejai tuvo prozas uzmirdzējumu divas grāmatas "Epifānijas" 1970. un 1974. gadā un to uzvedumi Drāmas teātri I. Burāna iestudējumā un lasījumā — pirmā daļa 1974. gadā un otrā daļa 1975. gadā.

Trīs ceļojumu aprakstu grāmatas — "Dzejnieka dienasgrāmata" (1965) par Altaju, "Pa putu ceļu" (1967) par Karēliju, "Perpendikulārā karote" (kopā ar V. Korotiču un G. Janaiti, 1972) par Tadžikiju; viedokļu virmošana par tām un ap tām.

Netradicionālu pasaku grāmatas: "Krāsainas pasakas" (1973) un "Lāču pasaka" (1976). Gan lasītāju neizpratne, gan sajūsma par tām; pasaku uzvedums ar izteiksmīgo uztveres alternatīvas formulējumu nosaukumā — "Kas kuram blēņas, kas kuram pasakas" 1975. gadā Jaunatnes teātri (J. Vitoliņa scenārijs un režija).

Visbeidzot — "Kurzemīte", pirmā un otrā daļa (1970. un 1974. gadā), grāmata, kura rada lasītājos tik lielu atbalsi, ka diskusijas kļūst par īpašu literatūras esamības formu. Grāmatas autors aktīvi iesaistās sarunā — ar skaidri saskatāmu, nereti tieši apliecinātu mērķtiecību: neaizmirst, sakopt, noturēt un uzturēt. Ar lielo loku ieskicējumu. Bet par lielajiem lokiem — vēlāk.

Izteiksmīga ir jau pati notikumu secība.

1974. gada janvārī žurnālā "Karogs" pabeigta I. Ziedoņa "Kurzemītes" otrās grāmatas publikācija.

1974. gada 24. janvārī notiek RS atklāta partijas sapulce par mūsdienu lauku problēmām. Tajā referē Ministru Padomes priekšsēdētāja pirmais vietnieks P. Strautmanis. Viņš pozitīvi vērtē I. Ziedoņa "Kurzemīti" un tādejādi paver ceļu otrās grāmatas iznākšanai.

1974. gada 28. martā RS izvirza I. Ziedoni apbalvošanai ar LPSR Valsts prēmiju.

Janvāris ir ļoti nozīmīgs "Kurzemītei" un tās autoram: tieši tad Jelgavā sākas un pēc tam Saldū un citur turpinās lauksaimniecības speciālistu, lauku kultūras darbinieku un lasītāju konferences par I. Ziedoņa "Kurzemīti", īpaši — par tās otro grāmatu. Konferenču norisi atreferē "Karogs", "Literatūra un Māksla", "Cīņa", Latvijas radio. Jau 10. februārī laikrakstā "Padomju Jaunatne" publicēta A. Bergmaņa saruna ar I. Ziedoni "Iestāšanās par virsbūvi", un tajā I. Ziedonis uzsver, ka "laukus šodien nevar attēlot, nerunājot par to saimniekiem", bet otra tēma, kas likusies svarīga — unifikācijas un skaistuma attiecības:

"Unifikācija skaistumu unificē tāpat kā visas citas parādības. Ražošanu var unificēt, skaistumu ne. Skaistums rada citas ētiskas vērtības. Mēs bieži brīnāmies, kāpēc cilvēki, kuri netic Dievam, iet uz baznīcu. Cilvēki meklē rituāla skaistumu."

Intervijas nosaukums "Iestāšanās par virsbūvi" ir atgādinājums par padomju laikā līdz galējībai izspilēto marksisma tēzi, ka sabiedrības esamību veido materiāli tehniskā bāze (ekonomiskie resursi, ražošana) un virsbūve (visas nemateriālās struktūras, to skaitā politiskā iekārta, filozofija, ētika un tml.), bet galvenā, noteicošā ir bāze. I. Ziedoņa interpretācijā par galveno kļūst garīgās struktūras. Pirmajā mirklī negaidīti drosmīgs, tomēr acīmredzot likumsakarīgs ir raksts "Personības mērs. Pārdomas par pēdējo gadu aprakstu", ko jūlijā publicē žurnāls

"Karogs". Tā autors J. Melbārzdīs atzīst, ka grāmatā "Kurzemīte" I. Ziedonis konfrontē savu attieksmi "ar kādu no izplatītākajiem vai valdošajiem uzskatiem", un turpina:

".. Ziedoņa problēmas uzspridzināšana ir pietiekami iedarbīgs sabiedriskās vides terapijas veids. Pie tam spridzināšana notiek, iepriekš paredzot, uz kuru pusi drāzīsies sprādziena vilnis. Tā ir mērķtiecīga spridzināšana, un nav pamata domāt, ka daudzo problēmu sakopojums vienas grāmatas ietvaros ir tāda gadījuma nejaušība vai talanta untums.

[..] Mūsu dokumentālajā literatūrā, aprakstā un publicistikā acimredzot ir pagājis tas lielais debilās jūsmošanas laiks. Te nav runa par izteiksmes līdzekļiem — epitetu piekarināšanu smukumam, bet par attieksmi pret dzīves materiālu. Ir skaidri samanāma tendence runāt par mūsdienām — spēcīgāk, ar noteiktāku savu pārliecību, nevairoties arī reizēm raupja dzīves materiāla —, taču tas tiek darīts pilnīgākas šodienas atklāsmes vārdā, un šī tendence acimredzot turpinās nostiprināties."

Mērķtiecības uzsvērums atgādina par I. Ziedoņa darbību Rakstnieku savienībā — gan tās valdē, gan rakstnieku kongresos, gan pārstāvot Latvijas rakstniekus, tiekoties ar citu tautu rakstniekiem. Saistība ar RS gan impulsē aktīvu rīcību, gan liek rakstīt polemiskus, informatīvus vai ierosinošus rakstus. I. Ziedonis ir ievēlēts par RS valdes sekretāru no 1965. gada decembra līdz 1968. gada martam.

Jau 1966. gada februārī žurnālā "Karogs" publicēts I. Ziedoņa raksts "Par atbildību" par decembrī notikušā RS kongresa iespaidiem. Skarta arī diskusija ap I. Ziedoņa dzejoli "Bet, velns parāvis, kāpēc kārtis neaug!", kurā sastopam jau pazīstamo prasību pēc oriģinālas tēlainības dzejā un aicinājumu kritikai pievērsties stilistikas un sevišķi — nosacītās tēlainības izpētei.

Arī pēc piedalīšanās Igaunijas Padomju rakstnieku savienības 5. kongresā 1966. gada martā jau 19. martā laikrakstā "Literatūra un Māksla" publicēts I. Ziedoņa raksts "Cimos pie kaimiņiem. Igaunijas padomju rakstnieku V kongresā", kurā īpaši uzsvērta igauņu kritiķu labāka teorētiskā sagatavotība. Lai panāktu kādas savas domas publiskošanu, nereti nākas to apvīt ar "pareizām" frāzēm, kuras redakcija nespēj noraidīt. Tā ir vēsture. Tā, piemēram, 1966. gada 2. aprīlī laikrakstā "Literatūra un Māksla" publicēts I. Ziedoņa raksts "Par cildenu, augstu mērķu sasniegšanu. Uzdevums", kurā atbilstoši komunistiskās partijas nostādņēm rakstīts:

“Mobilizēt darbaļaudis, lai sekmīgi atrisinātu uzdevumus komunisma materiāli tehniskās bāzes radīšanā, veidot visiem sabiedrības locekļiem zinātnisku pasaules uzskatu un komunistisku morāli, audzināt vispusīgi attīstītu personību — tāds ir partijas ideoloģiskā darba mērķis. [..]

Sacīto var attiecināt arī uz literatūru. Tās uzdevums nav tikai izskaidrot un komentēt dzīvi, bet ielauzties tajā, ielauzties garīgās dzīves attīstībā ar savām “rekomendācijām”, ielauzties gan cilvēka dvēseles mikropasaulē, gan sabiedriskajos un ekonomiskajos procesos, gan mākslas politikā. Arī “iestāties pret administrēšanu un patvaļīgiem lēmumiem mākslas un literatūras jautājumos”. [..] Un pats galvenais — apliecināt ticību mūsu ideāliem.”

Mērķtiecība ir ļoti jūtama, bet tā ir tāda, kurai tā īsti nespēj oponent padomju ideoloģijas sargi. Mērķis ir nojaušams, un tā aprīses fragmentāri pavid dažādos izteikumos, no tiem var būvēt mozaiku, ja vēlamies. 1966. gadā RS sekretariāta sēdē tiek spriests par latviešu literatūras mācīšanu skolā. I. Ziedonis saka:

“Programmu pārveidošana vien nepalīdzēs tikt vaļā no formalisma literatūras mācīšanā. Skolotāji ir nedroši, jo paši maz zina literatūru. Skolēnus jāaudzina emocionāli, jā māca domāt. [..] Klasikas darbus [to īpatsvaru mācību programmā — A. R.] nevar samazināt.”

Diskusijās par literatūras mācīšanu skolā un par estētisko audzināšanu I. Ziedonis piedalās vairākkārt, viņa viedoklis publicēts presē, taču visbūtiskākais literārā mantojuma saglabāšanas solis, iespējams, ir tik ļoti šodienā centrēts pasākums kā Dzejas dienas. 1966. gada 24. martā RS sekretariāta sēdē nolemj katru rudenī septembrī Latvijā rīkot Dzejas dienas, kā arī izdot Dzejas almanahu. 7. septembrī laikrakstā “Cīņa” rakstā “Dzejas diena — dzejas svētki” I. Ziedonis, tolaik RS valdes sekretārs, stāsta par Dzejas dienu tradīciju iedibināšanu Latvijā, bet 17. septembrī laikrakstā “Literatūra un Māksla” publicēts I. Ziedoņa raksts “Par jaunā radīšanu un Dzejas dienām”, kurā pārskaitīti visi nepieciešamie ideoloģijas elementi (Oktobra revolūcijas 50. gadadiena un padomju varas sasniegumi, tautiskums un partejiskums), un tad seko būtiskais:

“Reizēm izskan bažas, vai daļa mūsu dzejas pēdējā laikā neaizklist marksistiskajai estētikai un sociālistiskajam reālismam patālos nomaldu ceļos. [..] Pārspriežama un risināma ir gan cita doma — kāpēc daudzi no mūsu jaunās dzejas audzes

par maz eksperimentē. Bet eksperimentēt viņus traucē tieši estētikas, socioloģijas, politikas, ekonomikas, psiholoģijas studiju un vispār — zināšanu trūkums. Ar to arī izskaidrojama sabiedriskā nedrošība un daudzu literāro darbu glēvums. Un pat nevajadzīgums. Bez šaubām, jaunas domāšanas meklējumos, kā vienmēr, traucē un traucēs pseidokritikas uzkliedzieni un neti — viens otrs nesaprotošs, nevietā iesēdies “redakcionāls birģelis”, bet ne jau tas spēj aizkavēt jaunas tautiskas un partejiskas dzejas rašanos.”

Kāpēc tik masīva un blīva ir I. Ziedoņa argumentācija? Kam ir veltīts šis pretspars? Ne jau tikai konkrētajā rakstā pieminētajam J. Niedrem ar viņa paustajiem uzskatiem. Padomju sistēmas “atkusnis” tuvojas beigām.

1968. gada 9. un 10. aprīlī PSKP CK plēnums asi nosoda “opozicionāros intelektuāļus”. N. Hruščova sludinātās “sociālistiskās un buržuāziskās ideoloģijas mierīgās līdzāspastāvēšanas” teorijai atkal pretstatīta “bezkompromisa ideoloģiskā šķiru cīņa”.

1968. gada 9. decembrī RS kopsapulcē izskan mudinājums visiem literātiem “darba grafiku saskaņot ar partijas plāniem”, neaizrauties ar “svešām ietekmēm”, mācīties “atmaskot rafinēto ienaidnieku”. Visasāk kritizētāji vēršas pret G. Priedi, L. Puru, A. Belu, I. Auziņu, O. Vācieti, V. Belševicu, M. Čaklo.

1969. gadā LKP CK jūnija plēnums aicina būt “neieciētīgiem pret bezidejiskuma un apolitisma izpausmēm” rakstnieku radošajā darbā; R. Ķīsis asi vērtē V. Belševicu, “kura aizplivurotā veidā pauž mums svešas idejiskas tendences”. LKP CK sekretārs J. Rubenis kritizē laikrakstu “Literatūra un Māksla” par “nenobriedušiem darbiem, kur ieskanas nacionāla aprobežotība un nav skaidras šķiriskas nostājas kultūras mantojuma izvērtēšanā”, tāpat arī žurnālus “Liesma” un “Karogs”, kuri “sevišķi neapmierinoši atlasa dzejoļus”, tie paužot tikai “autora sikos subjektīvos pārdzīvojumus”, dažkārt parādoties “rēbusiem līdzīgi dzejoļi ar divdomīgu skanējumu”.

1970. gada 15. septembra “Cīņas” ievadraksts uzdod radošajām savienībām vairāk rūpēties par “savu biedru idejisko izaugsmi”, bet “Karogam” un “Literatūrai un Mākslai” (neraugoties uz redkolēģijas nomaiņu jūlijā un augustā) atkal pārmet “negatīvu tendenču” pieļaušanu un tādu darbu publicēšanu, kuri “neatbilst augstām idejiskām prasībām”.

1970. gada 23. decembrī notiek RS partijas pirmorganizācijas slēgtā sēde, kurā plašu referātu par mūsdienu rakstnieku uzdevumiem

ideoloģiskajā cīņā nolasa A. Goris, atzīmējot, ka "buržuāzijas ideologi literatūras un mākslas parādību sarežģītību uzskata par visai izdevīgu "Trojas zirgu", ar kura palīdzību kultivēt viņu iecerētās idejas un uzskatus".

Tikmēr septembrī katru gadu notiek Dzejas dienas. Pasākumu programmas veic kultūras atmiņas saglabāšanas uzdevumu, apvienojot nacionālo ar starptautiski saprotamo, latviskajam kultūras mantojumam ļaujot kļūt par dzejnieku un lasītāju svētceļojuma vietu, pieaicinot šajā svētceļojumā arī citu tautu rakstniekus. Dzejas dienas kļūst par impulsu organizācijas veidu: ap svarīgiem latviešu tautas kultūrlaukiem — gluži teritoriāli, ap būtiskiem latviskās kultūras jēdzieniem, ar katra dalībnieka radošās un emocionālās enerģijas starojumu kopīgā centrētā kūlī. Dzejnieki brauc pa visu republiku, tiekas ar lasītājiem klubos, skolās, bibliotēkās, kultūras namos, grāmatnīcās — Jelgavā, Limbažos, Mazsalacā, Salacgrīvā, Tērvetē, Kuldīgā, Skrundā, Staicelē un Alojā, nez vai Latvijā ir kāda pilsēta, kurā Dzejas dienu laikā nebūtu iegriezušies rakstnieki. Vēlāk veidojas novadu grupas — Zemgales grupa, Kurzemes grupa, Latgales grupa, Vidzemes grupa.

1970. gads ir nozīmīgs gads, jo tajā notiek RS pirmā ievērojamā uzdrošināšanās paplašināt literārā mantojuma apguves loku. Dzejas dienu ietvaros dzejnieki piedalās piemiņas brīdī pie A. Pumpura tēva kapa, masu gājienā no Lāčplēša kapiem uz A. Pumpura muzeja atklāšanu Lielvārdē. To vairs nevar nepamanīt: ir milzīgs dalībnieku pieplūdums, klubā nav vairs vietu, klausītājiem tiek ierīkoti papildu soli un parkā ap klubu — skaļruņi. Nākamajā dienā notiek piemiņas ozola dēstīšana Vietalvā, Ausekļa kalniņā, un piemiņas brīdis pie K. Štrāla kapa Pļaviņu kapsētā, vēl dienu vēlāk — Zelves astoņgadīgajā skolā notiek piemiņas plāksnes atklāšana J. Dievkociņam, atceres brīdis pie A. Līventāla kapa Biržos un J. Jaunsudrabiņa mājās Neretas Riekstiņos. Citos gados dzejnieki viesojas gan pie J. Alunāna atdusas vietas Lielvircavas kapos, gan piedalās K. Baronam veltītajā piemiņas brīdī Nigrandē Griezes Jaunzemjos un dzejas pēcpusdienā L. Paegles memoriālajā mājā Vidrižu Laučos un vēl, un vēl.

Īpaši kultivētas ir Raiņa vietas, jo Dzejas dienu laiks, 11. un 12. septembris, ir Raiņa dzīves būtiski datumi: Raiņa un Aspazijas kapi, Raiņa priedes, mājas, kur Rainis dzīvojis, viņa vecāku piemiņas vietas (piemēram, atklāj piemiņas akmeni Raiņa tē-

vam K. Pliekšānam Stelpes Pliekšānos), Raiņa pieminēklis Esplanādē, kur parasti notiek Dzejas dienu ieskaņa. Vairākkārt ir publicēts I. Ziedoņa teiktais Dzejas dienu atklāšanā, un tieši šajās apcerēs nereti ir būtiski domas uzzibsnījumi par Raiņa dzejas filozofiju, par tās laikmetīgumu un pārlaicīgo tajā.

1971. gadā no 12. līdz 14. maijam notiek RS 6. kongress. LKP CK apsveikumā RS kongresa dalībniekiem norādīts uz "idejiski nenobriedušiem darbiem", kuros "pavirši un vienušķīgi atspoguļota kā pagātne, tā mūsdienas". Īpašu nepatiku izraisījusi rakstnieku pievēršanās vēsturiskām tēmām. A. Goris kritizē I. Auziņu, V. Belševicu un V. Lūdēnu.

1972. gada 30. oktobrī I. Ziedonis runā zinātniski teorētiskā konferencē "Jauna vēsturiska cilvēku kopība — padomju tauta un sociālistiskā reālisma literatūra", kas notiek Maskavā, bet 8. decembrī piedalās radošo darbinieku savienību valžu apvienotajā plēnumā, kas veltīts PSRS nodibināšanas 50. gadadienai.

1973. gada 1. februārī notiek RS atklāta partijas sapulce par PSRS nodibināšanas 50. gadadienai veltīto pasākumu rezultātiem un RS turpmākajiem uzdevumiem. A. Jansons atzīmē, ka jubilejas gadā notikusi 1391 literāra uzstāšanās, rakstnieki piedalījušies literārā konferencē "Strādnieks — galvenais varonis" un tematisku vakaru ciklā "Redzu un dzirdu brālīgo kaimiņu republiku". A. Goris atgādina, ka proletāriskais internacionālisms un buržuāziskais nacionālisms ir nesamierināmi pretstati, nedrīkst arī pieļaut nekritisku pieeju pagātnes mantojumam, runājot par tautas nacionālo raksturu, "jāievēro šķiriska pieeja". Sapulce nolēmj aicināt rakstniekus ar literāru vārdu sekmēt piecgades izšķirošā gada uzdevumu veikšanu.

Šāda kritika ir ilgstoša un neatlaidīga.

1975. gada 30. janvārī Latvijas RS partijas pirmorganizācijas sapulcē LKP CK sekretārs A. Drizulis kritizē ZA Valodas un literatūras institūtu, arī RS par kļūdainu pieeju tām idejiski tematiskajām problēmām, kas saistītas ar kultūras mantojuma apgūšanu un pētīšanu.

1973. gada janvārī I. Ziedonis tiek ievēlēts par Dzejas sekcijas priekšsēdētāju, un turpmāk viņam jāsniedz gan pārskati par sekcijas darbu, gan arī jāvērtē iznākošie dzejoļu krājumi. Presē publicētas uzstāšanās Rakstnieku savienības kongresos, un 1976. gada martā notiekošā Latvijas Padomju RS VII kongresa debatēs I. Ziedonis runā par latvju dainu aktualitāti, J. Jaunsudrabiņa simtgadi, Raiņa Kopotu rakstu nepieciešamību. Tie

jau ir lieli loki, kuri tik blīvi tiek nosaukti vienkopus, bet lielo loku apriņē I. Ziedonis ir jau sen pirms tam — pietuvojoties lielām personībām literatūrā, uz kādu laiku attālinoties no tām, bet nepazaudējot saistību pavisam.

Tuvu lielo loku ietekmes sākumam ir krievu dzejnieks V. Maļakovskis, kura darbus I. Ziedonis ir atdzejojis. 1968. gada jūnijā žurnālā "Padomju Latvijas Komunisti" publicēts I. Ziedoņa raksts par V. Maļakovski "Revolūcijā mobilizēts". Tad ilgi it kā neparādās nekāda saistība, bet 1973. gada 5. jūlijā I. Ziedonis lasa savus V. Maļakovska atdzejojumus viņa 85. dzimšanas dienas sarīkojumā Filharmonijas zālē.

Intensīvāka ir I. Ziedoņa un A. Čaka saskarsme. It kā ļoti pēkšņi, bet pamatīgi viss notiek 1971. gada 25. oktobrī, kad A. Čaka septiņdesmitgades jubilejas sarīkojumā Akadēmiskajā drāmas teātrī, kur piedalās J. Sudrabkalns, V. Lukss, A. Balodis, I. Ziedonis un aktieri, I. Ziedonis sarīkojuma pirmajā daļā lasa savu apceri par A. Čaku, bet otrajā daļā skan A. Čaka dzeja I. Ziedoņa un P. Pētersona dramatisējumā "Spēlē, Spēlmani!". Vēlāk grāmatā "Garainis, kas veicina vārišanos" ievietots I. Ziedoņa 1971. gadā uzrakstītais raksts par A. Čaku "Runāšana caur saknēm". Dramatisējuma "Spēlē, Spēlmani!" pirmizrāde Jaunatnes teātrī vēl būs tikai 1972. gada 30. janvārī, bet 1974. gada 25. martā "Spēlē, Spēlmani!" pirmizrāde notiks V. Kingisepa Akadēmiskajā drāmas teātrī Tallinā. Taču tikmēr viss norit tepat Rīgā: 1971. gada 30. novembrī notiek RS partijas pirmorganizācijas biroja un Dzejas sekcijas prezidija paplašināta apspriede par A. Čaka literāro mantojumu, debatēs A. Čaka darbu pozitīvu vērtējumu izsaka arī I. Ziedonis. Tā paša gada 17. decembrī A. Čaka piemiņas sarīkojums notiek Maskavā, Centrālajā literātu namā, tajā piedalās arī I. Ziedonis. Un vēlreiz — pēc gadiem — 1976. gada 27. oktobrī literārā sarīkojumā "Mans Čaks" A. Upiša memoriālajā muzejā Rīgā I. Ziedonis lasa eseju par A. Čaku.

Vislielākais loks tomēr ir Rainis. Trīs lielus atbildības aspektus I. Ziedonis uzsver savā runā "Pie Raiņa pieminēkļa" 1970. gada 11. septembrī:

"Saglabāt un tālāk attīstīt to smalko garīgo spēku, kas uzvar rupjo reālo īstenību. Tā arī ir Raiņa ciņa Spīdolas valstībā. [...]

Tā ir viena atbildība. Dzejnieka atbildība par savu personību, kas ir tautas īpašums. Sevis tīrīšana un asināšana tautai.

Otra atbildība ir dzejnieka atbildība par savu tautu, kas ir dzejnieka īpašums, vienīgais īpašums. Dehumanizācijas, negāciju un nihilisma, rezignācijas un fatālu baiļu novadētajā un nonivelētajā pasaulē nāk prātā Brehta vārdi: "Kalnu grūtības ir aiz muguras. Mums priekšā ir līdzenuma grūtības." [..]

Un beidzot — visu mūsu kopīgā atbildība par cilvēku, cilvēci un cilvēciskumu."

Vēlreiz Spīdolas vārds ieskanas 1973. gada 4. augustā laikrakstā "Literatūra un Māksla" publicētajā I. Ziedoņa rakstā "Pēc tam". Tas ir poēzijas un nacionālas ticības caurstrāvots raksts par Dziesmu svētkiem, un, kā liecina I. Bērsona piezīme uz laikraksta izgriezuma malas, Latvijas kompartijas funkcionāri mēģinājuši protestēt pret šā raksta publicēšanu. Raksta nobeiģumā I. Ziedonis saka:

"Dziesmu svētki ir Spīdolas un Lāčplēša mīlestības svētki. Kad var redzēt, kurš tuvāk Lāčplēsim, kurš Spīdolai. Mēs varam runāt Spīdolas, mēs varam runāt Lāčplēša valodā — tik un tā mums būs jāsaprotas."

Vislielāko sabiedrības rezonansi izraisa mākslas filma "Pūt, vējiņi!". 1971. gadā ir uzrakstīts pieteikums tās veidošanai. 1973. gada maijā filmas "Pūt, vējiņi!" uzņemšanas grupa izbrauc uz filmēšanas vietu, bet 1974. gada sākumā uz ekrāniem parādās mākslas filma "Pūt, vējiņi!" pēc Raiņa lugas motīviem. Scenārija autori ir I. Ziedonis un G. Piesis, un presē parādās vairāku autoru viedokļi par I. Ziedoņa principiālām domstarpībām ar G. Piesi (viņš — arī filmas režisors) filmas konceptuālajā risinājumā.

1974. gada 10. februārī laikrakstā "Padomju Jaunatne" publicēta jau pieminētā A. Bergmaņa saruna ar I. Ziedoni "Iestāšanās par vīrsbūvi". Tajā tika runāts galvenokārt par I. Ziedoņa grāmatu "Kurzemīte", bet pieminēta arī filma "Pūt, vējiņi!". I. Ziedonis runā par Raiņa izniekošanu:

"... nelaime ir tā, ka mūsu kinostudija nav vēl nobriedusi, lai varētu ekranizēt Raini. Un tā pati nerrošanās vien iznāk. Tagad mēs riskējam ar "Pūt, vējiņi!". Domāju, ka mūsu kinostudijas režisoru darba būtiskākais trūkums ir atvieģlota pieeja darba filozofiskajam risinājumam. Kad mēs rakstijām "Pūt, vējiņi!" scenāriju, tad vienojāmies, ka scenārijs būs laikmetīgs, šodienīgs. Mūsu filmā nav jāparāda tikai Rainis. Mums ir jāpārstāv viss cilvēciskais komplekss, kas šodien ir aktuāls. Un proti — tā ir Gatiņa un Baibas ētiskā tirība un brutāla spēka

ielaušanās šajā ētiski un estētiski tīrajā pasaulē. Mums vajadzēja parādīt, ko nozīmē izjaukt šādu pasauli, gaišu, ar dabu un darba ritmiem vienotu pasauli, kurā ielaužas cits vējš, bramanīgāks, brutālāks. Tā ir viena problēma. Un otra problēma — Baibas, Zanes un Ulda trijstūris. Tas ir parastais mīlestības trijstūris. Un režisors to arī filmā ir akcentējis. Protams, interesantāks un arī filozofiski piesātinātāks ir iepriekš minētais trijstūris — Gatiņš, Baiba, Uldis. Vajadzēja atrast vienu lielu problēmu un to līdz galam atrisināt. Ja runājam tādās lielās liniņās, tad šī filma var dot ieskatu mūsu etniskajā pagātnē, tomēr Raiņa idejās izturētu filmu mēs neesam devuši.”

Drīz pēc tam — 8. martā — laikrakstā “Literatūra un Māksla” publicēts I. Ziedoņa raksts “Vai lepoties?” par Raiņa “Pūt, vējiņi!” ekranizāciju, bet jau 6. aprīlī laikrakstā “Literatūra un Māksla” publicēta materiālu kopa “Filmu “Pūt, vējiņi!” vērtējot”, kurā apkopoti krasi atšķirīgi lasītāju viedokļi. Sacērtas D. Ūdres un J. Torgāna skatījumi, katrs no viņiem nostājas pretējā pusē. Septembrī žurnālā “Karogs” publicēts M. Pauzera raksts “Skatuves grīdas četrstūris un uzņemšanas laukuma krāsainā bezgalība”, kurā filma “Pūt, vējiņi!” vērtēta no kino specifikas viedokļa, aplūkojot arī papildsemantiku, ko literārais teksts ieguvis filmā. Filma tomēr nes Latvijas vārdu pasaulē: 1974. gada 27. aprīlī Vissavienības VII kinofestivālā Maskavā prēmija par klasikas ekranizāciju piešķirta filmai “Pūt, vējiņi!”, par filmu ieinteresējas ārzemju kino speciālisti.

Iespējams, daudzās diskusijas sekmē I. Ziedoņa tālāku Raiņa apceri. 1975. gadā uzrakstīta I. Ziedoņa eseja “Gals un sākums”, bet 11. septembrī I. Ziedonis raksta pieteikumu kultūras ministram:

“Sadarbībā ar komponistu Imantu Kalniņu esmu koncentrējis operas libretā J. Raiņa lugu “Spēlēju, dancoju”. Opera iecerēta kā radītāja ģēnija, gaismas cīnītāja Tota apoteoze lielos sadzīviskos un filozofiskos sakaros, nekur nemainot Raiņa nostādnes.” Opera top, tās pirmizrāde notiek 1977. gadā, un varbūt tikai blakusprodukts, bet varbūt likumsakarīgs turpinājums ir I. Ziedoņa eseja “Spēlēju, dancoju”.

1976. gadā iznāk grāmata “Garainis, kas veicina vārišanos”. Daudzi pieminētie loki ievijas nelielajā sējumiņā. Dialogiskums ir viena no būtiskākajām iezīmēm: galvenokārt tā ir diskusija starp intelekta reproducējošo daļu un jaunrades spēju. Esejās “Dialogs ar matemātiķi”, “Dialogs ar konstruktoru — rasētāju”,

"Vienu Radošu Šalles Zīmi", "Radītājs un ražotājs" I. Ziedonis tādā vai citādā formā runā par pretošanos unifikācijai, līdz formulai savu domu izkopjot rakstā "Par piedzīvojumiem" (Literatūra un Māksla, 1975, 17. maijā):

"... persona, indivīds (pat personība!) vaļīgi **paļaujas visām** unifikācijas tendencēm, visiem tās uztiņpumiem. [..]

Kad unifikācija nejūt personas pastāvīgu pretiniciatīvu, tiek izjaukta dialektika un vienveidošanas gaita pārstāj būt progresīva. Izjūk daudzveidības un vienveidības sakarības proporcijas."

Vēl citā aspektā tas izskan rakstā "Svešs cilvēks istabā", kad I. Ziedonis saka:

"Bet kultūra (jebkura) ir koncentrācija."

Ar eseju un apceru grāmatas "Garainis, kas veicina vārišanas" iznākšanu tiek apliecināts fakts — I. Ziedoņa publicistikas uzmanības centrā ir daudzveidīgs tematiskais loks un plaša vispārinājumu līmeņa amplitūda. Vienlaikus grāmata uzrāda autora meklējumu ceļu, ko arī pamana recenzenti: grāmatas divas nodaļas it kā tiecas atsevišķi dokumentēt radoši impulsējošo un novērtējoši fiksējošo skatījumu uz pasauli. (Kaut gan — no šā viedokļa esejas par Raini drīzāk būtu ievietojamas grāmatas pirmajā nodaļā, jo ir tuvākas tajā rodamo jaunrades reizumis gandrīz neizskaidrojamo procesu fiksējumam, nevis otrās nodaļas recenziju konkrētībai.) Filozofs V. Zariņš jau pieminētajā rakstā "Pārdomas, lasot Imanta Ziedoņa grāmatu" 1977. gada martā atzinīgi runā par to, ka materiālās pārtības pieauguma apstākļos I. Ziedonis aizstāv mākslu kā pašmērķi, vērsas pret gara kūtrību, spēj savā daiļradē savit sabiedrisko un personisko motivus. Augstu novērtēti I. Ziedoņa darbi par Raini, kas atziti par nozīmīgu devumu kultūras mantojuma apgūšanā. Vienlaikus tiek atzīmēta pārlicka citātu virknēšana, aizrādīts par pa-gariem ekskursiem filozofijas un kultūras vēsturē.

Ieinteresētas intonācijas skan Anšlava Eglīša (ASV) vēstule A. Šķipsnam 1974. gada 4. aprīlī, kurā rakstnieks stāsta par iespaidu, ko atstāj literatūras kritika Latvijā:

"Interesantākās bija Ziedoņa esejas "Garainis, kas veicina vārišanas" (182. lpp.). Dikti iedomīgs, runā kā gudrais ozolā, kam "daudzi lasītāji velti ilgojoties roku spiest". Bet iedrošinās izzobot Luksu, pasaka, ka labu tiesu Ķempes dzejas viņam "sirds neņem preti" dumjās retorikas un klišeju dēļ, un tik karsti cildina "es" nozīmi dzejā, ka sludina pilnīgi pretkolektivistisku individuālismu. Un ietulko Raini veselu kaudzi tādu

simbolu, kas Rainim droši vien nav ne sapņos rādījušies." (RLMVM, 503193.)

Žurnālā "Karogs" (1977, Nr. 5.) publicēti divi viedokļi par I. Ziedoņa grāmatu "Garainis, kas veicina vārišanos": V. Ķikāna raksts "Apliecinot un noraidot" un Jāzepa Baltinaviča raksts "Oponenta viedoklis". Pirmā raksta autors atzīmē grāmatas atziņu un intonāciju polemisko raksturu, orientāciju uz radošā elementa prioritāti un interesanti spriež par I. Ziedoņa vērtīborientāciju:

"Visiedarbīgāk grāmatā risināta problēma par tautas spēka avotu izpratni literatūrā, par tautas ētiku, par būtisko paauddžu pēctecību stafetē. I. Ziedoņa intereses šajā ziņā atšķiras no V. Luksa, B. Sauliņa, I. Auziņa, M. Čaklā, V. Ļūdēna interesēm: viņš "neceļ augšā" strēlnieku varonīgo pagātņi. Viņa virziens ir **folkloristiskais**: tautasdziesmu, tautas pasaku ētikas un estētikas radoša tālākattīstīšana. Pēdējos gados nākusi klāt būtiski svarīga starppakāpe — Rainis. Tas ir simptomātiski. Tāpat kā I. Auziņam, O. Vācietim arī raksturīga rainiska attīstības līnija."

Tomēr kritiski skatīti I. Ziedoņa raksti un runas par mūsdienu dzejas vērtības un saprotamības jautājumiem:

"Tie neskar visumā sarežģītu asociāciju konkrētus piemērus. Šā uzdevuma pārdresēšana **tikai** mūsdienu "**aktīvajam** lasītājam, sevišķi studentībai", kuru "gribas [...] iesaistīt paradoksa, groteskas, hiperbolizācijas, asociativitātes un citu jēdzienu noskaidrošanā un skaidrošanā" (26. lpp.), ir grāmatas trūkums. Tas mazina tās aktuālo skanējumu."

V. Ķikāns iztīrā un apstrīd dažus jēdzienus, apzīmējumus un nostādnes un, kaut arī pieļauj, ka domu drumsklas izteikumi varētu būt sērījai "Rakstnieki par literatūru" piemēroti, piebilst:

"Domu aprautība, nenobeigtība piemīt vairākiem grāmatas materiāliem, īpaši tiem, kas kalpojuši par pamatu runām, t. i., autora īpatnēji nosauktie "dzejas nogriežņi". Grāmatas teksta struktūrā ir savas prasības."

Jāzeps Baltinavietis savā rakstā galveno uzmanību pievērš I. Ziedoņa rakstu sabiedriskajam skanējumam. Grāmatas otrās daļas isrecenzijas raksta autors uzskata par izdevuma vājāko posmu, bet uzteic dzejnieka paradoksālītāti un improvizācijas spēju. Būtisks ir atzinums par to, ka I. Ziedoņa raksti apliecina nepieciešamību celt kultūru:

"Radot augstu un stabilu kultūras līmeni, pats par sevi atrisinās jautājums, ko attēlot literatūrā — radītāju vai ražotāju.

Daiļliteratūrai nav jāvadās no kāda iepriekšpieņēmuma par cilvēku kā radītāju un cilvēku kā ražotāju. Tai jāattēlo konkrēts cilvēks, un tas vienmēr kaut kādā mērā būs gan radītājs, gan ražotājs. Arī mākslinieks. Tā sadalīt cilvēku ir vairāk nekā bistami."

Un vēl viena atbalss no ārzemēm. Disonējošu noti pat tik diskutējošā kopainā ienes Zariņu Jāņa raksts "Imants Ziedonis un Krievzemes dubļi", kas publicēts 1978. gadā izdevumā "ALA Žurnāls" (Nr. 22). Rakstu veido īsas, konspektīvas nodaļas, kurās autors tiecas pierādīt, ka I. Ziedonis raksta ļoti sliktā latviešu valodā:

"To ilustrēt ar citātiem un autora valodas piemēriem ir šā rakstiņa nolūks. [...] Šķiet neticami, ka grāmatīņas autors varētu būt audzis latviešu ģimenē un gājis latviešu skolās. Tik sabojātā un tik netirā valodā laikam gan nebūs līdz šim publicēta neviena cita latviešu autora grāmata.

Mēģināšu pārrunājamo materiālu sagrupēt "nodaļās".

Nodaļas ir piecas: "Par divdabjiem", "Divdabju salīdzināmās pakāpes", "Teikumi ar vajadzības izteiksmi", "Padomju režīma klišejas ("specvārdi")", "Dažādas valodas kļūdas". Reģistrējoši organizētais materiāls, kurā dominē piemēru citējumi, tiecas pierādīt, ka I. Ziedoņa valodā saskatītās kļūdas ir rezultāts padomju ideoloģijas mērķtiecīgai darbībai pret "pārāk lielu valodas pūrismu".

Šajā laikā I. Ziedoņa rakstītais vēl ir diezgan krasu pretstatu iezīmēts — ar epifānisku dzirkstījumu rakstītas esejas un ar gandrīz pragmatisku mērķtiecību piesātināti raksti par literatūras uzdevumiem. Bet krājumā ieskanas arī turpmākās tiecības virziens, ko pamanījuši arī nedaudzo recenziju autori: virzības garīgais pamats ir folklorā, tās vide ir daba, tās rūpju objekts ir bērni.

1977.—1986. gads: daba, bērni un folklorā

Šajā desmitgadē iznāk divdesmit I. Ziedoņa grāmatas, un gandrīz visas uzreiz arī uzsāk savu patstāvīgu gaitu — citās mākslās un citās valodās, viedokļu krustpunktos un autora interpretācijās tām sekojošos rakstos, autora interviju pašizpaušmēs. Pie lasītājiem nonāk vismaz piecpadsmit I. Ziedoņa grāmatu izdevumi citās valodās.

Divas "Epifāniju" grāmatas (atkārtots izdevums kopkrājumā 1978. gadā) piedzīvo visvairāk tulkojumu — krievu, zviedru, igauņu, rumāņu, angļu, slovaku, uzbeku, poļu valodā.

"Poēma par pienu" (1977) tiek plaši izspēlēta dažādos teatralizētos iestudējumos: Dundagas kultūras namā vietējo pašdarbnieku veidotā uzvedumā, Ā. Alunāna Jelgavas tautas teātri, Mākslas darbinieku nama Jauniešu mūzikas kluba iestudētā muzikālā kompozīcijā, TV uzvedumā.

Dzejoļu krājumi "Man labvēlīgā tumsā" (1979), "Re, kā" (1981) un izlases "Ar tikko grieztu ķeizarkroni rokā" (1979), "Ceļmallapas" (1980), "Izlase" (1980) iegūst plašāku starojumu līdz ar I. Ziedoņa darbu atdzejojumiem krievu, angļu, zviedru valodā. Bet TV literārā raidījuma "Avots" skatītāju aptaujā par labāko 1981. gada dzejas grāmatu atzīta I. Ziedoņa grāmata "Re, kā".

I. Ziedonis turpina kopt literārā tandēma ideju, un iznāk trīs kopgrāmatas: I. Ziedoņa un L. Damianu grāmata "Maize" (1982), I. Ziedoņa un G. Vieru grāmata "Māte" (1984), I. Ziedoņa un K. Fridrihsona grāmata "Pasāžas" (1985 un 1986). Ar rumāņu rakstnieku L. Damianu un G. Vieru klātbūtni notiek ieešana, iespēlēšanās citas tautas kultūrā, un mākslinieka K. Fridrihsona suģestējošās personības līdzesamība rada saspēli ar citas mākslas spilgtu pārstāvi.

Jauni ģeogrāfiskie iespāidi, kopā ar kori "Ave sol" 1978. gadā viesojoties Japānā un 1979. gadā viesojoties Filipinās, I. Ziedonim sniedz jaunu fiziskās telpas un garīgās kultūras apjautu, kas atspoguļojas viņa rakstos, bet esības centrs ir Latvija. Lielie loki — būtiskākie personību starojuma loki, par ko raksta I. Ziedonis, ir Latvijā.

70. gadu otrajā pusē šķietami negaidīti, tikai rakstnieka simtgades rosināta, aktualizējas J. Jaunsudrabiņa tēma. 1977. gada 25. augustā I. Ziedonis piedalās J. Jaunsudrabiņa simtgades sarīkojumā Drāmas teātri, bet 16. septembrī laikrakstā "Literatūra un Māksla" publicēts I. Ziedoņa raksts "Tādas laika pieturas" par J. Jaunsudrabiņu, viņa piemiņas vietām, Dižkoku grupas darbu tajās.

Tomēr šķiet, ka I. Ziedoņa interese par J. Jaunsudrabiņa personību un daiļradi sakņojas dziļāk — J. Jaunsudrabiņa latviskumā, varbūt pat saistībā ar folkloriskajām vērtībām, par kurām arvien vairāk šajā laikā raksta I. Ziedonis. Jau 1976. gada nogalē I. Ziedonis ieminas M. Bendrupei par Puikas lomas tēlotā-

ja meklēšanu filmai pēc J. Jaunsudrabiņa "Baltās grāmatas". 1977. gadā I. Ziedonis kopā ar A. Freimani uzraksta scenāriju šai filmai, kas ar nosaukumu "Puika" uz ekrāniem parādās 1978. gadā, drīz pēc tam Rīgas kinonamā rakstnieki, kinematogrāfisti, pedagogi dalās pārdomās par jauno mākslas filmu, par literāru darbu ekranizāciju un šo ekranizāciju lomu literatūras mācīšanā, bet XI Vissavienības kinofestivālā Erevānā (Armēnija) "Puika" saņem Armēnijas Mākslinieku savienības speciālbilvu par filmas veidojuma smalkumu.

Aktualizējas agrāk iezīmējušās jausmas arī par J. Poruku: 1971. gada oktobrī I. Ziedonis līdzdarbojās J. Poruka simtgades svinību organizēšanā, bet 1981. gada 13. oktobrī I. Ziedonis piedalās J. Poruka 110 gadu atceres pasākumos Gulbenes rajonā un veido scenāriju 19. oktobrī notiekošam J. Poruka atceres sarīkojumam Valsts Akadēmiskajā drāmas teātrī, kurā pats lasa J. Poruka atziņas, domu pierakstus, fragmentus no vēstulēm, rakstiem. Vēlreiz I. Ziedonis piedalās J. Poruka 110 gadu jubilejas sarīkojumā LRAP kultūras namā 3. novembrī.

O. Vācietis. Laikabiedrs Ojārs Vācietis šajā gadu desmitā kļuvis par lielo loku I. Ziedoņa dzīvē neatgriezeniski. I. Ziedonis ir O. Vācieša literārā mantojuma un piemiņas komisijas priekšsēdis un vairākos rakstos, runās un citās līdzdalības formās rūpējas par O. Vācieša piemiņas saglabāšanu. Bet O. Vācietis un I. Ziedonis — tas ir jau cits stāsts. Šeit tikai tik daudz, cik lielo loku, domu lidojuma ieskicēšana prasa.

Visbeidzot — Rainis. Rainis atkal kļūst acimredzami klātesošs 80. gadu sākumā — varbūt kā vispārinājuma, augstāko sakāribu filozofiskas formulēšanas paraugs. Arī kā iespējamās izpētes vērts piemērs dzejnieka un filozofijas, dzejnieka un politikas, dzejnieka un valsts attiecībām. I. Ziedonim šie jautājumi ir bijuši svarīgi arī agrāk, bet 80. gadu vidus un beigu sabiedriskās norises Latvijā šo nepieciešamību varēja tikai saasināt.

Interesants fakts ir I. Ziedoņa saruna "Gars veido vaigu" ar O. Kļiģeri (Literatūra un Māksla, 1982, 10. septembrī). Šis sarunas iemesls, protams, ir Rainis: I. Ziedonis tuvojas Raiņa dzīvē nozīmīga cilvēka pasaulei, šādā konkrētībā tiecoties rast sev jaunus apstiprinājumus, jautājumus vai hipotēzes par Raiņa personību. Dienu vēlāk, 11. septembrī, Dzejas dienu ieskaņā pie Raiņa pieminekļa I. Ziedonis saka runu "Tā nepieder tikai dzejniekiem vien", kurā Raiņa vārds ir aprobētās kultūras

kods, mākslas dzejas simbols pretstatā (ne pretstatā) katra cilvēka dzejiskuma spējai:

“Dzeja nepieder Rainim, tā nepieder Tagorem. Tā nepieder nevienam dzejniekam. Pasaulē pastāv universāls dzīves gaišums — tā visa ir dzeja. Dzejnieki tikai atrod šim gaišumam formu, viņi to nosauc mazāk vai vairāk precīzos vārdos, viņi to ievieido pantiskā, rindiskā formā. [..]

Ja šī dzejiskā iekšējā pašizjūta ir atrofējusies, tad cilvēks izjūt emociju nepietiekamību. Cilvēks kļūst par emocionāli aprūpējamu būtni. [..] Daļa no viņiem tad izsalkuši meklē dzejas vakarus un dzejoļu krājumus, lai sevi kaut kā līdzsvarotu. Dzeja tad vairs nav garīgās veselības zīme, bet atveseļošanās līdzeklis.”

Rainis šajā gadījumā ir atspēriena punkts, lai ietu tālāk, lai sazarotu tik augstu jēdzienu kā dzeja, padarītu to pieejamu, *lietojamu* ikvienam, lai katrs spētu atrast sevi saistību ar dzeju, kas savukārt arī kļūst par sakārtotības un sakoptības simbolu. Tā var uztvert arī žurnālā “Liesma” (1983, Nr. 4) publicēto M. Zālītes sarunu ar I. Ziedoni “Katram ir savs smilšu pulksteņis”, kurā uz M. Zālītes jautājumu “Bet kur ir spēka pirmavoti?” I. Ziedonis atbild:

“Stiprie cilvēki parasti sakņojas trīs līmeņos: sevī, vidē un idejā. Tie ir trīs tīrāmi avotiņi — lai var smelt un smelt. Kop savu vidi, kop sevi un kop ideju. Es pat nepiekritu Rainim, ka “augstākā ideja, tā nepazīst cilvēka žēluma”. Kopta vide, koptais “Es” un koptā ideja viens otru žēlo, ceļ un palīdz — harmonizē.”

Rainis atkal tiek piesaukts, šoreiz kā oponents. Dialogs turpinās. 1985. gada 12. septembrī notiek Raiņa 120. dzimšanas dienas sarikojums LVU Lielajā aulā “Mans Rainis”. I. Ziedonis tajā piedalās, un 27. septembrī laikrakstā “Literatūra un Māksla” tiek publicēts viņa raksts “Trīs pakāpēs” par Raiņa varoņu filozofiju. Tas ir bagāts gads: novembrī Maskavā notiek latviešu literatūras dienas, kas galvenokārt veltītas Rainim un K. Baronam, Mākslas darbinieku nama literārajā viesistabā ciemojas arī I. Ziedonis. Bet pēc gada 12. septembrī LVU Lielajā aulā jau otrreiz notiek sarikojums “Mans Rainis”. I. Ziedonis, runājot par Raiņa “Galu un sākumu”, saista to ar upanišādām, ar modernās fizikas elementārdaļiņu teoriju, iezīmē savu un Raiņa personības attīstības modeli. Ar nosaukumu “Mūžības temperaments” šī runa 26. septembrī publicēta laikrakstā “Li-

teratūra un Māksla", iezīmējot visfundamentālāko sakarību esamību pasaules hierarhijā.

Analoģijas ar Raiņa darbošanos literatūrā un sabiedriskajā dzīvē iezīmējas I. Ziedoņa gājumā 80. gadu otrajā pusē: tā ir līdzsvara pārvietošanās par labu politiskai, sabiedriskai darbībai, kad dzejnieks jūtas aicināts uzņemties savas tautas tribūna lomu grūstošajā padomju sistēmā. 1985. gadā I. Ziedonis tiek izvirzīts par Augstākās Padomes deputāta kandidātu 24. februāra vēlēšanām. Būtiska liecība par dzejnieka tālaika noskaņojumiem ir 22. februārī laikrakstā "Literatūra un Māksla" publicētā I. Ziedoņa uzruna vēlētājiem Ogres 251. vēlēšanu apgabalā pirms LPSR Augstākās Padomes vēlēšanām, kā arī Ainara Meiera saruna ar I. Ziedoni "Nodomi tie paši":

"Es strādāšu tā, kā esmu jau strādājis, jo gluži vienkārši nav vairāk laika ar kaut ko vēl vairāk nodarboties — ne ar sabiedrisko darbu, ne ar personisko. Varbūt labāk, intensīvāk. Un, ja labāk darīt, tad tas ir jādara tikai vienā virzienā — pēc ilgas blandīšanās un maldīšanās pa pasauli, pa visādiem saimniekošanas atzariem un kultūras nozarojumiem, es esmu sapratīs, ka visvairāk ir jāstrādā pie cilvēka personības veidošanas."

Tālāk intervē A. Meiers. I. Ziedonis saka:

"Man vajag darīt to, kas man iekšēji jādara. Kas to var pateikt, ka uzrakstītie dzejoļu krājumi ir svarīgāki? Kam svarīgāki? Kam? Mūžībai? Publikai? Pašapziņai? Literārajam procesam? Bet pastāv taču sirdsapziņas process, sirdsapziņas gaita, kura nekā neiekļaujas literārā procesa žanros, pat ne Aitmatova, ne Čiladzes modeļos, ne pasaules labākās dzejas modeļos. [...] Vajadzīga... nu, tāda... publicistiskā arheoloģija. Es domāju, ka latviešu kultūras darbiniekiem vairāk vajadzētu strādāt. Ne tikai rakstniekiem vien. Novadu muzejniekiem, rajonu avīzēm. Tagad vietējās avīzes gandrīz neko nedara sava novada kultūrvēstures apzināšanā — tās nepārtraukti strādā kā sienasavīzes, kas publicē tikai grafikus un izpildes rezultātus, grafikus un rezultātus. [...]

Bet kultūrdarbs vēl prasa arī to — lai mēs tikai necentrētos vien, kā to dara literāti ap "Literatūru un Mākslu", "Karogu" un saviem kritiķiem, kā kolhoza valde, kas ap sevi centrē savu politekonomiju un savu kultūras dzīvi, centru vēl noasfaltē, bet tai pašā laikā perifērija aizaug ciet ar krūmiem, ar alkšņiem, nomalē iet bojā kultūrvēsturiskas vērtības, un cilvēki iet prom

no turienes. Centrs tāpēc ir centrs, ka tam jāradiē: jāizstaro līdz tālajai aplocei. Ja centrs to nedara, tad tas nav centrs.”

Politiskajā darbībā I. Ziedonis kā būtiskāko uzlūko to pašu kopšanas darbu, kultūrdarbu, par ko ir iestājies vienmēr, bet 80. gadu otrajā pusē to arvien vairāk saista ar personības un tautas enerģētisko līmeni. Šī tēma tiek skarta laikrakstā “Literatūra un Māksla” (1985, 14. jūnijā) publicētajā R. Veidemanes un I. Ziedoņa sarunā par U. Bērziņa dzejoļu krājumu “Poētisms baltkrievs”:

“Starp ideju un formu ir vēl trešais līmenis — enerģētiskais līmenis. Šai līmenī visu laiku rūgst, funkcionē enerģija. Kad spundēšanās, dambēšanās, vibrācijas, aiztures un vaļsprukšana materializējas formā, rodas formas veidojumi. Tikko vibrāciju nosauc vārdā, tā sastingst, rodas forma un... krit. Kā sniegpārslīņa — sastingusi kādā skaistā formā un krit.”

Enerģētiskas līmenī notiek dažādu ideoloģiju sastapšanās. Kas, no šā aspekta raugoties, ir vedis uz 80. gadu otrās puses I. Ziedoņa pasaules izpratni? Kāda darbība un kāda pretdarbība? Kā tas ir izpaudies viņa rakstos?

1977. gada martā PSRS RS sekretariātā notiek apspriede par LPSR RS darbu internacionālajā audzināšanā.

1977. gada 28. oktobrī RS atklātā partijas sapulcē runāts par PSKP CK oktobra plēnuma un PSRS AP sesijas rezultātiem un rakstnieku komunistu uzdevumiem.

1978. gada 28. septembrī RS partijas pirmorganizācijas pārskata un vēlēšanu sapulcē LKP CK Kultūras nodaļas vadītājs A. Goris aicina rakstniekus mērķtiecīgi un principiāli, plašāk nekā līdz šim pievērst uzmanību ideoloģiskās ciņas jautājumiem.

1978. gada 29. novembrī notiek LPSR radošo savienību apvienotais plēnuma “Mūsu laikabiedra tēls literatūrā un mākslā un radošo savienību uzdevumi”. Rezolūcijā uzsvērts, ka visos radošās inteliģences darbos par galveno uzmanības objektu kļuvis mūsdienu īstenības un laikabiedra attēlojums, īpašu vērtību veltījot pozitīvajam varonim.

1979. gada 27. jūnijā notiek RS atklātā partijas sapulce, kurā tiek apspriests temats “PSKP CK lēmums “Par ideoloģiskā un politiskās audzināšanas darba tālāku uzlabošanu” un RS uzdevumi”.

1979. gada 10. jūlijā LKP CK plēnumā pirmais sekretārs A. Voss referātā “Par uzdevumiem, kas jāveic republikas par-

tijas organizācijai, lai izpildītu PSKP CK lēmumu "Par ideoloģiskā un politiskās audzināšanas darba tālāku uzlabošanu" norāda, ka prese, TV un radio nav pievērsuši šim jautājumam visnopietnāko uzmanību, pieļaujot pat bezprincipialitāti un subjektivismu. Idejiskas kļūdas esot pieļautas V. Plūdoņa Rakstu, J. Akuratera darbu sagatavošanā un izdošanā, toties ieilgusi sabiedriski politiskās literatūras izdošana par aktuāliem partijas organizatoriskā, saimnieciskā un ideoloģiskā darba jautājumiem.

Kaut arī šajā frazeoloģijā nav nekā jauna, ir skaidrs, ka pretspāram ir jāmeklē kaut kas jauns — ir jāmainās, jāskar pēc iespējas dziļākas stīgas. Ir vajadzīgi jauni lieli, iespējams — abstraktāki, loki, nepieciešama pārorientēšanās uz nākamo sasniedzamo pakāpi. Viena no relatīvi drošām iespējām ir folklorā, un I. Ziedoņa attiecības ar folkloru izpaužas divās straumēs — teorētiska apcere un tekstu publicēšana. Abstraktais un konkrētais. Parālēli.

Ar kopsanākumi "Folklorā un mūsdienu dzeja" 1978. gada 29. martā plašāku sarunu uzsāk Rakstnieku savienības Dzejas un kritikas sekcija. I. Ziedonis iet plašākās abstrakcijās, saista folkloras jēdzienu ar tautas un atsevišķas personas pasaules skatījumu un būtības izpausmi. Sarunā ar R. Veidemani "Pats — ceļš — darbs" (Literatūra un Māksla, 1979, 20. jūlijā) dzejnieks saka:

"Cilvēka visaugstākā brīvība ir pārtulkot sevi visskaistākajā skaņā, kādu viņš no sevis var izdabūt. Tas ir visaugstākais nolūks. Kad ir apzināts šis nolūks, tad mazie nolūki paši tajā iekļaujas, tam pakārtojas: pamācīšanas nolūks, uzaicinājuma nolūks, uzjautrināšanas nolūks, pasūtījuma izpildīšana, pakalpošana cilvēcei un idejām — tas notiek pats no sevis. Izriet no brīvības nolūka. [..]

Tautasdziesma tāpat ir ideāla forma, kaut kādā laikā atrasta un izkopta ideāla forma, tāpat kā ideālās telpiskās formas — lode, kubs, oktaedrs. Ir nepareizs uzskats, ka tautasdziesmu formā tagad nevar rakstīt, ka vajag meklēt vienīgi smalkas, nemanāmas sakritību nianšes, kā to dara, piemēram, Čaklais. [..]

Nevajag iedomāties, ka filozofija latviešu dzejā dzimst tikai no rietumos, austrumos, ziemeļos, dienvidos aizgūtā. "Latvju dainas" filozofiski vēl nav apgūtas. Tās vispār vēl nav apgūtas.

Cik sējumu stāv neatgriezti gan lauku, gan pilsētu dzīvokļos! Un filozofija ir visā mūsu latviskā, ģimeniskajā, kopsaimnieciskajā, pilsētnieciskajā, unificētajā un specializētajā, universālajā un eksistenciālajā esamībā.”

Tautasdziesma kļūst par I. Ziedoņa īpašas rūpes objektu. Sākot no 1980. gada maija, tai veltīti vairāki sarikojumi ar kopīgu devīzi “Mana tautasdziesma”, kuros piedalās I. Ziedonis. Dzejnieks runā par lielajiem un mazajiem rītiem tautasdziesmā, sarikojumos piedalās populāri tautasdziesmu dziedātāji — A. Pumpure, “Skandinieki”. Publicējot periodiskajos izdevumos materiālu kopas “Manas tautasdziesmas”, I. Ziedonis sniedz tām savu komentāru. Iznāk trīs tautasdziesmu izlases I. Ziedoņa sakārtojumā: “Kas jāzina meitiņām” (1981), “Puisīts augu” (1984) un “Tu dzīvoji dižu darbu” (1985). Arī latviešu delegācijas sastāvā 1985. gadā viesojoties Kastaņolā, I. Ziedonis uzstājas ar runu par tautasdziesmām, šā brauciena iespaidi atklāti rakstā “Vai tur ir tavi un vai mani radi?” (Literatūra un Māksla, 1985, 21. jūnijā), bet 23. jūnijā I. Ziedonis uzraksta rakstu “Darāmā Daina” par tautasdziesmu izpēti, interpretāciju un filozofiju (Māksla, Nr. 9).

Tautasdziesmās rodamā pasaules aina ar tās harmonisko pakārtotību robežojas ar I. Ziedoņa izpratni par vides nepieciešamo sakārtotību, kas vienlaikus var būt mērķis un līdzeklis. Daba kā vides sastāvdaļa, cilvēks un darbs kļūst par nešķiramu trijotni, pie kuras dzejnieks atgriežas atkal un atkal — sākumā dzejā, tad savos aprakstos. Sava nozīme ir nepārtrauktajai saistībai ar lasītājiem. Ja palūkojamies, cik daudzos literāros sarikojumos I. Ziedonis ir piedalījies šajā desmitgadē, autorvakariem pielīdzināmo vien ir tuvu deviņdesmit, tad vēl uzstāšanās Dzejas dienās, dažādas diskusijas, braucieni pa Latviju, materiālus aprakstiem vācot. I. Ziedoņa “Kurzemīte” tiek izdota igauņu un krievu valodā, bet latviski iznāk grāmata “Tik un tā” (1985). Pie lasītājiem rakstītais gan nonāk jau agrāk — 1983. gada jūnijā, kad to sāk publicēt žurnāls “Karogs”, bet jau 28. septembrī RS notiek partijas pirmorganizācijas atklāta sapulce. I. Ziedonis tajā runā par publicistiku, uzsverot, ka šim žanram vissvarīgāk ir uztvert un nofiksēt pārmaiņas, piemēram, to, ka laukos ir izauguši jauna tipa vadītāji. M. Kroma uzsver, ka vissvarīgākās ir rakstnieka saites ar tautu, un viņas skatījumā tās visspilgtāk izpaužas I. Ziedoņa, O. Vācieša, J. Pētera darbos. Ar to viss tikai vēl sākas. Līdzīgi tam, kā notika

ar "Kurzemīti", arī "Tik un tā" izraisa diskusijas. 1984. gada janvārī notiek apspriešana Bauskas LKP komitejā. Tajā pašā mēnesī laikraksta "Literatūra un Māksla" redakcija aicina uz sarunu par I. Ziedoņa "Tik un tā" Stendes selekcijas un izmēģinājumu stacijas darbiniekus. Februārī Jelgavā notiek konference par šo grāmatu ar žurnāla "Karogs" redakcijas darbinieku piedalīšanos, tiek sagatavots radoraidījums, kurā ietvertas konferences runas. Martā un aprīlī dažādas tikšanās ap un par šo grāmatu notiek Gulbenē, Ogrē, Madlienā, līdz vēlreiz RS partijas pirmorganizācijas sapulcē — jau septembrī — spriež par I. Ziedoņa grāmatu "Tik un tā" un publicistikas attīstības aspektiem. Publicētais atspoguļo I. Ziedoņa viedokli, viens no tādiem ir laikrakstā "Literatūra un Māksla" (1984, 20. aprīlī) lasāmais materiālu kopoījums pēc diskusijas "Daba, vide, cilvēks", kurā I. Ziedonis piedalījās kopā ar A. Mauriņu un A. Miltu. Grāmata "Tik un tā" ir guvusi atzinību: 1986. gadā tā ir atzīta par gada populārāko grāmatu Tukuma rajonā.

Trešais apzināti koptais I. Ziedoņa publicistiskās intereses loks ir bērni, bērnu literatūra, bērna personības veidošana. Lielā mērā tajā ierit iepriekš minētās rūpes par folkloru un vides sakārtotību. Iezīmējas tas pats pieejas tips kā folkloras interpretācijā — abstraktā un konkrētā līdzsāmesamība, tikai bērna uztverei piemērotā formā. Tie ir divi vienādi radoši, bet atšķirīgi orientēti I. Ziedoņa ceļi: rosinoši fantazējošais, ko pārstāv "Blēņas un pasakas" (1980) un "Visādas pasakas" (1983), un pragmatiski intelektuālais, ko latviešu padomju literatūrā aizsāk izziņas grāmata "Kas tas ir — kolhozs?" (1983) un ābece "Sākamgrāmata" (1985). I. Ziedoņa pasaku krājums šai laikā iznāk lietuviešu valodā, bet tepat Latvijā top to interpretācija bērniem visiemīlotākajā — multiplikācijas filmu valodā: 1978. gadā uz ekrāniem parādās multiplikācijas filma "Suns Funs un Vējš" pēc I. Ziedoņa pasakas "Pasaka, kurā spēlējas, spēlējas, kamēr sāks spēlēt" (režisore R. Stiebra). Sadarbībā ar R. Stiebru top vēl viena multiplikācijas filma "Kas ir kolhozs?", kas 1981. gadā IX Vissavienības televīzijas filmu konkursā Erevānā iegūst žūrijas diplomu par izziņas filmu visjaunākajiem skatītājiem. Atzinību I. Ziedonis gūst arī tepat mājās: 1984. gada 23. janvārī LZA notiek konference "Populārzinātniska grāmata". Kā viena no retajām šāda tipa grāmatām tiek atzīmēta I. Ziedoņa "Kas tas ir — kolhozs?".

Šīs divas pieejas — abstraktā un konkrētā — izpaužas arī I. Ziedoņa rakstos par bērnu literatūru. 70. gadu beigās interese par bērnu literatūru un ar to saistītu problemātiku kļūst vispārēja. Notiek daudzas un dažādas debates, apspriedes, semināri un konferences, kuru dalībnieks ir arī I. Ziedonis, piemēram, 1977. gada maijā Vissavienības bērnu literatūras padomes izbraukuma sēde Igaunijā, Tallinā. Novembrī RS Dzejas sekcijas sanāksmē "Literatūras pamati pamatskolā" I. Ziedonis ir viens no pārrunu vadītājiem.

Sākumā ar folkloras klātesamību ir piesātināts arī bērnu literatūras problēmu tvērums. 1978. gadā no 16. līdz 20. oktobrim notiek PSRS Bērnu un jaunatnes literatūras padomes un Latvijas RS valdes apvienotais plēnums "Dzeja un jaunās paaudzes tikumiskā audzināšana" Rīgā, Aizputē un Kazdangā. I. Ziedonis uzstājas ar priekšlasījumu "Par darbīgumu, priecīgumu un gudrību bērnu dzejā". Saisinātā veidā tas publicēts 27. oktobrī laikrakstā "Literatūra un Māksla" bet pilns teksts — rakstu krājumā "Sudrabortais vārds" (1982).

Tēma izskan visdažādākajos rakursos — gan par jauno literātu audzināšanu, gan par nepieciešamību presē atspoguļot bērnu literatūras problēmas, skolu grāmatas, filmas un TV pārraides. Pēc piedalīšanās II Starptautiskajā bērnu un jaunatnes rakstnieku sanāksmē Maskavā, Centrālajā literātu namā, 1979. gada oktobrī I. Ziedonis uzraksta rakstu "Bērns cilvēkā neaizmirst sevi" (Literatūra un Māksla, 1979, 23. novembrī), kurā viņš apkopo sanāksmē gūtos iespaidus. Turpat līdzās publicēts otrs I. Ziedoņa raksts — par ābeci, kas, pēc dzejnieka domām, ir pārāk literarizēta, nerosina bērnu analītisko, vispārinošo domu. Apsvērdams vēlamo ābece saturu — ka tajā vajadzētu ietvert folkloras izpratni, domu par daļu un veselo, intonāciju izjūtu vēl pirms burta jēdziena —, I. Ziedonis secina:

"Un tas nozīmē, ka mums, visu literatūras un zinātņu gudrajiem, kas esam mēģinājuši satīties visādos pasaules forumos, simpozijos, kongresos, konferencēs, asamblejās, būs jāsatiekas, agrāk vai vēlāk, pavisam necilā grāmatiņā — ābecē. Nāksies satīties. Būs jāsatiekas. Būs tā lemts."

Sākas tādu organizatorisko struktūru veidošana, kas varētu palīdzēt sasniegt izvīzītos uzdevumus. 1980. gada 30. janvārī RS notiek Bērnu literatūras sekcijas dibināšanas sapulce, ievēl sekcijas biroju un par tā priekšsēdētāju — I. Ziedoni. Turpmāk I. Ziedoņa darbība RS ietvaros ir galvenokārt saistībā ar bērnu

literatūru. Jau 2. jūnijā RS notiek plaša apspriede par bērnu grāmatu izdošanu. I. Ziedonis runā par nesen dibināto Bērnu literatūras sekciju, tās kontaktiem ar pedagogiem, redakcijām, televīziju, atzīmē esošo mācību grāmatu un izlašu nemērķtiecību, aicina rehabilitēt plakātu un lozungu kā literāru žanru, rakstīt par Latvijas ģeogrāfiju, izdot pedagogu memuārus. Arī RS VIII kongresā 1980. gada novembrī I. Ziedonis nolasa referātu "Bērnu literatūra un nākotnes lasītājs", uzsverot, ka tā nav tikai literatūras, bet arī sabiedrības organizēšanās lieta. Ir vajadzīgas ābece, enciklopēdijas, ģeogrāfiskas un vēsturiskas piesaistes, kuras dod konkrētas dzīves izjūtas un veido pilnu dzīves ainu. Svarīgi būtu nodibināt Bērnu grāmatu centru, regulāras TV pārraides mazajiem u. c. Pats I. Ziedonis šajā gadā saņem I. prēmiju izdevniecības "Liesma" un RS slēgtajā izziņošanās bērnu literatūras konkursā par grāmatu "Kas tas ir — kolhozs?", viņa "Krāsainas pasakas" iznāk vācu valodā, bet mazliet vēlāk — 1982. gadā — Pastariņa prēmijas izveidotāja Tukuma rajona zvejnieku kopsaimniecība "Banga" un RS piešķir prēmiju par darbību bērnu kultūras laukā — līdz ar rakstnieci M. Stārasti I. Ziedonis kļūst par pirmo Pastariņa prēmijas laureātu.

Kas tad ir tas, kas tiek paveikts? 1981. gada vasarā ar Bērnu un jaunatnes literatūras sekcijas ierosmi pirmo reizi padomju laiku izglītības laukā notiek nopietns pārrunu un sarunu darbs ar literāri apdāvinātiem bērniem vasaras nometnē "Aicinājums". Tās vada I. Ziedonis un V. Avotiņš. Visnopietnākā uzmanība tiek pievērsta izziņu literatūras izdošanai. 1981. gada 3. jūnijā RS valdes sekretariāta sēdē I. Ziedonis runā par bērnu enciklopēdijas izveidošanu, par bērnu literatūras žanrisko sazarošanu, ierosina izveidot rakstnieku bibliotēkā pastāvīgu latviešu bērnu grāmatu fondu un ilustrāciju krājumu diapozitīvos. Pārrunas notiek ar Bioloģijas institūta zinātniekiem, mēģinot viņus iesaistīt bērnu izziņas grāmatas veidošanā. Rodas nodoms pilnveidot RS un izdevniecības "Zinātne" sadarbību, lai veicinātu bērniem domātas izziņas literatūras izdošanu. Daudz kas no minētā ieaūžas I. Ziedoņa rakstā "Par darāmu taisnību", kas publicēts 1982. gadā rakstu krājumā "Kritikas gadagrāmata". Bērnu literatūras konkursi un diskusijas par bērnu literatūru, bērniem domātu literāru sarikojumu organizēšana un uzstāšanās tajos — tās ir tikai dažas no I. Ziedoņa aktivitātes izpausmēm. 1983. gada aprīlī Rīgā notiek PSRS RS Izdevniecību komitejas un PSRS RS Bērnu un jaunatnes literatūras padomes

apvienotais plēnums "Literatūra pirmsskolas un skolas vecuma bērniem PSKP 26. kongresa lēmumu gaismā". Referē I. Ziedonis (kā raksts "Svētki, kuros jāprot uzvesties" tas publicēts tikai 1986. gadā krājumā "Padoms").

Vairāki I. Ziedoņa izteikumi tajā laikā liecina par sistēmiski skatītu problēmu loku. Visplašāk šī sistēma izklāstīta I. Ziedoņa rakstā "Cik lasīs grāmatas?", kas publicēts 1986. gadā rakstu krājumā "Vārds. Latviešu rakstniecība starp diviem kongresiem. 1981—1986". Tajā lasām:

"Bērnu literatūra ir sistēma. Tādai tai vajadzētu būt. Tādai tai jābūt. Visaptverošākajai, viskultūrālākajai, visgudrākajai sistēmai. Mūsu bērnu kultūras darboņi un organizatori, mākslinieki un zinātnieki vēl dzīvo pašplūsmas apmierinātībā: "Gan jau izaugs!", "Kā mēs izaugām, tā arī viņi izaugs". No dabiskās izlases principiem vien vadoties, pareizi ir. Bet mēs jau sen vairs nedzīvojam ne līdumnieku mežvidū, ne arī skaisti noorganizētā bērnu kultūras nākotnē. Mēs dzīvojam mākslīgās izlases pasaulē, kultūrpasaulē, civilpasaulē, sociālpasaulē — vidē, kurā bērnu neauklē tikai saule, daba, bioloģiskais ritms un dzimtas darbs, kā tas bija patriarhālajā sētā, bet arī (un stiprā mērā, un dramatiskā mērā) diezgan liels harmoniju un disharmoniju juceklis."

Rakstā I. Ziedonis runā par dibināmā Bērnu kultūras centra uzdevumiem. Viens no tādiem būtu:

"... grāmatas ceļa izpēte no rakstnieka vai izdevniecības līdz mazajam lasītājam vai klausītājam. Tas nav tikai literatūras kritikas uzdevums vien. Literatūras kritika savās annālēs var brīnišķīgi cildinoši vai kritiski bargi izrunāties un izspriesties par bērnu grāmatu, bet bez sociologa un pedagoga sprieduma šāds vērtējums tik un tā būs nepilnvērtīgs. Arī bez literatūras vēsturnieka sprieduma un salīdzinājuma ar tautas literāro tradīciju kritiķa spriedums nebūs pilniskanīgs."

Izplānots arī sistēmas rāmis, kurā iekļauties Bērnu literatūras sekcijai:

- 1) bērnu literatūras antoloģija;
- 2) skaidrojoša enciklopēdija bērniem "Mēs — pasaulē" 8 sējums: "Es, cilvēks, pasaulē", "Mēs, sabiedrība", "Daba", "Zeme un Visums", "Cilvēks pats", "Tehnikas un zinātnes pasaule", "Mākslas pasaule", "Nacionālais un internacionālais";
- 3) "Garā pupa" kā krājuma "Dzejas diena" analogs bērniem;

4) rakstu krājums par bērnu literatūru "Padoms" — ik pēc pāris gadiem;

5) konkursi bērniem;

6) literārās jaunrades nometne "Aicinājums".

Varam spriest paši, cik daudz un kā tas realizējās turpmākajos gados. Daudz kas — arī pateicoties tieši I. Ziedoņa neatlaidībai. I. Ziedonis tai laikā jau sen, kopš 1977. gada, ir Latvijas PSR Tautas dzejnieks, 1979. gadā viņš līdz ar vairākiem citiem autoriem saņem laikraksta "Literatūra un Māksla" gada prēmiju par kvalitatīvāko devumu un aktīvāko sadarbību ar laikrakstu. 1980. gada 25. oktobrī I. Ziedonim piešķirts LPSR MP un Latvijas PSR Republikāniskās arod biedrību padomes Goda raksts. 1981. gadā I. Ziedonis saņem žurnāla "Liesma" diplomu "Par dzejnieces V. Belševicas savdabīgu redzējumu "Liesmas" autogrāfā". Un 1983. gada 3. maijā ar PSRS Augstākās Padomes Prezidija dekrētu I. Ziedonis tiek apbalvots ar Tautu Draudzības ordeni.

Arvien vairāk pasaulei tiek pausts arī par pašu dzejnieku Imantu Ziedoni. 1979. gadā uz ekrāniem parādās dokumentālā filma "Portrets locījumos" par I. Ziedoni (L. Žurģinas un I. Ziedoņa scenārijs, L. Žurģinas režija), un 1980. gada 27. augustā Latvijas kinematogrāfistu savienības ceļojošās balvas "Lielais Kristaps" pasniegšanā medaļu par gada labāko scenāriju dokumentālai filmai ("Portrets locījumos") saņem tā autori. 1983. gada maijā un jūnijā IZA Fundamentālās bibliotēkas Rokrakstu un reto grāmatu nodaļā A. Upiša ielā atvērta I. Ziedoņa darbu izstāde.

Ir realizējies kāds liels entuziasms, un acimredzamais ir tikai tā sekas. Daudz ko vēlreiz kopsakarībās formulē A. Meiera saruna ar I. Ziedoni "Kas tas ir — entuziasms, un ko ar to darīt?", kas publicēta laikrakstā "Literatūra un Māksla" 1986. gada 19. decembrī. Tajā Ziedonis saka jau pieminēto "Entuziasms ir laime...":

"Es, varētu teikt, esmu nodomājis strādāt *platleņķī*: turēt dzejā, izsekot lauku attīstības gaitai, noņemties ar bērnu kultūras problēmām republikā, pētīt Raiņa gara fenomenu, studēt tautasdziesmu. Tā ir mana brīvprātības lieta. Vēl — oficiālie sabiedriskie pienākumi. Virzoties tādā plašā atvērumā, vajag noturīgu gribēšanu, jo rezultāti nāk tikai pēc gadiem. [..]

Es domāju, ka entuziasms ir pozitīvs un rezultatīvs tikai tad, ja tas ir inteliģents. [..] Ir izpildīgi pussaimnieki, bet nav pilnas dzīves un pilnas domāšanas saimnieku. Pilnas domāšanas

saimniekam ir jābūt **sociālistiski inteliģentam**. Bet tāda nav, gandrīz nemaz nav, jo partijas darbā par maz gatavo humanitāras ievirzes darbiniekus, vairāk saimnieciska un juridiska rakstura kadrus. Un tā inteliģences spēks zaudē savu atdošanas iespēju. Jā, mēs sakāpināties idejiskā atdevē, domu un jūtu biežumā, atklājumu priekā. Tā, varētu teikt, ir kosmiskā atdeve. Mēs blīvi blīvinām inteliģentisko domāšanu sevi. Inteliģence ir spiesta **realizēties tikai sevi.**"

Redakcijas pārstāvis vaicā:

"Mums, lai veiksmīgi, rezultatīvi integrētos, ir nepieciešams praktiski — gan sistēmiski, gan entuziastiski — realizēt internacionālismu. Te ir vajadzīga prasība pēc abpusēja divvalodīguma, kuru entuziastiski varētu pastiprināt tie skolotāji, kas uzņemas latviešu valodas mācīšanu krieviski runājošiem. Vai sevi par internacionālistu var saukt kādā no nacionālajām republikām dzīvojošs pilsonis, kurš prot tikai vienu valodu?"

Ir vēl tikai 1986. gads, bet I. Ziedonis atbild:

"Es domāju, ka sabiedrības demokratizēšanās procesā šie jautājumi ir jārisina, bez šiem jautājumiem sabiedrība tālāk nevar attīstīties. Ir jārunā par **nacionālā entuziasma lomu**. Ne tikai par nācīgas pienesumu saražotajā produkcijā, bet par **nacionālo pienesumu** garīgajā dzīvē — savdabību, ar kādu tauta manifestējas. [...] Mēs, mācīdamies krievu valodu, iegūstam tās bagātības, ko pasaule var dot ar šīs valodas starpniecību, bet sociālistiskajai kopsabiedrībai ir liels zudums, ja Latvijas cittautbnieki mūsu valodas nezināšanas dēļ virspusēji iepazīst vai pavisam neiepazīst to lielo, stipro mākslas pasauli, kas mums ir. Viņi nekā nevar apgūt šejienes estētisko, humanitāro īstenību. Ja visa esošā informācija nonāktu precīzi Vissavienības pulkstenī, tas droši vien rādītu pasakainu laiku. Kultūrlaiku."

Ir pienācis robežlaiks.

1987.—1990. gads: kultūru robežlaikmets

Šis laikmets sākas ar apbalvojumiem — galvenokārt par bērnu literatūrā paveikto. 1987. gadā I. Ziedonim piešķirta LPSR Valsts prēmija par darbu "Sākamgrāmata" un par aktīvu sabiedrisko darbību bērnu mākslinieciskās kultūras attīstīšanā, bet RS valdes sēdē I. Ziedonim pasniedz poļu bērnu rakstnieka, pedagoga un ārsta Januša Korčaka zelta medaļu un Goda dip-

lomu par "Sākamgrāmatu". I. Ziedoņa grāmatu apbalvošanai izvirzījusi Starptautiskās Bērnu un jaunatnes literatūras padomes Polijas nacionālā sekcija. Šajā pašā gadā Vissavienības bērnu grāmatu konkursā I. Ziedonim piešķirts Goda diploms par folkloras tradīciju dziļu radošu apguvi grāmatās bērniem. Vēlreiz I. Ziedoņa vārds šādā sakarā pieminēts 1989. gadā, jo par Maskavā izdoto grāmatu "Pasakas" (1987) I. Ziedonim piešķirta II Vissavienības bērnu grāmatu konkursa pirmā prēmija.

1988. gadā iznāk I. Ziedoņa dzejoļu grāmata "Taureņu uzbrukums". "Kurzemīte" iznāk krievu valodā, bet dzejoļi un epifānijas — angļu un vācu valodā.

Kāds liels posms ir noiets. Laiks jaunam posmam. Par tādu kļūst Latvijas Kultūras fonds un ar to saistītās norises, jo 1987. gada 1. maijā I. Ziedonis tiek ievēlēts par Latvijas Kultūras fonda valdes prezidija priekšsēdētāju. Tā ir fantastiska I. Ziedoņa radošās enerģijas koncentrācija turpmākajos trīs gados — gandrīz tikai uz daudzveidīgu nacionālo vērtību aktīvu saglabāšanu.

Pasaules mainības izjūta ir tā, kas liek par to rūpēties, un tā ir skaidri formulēta. 1988. gada 1. janvārī rakstā "nevidēja uzvedība" (Literatūra un Māksla) I. Ziedonis raksta:

"Mēs dzīvojam robežlaikmetā. Laikā, kad pārkārtojas ne tikai ekonomiskās shēmas un inženiertehniskās linijas, bet pārkārtojas visi cilvēces priekšstati par pašu pasaules kārtību, pati cilvēku redzēšana. Gadsimtiem ilgi, kopš Ņūtona fizikas iedibināšanas laikiem, eiropeiskā pasaulesredzēšana ir balstījusies stingrā mehānistiskā sistēmā. Pasaules kārtību cilvēki ir ieraduši skatīt caur Ņūtona fizikas kanoniem — ka kārtība ir stingri lineāra, ka sistēmas vienveidība ir tieši tā, kas satur un apvieno, ka sabiedrības kustību var un vajag izskaidrot ar analogijām no fizikas un mehānikas, ka pie patiesības ved tikai līdzsvars."

Mainīgajā pasaules ainavā dzejnieks ir saskatījis sargājamo, saudzējamo un kopjamo. 1987. gada nogalē un 1988. gada sākumā vairākos preses izdevumos publicēts I. Ziedoņa raksts "LKF emblēma", brīnišķīgi dzejisks I. Blumberga zīmētās Kultūras fonda simbolikas skaidrojums ar tēlainu kopsavilkumu beigās:

"Etniska savā saules uzrādē un aktuāli sadzīviska savā laivas formā. Mazliet apcerīga, bet cerīga un aicinoša savā lakoniskajā stiprumā. Pietiekama, lai mēs ar to varētu uzrunāt, strādāt un

apliecināt savu kultūras piederību šodienai, darbiem un kopdarbiem. Domāju, ka skaista un gudra citu republiku kultūras fondu emblēmu vidū. Lūdzam milēt, saudzēt un valkāt godam.”

Spriežot pēc publicēto rakstu daudzuma un satura, jāsecina, ka I. Ziedonis par savu misiju uzskata Kultūras fonda uzdevumu formulēšanu. Iezīmējas noteikta secība, kādi jautājumi izvirzās, laikam ritot, kā svarīgākie. Sākumā nozīmīgi šķiet radīt pārlicību par to, ka līdzdalība LKF darbā ir katra latvieša iespēja un pienākums, aicinājums “... uz tautisku un valstisku darišanu — uz kultūras politikas veidošanu — pašā tautā, sabiedrībā, pašpārvaldē”, kā teikts rakstā ar aicinošo nosaukumu “Kultūras fonds ir visas tautas fonds” (Avots, 1987, Nr. 8).

1988. gada sākumā žurnālā “Zvaigzne” (Nr. 3) ir publicētas I. Ziedoņa atbildes uz korespondenta jautājumiem “Bez atpakaļceļa” — par Kultūras fonda darbu un masu atbalsta nepieciešamību. Pamatdoma — entuziasmam ir jānodrošina izpildītāju, amatnieku, praktiķu līdzdalība:

“Sabiedrības evolūcijā vienmēr jābūt pozitīvo spēku pārsvaram. Ir jābūt pasionāriem — kaismīgi jāmetas ko darīt. Ja šis pasionārisma kustības nebūtu, nekad tautām nebūtu bijis “zelta laikmetu”. Jebkura entuziastu kustība, jebkura aktivistu kustība ir vērtīga pati par sevi — kā pašvērtība. Tā ir vērtība tautā — cilvēkos un sociālajās grupās. Ja mums izdodas šis sociālās grupas pacelt darbam, tad tas ir pasakaini.”

Nākamais svarīgākais jautājums ir Kultūras fonda pamatidejas — sakopšanas idejas satura atklāšana. I. Ziedonis strukturē jeb sažaro šo jautājumu un runā gan par sevis sakopšanu, savas personības veidošanu, gan par vides sakārtošanu, ja nepieciešams, atsevišķos rakstos arī ļoti konkrēti aicinot, piemēram, sakopt Rīgas parkus un apstādījumus.

Iespējamo sakopjamo un aprūpējamo jēdzienu un vērtību apzināšana kļūst par atsevišķu tēmu, kas iegūst nacionālās vērtības nosaukumu un ko I. Ziedonis savos rakstos aktualizē katrā izdevīgā gadījumā. Tie ir gan vairāki atsevišķi jautājumi, piemēram, ieteikums valstiski atzīt nacionālo simboliku, atzīt Jāņus par svinamdienu, gan arī vispārējāks skatījums — aicinot pozitīvi atrisināt un rehabilitēt nacionālisma jēdzienu, saistot to ar vairākiem ekonomiskiem un politiskiem jautājumiem, kas būtu risināmi valsts līmenī. Viens no tādiem darbiem ir I. Ziedoņa runa Rakstnieku savienības valdes plēnumā 1988. gadā,

kas jūnijā publicēta vispirms laikrakstā "Cīņa", pēc tam arī laikrakstā "Literatūra un Māksla". I. Ziedonis runā par mazo tautu demogrāfisko drošību un kultūras identitāti un ierosina gan regulēt migrāciju, gan pasludināt latviešu valodu par republikas oficiālo valodu, kas ".. veicinātu divvalodības praksi un garu un nostiprinātu mūsu internacionālās valsts humanitāro prestižu". Tas ir it kā prasības pieteikums ārējiem spēkiem, kuri var izšķirt kaut ko ļoti būtisku latviešu tautas liktenī, bet otrs saturiskais pōls ir latviskās pašapziņas un pašcieņas celšana. I. Ziedonis tiecas sabalansēt practicisma laikmetu, kas iestājies Latvijā, ar garīgumu un atgādina latviskās ētikas vārdiskās formulas. Raksts "mērķiespēju lauks" (Literatūra un Māksla, 1988, 6. maijā), kurā tas izteikts vistiešāk, ir uz atkārtojumiem balstīta struktūra: kā rituālos tekstos mijas apgalvojums ar aicinājumu, apgalvojums ar aicinājumu, jo:

"Labu formulu, lozungu un spārnotu teicienu palaišana pasaulē pārdzīvotā spriegumā rada ticamības un varonības iespējamību. Mūsu labajai gribai ir noteicoša loma — no sabiezināta mērķiespēju lauka iespēja ātrāk "iespējas" nekā no nesa biezināta.

[..] Vērts ticēt lozunga iespējām. Vērts ticēt vārda skaņai un enerģijai. Jo mērķiespēju lauki kādreiz realizēsies, "iespēsies". Mūsu mērķi "iespēsies", ja mēs šīs iespējas piesauksim kā realitātes pirmsrealitāti."

Vērtību piesaukšana, atgādināšana un nostiprināšana ar to uzturēšanu tautas apziņas līmenī ir tas, ko var darīt pati latviešu tauta, bet I. Ziedonis uzstājīgi prasa kultūratbildību no padomju pārvaldes iestādēm. Komplekss skatījums uz Latvijas kultūru iezīmējas I. Ziedoņa rakstā "Jānosaka visu ministriju un komiteju kultūratbildība", kas publicēts laikrakstā "Literatūra un Māksla" 1988. gada 23. septembrī, viens no galvenajiem jautājumiem tajā ir iedzīvotāju nacionālais sastāvs. I. Ziedonis raksta:

"No republikas valdības gribas dzirdēt apsvērumus par garantijām, kā saglabāt sabalansētu cilvēkvidi. Jā, Programmā ir nepieciešama kaut vai viena tēze par garantijām — kā republikas valdība domā nosargāt kultūrvidi no nemotivētās migrācijas, kuras stihisko plūsmu republikas kultūras spēki nespēj vairs ne adaptēt, ne integrēt, tā zaudēdami ticību normālai sociālistiskai satversmei. [..]

Vides kārtība ir pasaules kārtība un pasaules **uzskatu kārtība**. Programmā obligāti jāakcentē **vides sakoptība** vēl pirms **jauncelsmes tēzēm.**"

Arī Kultūras fonds nepaliek sāņus no jautājumu praktiskas risināšanas, tajā pašā rakstā I. Ziedonis atzīmē, ka KF piesaka savas pamatprogrammas — Daugavas un jūras piekrastes kultūrvēsturiskās sakoptības nodomus.

Notikumi rit strauji — jau divus mēnešus vēlāk vārdā tiek nosaukts tāds jēdziens kā *republikas suverenitāte*. Latvijas PSR vienpadsmitā sasaukuma Augstākās Padomes desmitās sesijas debatēs, apspriežot Konstitūcijas labojumus, I. Ziedonis kategoriski bilst:

"Tos nevar pieņemt, kamēr tie negarantē galveno: republikas suverenitāti. Jo, kamēr tā nav garantēta, mums draud Vis-savienības resoru patvaldības migrācija, stihiska voluntāru projektu invāzija un visādas citādas nekontrolējamas lielas un mazas katastrofas, kas iznīcina mūsu nacionālo kultūru, internacionālo draudzīgumu un dzīves kulturālu kārtību vispār. Nekādi iecerēšanas aizliegumi nav iespējami (kā saka Blūms), ja nav suverenitātes." (Padomju Jaunatne, 1988, 25. novembrī.)

I. Ziedonis iesaka vairākus papildinājumus, ierosina apspriest Tautas frontes izstrādāto "Latvijas PSR suverenitātes deklarāciju", atkal atgādina par kultūratbildību. Vēl citos rakstos I. Ziedonis vairākkārt piemin latviešu valodas statusu, izsaka savu atbalstu valodu likumam.

Pamazām arī kultūras izpratne I. Ziedoņa rakstos kļūst arvien sarežģītāka, daudzslāņaināka, iezīmējas iešana uz vēl augstākām un smalkākām nōrisēm. 1990. gada martā laikrakstā "Kultūras Fonda Avīze" publicēta I. Ziedoņa runa "Latvijas Kultūras fonda darbības stratēģiskie līmeņi" Padomju Kultūras fonda dibinātāju padomes un fonda valdes kopīgajā saietā 25. janvārī. Vēlāk tajā izteiktās domas un ieskicētā pasaules uzbūve tiks vairākkārt pausta citos rakstos, intervijās, nemanāmi iegūs tikai tēlā atpazīstamu nospiedumu, bet šoreiz I. Ziedonis formulē ļoti tieši:

"Ja iedomājamies kultūru kā piramīdu, kuras vidusdaļu aizņem "oficiālā kultūra", oficiāli sadzīviskā kultūra jeb "budžeta kultūra", tad Kultūras fonds stratēģiski ieņem piramīdas zemākos slāņus un pašus augšējos, t. i., tos dzīves līmeņus, kuri dažādu un visādu iemeslu pēc nav tikuši aizņemti. Zemākie līmeņi — tās ir oficiālās kultūras neieplānotu aktivitāšu cilvēki —

savādnieki, vienpatņi, oriģinālu ieceru censoņi, atraidītie, pašdarbnieki, autsaideri, kolekcionāri, mākslinieki, naivisti. [..]

Piramīdas pats augšējais slāņojums paredz kultūrpolitikā rehabilitēt tādus jēdzienus kā "elitārs", "hierarhija". [..]

Pats augšējais un pats apakšējais. Tie ir kultūrai savienojamie līmeņi. Citādi kultūra pa vidu vien paškopdamās pilsonisko, akadēmizējas, iestagnējas, netradicionalizējas. Kultūra — tas ir apvienot augšējo ar zināmo, smalko ar rupjo, izmeklēto ar ikdienišķi parasto. [..]

Latvijas Kultūras fonda kultivē bezpartejisku lietu un parādību vērtējumu un veicina jebkuras partijas kultūrmostādes un kultūrvirzību, ja tās:

a) atzīst republikas pamatnācijas dabiskās tiesības uz savu valstisko kultūras neatkarību savā vienīgajā, Dieva liktajā teritorijā Latvijā;

b) atzīst internacionālu konsolidāciju republikā;

c) veicina sabiedrības demokratizāciju un sabiedrisko vērtību demokrātisku izpratni."

Iezīmēta Kultūras fonda vieta un loma sabiedrībā, vienlaikus — sniegta kultūras definīcija, kurai tikai pēc kāda laika I. Ziedonis pievienos Hermesa Trismegista vārdu. Izskan vārds *elitārs*, kam vēlāk I. Ziedoņa rakstos būs ļoti nopietns skanējums. Ienāk tādas jausmas, kuras varbūt varētu apzīmēt ar vārdiem *paplašinātā realitāte*. Ka tas nav nejauši, to apliecina vēl viens 1990. gada janvārī publicēts raksts "Jaunajā gadā, augstajā kalnā" (Kultūras Fonda Avīze), kurā I. Ziedonis pārlicinātā lakonismā raksta:

"Kultūra ir ticība. Īstena ticība, ka augstais, cildenais un zemais, vienkāršais ir vienoti un savienoti. Un caur mums. Ka cilvēks ir nācis, lai savienotu visaugstāko smalkāko ar viszemāko rupjāko. Kultūra ir ticība, ka cilvēkam tas ir iespējams, ka cilvēkam tas ir vajadzīgs un ka tas ir viņa pats galvenais pienākums. Varbūt arī vienīgais: radīt ceļus un pārejas starp augstākattīstīto īstenību un nevarošāko zemāko. Kultūra ir ticība šādai pāreju esamībai. Kultūra ir ticība gara vērtībai un pārvērtei. Tā var būt dziesma. ("Liku bēdu zem akmeņa, / Pāri gāju dziedādam'.") Tas var būt sprediķis ("Un Dieva miers, kas ir augstāks kā cilvēka saprašana..."). Tas var būt arī sirdaļiņu pētījums fizikā. (Kas parāda, ka mikropasaule ir bezgalīgi smalka, ka matērijas smalkums vienā brīdī pie netveramas robežas pāriet enerģijā, kuras jaudas ir mūsu rīcībā bezlaicīgas un

bezgalīgas.) Tas var būt arī politiskā kustība (kas cīnās par cilvēka tiesībām pāriet brīvi un netraucēti no stāvokļa stāvoklī, no pārliecības pārliecībā). Kultūra ir ticība. Ka cilvēkam ir tiesības iet uz gaismu un brīvprātīgi nākt atpakaļ tumsā ar gaismas atnesumu. Kaut vai ar mazu daļu gaismas atnesuma.

[..] Kultūra ir spēja mainīt līmeņus, visos līmeņos atnākot ar vajadzīgo pienesumu.

Ir jāprot skatīties saulē un jāprot nodurt acis.

Ir jāprot mēmo un kurlo valoda, smalkā acu valoda bez vārdiem.

Tu esi transformators skaistai strāvai, tu vari pārslēgt spriegumus un jaudas.

I Daugava tek trejos līmeņos. Tek debess Daugava, tek tīrā, mūsu Dabā dotā un nepareiza Darba piecūkotā.”

Padarāmo darbu, uzrakstāmo grāmatu (piemēram, par K. Baronu), smalko enerģiju jausmas spēcīgi staro I. Ziedoņa rakstos un intervijās 1990. gada beigās, un tām pievienojas traģēdijas tuvuma nojauta. Tie abi ir vienkopus. Pirms Ziemassvētkiem rakstīts I. Ziedoņa raksts “X stundai” (Latvijas Jaunatne, 1990, 22. decembrī), kurā pateikts, ka latviešu tautai jābūt gatavai uz visu:

“Grib iznīcināt Latviju. Grib iznīcināt mūsu tautu. Vajadzīga tikai vēl maza militāra iejaukšanās: tikai vēl viena izsūtīšana, tikai vēl viens apcietināšanu vilnis.”

Apdraudētības sajūta kļūst par nākamo robežu.

1991.—1998. gads: elitārisms un politika

Visi loki pamazām ievijas cits citā, ritinās un atrisinās.

“Vai jums ir autoritātes?” Imantam Ziedonim tiek vaicāts, kad viņš viesojas Cēsis.

“Daudz. Sākumā bija Ojārs Vācietis, tad Poruks, Brigadere, Skalbe, Virza, Majakovskis, Bloks, Ahmatova, daļēji Rainis,” skan atbilde (Druva, 1993, 9. martā).

Tiek nosaukti tie, par kuriem I. Ziedonis ir rakstījis rakstus vai teicis runas, kuru dzejoļus viņš ir atdzejojis. Vēl 1993. gada martā LKF mēnešrakstā “Laīva” publicēts I. Ziedoņa raksts “Paplašināta vēstule radniecīgām dvēselēm” — par K. Raudivi un viņa grāmatas “Laikmeta ārdītāji” cilvēkapielicinošo saturu. 1996. gadā rakstu krājumā “Varavīksne” tiks publicēts I. Zie-

doņa raksts (runa Saulrietos) "Skalbiskums". Bet 1991. gadā iznāk I. Ziedoņa grāmata "Mūžības temperaments. (Studijas par Raini)", grāmata, kura, apkopojot agrāk uzrakstītās esejas, it kā noslēdz lielāku posmu I. Ziedoņa pasaules izziņā. Šķiet, šāds apgalvojums nemaz nav tik aplams, jo jau agrāk, 1990. gada 10. septembrī, uz J. Mackovas jautājumu: "Jums arī grāmata par Raini vēl izdevniecībā?" — I. Ziedonis it kā negribīgi un strupi atbild:

"Jā, dažas esejas. Tās varētu saukt par manām studijām. Es studēju Raini, cik man pašam likās interesanti. Tas būtībā ir pabeigts posms."

Grāmata iznāk. Par Raiņa lielumu, precīzāk — par Raini kā lielo jautājumu uzdevēju I. Ziedonis vēlreiz atgādina 1994. gadā runā pie Raiņa pieminekļa Dzejas dienās "Pie laika mīlējiet, lai nav par vēlu" (Neatkarīgā Cīņa, 1994, 12. septembrī), bet vēl pēc dažiem mēnešiem citā sarunā ar J. Mackovu "Starp Bliedenes meitenēm un kosmisko cenzūru" (Labrit, 1995, 13. aprīlī) atbildes par attieksmi pret Raini ir izsmeļošākas:

"Ja es sevi kompozicionāli gribētu vērtēt, tad esmu noņēmis ar ļoti maziņiem jautājumiem un ļoti lieliem. Pa vidu es esmu visu darījis pusgribot. Un Rainis latviešu kultūrā mani ir interesējis kā tāds, kas noņēmis ar lieliem jautājumiem, kā vienīgais, kurš varbūt tik ļoti tālu ir aizfilozofējis. Bija jau citi filozofi — Pauls Jurevičs, vesela filozofu paaudze 20.—30. gados, bet Rainis filozofiju lika tēlā un ar tēlaino domāšanu tika tālāk. Ne ar loģismiem, ne siloģismiem nevarēja tik tālu aiztikt kā Rainis ar saviem simboliem.

— Un jūsu garie meklējumi — vai tie ir gājuši kopā ar Raiņa meklējumiem?

— Nezinu. Es tik tieši no Raiņa neesmu iespaidojies. Mani viņš ir interesējis filozofiski, ne dzejiski. Dzejā man nav bijis tuvs Raiņa stils. Pat ir bijis garlaicīgi lasīt. Es Raini domas ziņā vairāk esmu baudījis, ne dzejas. Jo tālāk aiziet filozofijā, jo tālāk no dzejas."

Domājot par Raini, I. Ziedonis jau samērā agri ietieciens lielos filozofiskas apceres tālumos, un var teikt, ka lasītājs tajos ne vienmēr ir spējis sekot. Tāpēc esejas (studijas) par Raini kritika pat izvairās saukt par interpretācijām. Raiņa pētnieks J. Zālītis 1992. gada 13. martā laikrakstā "Literatūra un Māksla" rakstā par I. Ziedoņa grāmatu "Mūžības temperaments" (1991) atzīmē no kanoniem brīvo eseju stilu, domas lidojumu:

"Esejistu I. Ziedoni maz interesē agrāk zināmas, pieņemtas un aprobeštas patiesības par dzejnieku. Viņam Rainis ir "vienādojums ar daudziem nezināmiem", katrā paša pieredzes, domu brieduma lokā no jauna atklājams. Grāmatā ietverti "tikai daži brīvi minējumi par Raiņa transcendentālajiem ekskursiem", te blīvijas jautājumi, versijas, pieņēmumi. [..]

"Gals un sākums" — vispersoniskākais dzejnieka krājums, filozofiskās un poētiskās domas kulminācija, kur "gars iznācis laukā no plaknes". I. Ziedoņa "restaurācija" nemanāmi, bez saskatāmām pārejām pārtop dialogā starp garīgajā mentalitātē radniecīgām personībām, kur neiespējami strikti nodalīt vienas balss īpašnieku no otra, — "dzirkste — no tās pašas uguns, kas deg iekš manis".

Tikpat ekspresīvi J. Zālītis izsakās arī par Raiņa "Spēlēju, dancoju" ziedonisko lasījumu, atzīmējot augstu subjektivitātes pakāpi un autora individualitātes klātbūtni. Literatūrpētnieka analitiskais skatiens ir novērtējis dzejnieka spēju iejusties Raiņa pasaulē, ne tikai ar intelektu izsekot latviešiem gandrīz vai nacionālas kultūras simbola nozīmi ieguvušā klasiķa literārajiem tekstiem:

"I. Ziedoņa skatījuma raksturojumam mazpiemēroti liekas tradicionālie "interpretē", "analizē" vai tamlīdzīgi apzīmējumi, viņš tiecas *restaurēt*, ar savu prātu, saviem soļiem pārstaigāt dzejnieka gaitu jauna varoņa, jaunas pasaules izjūtas meklējumos, atrast vienlīdzības zīmi "starp cilvēces kultūras lielumiem un mums, latviešiem".

I. Ziedoņa interese par pārlaicīgo, konkrētajam viņa esamības un tiešās pieredzes laikam pāri stāvošo ieaužas visā, ko viņš raksta. Tas parādās arī analogiju izvēlē un atdzejojumos. Atkal I. Ziedoņa tulkojums nokļūst līdz uztvērējam, un tas ir sengrieķu klasikas darbs: 1996. gadā Dailes teātri notiek Sofokla darba "Oidips un Antigone" pirmizrāde, uzveduma vienu daļu — drāmu "Oidips Kolonnā" tulkojis I. Ziedonis.

Interesanti, ka nonākšana pie augstajām vērtībām, mūžības, nepārejošajām norisēm ar nelielu distanci laikā atkal realizējas arī dzejā. Iznāk trīs I. Ziedoņa dzejoļu krājumi, kuros šis vērtības ir galvenās, ja ne vienīgās: tie ir "Mirkļi. Foreles" (1993), "Viegli" (1993), dzejoļu izlases "Es skaitīju un..." (1997), "Zelta dālderis" (1998). 1994. gadā izdota I. Ziedoņa "Epifāniju" trešā grāmata, bet 1997. gadā "Pasaka par bizi". Ir atkal blīvs grāmatu birums, līdzās iepriekš minētajām — grāmata bērniem

"Īs, cilvēks, pasaulē" (1993) un grāmata par Dižkoku kopēju grupu "Tutepatās" (1992). Grāmatu paralēlā dzīve notiek teātros: Valmieras Drāmas teātri 1993. gadā iestudēts I. Ziedoņa "Taureņu uzbrukums" un Neatkarīgajā teātrī "Kabata" iestudētas "Krāsainas pasakas".

Dzejnieks saņem valsts augstāko apbalvojumu — Triju Zvaigžņu ordeni. 1996. gadā neoficiālā aptaujā I. Ziedonis tiek atzīts par mūsdienu populārāko latviešu rakstnieku; ievēlēts par vienu no jaundibinātā Latvijas bērnu kultūras atbalsta fonda goda biedriem. Par paveikto Latvijas bērnu labā saņēmis šā fonda balvu — skulptūriņu "Mazais princis". Un, turpinādams kopt savu līdzdalību latviešu kino pasaulē, I. Ziedonis uzraksta scenāriju dokumentālai filmai "Gājiens ar krokodilu" par latviešiem Rietumu pasaulē.

Latviskās kultūras identitāte ir tas jautājumu loks, kurš I. Ziedonim vairāku gadu ilgumā kļūst visaktuālākais. Ir saprotams, ka pirmais noskaidrojamais jēdziens ir formulējums, ko saukt par nacionālo identitāti. 1991. gada oktobrī "LKF Avīzē" publicētā rakstā I. Ziedonis atzīst:

"Mums ir daudz kas, ar ko mēs varam spīdēt savās skolās paši saviem bērniem un savā televīzijā visai tautai, mums ir daudz kas tulkojams pasaules valodās un rādāms pasaules labākajās izstāžu zālēs, bet mēs paši vēl nezinām, kas tas ir. Mēs neesam izdarījuši savas mantības

ELEMENTĀRU INVENTARIZĀCIJU.

Kuras ir tās latviskās lietas, kas varētu būt etalonvērtības. [...] Mēs taču saprotam, ka nav absolūti latvisku vērtību. Ka šī identitāte pastāv tikai kā vienošanās, kā konvencija. Mēs vienojamies, maza ekspertu grupa koleģiāli vienojamies, ka šādas te vērtības ir tipiski latviskās, paziņojam, ka tajās mūsu latviskie centieni ir visvairāk un viskarstāk izteikti. Tās ir mūsu ideālās vērtības. Tad var sākties diskusija, pēc kuras identitātes jēdziens, iespējams, sakoncentrētos vēl blīvāk. [...]

Šī noformulēto, apzināto vērtību apziņa noņemtu mums mazvērtības sajūtu, atbrīvotu no bailēm.

Mūsu pašapziņa kļūtu atkal motivēta. Ar zināšanu, ka mums ir vērtības — sargājamās un neaizstājamās. Vai maz jāatgādina, ka neaizstājamo vērtību apziņa ir vajadzīga mūsu skolām, mūsu žurnālistiem un mūsu ministriem. Bet šīs apziņas **zudums** jaunajai Latvijai var kļūt liktenīgs."

Līdzīgu domu dzejnieks izsaka sarunā "Kultūra un nacionālā

ideja", kuras materiālus laikraksts "Literatūra un Māksla" publicē 1993. gada 17. un 24. septembrī. Šajā gadā vairāki preses izdevumi publicē rakstus un to sērijas par nacionālās kultūras identitāti, nereti to autors ir I. Ziedonis.

Salīdzinot 90. gadu sākumā rakstītās I. Ziedoņa publikācijas ar tām, kas tapušas 90. gadu vidū un beigās, šķiet, ka tautas fiziskās apdraudētības briesmas ir nomainījuši garīgā apdraudējuma sajūta. Starptautiskā dezinformācija par Latviju, pašmāju politiku ignorance pret kultūru un inteliģenci vispār, mūsu pašu ļaušanās vieglāk sasniedzamajam — tās ir nedaudzas izpausmes parādībai, kura liek I. Ziedonim joprojām iestāties gan par nacionālās identitātes vērtībām, gan atgādināt politiķiem, ka pragmatisms nav vienīgā dzīves vērtība, gan arī aicināt radošos cilvēkus saglabāt aktīvu politisku attieksmi pret valsti notiekošo.

Viens no rakstiem, kurā šis komplekss ir atklāts visprecīzāk, ir 1994. gada 18. februārī laikrakstā "Literatūra un Māksla" publicētā I. Ziedoņa uzstāšanās "Pašapziņa un ekoloģiskā politika" Gētes institūta organizētajās 3. Rīgas sarunās "Politiskā ekoloģija: sociālās un apkārtējās vides izdzīvošanas modelis". I. Ziedonis parāda problēmu un tās risinājuma iespēju:

"Politiskā ekoloģija, tāpat kā jebkura ekoloģija, prasa izlīdzinājumu, balansu, harmoniju. [...]

Mani šobrīd interesē manas tautas izdzīvošanas nosacījumi. Pirmkārt, kādu izlīdzinājumu tautas piedāvā latviešu tautai. Otrkārt, kādu izlīdzinājumu jeb balansu valsts paredz latviešu tautai. Treškārt, kādā izlīdzinājumā un nolīgumā personības, pasaules šodienas humānisti, redz latviešu tautas vietu un lomu. (Numerācija var būt arī citāda.) Ne uz vienu no šiem jautājumiem es nevaru pārliecināti atbildēt. Mēs dzīvojam Austrumu un Rietumu sadurē — gan politiski, gan demogrāfiski, gan filozofiski difūzā cilvēktelpā, kurā spriedumus par mūsu tautu visi šie trīs spēki izsaka vairāk vai mazāk diplomātiski vai diplomātijas iespaidoti. Uz to var paļauties, bet var arī nepaļauties. Mūsu vēsturiskā pieredze ir mācījusi mums būt piesardzīgiem. Atliek viena pārbaudīti droša attieksme: kā mēs paši redzam savas tautas izlīdzinājumu ar pasaules spēkiem. Mēs paši. Kā mēs apzināmies savu pašvērtību. Kā šo vērtību apziņa iedibina mūsu pašapziņu. Jo pasaule ciena tikai to, kam ir pašcieņa.

Manuprāt, pašapziņas jautājums ekoloģiskajā politikā latviešu tautai šodien ir vārbūt pats galvenais."

Tālāk dzejnieks skaidro, kāpēc nacionālā pašcieņa ir kļuvusi par nekavējoties risināmu uzdevumu: 1) okupācijas ir sapostījušas kultūru, nacionālo raksturu un pašapziņu; 2) latviešu tauta nav sistēmiski apzinājusi savas kultūras vērtības; 3) ar jauno informācijas un masu kultūras straumi tiek izskalota nacionālās vērtības apziņa.

Paralēli, bet, iespējams, kā nacionālās kultūras identitātes augstākais punkts I. Ziedoņa rakstos ieskanas doma par garīgo elitārismu. Pirmais raksts, kurā *elite* ir tieši saukta vārdā, publicēts 1992. gadā Latvijas Republikas Politiski represēto apvienības laikrakstā "Avizite" (Nr. 19). Tā nosaukums ir nepārprotami programmisks — "Jaunajai Latvijai". Uz jautājumu, kāpēc pasaulei vajadzīga elite, I. Ziedonis atbild:

"Lai aiztaupītu cilvēkiem (un cilvēcei kopumā) empīriskās pieredzes pūliņus un laiku. Elite tic autoritātei, tic apgaismotai personībai, labprātīgi pieņem tās mācību, padomus un norādes. Tā tiek aiztaupīti evolūcijai grūti veltītie pūliņi. Tiek veicināti evolūcijas tempi. Nav katruvasar jāizgudro no jauna velosipēds. Nav katrumūž jāatklāj jau iedibinātie baušļi.

[..] Eliti nosaka un iestiprina pati Evolūcija, proti, tos cilvēkus, kas evolūcijai visveiksmīgākie, visvajadzīgākie, vissaskanīgākie ar pasaules attīstības likumiem. Tie ir tie, kas attīstībā nerada aiztures, netaisa vecas kļūdas, nesapinas problēmās. Tie, kas Evolūciju dara vieglāku, veiklāku, bezproblemātiskāku, tie, kas palīdz pasaulei veidoties tā, lai tajā būtu mazāk aizmurošas turbulences, mazāk bremsējošu virpuļu, sāpju sliekšņus."

Īpaši skaidrota nepieciešamība pēc elites Latvijā — elite var palīdzēt atjaunot sajaukto garīgo vērtību izpratni. Elitārisms tiek skaidrots arī ne tikai kā ētikas kategorija, bet gandrīz vai vienīgi kā Tālo Austrumu reliģisko filozofiju postulētās inkarnācijas rezultāts:

"Elitārisms ir daudzu inkarnāciju labo centienu produkts, summa, summu summa, cilvēka daudzmužu centienu tāds izvedums, kas vispilnīgāk saskanējis ar pasaules evolūcijas virzību. Tu esi mazāk pasaulē piesārņojis ar netirību — ar netiriem darbiem. Tu esi pasaulē vismazāk laidis nejdzīgas domu formas un domu klišejas. Tu esi tiri domājis, tīru runājis un tīru darījis."

Līdzīgu atziņu, tikai citā kontekstā I. Ziedonis izsaka runā pie Raiņa pieminekļa 1992. gada 11. septembrī:

“Doma formē istenību. Doma sabiezē enerģijā. Enerģija ra-
da spēku. Labu vai sliktu.”

Turpmākajos gados I. Ziedonis intervijās, mazāk — savos
rakstos nereti pieskaras jautājumiem, kuri būtībā ir filozofijas,
reliģijas, ticības jautājumi, un allaž tie ir saistīti ar ētisko uz-
stādījumu, ar cilvēka atbildību par savu ētisko tīrību, kas nereti
ir pretstatā pragmatismam.

Tāpēc likumsakarīgi šķiet tas, ka I. Ziedonis gan sevī, gan
atbildot uz korespondentu jautājumiem, pievēršas problēmai
par dzejnieka, mākslinieka attieksmi pret politiku. 1992. gada
22. februārī Cēsu laikrakstā “Druva” publicēts M. Kaņepes sa-
gatavots materiāls “Salonā pie Ineses”, kurā stāstīts par I. Zie-
doņa viesošanās Cēsu Kultūrsalonā. Raksta lielāko daļu aiz-
ņem I. Ziedoņa salonimpresijas, kurās lasāms viens no diviem
pretējiem viedokļiem, kādus šajā laika posmā dzejnieks paudis:

“Tas laiks, kad dzejnieki un inteliģence bija karoga nesēji,
ir pagājis, un diez vai tam vairs jāturpinās. Māksliniekam gribas
pindzelēt vai darīt to, kas viņam patīk. Varbūt tas ir egoistiski,
bet tā ir dabiska reakcija. Politika lai paliek profesionāļiem.
Parlamentā sēdēdams, esmu uzrakstījis arī politiskus dzejoļus,
bet nejutu aicinājumu tos publicēt. Labāk par biti vai ziediem.”

Interesanti, ka tajā pašā laikrakstā, tikai 1993. gada 9. martā,
publicēts arī otrs skatījums:

“Mākslinieks nedrīkst dezertēt. Pašiem jācinās par sevi. Mēs
vēl nedzīvojam brīvā Latvijā.”

1995. gada 13. aprīlī laikrakstā “Labrit” publicētajā J. Mac-
kovas sarunā ar I. Ziedoni “Starp Blīdenes meitenēm un kos-
misko cenzūru” šis uzskats izteikts jau kategoriskāk, nedodot
māksliniekam nekādas atlaides. Uz jautājumu: “Kā jūs raugā-
ties uz pašreizējo kultūras situāciju, uz radoša cilvēka spēju
ietekmēt to, kas notiek?” — I. Ziedonis atbild tā:

“Es uz to pašlaik skatos no patriotisma, no nacionālā vie-
dokļa. Tas man vienmēr liekas saistošs sāpīgākais punkts. Māk-
sla šodien no pasionārisma vairās. Tā jūtas brīva un šo inte-
liģences sāpi par tautas eksistenci atvaira, izslēdz no savas dzī-
ves un domāšanas. Argumentējot, ka nevar taču visu mūžu par
tautas sāpēm runāt. Jo, raugi, kā pasaule priecājas! Un katrs
dara savu darbu. Es domāju, ka es vēl šo dzīvi nodzīvošu ar
nobažīšanos un noraizēšanos, un izsāpēšanos par nacionālās
eksistences lietām. Tostarp arī par nacionālās kultūras eksistenci.
Mūsu tautas eksistencei ir milzīgi draudi, un mākslinieki te

daudz ko varētu darīt. Mēs neesam brīvā valstī, un māksliniekiem nevajadzētu uzturēt ilūziju vai šo maldināšanu, ka mēs esam brīvā Latvijā. Tāpēc misija paliek un nav noņemama no apziņas."

Un vēl — par praktiskās rīcības iespēju:

"Saeimā valda pragmatīki. Viņus var iespaidot tikai ar sienu no ārpuses. Iekšpusē tu izkūsti. Viņu sholastikas spēja ir tik neiedomājama un juridiskā formulēšana visu noved līdz teikumam, kurš ir lasāms no viena gala un no otra, un tu esi beigts. Tā ir pavisam cita stilistika. Tie ir pavisam citi dzejnieki."

Vairākkārt I. Ziedonis raksta par draudiem, kas Latvijai rodas Krievijas ideoloģiskās propagandas dēļ. Viena laikus — pozitīvais darbs: 1997. gadā I. Ziedonis izstrādā nodaļu "Latviešu nacionālās identitātes problēma" Latvijas Kultūras akadēmijas un Kultūras ministrijas kopdarbā "Nacionālais ziņojums par kultūrsituāciju Latvijā". (Tas iekļauts Eiropas Padomes programmā "Ziņojumi par nacionālo kultūrpolitiku", un oktobri paredzēta šā darba aizstāvēšana.)

Uz daudzreiz dzirdēto jautājumu par attieksmi pret politiku I. Ziedonis vēlreiz atbild 1997. gada janvārī žurnālā "Karogs" (Nr. 1) publicētajā sarunā ar J. Rokpelni "Es nonācu pie Viena":

"Es jūtu no sevis noņemtu sociālo pasūtījumu. Tas atbrīvo manī mākslinieku. Publicistika man jau ir stipri nodalīta no mākslas — tā ir polemika, žurnālistika. Un mākslā es esmu brīvs. Ja tu jūti sevī šo aicinājumu radīt mākslu, tad radi. Un, ja tu vēlies izteikties intervijā par politiskajiem notikumiem, tad dari to. Agrāk politika un māksla bija kopā. Kā rakstnieks es jūtos brīvs. Cits jautājums — par sabiedrisko vadonību. Ka šī loma atkrīt..."

Protams, domājot par šiem vispārinājuma piesātinātajiem jautājumiem, I. Ziedonis gan Kultūras fonda ietvaros, gan ārpus tā pievēršas arī pragmatiskiem jautājumu risinājumiem. Simptomātiski ir jau rakstu nosaukumi: "Neprasiet dāvanas, prasiet elpu", "Bez pašniecīnāšanās. (Darītājam un varētājam.)", "Darbs nevar būt mazs". 1993. gadā I. Ziedonis lūdza sevī vairs neieklāut Kultūras fonda valdes locekļu sarakstā, līdzdarbība tā aktivitātēs kļūst par dzejnieka brīvu brīžu atļaušanos, taču smaguma centrs pārvietojas citur. I. Ziedonis kļūst par Latvijas Zinātnes un dialoga centra (LZDC) nodaļas vadītāju. Viņa vadībā LZDC uzsāk izdevumu sēriju "Savpatna vērtība Latvijā", un tajā izdotas jau trīs grāmatas:

"Rīgas priede: Die Rigakiefer" (1995), "Latviskie ēdieni: Latvian Food Specialities" (1995) un "Latviešu koru fenomens" (1998). I. Ziedonis ir viens no pieciem jaundibinātā Latvijas institūta pilnvarniekiem. Intereses un kultūras decentralizācija ir viens no I. Ziedoņa rūpju objektiem 90. gadu beigās. Ar rakstu nosaukumiem "Latvija nav tikai Rīga", "Galveno spēku tautas atdzimšanai redzu Latvijas novados" tiek apliecināta virzība. Top rakstu sērija, kuros I. Ziedonis stāsta par Latvijas pilsētās ieraudzīto: Gulbene, Smiltene, Saldus, Kuldīga, Kandava, Jēkabpils, Madona.

I. Ziedonis arī publicistikā ir mākslinieks. Interesanti viņš mākslinieka, dzejnieka būtību formulē laikrakstā "Talsu Vēstis" 1995. gada 16. septembrī publicētajā intervijā "Saruna starp Jāņiem un Ziemassvētkiem". To pašu tēlu, tikai ekspresīvāk, I. Ziedonis izmanto arī sarunā "Pacietīgi jākuļ un jāpatur prātā, ka sviests būs" ar I. Alksnīti laikrakstā "Rīgas Balss" (1995, 8. decembrī). Korespondents jautā:

"Kas ir Ziedoņa pasaule? Mākslinieki bieži mēdz radīt savu subjektīvo vidi, subjektīvos tēlus, kas atšķiras no apkārtējā. Kā jūs uz to raugāties?"

Dzejnieks atbild:

"Vispār tā ir jušanas lieta. Esmu šajā sakarā piesaucis zināmas analoģijas, shēmas, kuras izskaidro dzīves un māksliniecis-kās fantāzijas divvienību. Ja iedomājamies, ka māksla ir tāds balons, kas varētu nest gaisā, tad māksliniekam ar šo balonu jābūt lidot tā, lai kājas reizēm piesitas pie zemes. Viņš nelido tikai augšup, bet visu laiku laiž pa robežliniju — lai kājas ik pa 100 metriem vai kilometra pieskartos zemei. [...] Vēl varētu sacīt, ka aiziešana sevī vai dievišķā iedvesma, viss, kas dots no Dieva vai Lielās Idejas, ir kā zieda vidus. Tur notiek istā apu-tekšanās. Māksliniekam jābūt spējīgam iziet no zieda cen- tra un lēkāt pa ziedlapām. Pa dzīvi. Lēkāt pa ziedlapām un atkal atgriezties centrā. Un atkal no jauna. [...] Varētu teikt arī tā, ka mākslinieka linija ir robežlinija. Visu laiku jādzīvo ar spēju pāriet no vienas kategorijas otrā, no sevis citā, no tautas individuā un otrādi, no mākslas politikā. Nepārtrauktas pār- ejas situācijas. Tā es esmu dzīvojis."

Hierarhijas un brīvības mija — nemitīgi.

* * *

Arvien šaurāks kļūst intensīvi apstrādājamo jautājumu loks gadu gaitā, bet arvien augstākas debesis virs ceļa. Iešana uz smaili — no melnstrādniekam domātas literatūras uz garīgu elitārismu. I. Ziedonis savu piramīdu ir uzbūvējis un no virsotnes punkta var celt augšup nākamo piramīdu — arvien platākā vēzienā.

Un es atceros 1995. gada 8. decembrī laikrakstā "Rīgas Balss" publicēto Ivara Alksniša sarunu ar I. Ziedoni "Pacietīgi jākuļ un jāpatur prātā, ka sviests būs", kurā dzejnieks atgādina:

".. var piesaukt arī Hermesu Trismegistu, kurš mācījis pasaulei, un visa humānās domas vēsture to ir pieņēmusi — nepārtraukti pastāv divi procesi: evolūcija, attīstība no zemākā uz augstāko, tāds trijstūris, un involūcija, kad attīstības trijstūris tiek apgriezts otrādi un viss lēnām pilināts atpakaļ. Tāpēc Hermes Trismegists savos bauslibas galdiņos māca — tev būs vienmēr savienot rupjāko ar smalkāko, augstāko ar zemāko, lielāko ar mazāko, gaišāko ar tumšāko. Savienot visus pretmetus. Tā ir līnija, kas nepārtraukti iet augšā un lejā. Ja kāds var tā šiverēties, tad rodas māksla."

Anita Rožkalne,
filoloģijas doktore

VIRSAPZIŅAS CEĻA ZĪMES

Ja pieņemam, ka izcila personība ir kā grandioza ēka, teiksim, Rastrelli celtā Jelgavas pils ar divsimt istabām, tad šī grāmata neatklāj parādes telpas. Nē. Šī grāmata paver iespējas ieraudzīt nesošās konstrukcijas un kulises, kas reprezentāciju ierobežotībā paliek ārpus uzmanības, taču ko nepieciešams iepazīt, ja gribam gūt pilnīgākus, aptverošākus priekšstatus. Jo viena lieta ir priecāties par grezno apartamentu saulainajiem parketa plašumiem, kas līdzīgi lidojošiem paklājiem, kādas burvības nesti, planē ar īpašu gravitāciju, bet pavisam kas cits — vērot velvju būves, uz kurām plašumi turas.

Grandiozais ir reta parādība, un, tāpat kā Rastrelli dižceltnes, kas pieder patālajam astoņpadsmitajam gadsimtam, mēs aizvien vēl tikai apgūstam, latviešu literatūrā jau it kā pagātnē ienirušajai, tomēr joprojām caurcaurēm neizzinātajai Raiņa personībai tagad līdzās ieraugām talanta un intelekta ziņā līdzvērtīgo Imantu Ziedoni.

Varētu likties — nu, mēs taču viņu labi pazīstam. Bet vai tā nav cita pazišana? Pārdzīvojumu, jūtu pieņēmumu pazišana, kas zināmos apstākļos bez prāta līdzdalības aplipina kā gripa, kā žāvu suģestija. Lai Ziedoni atklātu pa īstam, viņš jāiepazīst caur p i e r ā d ī j u m i e m. Tikpat plaši izvērstiem pierādījumiem, cik izvērsta ir viņa personība. Tajā skaitā — un ne pēdējā vietā — caur Ziedoņa publicistikas pierādījumiem. Publicistika, iespējams, ir pat sevišķi nozīmīga, jo dod iespēju tuvoties beletristikā un dzejā reti atrodamajam — precīzam uzskatu formulējumam.

Man šķiet, Imanta Ziedoņa termins "virsapziņa" ir atslēga, ar ko iespējams piekļūt daudziem viņa izpaušmju noslēpumiem. Virsapziņa kā pretmets zemapziņai, ko viņš, protams, nenoraida,

bet atbīda tālākā plānā. Ziedonis iestājas par cilvēkcentrisku uztveri ar pasvītrotu uzdevuma un atbildības lūkojumu, humanizējot evolūciju trijos līmeņos — domās, vārdos un darbos.

Tas ir oriģināls piegājiens. Iedomāsimies sfērisku modeli, kurā Koperniks skaisti izkārtojis savu sistēmu, izņemdam no centra Zemi un vietā ielikdam Sauli. Ziedonis vispāratzīto spīdekli "nokauj" kā šaha figūru un centrā atkal liek Zemi: "... bet mūsu eksistenciālā domāšana tomēr ir tāda, ka mēs esam centrā. Man iznāk, ka humanizēt nozīmē apgārot evolūciju. Man tā ir jāapgāro. Man, cilvēkam, — (tā domāt ir svarīgi — Z. S.) neatkarīgi no tā, pastāv vai nepastāv citi eksistences līmeņi ārpus mūsu planētas."

Secinājumi var būt dažādi. Arī, piemēram, tāds — Dante radīja izcilu dzeju, par heliocentrisko sistēmu neko nezinādam; Ziedonis turpretī — zinādam, bet nepieņemdam. Pret to muļķīgi iebilst — Ziedonis nav astronoms, Ziedonis ir dzejnieks, kas nevienam savu sistēmu neuzspiež, bet piedāvā. Sistēmu izjūta — būtiska nepieciešamība ikvienam, filozofijas trūkums asinis tikpat bistams kā asiņu bālumkaite. Dzejnieks saka: "Ir pazudusi hierarhiskās sistēmas apjauta — godbijība pret augstāku intelektu, goda, cieņas, bijības sajūta. Tās visas ir sistēmas lietas. Ja tu to neapjaut, tev nav bijības ne pret ko... Fragmentārisms ir mākslinieka būtība, stihija, bet sistēmas apjautai jābūt. Ja tu, sistēmu apjautis, vari būt brīvs — lūk, tā ir klase!"

Ziedonim šāda brīvības klase piemīt. Tāpat nav iespējams nepamanīt, ka viņa virzība pakļauta noteiktas sistēmas vadlīnijām. Dzelžaini, visnotaļ, caurcaurēm. Tāpēc veltīgi meklēt pretrunas starp it kā nesavienojamiem apgalvojumiem, kas atrodami Ziedoņa publicistikā. "Māksla ir spēle un piedzīvojums" un "virsapziņa". "Es paturu savu homocentrisko atbildību".

Atkailināts viņa interešu reģistrs ir konkrēts. Varbūt pat pārsteidzoši konstruktīvs kā krāšņmiesīgas skaistules tumšā rentgenogramma ar mugurkaula skriemeļu un ribu blāvumiem.

1. Turēties dzejā.
2. Izsekot lauku attīstības gaitai.
3. Noņemt ar bērnu kultūras problēmām.
4. Pētīt Raiņa fenomenu.
5. Studēt tautasdziesmas.

Un tālāk jau pavisam tiešs atzinums: "Manas vienīgās inte-

reses ir nacionālās. [...] Ja es par ko varu pārdzīvot, tad tās ir nacionālās intereses.”

Lūk, te atklājas svarīgā, dziļā atšķirība starp Imantu Ziedoni un Ojāru Vācieti, dzejniekiem laikabiedriem, kurus bieži un, manuprāt, nepamatoti vērtē gandrīz kā Siāmas dvīņus. Būtībā viņi ir krasi atšķirīgi. Ja salīdzinājums vispār vajadzīgs, tad Ziedonis daudz vairāk līdzinieks Rainim gan filozofiskā smēluma, gan interešu ievirzes, gan jau pieminētās virsapziņas izsvērumā. Viņi abi, universāli atvērti, ar pasaules pulsējumu saistīti, veido filozofijas būvi ap nacionālo dominantu. Jeb, kā teiktu latviešu zemnieks, met sienu kaudzi ap savu svirti.

Ziedoņa publicistika neatklāj viņa būtību formulā — kā, piemēram, H_2O vai CO_2 . Cilvēka dzīve ir ceļš, un ceļa neizbēgama daļa — mainība. Šī patiesība jo jūtāmāk izpaužas māksliniekā. Vai Pikaso, kas zilajā periodā gleznoja zēnu uz bumbas, ir mazāk Pikaso nekā Pikaso, kas kubistiski gleznoja Aviņonas meitenes?

Lai arī kā būtu, atklāt sevi attīstībā ne visiem ir drosme. Atklāt noietā ceļa likločus laikmeta reljefa kopainā. Atklāt zilos, sartos un citus — pārējos periodus. Es neko nevaru darīt, bet daudzi ar mākslu saistīti ļaudis, tāpat politiķi un sabiedriskie darbinieki man šodien atgādina skolas puikas, kas eksāmenā algebras uzdevumam vienkārši grib pierakstīt nošpikotu atbildi. Iespējams, pareizu atbildi, taču mazvērtīgu, bez risinājuma, bez gaitas atstātajām pēdu zīmēm, kā pie tās nonāktis.

Protams, no mūsdienu skatpunkta Ziedoņa aizraušanās ar bērnu kultūras centra dibināšanu (kas netika nodibināts) var likties diskutējama. Tāpat kā dzejnieka pūliņi uzlabot kolhozus vai aplausi Rubika Rīgas uzpošanas programmai. Tas var patikt vai nepatikt, bet tāds ir Ziedoņa ceļš uz pašreizējo brīdi. Patiesībā ne tikai Ziedoņa, bet mūsu nācijas vēstures gaita, kurā neatkarīgā šisdiens Latvija ir turpinājums procesam, kas nav atkabināms kā adresāta staciju sasniedzis vilciena vagonš. Un tālab Ziedoņa uzrādītie visnotaļ drosmīgie dokumentējumi ir neaizstājami vēstures liecinājumi ar vērtību gan tagadnē, gan vēl jo lielāku nākotnē.

Plecu raustīšanu atstāsim liekuļiem, kas nokrituši no Mēness. Manā izpratnē uz Imantu Ziedoni attiecināmi vārdi, kurus 1772. gadā J. V. Gēte sacījis par Mārtiņu Luteru: “Viņa cildenumā ietilpināmi arī viņa maldi.”

Laiks izdara labojumus ikvienā patiesībā. No tā neizvairīties, no tā neizbēgt. Ziedonis laikos, melnākos par rudens nakts miglu, sauca identitātes saglabāšanas, sakņu nostiprināšanas, gudras mērķizpratnes virzienā. Pats sevi nemītiģi uzraudzīdams, izglītodams, pilnveidodams. Par to, piemēram, liecina 1976. gadā publicētais raksts "Radītājs un ražotājs", kurā viņš sešdesmito gadu sākuma programmu pats jau dēvē par "vienkāršoti naivu".

Jā, Ziedonis nav astronoms. Viņš nav arī politiķis tajā nozīmē, ko mēdz šajā vārdā ietilpināt. Viņš ir dzejnieks, kam — vismaz pie mums Latvijā — piemīt reti sastopamā spēja (varbūt griba?) uzdevumus un norises tvert n ā c i j a s i n t e r e š u kontekstā. Vienlaikus Ziedoņa domāšanas savdabība izpaužas viņa mākslinieciskajā kvalitātē. Tāpēc apkopotie raksti un runas nav sverami vien pēc satura smaguma. Mums ir iespēja baudīt koncentrētu publicistikas ziedonismu. Tas atklājas ikvienā rindā, kas izsaka dzejnieka domas. Arī tikai iesaistoties laikraksta "Padomju Jaunatne" 1968. gada diskusijā par dzejas saprotamību. Vai iesniegumā kinostudijai, piesakot scenāriju filmai "Pūt, vējiņi!". Kādā rakstā dzejnieks piemin interesantu slēdzienu — "domāšanas stils ir tikpat neatkārtojams kā mākslinieciska gleznošanas maniere, kā komponista iztēles īpatnība". Šī grāmata minētajai atziņai uzspiež apstiprinājuma zīmogu.

Kopojumā programmiski izceļas runa "Vienas paaudzes laikā mēs atdzīvosimies". Ir 1990. gada 21. aprīlis. Par Neatkarības deklarāciju Augstākā Padome vēl nav balsojusi. Interfronte plosās un nabassaitē ar Maskavu vērienīgi kuļ dezinformācijas un apmelojumu šļakatas. Tautas frontes atbildi raksturo tālaka lielsanāksmju vēriens. Tikties ar deputātiem Daugavas stadionā ierodas novadu pārstāvji un ārzemju žurnālisti.

Imants Ziedonis, tajā laikā LPSR Augstākās Padomes deputāts, tālākceļu redz vēstures mācības balstītā pieredzē — vienīgi neatkarība var Latvijas tautām nodrošināt brīvu, garīgai un materiālai attīstībai labvēlīgu gaisotni. Visnotaļ sarežģīto situāciju viņš atklāj ar neaizmirstamu metaforu par Krievijas impērijas ziloni, kas, ar vienu kāju iekāpis skudru pūzni, taurē — ja skudras čurās viņam uz kājas, viņš zilonskā mazākuma vārdā darīs to pašu uz skudrām! Daudzie skaitļi un fakti izklāsti mūsu apstākļu nepazinējus diez vai pārliecināja. Dzejnieka trāpīgais salīdzinājums apstaigāja daudzas Eiropas avizes un apjoņoja zemeslodes ēteru.

Ziedoniskās domas un izteiksmes ziņā nozīmīgs ir 1993. gada 7. janvārī laikrakstā "Diena" iespiestais raksts "Vai apzagt Dievu ir iespējams?" — dzejnieka uzstāšanās pret Rolāna Barta hierarhijas nojaukšanas filozofiju. Smalks dūriens perfektā stilā. Voltēra cienīga matadora deja pret šobrīd galveno postmodernisma vērsi, saglabājot suverēna prāta vīpsnu un mieru. Es labprāt šo ciniņu komentētu, taču labāk par Ziedoni nepateikt: "... mēs mākam salaist arī vēl un vēl modernāk. [...] Svarīgi tikai zināt spēles noteikumus. Svarīgi, lai mūsu plurālisma spēles nekļūtu par Ļaunumu. Mēs pelnāmies pasaules tirgū. Ar savu mācēšanu. Ar modes precī. Mēs ejam uz to. Par to mūs publicē pasaules valodās un dod ceļu uz pasaules komercizstāžu saloniem. Mēs par to varam nopirkt krāsas, kurpes un franču vīnus. Bet tie, kas gudrāki, tie zina, ka spēle tomēr rit diezgan viltīga, kurā brīdi tu pārdosi dvēseli?"

Dažkārt nākas redzēt baznīcu sienās vai uz īpašiem akmeņiem iekaltas zīmes — tajā un tajā gadā augstākais ūdens līmenis sniedzies līdz šai te vietai. Manā iztēlē Imanta Ziedoņa publicistikas grāmata atgādina tādu līmeņa zīmi. Atmērijuma zīmi latviskās domas augstākajam punktam, ieejot jaunā tūkstošgadē.

Zigmunds Skujiņš

SATURS

I. Ziedonis. Paspēles	9
-----------------------------	---

ESEJAS. PUBLICISTIKA

1965	Atziņas, neatziņas un pretatziņas	17
	Dzejnieks, kritiķis, lasītājs	25
1966	Par jaunā radīšanu uz dzejas dienām	28
1967	Par iedvesmu	31
1968	Par dzejas popularitāti un ogu lasīšanu	36
1970	Pie Raiņa pieminēkļa	48
1971	Runāšana caur saknēm	51
	“Pūt, vējiņi!”	57
1972	Par “optimālās oriģinalitātes mēru”, profesionālo dzeju un pašdarbību	58
1974	Valodu darbi	63
	Iestāšanās par virsbūvi	66
1975	Dialogs ar matemātiķi	72
	Dialogs ar konstruktoru — rasētāju	76
	Garainis, kas veicina vārišanos	78
	Drīzāk — no izpriecas nekā no darba	79
	Gliemeža galējības	81
	Tikai neapvainoties	82
	Ar acs kaktiņu	84
	Flops vai pārvēliens?	85
	Rakstītais līdz, rakstītais pāri un garām	86
	Ultramikroskopiskie notikumi — nianse	88
	Pretiniciatīvas tiesības	90
	Visas manas pieredzes līnijas krustojas mani pašā	93
	Gals un sākums	99
	Svešs cilvēks istabā	107
	Vienu radošu šalles zīmi	109
	Izklaidēties pēc izklaidēšanās?	111
	Attīrīšanas darbs	114
1976	Radītājs un ražotājs	116
	Saglabāt redzamo apriti	120
1978	Apauņiet man kājiņas	122
	Šis bija	141
1979	Pats — ceļš — darbs	142
	Cik darbs, cik svētki	157
	Bērns cilvēkā neaizmirst sevi	161

1981	“Jo brīnumu vairāk, jo labāk...”	164
	PSRS Rakstnieku Savienības VII kongresā	167
	“Paši ar savu vēju ejam...”	169
	Ko mēs gribam panākt	171
1982	Par darāmu taisnību	173
	Kad grāmata mēģina tuvoties	184
	Tā nepieder tikai dzejniekiem vien	186
	Imants Ziedonis: Portretintervija	191
	Piecpadsmit	196
1983	Pirms nesadegu es, jūs mani nepazināt..	197
1984	Iederēties un daudzveidoties	206
	Mišiņa bibliotēkas jubilejas sakarā	210
1985	Nākotnes domas starptautiskajā muzeju dienā	211
	Trīs pakāpēs	214
1986	Mužības temperaments	226
	Runāšanās	239
	Kas tas ir — entuziasms, un ko ar to darīt?	246
1987	Trīs ceturtdaļas	257
	Kultūras fonds ir visas tautas fonds	271
	Urķīgais Veidenbaums	272
	CeĶalaiva...	276
	* * *	277
	Augstajā kalnā	278
1988	“Nevidēja uzvedība”	281
	Novēlējumi Jaungadā	285
	“Mērķiespēju lauks”	286
	Jautājumi un ierosinājumi	288
	Par nacionālo simboliku	298
	Jānosaka visu ministriju un komiteju kultūratbildība	298
	Ar skaidru idejisku nostāju	305
	Neatļaidīgi iet uz tiesiskas valsts izveidošanu	306
	Zvaigzņu sega	310
	Saskan	312
	Skaistie un šodien priecīgi!	314
1989	Visi vienā varavīksnē	315
	Valodu likumam — vienprātīgs atbalsts!	319
	Runa Vispasaules latviešu ārstu kongresā	322
1990	Spīdolas dienas Daugavpils rajonā	324
	Vienas paaudzes laikā mēs atdzīvosimies	327
	Ko darīt ar epifāniju peltēm?	331
	x stundai	339
1991	Šis gads prasis	343
	Es vēl mežā atgriezšos	345
	Par latviskās kultūras identitāti	350
1992	Neprasiet dāvanas, prasiet elpu	354
	Tavs vārds un tava doma	358
	Vai latviešiem laime iespējama	360
	Jaunajai Latvijai	363
	Ipašums sevi un tautas ipašums	365
	Pieci jautājumi I. Ziedonim	367
1993	Vai apzagt dievu ir iespējams?	376
	kur ir tā vieta, kur ir tas laiks	379

	Latvija nav tikai Rīga.....	381
	Paplašināta vēstule radniecīgām dvēselēm	385
	Ieraugi neredzamo Latviju!	388
	Vai ir kāda latvisko vērtību sistēma?.....	389
	Ir darāms lieti	393
1994	Imants Ziedonis stāsta Andrejam Pētersilim	397
	Pateicībā ziemai, brīnumam, tautasdziesmai... ..	400
	Tas bija laiks, kad... ..	402
	Tas bija laiks, kad... ..	408
	Tas bija laiks, kad... ..	413
	Latvietis un reliģija.....	418
	Pie laika mīļējiet, lai nav par vēlu	423
	Bērība ir sirreāla	425
	Trešā zvaigznite strādā	427
	Tāds vienkāršs darbs.....	431
1995	Starp Blidenes meitenēm un kosmisko cenzūru	433
	Kad dievi smejas, es smejos līdzī.....	442
1996	Ziedoņa piramīda saskaldītā pasaulē	454
	Dzejnieka lugu varoņi nesarunājas	462
	Starp Džakartu un Londonu	465
	Esmu kā tāds starteris	472
	Skalbiskums	478
1997	Es nonācu pie viena	480
	Latviešu nacionālās kultūras identitāte.....	487
	Mans romantisms ir tikpat dzīvs, kā bijis	500
	Sevi par muļķi neuzskatu	504
	Jaunā gada apsveikums "Radio Eiropa"	505
	Pasaka... ..	507
1998	Imants Ziedonis:	
	"Mums nav mīlestības pret bērnu"	508
	No cikla "Vīzijas"	510
	Vērot laiku un ieraudzīt patikšanu	512
	Junija dienas, kas satricināja Latviju.....	514
	Ziedonis pūš burbuļus un gatavojas glābt Latvijas vīriešus	515

FAKTI. KOMENTĀRI. VIEDOKĻI

A. Rožkalne.	Priekšspēles, spēles un saspēles.....	522
Z. Skujiņš.	Virsapziņas ceļa zīmes.....	576

Imants Ziedonis
RAKSTI 12 SĒJUMOS

10. SĒJUMS

RĪGA NORDIK 1999

Izdevniecības vadītājs P. Zirnis
Darba grupas vadītājs J. Juška
Galvenā redaktore L. Lapa
Ražošanas daļas vadītāja L. Brikmane
Realizācijas daļas vadītāja Z. Druvieta
Reklāmas daļas vadītāja I. Jākobsone
Maketētāja V. Vilcāne

Grāmatā izmantotas
M. Dedziņa, G. Janaiša, J. Krieviņa,
J. Krūmiņa fotogrāfijas

ĪPAŠĀS PĀRĀRĀDĪBAS

Formāts 60x84/16. Somu ofseta papīrs JAMSA MATT.
Ofseta iespiedums.

Loksnes iespiestas r/a "Latvijas karte".

Apvāks un ielīmes iespiestas tipogrāfijā "Premo".

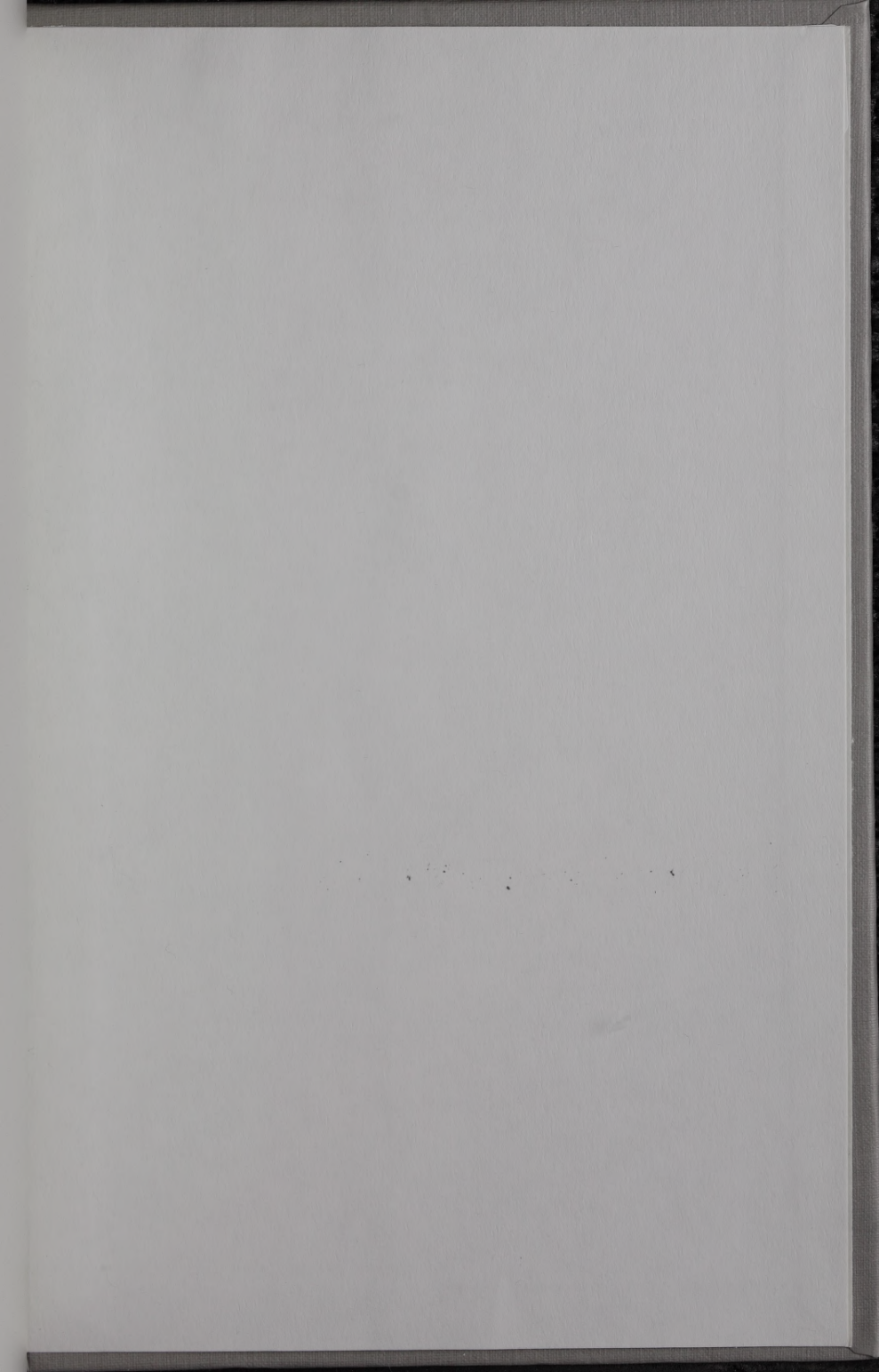
Iesīta a/s "Paraugtipogrāfija".

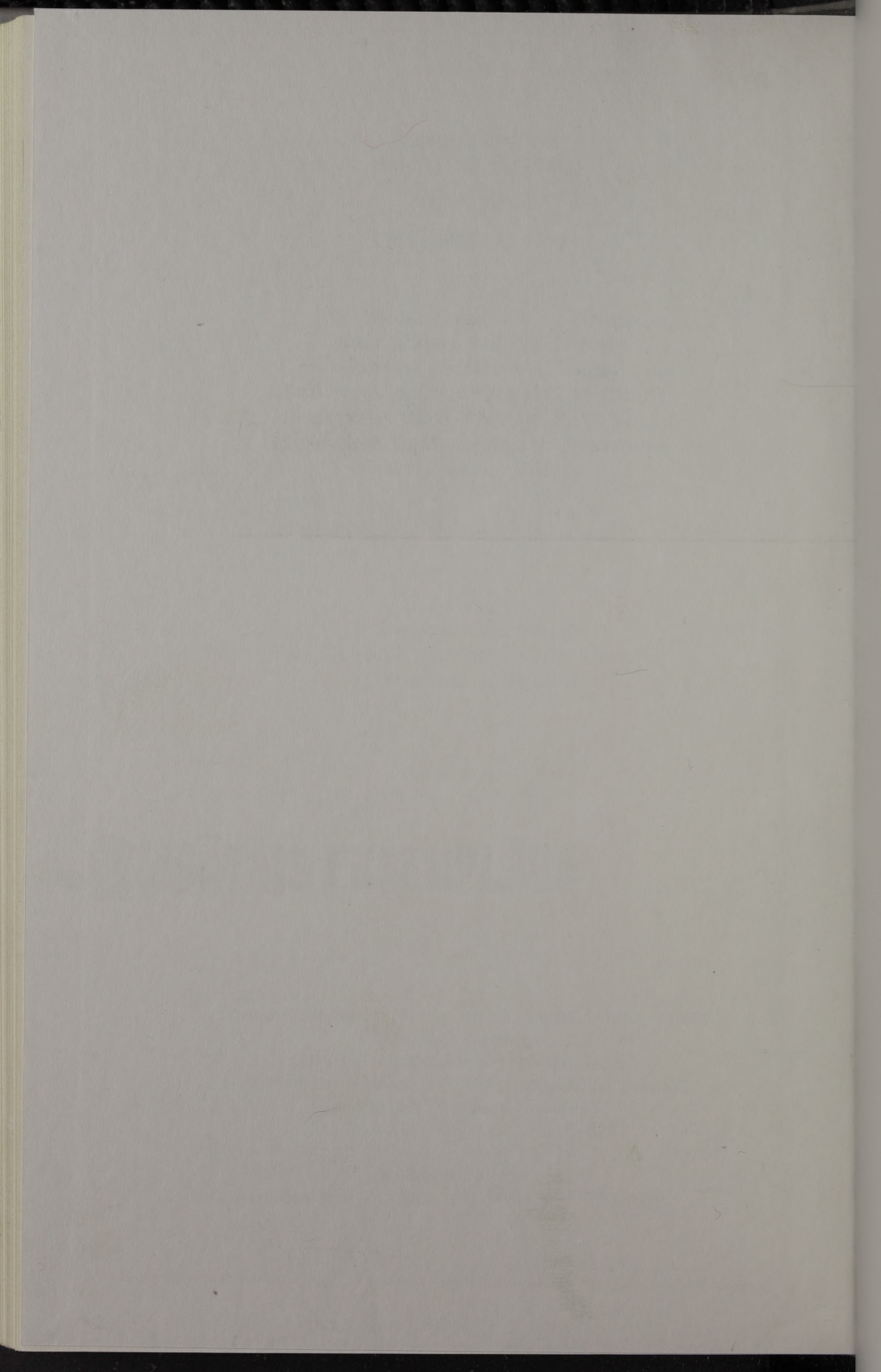
SIA "Nordik". Reģ. apl. Nr. 2-0792.

Adrese — Daugavgrīvas ielā 36-9, LV-1007. Tel. 7602672.

Noliktavas adrese —

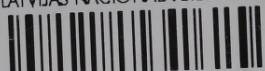
Jēzusbaznīcas ielā 7a, Rīgā, LV-1050. Tel. 7225669.

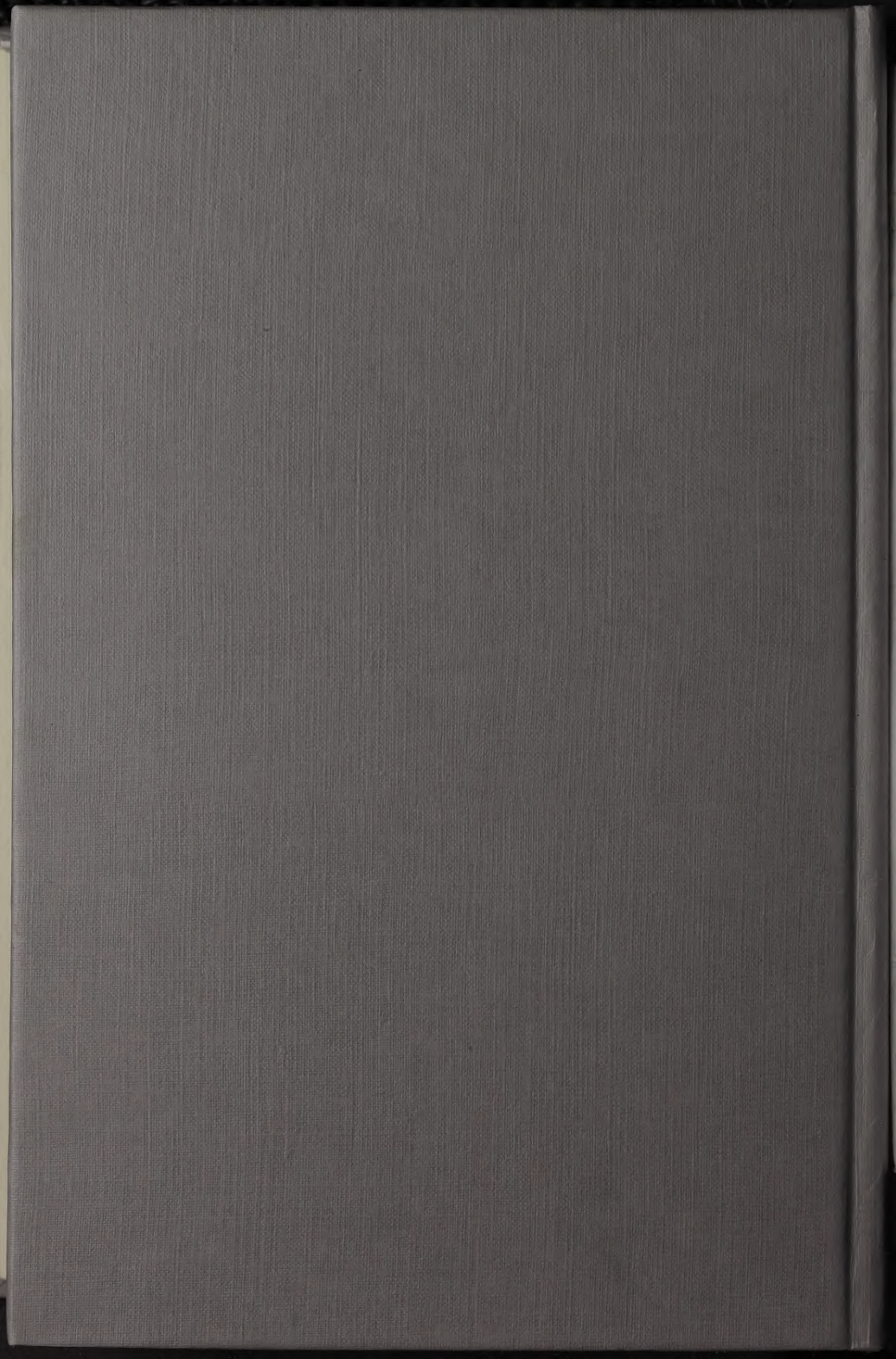

**OBLIGATAIS
EKSEMPĻARS**

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0300037115

s 6.50

95-3
326 X